

**ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ**

Ευγενία Π. Μπιτσάνη

Στα παιδιά μου

Κώστα και Μαριλένα

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Το έργο αυτό αποτελεί μια προσπάθεια ανάλυσης και ερμηνείας των εξελίξεων του πολιτιστικού τομέα στη χώρα μας, μέσα από το πρίσμα που δημιουργεί η αμφίδρομη σχέση πολιτισμού και ανάπτυξης.

Ξεκινώντας από την άποψη ότι αφ' ενός μεν ο πολιτισμός είναι πολύ πλατιά έννοια, στηριζόμενοι σ' ένα ευρύ ορισμό του πολιτισμού ως τρόπου ζωής που περιλαμβάνει ακόμα και τις συνήθειες της καθημερινής ζωής, η οποία απλώνεται σ' ένα ευρύτατο φάσμα δραστηριοτήτων, αντικατοπτρίζοντας έτσι την πολυπλοκότητα της κοινωνίας, αφ' ετέρου δε, ότι δεν έχει νόημα όταν κρίνεται και λειτουργεί ξεκομμένα θα επιχειρηθεί μέσω της παρούσας μελέτης ν' αποδειχθεί πως η πολιτιστική διάσταση της ανάπτυξης μιας κοινωνίας συμβάλλει στην κοινωνικοπολιτική ενσωμάτωση και αναβάθμιση των κατοίκων, στην ποιοτική βελτίωση των συνθηκών ζωής τους και στην επίτευξη της μέγιστης δυνατής συμμετοχής τους στις διαδικασίες ανάπτυξης του τόπου τους.

Η μονάδα χώρου άσκησης της περιφερειακής πολιτικής δηλ. η περιφέρεια θεωρείται σήμερα διεθνώς ότι αποτελεί το καταλληλότερο χωρικό μέγεθος για την εφαρμογή και της πολιτιστικής πολιτικής. Η ταύτιση αυτή επιτρέπει τον καλύτερο συντονισμό των δύο πολιτικών και την αλληλοσυμπλήρωση σκοπών και μέσων ανάπτυξης. Το μέγεθος της περιφέρειας μπορεί να αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα, αλλά παράλληλα μπορεί να αποτελέσει το ανοιχτό πεδίο υποδοχής των διεθνών τάσεων στους τομείς της πολιτιστικής δράσης. Ο συνδυασμός αυτός είναι ουσιαστικός για την πολιτιστική πρόοδο. Η περιφέρεια ακόμα διευκολύνει τις διοικητικές ρυθμίσεις και τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων στην πολιτιστική πολιτική.

Τέλος, η πολιτισμική διαχείριση αποτελεί αναγκαιότητα των σύγχρονων κοινωνιών προκειμένου να είναι ολοκληρωμένο και αποτελεσματικό ένα σύστημα πολιτιστικής πολιτικής. Στη χώρα μας η πολιτισμική διαχείριση δεν αποτέλεσε μέχρι τώρα αντικείμενο συστηματικής μελέτης και ανάλυσης, πόσο μάλλον εφαρμογής. Αυτή εξάλλου ήταν και η βασική διαπίστωση που με οδήγησε στη συγγραφή της μελέτης αυτής. Επειδή πρόκειται για ένα έργο δυναμικό σας βλ. εκφραση βασίλη για επανέκδοση

Κατά την εκπόνηση του έργου αυτού, ιδιαίτερα χρήσιμες στάθηκαν οι υποδείξεις και οι κριτικές παρατηρήσεις συναδέλφων – καθηγητών.

Επιθυμώ λοιπόν να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου Θεόδωρο Σακελλαρόπουλο πρώτα – πρώτα, για τη στήριξη που μου παρείχε από την αρχή της επιστημονικής μου καριέρας και που συνεχίζει να μου παρέχει με τις καθοριστικές παρατηρήσεις και επισημάνσεις του στο έργο μου, τη συγγραφή του οποίου την παρακολούθησε βήμα-βήμα.

Ευχαριστώ, επίσης θερμά, τον καθηγητή Βασίλειο Πανάγου για τα ουσιαστικά σχόλιά του και για τις διεισδυτικές παρατηρήσεις του, κυρίως στα σημεία του κειμένου που σχετίζονται με την οικονομική θεωρία.

Ακόμη ευχαριστίες οφείλω στον καθηγητή Δημήτρη Σταυρουλάκη για την προθυμία του ν' αφιερώσει μέρος του πολύτιμου χρόνου του στο σχολιασμό των απόψεων που περιέχονται σ' αυτή τη μελέτη και τις πολύτιμες παρατηρήσεις του για τα ζητήματα Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τη Γιώτα Κουτσογεωργοπούλου και το Γρηγόρη Σαμπατάκο που ανέλαβαν και έφεραν σε πέρας τη δακτυλογράφηση και τη διαμόρφωση του κειμένου, καθώς και τον εκδοτικό οίκο Διόνικο, που δέχθηκε να εκδώσει το έργο μου .

Ακόμη οφείλω ειδικές ευχαριστίες στους Δημήτρη Ζέρβα και Πότα Κακκαβά για την αμέριστη ηθική συμπαράστασή τους και βοήθεια που μου πρόσφεραν σ' αυτή την ιδιαίτερα δύσκολη χρονική περίοδο της ζωής, η οποία συνέπεσε με τη συγγραφή της παρούσας μελέτης.

Τέλος, στα παιδιά μου, Κώστα και Μαριλένα οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ, για την υπομονή, κατανόηση και ικανότητα προσαρμογής που επέδειξαν, σε περίοδο εφηβείας, στις συνθήκες που συνοδεύουν τη συγγραφή μιας μελέτης. Γι' αυτό και για πολλούς άλλους λόγους το βιβλίο είναι αφιερωμένο σ' αυτά.

Ευγενία Μπιτσάνη

Αύγουστος 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	17
1.1. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ - ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ	17
1.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΑΓΑΘΑ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ	26
1.3. ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΠΑΡΑΔΟΣΗ	35
1.4. ΤΟΜΕΙΣ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	45
1.4.1. Χορός	45
1.4.2. Μουσική	50
1.4.3. Έθιμα	54
1.4.4. Δρώμενα	63
1.4.5. Παραδοσιακά σύνολα, παραδοσιακοί οικισμοί, ιστορικά μνημεία και διατηρητέα στην Ελλάδα	68
1.5. ΤΟΜΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	77
1.5.1. Εικαστικές και εφαρμοσμένες τέχνες	77
1.5.2. Κινηματογράφος	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ	99
2.1. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	99
2.2. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ	106
2.3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ	108
2.3.1. Προγραμματισμός	111
2.3.2. Οργάνωση	113
2.3.3. Στελέχωση	114
2.3.4. Διεύθυνση – Ηγεσία	115
2.3.5. Συντονισμός	115
2.3.6. Έλεγχος	116
2.4. ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ MANAGEMENT	117
2.4.1. Εργαλεία του πολιτιστικού management	119
2.5. Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ MANAGEMENT	121
2.6. ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ	123
2.6.1. Καταμερισμός εργασίας - Οργανωτική ανάπτυξη - Συντονισμός	127
2.6.2. Σύγχρονες βασικές αρχές οργάνωσης και πολιτιστική διοίκηση	131
2.7. Η ΣΤΕΛΕΧΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ	132
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	137

3.1. Γενικά για την Ανάπτυξη	137
3.1.1. Τοπική ανάπτυξη	138
3.1.2. Ολοκληρωμένη, ενδογενής τοπική ανάπτυξη	138
3.2. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ)	140
3.2.1. Επικράτεια Πολιτισμού	153
3.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ	154
3.4. ΤΟΠΙΚΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΜΜΕ: Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	161
3.5. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΤΟΜΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	179
3.5.1. Ανάλυση των πολιτιστικών τομέων	180
3.5.1.1. Μουσεία – Αρχαιολογικοί Χώροι	180
3.5.1.2. Το Θέατρο	181
3.5.1.3. Μουσική	182
3.5.1.4. Φεστιβάλ – Πολιτιστικές Εκδηλώσεις	184
3.5.1.5. Χορός	184
3.5.1.6. Εικαστικές Τέχνες	186
3.5.1.7. Γράμματα	188
3.5.1.8. Βιβλιοθήκες	188
3.5.1.9. Λαϊκός Πολιτισμός	189
3.5.1.10. Πολιτιστικά Κέντρα	190
3.5.1.11. Πολιτιστικοί Σύλλογοι και Σωματεία	192
3.6. ΠΕΝΤΑΕΤΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ	193
3.6.1. Πενταετή προγράμματα	193
3.6.2. Προγραμματικές Συμβάσεις	195
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ	198
4.1. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ	198
4.2. ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ – ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	199
4.3. ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΑΔΙΑ ΧΑΡΑΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	205
4.4. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ	210
4.4.1. Ο χαρακτήρας του πολιτιστικού προϊόντος	210
4.4.2. Βασικά στάδια σχεδιασμού πολιτιστικού προϊόντος	216
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΕΩΝ	220

5.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ	220
5.1.1. Τυπικά παραδείγματα πολιτιστικού marketing πόλεων	223
5.1.2. Έρευνα αγοράς ή έρευνα marketing	234
5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ S.W.O.T.	240
5.3. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ	245
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	
Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	249
6.1. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	249
6.1.1. Οικονομικοί πόροι	252
6.2. ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ	252
6.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	259
6.3.1. Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού	259
6.3.2. Διεθνής εμπειρία	261
6.3.3. Προώθηση - Προβολή	263
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	
Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	267
7.1. Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	267
7.1.1. Η πολιτιστική πολιτική ως μοχλός ανάπτυξης της πόλης	271
7.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ Τ.Α.	273
7.2.1. Θεσμικές μορφές άσκησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων από την Τ.Α.	276
7.2.1.1. Επιμέρους ανάλυση της πολιτιστικής δραστηριότητας των Δήμων	280
7.2.2. Δημιουργία και λειτουργία του θεσμού των Δ.Ε.Π.Α.	280
7.2.3. Ο θεσμός των Δ.Ε.Π.Α.	286
7.2.3.1. Κανονισμοί λειτουργίας των Δ.Ε.Π.Α.	289
7.2.3.2. Οικονομικοί πόροι – χρηματοδότηση των Δ.Ε.Π.Α.	292
7.2.3.3. Δ.Ε.Π.Α. και ερασιτεχνικοί πολιτιστικοί φορείς	293
7.2.4. Ο θεσμός των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.	294
7.2.4.1. Θεσμικό πλαίσιο	295
7.2.4.2. Κανονισμοί λειτουργίας των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.	298
7.2.4.3. Οργανωτικό πλαίσιο των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.	298
7.2.4.4. Πόροι - χρηματοδότηση	300
7.3. ΤΟΠΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑ	302
7.4. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ	306
7.4.1. Λίγα λόγια για τη στρατηγική	309
7.4.1.1. Η ουσία της στρατηγικής	310
7.4.1.2. Ο χάρτης θέσεων στρατηγικής του Π.Π.Κ.	311
7.4.2. Προβλήματα και προοπτικές των Πνευματικών Πολιτιστικών Κέντρων	311

7.4.2.1. Πλεονεκτήματα ενός Π.Π.Κ. _____	312
7.4.2.1. Αποστολή – Σκοποί του Π.Π.Κ. _____	312
7.4.3 Προγραμματισμός δραστηριοτήτων Π.Π.Κ. _____	313
7.4.3.1. Γενικοί κανόνες - Άξονες επιλογής δραστηριοτήτων _____	314
7.4.4. Χρηματοδοτικά εργαλεία _____	315
7.4.4.1. Κτιριακή – Υλικοτεχνική υποδομή _____	316
7.4.5. Οργανωτική δομή Πνευματικού Πολιτιστικού Κέντρου _____	317
7.5. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗΣ ΔΡΑΣΕΩΝ – ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ _____	318
7.6. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ _____	319
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΘ	
<i>Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ _____</i>	326
8.1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ _____	326
8.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ Ε.Ε. _____	328
8.2.1. Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης _____	340
8.2.1.1. Ο στόχος του θεσμού _____	341
8.2.2. Ο θεσμός των αδελφοποιήσεων πόλεων _____	341
8.2.2.1. Η διαδικασία αδελφοποίησης _____	347
8.2.2.2. Η συμβολή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις αδελφοποιήσεις _____	349
8.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ _____	351
8.3.1. Πολιτισμός – Αθλητισμός _____	351
8.3.1.1. Καλειδοσκόπιο _____	351
8.3.1.2. Raphael _____	352
8.3.1.3. Αρχιτεκτονική κληρονομιά _____	353
8.3.1.4. Αδελφοποίηση πόλεων _____	353
8.3.1.5. Eurathlon _____	354
8.3.2. Πληροφόρηση – επικοινωνία _____	355
8.3.3. Οπτικοακουστικός τομέας – Media II _____	355
8.4. ΤΟ Γ΄ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ (Γ΄ ΚΠΣ) _____	356
8.5. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» 2000-2006 _____	357
<i>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ _____</i>	359

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο πολιτισμός, με την ευρεία έννοια του όρου, αφενός μεν αποτελεί το θεμέλιο πάνω στο οποίο άτομα και κοινωνίες οικοδομούν την ιδιαίτερη ταυτότητά τους, αφετέρου δε αποτελεί ένα αυτοτελές αγαθό και συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη και στην ανάπτυξη της απασχόλησης. Έτσι, η έννοια του Πολιτισμού έχει απασχολήσει τους επιστήμονες ως ολικό φαινόμενο, τόσο στη θεωρητική του μορφή όσο και στις πρακτικές εφαρμογές του.

Γενικώς, θεωρείται σκόπιμο στην ελληνική να γίνεται αδιακρίτως χρήση του όρου πολιτισμός, ο οποίος, εκτός των άλλων, είναι και ετυμολογικά - παραγωγικά εύπλαστος (πολιτισμικός - πολιτιστικός, πολιτισμολογία κ.ά.) κάτι που δεν συμβαίνει με τον όρο κουλτούρα, που στερείται παραγώγων.

Οι πολιτισμοί, συνυπάρχοντες στην παγκόσμια κοινότητα έρχονται σε επικοινωνία μεταξύ τους. Η πολιτισμική αυτή επικοινωνία είναι δυνατόν να συμβεί μεταξύ πολιτισμών, που βρίσκονται στην ίδια αναπτυξιακή βαθμίδα ή σε διαφορετική. Στη διάρκεια της πολιτισμικής επικοινωνίας υιοθετούνται πολιτισμικά στοιχεία από το ένα πολιτισμικό σύστημα στο άλλο (φαινόμενο πολιτισμικής διάχυσης ή ανάμιξη) ή τα νέα πολιτισμικά στοιχεία έρχονται σε σύγκρουση με αυτά του άλλου πολιτισμού (πολιτισμική σύγκρουση), εξαιτίας κυρίως της ανομοιογένειας των αξιών που επικρατούν στο κάθε πολιτισμικό σύστημα ή σύνολο.

Αυτό μας επιτρέπει π.χ. να μιλάμε για τον ελληνικό πολιτισμό, αν πάρουμε αυτό το χαρακτηριστικό ή να μιλάμε για το νεολιθικό πολιτισμό χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την τεχνολογία ή να πάρουμε ένα άλλο κριτήριο, την τροφή και να μιλήσουμε για τον πολιτισμό του ρυζιού ή να μιλήσουμε για τον πολιτισμό του λαδιού.

Στα τελευταία όμως χρόνια τα πράγματα στον πλανήτη μας και στις βιομηχανικές κοινωνίες αλλάζουν αρκετά γρήγορα και μια δεκαετία είναι ικανή για ν' αλλάξουμε πάρα πολλά στοιχεία μέσα στη κοινωνία. Κι αυτός ο όρος «πολιτισμός» μοιάζει να μην είναι σε συστοιχία μ' αυτό που γίνεται μέσα

στις κοινωνίες. Γι' αυτό έχουμε την τάση να χρησιμοποιούμε τον όρο «πολιτιστικό», για να δηλώσουμε κυρίως τα πράγματα και τα γεγονότα, τα οποία αισθανόμαστε σε μια προσέγγιση σύγχρονη. Μας ενδιαφέρει αυτά που γίνονται μέσα στην κοινωνία να τ' αντιληφθούμε όχι σε μια πολύ μεγάλη προοπτική, αλλά να δούμε πως η δυναμική τους συμβάλλει στη λειτουργία των σύγχρονων κοινωνιών. Σε τελική ανάλυση αυτό που ονομάζεται πολιτιστικό, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια συλλογική προσπάθεια ασυνείδητη ή συνειδητή που μας καθορίζει το τι είναι δυνατό σε μια κοινωνία και τι δεν είναι δυνατόν.

Έτσι δημιουργείται μια σύγχυση μεταξύ των όρων «πολιτισμικό» και «πολιτιστικό», η οποία θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ευθύς εξαρχής. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, σαφώς προκύπτει η ορθότητα του όρου «πολιτισμικός», η οποία όμως αναφέρεται σε βάθος χρόνου και σε ήδη αποκρυσταλλωμένο κοινωνικό πολιτισμικό μόρφωμα. Σε σύντομο χρονικό ορίζοντα και σε σχέση με δραστηριότητες του πολιτισμού στη σύγχρονη κοινωνία, όπως προαναφέρθηκε, χρησιμοποιείται ο όρος «πολιτιστικό». Στην Ελληνική βιβλιογραφία απαντώνται και οι δύο όροι, με έννοια ταυτόσημη, π.χ. πολιτισμικά και πολιτιστικά αγαθά. Ο όρος πολιτιστικός -η, -ο έχει καθιερωθεί και επικρατεί του πολιτισμικός -η, -ο και λόγω του Συντάγματος που με το άρθρο 24 χρησιμοποιεί τον όρο πολιτιστικός -η, αναφερόμενο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κατά τον Δημοσθένη Αγραφιότη «αυτό που ονομάζουν πολιτιστικό δεν είναι τίποτα άλλο παρά "μια συλλογική προσπάθεια ασυνείδητη ή συνειδητή σε μια προσέγγιση περισσότερο συγχρονική", σ' αντίθεση με τον όρο "πολιτισμικό" που αφορά το κοινωνικό γίνεσθαι σε μια πολύ μεγάλη προοπτική».¹

Στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιούμε τους όρους πολιτισμός στην πλατιά έννοιά του και την «μακροπροοπτική» του, καθώς και τον όρο «πολιτιστικό» για να αποδώσουμε τον όρο κουλτούρα και πώς μορφώνεται ο πολιτισμός σε τοπικό επίπεδο σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

¹ Δημ. Αγραφιότη (1993), Πρακτικά συνεδρίου της ΤΕΔΚΝΑ «Πολιτισμός – Τοπική Αυτοδιοίκηση». Ύδρα 1993.

Ως φυσική συνέχεια λοιπόν, πολιτιστική πολιτική, σύμφωνα με την Ντ. Κόνσολα είναι «ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων, που συνδυάζονται, σ' ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν τη γνώση, ενίσχυση και διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο»,² ενώ οι κύριοι σκοποί της αφορούν τη συντήρηση, προώθηση και διάδοση των πολιτιστικών αγαθών (Ντ. Κόνσολα).³

Τόσο από τη συγχώνευση των στοιχείων διαφορετικών πολιτισμών όσο και από τη σύγκρουση τους, ακολουθεί μια διαδικασία σύνθεσης και δημιουργίας ενός νέου πολιτισμικού συστήματος, το οποίο περιέχει τα επικρατέστερα στοιχεία και τις δυναμικότερες αξίες των προγενέστερων. Η σύγκρουση του χριστιανισμού και του ρωμαϊκού πολιτισμού συνέθεσε ένα νέο πολιτισμό, με στοιχεία από τη χριστιανική φιλοσοφία και τη ρωμαϊκή παράδοση. Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, στοιχεία ελληνικής παιδείας μεταδόθηκαν και υιοθετήθηκαν από πολιτισμούς διαφορετικής πολιτιστικής φυσιογνωμίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέου πολιτισμού.⁴

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν εμφανιστεί διάφορες θεωρίες για τις μάζες και διατυπώθηκαν νέοι όροι, όπως μαζική επικοινωνία, μαζική κουλτούρα κ.ά.

Η έννοια της μαζικής κουλτούρας έχει τις αφετηρίες της στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στη μαζική παραγωγή και διάθεση τυποποιημένων πολιτιστικών αγαθών σε σχέση πάντα με την παγκοσμιοποίηση. Η ανησυχία για το μέλλον έγκειται στο γεγονός ότι έχει μειωθεί αισθητά η συμμετοχή των ατόμων στην παραγωγή πολιτιστικών αγαθών. Ως αντίβαρο αυτών προβάλλει ρυθμιστικός ο ρόλος του ιδιαίτερου πολιτισμού στην ανάπτυξη ενός τόπου ο οποίος αξιοποιείται ταυτόχρονα για την ενίσχυση τόσο των οικονομιών τοπικής κλίμακας όσο και της Εθνικής Οικονομίας.

² Ντ. Κόνσολα (1988), «Θέματα πολιτιστικής πολιτικής» (σημειώσεις)

³ Ντ. Κόνσολα (1988), «Θέματα πολιτιστικής πολιτικής» (σημειώσεις)

⁴ Κονδύλης Παναγιώτης «Η παρακμή του Αστικού πολιτισμού», εκδ. Θεμέλιο Αθήνα, 2000, σελ. 71-84 κ.λπ.

Οι Ο.Τ.Α. εμπλέκονται σε θέματα «πολιτισμού» ως διαχειριστές πολιτιστικών πόρων και ως βασικοί φορείς δημιουργίας πολιτιστικής υποδομής. Έχουν, όμως, την έμμεση δυνατότητα να γίνουν και παραγωγοί πολιτισμού, είτε ενθαρρύνοντας τους καλλιτέχνες - δημιουργούς είτε εφαρμόζοντας ένα αποτελεσματικό σύστημα οργάνωσης και διαχείρισης της προσφοράς και ζήτησης πολιτιστικών αγαθών της περιοχής τους.

Η πολιτιστική δράση μαζί με τους κανόνες, τους θεσμούς, τα πλαίσια και τους πόρους αποτελεί υπόθεση της τοπικής κοινωνίας με πρωταρχικό μέλημα την ενεργοποίηση και συμμετοχή του πολίτη.

Είναι γεγονός ότι κατά την τελευταία δεκαπενταετία η πρωτοβάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση ανέλαβε πρωτοβουλίες σε θέματα πολιτισμού, στα πλαίσια της γενικότερης επιχειρηματικής δραστηριοποίησής της με αποτελέσματα θετικά και αρνητικά αλλά το κυριότερο επίτευγμα όλου αυτού του εγχειρήματος, συνίσταται στην ανεύρεση πολύτιμης εμπειρίας όσον αφορά τα προβλήματα που αναδύθηκαν στην πορεία.

Επίσης θα επιχειρηθεί η θεωρητική προσέγγιση του πολιτισμού ως μέσο για τοπική ανάπτυξη, ως μέσο κοινωνικών αλλαγών, ως παράγοντα τοπικού δυναμισμού (*dynamisme locale*), ως στοιχείο για τη χάραξη χωροταξικής πολιτικής και τέλος ως στοιχείο πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Η πολιτιστική ανάπτυξη δεν συντελείται στο κενό. Ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για την πολιτιστική ανάπτυξη μιας ομάδας, μιας κοινότητας, μιας περιοχής, ενός έθνους, αυτή συντελείται σε πολύ συγκεκριμένες χωροχρονικές συνθήκες. Με το κύλισμα των αιώνων η πολιτιστική ανάπτυξη αναδεικνύεται σε θεσμό όπου στηρίζεται η ανοδική πλεύση κάθε λαού στις διόδους της πορείας του.

Έτσι αναγκαστικά συνδέεται με τον λαϊκό πολιτισμό και με τη λαϊκή παράδοση. Με τις προφορικές ή και γραπτές δοξασίες του λαού, τις μυθικές διηγήσεις και τις τελετουργίες που αυτός πλάθει και πράττει για φυσικά φαινόμενα, για δαιμονικά στοιχεία, για ονομασίες τόπων, για ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα.

Η ανάπτυξη του βιομηχανικού πολιτισμού και η εξάπλωσή του σε παγκόσμιο επίπεδο καθώς και η ανάπτυξη της βιομηχανίας του τουρισμού στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, μετασχημάτισε σε μεγάλο βαθμό την πρακτική των θεσμών και των ατόμων που συλλέγουν. Η αλλαγή αυτή έχει άμεση σχέση με την επικράτηση του καταναλωτικού πολιτισμού σε παγκόσμιο επίπεδο και την ουσιαστική αποδυνάμωση όλων των περιφερειακών πολιτισμών. Η παγκοσμιοποιημένη οικονομία, όπως βλέπει την οικονομική της επικράτεια πέρα από τα περιοριστικά σύνορα του εθνικού κράτους, με τον ίδιο τρόπο βλέπει τους περιφερειακούς πολιτισμούς ως τμήματα και ως διαφοροποιήσεις ενός συνολικού ηγεμονικού πολιτισμού. Το άλλο, το επιμέρους, το τοπικό, έχει δικαίωμα ύπαρξης και νομιμοποιείται να συμμετέχει σε αυτόν τον παγκόσμιο καταναλωτικό πολιτισμό, όσο παράξενο, ύποπτο και επικίνδυνο και αν φαίνεται στον πιστό του δυτικού ορθολογισμού και της δυτικής αισθητικής. Η άνοδος και η εξάπλωση των ιδεολογικών τάσεων που συνεπικουρούν και τονίζουν την τοπική πολιτιστική ταυτότητα και μια νέα μαχητική συνείδηση των περιφερειακών πολιτισμών δεν αντιστρατεύονται αυτή την εξέλιξη, αντίθετα μάλιστα βοηθούν στην ανάπτυξη μιας πολυπολιτισμικής εικόνας του καταναλωτικού πολιτισμού. Μιας εικόνας που βοηθάει στην εξεύρεση καταναλωτών στις περιοχές του πλανήτη, όπου δεν έχει επικρατήσει και ίσως δεν θα επικρατήσει ποτέ το πρότυπο της κοινωνικής οργάνωσης της βιομηχανικής κοινωνίας. Ο καταναλωτής, ως άτομο, πρέπει να αισθάνεται ότι έχει ολοκληρωθεί η πολιτισμική του αποδοχή και η ένταξή του στα διαφοροποιημένα πρότυπα της κατανάλωσης.

Η ίδια η καταγραφή των πολιτισμικών δεδομένων οδηγεί με τη σειρά της στη δημιουργία αντικειμένων που έχουν ανταλλακτική αξία και τα οποία είναι ενταγμένα στη δημιουργία καταναλωτικών προτύπων. Η εθνική και τοπική μουσική, τα παραδοσιακά αντικείμενα από λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές έχουν πάρει σήμερα περισσότερο τον χαρακτήρα ανταλλαξιμων προϊόντων. Ο ρόλος τους στη δημιουργία εθνικών ή περιφερειακών συλλογών υποβαθμίζεται ολοένα και περισσότερο. Την πρωτοβουλία για τη συλλογή και την κατάταξή τους παίρνουν πλέον φορείς της οικονομίας που έχουν την

ικανότητα να εμπορευματοποιήσουν εύκολα τα πολιτισμικά προϊόντα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στη χώρα μας η ανάγκη μεθοδικής σχεδίασης και προγραμματισμού της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής επιχειρήθηκε να ικανοποιηθεί με την ίδρυση του Υπουργείου Πολιτισμού και επιστημών το 1971. Σ' αυτόν το νέο κρατικό πολιτιστικό φορέα συγκεντρώθηκαν όλες οι διάσπαρτες στον κρατικό μηχανισμό υπηρεσίες, που διαχειρίζονταν ως τότε τις σχέσεις του πολιτιστικού χώρου με την πολιτεία. Σύντομα όμως, στερήθηκε μια σημαντική διάσταση: αυτή του τομέα των Επιστημών, η οποία τελικά μεταφέρθηκε στο Υπουργείο Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας, ενώ με μεταγενέστερο νόμο ο τομέας των Αρχείων και Βιβλιοθηκών μεταφέρθηκε στην αρμοδιότητα, κατά κύριο λόγο, του Υπουργείου Παιδείας. Το Υπουργείο Πολιτισμού απασχολεί 5.000 - 6.000 υπαλλήλους (εάν συνυπολογισθούν οι Γενικές Γραμματείες και οι Εφορίες σ' ολόκληρη την Ελλάδα).

Ο ακριβής αριθμητικός προσδιορισμός των διοικητικών του υπαλλήλων είναι δυσχερής, κυρίως εξαιτίας της απασχόλησης μεγάλου μέρους του προσωπικού με συμβάσεις έργου ή ωρομίσθιου εργασιακού σχήματος και ακόμη λόγω της περιφερειακής του κατανομής ανά την ελληνική επικράτεια.

Τρία χρόνια μετά την ίδρυση του Υπουργείου Πολιτισμού ουσιαστικά διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις για άσκηση αποτελεσματικής κρατικής παρέμβασης στα πολιτιστικά. Οι νέες απόψεις, που είχαν αρχίσει να επικρατούν στο διεθνή χώρο ως προς το ρόλο της πολιτιστικής λειτουργίας στη γενικότερη αναπτυξιακή διαδικασία, κατανοήθηκαν ως ένα βαθμό και απο τους αρμόδιους στην Ελλάδα. Έτσι επιχειρήθηκε στενότερη και συστηματικότερη σύνδεση του πολιτιστικού τομέα με τη γενικότερη κυβερνητική πολιτική. Αποφασίστηκε δηλαδή η κατάρτιση Προγράμματος Πολιτιστικής Ανάπτυξης και η ενσωμάτωση του στο Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης των ετών 1978-82.

Το επόμενο Πενταετές για τα έτη 1983-87 προχώρησε περισσότερο και περιέλαβε ιδιαίτερο τμήμα για την Πολιτιστική Ανάπτυξη. Τα προγράμματα αυτά παρουσίαζαν βέβαια σοβαρές ελλείψεις αφού συντάχθηκαν χωρίς την

αναγκαία υποδομή (ειδικές μελέτες, αναλύσεις, κ.λ.π.) και χωρίς να έχουν διερευνηθεί καίρια προβλήματα, όπως π.χ. η δομή και η εσωτερική συσχέτιση των τμημάτων της πολιτιστικής δημιουργίας.⁵

Πρέπει όμως ν' αναγνωριστεί ότι αποτελούν σημαντική εξέλιξη γιατί για πρώτη φορά καταβλήθηκε προσπάθεια να σχεδιαστεί πολιτική για ολόκληρο τον πολιτιστικό χώρο. Επιπλέον, επιχειρήθηκε, έστω και πολύ ατελώς, συντονισμός και συσχέτιση ανάμεσα στις διαδικασίες οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης.

Με ποιους τρόπους θα ενταχθούν οι καλλιτέχνες σε όλη αυτή την πολύπλοκη διαδικασία, δεν είναι υπόθεση εύκολη. Η αντίληψη πως αρκεί για αυτό η ευσυνείδητη δουλειά με σκοπό αποκλειστικό το άρτιο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, είναι μάλλον λειψή. Αν αυτό αρκούσε, η εφαρμογή της παλιάς συνταγής των περιοδευόντων θιάσων και η γενίκευση της σε όλους τους τομείς της καλλιτεχνικής έκφρασης, θα έλυne όλα τα προβλήματα. Δεν τα λύνει, γιατί τέτοια μεθόδευση συνδέεται συνήθως μονοσήμαντα με την επιδίωξη της στιγμιαίας αναψυχής. Η περιορισμένη αυτή επιδίωξη δεν αφήνει ποτέ βαθιά, ούτε καν σταθερά ίχνη. Οι εκδηλώσεις της κουλτούρας τότε μόνο καρποφορούν όταν αναδύονται αυθόρμητα από το περιβάλλον στο οποίο απευθύνονται. Έχουν από την ίδια τους τη φύση χαρακτήρα παιδευτικό και διαπλαστική αξία πολυδύναμη.⁶

Είναι αναγκαία η διερεύνηση της αποκέντρωσης και της περιφερειακής δραστηριότητας, για την προώθηση του κοινωνικού ρόλου των φορέων. Η διαφύλαξη της εθνικής ταυτότητας με βάση τα τοπικά χαρακτηριστικά. Η ανάδειξη νέων τρόπων έκφρασης των πολιτών με την ενίσχυση της αυτόνομης και ερασιτεχνικής δημιουργίας των δυνάμεων της πόλης.

Εκείνο όμως που είναι ενδιαφέρον εδώ να γίνει, είναι η εξειδίκευση της σχέσης περιφερειακής και πολιτιστικής ανάπτυξης, γιατί η σχέση αυτή, όπως διαμορφώνεται στο χώρο και στο χρόνο, επηρεάζει την περιφερειακή

⁵ Με εξαίρεση την έκθεση που υποβλήθηκε πριν από την κατάρτιση του προγράμματος 1978-1982 από ειδική ομάδα εργασίας του ΚΕΠΕ.

⁶ ΝΤΟΡΑ Ν. ΚΟΝΣΟΛΑ – «Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα», {Η περιφερειακή διάσταση}, Αθήνα 1990.

πολιτιστική πολιτική. Στην ουσία, δηλαδή, πρόκειται να διατυπωθούν τα κύρια ζητήματα στρατηγικής, που προκύπτουν από τη σύνδεση των διαδικασιών της περιφερειακής και της πολιτιστικής ανάπτυξης.

Η γενική τάση για αυξημένη εξουσία των περιφερειακών διοικητικών μονάδων και για ισόρροπη κατανομή των πόρων ανάμεσα στις περιφέρειες συμβαδίζει με το σύστημα της πολιτιστικής δημοκρατίας, όπου οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες δεν εκπορεύονται από τις κεντρικές αρχές αλλά αποτελούν αποκεντρωμένες δραστηριότητες. Διαμορφώνονται δηλ. οι πρωτοβουλίες αυτές ανάμεσα στον πληθυσμό τοπικών κοινοτήτων που ζητά βοήθεια από τις Αρχές, στα διάφορα επίπεδα του πολιτικού συστήματος, για να εφαρμόσει τα πολιτιστικά του σχέδια.

Οι δυσκολίες πάντως για τη χώρα μας είναι μεγάλες σε κάθε περίπτωση εφαρμογής μέτρων της πολιτιστικής δημοκρατίας, γιατί αναμφισβήτητα προσκρούουν στο συγκεντρωτισμό, το συντηρητισμό και την τάση ελιτισμού, που αναπτύσσεται στο κέντρο και αντανακλάται στην περιφέρεια.

Η δημιουργικότητα και στα δυο επίπεδα που πραγματώνεται, το βελτιωτικό και το καινοτομικό, αναπτύσσεται σε ορισμένες περιφέρειες και σε ορισμένη χρονική περίοδο, όταν υφίστανται συνθήκες δυναμικής συνεργασίας συγκεκριμένων παραγόντων, όπως π.χ. η αναγκαία οικονομική βάση, η εξειδικευμένη γνώση, η ελεύθερη επικοινωνία, το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο κ.λπ. Τέτοια παραδείγματα έχουμε σήμερα στις πόλεις και στις περιφέρειες όπου ιδρύονται «τεχνοπόλεις» στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ιαπωνία, με στόχο το συνδυασμό της δημιουργικότητας και της έρευνας με την παραγωγή, στο Παρίσι και στο Μιλάνο για τη μόδα, στο Λονδίνο για το θέατρο, κ.λ.π.⁷

Πολλές περιοχές της χώρας μας επίσης έχουν σημαντικές προϋποθέσεις ανάπτυξης της δημιουργικότητας, που επικεντρώνονται σε φυσικές και πνευματικές δεξιότητες του πληθυσμού, στην παράδοση σε ορισμένους πολιτιστικούς κλάδους και στη δομή του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Παρατηρούμε όμως ότι οι προϋποθέσεις αυτές δε

⁷ ΝΤΟΡΑ Ν. ΚΟΝΣΟΛΑ – «Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα», {Η περιφερειακή διάσταση}, Αθήνα 1990.

λειτουργήσαν θετικά προς την κατάλληλη δημιουργική κατεύθυνση, γιατί δεν έγινε συστηματική προσπάθεια για ενίσχυση της δημιουργικότητας με τα κατάλληλα μέσα.

Η σημασία του πολιτιστικού προτύπου, του συνόλου δηλ. των απόψεων και θέσεων του πληθυσμού της περιφέρειας, στην αξιολόγηση των πολιτιστικών αξιών, στην προώθηση της αναπτυξιακής ιδέας και των αναγκαίων μεταβολών και προσαρμογών για την πραγμάτωση της είναι σε κάθε περίπτωση μεγάλη. Η διαπίστωση αυτή αγνοείται πολλές φορές από τους προγραμματιστές με αποτέλεσμα τη μειωμένη απόδοση των μέτρων της αναπτυξιακής οικονομικής πολιτικής.

Εξάλλου η οργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε μια κοινωνία εκτός από τον ουσιαστικό ρόλο που παίζει στην πνευματική καλλιέργεια, συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική της ανάπτυξη. Αυτό επιτυγχάνεται βασικά από τις τυχόν εκδηλώσεις που γίνονται και την επακόλουθη εισροή ατόμων που θα ενδιαφερθούν να τις παρακολουθήσουν. Στην αρχαία Ελλάδα, όπου είχε γίνει κατανοητό η αξία αυτών των πολιτιστικών εκδηλώσεων, επινοήθηκε ειδικός θεσμός υποστήριξης τους από την Πολιτεία: η Χορηγία. Ο θεσμός της χορηγίας, που σημαίνει την οικονομική και άλλη υποστήριξη από τον χορηγό μιας πολιτιστικής δραστηριότητας ή δημιουργίας, ενισχύει σήμερα πολιτιστικές δραστηριότητες σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο (sponsorship).

Η πολιτιστική δυναμική ενισχύεται επίσης από τα μέσα επικοινωνίας, που η τεχνολογική πρόοδος συνεχώς βελτιώνει και επεκτείνει σε νέες χρήσεις. Για κάθε περιφέρεια προκύπτει το πρόβλημα των αναγκαίων επενδύσεων στα μέσα αυτά, αλλά και της προετοιμασίας του πληθυσμού για την αποδοχή και τη χρήση τους. Η περιφερειακή πολιτιστική πολιτική αξιοποιεί τα νέα μέσα επικοινωνίας για τη διάδοση των πολιτιστικών αγαθών, την προώθηση της δημιουργικότητας, την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας κ.λπ. Η περιφερειακή βάση της επικοινωνίας για τη διάδοση πολιτιστικών αγαθών διευρύνθηκε τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας με την ίδρυση τοπικών ραδιοσταθμών, η ποιότητα του προγράμματος των οποίων όμως δημιουργεί σοβαρές αμφιβολίες για τη συμβολή τους στην πολιτιστική ανάπτυξη.

Σε κάθε σύγχρονο πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί έναν από τους κύριους σκοπούς του. Και αυτό γιατί οι αρχαιολογικοί χώροι και τα ιστορικά μνημεία, όπως και το φυσικό περιβάλλον, συγκροτούν ένα σύστημα σημαντικών πλουτοπαραγωγικών πόρων, που πολλές φορές στις προβληματικές περιφέρειες αποκτούν ακόμη μεγαλύτερη οικονομική σπουδαιότητα. Το σύστημα αυτό αποτελεί και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πολιτιστικής ταυτότητας και της πολιτιστικής και φυσικής γεωγραφίας της περιφέρειας. Έτσι για όλους αυτούς τους λόγους, ένα ολοκληρωμένο σύστημα πολιτιστικής πολιτικής οφείλει ν' αξιοποιεί και να επενδύει σε όλους τους τομείς της «πολιτιστικής αλυσίδας», δηλαδή όχι μόνο όσον αφορά τα πολιτιστικά αγαθά άμεσης απόδοσης και ευθέως συνδεδόμενα με τον τουρισμό, αλλά και την προστασία και τη διατήρηση της κληρονομιάς, την εξυγίανση και αρχιτεκτονική των πόλεων, την βιοτεχνία, την κατάρτιση, την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Στο σημείο αυτό δε, έγκειται η αναγκαιότητα της διαχείρισης ή της τεχνολογίας της διοίκησης, με άλλα λόγια η συνάρθρωση των επιστημών του πολιτισμού και της διοικητικής επιστήμης στο πλαίσιο των συγχρόνων κοινωνιών. Έτσι αναδύθηκε ένα πεδίο γνώσεων και έρευνας που σηματοδοτείται με τον όρο «πολιτισμική διαχείριση» ή «πολιτιστικό management», περιλαμβάνοντας και σ' αυτόν τον όρο του «πολιτιστικού marketing», όροι οι οποίοι δηλώνουν το πεδίο και την προοπτική ανάλυσης.⁸

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήδη από τη δεκαετία του 1980 η πολιτισμική διαχείριση αποτελεί αυτόνομο πεδίο εφαρμογής, με αξιόλογα αποτελέσματα. Στη χώρα μας η πολιτισμική διαχείριση ή πολιτιστικό management όπως είθισται να λέγεται, δεν αποτέλεσε μέχρι τώρα αντικείμενο συστηματικής μελέτης και ανάλυσης, πόσο μάλλον εφαρμογής.

Τέλος, η πολιτιστική διαχείριση κινητοποιεί ένα μεγάλο αριθμό μεθοδολογιών και τεχνικών, καθώς και στρατηγικών διερεύνησης. Από τις

⁸ Αγραφιώτης Δημοσθένης, Επιστήμη, Τεχνολογία, Κοινωνία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 24-25.

κλασικές αναλύσεις κόστους / οφέλους, στις πιο πρόσφατες τεχνικές λήψης αποφάσεων (ανάλυση SWOT, Total Quality Management), είναι σαφές ότι η όποια επιλογή μεθόδων και τεχνικών εξαρτάται από τη μορφοποίηση του προβλήματος, αλλά και από το συγκείμενο (contexte), όπου η πολιτισμική διαχείριση αναπτύσσεται.

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια η πολιτιστική πολιτική αποκτά όλο και μεγαλύτερη σπουδαιότητα σε πολλές δυτικοευρωπαϊκές πόλεις ως συστατικό των στρατηγικών για την οικονομική και φυσική αναζωογόνησή τους.

Οι πόλεις μεταξύ τους στην Ευρώπη, έχουν επιδοθεί σ' ένα φοβερό ανταγωνισμό σε πολιτιστικό επίπεδο, γιατί χρησιμοποιούν την πολιτιστική διάσταση ως κύριο κίνητρο για ν' αναπτύξουν τις άλλες πολιτικές τους στον οικονομικό, οργανωτικό και θεσμικό τομέα. Κάθε πόλη στην Ευρώπη προσπαθεί να προσελκύσει ανθρώπους, που έχουν γνώσεις, που έχουν ταλέντα, που έχουν δυνατότητα καινοτομίας προσπαθώντας ν' αποκτήσει πολιτιστικό περιβάλλον, το οποίο χρησιμοποιείται ως κύριο στοιχείο για την προσέλκυση όλων των άλλων ειδών κεφαλαίων (χρηματικού, επιστημονικού ή και ανθρώπινου).

Στο Liverpool, η ανάπλαση στα Albert Docks, η δημιουργία Θεματικού χώρου των Beatles και η δημιουργία τριών νέων Πινακοθηκών οδήγησε σε μια αύξηση του αριθμού των τουριστών σε 29 εκατ. ετησίως.

Στο Sheffield η δημιουργία του Cultural Industries Quarter, που συγκεντρώνει δεκάδες ΜΜΕ στους τομείς των Media, της μουσικής, του κινηματογράφου και των νέων τεχνολογιών (πολυμέσα) σε συνδυασμό με την ίδρυση του νέου μουσείου για την pop music, έχουν οδηγήσει σε σοβαρή οικονομική ανάκαμψη με την προσέλκυση σημαντικών επενδύσεων (18.000 νέες θέσεις εργασίας).

Γενικότερα, η βελτίωση της εικόνας για την προσέλκυση τουρισμού που στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στον πολιτισμό, σταδιακά οδήγησε σε καθολική αναβάθμιση με την προσέλκυση επενδυτών σε νέους δυναμικούς τομείς της βιομηχανίας και των υπηρεσιών. Βασικός παράγοντας επιτυχίας των

προγραμμάτων ανάπλασης / αναζωογόνησης ήταν η συνεργασία ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, με αποτέλεσμα η βελτίωση των χαρακτηριστικών του δομημένου περιβάλλοντος να συνοδεύεται και από επιχειρηματική αναζωογόνηση.

Επίσης σ' αυτό το σημείο, είναι σκόπιμο να αφιερωθεί τμήμα της μελέτης στις δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά την προώθηση της πολιτιστικής δράσης και τους στόχους της Ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής (π.χ. ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης).

Η ανάπτυξη της διαχείρισης του πολιτισμού αποτελεί ίσως τον καλύτερο δείκτη για τους τρόπους με τους οποίους μια κοινωνία αναλύει, κατανοεί, αξιοποιεί και εν τέλει προστατεύει την πολιτιστική της κληρονομιά και ταυτόχρονα απαντά πειστικά στις απαιτήσεις και προκλήσεις της σύγχρονης εποχής. Μια συστηματική, μακροχρόνια και αποτελεσματική πολιτιστική πολιτική προϋποθέτει την ανάπτυξη της επιστημονικής σχεδίασης και διαχείρισης του πολιτιστικού τομέα, στα πλαίσια του ευρύτερου αναπτυξιακού σχεδιασμού. Σ' αυτή την κατεύθυνση η χώρα μας δεν έχει ακόμα αξιοποιήσει επαρκώς τα a priori πλεονεκτήματά της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ - ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Η λέξη «πολιτισμός» αν και χρησιμοποιείται ευρύτατα και κυρίως στον καθημερινό λόγο, δεν έχει σαφές και ξεκάθαρο περιεχόμενο. Γενικότερα, χρησιμοποιώντας τον όρο «πολιτισμός» εννοούμε το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών που δημιουργήθηκαν από την ανθρώπινη δράση στη διαχρονία.

Οι παραπάνω αξίες δεν έχουν βέβαια ένα σταθερό και απόλυτο μέτρο σύγκρισης, ούτε προσδιορίζονται με κριτήρια απόλυτα σταθερά. Οι απόψεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς επικαλούνται κριτήρια ιδεολογικά, ταξικά, πολιτικά κ.λπ.

Ο «πολιτισμός» ως λέξη και ως έννοια έχει σε πολλές περιπτώσεις παρερμηνευθεί. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι να διατυπώνονται πλήθος αντιφατικών απόψεων, οι οποίες εν πολλοίς, μεταδίδονται εύκολα συνθέτοντας και αναπαράγοντας ταυτόχρονα ένα πεδίο παρερμηνειών.

Ο όρος «πολιτισμός» είναι σχετικά νέος. Προέρχεται από τη μετάφραση του αγγλικού civilization, του γαλλικού civilisation και του γερμανικού zivilisation. Επίσης, με τη λέξη «πολιτισμός» αποδόθηκε και ο όρος culture στα γαλλικά, culture στ' αγγλικά, kultur στα γερμανικά, κ.λπ.

Συχνά, στις ελληνικές μεταφράσεις, ο όρος «culture» αποδίδεται με τη λέξη «κουλτούρα». Παρέμεινε δηλαδή αμετάφραστος, χωρίς ν' αποδίδεται με την ελληνική λέξη «καλλιέργεια». Παράλληλα δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που γίνεται χρήση του όρου «κουλτούρα» και σαν εναλλακτική λέξη του όρου «πολιτισμός», χωρίς η κύρια έννοια να είναι αποσαφηνισμένη. Κατ' αυτό τον τρόπο αναπαράγονται και συγχύσεις εννοιολογικού τύπου και προβλήματα σαφών διατυπώσεων.

Τέλος, και όσο αφορά τη λέξη «πολιτισμός» χρησιμοποιούνται διάφορα παράγωγα, όπως πολιτισμικός, πολιτιστικός, πολιτισμένος κ.α. Η εννοιολόγηση και αυτών των όρων αντιμετωπίζει σοβαρότατα προβλήματα ασάφειας.

Στη διεθνή βιβλιογραφία, πολύ συχνά, σημειώνεται η διάκριση ανάμεσα στους δύο όρους: «civilisation = οικονομοτεχνικός πολιτισμός» και «culture = ηθικοπνευματικός πολιτισμός». Έτσι, όσο αφορά τους διαχωρισμούς που παρατηρούμε σχετικά με την έννοια «πολιτισμός», σ' ένα αρχικό οριζόντιο διαχωρισμό του βασικού συνόλου των επιμέρους πολιτιστικών κατηγοριών (εννοιών), μπορούμε να θεωρήσουμε δύο μεγάλα υποσύνολα: α) εκείνο του «υλικού πολιτισμού» (civilisation) που περιλαμβάνει τα υποσύνολα επιστήμη, τεχνολογία κ.λπ. και β) του «πνευματικού πολιτισμού» (culture) που περιλαμβάνει τα υποσύνολα τέχνη, θρησκεία, παιδεία, φιλοσοφία κ.λπ. Βέβαια, και εδώ, τα όρια διαχωρισμού ανάμεσα στα δύο υποσύνολα δε μπορούν να καθοριστούν με απόλυτη σαφήνεια. Το ίδιο συμβαίνει και με τα μικρότερα υποσύνολα, που μολονότι φαίνονται αρκετά καθορισμένα εννοιολογικά, εντούτοις, στις ακραίες λειτουργίες τους συχνά συγχέονται και επικαλύπτονται.⁹

Το βασικό πολιτιστικό σύνολο, συχνά διαχωρίζεται και με άλλον τρόπο, των γεωγραφικών, των εθνικών ή φυλετικών ενοτήτων· το γεγονός αυτό σχετίζεται άμεσα με τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα του πολιτισμού. Για παράδειγμα μπορούμε να διακρίνουμε τα μεγάλα σύνολα του ασιατικού, του ευρωπαϊκού ή του αμερικάνικου πολιτισμού, χωρισμένους και αυτούς σε υποσύνολα όπως ελληνικός, κέλτικος πολιτισμός κ.λπ. Είναι φανερό ότι οι διαχωρισμοί αυτοί έχουν αρκετά συμβατικό χαρακτήρα και πολύ συχνά ανταποκρίνονται σε ιδεολογικές ή πολιτικές επιλογές και στρατηγικές. Εκείνο που πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη είναι ο παράγοντας της διαχρονίας, παρόλο που και πάλι η οριοθέτηση είναι αρκετά δύσκολη και τα κριτήρια ασαφή.

⁹ Βλ., Ρόζενταλ Μ., *Φιλοσοφικό Λεξικό*, Αθήνα, Γνώσεις, 1976, σσ. 706-707.

Ένας άλλος διαχωρισμός, κάθετος, που μοιάζει να βασίζεται στα εξελικτικά στάδια του πολιτισμού, είναι εκείνος που μας δίνει σύνολα, όπως, παλαιολιθικός πολιτισμός, νεολιθικός πολιτισμός, αρχαίος πολιτισμός, μεσαιωνικός πολιτισμός, κ.λπ. Ο διαχωρισμός αυτός βασίζεται κυρίως στα λίγο – πολύ κοινά χαρακτηριστικά, άλλοτε του εργαλειακού εξοπλισμού, άλλοτε της φιλοσοφικής και επιστημονικής αντίληψης και άλλοτε στα μορφολογικά χαρακτηριστικά.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε επίσης, ότι, στην ορολογία που συνήθως χρησιμοποιούσαν οι Κ. Μαρξ και Φ. Έγκελς, εκείνο που σήμερα θεωρούμε ως «πολιτισμό», το απέδιδαν με τον αντίστοιχο ελληνικό όρο «εποικοδόμημα» ή «υπερδομή». Ο Φ. Έγκελς με τον όρο «πολιτισμός» χαρακτηρίζει κυρίως «... τη χρονική περίοδο όπου ο άνθρωπος γίνεται κύριος της γνώσης, της απώτερης (δευτερογενούς) επεξεργασίας των φυσικών προϊόντων, της βιοτεχνίας και της τέχνης». Προκειμένου να περιγράψει και να χαρακτηρίσει τα προηγούμενα στάδια, χρησιμοποιεί τους όρους «άγρια κατάσταση» (τροφοσυλλογή με μοναδική παραγωγή τα λίθινα εργαλεία) και «βαρβαρισμός».¹⁰

Στο Φ. Έγκελς, ο όρος «πολιτισμός» (όπως και στον Λ. Μόργκαν) χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Το γεγονός αυτό, όπως άλλωστε και η χρήση άλλων όρων που στα έργα των Μαρξ – Έγκελς έχουν διαφορετική έννοια από την τρέχουσα σημερινή, εξακολουθεί να γίνεται όχι σπάνια πρόξενος σοβαρών παρερμηνειών και παρεξηγήσεων.

Παλαιότερα η έννοια «πολιτισμός» ταυτιζόταν με την έννοια «τέχνη», που και αυτή με τη σειρά της δεν είχε το στενό και περιορισμένο περιεχόμενο των καθαρά καλλιτεχνικών κατηγοριών που έχει σήμερα. Τέχνη ήταν το μέσο για την επίτευξη κάποιου δημιουργικού στόχου. Περιελάμβανε το σύνολο των επιστημών και των τεχνών που ασκούσαν στην αρχαιότητα και συγκροτούσαν τις κατηγορίες του πολιτισμού (γραπτός λόγος, ρητορική, διαλεκτική, μουσική, ζωγραφική, γλυπτική, φιλοσοφία, ιατρική κ.λπ.).

¹⁰ Βλ. σχετικά, Δωρής Μ., *Πολιτισμός και κοινωνική εξέλιξη*, Αθήνα, Γνώση, 1981, σσ. 33-34.

Το βασικό χαρακτηριστικό αυτών των «τεχνών» ήταν, ότι, αποτελούσαν μορφές πνευματικής κυρίως εργασίας, η οποία εξέφραζε τους «ελεύθερους» σε αντιδιαστολή με τη χειρωνακτική εργασία που χαρακτήριζε τους «δούλους» και τους «βάρβαρους». Σ' αυτή τη βάση που διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε με την ελληνική φιλοσοφική σκέψη έως τους νεώτερους χρόνους, προστέθηκε ένα ακόμα στοιχείο σχετικά με τον πολιτισμό. Η αντιδιαστολή ανάμεσα στην αναπτυγμένη, στην «ανώτερη» ποιοτικά ζωή των κατοίκων των πόλεων, με την «καθυστερημένη» και «κατώτερη» ποιοτικά κοινωνική ζωή των χωριών και γενικότερα της υπαίθρου. Πρόκειται σαφώς, για μια αντίληψη που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο ανάπτυξης της αστικής ιδεολογίας. Το γενικό σύνολο, λοιπόν, των υλικών και πνευματικών αξιών, που χαρακτήριζαν τον αστικό τρόπο ζωής στις πόλεις, ήταν εκείνο που χαρακτηρίστηκε με τον όρο «civilisation». Αργότερα, το τμήμα εκείνο του πολιτισμού, που αναφερόταν στις πνευματικού περιεχομένου λειτουργίες που προαπαιτούσαν εκπαίδευση και πνευματική καλλιέργεια, χαρακτηρίστηκε με τον όρο «culture».¹¹

Στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η γερμανική αντίληψη περί κουλτούρας εξελίσσεται και από την επίδραση του εθνικισμού συνδεόμενη όλο και περισσότερο με την έννοια του «έθνους». Η κουλτούρα σχετίζεται με την ψυχή, με τα προτερήματα ενός λαού. Εμφανίζεται ως ένα σύνολο διανοητικών, ηθικών και καλλιτεχνικών επιτευγμάτων, που αποτελούν την κληρονομιά ενός έθνους η οποία θεωρείται μια και δια παντός κατοχυρωμένη. Πρόκειται για το σημαντικότερο παράγοντα συνοχής ενός έθνους.

Οι παραπάνω κατακτήσεις σε καμία περίπτωση δεν συγχέονται με τα τεχνικά επιτεύγματα, που συνδέονται με τη βιομηχανική πρόοδο και απορρέουν από ένα ψυχρό ορθολογισμό. Έτσι στον αιώνα αυτό πολλοί Γερμανοί διανοούμενοι αντιπαραβάλλουν την κουλτούρα που αποτελεί την

¹¹ Αυτόθι, σσ. 35-36. Παραθέτουμε ως σχετική βιβλιογραφία με τα προαναφερόμενα, τα παρακάτω έργα: Ένγκελς Φ., *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, Αναγνωστίδης, Bottomore T.B., *Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg, Βεντούρης Ν., *Η πολιτική κουλτούρα*, Αθήνα, Παπαζήσης, Γκράμσι Αν., *Η οργάνωση της κουλτούρας*, Αθήνα, Στοχαστής, Φρέρε Π., *Πολιτιστική δράση για την κατάκτηση της ελευθερίας*, Αθήνα, Καστανιώτης, Γεωργούλης Κ., *Φιλοσοφία του πολιτισμού*, Αθήνα, 1979, Eliot T.S., *Σημειώσεις για τον ορισμό της κουλτούρας*, Αθήνα, Πλέθρον, Κλάρκ Κ., *Ιστορία του Δυτικού Πολιτισμού*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, Unesco, *Ιστορία της Ανθρωπότητας*, Αθήνα, Ελληνική Παιδεία, Ουσκατέσκου Χ., *Συνοπτική ιστορία και θεωρία του πολιτισμού*, Αθήνα, Γρηγόρης.

ψυχική έκφραση ενός λαού, στον πολιτισμό, που τον χαρακτηρίζει η υλική πρόοδος η οποία σχετίζεται με την οικονομικοτεχνική ανάπτυξη.

Αντίθετα στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα η εξέλιξη της εννοιολόγησης της κουλτούρας διαφέρει. Η λέξη «κουλτούρα» δεν υποδηλώνει πλέον τη διανοητική ανάπτυξη του ατόμου. Πλέον υποδηλώνει το σύνολο των γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν μια κοινότητα αναδεικνύοντας έτσι τη συλλογική διάσταση. Η κουλτούρα με τη συλλογική έννοια του όρου είναι πριν απ' όλα η «κουλτούρα της ανθρωπότητας». Η λέξη «κουλτούρα» είναι παραπλήσια της λέξης «πολιτισμός». Οι Γάλλοι διανοούμενοι δεν αποδέχονται την εθνική κουλτούρα ως μοναδική σύλληψη όπως και αρνούνται την αντίθεση που κάνουν οι Γερμανοί μεταξύ «κουλτούρας» και «πολιτισμού».

Στον 20^ο αιώνα η ανάδειξη της αντιπαλότητας του γαλλογερμανικού εθνικισμού καθώς και οι πολεμικές συγκρούσεις (1914-18) αποκαλύπτουν ακόμη περισσότερο την ιδεολογική αντίθεση που επενδύει την εννοιολόγηση των όρων. Οι μεν Γερμανοί προσπαθούν να υπερασπιστούν την «ανώτερη» κουλτούρα τους, ενώ οι Γάλλοι αναγορεύονται σε υπερμάχους του πολιτισμού.

Κοντολογίς, στη διάρκεια της περιόδου από το 18^ο έως και τον 20^ο αιώνα η γαλλογερμανική διαμάχη αναδεικνύει μια επιμεριστική και μια οικουμενιστική αντίληψη της έννοιας «κουλτούρα».

Και οι δύο αντιλήψεις αποτελούν τη βάση ορισμού της έννοιας στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες.¹²

Από την πλευρά της κοινωνιολογίας, η έννοια του πολιτισμού ερμηνεύτηκε και ως στοιχείο κοινωνικής συνοχής. Σύμφωνα με αυτές τις ερμηνείες ο πολιτισμός είναι σημείο αναφοράς της συλλογικής ταυτότητας. Από την άλλη, ο πολιτισμός ασκεί ισχυρή πίεση στα μέλη του κοινωνικού συνόλου επιτελώντας ταυτόχρονα τρεις σημαντικές λειτουργίες για το κοινωνικό σύνολο, αυτή της αναγνώρισης, της ένταξης και της συμμετοχής: «Χάρη στον πολιτισμό τα μέλη του κοινωνικού συνόλου αναγνωρίζονται μεταξύ τους, εντάσσονται στο κοινωνικό σύνολο, αποκτώντας έτσι την

¹² Cuche Denys, *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*, (Μ. Λεοντσίνη επιμ.), Αθήνα, 2001, σελ. 26-29.

ατομική τους ταυτότητα και συμμετέχουν στη ζωή μέσα από την ένταξή τους σ' αυτή. Ακολουθούν τον πολιτισμό του συνόλου από φόβο μην εκβληθούν από το σύνολο ως ξένοι ή εξωμότες. Πιέζουν τους άλλους να συμμορφωθούν, από φόβο μήπως αλλάξει η ιδιομορφία του συνόλου και συνακόλουθα η δική τους θέση μέσα σε αυτό».¹³

Σύμφωνα πάντοτε με τις ίδιες ερμηνευτικές αφετηρίες ως πολιτισμός νοείται και η κοινωνική κληρονομιά του ανθρώπου. Δηλαδή οτιδήποτε μεταφέρεται και μεταδίδεται από τη μια γενιά στην άλλη με διαδικασίες κοινωνικές.

Έτσι οι δύο όροι, «πολιτισμός» (civilisation) και «κουλτούρα» (culture), αποδίδουν την έννοια της κοινωνικής κληρονομιάς. Κατά τον Άλφρεντ Βέμπερ, ο όρος «πολιτισμός» αναφέρεται στον υλικό πολιτισμό, δηλαδή στα προϊόντα του και στις γνώσεις κατασκευής τους. Ο όρος κουλτούρα, δηλώνει τον πνευματικό πολιτισμό, δηλαδή τις ιδέες και τις πεποιθήσεις.

Τόσο στο χώρο της κοινωνιολογίας, όσο και σε εκείνο της κοινωνικής ανθρωπολογίας ως κλασικός ορισμός της κουλτούρας θεωρείται εκείνος που διατύπωσε ο Εντ. Τάιλορ: «... κουλτούρα ή πολιτισμός είναι το σύνθετο εκείνο σύνολο που περιλαμβάνει γνώσεις, πεποιθήσεις, τέχνες, ήθη, δίκαιο, έθιμα και κάθε άλλη ικανότητα και συνήθεια που αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας».¹⁴

Αντίθετα με τον Τάιλορ που υπερτονίζει τα πνευματικά στοιχεία της κοινωνικής κληρονομιάς, οι Κρόμπερ και Κλούκχον περιλαμβάνουν στον ορισμό τους τις κατασκευές και τα εργαλεία: «Η κουλτούρα αποτελείται από ρητά ή νοούμενα πρότυπα συμπεριφοράς που προσλαμβάνονται και μεταδίδονται με σύμβολα και που συνιστούν τα ιδιαίτερα επιτεύγματα των ανθρώπινων ομάδων, συμπεριλαμβανομένων και των ενσωματώσεών τους σε τεχνήματα. Ο βασικός πυρήνας της κουλτούρας συνίσταται σε παραδοσιακές

¹³ Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 1983, σ. 117.

¹⁴ Αυτόθι, σ. 119.

(δηλαδή ιστορικά προκύπτουσες ή επιλεγμένες) ιδέες και ιδιαίτερα τις αξίες που προσαρτώνται στις ιδέες αυτές».¹⁵

Στην πιο πρόσφατη βιβλιογραφία, η διαφορά ανάμεσα στους δύο όρους εντοπίζεται στο ότι η κουλτούρα είναι ιδιαίτερο και αμεταβίβαστο χαρακτηριστικό ενός κοινωνικού συνόλου, ενώ ο πολιτισμός είναι μεταβιβάσιμος από το ένα κοινωνικό σύνολο στο άλλο. Ακόμη, θεωρείται ότι η κουλτούρα έχει ποικίλες όψεις και είναι μεταβλητή, αντίθετα με τον πολιτισμό ο οποίος είναι μη αναστρέψιμος.¹⁶

Στις παραγράφους που ακολουθούν, επιχειρούμε να περιγράψουμε πως εννοιολογείται, ερμηνεύεται και χρησιμοποιείται ο όρος «πολιτισμός», στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ειδικότερα στα τμήματα εκείνα που ασχολούνται με τη λεγόμενη πολιτιστική ανάπτυξη.

Και στους συγκεκριμένους χώρους η λέξη «πολιτισμός» περιέχει ένα ευρύ φάσμα εννοιών και διαφορετικών αποδόσεων.

Ως «πολιτισμός» αναφέρεται το σύνολο των εκδηλώσεων ή των δραστηριοτήτων των ατόμων σε μια ή περισσότερες κοινωνίες που στιγμάτισε και προσδιόρισε την εξέλιξη των τελευταίων σε διάφορους τομείς (τεχνολογική παραγωγή, πνευματική δράση κ.λπ.). Βέβαια σαν πολιτισμός δεν ορίζεται ούτε προσδιορίζεται το σύνολο κάποιων θεατρικών παραστάσεων, εκθέσεων εικαστικού περιεχομένου ή κάποιων εκδόσεων πνευματικών έργων. Ο πολιτισμός αντιμετωπίζεται – τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο – ως μια δυναμική λειτουργία, η οποία συνθέτει και προκαλεί μια δημιουργική ατμόσφαιρα και διαμορφώνει ένα πνευματικό κλίμα.

Πολιτισμός τελικά νοείται, το σύνολο της καθημερινής ζωής, η ποιότητά της, οι συνθήκες του περιβάλλοντος, της εργασίας, η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου κ.λπ. Κατά συνέπεια, οι πολιτιστικές δραστηριότητες, μολονότι θεωρείται ότι αποτελούν σημαντική παράμετρο του υπάρχοντος και κυρίαρχου πολιτισμού, εντούτοις, γίνονται αντιληπτές ως ένα μόνο τμήμα του.

¹⁵ Αυτόθι, σ. 119.

¹⁶ Αυτόθι. Βλέπε επίσης ως σχετική βιβλιογραφία, Gellner Ern., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992, σ. 25 κ.ε., και Λιτς Εντμ., *Πολιτισμός και Επικοινωνία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1993, σ. 21 κ.ε.

Έτσι ως «πολιτισμός» ορίζεται «... η μεγάλη ροή ανθρώπων, πραγμάτων και λέξεων διαχρονικά, μέσα στην ιστορία της ανθρωπότητας... Τα συμπλέγματα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, των προϊόντων τους, των ανθρώπινων σκέψεων, των ανθρώπινων κατακτήσεων, σε μια πολύ μεγάλη χρονική διάρκεια, σ' ένα πολύ μεγάλο χωρικό επίπεδο».¹⁷

Στους ίδιους πάντοτε χώρους, η λέξη «κουλτούρα» χρησιμοποιείται με την έννοια της διαμόρφωσης της διάνοιας και του ήθους. Η «κουλτούρα» προσδιορίζει τον καλλιεργημένο τύπο ανθρώπου, ο οποίος μετέχει στις υψηλές αξίες που διέσωσε η πνευματική και ηθική παράδοση μιας κοινωνικής ομάδας ή μιας κοινωνίας γενικότερα. Νοείται επίσης, ένα σύνολο αντικειμένων, εργαλείων, θεσμών, συμπεριφορών ανεξαρτήτων μεταξύ τους, που χρησιμεύουν στον άνθρωπο προκειμένου ν' αντιμετωπίζει γενικά και ειδικά προβλήματα που προκύπτουν στη διάρκεια της κοινωνικής δράσης. Με αυτή την έννοια, η μελέτη της κουλτούρας, είναι μελέτη των συνθηκών, των τρόπων ζωής, των οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών, νομικών, εκπαιδευτικών, θρησκευτικών και καλλιτεχνικών θεσμών. Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα η κουλτούρα αποκτά διττή σημασία. Πρώτον, εκλαμβάνεται ως ιδεώδης διαμόρφωση της προσωπικότητας των ανθρώπων, παραπέμποντας σ' αυτό που ονόμαζαν οι αρχαίοι έλληνες παιδεία. Δεύτερον, εκλαμβάνεται ως το καθετί που ο άνθρωπος ατομικά ή συλλογικά θέτει σε ενέργεια, ώστε να κυριαρχήσει πάνω στη φύση. Συνεπώς η σημασία της λέξης «κουλτούρα» έχει συνδεθεί με τις ιδέες της παιδείας και της μόρφωσης των ανθρώπων· δηλαδή, αποτελεί στενότερη έννοια από την αντίστοιχη έννοια του πολιτισμού, η οποία έχει διευρυμένο περιεχόμενο.

Εκτός από τα παραπάνω, έχει διαπιστωθεί πως οι εξελίξεις στον πλανήτη μας και ειδικότερα στις βιομηχανικές κοινωνίες είναι τόσο ταχύρυθμες, με αποτέλεσμα τα δεδομένα να αλλάζουν με επίσης γρήγορους ρυθμούς. Το πέρασμα μόνο μιας δεκαετίας αρκεί για ν' αλλάξουν σε μεγάλο

¹⁷ Βλ. σχετικά, Πλήρη Πρακτικά Συνεδρίου: Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, Τ.Ε.Δ.Κ. Ν.Α., 1994, σ. 27 και Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. – Ε.Ε.Τ.Α., Η πολιτιστική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α. – Παρούσα κατάσταση και προοπτικές.

βαθμό, τόσο τα χαρακτηριστικά ενός κοινωνικού σχηματισμού, όσο και οι μορφές δράσης των μελών του. Ο όρος «πολιτισμός» σε πολλές περιπτώσεις μοιάζει να μην είναι σε συστοιχία με την κοινωνική εξέλιξη, αν αντιληφθούμε αυτήν κάτω από την προηγούμενη οπτική γωνία. Για το λόγο αυτό γίνεται ευρεία χρήση του όρου «πολιτιστικό» προκειμένου να δηλωθεί μια υπάρχουσα κατάσταση μέσω μιας προσέγγισης περισσότερο συγχρονικής. Στην περίπτωση αυτή, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο να αντιληφθούμε τα πράγματα όχι σε μια μεγάλης διάρκειας προοπτική, αλλά να εξακριβώσουμε το πώς η δυναμική τους συμβάλλει στην εύρυθμη λειτουργία των κοινωνιών.¹⁸

Κοντολογίς, η χρήση της λέξης «κουλτούρα» πραγματοποιείται όταν επιθυμούμε ν' αναφερθούμε στο νόημα που δίνουν οι άνθρωποι σ' αυτό που κάνουν (δράση), στον τρόπο που οργανώνουν τη ζωή τους και την παραγωγή, στο πως συμβολίζουν αυτό που είναι οι ίδιοι και αυτό που θέλουν να είναι, στο πως δημιουργούν σχέσεις μεταξύ τους και στους κανόνες που οι ίδιοι θεωρούν σημαντικούς για τη λειτουργία μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας, σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Εκείνο που αποκαλείται «πολιτιστικό» αποτελεί μια συλλογική προσπάθεια, συνειδητή ή όχι, η οποία καθορίζει το τι είναι εφικτό σε μια κοινωνία και τι είναι αδύνατο, το τι είναι φυσιολογικό και τι όχι.¹⁹

Τέλος, κοινή είναι η πεποίθηση ότι τα ζητήματα που αφορούν τον πολιτισμό, εμφανίζουν σημαντικές ιδιαιτερότητες από τόπο σε τόπο και από χρόνο σε χρόνο. Οι πολιτιστικές παραδόσεις κάθε περιοχής, η σύνθεση του πληθυσμού, το μορφωτικό και οικονομικό του επίπεδο δημιουργούν συγκεκριμένες ανάγκες. Βέβαια εκ των πραγμάτων, ο τομέας του πολιτισμού και οι αντίστοιχες δομές, είτε ιδιωτικές, είτε δημόσιες, δεν είναι δυνατό να συμπεριλάβουν στην οργάνωσή τους το διευρυμένο περιεχόμενο της έννοιας του πολιτισμού. Έτσι διαπιστώνεται ένας σαφής περιορισμός στην πολιτιστική διάσταση. Εντούτοις, και σε σχέση με αυτή τη διάσταση υπάρχει μια

¹⁸ Διαφορετικές απόψεις διαπιστώνονται μεταξύ των ερευνητών και ως προς τη χρήση των όρων «πολιτισμός» και «πολιτισμικό». Ο Δ. Αγραφιώτης υποστηρίζει ότι «... αυτό που ονομάζουν πολιτιστικό δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια συλλογική προσπάθεια ασυνείδητη ή συνειδητή σε μια προσέγγιση περισσότερο συγχρονιστική, σ' αντίθεση με τον όρο πολιτισμικό που αφορά το κοινωνικό γίνεσθαι σε μια πολύ μεγάλη προοπτική». Βλ., Πλήρη Πρακτικά Συνεδρίου: Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, ο.π.

¹⁹ Αυτόθι σσ. 28-29.

διασταλτική και μια περιοριστική, θα λέγαμε προσέγγιση. Μ' αυτή την έννοια οι πολιτιστικές δραστηριότητες, όσο αφορά τη σημασιодότησή τους, δεν θα πρέπει να εξαντλούνται στη διοργάνωση εκδηλώσεων, με άλλα λόγια στην «κατανάλωση πολιτισμού», αλλά και στην παραγωγή του. Δηλαδή, οι προσπάθειες πρέπει να κατευθύνονται στη διαμόρφωση όρων με στόχο την πρωτογενή παραγωγή και ευδοκίμηση πολιτιστικών αγαθών.

1.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΑΓΑΘΑ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Όπως έχουμε επισημάνει στο προηγούμενο κεφάλαιο, για την έννοια του πολιτισμού διατυπώθηκαν πολλοί ορισμοί με πολυσύνθετο περιεχόμενο. Το πρόβλημα της αποσαφήνισης της εν λόγω έννοιας μεγεθύνεται εξαιτίας της πολλαπλότητας της πολιτισμικής σύνθεσης των κρατών. Έτσι, για παράδειγμα, ενώ παλαιότερα ο πολιτισμός συνδεόταν κυρίως με την εθνική προέλευση και την εθνική κυριαρχία, σήμερα σχετίζεται εν πολλοίς με την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των διαφόρων πολιτιστικών ενοτήτων και μειονοτήτων που συνθέτουν το χάρτη των σύγχρονων κρατών.²⁰

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο ορισμός των πολιτιστικών αγαθών δεν απαντάται ενιαίος ούτε στις πολλαπλές συστάσεις ή στις συμβάσεις που έχουν συναφθεί, ούτε στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών.²¹

Κατά καιρούς πολλοί ειδικοί ερευνητές υποστήριξαν ότι η αντιμετώπιση της έννοιας των πολιτιστικών αγαθών πρέπει να γίνεται με γενικεύσεις και με εμπειρικούς τρόπους εξακρίβωσης της αξίας των αγαθών και όχι να αυτοδεσμεύονται οι νομοθεσίες με άκαμπτους ορισμούς, με συνέπεια να αφήνουν ακάλυπτα ορισμένα αγαθά που ενδεχομένως μπορεί κάποτε να θεωρηθούν άξια προστασίας.²²

Όσο αφορά τη νομολογία που έχει ως κεντρικό ζήτημα την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 1114/81,

²⁰ Βλ. σχετικά, Domenach J. «Souverainete Politique et Indentite Culturelle», στο, *Pour une politique europeenne de la culture, Economica*, 1987, σ. 29 κ.ε.

²¹ Ρουκούνα Ε., «Πολιτιστικά Αγαθά» στο *Βυθό της θάλασσας*, ΕΔΔΔ, 1972, σ. 10.

²² Αυτόθι.

παρατηρούμε τα εξής: Ως πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται: «α) Τα αγαθά, κινητά και ακίνητα, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον δια την πολιτιστική κληρονομίαν των λαών, όπως τα μνημεία αρχιτεκτονικής, της τέχνης ή της ιστορίας, εκκλησιαστικά ή κοσμικά, οι αρχαιολογικές τοποθεσίες, τα οικοδομικά σύνολα, τα οποία έτσι όπως είναι παρουσιάζουν ενδιαφέρον ιστορικό ή καλλιτεχνικό, τα έργα τέχνης, τα χειρόγραφα, βιβλία και άλλα αντικείμενα καλλιτεχνικού, ιστορικού ή αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, όπως επίσης η επιστημονική συλλογή βιβλίων, αρχείων ή πιστών αντιγράφων αγαθών, τα οποία περιγράφονται κατωτέρω.

β) Τα οικοδομήματα των οποίων κύριος και πραγματικός σκοπός είναι η διαφύλαξις ή η έκθεσις των κινητών πολιτιστικών αγαθών ως ορίζονται εις το εδάφιον (α), όπως τα μουσεία, αι μεγάλαι βιβλιοθήκαι, οι χώροι φυλάξεως αρχείων, όπως επίσης και τα καταφύγια τα προοριζόμενα να προστατεύουν ως περίπτωσιν ενόπλου συρράξεως τα κινητά πολιτιστικά αγαθά, τα οριζόμενα εις το εδάφιον (α).

γ) Τα κέντρα, τα οποία περιέχουν σημαντικότερον αριθμόν πολιτιστικών αγαθών εκ των οριζομένων εις τα εδάφια (α) και (β) και ονομάζονται «κέντρα περιέχοντα μνημεία».²³

Στη σύμβαση του Παρισιού (ν. 1103/80) δίδεται άλλος ορισμός των πολιτιστικών αγαθών σχετικά με την παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητάς τους. Σύμφωνα με το περιεχόμενο της σύμβασης, θεωρούνται ως πολιτιστικά αγαθά «...εκείνα τα οποία, θρησκευτικά ή κοσμικά, καθορίζονται αφ' ενός εκάστου των Κρατών ως έχοντα σπουδαιότητα δια την αρχαιολογίαν, την προιστορίαν, την ιστορίαν, τη φιλολογίαν, την τέχνην ή την επιστήμην και τα οποία ανήκουν εις τους ακολούθους κατηγορίας (ακολουθεί αναλυτική ενδεικτική περιγραφή)».²⁴

Από τα παραπάνω συμπεραίνονται ότι οι ορισμοί που διατυπώθηκαν είναι ευρύτατοι και συνοδεύονται από την ανάγκη εξειδίκευσης των

²³ Τροβά Ελ., *Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα του 1975/86*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1992, σ. 108.

²⁴ Αυτόθι, σ. 102.

προστατευμένων αγαθών για τη διευκόλυνση της προστασίας με κάποιους καταλόγους ή με ειδικό χαρακτηρισμό.

Το πνεύμα του ισχύοντος ελληνικού συντάγματος είναι σύμφωνο με τις αρχές και αξίες που εκφράζουν οι συμβάσεις αυτές και η ευρύτατη συνταγματική διατύπωση «φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον» του άρθρου 24, είναι σε αρμονία με την ιδεολογία που επικρατεί στη διεθνή κοινότητα. Αντίθετα, η εσωτερική ειδική νομοθεσία προβαίνει σε εξειδικεύσεις και χωρίζει σε κατηγορίες τα διάφορα πολιτιστικά αγαθά, με συνέπεια τη διαφοροποίηση της προστασίας τους.

Ακόμη, και η εσωτερική νομοθεσία προβλέπει «χαρακτηρισμό» από τη Διοίκηση ή το νομοθέτη των προστατευτικών αγαθών. Όμως ο χαρακτηρισμός στην ελληνική έννομη τάξη δεν έχει ενδεικτική σημασία όπως στις διεθνείς συμβάσεις που αναφέρθηκαν, αλλά αποτελεί προϋπόθεση εφαρμογής των προστατευτικών διατάξεων του νόμου.²⁵

Σε γενικότερο επίπεδο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, ότι, πολιτιστικά αγαθά μπορούν να θεωρηθούν όλα τα αγαθά που παράγει η ανθρώπινη δραστηριότητα.²⁶

Από τα προαναφερόμενα διαπιστώνουμε ότι στις περισσότερες απόψεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς, έχει γίνει γενικά αποδεκτό πως από το σύνολο των παραγόμενων αγαθών της οικονομικής δραστηριότητας, πολιτιστικά αγαθά είναι εκείνα που αναφέρονται κυρίως στον πνευματικό πολιτισμό και ειδικότερα στους τομείς των γραμμάτων, των τεχνών, των εκδηλώσεων, λαϊκού πολιτισμού και των επιστημών. Η πολιτιστική δημιουργία, η οποία προϋποθέτει φυσικά την ύπαρξη δημιουργού (παραγωγού πολιτιστικών αγαθών), ενισχύεται και ενδυναμώνεται και από τρίτους παράγοντες. Ενδεικτικά αναφέρουμε, την ύπαρξη κατάλληλης υποδομής (ή θεσμικού πλαισίου), την ελευθερία της άσκησης της πολιτιστικής λειτουργίας,

²⁵ Βλ. σχετικά, Αυτόθι, σσ. 109-110

²⁶ Σύμφωνα με τον ορισμό που διατυπώνει η Ντ. Κόνσολα πολιτιστικά αγαθά είναι τα «... κινητά και ακίνητα αγαθά που έχουν μεγάλη σημασία για την πολιτιστική ζωή π.χ. τα μνημεία και της ιστορίας, τα χειρόγραφα, τα βιβλία αλλά και η γλώσσα, οι παραδόσεις, τα συστήματα αξιών, τα ήθη και έθιμα, η μουσική, ο χορός, κλπ». Κόνσολα Ντ., *Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1982.

την ύπαρξη όρων που θα συνέβαλαν στη διαμόρφωση κατάλληλου περιβάλλοντος, τις δυνατότητες που διαθέτει το κυρίαρχο οικονομικό και κοινωνικό σύστημα ώστε να προσφέρει, να διατηρεί, να διαφυλάττει και να δημοσιοποιεί πολιτιστικά αγαθά.

Για την δημιουργία ενός πολιτιστικού αγαθού, οι πολιτιστικοί πόροι αποτελούν την αρχική «πρώτη ύλη» με κυρίαρχο ρόλο την συμβολή του πολιτιστικού δημιουργού. Η παραγωγή των πολιτιστικών αγαθών συμβάλλει στη μεγιστοποίηση του πολιτιστικού κεφαλαίου μιας χώρας, ενισχύει την πολιτιστική ταυτότητα και εικόνα της κοινωνίας της.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών, έτσι όπως επιχειρήθηκε στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία. Αναφέρουμε τις σημαντικότερες κατηγορίες τους: α) κινητά και ακίνητα, β) με ευχερή ή δυσχερή αξιοποίηση, γ) δημόσια ή ιδιωτικά, δ) με διαρκή ή περιορισμένη χρήση, ε) υλικά και άυλα – πνευματικά, ζ) με αποκλειστική (ιδιωτική) ή συλλογική (δημόσια) χρήση.²⁷

Ως κινητά πολιτιστικά αγαθά ορίζονται εκείνα που παρουσιάζουν ευχέρεια μετακίνησής τους στο χώρο, συνήθως λόγω του περιορισμένου όγκου. Αντίθετα, ακίνητα πολιτιστικά αγαθά χαρακτηρίζονται όσα δεν μπορούν να μετακινηθούν ή δεν μετακινούνται εύκολα.

Πολιτιστικά αγαθά με ευχερή αξιοποίηση είναι εκείνα που αξιοποιούνται, χωρίς υψηλό κόστος, ενώ με δυσχερή αξιοποίηση είναι εκείνα που παρουσιάζουν απαγορευτικά ή υψηλά εμπόδια στη χρήση τους.

Στην περίπτωση που ιδιοκτήτης του πολιτιστικού αγαθού είναι το Δημόσιο τότε πρόκειται για δημόσιο αγαθό, διαφορετικά είναι ιδιωτικό.

Τα πολιτιστικά αγαθά που παραμένουν με την πάροδο του χρόνου αποκαλούνται διαρκούς ή αέναης χρήσης, ενώ όσα υπόκεινται σε φθορά είναι παροδικής ή περιορισμένης χρήσης.

²⁷ Βλ., ΚΕΔΚΕ – ΕΕΤΑ, *Η Πολιτιστική Δραστηριότητα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Παρούσα κατάσταση και Προοπτικές*, τομ.Ι, Αθήνα, 1993, σ. 20.

Υλικά πολιτιστικά αγαθά είναι εκείνα, που η αξία τους στηρίζεται κυρίως στην υλική τους υπόσταση, ενώ άυλα ή πνευματικά είναι εκείνα, που η αξία τους στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην πνευματική τους υπόσταση.²⁸

Η μαζική παραγωγή πολιτιστικών αγαθών, μέσα από την οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, ισοπεδώνονται οι πολιτιστικές ανάγκες και ιδιαιτερότητες των καταναλωτών – πολιτών, είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών. Όπως θα διαπιστώσουμε και σε επόμενα κεφάλαια η αντιμετώπισή τους είναι εφικτή σε τοπικό επίπεδο μέσω της δράσης των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των ιδιωτικών εθελοντικών πολιτιστικών δομών. Οι τελευταίοι, απευθυνόμενοι σε περιορισμένο κοινό, έχουν δυνατότητες να διαδραματίσουν ένα σημαντικό και ουσιαστικό ρόλο στην άμβλυνση των αρνητικών επιπτώσεων της μαζικής κουλτούρας, ενθαρρύνοντας την αξιολογη πνευματική δημιουργία της περιοχής τους.

Όσο αφορά τις αξίες, θα μπορούσαμε να τις διακρίνουμε σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με τον τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας στον οποίο υπάγονται: οικονομικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές κλπ.

Ανάμεσα στις πολιτιστικές αξίες ιδιαίτερη σημασία έχουν, όσες αφορούν ή σχετίζονται με ζητήματα ηθικής. Βέβαια το σύστημα των ηθικών αξιών που κυριαρχεί κατά καιρούς και κατά γεωγραφικές περιοχές, διαφέρει όσο αφορά τις προτεραιότητες που θέτει, τις ανάγκες των κοινωνικών μελών και τα αξιολογικά κριτήρια που συνθέτουν τη δομή της σύστασής τους.²⁹

Μερικές από τις παγκόσμιες αποδεκτές πολιτιστικές αξίες, είναι η αξία της ανθρώπινης ζωής, η αξία της πολιτιστικής δραστηριότητας κλπ.

Εντούτοις, σε όλες τις εποχές έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο της σύγκρισης των πολιτιστικών αξιών, που εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονο στις σύγχρονες κοινωνίες. Βασικοί παράγοντες που ευθύνονται για την εξέλιξη του φαινομένου θεωρούνται η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας, όπως επίσης και η παραγωγή μαζικής κουλτούρας. Πολύ συχνά, η παραπάνω συνθήκη

²⁸ Βλ. Αυτόθι, και, Μπιτσάνη Ευγ., *Πολιτισμός, Λαϊκός Πολιτισμός. Θεωρητικός Προβληματισμός*, Καλαμάτα, Μορφωτικός Σύλλογος Μεσσηνίας, σ. 14.

²⁹ Π. Κονδύλης, *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2000, 251-268.

προκαλεί σύγχυση ως προς τα ηθικά και πολιτισμικά κριτήρια αξιολόγησης που ορίζουν και στηρίζουν, από τη μια τις τοπικές αξίες, και από την άλλη τις παγκόσμιες.

Στην εποχή μας αξίες οι οποίες θεωρούνταν ως δεδομένες και ακλόνητες και που στήριζαν τις πολιτιστικές δομές και τη συνοχή ενός κοινωνικού σχηματισμού για μακρά περίοδο, μπορεί να αμφισβητηθούν στο πλαίσιο της παγκόσμιας επικοινωνίας, αλλά και της σύγκρουσης των αξιών. Σε πολλές περιπτώσεις, η ρήξη των κανονικοτήτων που επιφέρει η προαναφερόμενη κατάσταση, διαμορφώνει και δρομολογεί όρους επαναπροσδιορισμού των κριτηρίων, ηθικών και πολιτιστικών.

Η ρήξη αυτή μπορεί να προκαλέσει την κρίση της πολιτισμικής ταυτότητας μιας κοινωνίας, η διάρκεια της οποίας εξαρτάται από πολλούς και ποικίλους παράγοντες, ανάλογα με το βαθμό προσαρμοστικότητας των κοινωνικών μελών στα νέα δεδομένα, τις υποδοχές που έχουν διαμορφωθεί από τον πολιτισμό που κυριαρχεί στη συγκεκριμένη κοινωνία, κλπ.³⁰

Είναι γενικά παραδεκτό το γεγονός ότι η πολιτιστική δραστηριότητα αποτελεί το θεμέλιο λόγο της προόδου και της πολιτιστικής ανάπτυξης.

Ως τέτοια, λοιπόν, εντάσσεται στις αρμοδιότητες και στον προγραμματισμό ενός αποτελεσματικά οργανωμένου κράτους, περιφέρειας ή πόλης.

Οι εκθέσεις αρμοδίων επιτροπών που έχουν συσταθεί στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, επισημαίνουν ορισμένες απαραίτητες προϋποθέσεις προκειμένου οι πολιτιστικές δραστηριότητες να ενταχθούν σ' ένα οργανωμένο και συστηματικό πλαίσιο.

Συνοπτικά αναφέρουμε τις παρακάτω:

1) Τα πλαίσια και οι βασικές κατευθύνσεις μιας ενιαίας πολιτικής πολιτιστικής ανάπτυξης θα πρέπει να χαραχθούν με σαφήνεια και να υιοθετηθούν επίσημα σε υπερκομματικό επίπεδο. Η συνεπώς και άρτια εκφρασμένη πολιτιστική πολιτική, αποτελεί ανάγκη πρωταρχικής σημασίας. 2) Η γνώση γύρω από τους υπάρχοντες πολιτιστικούς πόρους και δραστηριότητες

³⁰ Αυτόθι, σ.σ. 268-279.

κάθε μορφής, θα πρέπει να είναι επαρκής και συνολική. 3) Θα πρέπει να είναι επαρκής, επίσης η γνώση γύρω από ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ το υπάρχον θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο θα πρέπει να είναι ευέλικτο και απεριόριστο ώστε να προσφέρει δυνατότητες διάσωσης και αποκατάστασης της (π.χ. εθνικοί χοροί και μουσική, ήθη, έθιμα, αντικείμενα λαϊκής τέχνης, κλπ). 4) Εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας που αφορά επί μέρους πολιτιστικούς κλάδους, προκειμένου να μην εφαρμόζεται από αναρμόδιους φορείς που χρησιμοποιούν ίδια και κατά περίπτωση κριτήρια. 5) Η αντιμετώπιση του προβλήματος των ελλείψεων που μπορεί να χαρακτηρίζει το ανθρώπινο δυναμικό που ασχολείται σε επαγγελματικό επίπεδο με τον πολιτιστικό τομέα (π.χ. εξειδικεύσεις, κατάρτιση). 6) Η κρατική ενίσχυση της μέσης και ανώτερης καλλιτεχνικής εκπαίδευσης (δραματική τέχνη, χορός, μουσική, κλπ). 7) Η συνέχιση, η αναβίωση και η προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στη γνήσια μορφή της. Επίσης, κρίνεται απαραίτητα η ουσιαστική αξιοποίηση των ζώντων φορέων ή ειδικών σε ορισμένα θέματα, ώστε να μην εκλείψουν οι πολύτιμες και ποικίλες γνώσεις τους. 8) Ουσιαστική αντιμετώπιση της κρίσης που διέρχεται η σύγχρονη ελληνική καλλιτεχνική και πνευματική δημιουργία ποιότητας, εξαιτίας του ανταγωνισμού της εμπορικής παραγωγής. 9) Η ισότιμη κατανομή των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, φορέων και έργων υποδομής στον ελληνικό χώρο ώστε να μην ευνοείται υπέρμετρα η πρωτεύουσα συγκριτικά με την υπόλοιπη χώρα, ή ο αστικός πληθυσμός έναντι εκείνου της περιφέρειας. 10) Επάρκεια, όσο αφορά την προβολή των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό. 11) Ενίσχυση των μέσων ενημέρωσης, κυρίως της κρατικής ραδιοτηλεόρασης και του καλλιτεχνικού τύπου, προκειμένου να προβάλλουν σε ικανοποιητικό βαθμό τις πολιτιστικές δραστηριότητες στο εσωτερικό της χώρας.³¹

Σύμφωνα με όσα έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα, ως πολιτιστική δραστηριότητα ορίζουμε την οργανωμένη επικοινωνία των καταναλωτών – χρηστών με τα πολιτιστικά προϊόντα – αγαθά, τη χρησιμοποίησή τους και

³¹ 40. Βλ. σχετικά, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, *Πολιτιστικές Δραστηριότητες: Πρόγραμμα Αναπτύξεως*, 1976–80, Αθήνα, 1976, σσ. 65-66.

επομένως την αξιοποίησή τους. Η επικοινωνία αυτή παίρνει τη μορφή κοινωνικού γεγονότος, δηλαδή θα μπορούσε να ενταχθεί στα κοινωνικά φαινόμενα, ενώ είναι απαραίτητη και επωφελής τόσο για τον πολιτιστικό δημιουργό, όσο και για το κοινωνικό σύνολο.

Από την άλλη, η οργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων σ' έναν κοινωνικό σχηματισμό διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στην καλλιέργεια και στην πνευματική ανάπτυξη των μελών της.

Είναι ο τρόπος ψυχοδιανοητικής ανατροφοδότησης από τις ίδιες της τις δυνάμεις. Στην Αρχαία Ελλάδα που είχε γίνει κατανοητή η αξία αυτών των κοινωνικών εκδηλώσεων επινοήθηκε ο ειδικός θεσμός υποστήριξής τους από την Πολιτεία: η χορηγία. Ο θεσμός της χορηγίας, που σημαίνει την οικονομική και όποια άλλη υποστήριξη από το χορηγό μιας πολιτιστικής δραστηριότητας ή δημιουργίας ενισχύει σήμερα πολιτιστικές δραστηριότητες σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο.

Συναφείς και αλληλένδετες έννοιες με την πολιτιστική δραστηριότητα είναι αυτές της Πολιτιστικής Δημοκρατίας και της Πολιτιστικής Δημιουργικότητας.

α) Πολιτιστική Δημοκρατία

Η γενική τάση για αυξημένη εξουσία των περιφερειακών διοικητικών μονάδων και για ισόρροπη κατανομή των πόρων ανάμεσα στις περιφέρειες συμβαδίζει με το σύστημα της πολιτιστικής δημοκρατίας, όπου οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες δεν εκπορεύονται από τις κεντρικές εξουσιαστικές αρχές, αλλά αποτελούν αποκεντρωμένες δραστηριότητες. Διαμορφώνονται δηλαδή οι πρωτοβουλίες αυτές «ανάμεσα στον πληθυσμό τοπικών κοινοτήτων που επιδιώκει τη βοήθεια από τις αρχές, στα διάφορα επίπεδα του πολιτικού συστήματος, για να εφαρμόσει τα πολιτιστικά του σχέδια». Η ενεργοποίηση και άμεση συμμετοχή όσο το δυνατό μεγαλύτερου μέρους του τοπικού πληθυσμού στον προγραμματισμό της πολιτιστικής δράσης είναι το βασικό μέσο με το οποίο επιδιώκεται να πραγματοποιηθούν οι κύριοι σκοποί της περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής, δηλαδή η διευκόλυνση της ενδογενούς

ανάπτυξης και η ενίσχυση της πολιτιστικής φυσιογνωμίας της περιφέρειας.³² Επομένως η ύπαρξη πολιτιστικής δημοκρατίας αποτελεί προϋπόθεση για την πολιτιστική δραστηριότητα και για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής.

β) Πολιτιστική Δημιουργικότητα

Η δημιουργικότητα και στα δύο επίπεδα που πραγματώνεται, το βελτιωτικό και το καινοτομικό, αναπτύσσεται σε ορισμένες περιφέρειες και σε ορισμένη χρονική περίοδο, όταν υφίστανται συνθήκες δυναμικής συνεύρεσης συγκεκριμένων παραγόντων, όπως π.χ. η αναγκαία οικονομική βάση, η εξειδικευμένη γνώση, η ελεύθερη επικοινωνία, το υψηλό πολιτιστικό επίπεδο κ.λπ. Τέτοια παραδείγματα έχουμε σήμερα στις πόλεις και στις περιφέρειες όπου ιδρύονται «τεχνοπόλεις» στην Ευρώπη, την Αμερική και την Ιαπωνία, με στόχο το συνδυασμό της δημιουργικότητας και της έρευνας με την παραγωγή, στο Παρίσι και στο Μιλάνο για τη μόδα, στο Λονδίνο για το θέατρο, κ.λπ. Η παγκόσμια ιστορία προσφέρει παραδείγματα «δημιουργικών περιφερειών», που η διεύρυνσή τους προβάλλει μεγάλης αξίας καθοδηγητικά πρότυπα. Αναφέρουμε ενδεικτικά την Αθήνα του 5^{ου} αι. π.Χ., τη Φλωρεντία της Αναγέννησης, τη Βιέννη των αρχών του 20^{ου} αι., κ.α.³³

Με τον όρο πολιτιστική ταυτότητα εννοούμε τη συλλογική ταυτότητα, δηλαδή τη συνείδηση που έχουν τα μέλη του κοινωνικού συνόλου ότι αποτελούν ένα ιδιαίτερο σύνολο, ξεχωριστό και διαφορετικό από όλα τα άλλα. Η ιδιαιτερότητα της ομάδας αναγνωρίζεται από άλλα κοινωνικά σύνολα ως διακριτικό της χαρακτηριστικό ενώ η αναγνώριση της ιδιαιτερότητας ενός συνόλου από άλλα κοινωνικά σύνολα είναι η «εικόνα» που έχουν γι' αυτό.

Ως πολιτιστική εικόνα μπορούμε να ορίσουμε το σύνολο βασικών και ομοιογενών κοινών, χαρακτηριστικών, που διακρίνουν την πολιτιστική οντότητα μιας ομάδας ή κοινότητας ή έθνους σε δεδομένο χρόνο σε σχέση με άλλες ομάδες, κοινότητες ή έθνη. Τα κοινά αυτά χαρακτηριστικά αναφέρονται στη δομή, τον τύπο και το περιεχόμενο των πολιτιστικών στοιχείων, που συνθέτουν την πολιτιστική οντότητα.

³² Για τα παραπάνω βλ., Κόνσολα Ντ., *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1999, σ. 28.

³³ Αυτόθι, σελ. 29.

Κοντολογίς, η πολιτιστική ταυτότητα ενός λαού έχει εξαιρετική σημασία, διότι είναι το στοιχείο με βάση το οποίο προσδιορίζεται και η διαλεκτική του σχέση στην κοινότητα. Περιλαμβάνει τη γλώσσα, τις αξίες, τις ιδεολογίες, τα πρότυπα ατομικής, οικογενειακής και κοινωνικής συμπεριφοράς, την πολιτική, επιστημονική κληρονομιά.³⁴

1.3. ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980, στο χώρο του λαϊκού πολιτισμού, παρά το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται και τις αξιόλογες προσπάθειες που έγιναν – κυρίως μεμονωμένης ατομικής ή συλλογικής μορφής – δεν αποφεύχθηκαν τελικά εκτεταμένες καταστροφές και αλλοιώσεις που αφορούσαν τόσο τα δημιουργήματα όσο και τους ζώντες φορείς αυτού του πολιτισμού.

Δεν ήταν λίγοι οι αρμόδιοι φορείς που επεσήμαναν την εντυπωσιακή αδράνεια και τις παραλείψεις οι οποίες για μεγάλο χρονικό διάστημα συνδέονταν με το έργο της καταγραφής, συλλογής, αποκατάστασης ή συντήρησης και μελέτης των στοιχείων της νεώτερης ιστορικής και πνευματικής ζωής της χώρας και των κατά τόπους και εποχές ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της.

Μετά τον τελευταίο πόλεμο, η εντεινόμενη μετακίνηση του πληθυσμού της υπαίθρου και κυρίως των ορεινών και νησιώτικων περιοχών της χώρας, που αποτελούν εστίες της λαϊκής παράδοσης, προς τα αστικά κέντρα και το εξωτερικό, επιτάχυνε την φθορά και συνέβαλε στην εγκατάλειψη δραστηριοτήτων και μορφών τέχνης μεγάλης αξίας. Παράλληλα, η εισβολή του σύγχρονου πολιτισμού και των προϊόντων του, διαμόρφωσε όρους μεταβολής του λαϊκού αισθήματος, αλλοίωσε τα κριτήρια και γενικότερα τις αξίες. Αποτέλεσμα της προαναφερόμενης συνθήκης ήταν να σημειωθούν

³⁴ ΚΕΔΚΕ – ΕΕΤΤΑ. *Η Πολιτιστική*, ο.π., δ. 27.

αλλαγές στα ήθη, έθιμα και τους τρόπους ζωής, όπως ακόμα και στα μέσα και τις μορφές της καλλιτεχνικής έκφρασης.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα, μεμονωμένα άτομα ή ομάδες, κατανοώντας έγκαιρα την τεράστια σημασία του λαϊκού μας πολιτισμού για τις επερχόμενες γενεές, επιχείρησαν να περισώσουν και να προβάλουν στοιχεία ή δημιουργήματα αυτού του πολιτισμού, χωρίς πάντοτε οι προσπάθειες τους να είναι αποδοτικές. Το εγχείρημά τους προσέκρουε κατά κανόνα στην έλλειψη συντονισμού, στην ανεπάρκεια των υλικών μέσων, ενίοτε και ειδικών γνώσεων και στην σπανιότητα, εξειδικευμένου προσωπικού.

Μολονότι η προσφορά θεσμικών φορέων όπως της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, και διάφορων πανεπιστημιακών εδρών, υπήρξε σημαντική, ήταν γενικά παραδεκτό πως το πλαίσιο προστασίας του λαϊκού πολιτισμού υπήρξε ανεπαρκέστατο. Η ανεπάρκεια αυτή οφειλόταν σε δύο βασικούς παράγοντες: πρώτον, στο γεγονός ότι οι προαναφερόμενες προσπάθειες δεν ενισχύονταν σημαντικά από την πολιτεία, δεύτερον, εξαιτίας της αδράνειας των τοπικών φορέων, οι οποίοι δεν καλύπτονταν από κάποιο νομικό πλαίσιο, ούτε είχαν την υλική και ηθική στήριξη από τους επίσημους φορείς της πολιτείας.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, παρατηρήθηκαν ενθαρρυντικές εξελίξεις, όσο αφορά την προστασία του λαϊκού πολιτισμού, μέσω συγκεκριμένων ενεργειών: α) υπήρξε σημαντική αύξηση των πόρων που προορίζονταν γι' αυτόν τον σκοπό, β) εκδηλώθηκε ζωηρό ενδιαφέρον και παράλληλη δραστηριότητα πολλών ετέρων κρατικών φορέων (ΥΠΕΣ, ΥΠΣΠ, ΥΠΔΕ, ΕΟΤ, κ.α.), γ) συντάχθηκε πρόταση δημιουργίας και οργάνωσης ιδιαίτερης Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού στο Υπουργείο Πολιτισμού, η οποία περιελήφθηκε στο σχέδιο του νέου Οργανισμού του Υπουργείου.³⁵

³⁵ Για την τριετία 1974 –1977, σε έκθεση του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, αναφέρεται «...διετέθησαν δια την ενίσχυσιν των Κρατικών Λαογραφικών Μουσείων, (Κέντρων Ερεύνης) και τοπικών Συλλόγων (δημοσίων ή ιδιωτικών) ως και δι' αγοράς αντικειμένων λαϊκής τέχνης και εθνικών κειμηλίων δια του ΥΠ.Π. και ΥΠ.ΠΕ, ποσά της τάξεως των 45 εκατ. δρχ., προερχόμενα (κυρίως) εκ του προϋπολογισμού Δημοσίων επενδύσεων. Παράλληλως εκτιμάται ότι ποσοστόν 10% περίπου των διατεθέντων υπό τον Ε.Ο.Ε.Χ. πόρων κατά την 3τίαν (ήτοι 60 εκατ. δρχ.) α... εις δαπάνας συντηρήσεως και προβολής στοιχείων του Λαϊκού Πολιτισμού. Επίσης δια την ενίσχυσιν παραδοσιακών μουσικών και χορευτικών συγκροτημάτων διετέθησαν κατά την

Παρά τη λήψη των παραπάνω μέτρων, κοινή εκτίμηση των αρμόδιων φορέων ήταν, ότι, η προστασία του ελληνικού Λαϊκού Πολιτισμού, συνέχισε να εμφανίζει σοβαρές δυσχέρειες, εξαιτίας όχι μόνο της ανεπάρκειας των υλικών πόρων, αλλά και της έκτασης και της φύσης των στοιχείων και του χαρακτήρα των δημιουργημάτων του, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις αυτά αποτελούν επιπλέον χρήσιμο τμήμα της καθημερινής ζωής μέρους του πολιτισμού.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σημαντική δραστηριότητα όσο αφορά τη διάσωση και την προβολή του λαογραφικού μας πλούτου, γεγονός που ώθησε πολλούς ερευνητές να την ερμηνεύσουν ως ένδειξη «... επανεκτίμησης του λαϊκού παραδοσιακού στοιχείου και ως προσπάθεια διακρίβωσης και ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας των διαφόρων περιοχών».³⁶

Μεγάλη σημασία δόθηκε στη στήριξη θεσμών όπως είναι τα λαογραφικά μουσεία και ο σύλλογοι των οποίων κύριος σκοπός είναι η διαφύλαξη και η προβολή των υλικών στοιχείων της πολιτιστικής ζωής της χώρας μας. Σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή διαδραμάτισαν, σαφώς, οι Οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.³⁷

Οικονομική ενίσχυση δόθηκε, επίσης, σε συγκροτήματα παραδοσιακών χορών (περίπου 580), όπως και σε δήμους και κοινότητες οι οποίοι οργανώνουν και πραγματοποιούν εκδηλώσεις λαογραφικού τύπου. Το ίδιο συμβαίνει και με διάφορα πολιτιστικά σωματεία και ιδρύματα τα οποία εκδίδουν έντυπα ή μελέτες λαογραφικού περιεχομένου.

παρελθούσαν 5ετίαν υπό του ΥΠ.Π ποσά της τάξεως των 30 εκατ. δρχ. ενώ παραλλήλως αι αυτά δραστηριότητα ενισχύθησαν και υπό του Ε.Ο.Τ. εμμέσως δι' ενισχύσεως εκδηλώσεων των Δήμων και Κοινοτήτων. Τέλος, είναι σκόπιμον να αναφερθή ότι κατά την περίοδον αυτήν δια μελέτας και ερεύνas παραδοσιακών οικισμών και μεθόδων προστασίας αυτών ως και δια την καταγραφήν στοιχείων και πόρων λαϊκού πολιτισμού εδαπανήθησαν σημαντικά ποσά δια πρωτοβουλιών και προγραμμάτων ετέρων πλην του ΥΠ.Π κρατικών φορέων (ως Ε.Ο.Τ., ΥΠ.Σ.Π., ΥΠ.ΕΣ. κ.ά.).(βλ. σχετικά Κέντρον Προγραμματισμού και Οικονομιών Ερευνών, Πρόγραμμα Αναπτύξεως 1976 –80, Πολιτιστικά Δραστηριότητες, Αθήνα, Δεκέμβριος, 1976, σ.9.

³⁶ Κόνσολα Ντ., *Πολιτιστική*. ο.π., σ. 63.

³⁷ «Στην Ελλάδα υπάρχουν σήμερα 365 λαογραφικά μουσεία και συλλογές, 63 στην Αττικής και 302 στην υπόλοιπη χώρα. Τα περισσότερα απ' τα μουσεία αυτά ιδρύθηκαν με πρωτοβουλία πολιτιστικών σωματείων ή ιδιωτών και τα υπόλοιπα με ενέργειες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ο αριθμός 365 είναι εντυπωσιακός αλλά και κάπως παραπλανητικός, γιατί σ' αυτόν περιλαμβάνονται και πολλά μουσεία και συλλογές, που δε λειτουργούν σε σταθερή βάση αλλά ευκαιριακά». Αυτόθι.

Παρά τις αναφερόμενες εξελίξεις, πολλά προβλήματα παραμένουν έντονα: Από τη μία, έχει παρατηρηθεί έντονη διαφοροποίηση στη χωροκατανομή των παραπάνω οργανισμών (μουσεία, συγκροτήματα, σωματεία κλπ), και από την άλλη η οικονομική ενίσχυση που προβλέπεται από το Υπουργείο Πολιτισμού χαρακτηρίζεται ως ανεπαρκής για την αντιμετώπιση των λειτουργικών τους προβλημάτων (ελλείψεις σε χώρους, εξοπλισμό, τεχνικό προσωπικό, ειδικούς επιστήμονες, κ.α.).³⁸

Πως μπορούμε όμως, να ορίσουμε την έννοια «λαϊκός πολιτισμός»;

Είθισται ως «λαϊκό», να αποκαλείται ότι πρωτογενώς δημιουργεί ο ίδιος ο λαός. Και το λαϊκό δημιούργημα μπορεί να είναι αντικείμενο πραγματικής χρήσης (εργαλείο, σκεύος, ένδυμα, οικοδόμημα) ή προϊόν αισθητικής – συναισθηματικής ανάγκης και αγαθό του πνεύματος (τραγούδι, χορός, παραμύθι, παροιμία, διάφορα καλλιτεχνήματα, κλπ.).

Ο λόγιος, ο αστικός, ο τεχνικός πολιτισμός και ο λαϊκός έχουν μια διαλεκτική, αμοιβαία σχέση και βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Έτσι, στην έννοια του «λαϊκού» έχουν ενσωματωθεί και στοιχεία που δεν έχουν αναγκαστικά λαϊκή προέλευση.

Ο λαός στην ιστορική του διαδρομή έχει αποδεχθεί και υιοθετήσει στοιχεία αρχαιοελληνικά, βυζαντινά όχι μόνο εκκλησιαστικής, αλλά και κοσμικής καταγωγής. Ακόμα, στοιχεία δυτικά μεσαιωνικά και της Αναγέννησης.

Στη σύγχρονη εποχή, παρατηρείται, μάλιστα, μια απότομη εισβολή ξένων προτύπων ζωής και προϊόντων ευρωπαϊκής και κυρίως αμερικάνικης «υποκουλτούρας», που ουσιαστικά υπονομεύουν και εκτοπίζουν τον παραδοσιακό πολιτισμό στο βαθμό που ακόμη αυτός υπάρχει. Η ταχύτητα και η συχνότητα αυτών των «εισβολών» και η ποιότητα και ποσότητα των εισαγόμενων (και άλλοι παράγοντες) δεν επιτρέπουν πια την εύκολη και επωφελή αφομοίωση ορισμένων απ' αυτά τα στοιχεία, ούτε δίνουν τον κατάλληλο χρόνο στο «καταναλωτικό κοινό» να προσαρμοστεί βαθμιαία και φυσιολογικά στη νέα κατάσταση πραγμάτων. Το αποτέλεσμα - μέχρι σήμερα -

³⁸ Αυτόθι, σσ. 63-67.

της περιγραφόμενης συνθήκης είναι η ύπαρξη μια μορφής πολιτιστικής σύγχυσης.

Παλιότερα, όταν η παράδοση επιδρούσε πιο δυναμικά στους όρους της σύγχρονης ζωής, λειτουργούσαν και αποτελεσματικότερα οι μηχανισμοί προσαρμογής και αφομοίωσης. Κατά συνέπεια, πολλά από τα «ξενικά» στοιχεία τα κοινωνικά μέλη τα προσάρμοζαν σε μιαν άλλη πραγματικότητα, τα αφομοίωναν δημιουργικά συγκεράσσοντάς τα με τα εγχώρια.

Αν θέλουμε να κατηγοριοποιήσουμε τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα του «λαϊκού», όπως έχουν αυτά προσδιοριστεί στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, θα αναφέραμε τα εξής:

Το ομαδικό αυτό δε σημαίνει ότι κάθε λαϊκή δημιουργία είναι προϊόν καθολικής συμμετοχής του λαού. Σημαίνει ότι ο δημιουργός – ένας ή μικρό σύνολο ανθρώπων – είναι φορείς ομαδικού πνεύματος, κοινής ευαισθησίας, βρίσκονται στο ίδιο περίπου διανοητικό επίπεδο με την όλη κοινότητα, συντονίζονται και λειτουργούν στο ίδιο μήκος κύματος με τους πολλούς, και δημιουργούν σύμφωνα με τα πρότυπα της παράδοσης. Στη συνέχεια το ίδιο το δημιούργημα ή η τεχνική της κατασκευής του υφίσταται μια μακρόχρονη επεξεργασία από ένα πλήθος «χρήστες», που έτσι γίνονται από γενιά σε γενιά εμπειρικά, προφορικά, μιμητικά, και τα ποικίλα πολιτιστικά προϊόντα, διαδίδονται και διακινούνται σ' έναν ευρύτερο χώρο με διαδικασίες τελείως διαφορετικές από τις σημερινές. Σε όλα αυτά είναι εμφανής ο κοινωνικός παράγοντας, ο συλλογικός χαρακτήρας της λαϊκής δημιουργίας, όπως έκδηλοι είναι και οι τρόποι και οι μορφές συμμετοχής, ανταπόκρισης, και επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας με σημείο αναφοράς το παραγόμενο ή παραχθέν πολιτιστικό προϊόν.³⁹

Ένα δεύτερο χαρακτηριστικό της έννοιας του «λαϊκού» είναι το αυθόρμητο, που αντιπροσωπεύει τον ψυχολογικό παράγοντα. Και αυτό σημαίνει ότι ο λαϊκός δημιουργός εξωθείται στην καλλιτεχνική έκφραση πιο πολύ από τα άλογα στοιχεία της ψυχής, από το ένστικτο, το συναίσθημα και τη

³⁹ Βλ. ενδεικτικά Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία, том. I: Κοινωνική συγκρότηση*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1984, σ.σ. 101-109.

φαντασία. Έχει μυθική αντίληψη του κόσμου και είναι ελάχιστα λογοκρατούμενος. Πιέζεται και κατευθύνεται από τη φυσική προδιάθεση, από το έμφυτο ένστικτο, και από αυτό κυρίως «πειθαναγκάζεται» και οδηγείται στη δημιουργία. Τα διάφορα «πιστεύω» του και οι ερμηνείες του είναι κατά κανόνα μαγικής κατηγορίας και δεν έχουν τον έλεγχο του ορθού λόγου. Ο λαϊκός δημιουργός δεν έχει «σχολική», «ακαδημαϊκή» μόρφωση, μια ευρύτερη παιδεία, δεν έχει επιστημονική - θεωρητική κατάρτιση για το είδος της τέχνης που υπηρετεί. Έχει γνώσεις πρακτικές, εμπειρικές, πατροπαράδοτες, μη συστηματικές, επαρκείς πάντως για να πραγματώσει το καλλιτεχνικό του όραμα και να επιτύχει το αισθητικό αποτέλεσμα που επιδιώκει. Ο λαϊκός καλλιτέχνης λειτουργεί πρωτίστως με βάση τις δικές του ανάγκες και τη δική του ευχαρίστηση.

Το απρόσωπο επίσης, που είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα του «λαϊκού», απαιτεί αποσαφήνιση. Γνωρίζουμε, ότι πολλά λαϊκά δημιουργήματα είναι επώνυμα (λαϊκοί ζωγράφοι, αγιογράφοι, λαϊκοί στιχουργοί, συνθέτες κ.α.). Άλλα και όπου υπάρχει ανωνυμία, γεγονός που συμβαίνει συχνότατα, σε πολλές περιπτώσεις οφείλεται σε άλλους λόγους και δεν υποδηλώνει υποχρεωτικά συλλογική δημιουργία και ευρεία συμμετοχή στο καλλιτεχνικό γίνεσθαι. Γιατί, όπως προαναφέραμε, ένας ή το πολύ μια ολιγομελής ομάδα ή παρέα, είναι ο δημιουργός. Εντούτοις, αυτό το πρόσωπο ή ομάδα δεν είναι απλά το συγκεκριμένο επώνυμο άτομο ή η συγκεκριμένη παρέα, αλλά είναι ο φορέας μιας μακραίωνης παράδοσης. Αυτό σημαίνει ότι φέρει μέσα του τη σοφία, τη διάνοηση, τη νοοτροπία, την ευαισθησία και την αισθητική, αλλά και τις λανθάνουσες ιδιότητες και τα γνωρίσματα των πολλών, που κατορθώνει μέσα από τις ιδιαίτερες δυνατότητές του και τις ενεργοποιεί για λογαριασμό όλων. Κατά συνέπεια οι δημιουργοί της παράδοσης είναι σε τελική ανάλυση ανώνυμοι και απρόσωποι επειδή είναι πολυπρόσωποι. Το ανώνυμο λοιπόν και το απρόσωπο ως χαρακτηριστικό του «λαϊκού» δεν ισχύουν παντού και πάντα.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο του «λαϊκού» είναι ο κατά παράδοση τρόπος παραγωγής, συντήρησης διάδοσης και συνέχισης της λαϊκής δημιουργίας. Όλη η συμπυκνωμένη προγονική «σοφία», οι επί μέρους ειδικές

γνώσεις που απόχτησαν, και οι «πρακτικές» και «τεχνικές» που επινόησαν οι προγενέστεροι σε διάφορους τομείς υλικής κατεύθυνσης ή καλλιτεχνικής δραστηριότητας, όλες οι εκδηλώσεις, πράξεις και ενέργειες μαζί με ολόκληρη την «ιδεολογία» μεταβιβάζονται στους νεότερους εντελώς αβίαστα, παραδειγματικά, σχεδόν ακούσια, αυτόματα και απρογραμμάτιστα. Αυτή η μεταφορά του λαϊκού πολιτισμού από γενιά σε γενιά είχε τον χαρακτήρα μιας φυσιολογικής ροής, η οποία κατευθύνεται προς μια υποχρεωτική πορεία.

Όλα τα λαογραφικά φαινόμενα, οι ποικίλες εκδηλώσεις του λαϊκού βίου, επαναλαμβάνονται κατά κανόνα όχι ενσυνείδητα αλλά κατά «συνήθεια», από τα μέλη μιας κοινωνίας που μπορεί να είναι ακόμη και συντηρητικά, δυσκίνητα όσο αφορά τις αποδοχές τους, και απρόθυμα σε μεταβολές και ανατροπές.⁴⁰

Οι καινοτομίες βεβαίως δεν αποκλείονται, αλλά γίνονται με μέτρο, με βραδείς ρυθμούς, με πολλές επιφυλάξεις και συχνά με καχυποψία για κάθε τι καινούργιο. Μάλιστα, ο χρόνος διαμόρφωσης των κριτηρίων που συμβάλλουν στην αποδοχή οιοδήποτε νεωτερισμού, μπορεί να είναι εξαιρετικά μεγάλος. Εντούτοις, οι μεταβολές τελικά πραγματοποιούνται. Μεταβολές, προσαρμογές και αποδοχή καινούργιων στοιχείων, που εμπλουτίζουν, διευρύνουν, εξελίσσουν, ζωογονούν και ανανεώνουν την παράδοση, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα παρέμενε, απολιθωμένη λειτουργώντας μηχανιστικά όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο επηρεάζει τις συμπεριφορές και διαμορφώνει τις αντιλήψεις των ανθρώπων.

Ωστόσο, η άποψη που διατυπώθηκε αρχικά, ότι «λαϊκό» είναι ότι πρωτογενώς δημιουργεί ο λαός, δεν φαίνεται να ικανοποιεί απόλυτα, γιατί δεν καλύπτει εξ ολοκλήρου το ζήτημα που εξετάζουμε. Και επιπλέον δημιουργεί σύγχυση, αρκετά ερωτήματα και πολλά ερμηνευτικά προβλήματα. Στις μέρες μας γνωρίζουμε ότι «λαϊκό» δεν είναι μόνο αυτό που πρωτογενώς και χωρίς διαμεσολάβηση τρίτων, δημιουργεί ο ίδιος ο λαός. Αντίθετα, αυτή η άποψη έχει υποχωρήσει σημαντικά. «Λαϊκό» είναι επίσης και ό,τι αποδέχεται,

⁴⁰ Βλ. σχετικά Μ.Γ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία τόμος 2: Λαογραφικά ζητήματα*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1992, σ.σ. 130-137.

υιοθετεί και χρησιμοποιεί ο λαός, ό,τι ικανοποιεί συναισθηματικές του ανάγκες ή αιτήματα της ψυχής του ή ανταποκρίνεται σε προβλήματα της καθημερινής του ζωής. Στη σύγχρονη εποχή, πολλοί ερευνητές κοινωνιολόγοι και λαογράφοι υποστηρίζουν, ότι «λαϊκό» είναι αυτό που αρέσει στο λαό, αυτό που τον διασκεδάζει και τον ψυχαγωγεί ανεξάρτητα αν είναι δικό του δημιούργημα, αν είναι εγχώριο ή εισαγόμενο ή αν είναι προϊόν άλλου και όχι του ίδιου.⁴¹

Από την άλλη, τι σημαίνει άραγε η έκφραση «αυτό που δημιουργεί ο λαός», ή ακόμα και η ίδια η έννοια του λαού;

Σαφώς βέβαια εννοούμε το σύνολο των κατοίκων της επικράτειας, το έμψυχο υλικό μιας χώρας, τους πολίτες – υπηκόους ενός συγκεκριμένου κράτους, που διαμένουν σε ορισμένο γεωγραφικό χώρο.

Όμως αυτός ο ορισμός του λαού, δηλαδή ο πολιτικός και νομικός, δεν μπορεί να θεωρηθεί επαρκής όταν αναφερόμαστε στο πολιτιστικό επίπεδο χρησιμοποιώντας τον κατά τρόπο γενικό και ίσως αυθαίρετο. Η έννοια του «λαού» χαρακτηρίζεται από ομοιογένεια και ορίζεται σαν κάτι ενιαίο; Ή διαφοροποιείται, διαχωρίζεται σε τάξεις, σε κατηγορίες, σε κοινωνικά στρώματα ανώτερα και κατώτερα από οικονομική και πολιτιστική άποψη, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα το καθένα. Και φυσικά με διαφορετικά αιτήματα και οράματα, με αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα με διαφορετικές νοοτροπίες και συμπεριφορές, με ξεχωριστές και ίσως διαφορετικές «κουλτούρες» σε τελευταία ανάλυση; Αν ο λαός είναι οι αγρότες, οι εργάτες, οι μικροαστοί και οι μικρομεσαίοι, οι μη προνομιούχοι, αν λαός είναι οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις γενικά ή οι κάτοικοι της υπαίθρου, το απαίδευτο, ακαλλιέργητο και καθυστερημένο τμήμα του πληθυσμού μιας χώρας, τότε οι άλλοι, οι υπόλοιποι τι αντιπροσωπεύουν; Έτσι, το «λαϊκό» ποιόν λαό αντιπροσωπεύει; Ποιος είναι ο φορέας ή ο χρήστης αυτού του πολιτισμού; Σε τελική ανάλυση ποιος είναι ο παραγωγός του λαογραφικού φαινομένου και ποιος δημιουργεί το πολιτιστικό γεγονός;

⁴¹ Α. Ράφτης, *Χορός, πολιτισμός και κοινωνία*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1992, σ.σ. 20-30.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι όσο απλά και αυτονόητα και αν φαίνονται ορισμένα πράγματα, στην ουσία είναι πολλές φορές σύνθετα, πολύπλοκα και δυσπροσδιόριστα. Απ' εδώ προέρχονται οι διαφορετικές απόψεις και εκτιμήσεις, οι διχογνωμίες, οι αιρετικές συχνά τοποθετήσεις. Απ' εδώ βέβαια πηγάζει και η αμηχανία της πλειοψηφίας των μέσων ανθρώπων, η αδυναμία της ν' αποκρυσταλλώσει προσωπική γνώμη, ν' αποκτήσει άποψη, να πάρει κάποια θέση απέναντι σε ανάλογα προβλήματα που διχάζουν τους ερευνητές - μελετητές και τους ειδικούς επιστήμονες (λαογράφους, εθνολόγους, κοινωνιολόγους κλπ.).⁴²

Συνοψίζοντας, λοιπόν, αναφέρουμε τα εξής: Ο λαϊκός πολιτισμός λαμβάνει διάφορες μορφές τέχνης και έκφρασης από απλοϊκούς και καθημερινούς ανθρώπους. Άτομα χωρίς ιδιαίτερη παιδεία και πνευματική καλλιέργεια, έχουν την δυνατότητα να δημιουργήσουν και να καλλιτεχνήσουν υψηλής ποιότητας έργα εμπνευσμένα από την καθημερινή ζωή.

Λαϊκό λοιπόν είναι ότι πρωτογενώς δημιουργεί ο ίδιος ο λαός και το λαϊκό δημιούργημα μπορεί να είναι αντικείμενο πρακτικής χρήσης (εργαλείο, σκεύος, ένδυμα κλπ.) ή προϊόν αισθητικής - συναισθηματικής ανάγκης και αγαθό του πνεύματος (τραγούδι, χορός, παραμύθι κ.α.).

Εκτός αυτού, λαϊκό είναι ό,τι γίνεται θετικά αποδεκτό από την πλειοψηφία μιας κοινωνίας, καλύπτοντας τις ανάγκες των μελών της σε διάφορα επίπεδα (ψυχαγωγικό, καλλιτεχνικό κλπ.)

Όπως επισημάναμε στις προηγούμενες παραγράφους, τα κύρια γνωρίσματα του λαϊκού είναι το ομαδικό, το αυθόρμητο που αντιπροσωπεύει περισσότερο τον ψυχολογικό παράγοντα, το απρόσωπο, και ο κατά παράδοση τρόπος παραγωγής, συντήρησης, διάδοσης και συνέχισης της λαϊκής δημιουργίας.

Παράδοση είναι ένα ολόκληρο σύστημα αξιών – δημιούργημα λαϊκής έμπνευσης και προϊόν της κοινής, ομαδικής διάνοησης και ευαισθησίας – που

⁴² Βλ. Ν. Μπαζιάνας, «Τα χαρακτηριστικά του «λαϊκού» στην καλλιτεχνική δημιουργία», στο, *Παράδοση και τέχνη*, Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, Μάρτιος – Απρίλιος 1997, σσ. 4-6.

αναφέρεται τόσο στον πνευματικό, καλλιτεχνικό και ηθικό βίο των ανθρώπων όσο και στον καθαρά πρακτικό και υλικό.

Παράδοση είναι πρωτίστως η γλώσσα και τα διάφορα μνημεία Λόγου, ποίηση, παραμύθια, αφηγήσεις, παροιμίες, θρύλοι, παραδόσεις κ.ά. Είναι η μουσική, ο χορός, η τοπική φορεσιά, αλλά και διάφορες μορφές τέχνης στη λαϊκή τους έκφραση: Ζωγραφική, ξυλοτεχνία, λιθογλυπτική, αγγειοπλαστική, μεταλλοτεχνία, χρυσοχοΐα, διακοσμητική. Η παραδοσιακή τέχνη εκφράζεται ακόμη και μέσα από ποικίλες επινοήσεις, ευρεσιτεχνίες και κατασκευές, που δεν έχουν ίσως όλες καλλιτεχνική αξία και σκοπιμότητα, αλλά εξυπηρετούν πρακτικές ανάγκες των ανθρώπων (διάφορα εργαλεία και κατασκευές, τρόποι και μέθοδοι καλλιέργειας κλπ.).⁴³

Άρα η παράδοση, γενικά, αποτελεί μια συνέχεια από πολιτιστικές εκφράσεις που εξελίσσονται, με εντάσεις και υφέσεις, σε στενή ανταπόκριση με τη ζωή, σε όλες τις εκδηλώσεις και τα χαρακτηριστικά της, κατά τη διάρκεια μιας αντίστοιχης ιστορικής περιόδου. Με λίγα λόγια, παράδοση είναι βέβαια ό,τι έχει παραδοθεί από το παρελθόν και, κατά συνέπεια, έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά:

α) Νοείται ως ολότητα και ως σύνολο και όχι ως επί μέρους στοιχεία – δηλαδή αναφέρεται ταυτόχρονα και στα στοιχεία της υποδομής αλλά και στο χώρο – περιλαμβάνοντας τις κοινωνικές σχέσεις.

β) Νοείται πάντοτε στο πλαίσιο του μετασχηματισμού και της προσαρμογής στα νέα δεδομένα που προκύπτουν και διαμορφώνονται από την εξέλιξη της ίδιας της ζωής.⁴⁴

Στις παραγράφους που ακολουθούν θ' αναφερθούμε ενδεικτικά στους σημαντικότερους τομείς του λαϊκού πολιτισμού.

⁴³ Αυτόθι, σ.σ. 6-9.

⁴⁴ Βλ. ενδεικτικά, Στ. Δαμιανάκος, *Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα, Πλέθρον, 1987, Νιτσιάκος Β., *Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1991.

1.4. ΤΟΜΕΙΣ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1.4.1. Χορός

Μια από τις σπουδαιότερες εκδηλώσεις τέχνης είναι ο χορός. Πρόκειται για τη τέχνη που στηρίζεται στην ευκινησία και την εξωτερική ισορροπία, καθώς ειδικεύει διάφορες σωματικές κινήσεις που μορφοποιούνται με βάση συγκεκριμένους όρους και κανόνες.

Το χορευτικό φαινόμενο το συναντάμε με τους όρους, ελληνικός χορός, παραδοσιακός χορός, εθνικός ή δημοτικός χορός, φολκλορικός χορός.

Τα τελευταία χρόνια η επιστημονική αναζήτηση του όρου έχει οδηγήσει στην εισαγωγή του όρου νεοελληνικός χορός. Ο όρος αυτός εμφανίζεται τη χρονική περίοδο στο πλαίσιο της οποίας διαμορφώνεται αυτό το φαινόμενο και έτσι και του ορίζοντα των ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών οι οποίες συμβάλλουν στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του. Δηλαδή ο όρος Νεοελληνικός χορός αποδίδει το φαινόμενο του χορού το οποίο διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά του υπό τους όρους και τις συνθήκες του Νέο – ελληνισμού, του Νέου Ελληνικού Πολιτισμού του οποίου οι αρχές βρίσκονται μέσα στο 10^ο αιώνα μ.Χ., όπου αναφέρονται και τα πρώτα ακριτικά δημοτικά τραγούδια. Κύριο στοιχείο του Νέου Ελληνικού Πολιτισμού είναι ο επαναστατικός χαρακτήρας, τον οποίο αποκτά με έμφαση στην περίοδο της τουρκοκρατίας και ο οποίος κορυφώνεται με την επανάσταση του 1821. Αυτός ο χαρακτήρας ορίζει τους βασικούς άξονες στους οποίους κινείται και διαμορφώνεται η ελληνική ύπαιθρος ως ιστορική και πολιτιστική προσωπογραφία, η οποία φανερώνεται μέσα από τα τραγούδια, τους χορούς, τα ήθη και έθιμα της λαϊκής παράδοσης.⁴⁵

Ο νεοελληνικός χορός είναι φαινόμενο το οποίο διαμορφώνεται και αναπτύσσεται στην ελληνική ύπαιθρο. Αυτό σημαίνει ότι σχετίζεται άμεσα με

⁴⁵ Ράφτης Άλκης (επιμ.) «Η έρευνα του λαϊκού χορού». *Πρακτικά συνεδρίου*. Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης UNESCO. Αθήνα ΔΟΛΤ 2001, σελ. 30-50.

την νεοελληνική κοινωνική ζωή και εκφράζει κατά κύριο λόγο την ελληνική ύπαιθρο.

Το φαινόμενο αυτό διατηρεί τα χαρακτηριστικά του, μέχρι και τον 20^ο αιώνα. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο όμως, με τις ραγδαίες αλλαγές που συμβαίνουν στην Ελλάδα και οι οποίες σχετίζονται κύρια με την εκβιομηχάνιση της χώρας, η πολιτιστική ζωή και κατά συνέπεια και ο νεοελληνικός χορός, υφίστανται νέες επιδράσεις.

Στο νεοελληνικό χορό απεικονίζονται τα στοιχεία της ιστορικής πορείας, της νοοτροπίας, της σκέψης, της πνευματικής παράδοσης του λαού μας. Ο χορός βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με θεσμούς, με έθιμα, με θρησκευτικές πεποιθήσεις, με γιορτές, με προλήψεις και δοξασίες, και με την ελληνική γλώσσα μέσω του δημοτικού τραγουδιού. Εμφανίζεται σαν ένας άλλος τρόπος επαφής, επικοινωνίας διαλόγου και σχέσεων των ανθρώπων. Ο χορός δεν μπορεί να νοηθεί ξέχωρα από τις συγκεκριμένες συνθήκες που τον περιβάλλουν. Ο χορός δεν είναι μόνο τα βήματα και οι κινήσεις του χορευτή, είναι και το ίδιο του το σώμα και η φορεσιά του και οι άλλοι που χορεύουν μαζί του και αυτοί που κάθονται γύρω. Είναι όλα όσα συνθέτουν την ποίηση των κινήσεων του πραγματικού χορού.

Στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, η οικογένεια, η κοινότητα ως παραδοσιακοί θεσμοί διδαχής, εκπαίδευσης και μάθησης χορού στους νέους ανθρώπους, αντικαθίστανται συνήθως από επαγγελματικούς εκπαιδευτικούς θεσμούς. Από τη στιγμή της διαμεσολάβησης αυτών των θεσμών (ιδιωτικά χοροδιδασκαλία, επαγγελματίες δάσκαλοι, κλπ) μεταξύ του ελληνικού παραδοσιακού χορού και του σημερινού χορευτικού πολιτιστικού γίνεσθαι αρχίζει να διαμορφώνεται μια νέα συνθήκη της οποίας τα αποτελέσματα είναι εμφανή και τα σημάδια κακοποίησης αποτυπώνονται σε μια άρρωστη φυσιογνωμία του χορού όπως αυτός παρουσιάζεται σήμερα. Τέτοια έντονα σημάδια κακοποίησης είναι: Πρώτον, η σοβινιστική αντίληψη περί χορού, σε πολλές περιπτώσεις, εξυπηρετεί την προβολή μιας μορφής πολιτισμικού και πολιτικού εθνικισμού. Δεύτερον, η βηματοποίηση, η μηχανιστική αντίληψη περί του χορού, όπως και η γυμναστική – κινησιολογική αντίληψη περί του

χορού, όπου ο χορός εμφανίζεται να εξυπηρετεί απλά και μόνο την άσκηση του σώματος, στην ουσία προσβάλλουν την εύθραυστη πολιτισμική του αξία. Τρίτον, η συντεχνιακή, επαγγελματική αντίληψη και το οικονομικό όφελος κυρίως μέσα από τουριστικού τύπου εκδηλώσεις, οδηγεί το χορό σε εκτροπή από το πραγματικό του νόημα και περιεχόμενο. Τέταρτον, η ένταξη του παραδοσιακού χορού σε μια συνθήκη μόδας, δημιουργεί τις προϋποθέσεις μιας πρόχειρης ενασχόλησης η οποία με τη σειρά της μπορεί να διαμορφώσει όρους κακοποίησης αυτού του σημαντικού πολιτιστικού φαινομένου.⁴⁶

Εντούτοις, δεν θα πρέπει να αγνοηθεί και η θετική πλευρά της εξέλιξης του παραδοσιακού χορού στις μέρες μας. Η θετική του παρουσία στρέφεται προς δύο κατευθύνσεις.

Η μία κατεύθυνση αφορά στο πως αυτός επιζεί μόνος του στο χωριό και την πόλη και η άλλη αφορά την εκπαιδευτική διαδικασία στην εκπαίδευση, αλλά κυρίως στους διάφορους πολιτιστικούς φορείς.

Ο χορός στο χωριό και στην πόλη συνεχίζεται, διαρκεί σε οικογενειακά και κοινοτικά γλέντια, σε πανηγύρια, σε θρησκευτικές γιορτές, σε μαγαζιά και κέντρα και απεικονίζει μεγάλο πλούτο παραδοσιακών πολιτιστικών στοιχείων.

Η παρουσία του χορού στην εκπαιδευτική διαδικασία και στους οργανωμένους πολιτιστικούς φορείς, φανερώνει την ανάγκη για χορευτική έκφραση μέσω της οργανωμένης διδασκαλίας το γεγονός αυτό καταδεικνύει την θετική πορεία και προοπτική του νεοελληνικού χορού. Οργανωμένη διδασκαλία όμως που να καθιστά τη διαδικασία μάθησης του χορού δραστηριότητα δημιουργική, ένα παιχνίδι ελεύθερης έκφρασης και φαντασίας.⁴⁷

Από τα παραπάνω γίνεται εύκολα κατανοητό ότι για την Τοπική Αυτοδιοίκηση η γειτονιά, η κοινότητα ή ο δήμος μπορεί να αποτελέσει και πάλι το χώρο ανάπτυξης και συνέχειας της χορευτικής παράδοσης στα πλαίσια των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Μέσα από την παρέμβαση των οργάνων

⁴⁶ Βλέπε ενδεικτικά Αλ. Ράφτης (επιμέλεια). *Πρακτικά Συνεδρίου ΔΟΛΤ 2001 «Χορός και προφορική ιστορία 2001»*. Αθήνα, ΔΟΛΤ, 2001

⁴⁷ Βλέπε ενδεικτικά, Ζερμαίν Πρυντομό, *Ο χορός μέσα στην ιστορία*, 1^{ος} τόμος, μεταφ. Μωραΐτη Λωρ. και Αναστασοπούλου Αν., Επιμέλεια Άλκη Ράφτη, Αθήνα, Τρόπος ζωής και Θέατρο «Δώρα Στράτου», 2001

της ο νεοελληνικός χορός από το τοπικό επίπεδο μπορεί να ανοίγεται προς το εσωτερικό και το εξωτερικό της χώρας, αλλά και δημιουργικά, θα ανανεώνεται. Υπό αυτή την έννοια η χορευτική παράδοση θα συνεχίζει να εμφανίζει και μέσα από την οικουμενικότητα της και την αφομοιωτική της τάση. Πέρα όμως από αυτό, το τοπικό πολιτιστικό κύτταρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης θα πρέπει να βρίσκεται σε σχέση συνεργασίας και με τα άλλα κέντρα πολιτισμού και παιδείας του τόπου, όπως είναι τα εκπαιδευτικά κέντρα δημόσιας και ιδιωτικής εκπαίδευσης, πολιτιστικούς συλλόγους, πνευματικά ιδρύματα, σωματεία λαϊκής τέχνης κλπ. Σ' αυτή τη συνεργασία ο νεοελληνικός χορός ως θέμα το οποίο αφορά την κοινωνική, τη δημιουργική, την καλλιτεχνική φύση του ανθρώπου, μπορεί να αποτελέσει το κύριο ενωτικό σημείο, το συνδετικό κρίκο. Μέσα από μια τέτοια κατεύθυνση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης σε σχέση με το νεοελληνικό χορό, θα προκύψει η προβολή της τοπικής, της περιφερειακής μουσικοχορευτικής παράδοσης. Θα προκύψουν οι πολιτιστικές ανταλλαγές, υπό την έννοια ότι όλα αυτά θα είναι το αποτέλεσμα μιας διεργασίας, θα είναι ζωντανή η πραγματικότητα του χορού και όχι το μουσειακό είδος, όπως συνήθως συμβαίνει να εμφανίζεται ο νεοελληνικός χορός σήμερα.⁴⁸

Ακόμη, ένας άλλος τομέας, σε σχέση με αυτήν την παράδοση, όπου η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά είναι η καταγραφή των στοιχείων που αφορούν το τραγούδι, τη φορεσιά, το χορό της εκάστοτε περιοχής, και η διάσωσή τους.

Τα τελευταία χρόνια, η Τοπική Αυτοδιοίκηση σε ορισμένες περιοχές περιλαμβάνει στα προγράμματα πολιτιστικής ανάπτυξης και τον νεοελληνικό χορό. Αυτή η δράση εμφανίζει διαφοροποιήσεις για παράδειγμα υπάρχουν περιπτώσεις όπου διδάσκεται ο νεοελληνικός χορός ή περιπτώσεις όπου διδάσκεται και η ελληνική μουσική με κύριο στόχο την εκμάθηση των παραδοσιακών οργάνων. Η προαναφερόμενη κίνηση είναι από μόνη της θετική, στο βαθμό που συμβάλλει στην πολιτιστική διεργασία και στην

⁴⁸ Βλ. Αλ. Ράφτης και Άννα Λάζου, *Χορός και Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Τρόπος ζωής και ΔΟΛΤ, 2001, σ. 32

πολιτιστική ανάπτυξη. Εντούτοις, η τάση που κυριαρχεί όσο αφορά αυτή τη διεργασία είναι η προβολή του εκάστοτε δήμου ή κοινότητας, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και περιπτώσεις όπου τα όργανα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ενδιαφέρεται για την ουσία του θέματος. Η σύγχρονη έρευνα έχει επισημάνει την ανάγκη επαναπροσδιορισμού των στόχων, θέτοντας ένα καίριο ερώτημα: που αποβλέπει τελικά αυτή η δραστηριότητα;

Στην αναβίωση, στις τυποποιημένες εκδηλώσεις ή στη συνέχεια της ελληνικής μουσικοχορευτικής παράδοσης;⁴⁹

Προκειμένου αυτή η παράδοση να έχει συνέχεια και διάρκεια έχουν επισημανθεί ορισμένα σημεία που θα συνέβαλαν προς αυτή την κατεύθυνση. Συνοπτικά αναφέρουμε τα παρακάτω: η διδασκαλία να αποβλέπει στην ενιαία μουσικοχορευτική καλλιέργεια (τραγούδι, μουσική, χορό) και να μην στρέφεται στην αντιγραφή στείρων βημάτων και στη «δυτικοποίηση» της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής, εφόσον πρόκειται για πλούτο μορφών, ρυθμών, χρώματος, και η στείρα τυποποίηση αφαιρεί την ουσία, το νόημα της παράδοσης. Σε αυτή την δραστηριότητα θα πρέπει να ενταχθούν σεμινάρια και συζητήσεις που θα καλύπτουν θεωρητικά και πρακτικά θέματα. Οι δάσκαλοι του χορού να επιλέγονται με βάση τις ουσιαστικές τους γνώσεις ως προς τον ελληνικό πολιτισμό και την τοπική πολιτισμική παράδοση, η οποία οφείλει να αποτελεί το κέντρο της διαδικασίας μάθησης. Κατά τη διαδικασία αυτή θα πρέπει να προσκαλούνται άνθρωποι που ανήκουν στην τοπική κοινωνία και που έχουν ασχοληθεί με το χορό, ώστε οι νέοι να έρχονται σε άμεση επαφή με τις τοπικές μορφές και το τοπικό χρώμα. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση οφείλει να εντάξει αυτή την κίνηση στο πολιτιστικό της πρόγραμμα και να την προωθήσει.

Προκειμένου να καταστεί η μάθηση λειτουργική, δηλαδή να συνδεθεί με τη ζωή, είναι απαραίτητο να γίνονται γλέντια, όπως εννοεί ο λαός μας το γλέντι. Για το λόγο αυτό, δήμος και κοινότητα θα είναι απαραίτητο να συνεργάζονται με όλους τους υπόλοιπους τοπικούς φορείς, ώστε να

⁴⁹ Βλ., Α. Παναγιωτοπούλου, Γ. Ζήκος, «Νεοελληνικός χορός και Τοπική Αυτοδιοίκηση: Η θέση και η συμβολή του Νεοελληνικού χορού στην πολιτιστική ανάπτυξη», στο, *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 178.

καθιερωθούν τέτοιες εκδηλώσεις σε σχέση με τις τοπικές γιορτές και με την εθιμική ζωή του τόπου. Αυτή η συνεργασία θα πρέπει να επεκτείνεται και προς το σύνολο των πολιτιστικών φορέων του τόπου. Έτσι, η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα αποτελέσει κέντρο της διαδικασίας να ξαναζωντανέψει η πλατεία, η αγορά και πολλοί άλλοι χώροι, εφόσον ο νεοελληνικός χορός είναι ένας άλλος τρόπος επικοινωνίας και διαλόγου.⁵⁰

Εκτός από τις παραπάνω προτάσεις έχει διατυπωθεί και η ανάγκη πολιτιστικών ανταλλαγών μεταξύ των δήμων και των κοινοτήτων, σε τοπικό επίπεδο αλλά και με άλλες περιοχές της Ελλάδας. Επίσης, οι διδασκόμενοι θα πρέπει να ενεργοποιηθούν ώστε σε συνεργασία με ειδική επιτροπή του δήμου ή της κοινότητας να συμβάλουν στη συγκέντρωση των στοιχείων που αφορούν την τοπική πολιτιστική παράδοση. Με αυτόν τον τρόπο κάθε δήμος και κοινότητα θα αποκτήσει αρχείο αυτής της παράδοσης. Στα πλαίσια αυτά, η τοπική κοινωνία θα έχει στη διάθεσή της βιβλιοθήκη, αρχείο καταγραφών των ντόπιων χορών, τραγουδιών και εθίμων, κλπ. Το γεγονός αυτό αναμφισβήτητα θα έχει ως αποτέλεσμα την μη παραποίηση και κακοποίηση των πολιτιστικών στοιχείων της παράδοσης.

Με όλα αυτά δείχνεται ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση απαιτείται να συνειδητοποιήσει τη σημασία αυτού του θεσμού ως προς την τοπική πολιτισμική παράδοση, να δείξει ουσιαστικό ενδιαφέρον και σεβασμό και να συμβάλει έτσι στην καλύτερευση των όρων και συνθηκών ζωής και την ποιότητα ζωής μέσα από αυτήν την τόσο σημαντική χορευτική παράδοση.⁵¹

1.4.2. Μουσική

Στην Ελλάδα παρατηρείται έντονα το φαινόμενο του εξευρωπαϊσμού της ελληνικής μουσικής. Μόνο που η ελληνική μουσική με καμία λογική δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει στη δυτική μουσική. Αντίθετα, είναι σαφώς

⁵⁰ Βλ. Ιω. Ζήκος «Ο Νεοελληνικός χορός υπό τους όρους της συνέχειας και διάρκειας», στο *Η Διαδικασία του Χορού*, Πρακτικά Συνεδρίου ΔΟΛΤ, Αθήνα, ΔΟΛΤ, 1993, σ. 50-51

⁵¹ Αυτόθι, σσ. 178-180.

συγγενής με τη βυζαντινή, την τούρκικη και την αραβική μουσική. Όλες κατάγονται από την αρχαία ελληνική μουσική, η δυτική όμως μουσική ξέκοψε από ένα σημείο και μετά, και χάραξε έναν δικό της εντελώς ξεχωριστό δρόμο. Από την άλλη, οι μεσογειακοί λαοί συνέχισαν στην ίδια κατεύθυνση που είχαν χάραξει οι αρχαίοι Έλληνες. Έτσι λοιπόν, ο εξευρωπαϊσμός της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής δεν είναι εμπλουτισμός της, παραλλαγή, ή διασκευή της. Είναι ξεθεμελιώμά της, γιατί θίγει την ίδια την ιδιαιτερότητά της, τις βασικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται.⁵²

Από τον 16^ο μ.Χ. αιώνα, η μουσική της Κεντρικής Ευρώπης χάραξε έναν δικό της δρόμο, βασισμένο σε εντελώς διαφορετικές αρχές, έναν δρόμο που έχει επιβληθεί σε όλη τη σύγχρονη μουσική δημιουργία. Γι' αυτό η ελληνική παραδοσιακή μουσική δεν «χωράει» με κανέναν τρόπο στα καλούπια της δυτικής μουσικής: γιατί είναι συνέχεια του μουσικού συστήματος της Αρχαίας Ελλάδας. Δεν θα μπορούσε άλλωστε να είναι διαφορετικά, μια και οι κύριες επιδράσεις που δέχτηκε ο ελληνικός λαός στη μουσική του εξέλιξη ήταν δύο: από τη μία οι βυζαντινοί ύμνοι της ορθόδοξης εκκλησίας, από την άλλη δε η φωνητική και η ενόργανη μουσική των Τούρκων, των Αράβων και άλλων γειτονικών λαών.⁵³ Τα μουσικά αυτά συστήματα έχουν κοινά χαρακτηριστικά που προέρχονται από την κοινή τους προέλευση: τη θεωρία της αρχαίας ελληνικής μουσικής, που βασίζεται στις μαθηματικές σχέσεις των ηχητικών διαστημάτων, στο Πυθαγόρειο σύστημα.

Η ελληνική μουσική είναι μονοφωνική. Εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα είναι η μουσική των Επτανήσιων των δύο τελευταίων αιώνων, που οφείλεται στην ιταλική επίδραση. Στη Βόρειο Ήπειρο διατηρείται ακόμα ένας αρχαίος τύπος πολυφωνίας στα τραγούδια, του οποίου η προέλευση αποτελεί εθνολογικό μυστήριο. Η μόνη συνοδεία που επιτρέπει η γνήσια παραδοσιακή μουσική είναι το ίσον, δηλαδή ένας συνεχής ήχος στην τονική ή την υποτονική της μελωδίας, ή διάστημα τέταρτης ή πέμπτης, διαστήματα που είναι κοινά σε

⁵² Κ.Δ. Τσαγγαλάς, *Το δημοτικό τραγούδι και οι κοινωνικές του διαστάσεις Α'*, Ιωάννινα, σ.σ. 75-85.

⁵³ Λ. Λιάβας, «Το τοπικό μουσικό ρεπερτόριο από τη διάσωση στη διάδοση», στο περ. *ΠΑΡΑΔΟΣΗ*, τχ. 14 Αθήνα, 1996.

κάθε μουσικό σύστημα. Δεν υπάρχει δηλαδή αρμονική συνοδεία όπως στη δυτική μουσική.⁵⁴

Αν η ευρωπαϊκή μουσική - ελαφρά ή κλασική - έφτασε να κυριαρχεί σήμερα, αυτό δεν δικαιολογείται από κάποια αντικειμενική υπεροχή της, αλλά μόνο από το ότι είναι η μουσική έκφραση της τεχνολογικά υπέρτερης βιομηχανικής κοινωνίας. Η βιομηχανική κοινωνία επέβαλε διεθνώς έναν νέο τρόπο ζωής, ριζικά αντίθετο με τον τρόπο ζωής που προέβλεπαν οι κατά τόπους παραδοσιακές κοινωνίες. Αντίστοιχα λοιπόν, η μουσική της βιομηχανικής κοινωνίας εξετόπισε την παραδοσιακή και ο χορός της βιομηχανικής κοινωνίας εξετόπισε τον παραδοσιακό χορό. Αυτό όμως δεν σημαίνει με κανένα τρόπο ότι υπάρχει κάποια εγγενής «ανωτερότητα» των εκφράσεων της βιομηχανικής κοινωνίας απέναντι στις αντίστοιχες εκφράσεις των παραδοσιακών κοινωνιών. Είναι κάτι που συχνά ξεχνάμε εμείς που ανήκουμε στη βιομηχανική κοινωνία.

Οι σχέσεις του κράτους και πολλών Ελλήνων με την παράδοσή τους είναι πλέον σχέσεις ενόχων. Δεν αρκούν οι εθνικές επέτειοι, οι σχολικές εορτές και οι συνεστιάσεις των «απανταχού χωριανών...». Ευτυχώς όμως πολλά από τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν τις αισθήσεις και το ήθος της ελληνικής μουσικής παράδοσης εξακολουθούν να ζουν ανεξάρτητα, πέρα και πίσω από όλα αυτά. Το θέμα είναι πόσοι έχουν την ευκαιρία να τα συναντήσουν και με ποιο τρόπο. Γιατί, αν γίνει αυτό, είναι σίγουρο ότι η δύναμη, τα μηνύματα ζωής που κρύβουν μέσα τους οι γνήσιες εκδηλώσεις της μουσικής μας παράδοσης – και όχι τα κάθε λογής φολκλορικά κατασκευάσματα – θα βρουν ανταπόκριση σε όλους εκείνους που νιώθουν κάθε μέρα να αυξάνουν τα αδιέξοδα στην ανάγκη τους για έκφραση και επικοινωνία.

Υποτιμάμε τη μουσική μας, επειδή ακριβώς την αγνοούμε, γιατί έχουμε μέσα μας μια εντελώς παραμορφωμένη εικόνα της, συνδεδεμένη με ένα παρελθόν προβληματικό ή τσολιαδάκια που χορεύουν σε έλατα και θυμάρια.⁵⁵

⁵⁴ Παντ. Καβακόπουλος, «Απόψεις από δύο μουσικολογικά συνέδρια», στο *Παράδοση και τέχνη*, σελ. 4-7, τχ 55, Αθήνα, ΔΟΛΤ Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2001

⁵⁵ βλ. Στ. Ελληνιάδης, «Δημοτικά με σόλο ηλεκτρικά». *Έρευνα στο Δημοτικό τραγούδι* στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Ιανουάριος 2002 ενθ. σ. 10.

Είναι όμως, κυριολεκτικά, σαν το ποτάμι του Σεφέρη, που αφήνουμε να περνάει μέσα απ' τα δάκτυλά μας χωρίς να πιούμε ούτε μια στάλα. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα σχετικά πρόσφατων επιστημονικών ερευνών η «ζωντανή» μουσική κίνηση στην περιφέρεια συνεχώς υποχωρεί προς όφελος της λεγόμενης «πολιτιστικής βιομηχανίας» της οποίας η ζήτηση κατανάλωσης των προϊόντων της, συνεχώς αυξάνεται. Η κίνηση αυτή περιορίζεται κυρίως στη δράση «παραδοσιακών» μουσικών σχημάτων, στην οργάνωση συναυλιών ελαφράς και λαϊκής μουσικής.

Όπως συνέβαινε παλαιότερα, έτσι και στις μέρες μας, οι φορείς της παραδοσιακής μουσικής – των οποίων οι προσπάθειες για τη διάσωση και μετάδοση του είδους υπήρξαν διαχρονικά σημαντικότερες – ενισχύοντας από τον κρατικό προϋπολογισμό περιστασιακά και κατά περίπτωση.⁵⁶

Ουσιαστικά τις μουσικές ανάγκες των κατοίκων της επαρχίας καλύπτουν συνήθως δημοτικές ή ιδιωτικές ορχήστρες οι οποίες δραστηριοποιούνται κυρίως σε επετειακές περιόδους στα πλαίσια εορταστικών εκδηλώσεων. Ταυτόχρονα, λειτουργούν τοπικές, δημοτικές και μη χορωδίες συλλόγων, οι οποίες όμως αντιμετωπίζουν τεράστια οικονομικά προβλήματα λόγω της μη επαρκούς υποστήριξης τους από τις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού.⁵⁷

Το τελευταίο χρονικό διάστημα διάφορα πολιτιστικά σωματεία που ενισχύονται από το αρμόδιο υπουργείο, καθώς και φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης υποστηρίζουν τη μουσική κίνηση στην χώρα μας, κυρίως μέσω της διοργάνωσης τοπικών πολιτιστικών εκδηλώσεων, οι οποίες συνηθίζεται να αποκαλούνται φεστιβάλ. Εντούτοις, οι εκδηλώσεις αυτές δεν μπορεί να θεωρηθούν επαρκείς όσο αφορά την ανάπτυξη της παραδοσιακής μουσικής έκφρασης και όσο αφορά την προβολή της σύγχρονης μουσικής δημιουργίας. Οι λόγοι, κατά περίπτωση, είναι πολλοί και ποικίλοι. Συνήθως οι εκδηλώσεις αυτές είναι περιστασιακές και εποχιακές στο βαθμό που πραγματοποιούνται κατά το πλείστον τους θερινούς μήνες, και συνδέονται τις περισσότερες φορές

⁵⁶ βλ. Αυτόθι σ. 12.

⁵⁷ Βλ., σχετικά Ντ. Κόνσολα, *Πολιτιστική*, ο.π., σσ. 45-47.

με την ιδιαίτερα αυξημένη τουριστική κίνηση. Όσο αφορά την οικονομική τους υποστήριξη μέσω των κρατικών επιχορηγήσεων, αυτές μπορεί να έχουν αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, εντούτοις, σημειώνουν σημαντικές διακυμάνσεις ενώ δεν χαρακτηρίζονται από ισορροπία όσο αφορά τη γεωγραφική τους κατανομή.⁵⁸

Ωστόσο ο προβληματισμός των αρμόδιων φορέων δεν θα πρέπει να περιοριστεί στον οικονομικό παράγοντα, μολονότι ο τελευταίος αποτελεί την κινητήριο δύναμη τέτοιων πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Κυρίως οι υπεύθυνοι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης οφείλουν να αναρωτηθούν κατά πόσο οι μουσικές ή και άλλες διεργασίες που πραγματοποιούνται στην περιφέρεια υπηρετούν την ανάγκη για παραγωγή πολιτισμού ή απλά συνεισφέρουν και αναπαράγουν την παραγωγή μιας μορφής θεάματος η οποία εξυπηρετεί μεμονωμένα και μάλλον συντεχνιακά συμφέροντα.

Από την άλλη θα πρέπει να αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός όσο αφορά τον οργανωτικό τομέα τέτοιων εκδηλώσεων. Το γεγονός είναι πως η οργανωτική υποδομή ως προς την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων (μουσικών, θεατρικών, χορευτικών κ.ά.) στις Τοπικές Αυτοδιοικήσεις, είναι σχεδόν ανύπαρκτη με εξαίρεση όπου υπάρχει καταστατικό οργανισμού που μπορεί να διαχειρίζεται με περισσότερη ευκολία τα κεφάλαια που υπάρχουν προς διάθεση. Τα παραπάνω, εκτός των άλλων, παραπέμπουν και στην ανάγκη εκπαίδευσης στελεχών με ειδικότητα την οργάνωση και την παραγωγή πολιτισμού.

1.4.3. Έθιμα

Τα λαϊκά έθιμα και οι λαϊκές τελετές, ως αναπόσπαστο τμήμα της συνέχειας του πολιτιστικού φαινομένου κάθε κοινωνίας και του πολιτισμού της γενικότερα, αντιπροσωπεύουν και εκφράζουν την ιστορικο-πολιτισμική και

⁵⁸ Αυτόθι, σ. 48.

κοινωνική ανάπτυξη κάθε λαού και έχουν σαφώς μια ρυθμιστική λειτουργία στις κοινωνικές σχέσεις. Κατά συνέπεια, δεν είναι απλώς λαογραφικά ή εθνογραφικά φαινόμενα, αλλά επίσης φαινόμενα κοινωνικά.

Παραδοσιακά ήταν ως πριν από μερικές δεκαετίες πολλά πράγματα που μας αφορούσαν άμεσα. Η διατροφή μας, ο τρόπος μαγειρέματος, η όλη οικοσκευή και η επίπλωση του σπιτιού μας, το ντύσιμο μας, η κόμμωση μας, το φέρσιμο μας, η ψυχαγωγία μας, ο τρόπος ζωής μας γενικά, οι διανθρώπινες μας σχέσεις. Οι διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως αρραβώνες, γάμοι και βαφτίσια, γιορτές και πανηγύρια, κηδείες και μνημόσυνα. Ποικίλες τελετουργίες, λατρευτικές συνήθειες και λαϊκά δρώμενα. Όλα αυτά ακολουθούσαν καθιερωμένες διαδικασίες και τρόπους τέλεσης συνθέτοντας έτσι τα έθιμα.

Όλα αυτά προϋπέθεταν κοινότητες, οργανικά δηλαδή σύνολα ανθρώπων που συμμετείχαν σ' όλα αυτά, αφού οι ίδιοι τα δημιουργούσαν και επικοινωνούσαν μεταξύ τους.

Σήμερα έχουν διασπασθεί οι συνεκτικοί δεσμοί, διερράγη ο κοινωνικός ιστός, έχουν αποσυνδεθεί οι κρίκοι που εξασφάλιζαν τις αναγκαίες ενώσεις. Με την εσωτερική μετανάστευση και την αστικοποίηση των πληθυσμών της υπαίθρου, έχουμε στις μεγάλες πόλεις μαζικοποιημένα πλήθη, αθροίσματα από μοναξιές, απομονωμένα, εγκλωβισμένα και αλλοτριωμένα άτομα, που στην πλειονότητα τους όχι μόνο δεν έχουν επαφή μεταξύ τους, αλλά ούτε καν την επιθυμούν και φυσικά ούτε την επιδιώκουν.⁵⁹

Όλα λοιπόν τα στοιχεία που συνιστούσαν και απάρτιζαν την παράδοση παλιότερα, προϋπέθεταν ενεργούς πολίτες, συμμετοχούς σ' όλα τα συμβάντα και τις δραστηριότητες της κοινότητας, απαιτούσαν "θεσμοθετημένα" και αρμονικά συγκροτημένα σύνολα ανθρώπων με κοινή βιοθεωρία και κοσμοαντίληψη, με αξίες και αρχές κοινής υποδοχής, με κοινή στάση ζωής.⁶⁰ Παρ' όλα αυτά, ο λαϊκός πολιτισμός εδραζόταν βασικά στην πληθυσμιακή διαφοροποίηση, τα οποία κοινά, συνέδεαν ομάδες ανθρώπων που

⁵⁹ βλ. Μ. Μερακλής *Λαογραφικά ζητήματα*, Αθήνα εκδ. Χ. Μπούρα, 1989, σ. 111.

⁶⁰ βλ. αυτόθι, σ. 125.

δημιουργούσαν την τοπική τους κουλτούρα, η οποία εσωτερικά είχε την ομοιομορφία της και την ομοιογένεια της, αλλά όμως διέφερε από τη διπλανή της, τη γειτονική, και πολύ περισσότερο απ' αυτή των απομακρυσμένων περιοχών. Έτσι σ' έναν ευρύτερο γεωγραφικό χώρο, που συχνά υπερκάλυπτε την εθνική επικράτεια ή την κρατική οριοθέτηση, είχαμε την πολυμορφία και την πολυχρωμία, την ιδιαιτερότητα των πολιτισμικών φαινομένων, τη γοητεία του μοναδικού κατά τόπους, την απουσία της ισοπέδωσης και της ομογενοποίησης.

Η ζωή του αγρότη παλαιότερα ήταν πολύ στερημένη και απαιτούσε αδιάκοπη σκληρή δουλειά. Με τις εθιμικές τελετουργίες των κοινωνικών γεγονότων όπως οι γάμοι και τα πανηγύρια δινόταν η ευκαιρία να διασκεδάσει κανείς και να βαθύνει τις σχέσεις του με τους άλλους. Η ενασχόληση με τα έθιμα συνήθως κινείται σε δύο επίπεδα. Το ένα αφορά τη μελέτη του πολιτισμικού φαινομένου στο παρελθόν που αποτελούσε όψη του πολιτισμικού συστήματος της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Το δεύτερο επίπεδο προκύπτει από τις ανάγκες της σημερινής αστικοποιημένης νεοελληνικής κοινωνίας, η οποία αναβιώνει παρελθούσες μορφές πολιτισμικής συμπεριφοράς ώστε να ανανοηματοδοτήσει την κοινωνική της συνοχή και τα μέλη της να ανανοηματοδοτήσουν την κοινωνική τους οντότητα.

Στο πλαίσιο αυτό, οι δήμοι, οι κοινότητες και οι κατά τόπους πολιτιστικοί σύλλογοι αναβίωσαν και αναβιώνουν λαϊκά έθιμα του τόπου τους, με σκοπό να ενισχύσουν την τοπική τους ταυτότητα και τη θέση τους στα όρια της περιφερειακής και εθνικής ταυτότητας αλλά και να προβάλλουν τουριστικά τον τόπο τους.⁶¹

Παρακάτω θα αναφέρουμε συνοπτικά τα κυριότερα έθιμα που επικρατούσαν και επικρατούν ακόμα σήμερα αλλοιωμένα όμως, από το πέρασμα του χρόνου και την μετεξέλιξη της κοινωνίας στον ελληνικό χώρο.

⁶¹ Μ. Μερακλής, ό.π., σ. 110-111.

Πανηγύρια και δημόσιες γιορτές

Το κάθε χωριό, όσο μικρό και να είναι, έχει την εκκλησία του που γιορτάζει μια ορισμένη μέρα το χρόνο, την ημέρα του αγίου στον οποίο είναι αφιερωμένη. Ο θρησκευτικός αυτός εορτασμός συνδυάζεται με γενική συνάθροιση των κατοίκων – ακόμα και αυτών που έχουν ξενιτευτεί – με παζάρι ή με κοινό φαγητό και χορό. Ο χορός συνήθως γίνεται στο πλάτωμα μπροστά στην εκκλησία, στην πλατεία ή σε αλώνι έξω από το χωριό.

Το τυπικό πανηγύρι κρατάει τρεις μέρες. Την παραμονή και την επόμενη παίρνουν μέρος μόνο οι κάτοικοι του χωριού, ενώ ανήμερα συμμετέχουν και οι ξένοι. Όταν σε ένα πανηγύρι έρχονται ομαδικά κάτοικοι από διάφορα χωριά, χορεύουν σε χωριστούς κύκλους με τα δικά τους όργανα.

Οι οργανοπαίχτες παίζουν συνήθως στο πανηγύρι μετά από πρόσκληση και συμφωνία για τη βασική πληρωμή τους, σε χρήματα ή σε προϊόντα, κερδίζουν όμως περισσότερα από τα κεράσματα των χορευτών.

Ο πρώτος χορός είναι συνήθως ο γενικός χορός του χωριού όπου συμμετέχουν όλοι οι κάτοικοι του χωριού και μόνο αυτοί. Ο χορός αυτός είναι ένα είδος προσκλητηρίου του ανθρώπινου δυναμικού του χωριού και της κάθε οικογένειας. Σ' αυτόν ο καθένας έχει τη θέση του, η οποία είναι απόλυτα προκαθορισμένη. Το συνηθέστερο σχήμα είναι με τους άντρες μπροστά κατά σειρά ηλικίας και μετά οι γυναίκες. Συχνά ζητάνε από τον παπά να σύρει τον πρώτο χορό, δίνοντας έτσι επισημότητα και ευλογία στην τελετή.⁶²

Ο δημόσιος χορός αντικατοπτρίζει την κοινωνική σειρά και τις αξίες που στηρίζουν την κοινωνία του χωριού: μονιμότητα, σεβασμός στην ηλικία, διαχωρισμός των φύλων, ισότητα δικαιωμάτων.⁶³

Τα σημερινά πανηγύρια δεν μοιάζουν με τα παλιά, οι λειτουργίες τους χάνονται μία – μία μαζί και ο λόγος ύπαρξής τους. Στην εκκλησία που γιορτάζει λίγοι κάνουν τον κόπο να πάνε να λειτουργηθούν. Το παζάρι δεν χρειάζεται πια για να πουλήσει ο χωριάτης το ζώο του ή για να αγοράσει

⁶² Βλ. σχετικά Δ. Αραμπατζής, *Ο χθεσινός κόσμος*, Σέρρες, 1994.

⁶³ Βλ. Πρακτικά συνεδρίου *Επιστροφή στις ρίζες μας*, Αθήνα, ΣΕΤΟΕ, 1999.

εργαλεία και υφάσματα και τα κορίτσια δεν περιμένουν πια να τα διαλέξουν για νύφες.

Γάμοι και οικογενειακά γλέντια

Ο γάμος ήταν το σημαντικό γεγονός στη ζωή του ατόμου. Σημάδευε το πέρασμα από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση και ήταν ο μόνος τρόπος να αποκτήσει κανείς προσωπική αυτονομία. Συνδυαζόταν με τη μεταβίβαση ιδιοκτησίας στην επόμενη γενιά, μέσω της προίκας, στη βάση τυπικής ή άτυπης συμφωνίας ανάμεσα στις δύο οικογένειες. Κατά κανόνα η νύφη εντάσσεται στο σόι του γαμπρού, γι' αυτό ο εορτασμός ανήκει κυρίως στο δικό του σόι, και αρχίζει μετά τη στέψη με την είσοδο του αντρόγунου στο σπίτι του. Αντίστοιχα, για το σόι της νύφης το γλέντι είναι αποχαιρετιστήριο και ολοκληρώνεται με την αναχώρηση της νύφης από το πατρικό της.⁶⁴

Ο ρομαντικός έρωτας με τη σημερινή έννοια, δεν υπήρχε, έτσι ο νέος έβρισκαν φυσικό η επιλογή του συντρόφου τους να γίνεται από άλλους και ο πατέρας τους να έχει τον τελευταίο λόγο σ' αυτήν. Η διέξοδος του κλεψίματος, αν και πολυσυζητημένη, είναι σπάνια γιατί προϋποθέτει τη θέληση της κοπέλας, την απροσεξία των γονέων της και τη δυνατότητα του γαμπρού να εγκατασταθεί μακριά από το χωριό.

Μια πρόταση γάμου χρειάζεται πάντα μεσολαβητή, γιατί καμιά πλευρά δεν μπορεί να διακινδυνεύσει μια κατά πρόσωπο άρνηση. Το ρόλο αυτό αναλαμβάνουν συνήθως ηλικιωμένες γυναίκες, που έχουν πείρα, διακριτικότητα και ευγλωττία, και το ελεύθερο να κάνουν επισκέψεις.⁶⁵

Όταν ο προξενητής αποσπάσει μια αρχική συγκατάθεση από τις δύο πλευρές, κανονίζεται μια συνάντηση των δύο πατεράδων, μυστικά για να αποφεύγεται το κουτσομπολιό, όπου ο καθένας θα αναφέρει τι προτίθεται να δώσει στο παιδί του. Μόλις συμφωνήσουν δίνουν τα χέρια κι από τη στιγμή

⁶⁴ Α. Ράφτης, *Χορός, πολιτισμός και κοινωνία*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1992, σ.σ. 40-45.

⁶⁵ Θ. Μπιρμπιλής – Μπόζος, *Ο γάμος στο χωριό μου και τα δημοτικά τραγούδια*, Αθήνα – Γιάννινα, Δωδώνη, 1999, σ.σ. 20-50.

αυτή αρχίζει η διαδικασία του γάμου, πυροβολισμοί στον αέρα, κεράσματα στο καφενείο, συχαρίκια, έναρξη των προετοιμασιών.

Από τη στιγμή αυτή οι νέοι Θεωρούνται αρραβωνιασμένοι, αλλάζουν ασημένια δαχτυλίδια και μπορούν να συναντιούνται με την παρουσία κάποιου συγγενή. Ο αρραβώνας γιορτάζεται με κοινό γλέντι των δύο οικογενειών όπου προσφέρονται ειδικά φαγητά. Μετά τα αρραβωνιάσματα αρχίζει η φάση της προετοιμασίας για το γάμο. Πρέπει να χτιστεί το σπίτι όπου θα μείνει το αντρόγυνο, να συγκεντρωθούν τα υλικά που θα καταναλωθούν στο γλέντι. Στο σπίτι του κοριτσιού επισπεύδουν το ράψιμο των προικιών που ετοιμάζονται από χρόνια.

Σε σύγκριση με τη λιτότατη καθημερινή ζωή της αγροτικής οικογένειας, το γλέντι του γάμου είναι μια δυσανάλογη απλοχεριά, η μόνη κοινωνικά αποδεκτή άλλωστε. Είναι χαρακτηριστικό το ότι δεν λέγεται “γάμος” αλλά “χαρά”, σαν να είναι η μόνη πραγματική χαρά στη ζωή του ανθρώπου.⁶⁶

Καφενεία

Το καφενείο του χωριού είναι το μέρος όπου οι άντρες συναντιούνται και περνούν την ώρα τους μαζί. Ο αντίστοιχος χώρος για τις γυναίκες είναι η αυλή, όπου μαζεύονται και συζητάνε μεταξύ τους. Η ταβέρνα διαφέρει στο ότι πουλάει κυρίως κρασί, με λίγο φαγητό για μεζέ, και βρίσκεται στην πόλη. Οι γυναίκες δεν περνάνε ούτε απ' έξω από αυτά τα μαγαζιά, οι νέοι πηγαίνουν μόνον όταν το εγκρίνει ο πατέρας τους. Ακόμα και μετά το γάμο τους πηγαίνουν σπάνια για να μη σχολιαστεί ότι ξοδεύουν λεφτά και παραμελούν την οικογένειά τους. Μόνο σε μεγαλύτερη ηλικία γίνεται αποδεκτό να συχνάζει κανείς, και πράγματι πολλοί γέροι περνούν εκεί ένα μεγάλο μέρος της ημέρας.

Από την άλλη, ο άντρας δεν κάνει να μένει πολύ μέσα στο σπίτι με τα γυναικόπαιδα. Πρέπει να δουλεύει στα χωράφια ή στην αυλή, και να δεν υπάρχει αρκετή δουλειά να φεύγει ένα μέρος του χρόνου για να δουλέψει

⁶⁶ Αυτόθι, σ.σ. 40-45.

μακριά. Αλλιώς οι γυναίκες του σπιτιού Θα του δώσουν να καταλάβει πως τον παραείδαν και ότι τους ενοχλεί η παρουσία του μέσα στο χώρο τους. Με τον τρόπο αυτό το καφενείο ή το καπηλειό αποτελούν ένα αναγκαίο κακό που γεμίζει τα κενά ανάμεσα στην εργασιακή και την οικογενειακή ζωή.⁶⁷

Η ατμόσφαιρα είναι ζεστή γιατί όλοι γνωρίζονται μια ζωή, δεν υπάρχουν εκεί ξένοι. Δεν λείπουν οι καυγάδες και οι άλυτες διάφορες, στο βάθος όμως παραμένει η συναίσθηση της κοινής μοίρας. Όλοι ζουν με το φόβο του καιρού, της αρρώστιας, του κατακτητή.

Οι διηγήσεις για τα περασμένα είναι το πιο κοινό θέμα. οι περιγραφές επαναλαμβάνονται, αναλύονται και διορθώνονται ξανά και ξανά μέχρι να καταλήξουν σε μία ιστορία αποδεκτή από όλους. Έτσι οι διηγήσεις των πολύ, σημαντικών περιστατικών περνούν στην επόμενη γενιά και φτάνουν να γίνουν θρύλος.⁶⁸

Οι συμφωνίες κλείνονται εκεί, εκεί οι ειδήσεις ανακοινώνονται επίσημα ή αφήνονται να κυκλοφορήσουν, εκεί γιορτάζονται τα χαρμόσινα νέα.

Αποκριές

Ενώ στο πανηγύρι και στο γάμο οι ηθικές αξίες της κοινότητας επιβεβαιώνονται με τη σκηνική παρουσίασή τους, οι Απόκριες επιβεβαιώνονται με την προγραμματισμένη και περιορισμένη άρνησή τους. Οι Απόκριες ανήκουν στους άντρες και μάλιστα στους νέους, στους ανύπαντρους, που προετοιμάζουν τα καμώματά τους από εβδομάδες πριν και τα διηγούνται για χρόνια μετά. Η δράση είναι ομαδική, με καταμερισμό των ρόλων και με αναγνωρισμένο αρχηγό που έχει το γενικό πρόσταγμα. Οι εκδηλώσεις κορυφώνονται και τελειώνουν την Κυριακή της Τυρινής ή και την Καθαρή Δευτέρα.

Το κέντρο του ενδιαφέροντος συγκεντρώνουν οι μεταμφιέσεις, που βέβαια γίνονται από τα υλικά που είναι πρόχειρα στο χωριό, και παρουσιάζουν

⁶⁷ Μ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία*, том. 2. Ήθη και έθιμα, Αθήνα, Οδυσσέας, 1986, σ.σ. 10-20.

⁶⁸ Βλ. ενδεικτικά, Α. Ράφτης (επιμέλεια). «Χορός – μουσική στον λαϊκό πολιτισμό». *Πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα, ΔΟΛΤ, 1990, σ.σ. 35-50 Κ.Ε.

θέματα οικεία σε όλους. Τα ζώα και οι διάφοροι τύποι του χωριού (ο παπάς και η παπαδιά, ο γαμπρός και η νύφη) είναι τα πιο συνηθισμένα θέματα. Άλλοτε το αρχικό θέμα έχει χαθεί, και τότε η μεταμφίεση έχει σκοπό να κρύψει το μεταμφιεζόμενο και να προκαλέσει έκπληξη, φόβο ή περιέργεια. Συνήθως πειράζουν τα κορίτσια, τρομάζουν τα παιδιά και κοροϊδεύουν τους γέρους.⁶⁹

Ανάβουν φωτιές και γύρω τους χορεύουν είτε τους συνηθισμένους χορούς με εξεζητημένες και αστείες φιγούρες, είτε ειδικούς χορούς με βωμολοχικά τραγούδια και άσεμνες χειρονομίες. Αυτό είναι το κυριότερο χαρακτηριστικό αρκετών εθίμων με μεταμφιέσεις που έχουν πανάρχαιες καταβολές οι οποίες ονομάζονται και γενικά “Διονυσιακές”. Η Θράκη έχει τα πρωτεία στη σπουδαιότητα και την αρχαιότητα αυτών των εθίμων. Εκεί επέζησε ακόμη και ο καλόγερος, που τώρα μεταφερόμενος στη Μακεδονία επίσης αποτελεί ένα πολύτιμο πραγματικά για την παράδοση Δρώμενο, με πολλές και εξαιρετικά ενδιαφέρουσες φάσεις. Αλλά και σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο, διάφοροι “Θίασοι” κάνουν αναπαραστάσεις που αφήνουν την υποψία πως πρέπει από κάπου πιο σημαντικά να προέρχονται, να έχουν ρίζες βαθιές στην εθιμική ζωή του Έλληνα και να μην είναι εφευρήματα για ξεφάντωμα και διασκεδάσεις απλώς.

Ο Βλάχικος Γάμος, που γίνεται στη Θήβα αλλά και στην Περαιχώρα της Κορινθίας, ίσως και λίγο παλιότερα και στο Μαραθώνα της Αττικής με μικρές παραλλαγές, φαίνεται να έχει στενή σχέση με τα Θρακικά έθιμα που το βλαστολατρικό στοιχείο, γενικά η γονιμότητα αποτελούν τη βαθύτερη έννοιά της. Καλόγερος, Κούκερα, Μπέης, Γάμος κ.λπ. (μερικά γίνονται το Δωδεκαήμερο αντί τις Αποκριές μα το νόημα είναι το ίδιο).⁷⁰

Μέσα σε αυτά, δεν λείπουν και τα “εξ αμάξης” σε μερικές περιοχές, όπως στη Σκύρο, στην Αργολίδα κ.λπ.

Όλα τα έθιμα αυτά, έχουν ένα κωμικό, φαινομενικά χαρακτήρα. Τα περισσότερα, έχουν χάσει την πρωταρχική τους έννοια και γίνονται “για το καλό” ή “για να γελάσουμε”. Εκείνο που έχει σημασία πάντως είναι ότι

⁶⁹ βλ. ενδεικτικά Γ.Α. Μέγας, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα Οδυσσεάς, 1992.

⁷⁰ Γ.Α. Μέγας, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1992, σ.σ. 108, 125.

γίνονται, κι ότι ανάμεσα στο σοβαρό και το αστείο, λέγονται πράγματα τα οποία δεν θα λεγόντουσαν άλλοτε. Η κοινωνική κριτική, ασκείται ελεύθερα, οι κοινωνικές διακρίσεις παύουν, και, κάτω από μία μάσκα και ένα μασκάρεμα ο Διόνυσος, ξαναζεί με όλη τη δημοκρατική του μεγαλοπρέπεια.⁷¹

Πάσχα

Απ' όλες τις εκδηλώσεις της χρονιάς, το Πάσχα ξεχωρίζει για την επισημότητα και το θρησκευτικό του χαρακτήρα. Στην Τουρκοκρατία, η Ανάσταση ήταν η μόνη γιορτή των Χριστιανών που δεν μπορούσαν να απαγορέψουν οι Τούρκοι, έτσι οι Έλληνες συγκέντρωναν σ' αυτήν τα κυριότερα στοιχεία που τους ένωναν. Ο καιρός είναι συνήθως καλός αυτήν την εποχή και προσφέρεται για παρατεταμένο υπαίθριο γλέντι.

Κύριο χαρακτηριστικό είναι η πρωτοκαθεδρία του παπά και των γερόντων στον πρώτο χορό. Το πρωί της Κυριακής, μετά το τέλος της Δεύτερης Ανάστασης, βγαίνουν όλοι στο πλάτωμα της εκκλησίας, χαιρετιούνται και αλληλοσπάζονται, και αμέσως στήνουν το χορό.

Δεν υπάρχει γωνιά της ελληνικής γης που να μην αναταράζεται από το χαρμόσυνο μήνυμα της Πασχαλιάς. Είναι η μεγάλη γιορτή της Ορθοδοξίας και της Φυλής. Μέσα στη λαμπρότητα και στη γαλάζια αιθρία της ελληνικής άνοιξης, ανοίγουν και οι καρδιές και ζητούν να ανέβουν και να περιδιαβάσουν ελεύθερες από κάθε βάρος και έννοια, στο θαύμα του Ελληνικού ουρανού. Έτσι την ονόμασαν την Πασχαλιά Λαμπρή, θαμπωμένοι κι έκπληκτοι από το θαύμα της χρυσογαλανής κυριαρχίας. Τη συνέδεσαν με ό,τι καλύτερο έχει να χαρεί στη ζωή ο άνθρωπος, τη φύση και την ελευθερία. Γι' αυτό και την τραγούδησε και τη χόρεψε όσο τίποτε άλλο, ζητώντας έτσι με τη μελωδία και το ρυθμό να εκφράσουν την ευφροσύνη που τους διακατέχει, ελεύθεροι ύστερα από αιώνες δουλείας, να μπορούν να γιορτάζουν την Ανάσταση σε όλη τη θρησκευτική και την κοινωνική έκταση.⁷²

⁷¹ Αυτόθι, σ.σ. 28-29.

⁷² βλ. Δ.Σ. Λουκάτος *Πασχαλινά και της Άνοιξης*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1980, σ.σ. 120-130.

Χοροί και τραγούδια γίνονται παντού. Είναι η ημέρα του γενικού πανηγυρισμού και δύσκολα ξεχωρίζει κανείς που πρέπει να σταθεί ιδιαίτερα γιατί η ιδιαιτερότητα, το ξεχωριστό δεν είναι πάντως και διαφορετικό. Απλώς σε μερικές περιοχές, ο εορτασμός, είναι λαμπρότερος και προβάλλεται περισσότερο.

1.4.4. Δρώμενα

Τα δρώμενα προσδιορίζουν έναν ευρύ χώρο συμβολικών «πραττομένων» και πράξεων, που τελούνται για κάποιο μαγικό ή θρησκευτικό ή και για κάποιον έκδηλο σκοπό, ρυθμίζονται από ένα ορισμένο τυπικό και επαναλαμβάνονται σε ορισμένη ημερομηνία του εορτολογίου ή άλλη συγκυρία, χωρίς ωστόσο να αποκλείονται ο αυτοσχεδιασμός και η τέρψη. Αυτά τα παραστατικά δρώμενα αποτελούν συνήθως δονητικούς πυρήνες «εξέλιξης» προς τις πρώτες μορφές λαϊκού Θεάτρου.⁷³

Με βάση το ελληνικό και ευρύτερα βαλκανικό υλικό των δρωμένων του εορτολογίου μπορεί να παρατηρηθεί ότι – στο επίπεδο των δομών, και όχι των πραγματικών φαινομένων – μία από τις δυνατές και υποθετικές εξελίξεις προς το θέατρο βασίζεται στην πομπή του αγερμού από σπίτι σε σπίτι ή κυκλικά γύρω από την κοινότητα, στην οποία προσθέεται η συμβολική και η παραστατική πράξη, η μιμική μεταμφίεση, στερεότυποι ρόλοι και, τέλος, ο διάλογος.⁷⁴

Η δικτύωση των στερεότυπων ρόλων, που είναι παρμένοι από την κοινωνική πραγματικότητα του μικρού κόσμου της κοινότητας – ο γαμπρός, η νύφη, ο γιατρός, ο γέρος, η γριά, ο Τούρκος δικαστής, ο παπάς, το συμπεθεριό, η χήρα, δαιμονικά όντα κ.ά. – συγκροτεί μια ξεχωριστή σκηνική πραγματικότητα, που οι υποθέσεις της είναι συνήθως παρμένες από τα έθιμα και άλλα σημαντικά για τη μικροκοινωνία γεγονότα, που αντιδιαστέλλονται

⁷³ βλ. Πούχγερ Β., *Θεωρία του λαϊκού θεάτρου. Κριτικές παρατηρήσεις στον γενετικό κώδικα της θεατρικής συμπεριφοράς του ανθρώπου*, (Λαογραφία παράρτημα 9), Αθήνα, 1985, σ. 12 κ.ε. 39-46.

⁷⁴ βλ. Πούχγερ Β., *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, Πατάκης, Αθήνα, 1989, σσ. 14-19.

προς την καθημερινή πραγματικότητα ως προς το ότι παρουσιάζονται με τρόπο γελοίο και σατιρικό.

Η εξελικτική μετάβαση από το δρώμενο στο δράμα μπορεί να επισημανθεί τρεις φορές στην ιστορία του Ευρωπαϊκού θεάτρου: στη συγκρότηση του αρχαίου θεάτρου από διάφορες ελληνικές λατρείες, στη διαμόρφωση του νεότερου θρησκευτικού θεάτρου από τη χριστιανική λειτουργία κατά το Μεσαίωνα και τέλος στη δημιουργία του λαϊκού θεάτρου από εθιμικές τελετουργίες και τα λαϊκά δρώμενα. Αυτό συμβαίνει τη στιγμή, που στερεότυποι ρόλοι των παραστατικών δρώμενων αλληλοσυσχετίζονται και διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα, ξεχωριστή από την καθημερινή, οργανωμένη και ευδιάκριτη. Σε πρώτη φάση οι «υποθέσεις» αυτού του πρωτοθεάτρου είναι παρμένες από τον καθημερινό κοινωνικό βίο και σηματοδοτούν στιγμές σημαντικές για τη ζωή του ατόμου και της κοινότητας: γάμους, κηδείες κ.τλ. Η αναπαράσταση αυτών των διαβατηρίων εθίμων γίνεται συνήθως με σατιρικό τρόπο. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με την αναπαράσταση ενός άλλου σημαντικού κοινωνικού συμβάντος, που από τη φύση του έχει «δραματικό» χαρακτήρα και κάποια ένταση σχετικά με την έκβαση του: της δίκης μπροστά στο δικαστή. Βέβαια η σκηνή αυτή, η οποία στηρίζεται σε μεγάλο μέρος σε αυτοσχέδιο διάλογο, στον οποίο συμμετέχουν βεβαίως και οι θεατές, συνδυάζεται και συμφύρεται και με άλλες.

Έτσι το «δικαστήριο» είναι από τις πιο συνηθισμένες αποκριάτικες παραστατικές σκηνές του βαλκανικού λαϊκού πολιτισμού, από τη «Δίκη του καθένα» στην κεντρική Ευρώπη (που καταλήγει στο γνωστό «μακάβριο χορό»), τα αποκριάτικα «δικαστήρια» της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας ως την αυτοσχέδια δίκη του Ιούδα στην Κύπρο. Με ιδιαίτερη συχνότητα εμφανίζεται το δικαστήριο στα νότια Βαλκάνια, τα νησιά του Αιγαίου και στη Μ. Ασία. Η μορφή του δικαστή, του κάδη, συνδέεται εδώ συχνά με τα υπόλοιπα δρώμενα μέσω της αρπαγής της νύφης: ο δικαστής δικάζει και τιμωρεί τον απαγωγέα. Στη Θράκη συμφύρεται και με τη μορφή του βασιλιά του καρναβαλιού, τον Μπέη ή Κιοπέκ - Μπέη (τον Μπέη των σκυλιών), που κάθεται ανάποδα σε γάιδαρο, χρησιμοποιεί την ουρά του για μολύβι και γράφει

σε χοντρό βιβλίο πρόστιμα, εισπράττει φόρους κι άλλα, ενώ οι χαρατσάρηδες εκτελούν τις διαταγές του. Στη νότιο Βουλγαρία η ονομασία αυτού του βασιλιά είναι «Χούχουτος» ή «Κούκουτος» και το δρώμενο συμφύρεται με τους Kuker.⁷⁵

Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η θυσία των λαϊκών εθίμων και δρώμενων του παρελθόντος είναι πραγματικά περίπλοκη. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι κάθε τύπος ασχολίας είτε ανήκει στη σφαίρα της οικονομικής ζωής, είτε της κοινωνικής είτε της ζωής στο σπίτι (οικογενειακής) συνοδεύεται από έθιμα που στόχος τους είναι η επιτυχημένη εκπλήρωση αυτής της ασχολίας.

Συνεπώς τα ουσιαστικά στοιχεία των δρώμενων είναι η πρακτική, η ψυχαγωγία και η δεισιδαιμονία και πραγματοποιούνται μέσα από τελετουργίες, τη μαγεία και τα σύμβολα. Με την εξέλιξη όμως και την πρόοδο της επιστήμης και της κοινωνίας τα έθιμα και τα δρώμενα που τα εκφράζουν και αποτελούν την τελετουργική τους απεικόνιση αποδυναμώνονται και εγκαταλείπονται. Αυτό βέβαια είναι αποτέλεσμα της απώλειας της ιδεολογικής τους σημασίας και της εκρίζωσης της βάσης τους, της δεισιδαιμονίας.

Αυτά τα παραστατικά δρώμενα αποτελούν τους πυρήνες εξέλιξης προς τις πρώτες μορφές του λαϊκού θεάτρου. Εξάλλου η εννοιολογική καταγωγή του λαϊκού θεάτρου βρίσκεται στο τρίπτυχο τελετή / δρώμενο / έθιμο.

Οι σύνθετες μορφές του λαϊκού θεάτρου μπορεί να δέχονται πλέον επιδράσεις και από το αστικό και έντεχνο θέατρο, εκεί όπου υπάρχει (π.χ., στα Επτάνησα). Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα παραμένουν: πρόκειται για συλλογικό δημιούργημα του λαϊκού πολιτισμού, που βασίζεται σε μια δεδομένη παραδοσιακή αισθητική (δεν υπάρχει το πρόβλημα επικοινωνίας και «γλώσσας»), εκφράζεται με στερεότυπους ρόλους και αυτοσχεδιαζόμενο προφορικό λόγο, και η επικοινωνία μεταξύ «παραγωγών» και «δεκτών» (θεατών) είναι έντονη και άμεση, σε τέτοιο βαθμό που καμιά φορά ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «ηθοποιό» και «θεατή» να είναι προβληματικός. Ουσιαστικός φορέας της παράστασης είναι το κοινό, που

⁷⁵ Π. Βάλτερ, *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, Πατάκης, Αθήνα 1985, σ.σ. 115-116

επεμβαίνει, ελέγχει, καθοδηγεί και, τελικά, με τις αντιδράσεις του, «συνδημιουργεί» την παράσταση (βλ. την παράσταση του θεάτρου σκιών, όπου ο παραγκιοζοπαίχτης από μian άποψη και ως ένα βαθμό, είναι εκτελεστής της βούλησης του κοινού).⁷⁶

Όμως η προστασία, συντήρηση και ανάδειξη οιοδηποτε μνημειακού δυναμικού (υλικής ή άυλης μορφής) προϋποθέτει την ανεύρεση και καταγραφή του αλλά και τη συλλογή και επεξεργασία βασικών σχετικών πληροφοριών.

Το κενό αυτό προσπαθεί να καλύψει το Κέντρο Λαϊκών Δρώμενων Κομοτηνής του οποίου η δημιουργία αποτελεί πρωτοβουλία του Δήμου Κομοτηνής.

Η Θράκη είναι μια περιοχή όπου τα έθιμα και οι λαϊκές πολιτισμικές εκφράσεις όχι μόνο επιβιώνουν, αλλά αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της ζωής των κατοίκων. Η πολιτιστική αυτή ιδιαιτερότητα είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων (ιστορικών, γεωγραφικών, κοινωνικών κ.α.) και θα μπορούσαμε να αναγάγουμε την αρχή της σε μια μακραίωνη παράδοση με εμφανείς διονυσιακές επιβιώσεις. Όλα τα παραπάνω καθιστούν τη Θράκη προνομιακό χώρο για την επιστημονική έρευνα και οδήγησαν την πόλη της Κομοτηνής να προτείνει και να επιτύχει την ένταξή της στο Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων με έναν θεσμό που αφορά στα λαϊκά δρώμενα.⁷⁷ Μέσα στα πλαίσια αυτά, ιδρύθηκε στην Κομοτηνή το Κέντρο Λαϊκών Δρώμενων που έχει διττό χαρακτήρα: α) ερευνητικό – επιστημονικό με έμφαση στην καταγραφή δρωμένων (οπτικές – ακουστικές αποτυπώσεις), στη χρηματοδότηση ερευνητικών προγραμμάτων, σε εκδόσεις επιστημονικού περιεχομένου, στη διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων, στη δημιουργία αρχείου κ.ο.κ. β) «φεστιβαλικό», που κύρια έκφασή του θα είναι η διοργάνωση ενός φεστιβάλ, όπου θα παρουσιάζονται παραδοσιακές εκφράσεις αλλά και σύγχρονες καλλιτεχνικές δημιουργίες με αναφορά ή πηγή έμπνευσης τα λαϊκά δρώμενα.

⁷⁶ Μ. Μερακλής, *Λαογραφικά ζητήματα*, σ.σ. 90-95 ό.π.

⁷⁷ Βλ. σχετικά Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Κομοτηνής, Φεβρουάριος 1995.

Έτσι το Μάιο του 1995 ιδρύθηκε το Κέντρο Λαϊκών Δρώμενων που λειτουργεί ως αμιγής Δημοτική Επιχείρηση του Δήμου Κομοτηνής και η νομική της μορφή είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου (ΝΠΙΔ).⁷⁸

Σήμερα, ακόμα και οι πρωτοβάθμιες μορφές λαϊκού θεάτρου έχουν την τάση να αποβάλλουν τις εθιμοτυπικές, ημερολογιακές και άλλες δεσμεύσεις και να εξελιχθούν ελεύθερα, στο βαθμό που η πίστη στη μαγική αποτελεσματικότητα των πραττομένων ή στο θρησκευτικό πλαίσιο του δρωμένου έχει υποχωρήσει σημαντικά, στο βαθμό που, γενικότερα, ο παραδοσιακός λαϊκός πολιτισμός συρρικνώνεται ραγδαία ως ζωντανή έννοια και υπόσταση. Ο φολκλωρισμός είναι παντού.

Οι συνέπειες της φολκλωροποίησης του λαϊκού πολιτισμού είναι πιο φανερές στα δρώμενα, όπου με την υποχώρηση του μαγικοθρησκευτικού πλαισίου και την απελευθέρωση των μορφών από την εθιμοτυπία εμφανίζονται τάσεις για ωραιοποίηση και θεατροποίηση.⁷⁹ Σε κάθε περίπτωση τα Δρώμενα που σε πολλές περιπτώσεις ταυτίζονται με τα λαϊκά έθιμα, μελετώνται είτε μέσα από τα κείμενα και τις αναμνήσεις των πληροφορητών είτε προσεγγίζονται ως ανα-παραστάσεις.

Συμπερασματικά, η διοργάνωση φεστιβάλ λαϊκού θεάτρου και δρωμένων σε μια ευρύτερη περιφέρεια, εκτός από τη στήριξη, την καλλιέργεια και την εκ νέου δημιουργία περιφερειακών και τοπικών «ταυτοτήτων», καλλιεργεί και τις αυτοσχεδιαζόμενες επικοινωνίες του προφορικού πολιτισμού και αποτελεί, μ' αυτόν τον τρόπο μια αντίσταση στην επιπεδοποίηση της πανταχού παρούσας σύγχρονης οπτικο-ακουστικής κουλτούρας.

⁷⁸ Βλ. σχετικά αρχεία ΥΠ.ΠΟ. Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού και αρχείο Κέντρου λαϊκών δρώμενων Δήμου Κομοτηνής.

⁷⁹ Μερακλής Μ., *Λαογραφικά ζητήματα*, εκδ. Χ. Μπούρα, Αθήνα, 1989, σ.σ. 109-125.

1.4.5. Παραδοσιακά σύνολα, παραδοσιακοί οικισμοί, ιστορικά μνημεία και διατηρητέα στην Ελλάδα

Η πολιτιστική και αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνικής ζωής ενός τόπου. Μολονότι οι παραγωγικές και κοινωνικές δομές εξελίσσονται, εντούτοις, δεν βρίσκονται κατ' ανάγκη σε αντιπαράθεση με τη διαδικασία προσαρμογής τους στην παράδοση. Αντίθετα η βίαιη ρήξη με το παρελθόν και την πολιτιστική κληρονομιά που άφησαν οι προηγούμενες γενιές μπορεί να ισοπεδώσει προσδιορισμένες ανθρώπινες αξίες και εθιμικούς κανόνες των οποίων η συμβολή έγκειται στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.⁸⁰

Έτσι και οι διατηρητέοι παραδοσιακοί οικισμοί και τα διατηρητέα κτίρια αποτελούν το συνδεδετικό κρίκο ανάμεσα στο πολιτιστικό περιβάλλον του παρελθόντος και στο σύγχρονο περιβάλλον. Αποτελούν το παράδειγμα και την εικόνα της κοινωνικής ζωής του παρελθόντος, της οποίας όμως το σύγχρονο περιβάλλον αποτελεί συνέχεια. Η συντήρηση και η διατήρηση της ύπαρξής τους δεν είναι μια μνημειακή πράξη, αλλά συμβάλει στη διαμόρφωση ερεθισμάτων που μας διευκολύνουν να αντιληφθούμε την ιστορική διαδρομή και συνέχεια του τόπου μας.

Το βασικό νομοθετικό πλαίσιο της προστασίας, συντηρήσεως και αναβιώσεως των αρχαίων και νεώτερων μνημείων, κτιρίων, και λοιπών παραδοσιακών στοιχείων, αποτελούν οι νόμοι 5351/1932 "περί αρχαιοτήτων" και 1469/1950 "περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενεστέρων του 1830". Από πολεοδομικής πλευράς, οι βασικοί νόμοι προστασίας, συντηρήσεως και αναβιώσεως των παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων είναι το Ν. Δ/γμα 8/1973 "περί Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού" και ειδικότερα τα άρθρα 79 και 80, ο Ν. 880/1979 και ειδικότερα το άρθρο 2 που αναφέρεται στο θεσμό της μεταφοράς του συντελεστή δομήσεως και ο Ν. 947/1979 "περί οικιστικών περιοχών".

⁸⁰ Βλ. σχετικά Λαζαρίδης Παντ. *Η εμπορευματοποίηση της ποιότητας*, Θεσσαλονίκη Παρατηρητής, 1979 σσ. 13-15.

Πέρα από τους βασικούς αυτούς νόμους υπάρχουν και άλλοι ειδικότεροι νόμοι, όπως αυτοί που αφορούν την Υπηρεσία Αναστηλώσεως των αρχαίων και ιστορικών μνημείων του Κράτους καθώς και αυτοί που ρυθμίζουν θέματα απαλλοτριώσεως αρχαίων μνημείων, οικοδομημάτων.⁸¹

Οι παραπάνω νόμοι 5351/32 και 1469/50 αφορούν ειδικές ρυθμίσεις και προστατεύουν:

Α. Όλα τα αρχαία και τους αρχαιολογικούς χώρους

Σαν αρχαία θεωρούνται όλα ανεξαρτήτως τα έργα της αρχιτεκτονικής, γλυπτικής, γραφικής και οιασδήποτε άλλης τέχνης, δηλαδή οικοδομήματα και αρχιτεκτονικά μνημεία, υδραγωγεία, τείχη κ.λπ., από της αρχαιότητας εποχής μέχρι και της εποχής του μεσαιωνικού ελληνισμού. Ο νόμος παρέχει στον Υπουργό Πολιτισμού την εξουσία να απαγόρευα, χωρίς την άδεια του, ορισμένες ενέργειες στο αρχαίο ή να επιβάλλει περιορισμούς σε γειτονικά ακίνητα για την προστασία του αρχαίου.

Β. Τα καλλιτεχνικά και ιστορικά μνημεία και κτίρια, παλαιότερα του 1830

Σύμφωνα με το νόμο ή επισκευή, συντήρηση, αποκατάσταση ή η καθ' οιονδήποτε τρόπο κατασκευή εκκλησιών ή άλλων καλλιτεχνικών και ιστορικών μνημείων και οικοδομημάτων, παλαιότερων του 1830 γίνεται μόνο μετά από έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού. Εκείνος που προβαίνει σε εκτέλεση τέτοιων εργασιών, χωρίς την έγκριση αυτή του Υπουργού, τιμωρείται με πρόστιμο και φυλάκιση. Με την ίδια ποινή τιμωρείται και ο αρχιτέκτων ή ο εργολάβος αν αναλάβει τέτοιες εργασίες χωρίς την υπουργική έγκριση.

Γ. Τα νεώτερα μνημεία και κτίρια

Στην κατηγορία αυτή υπάγονται: 1) Τα κτίρια και μνημεία που είναι νεώτερα του 1830 και που βρίσκονται μέσα σε τόπους που χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (εξαιρουμένων των αρχαιολογικών και ιστορικών) και 2) Τα κτίρια και μνημεία, νεώτερα του 1830, που χαρακτηρίζονται ως έργα τέχνης χρήζοντα ειδικής κρατικής προστασίας. Ο χαρακτηρισμός ενός τόπου,

⁸¹ Ν. 216/1943, Ν. Δ/γμα 177/1961, Ν. 16/18-2-1983, Ν. 797/71.

ως παρουσιάζοντας ιδιαίτερο φυσικό κάλλος, καθώς και ο καθορισμός έργου τέχνης ως, χρίζοντας ειδικής προστασίας, γίνεται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού που εκδίδεται μετά από σύμφωνα γνώμη ειδικής επιτροπής. Για οποιαδήποτε επισκευή, μετασκευή εσωτερική ή εξωτερική διαρρύθμιση καθώς και εκτέλεση έργων συντηρήσεως των κτιρίων και μνημείων της κατηγορίας αυτής χρειάζεται έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού που παρέχεται μετά από σύμφωνη γνώμη της ειδικής επιτροπής. Κατά τα λοιπά ισχύει η παραπάνω (υπό στοιχείο Β) ποινική προστασία.

Δ. Ιστορικά κτίρια νεώτερα του 1830 και ιστορικοί τόποι

Στην παραπάνω κατηγορία (υπό στοιχείο Β) των καλλιτεχνικών και ιστορικών κτιρίων και μνημείων μπορεί να υπαχθούν ιστορικά μνημεία και κτίρια νεώτερα του 1830 και ιστορικοί τόποι και να τύχουν της προστασίας που ισχύει γι' αυτά.

Όμως, μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε καμιά πολεοδομική ρύθμιση σχετικά με την προστασία και συντήρηση των παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων.

Αποκλειστικά αρμόδιος κρατικός φορέας ήταν το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών. Με το Ν.Δ/γμα 8/1973 δημιουργήθηκε παράλληλα με τον κρατικό φορέα αυτόν και νέος κρατικός φορέας, δηλαδή το σημερινό Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος.

Σύμφωνα με το άρθρο 79 παρ. 6 όπως τοποθετήθηκε με το Ν. 622/1977, με Π. Δ/γματα που εκδίδονται μετά από πρόταση του Υ.Χ.Ο.Π., του σημερινού ΥΠΕΧΩΔΕ μπορεί, προς διατήρηση ιδιαίτερου ιστορικού, λαογραφικού, πολεοδομικού, αισθητικού ή αρχιτεκτονικού χαρακτήρα, να χαρακτηρίζονται κτίρια ως διατηρητέα ή οικισμοί ή τμήματα τους ως παραδοσιακοί και να θεσπίζονται όροι και περιορισμοί δομήσεως διαφορετικοί εκείνων που καθορίζονται με το Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό. Τα Π. Δ/γματα αυτά υπάγουν δηλαδή τα διατηρητέα κτίρια και τους παραδοσιακούς οικισμούς σε ιδιαίτερο καθεστώς νομικής ρυθμίσεως που αφορά την προστασία, συντήρηση, αποκατάσταση και αναβίωσή τους. Το κράτος ελέγχει τα διατηρητέα κτίρια και τους παραδοσιακούς οικισμούς μέσω της Επιτροπής Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει ο διαχωρισμός μεταξύ του μνημείου και του παραδοσιακού κτίσματος. Τα μνημεία δεν καλύπτουν καμία χρήση ή καλύπτουν κάποια περιορισμένη χρήση, ανάλογη με την αρχική που δεν αποδέχεται εύκολα προσαρμογή στις αλλαγές του τρόπου ζωής. Τα παραδοσιακά κτίσματα διατηρούν την ταυτότητα ενός ρυθμού ή μιας αισθητικής έκφρασης, αλλά έχουν τη δυνατότητα μέσω της παρέμβασης του ανθρώπινου παράγοντα να υποστούν αλλαγές ώστε να εξελίσσονται λειτουργικά με την πάροδο του χρόνου.

Η ελληνική παράδοση, στην ιστορική διαδρομή της χώρας, υπέστη πλήγματα εξαιτίας των πολέμων, των φυσικών καταστροφών, αλλά και εξαιτίας της ταχύρυθμης εξέλιξης του βιοτικού επιπέδου της ελληνικής κοινωνίας την οποία προκάλεσε τόσο η αύξηση της αστικοποίησης, όσο και η άνοδος του τουρισμού. Έτσι στο όνομα της «ανάπτυξης» και του καλύτερου δυνατού οικονομικού αποτελέσματος, πολλά παραδοσιακά κτίσματα στην πρωτεύουσα και στην επαρχία, αντί να συντηρηθούν γκρεμίστηκαν και ξανακτίστηκαν.

Ειδικά στη χώρα μας, τα παραδοσιακά σύνολα προσδιορίζουν το σύνολο του κτισμένου περιβάλλοντος. Ίσως ποτέ μια τόσο μικρή χώρα δεν είχε μια τόσο σημαντική και μακρινή παράδοση και την εξαφάνισε σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα με τη συνεννόηση της πλειοψηφίας των κοινωνικών μελών που τη δημιούργησαν.⁸²

Εντούτοις τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί, τόσο από την πλευρά του κράτους, όσο και εξαιτίας της ανάγκης που εξέφρασε μεγάλη μερίδα των πολιτών, μια τάση διατήρησης των παραδοσιακών οικισμών.

Στο πλαίσιο αυτό πολλοί ειδικοί διατύπωσαν την άποψη ότι απόμεινε σε πόλεις και χωριά και πρέπει να μη χαθεί και χρειάζεται να αναλυθεί και να προσδιοριστεί επιστημονικά και τεχνικά πριν από κάθε επέμβαση, από πρόσωπα που πραγματικά σέβονται και εκτιμούν τον παραδοσιακό πλούτο της

⁸² Α. Χατζοπούλου – Τζίκα, Ι. Στεφάνου, Σ. Νικολαΐδου, Ι. Ντάλη, Γ. Κοτίνη, *Η αστική ανάπλαση στη χώρα μας ως μέσον πολεοδομικής παρέμβασης και άσκησης κοινωνικής στεγαστικής πολιτικής*, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας Ε.Μ.Π., Αθήνα 1991, σελ. 90-120.

χώρας, ενώ ταυτόχρονα έχουν αποδεδειγμένα μια υπεύθυνη ειδικότητα που να εγγυάται το θετικό αποτέλεσμα της επέμβασής τους.⁸³

Στο σημείο αυτό κρίνουμε απαραίτητη την αποσαφήνιση των όρων πολιτιστική κληρονομιά, συντήρηση και διατήρηση των παραδοσιακών κτισμάτων· ο όρος πολιτιστική κληρονομιά, σύμφωνα με ό,τι περιγράφεται στα κείμενα του Συμβουλίου Πολιτιστικής Συνεργασίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, περιλαμβάνει τα φυσικά τοπία και τα δημιουργήματα της αρχιτεκτονικής, των εικαστικών και διακοσμητικών τεχνών, κινητά και ακίνητα, όλων των εποχών και όλων των ρυθμών που βρίσκονται στην επικράτεια, είτε αυτά ανήκουν στην πολιτεία, είτε στην εκκλησία, είτε στους οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, είτε σε ιδιώτες. Όλα τα παραπάνω αποτελούν καλλιτεχνική και πολιτιστική παρακαταθήκη του κάθε έθνους.

Η προστασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς καταρχήν περιορίστηκε μόνο στα αρχαία, δηλαδή όλα τα έργα της αρχιτεκτονικής, γλυπτικής, γραφικής και οιασδήποτε άλλης τέχνης, που προέρχονται από την αρχαία εποχή μέχρι και την εποχή του μεσαιωνικού ελληνισμού. Επίσης προστατεύονταν τα καλλιτεχνικά και ιστορικά μνημεία και κτίρια που δημιουργήθηκαν παλαιότερα του 1830. Στις μέρες με βάση το Σύνταγμα η προστασία επεκτείνεται στα κτίρια και στα μνημεία που είναι νεότερα του 1830 και που χαρακτηρίζονται ως έργα τέχνης ή έχουν ιστορική σπουδαιότητα, καθώς επίσης και τους τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και στους ιστορικούς τόπους.⁸⁴

Συντήρηση είναι η προστασία από τη φθορά, αναστήλωση ή απλή ανακατασκευή κτίσματος ή ίχνους παραδοσιακού συνόλου. Το αντικείμενο χαρακτηρίζεται συντηρητέο με την πρόθεση να κρατηθεί ως υπόλειμμα του παρελθόντος, χωρίς κατ' ανάγκην να υπάρχει άμεσο πρακτικό όφελος για την καθημερινή ζωή. Η συντήρηση απαιτεί αντικαταστάσεις φθαρμένων στοιχείων που να μιμούνται τα παλιά σε σχήμα και υλικό. Ανάλογα με την αξία του

⁸³ βλ. αυτόθι σ.σ. 75-80.

⁸⁴ βλ. Μ. Νομικός Από κατάσταση επανάχρησης ιστορικών κτιρίων και συνόλων. Μεθοδολογία και εφαρμογές. Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη 1997.

αντικειμένου, απαιτείται λιγότερο ή περισσότερο επιστημονικά ειδικευμένη επέμβαση.⁸⁵

Η διατήρηση προϋποθέτει ότι το κτίριο ή σύνολο έχουν διανύσει μια περίοδο ανασχηματισμού και αναπροσαρμογής, διατηρώντας τον ιδιόμορφο χαρακτήρα τους με άμεση συμμετοχή στην καθημερινή ζωή. Το παραδοσιακό περιβάλλον ενσαρκώνεται τότε οργανικά μέσα στην πόλη και συμμετέχει στη διαμόρφωση της ποιότητας ζωής.

Κατά συνέπεια, η έννοια που πρέπει να δίνεται στη διατήρηση θα πρέπει να περιέχει τις παρακάτω παραδοχές:

α) Το αντικείμενο της διατήρησης αλλάζει μέσα στο χρόνο και στις ανάγκες της πόλης.

β) Παρά τις παραπάνω αλλαγές, διατηρεί τις ιδιαιτερότητες του χαρακτήρα του και της μορφής του.

γ) Αυτές οι ιδιαιτερότητες όχι μόνο δεν είναι απλά ανεκτές από το σύγχρονο περιβάλλον, αλλά προσαρμόζονται και ενσωματώνονται οργανικά και δημιουργικά σε αυτό. Κοντολογίς, συμμετέχουν στη διαμόρφωση της σύγχρονης ποιοτικής εικόνας της περιοχής.⁸⁶

Είναι γεγονός ότι μεγάλο μέρος από την αρχιτεκτονική κληρονομιά στην Ελλάδα έχει καταστραφεί γι' αυτό η διατήρηση των παραδοσιακών κτισμάτων θα πρέπει – εκτός από τη φροντίδα για ό,τι αξιόλογο αρχιτεκτονικά έχει απομείνει – να στραφεί και προς τη συντήρηση και άλλων καλών στοιχείων που αφορούν το χώρο της πολεοδομίας με κύριο στόχο την αισθητική καλύτερευση κεντρικών και περιφερειακών περιοχών. Στη χώρα μας, η προστασία των παραδοσιακών οικισμών, του ιστορικού κέντρου των πόλεων ή επιμέρους παραδοσιακών κτισμάτων στον αστικό ιστό, δεν προέκυψε από κοινωνικά κριτήρια, αλλά αποτέλεσε μίμηση του γενικότερου κλίματος προστασίας που αναπτύχθηκε σε όλες τις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις, από τη δεκαετία του 1970. Γι' αυτό, άλλωστε, τόσο το θεσμικό πλαίσιο προστασίας όσο και τα κίνητρα δεν οδήγησαν τις περισσότερες φορές στην

⁸⁵ βλ. Τ.Ε.Ε. *Συντήρηση και αναβίωση παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων*. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Βόλου το Σεπτέμβριο 1981, Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 1982.

⁸⁶ Τ.Ε.Ε. *όπ.π.* σελ. 35-50.

προστασία αλλά στην υποβάθμιση των παραδοσιακών οικισμών και στην κατεδάφιση των παραδοσιακών κτισμάτων.⁸⁷

Η διάσωση των παραδοσιακών οικισμών ή των επιμέρους παραδοσιακών κτισμάτων δεν εξαντλείται με τη λήψη κάποιων θεσμικών μέτρων. Οι κοινωνικές διαστάσεις είναι ευρύτερες από τις καθαρά αρχιτεκτονικές, πολιτισμικές ή περιβαλλοντολογικές και είναι αυτές που έχουν έως σήμερα ουσιαστικά αγνοηθεί. Η προστασία του παρελθόντος είναι μια βαθύτερη ανάγκη, αφού συνδέει το παρελθόν και το παρόν με το μέλλον, το πρόσκαιρο με το αιώνιο και συνεπώς η διατήρηση της παραδοσιακής κληρονομιάς αποτελεί κατεξοχήν κοινωνική ανάγκη. Με αυτή την έννοια, η προστασία οφείλει να εκτείνεται στο κοινωνικό και το φυσικό περιβάλλον που τα περικλείει.⁸⁸

Στη διάρκεια της δεκαετίας 1980-1990 σημειώνεται ένας επαναπροσανατολισμός των στόχων και των αντιλήψεων, γύρω από το ζήτημα που εξετάζουμε. Τα κτισμένα στοιχεία του αστικού χώρου εξετάζονται και αντιμετωπίζονται, ως ένα βαθμό, ως αναπόσπαστα στοιχεία του κοινωνικού περιβάλλοντος. Στον προβληματισμό και στη διαφοροποίηση των αντιλήψεων όσον αφορά τις αναπλάσεις συνέβαλαν οπωσδήποτε και τα αρνητικά αποτελέσματα των ριζικών ανακαινίσεων της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, οδηγώντας στην υιοθέτηση λύσεων που απέβλεπαν περισσότερο στην προστασία – αναβάθμιση παρά στην ανάπλαση – ανανέωση.

Στη χώρα μας – και φυσικά σε μια σειρά από περιφερειακές χώρες με ταχύρυθμη και πολλακίς προβληματική ανάπτυξη, η οποία επιφέρει φαινόμενα ραγδαίου εξαστισμού – αυτό που παρατηρείται είναι σχεδόν το αντίστροφο. Η κρατική πολιτική του μη προγραμματισμού και της εναπόθεσης όλου του στεγαστικού μηχανισμού στα χέρια μιας μη ελεγχόμενης ιδιωτικής κερδοσκοπίας έχει δημιουργήσει ένα νέο χωρικό κέλυφος στις πόλεις μας, το οποίο έχει συμπιέσει και μετασχηματίσει στρεβλά και γρήγορα τις κοινωνικές

⁸⁷ Ε. Δημητριάδης *Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας*. Θεσσαλονίκη Παρατηρητής 1987, σελ. 79.

⁸⁸ Βλ. σχετικά Υπουργείο Πολιτισμού, *Επικράτεια Πολιτισμού, Συνάντηση στη Θεσσαλονίκη 18-19 Ιανουαρίου 1997*, Πρακτικά Συνεδρίου ΥΠΠΟ, Αθήνα, 1997.

σχέσεις. Η προαναφερόμενη κατάσταση διαμόρφωσε όρους εμφάνισης χωροκοινωνικών αδιεξόδων, από αυτά που λιγότερο εύκολα αντιλαμβανόμαστε και τα οποία είναι ίσως τα βαθύτερα – όπως η απώλεια της κοινωνικής ταυτότητας ή του νοήματος στις καθημερινές συμπεριφορές – μέχρι τα πιο άμεσα και αντιληπτά – όπως η έλλειψη πρασίνου, χώρων για ψυχαγωγία μικρών και μεγάλων, η μόλυνση κ.λπ.⁸⁹

Έτσι οι αναπλάσεις των διατηρητέων και ιστορικών κέντρων στοχεύουν στη δημιουργία, μέσα στους χώρους τους, κέντρων απασχόλησης, δραστηριότητας αλλά και ψυχαγωγίας προς τους πολίτες.

Αναβάθμιση της πόλης καθώς τα διατηρητέα δεν θα είναι στέκια ναρκομανών και κοιτίδες ρύπανσης αλλά στέκια νεολαίας, ξενώνες, κέντρα ψυχικής υγείας και κοιτίδες πολιτιστικής δραστηριότητας.

Μείωση της υστεροφημίας της πόλης και αναβάθμιση του γοήτρου της καθώς θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τις δημοτικές πρωτοβουλίες αυτές, σαν τις σημαντικότερες πανελλαδικά.

Προώθηση του «μάρκετινγκ της πόλης» και του αστικού πολιτιστικού τουρισμού.

Ανάδειξη της παράδοσης ώστε να επέλθει αλλαγή στον τρόπο λειτουργίας της πόλης τόσο στον οικονομικό τομέα όσο και στον κοινωνικό, κατά τέτοιο τρόπο που να οδηγείται στην αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής των κατοίκων.⁹⁰

Εκτός των διατηρητέων οι παραδοσιακοί οικισμοί είναι ένα μοναδικό, σε αισθητική και πολεοδομική αξία, σε ιστορικό και πολιτιστικό πλούτο, σε διαφοροποιημένη ποικιλομορφία, φαινόμενο του ελληνικού χώρου. Από την ιστορικά διαμορφωμένη συγκρότηση των οικιστικών αναπτυγμάτων, όπως αυτά εξελίχτηκαν στη διάρκεια των περασμένων αιώνων, έχουν επιβιώσει στις μέρες μας, με αλλοιώσεις κυμαινόμενης έκτασης και έντασης, αρκετά αξιόλογα δείγματα.

⁸⁹ Σήλια Νικολαΐδου. *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1993, σελ. 45.

⁹⁰ Σ. Νικολαΐδου, *όπ.π.* σ.σ. 130, 135.

Μπορεί να εξετάσει κανείς τη σημασία που έχουν οι παραδοσιακοί οικισμοί για την πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη τόσο σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο όσο και σε εθνικό. Οι παραδοσιακοί οικισμοί είναι στοιχείο της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και του δημιουργημένου χώρου ενός τόπου, μιας περιοχής. Σ' αυτούς αποτυπώνονται και εκφράζονται τρόποι ζωής, τεχνικές μέθοδοι, αισθητικές προτιμήσεις και καλλιτεχνικά ρεύματα, ιδεολογικές παραστάσεις, κοινωνικές σχέσεις. Ταυτόχρονα όμως διαμορφώνουν και οι ίδιοι πολλά από τα παραπάνω στοιχεία, συγκροτώντας την πολιτιστική διάρθρωση του χώρου.⁹¹

Ως στοιχεία πολιτισμού, συναρθρώνονται με τα άλλα επίπεδα του κοινωνικού γίνεσθαι, το πολιτικό, το οικονομικό και το ιδεολογικό, μέσα στις ιστορικές συνθήκες που διαμορφώνουν τον κοινωνικό σχηματισμό. Έτσι, η διατήρηση τους και η ανάδειξη τους σε πρωταρχικής σημασίας κύτταρα της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει σημαντικές επιπτώσεις στα άλλα επίπεδα. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα μπορούν να αναδειχθούν σε πρωταρχικά στοιχεία που οργανώνουν τη συνάρθρωση των άλλων επιπέδων.

Ειδικότερα, σε ορισμένες περιοχές κατά τα άλλα προβληματικές ή μειονεκτικές, μπορεί χάρη σ' αυτούς να επέλθει μια αναδιάρθρωση του παραγωγικού ιστού, με ενίσχυση της απασχόλησης και συνακόλουθα συγκράτηση ή και αύξηση του πληθυσμού, αρκεί βέβαια η συγκεκριμένη περιοχή να διαθέτει κάποια αντίστοιχα συγκριτικά πλεονεκτήματα ώστε να προσφέρεται για ένα είδος ανάπτυξης, όπως π.χ. τουριστικής ή οικιστικής.

Υπάρχουν αρκετά δείγματα που προσφέρονται για άντληση συμπερασμάτων τόσο για τους στόχους όσο και για τις διαδικασίες με τις οποίες μπορούν να διαμορφωθούν οι άξονες μιας τέτοιας ανάπτυξης και να αξιοποιηθεί η σχετική εμπειρία. Ενδεικτικά, αναφέρουμε εδώ τους οικισμούς που έχουν συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα του Ε.Ο.Τ. (Βάθεια, Βυζίτσα, Δημητσάνα, Κορυσχάδες, Μακρυνίτσα, Μηλιές, Μεστά, Οία, Πάπιγκο, Φισκάρδο, Ψαρά, κλπ.), αλλά επίσης και την Μονεμβασιά, την Ύδρα, τον Μόλυβο κ.α. Ξεχωριστή και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περίπτωση είναι η παλιά

⁹¹ Νικολαΐδου Σ., όπ.π., σ. 136.

πόλη της Ρόδου, όπου ο Δήμος (χάρη σε μια προγραμματική σύμβαση με το ΥΠΠΟ και τον Ε.Ο.Τ. και με εργαλείο το Γραφείο της Μεσαιωνικής πόλης) είναι ο κύριος φορέας της αξιοποίησης αϊ δεν είναι η μοναδική περίπτωση που ο δήμος ενεργοποιείται σε θέματα αξιοποίησης.⁹²

1.5. ΤΟΜΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1.5.1. Εικαστικές και εφαρμοσμένες τέχνες

Σύμφωνα με τα πορίσματα αρμόδιων επιτροπών,⁹³ μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, στις εικαστικές τέχνες διαπιστώνεται αξιόλογο έργο στη ζωγραφική, τη γλυπτική και τη χαρακτική, παραγόμενο από αξιόλογους και διακεκριμένους Έλληνες καλλιτέχνες, η προσφορά των οποίων χαρακτηρίζεται από υψηλή ποιότητα, αναγνωρισμένη μάλιστα και διεθνώς.

Εντούτοις, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η παρατηρούμενη άνθηση δεν συμβαδίζει προς μια ανάλογη καλλιέργεια ή ευαισθησία του ευρύτερου κοινού. Αντίθετα επισημαίνεται η πλήρης έλλειψη συστηματικής αισθητικής αγωγής και οι περιορισμένες έως ελάχιστες ευκαιρίες για σχετική ανάπτυξη, τις οποίες παρέχει στους Έλληνες πολίτες του σύγχρονο περιβάλλον του.

Η αξιόλογη ελληνική παρουσία στο χώρο των πλαστικών τεχνών, συνεχιζόμενη επί μακρόν δια μέσου διαφόρων εποχών και μεταβαλλόμενων συνθηκών, αποδίδεται κυρίως στην έμφυτη κλίση των Ελλήνων προς αυτές, αλλά και στην άρτια τεχνική κατάρτιση την οποία απέκτησαν κοντά σε ικανούς δασκάλους. Η άποψη αυτή, εφόσον ευσταθεί, φανερώνει το μέτρο της ευθύνης

⁹² Καλλιγά Ε., «Παραδοσιακοί Οικισμοί»

⁹³ Βλέπε σχετικά, Βασιλόπουλος Α., «Πολιτική και Μέτρα Αναπτύξεως Εικαστικών Τεχνών στην Ελλάδα», Κοινάδης Κ., «Χειροτεχνία και δραστηριότητα Ε.Ο.Ε.Χ.», «Προτάσεις δια τας εφαρμοσμένας Τέχνας» (καλλιτ. – βιοτεχνία – οικοτεχνία), «Προτάσεις δια τας Εικαστικές Τέχνας», στο *Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Πρόγραμμα αναπτύξεως 1976-1980*, ο.π., σσ. 27-30. ΣΥΝ. βλ. και Ζολί Ρ., *Η πόλη και ο αστικός πολιτισμός*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1991.

της πολιτείας για τη συνεχιζόμενη, τουλάχιστον μέχρι εκείνη την περίοδο, αμέλεια για την αισθητική αγωγή των πολιτών και ιδιαίτερα των νέων.⁹⁴

Ειδικότερα διαπιστώθηκε ότι κατά τη διάρκεια της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, οι παρεχόμενες ευκαιρίες εξοικείωσης με τις αισθητικές αξίες ήταν εξαιρετικά περιορισμένες. Σε τούτο συνηγορούν οι παρακάτω παράγοντες: α) ο μικρός αριθμός ωρών διδασκαλίας συναφών μαθημάτων ή «χειροτεχνίας», τόσο στη στοιχειώδη όσο και στη μέση εκπαίδευση. β) Οι ελλείψεις σε κατάλληλους χώρους και σε μέσα διδασκαλίας. γ) Ο μικρός αριθμός διδασκόντων σε εθνικό επίπεδο και ο χαμηλός βαθμός κατάρτισής τους προκειμένου να μεταδώσουν ακόμη και τις στοιχειώδεις γνώσεις περί μέτρου, ρυθμού, αναλογιών, χρωματικής αρμονίας κ.λπ.

Ανεπαρκής χαρακτηρίζεται επίσης και η εκπαίδευση σε πανεπιστημιακό επίπεδο, παρά τη γενικά παραδεκτή προσφορά της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών της Αθήνας στην οποία διδάσκονται η γλυπτική, η ζωγραφική, η χαρακτική, η διακοσμητική κ.λπ. Επισημαίνεται παράλληλα ο περιορισμένος αριθμός πανεπιστημιακών τμημάτων των οποίων το πρόγραμμα σπουδών προέβλεπε τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας της Τέχνης (Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, Πολυτεχνικές Σχολές Αθήνας και Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης).

Αλλά και οι γενικότερες συνθήκες και οι προϋποθέσεις επαφής τόσο των νέων όσο και του ευρύτερου κοινού και των καλλιτεχνών (μέσω της προβολής και έκθεσης των δημιουργημάτων τους) θεωρούνται ελάχιστες. Έτσι επισημαίνεται η έλλειψη μουσείων και γενικότερα χώρων εκθέσεως σύγχρονης ή παραδοσιακής τέχνης. Τα περισσότερα από τα έργα τέχνης, τα οποία έχουν αγορασθεί από κρατικές υπηρεσίες και αρχές, είτε φυλάσσονται σε αποθήκες και γενικότερα σε χώρους οι οποίοι μόνο ως κατάλληλοι δεν μπορούν να χαρακτηριστούν, είτε κοσμούν ιδιωτικές συλλογές με αποτέλεσμα να τα απολαμβάνει ένας περιορισμένος αριθμός επισκεπτών. Επίσης το γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός έργων τέχνης ξένων αλλά κυρίως ελλήνων

⁹⁴ Λ. Λαζαρίδης, *Η εμπορευματοποίηση της ποιότητας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1979, σ.σ. 58-62.

καλλιτεχνών βρίσκεται στις συλλογές Τραπεζών και Πνευματικών Ιδρυμάτων συμβάλλει στην αδυναμία έκθεσής τους στο ευρύ κοινό.

Το συνηθέστερο πλαίσιο γνωριμίας του κοινού με τους καλλιτέχνες αποτελούν οι ιδιωτικές αίθουσες εκθέσεων (Galleries), από τις οποίες τα 2/3 βρίσκονται στην Αθήνα και το 1/3 στη Θεσσαλονίκη. Όσο αφορά την υπόλοιπη χώρα υπήρχαν προγράμματα και ευκαιριακές εμφανίσεις, όπως για παράδειγμα θερινές εκθέσεις εποχιακού τοπικού χαρακτήρα, κινητές εκθέσεις καλλιτεχνικών ομάδων κ.λπ. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο αριθμός των επισκεπτών και η κίνηση των πωλήσεων των προαναφερόμενων εκθέσεων ήταν πολύ περιορισμένη.

Τέλος, οι πανελλήνιες εκθέσεις εικαστικής τέχνης, οι οποίες κατά διαστήματα (συνήθως κάθε χρόνο) πραγματοποιούνταν στην Αθήνα στεγαζόμενες στις αίθουσες του Ζαπτείου Μεγάρου, συγκέντρωναν σημαντικό αριθμό έργων και επισκεπτών, αλλά όχι πάντοτε έργα αντιπροσωπευτικά των σύγχρονων τάσεων είτε υψηλής ποιότητας. Υπό αυτή την έννοια, αυτές οι εκθέσεις εκτρέπονταν από τον κύριο σκοπό τους, συντελώντας, μεταξύ των άλλων, στην αύξηση της σύγχυσης, η οποία επικρατεί γύρω από το ζήτημα της ιεράρχησης των καλλιτεχνικών αξιών.

Όσον αφορά το ζήτημα της προβολής του έργου των ελλήνων καλλιτεχνών διεθνώς, αλλά και στο εσωτερικό, διαπιστώθηκαν τα ακόλουθα:

α) Η παροχή βοήθειας προς τους έλληνες καλλιτέχνες για την προβολή του έργου τους εκτός της Ελλάδας παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο στάδιο «των καλών προθέσεων» ή των εξαγγελιών. Εντούτοις, από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 σημειώθηκαν κάποιες θετικές κινήσεις προς αυτή την κατεύθυνση, οι οποίες όμως ήσαν αποσπασματικές, αξιολογημένες με προσωπικά κριτήρια και χωρίς σταθερή συνέχεια.

β) Οι ευκαιρίες τις οποίες παρέχουν τα σύγχρονα μέσα μαζικής ενημέρωσης (και κυρίως η τηλεόραση) δεν αξιοποιήθηκαν σε επαρκή βαθμό. Ο τύπος κάλυπτε συστηματικά τις συναφείς δραστηριότητες και εκδηλώσεις, εντούτοις, στερούταν της αμεσότητας που προσέφεραν τα άλλα μέσα.

γ) Η χρησιμοποιούμενη ευρύτητα διεθνώς παιδευτική μέθοδος της ενσωμάτωσης των έργων τέχνης στις σύγχρονες κατασκευές (ανθρωπογενές περιβάλλον) και ειδικότερα στους χώρους μεγάλης κυκλοφορίας κοινού, τα μνημειακά συγκροτήματα και κεντρικά κτίρια, δεν κατέκτησε ικανοποιητικό έδαφος στη χώρα μας, μολονότι αποτελεί χαρακτηριστικό της ελληνικής τέχνης παλαιότερων εποχών, από αρχαιοτάτων χρόνων.

Όσον αφορά τις εφαρμοσμένες τέχνες, οι οποίες αποτελούν αναγνωρισμένο παραγωγικό κλάδο στον οποίο έχει συγκεντρωθεί η προσοχή πολλών λαών, (τόσο για λόγους οικονομικούς όσο και για την αξία τους ως εκπαιδευτικά μέσα και προπομπού της τέχνης) οι διαπιστώσεις δεν ήταν καθόλου ενθαρρυντικές.

Σχετικά με το υπόβαθρο της δραστηριότητας, αυτό παρουσίαζε τις γενικές αδυναμίες που επισημάναμε παραπάνω (απουσία αισθητικής παιδείας, κριτηρίων ιεράρχησης αξιών κ.α.).

Οι ειδικές σχολές που ιδρύθηκαν μεταπολεμικά (από τη δεκαετία του 1950) λειτουργούσαν κάτω από ένα χαλαρό καθεστώς εποπτείας που ασκούσαν από το Υπουργείο Παιδείας με βάση το πρόγραμμα τριετούς φοίτησης και με αποτελέσματα που ποίκιλλαν κατά περίπτωση. Η επαγγελματική κατοχύρωση των αποφοίτων ήταν αμφίβολη, δεδομένου ότι κανένας φραγμός δεν υπήρχε στη συνέχεια για την άσκηση του επαγγέλματος (στο χώρο της κοσμηματοποιίας, της μεταλλοτεχνίας, της ταπητουργίας, υφαντικής, αγιογραφίας, αγγειοπλαστικής, μαρμαροτεχνίας κ.α.) ανεξάρτητα αν τούτο χαρακτηριζόταν ως χειροτεχνία ή ως βιοτεχνική παραγωγή. Επίσης δεν ασκούσαν ποιοτικός έλεγχος των παραγόμενων αντικειμένων, τόσο από την άποψη αντοχής όσο και από αισθητική άποψη. Ωστόσο, ενθαρρυντική θεωρήθηκε η παρατηρούμενη ζήτηση για τις υπηρεσίες των απόφοιτων των σχολών και ιδιαίτερα η ευρεία ζήτηση προϊόντων (καλλιτεχνικών αντικειμένων ποιότητας) από την εσωτερική αγορά (εν μέρει λόγω της αύξησης του τουρισμού), αλλά και από τις χώρες του εξωτερικού. Όμως το προαναφερόμενο ενδιαφέρον παρέμεινε εν πολλοίς αναξιοποίητο, εξαιτίας σοβαρών οργανωτικών και διαρθρωτικών αδυναμιών της παραγωγής.

Στη διάρκεια της δεκαετίας 1980 και 1990 έγιναν σημαντικά βήματα όσον αφορά την εξέλιξη των προαναφερόμενων πολιτιστικών τομέων. Ωστόσο, πολλά προβλήματα παρέμειναν άλυτα με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η εξέλιξή τους.

Η πιο πρόσφατη έρευνα κατέδειξε τόσο την πρόοδο που έχει γίνει τα τελευταία χρόνια όσο και τις αδυναμίες, περισσότερο οργανωτικού τύπου, οι οποίες εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν τους μηχανισμούς διαχείρισης της λειτουργίας των συγκεκριμένων χώρων.

Σύμφωνα με τα πορίσματα της Ντ. Κόνσολα⁹⁵ οι εικαστικές τέχνες αποτελούν ένα πολιτιστικό πεδίο, το οποίο εξακολουθεί να είναι απόμακρο για την ελληνική επαρχία, ενώ η παρέμβαση του κράτους εξακολουθεί να είναι ανεπαρκής.

Ο ιδιωτικός παράγοντας αποτελεί και σήμερα το κύριο μέσο προβολής των καλλιτεχνών, οι οποίοι εκθέτουν τα δημιουργήματά τους ως επί το πλείστον σε ιδιωτικές αίθουσες τέχνης. Η κατανομή αυτών των αιθουσών στο γεωγραφικό χώρο της χώρας παραμένει ανισομερής στο βαθμό που συντριπτική τους πλειοψηφία φιλοξενείται στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη, ενώ μικρός αριθμός galleries λειτουργούν στις επαρχιακές πόλεις. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι η επαφή του κοινού της επαρχίας με τα έργα και τους δημιουργούς τους να είναι σπάνια και ευκαιριακή γεγονός που δεν προάγει ούτε τη φιλοτεχνία, ούτε την αισθητική αγωγή των πολιτών.

Όπως ήδη επισημάνθηκε οι ενέργειες των κρατικών υπηρεσιών προς την κατεύθυνση ανάπτυξης του εικαστικού χώρου, εξακολούθησαν να είναι ανεπαρκείς.

Παρά την ίδρυση δημοτικών πινακοθηκών σε μεγάλες επαρχιακές πόλεις που υποστηρίχθηκαν με κονδύλια του Υπουργείου Πολιτισμού, η ελληνική περιφέρεια, κατά γενική ομολογία, συνεχίζει να είναι ακάλυπτη όσον αφορά τέτοιου τύπου δραστηριότητες. Οι περιοδευούσες εκθέσεις εικαστικών τεχνών που συνδιοργανώνονται από το Υπουργείο Πολιτισμού και διάφορες Δημοτικές Πινακοθήκες, όπως και άλλες συναφείς εκδηλώσεις (ομιλίες,

⁹⁵ Κόνσολα Ντ., *Πολιτιστική δραστηριότητα*, ο.π., σσ. 51-55

παρουσιάσεις καλλιτεχνικών δημιουργημάτων και δημιουργών) δεν είναι συχνές και πραγματοποιούνται με τρόπο περιστασιακό και απρογραμματίστο.

Εντούτοις θα πρέπει να αναφερθούν προσπάθειες μεμονωμένες αλλά μεγάλης σημασίας, όπως οι δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλίες της Εθνικής Πινακοθήκης (π.χ. οργάνωση σημαντικών περιοδειών εκθέσεων σε μεγάλες και μικρότερες επαρχιακές πόλεις) ή οι πρωτοβουλίες διαφόρων φορέων των οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης που είχαν απόληξη την πραγματοποίηση εξαιρετικών εκθέσεων και εκδηλώσεων.

Εκτός όμως από τα παραπάνω, στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Πολιτισμού υπάγεται και η οικονομική στήριξη συλλόγων, σωματείων και οργανώσεων που έχουν κύριο μέλημά τους την ανάπτυξη και την προβολή των εικαστικών τεχνών. Παρόλο που η οικονομική ενίσχυση των προαναφερόμενων οργανώσεων θεωρείται πρώτη ανάγκη για την προώθηση των λειτουργιών τους, οι ενισχύσεις τους δεν μπορούν να θεωρηθούν ως σημαντικές στο βαθμό που δεν μπορούν να καλύψουν ούτε τις στοιχειώδεις δαπάνες. Το ίδιο ανεπαρκείς είναι και οι ενισχύσεις που δίνονται στους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης (δήμους και κοινότητες) για την ανέγερση και συντήρηση μνημείων που αφορούν τη ζωντανή ιστορία κάθε περιοχής.

Η εφαρμογή του νόμου 1854/89, ο οποίος προέβλεπε σημαντικές επενδύσεις εκ μέρους του Υπουργείου Πολιτισμού για τη «... δημιουργία και τοποθέτηση εικαστικών έργων σε δημόσιους χώρους και κτίρια», σαφώς καλυτέρευσε την κατάσταση όσον αφορά την αναβάθμιση του περιβάλλοντος και την αύξηση των οικονομικών ενισχύσεων προς τους νέους κυρίως καλλιτέχνες. Ωστόσο, τα προβλήματα και σε αυτή την περίπτωση δεν έλειψαν. Αυτά συνδέονταν με την ανισομέρεια των επιχορηγήσεων που δόθηκαν κατά περιφέρεια, τα κριτήρια αξιολόγησης των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνταν στην εκάστοτε επαρχία, τη διαφορετική δυνατότητα οργάνωσης της παρουσίασης του καλλιτεχνικού έργου από τους αρμόδιους φορείς της εκάστοτε τοπικής αυτοδιοίκησης.

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να υποστηρίξουμε πως σε επενδυτικό τουλάχιστον επίπεδο, έγιναν σημαντικά βήματα σε σχέση με το παρελθόν, όσον αφορά την οικονομική ενίσχυση για την προώθηση των πολιτιστικών τομέων στους οποίους αναφερθήκαμε στις προηγούμενες παραγράφους. Σε αυτό συνέβαλαν δύο σημαντικοί παράγοντες:

α) Η πλήρης ένταξη της χώρας στον οικονομικό σχεδιασμό των ευρωπαϊκών επιχορηγήσεων με αποτέλεσμα σημαντικά κεφάλαια να κατευθυνθούν για την κάλυψη των δαπανών που απαιτούσε η πολιτική για πολιτιστική ανάπτυξη.

β) Η έστω διστακτική απόφαση των ελληνικών κυβερνήσεων των τελευταίων δεκαετιών να επενδύσουν στον τομέα του πολιτισμού προσδοκώντας οικονομικά οφέλη με την παράλληλη ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων.

Εντούτοις τα προβλήματα εξακολούθησαν να υφίστανται, κυρίως σε διαχειριστικό επίπεδο. Κύριο μέσο της διαχείρισης των προαναφερόμενων σχεδιασμών αποτέλεσαν οι οργανισμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης. Παρόλο που υπήρξαν θετικές εξελίξεις όσον αφορά την αυτονομία της δράσης τους, κυρίως σε νομοθετικό επίπεδο, εντούτοις, δεν υπήρξε ουσιαστική παρέμβαση και στήριξη όσον αφορά την αναδιάρθρωση των δομών στις οποίες υπάκουε η λειτουργία των μηχανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Κατά συνέπεια, ενώ το διαχειριστικό πλαίσιο στο οποίο κλήθηκαν να παρέμβουν αποκτούσε τη διευθέτηση πολύπλοκων και πολυσύνθετων σε πολλές περιπτώσεις διαδικασιών, οι δυνατότητες των οργανισμών της δεν επαρκούσαν ώστε ν' αντεπεξέλθουν αποτελεσματικά στα νέα δεδομένα.

Ανεπάρκεια και ελλείψεις παρατηρήθηκαν στην εκπαίδευση των παραγόντων της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οποίοι είτε ασχολούνταν από καθαρά προσωπικό ενδιαφέρον, είτε για την κάλυψη προσωπικών φιλοδοξιών, χωρίς στην πραγματικότητα να διαθέτουν τις απαιτούμενες γνώσεις γύρω από το αντικείμενο. Από την άλλη, ο τρόπος οργάνωσης της λειτουργίας των οργανισμών, εν πολλοίς, ήταν παρωχημένος και συχνά καθόλου εναρμονισμένος στη δυναμική της νέας συνθήκης που διαμορφώθηκε. Για

παράδειγμα, παρατηρήθηκαν ελλείψεις σχετικά με την παρουσίαση των καλλιτεχνικών δρώμενων που είχε να επιδείξει κάθε περιφέρεια προκειμένου να ενταχθεί σε προγράμματα επιδότησης· και αυτό συνέβαινε στο βαθμό που δεν υπήρχε η δυνατότητα εξακρίβωσης της σημασίας τους, της ποιοτικής τους αξίας και της συστηματικής – οργανωμένης ιεράρχησής τους. Κατά συνέπεια τα κριτήρια αξιολόγησης και επιλογής των δρώμενων υπάκουαν σε πρακτικές και λογικές (προσωπικές φιλοδοξίες, πελατειακές σχέσεις κ.λπ.) οι οποίες δεν εξυπηρετούσαν το γενικό εγχείρημα για πολιτιστική ανάπτυξη.

Κοντολογίς ο κρατικός παρεμβατισμός δεν προσανατολίστηκε πριν απ' όλα σε κατευθύνσεις στήριξης της διαδικασίας αναδιάρθρωσης του τρόπου λειτουργίας των οργανισμών της τοπικής αυτοδιοίκησης, αναλαμβάνοντας ρόλο οργανωτικό και συντονιστικό ή ακόμη οικονομικό (π.χ. επιμόρφωση με συνεχή και επαρκή προγράμματα, εκμετάλλευση και αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας, αποστολή ειδικών στους χώρους δράσης των Ο.Τ.Α., κ.λπ.). Βέβαια με το πέρασμα του χρόνου η εμπειρία που αποκτήθηκε από τους τοπικούς φορείς επέφερε λεκτικά αποτελέσματα, ωστόσο ο χρόνος που χάθηκε ήταν πολύτιμος.

1.5.2. Κινηματογράφος

Ο κινηματογράφος αποτελεί ένα σημαντικότατο τομέα πολιτιστικής δράσης ο οποίος αναπτύχθηκε στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Στα πλαίσια των πολυάριθμων μελετών που έχουν γίνει σχετικά με το πολιτιστικό αυτό φαινόμενο, έχουν επισημανθεί ποια από τα στοιχεία του το χαρακτηρίζουν έντονα: πρωτίστως έχει παρατηρηθεί η αντίφαση που κυριαρχεί στην ιστορική διαδρομή του κινηματογράφου.

Από τη μια έχει εξελιχθεί σε έναν από τους πιο κερδοφόρους τομείς των πολιτιστικών βιομηχανιών, από την άλλη ήταν και είναι η τέχνη που προσφέρει πολύ μεγάλες δυνατότητες καλλιτεχνικής αναζήτησης και δημιουργίας. Εκτός όμως από τα παραπάνω, η ίδια του η φύση παρέχει αυξημένες δυνατότητες

επικοινωνίας με το κοινό. Η σχέση αυτή με το κοινό, που ξεκίνησε με την έλξη της θέασης στις κινηματογραφικές αίθουσες, άλλαξε ριζικά με την τεράστια εξάπλωση των μαζικών μέσων επικοινωνίας που επέφερε η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών. Τα μεγέθη συνεχώς γιγαντώνονται, και έτσι οι προαναφερόμενοι παράγοντες άλλοτε αλληλοσυμπληρώνονται δημιουργικά και άλλοτε συγκρούονται εξαιρετικά έντονα. Μάλιστα ένας έντονος προβληματισμός διατυπώθηκε, αναφερόμενος σε δύο κεντρικά ερωτήματα: πρώτον, τον κυρίαρχο ρόλο στην εξέλιξη της κινηματογραφικής τέχνης που διαδραματίζουν εκείνοι που αποτελούν τις κύριες πηγές χρηματοδότησης και τους στόχους τους. Δεύτερον, αποτελεί η μεγιστοποίηση του κέρδους το μοναδικό σκοπό ή ενδιαφέρει ταυτόχρονα και η πολιτιστική ποιοτική διάσταση της έβδομης τέχνης;⁹⁶

Ποια είναι όμως η εξέλιξη του κινηματογράφου στη χώρα μας τις τελευταίες δεκαετίες; Ήδη από τη δεκαετία του 1970 είχαν παρατηρηθεί φαινόμενα μείωσης των θεατών που παρευρισκόντουσαν στις κινηματογραφικές αίθουσες, γεγονός το οποίο συνδέθηκε με την εξάπλωση της τηλεοπτικής θεαματικότητας.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα ο ελληνικός κινηματογράφος αναπτύχθηκε με βραδύτατους ρυθμούς, αντιμετωπίζοντας πολλές και μεγάλες δυσχέρειες, χωρίς την κρατική συμπαράσταση. Το ενδιαφέρον της πολιτείας χρονολογείται ουσιαστικά, από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 περίπου, οπότε η χώρα «ανακαλύφθηκε» από ξένους παραγωγούς που την χαρακτήρισαν ως κατάλληλη για το γύρισμα ταινιών εξαιτίας του κλίματος, των τοπίων, του φωτός, κλπ. Από την εποχή εκείνη χρονολογούνται τα πρώτα μέτρα πολιτικής προς ενίσχυση της κινηματογραφικής δραστηριότητας (Ν.Δ. 4208/61) τα οποία συμπληρώθηκαν αργότερα με το Ν.Δ. 58/73. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι παρά την επίγνωση της πολιτιστικής σημασίας της συγκεκριμένης δραστηριότητας, το κράτος αντιμετώπισε αρχικά αυτήν ως αν επρόκειτο για έναν ακόμη παραγωγικό κλάδο.

⁹⁶ Χρ. Σωτηροπούλου, «Κινηματογραφικές δραστηριότητες των Ο.Τ.Α. και κινηματογραφικές λέσχες. Δυνατότητες και κίνδυνοι. Το Ευρωπαϊκό πείραμα», στο, *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 97.

Λίγο πριν ξεκινήσει η περίοδος «αναμέτρησης» του κινηματογράφου με την τηλεόραση, την εγχώρια κινηματογραφική παραγωγή χαρακτήριζε ένας σχετικά ψηλός αριθμός παραγόμενων ταινιών (100 κατά μ.ό. ετησίως).⁹⁷ Παρά την ιδιοτυπία και το μικρό χρονικό διάστημα λειτουργίας των περισσότερων κινηματογραφικών επιχειρήσεων, είχαν ήδη δημιουργηθεί αξιόλογες εγκαταστάσεις παραγωγής (studios), εργαστήρια εμφάνισης ταινιών και ηχοληψίας και κυρίως είχε διπλασιασθεί ένας υπολογίσιμος αριθμός στελεχών (τεχνικών κινηματογράφου) έστω και εμπειρικής κατάρτισης.

Επίσης στις παραμονές της κρίσης που προκάλεσε η εξάπλωση της τηλεόρασης είχαν εμφανισθεί σποραδικά ταινίες υψηλότερων επιδιώξεων και υπολογίσιμη παραγωγή ταινιών μικρής διάρκειας οι οποίες ξεχώρισαν για την ποιότητά τους, μέσω των οποίων νέοι ταλαντούχοι σκηνοθέτες δοκίμαζαν για πρώτη φορά τις δυνάμεις τους, υποσχόμενοι πολλά.

Το μαρασμό της κινηματογραφικής δραστηριότητας διαδέχθηκε μια βραδεία ανανεωτική κίνηση. Η ελληνική παραγωγή μέχρι τουλάχιστον τα τέλη της δεκαετίας του 1970, ακολούθησε τις διεθνείς εξελίξεις και τους αναπροσανατολισμού του τομέα σε αναζήτηση μιας κατάστασης ισορροπίας στο πλαίσιο της νέας πραγματικότητας. Επεδίωξε την ανάπτυξη της σε χώρους περιορισμένου ενδιαφέροντος για την τηλεόραση, στρεφόμενη ειδικότερα προς τον κοινωνικό και κυρίως τον πολιτικό κινηματογράφο.

Ήδη από την περίοδο εκείνη επισημάνθηκαν οι σοβαρότεροι περιοριστικοί παράγοντες της ελληνικής κινηματογραφικής παραγωγής. Αυτούς συνιστούν, η απουσία σταθερού χρηματοδοτικού κυκλώματος της παραγωγής, η έλλειψη διασυνδέσεων με τη διεθνή κινηματογραφική αγορά, η αδυναμία εξασφάλισης δυνατοτήτων προβολής (ακόμη και στο εσωτερικό της χώρας) και γενικότερα η μικρή αποτελεσματικότητα των αρχικών κινήτρων που είχαν θεσπισθεί προκειμένου να ενισχυθεί η παραγωγή. Υπό αυτές τις συνθήκες η κινηματογραφική δραστηριότητα δεν κρίθηκε οικονομικά αποδοτική έτσι ώστε να προσελκύσει το επιχειρηματικό επενδυτικό ενδιαφέρον.

⁹⁷ Κέντρον Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Πρόγραμμα Αναπτύξεως, ο.π., σ. 31.

Άλλες επιμέρους αδυναμίες αφορούν την ποιότητα του χρησιμοποιούμενου ανθρώπινου δυναμικού (έλλειψη θεωρητικής κατάρτισης του τεχνικού και βοηθητικού προσωπικού, ασαφής καθορισμός των προσόντων του καλλιτεχνικού προσωπικού κ.ά.).

Όσον αφορά την κρατική κινηματογραφική πολιτική αυτή επικεντρώνεται στο θεσμό του φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, το οποίο είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, κοινωφελές μη κερδοσκοπικό, με έδρα τη Θεσσαλονίκη και επωνυμία «ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ» που εποπτεύεται από τον Υπουργό Πολιτισμού.

Το φεστιβάλ λειτουργεί χάριν του δημοσίου συμφέροντος, κατά τους κανόνες της ιδιωτικής οικονομίας και διέπεται από το ιδιωτικό δίκαιο.

Σκοπός του φεστιβάλ είναι η διάδοση του κινηματογράφου και η διαπαιδαγώγηση, ψυχαγωγία και πνευματική καλλιέργεια του ελληνικού κοινού με την προβολή ελληνικών και ξένων ταινιών ποιότητας.

Στο σκοπό αυτόν περιλαμβάνονται, ιδίως, η προώθηση και η προβολή των ελληνικών κινηματογραφικών ταινιών και γενικά η ενίσχυση των δυνατοτήτων και η ανάπτυξη της ελληνικής κινηματογραφίας, η προώθηση, διάδοση και προβολή ξένων ταινιών του νέου κινηματογράφου από όλον τον κόσμο, καθώς και η ανάδειξη της πόλης της Θεσσαλονίκης ως τόπου συνάντησης των Ελλήνων και ξένων δημιουργών με το ελληνικό κοινό και συγχρόνως η ανάδειξή της ως τόπου αγοράς και διάθεσης των ταινιών.

Ειδικότερα, το «φεστιβάλ», στα πλαίσια του σκοπού του αναλαμβάνει ιδίως:

Τη διοργάνωση φεστιβάλ ελληνικού κινηματογράφου στη Θεσσαλονίκη με ελληνικές κινηματογραφικές ταινίες μεγάλου μήκους.

Τη διοργάνωση διεθνούς φεστιβάλ κινηματογράφου στη Θεσσαλονίκη με κινηματογραφικές ταινίες Ελλήνων και ξένων δημιουργών από όλον τον κόσμο.

Τη διοργάνωση εκδηλώσεων παράλληλα με τα δύο φεστιβάλ με αξιολογές ελληνικές και ξένες κινηματογραφικές ταινίες, μικρού και μεγάλου μήκους, ανεξάρτητα από προηγούμενη βράβειυσή τους.

Τη διοργάνωση αγοράς (market) κινηματογραφικών ταινιών και οπτικοακουστικών προϊόντων.

Την προώθηση των προγραμμάτων του φεστιβάλ και των παράλληλων εκδηλώσεών του και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας.

Την πραγματοποίηση αφιερωμάτων (εκδόσεις, προβολές, διαλέξεις) σε σκηνοθέτες, ηθοποιούς, τεχνικούς, κινηματογραφικά κινήματα, εθνικές κινηματογραφίες.

Το φεστιβάλ, για την εξυπηρέτηση των σκοπών του, μπορεί να συμμετέχει σε εταιρίες και άλλους φορείς (στην ημεδαπή ή την αλλοδαπή) και να διατηρεί γραφείο σε άλλες πόλεις.

Οι πόροι του φεστιβάλ είναι:

Η ετήσια επιχορήγηση του Υπουργείου Πολιτισμού, για την οποία θα υπάρχει σχετική ειδική πρόβλεψη στον ετήσιο προϋπολογισμό του.

Ενισχύσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και διεθνείς οργανισμούς, επιχορηγήσεις δημόσιων ή μη φορέων και οργανισμών, έσοδα από τις καλλιτεχνικές του δραστηριότητες, χορηγίες, έσοδα από εκμετάλλευση περιουσιακών στοιχείων, από δωρεές, κληρονομίες, κληροδοσίες, καταπιστεύματα, καθώς και κάθε είδους κοινωνικοί πόροι.

Ιδρύεται ως αυτοτελές τμήμα του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης «Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης» (Μ.Κ.Θ.).

Σκοπός του Μ.Κ.Θ. είναι η συγκέντρωση, διάσωση και μουσειολογική προβολή των στοιχείων της κινηματογραφικής ζωής της χώρας.

Με προγραμματικές συμβάσεις, που καταρτίζονται μεταξύ του ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (Μουσείο Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης) και Ταινιοθήκης της Ελλάδος και κυρώνονται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, ρυθμίζονται οι όροι της μεταξύ τους συνεργασίας, ιδίως στον τομέα της συντήρησης και αποκατάστασης του κινηματογραφικού υλικού, με στόχο την καλύτερη δυνατή συντήρηση και προβολή των συλλογών τους.

Με προεδρικά διατάγματα, που εκδίδονται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Πολιτισμού, μετά από

γνώμη των αρμοδίων πανεπιστημιακών οργάνων, όπου αυτή προβλέπεται, είναι δυνατό να ιδρύονται τμήματα κινηματογραφικής θεωρίας στα Α.Ε.Ι. και να ιδρυθεί αυτοτελής ανώτατη πρακτική σχολή κινηματογραφίας.

Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Πολιτισμού, καταρτίζεται το καταστατικό του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου που λειτουργεί ως ανώνυμη εταιρεία σύμφωνα με τις διατάξεις του τρίτου κεφαλαίου (άρθρα 16 – 26) του Ν. 1597/1986, όπως αυτός ισχύει. Με το προεδρικό διάταγμα, ρυθμίζονται τα σχετικά με τη νομική μορφή, τους σκοπούς, τους πόρους, τα όργανα διοίκησης και ελέγχου, την εποπτεία, την εσωτερική διάρθρωση του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου και κάθε άλλη λεπτομέρεια σχετικά με την οργάνωση και λειτουργία του. Το καταστατικό μπορεί να προβλέπει ότι με τον εσωτερικό κανονισμό που καταρτίζεται από το Δ.Σ. του Ελληνικού Κέντρου Κινηματογράφου και κυρώνεται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού ρυθμίζονται θέματα λεπτομερειακού χαρακτήρα.

Στα ευρωπαϊκά κράτη οι κινηματογράφος αντιμετωπίζεται ως βασικό μέσο έκφρασης της πολιτιστικής δράσης των λαών. Αυτή η αντιμετώπιση οφείλεται κατά κύριο λόγο στις αυξημένες δυνατότητες των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η οικονομική και διοικητική τους αυτονομία τους επιτρέπουν να παρεμβαίνουν δυναμικά και αποτελεσματικά στη σχέση κοινού και κινηματογραφικής τέχνης. Μάλιστα η παρέμβασή τους δεν είναι περιστασιακή – ευκαιριακή αλλά στηρίζεται στην εκπόνηση μακροπρόθεσμων προγραμμάτων. Οι κύριες κατευθύνσεις της δράσης τους επικεντρώνονται στη συγκέντρωση και διάσωση των παλαιών ταινιών έτσι ώστε οι επόμενες γενιές να έρχονται σε επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά τους και οι νέοι δημιουργοί της έβδομης τέχνης να μπορούν να εμπνέονται από αυτήν.

Στην Ευρώπη, εδώ και πολλές δεκαετίες, έχει αναπτυχθεί το φαινόμενο του «παράλληλου κυκλώματος». Ο όρος αυτός υποδηλώνει τη δραστηριότητα πολύπλευρης προσέγγισης του κινηματογράφου μέσα από φορείς που επιδιώκουν την καλλιτεχνική απόλαυση και καλλιέργεια και όχι μόνο

οικονομικά οφέλη. Η ανάγκη για τη δημιουργία εναλλακτικής λύσης εμφανίστηκε λόγω των συνθηκών της διανομής και της κρατικής αντιμετώπισης των πολιτιστικών φαινομένων. Οι νόμοι της εμπορευματικής αγοράς δεν επιτρέπουν πάντα την απρόσκοπτη επικοινωνία του κοινού με νέους δημιουργούς, με κινηματογραφικά δημιουργήματα μικρών χωρών, με ρεύματα και τάσεις που αναπτύχθηκαν στο παρελθόν.⁹⁸ Η κρατική συχνά αδιαφορία απέναντι στην κινηματογραφική παιδεία των θεατών αλλά και την αισθητική απόλαυση καθιστά την επικοινωνία μέσω της κινηματογραφικής εικόνας ελλιπή, αποσπασματική και ανεπαρκή.

Η πρόσβαση στις κινηματογραφικές κόπιες έχει γίνει πιο δύσκολη για τις ανεξάρτητες αίθουσες που βρίσκονται στη ζώνη εγκατάστασης ενός κέντρου πολυαιθουσών - αφού στο σύνολο τους οι διανομείς διστάζουν να δυσαρεστήσουν τα κυκλώματα που αποφασίζουν για την κίνηση του 85% περίπου των ταινιών πρώτης προβολής. Οι νέοι κινηματογράφοι πρέπει να τροφοδοτούνται από ταινίες για τις οποίες γίνεται λόγος, και μάλιστα το συντομότερο δυνατό, για να διατηρήσουν την ψευδαίσθηση ότι εκεί συμβαίνει πάντοτε κάτι καινούριο, αλλά κυρίως για να αποσβέσουν το τεράστιο κόστος αυτών των επιχειρήσεων.

Ανάμεσα στο 1993 και στο 1999 ο αριθμός των ταινιών που διανεμήθηκαν ανέβηκε από τις 361 στις 595.

Η διάρκεια ζωής ενός έργου μειώνεται από χρόνο σε χρόνο. Έχοντας την ευθύνη να διευθετεί τις διενέξεις, ο αρμόδιος για την εποπτεία του κινηματογράφου προσπάθησε να ικανοποιήσει τους πάντες, αλλά συνέβαλε στο να αυξηθούν οι κόπιες ανά ταινία που έχει εμπορική προοπτική, καθιστώντας ακόμη περισσότερο ευάλωτους τους πιο αδύναμους διανομείς.

Καθώς κάθε ταινία πρέπει στο εξής να είναι ένα γεγονός, οι διαφημιστικοί προϋπολογισμοί εκτινάχθηκαν στα ύψη. Κατά μέσο όρο το 50% έως 100% του προϋπολογισμού της παραγωγής μιας χολιγουντιανής ταινίας χρησιμοποιείται στην προώθηση, τη διαφήμιση και το μάρκετινγκ. Οι

⁹⁸ Βλ. σχετικά Anatole Dauman "Lettre aux majors d' Hollywood et à leurs zealoteurs francais", *Le Monde diplomatique*, Δεκέμβριος 1995.

ευρωπαϊκές παραγωγές, αντίθετα, δαπανούν σ' αυτές τις δραστηριότητες το 5% έως 10% αυτού του προϋπολογισμού.⁹⁹

Κατά συνέπεια, το χάσμα που χωρίζει έναν κινηματογράφο πλούσιο από έναν κινηματογράφο φτωχό έχει βαθύνει. Σ' αυτή την τελευταία κατηγορία, η οποία θα έπρεπε να διασωθεί αν επιθυμούμε να διασφαλίσουμε την ανανέωση των δημιουργών και μια πραγματική ποικιλία των ειδών, θα κατατάσσουμε στο εξής τις γαλλικές ταινίες πρώτης προβολής, τα έργα αξιώσεων, αλλά και όλες τις ταινίες που παράγονται σ' ολόκληρο τον κόσμο και οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον ενός διανομέα - τις περισσότερες φορές ανεξάρτητου.

Στη Γαλλία το 1987, οι λεγόμενες ταινίες «άλλων εθνικοτήτων», δηλαδή οι ταινίες που δεν είναι ούτε γαλλικές ούτε αμερικάνικες, αντιστοιχούσαν στο 20,2% των εισιτηρίων. Αυτό το ποσοστό το 1999 δεν ξεπερνούσε το 7%. Η Γαλλία, η οποία υπερηφανευόταν ότι είχε καταφέρει να διατηρήσει μια μοναδική κινηματογραφία και να ενθαρρύνει πολλές κινηματογραφίες στο εξωτερικό, υφίσταται την τύχη όλων των κινηματογράφων του κόσμου: τον αποικισμό της οθόνης -και του πνεύματος- από το Χόλιγουντ.

Ανάμεσα στο 1989 και στο 1998, το ποσοστό των μη εθνικών ευρωπαϊκών ταινιών που διανεμήθηκαν στην Ευρώπη πέρασε από το 21% στο 11% στο Βέλγιο, από το 12% στο 10% στην Ιταλία, από το 16% στο 6% στη Γερμανία. Την ίδια περίοδο, το ποσοστό του αμερικανικού κινηματογράφου περνούσε από το 69% στο 87% στο Βέλγιο, από το 65% στο 95% στη Γερμανία, από το 63% στο 65% στην Ιταλία και από 56% στο 64% στη Γαλλία.¹⁰⁰

Οι λόγοι λοιπόν που οδήγησαν στη δημιουργία ενός «παράλληλου κυκλώματος» ήταν και επιτακτικοί και ουσιαστικοί. Η «τεχνητή διανομή» είναι επίσης συχνό φαινόμενο. Καθώς οι ταινίες χρηματοδοτούνται σε μεγάλο βαθμό από την τηλεόραση, οι θυγατρικές των καναλιών δεν διστάζουν, όπως

⁹⁹ Βλέπε «Μάρκετινγκ εναντίον του κινηματογράφου του δημιουργού», *Le Monde diplomatique* «Κ.Ε.», 24 Μαΐου 1998.

¹⁰⁰ Αυτόθι.

λένε, να πληρώσουν έναν διανομέα, ο οποίος έχει την ευθύνη να προβάλλει «τεχνητά» μια ταινία που έχει συμπαραγωγό τη μητρική εταιρεία. Έτσι, καθώς αποκτά την ιδιότητα της «κινηματογραφικής ταινίας», πωλείται σε καλύτερη τιμή όταν μεταδίδεται από το κανάλι. Το Studio Canal Plus, θυγατρική του κωδικοποιημένου καναλιού, έχει ειδικότητα σ' αυτό το είδος πρακτικής.

Η κατάσταση μπορεί να γίνει δραματική αν τα ελάχιστα μέτρα που επιτρέπουν την προστασία του κινηματογράφου οδηγηθούν στην εξαφάνιση κάτω από την πίεση των Βρυξελλών και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Ο κινηματογράφος, όπως και η υγεία ή η εκπαίδευση, απειλείται με απορύθμιση.

Η ρήτρα της πιο ευνοούμενης χώρας απαιτεί ισότιμη μεταχείριση για ομοειδή προϊόντα που προέρχονται από διάφορες χώρες του ΠΟΕ. Είναι προφανές ότι αν μια ταινία από την Μπουρκίνα Φάσο λάβει βοήθεια από το Εθνικό Κέντρο Κινηματογράφου, οποιοδήποτε χολιγουντιανό προϊόν θα έχει το δικαίωμα να απαιτήσει την ίδια μεταχείριση, πράγμα που θα ήταν παράλογο.

Ωστόσο, το παράδειγμα του δικτύου Europa Cinemas, το οποίο απέφερε 20 εκατομμύρια εισιτήρια το 1999, αποδεικνύει ότι οι ευρωπαϊκές ταινίες ενδιαφέρουν τους θεατές από τη στιγμή που υπάρχουν χώροι για να προβληθούν.¹⁰¹

Στη χώρα μας οι κινηματογραφικές λέσχες αποτέλεσαν την κύρια μορφή έκφρασης αυτού του φαινομένου. Στο πλαίσιο λειτουργίας τους συσπειρώνονται άνθρωποι με επιθυμία τη διαφορετικού τύπου σχέση με το κινηματογραφικό προϊόν, οι οποίοι εφευρίσκουν μεθόδους και μέσα για την ολοκλήρωση του στόχου τους.¹⁰²

Συζητήσεις, εκδόσεις, προβολές και εκθέσεις στοιχειοθετούν το πλαίσιο πάνω στο οποίο οικοδομείται η δραστηριότητα των λεσχών. Οι κοινωνικοί

¹⁰¹ Αυτό το δίκτυο, το οποίο δημιουργήθηκε το 1992 και αριθμεί 755 αίθουσες που κατανέμονται σε 17 χώρες, έχει στόχο να ενθαρρύνει τις προβολές ευρωπαϊκών ταινιών, καθώς οι αίθουσες-μέλη δεσμεύονται να προβάλλουν «τουλάχιστον μία στις δύο μέρες, μια ευρωπαϊκή ταινία, κατά προτίμηση μη εθνική».

¹⁰² Κων/νος Γασπαρινάτος. «Δημοτικοί κινηματογράφοι. Σινέ Παράδεισος του Δήμου Κορυδαλλού». περ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τευχ. 4, 1995 σ.σ. 66-67.

χώροι που παίρνουν την πρωτοβουλία για τη δημιουργία λεσχών είναι ποικίλοι, όπως π.χ. πολιτιστικοί σύλλογοι, δήμοι, κόμματα, συνδικάτα, φοιτητές, κ.ά. Έτσι οι κινηματογραφικές λέσχες και το «παράλληλο κύκλωμα» υπήρξαν συμπληρωματικοί φορείς με τους οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Τα τελευταία χρόνια η δραστηριότητα των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης εντατικοποιήθηκε ακόμη περισσότερο. Το γεγονός αυτό συνδέεται με την γενικότερη οικονομική κρίση στους τομείς της παραγωγής, διανομής και αίθουσας η οποία οφείλεται κυρίως στην εξάπλωση των Μ.Μ.Ε.

Επίσης η έντονη αυτή δραστηριότητα σχετίζεται με την παντοδυναμία των αμερικάνικων πολυεθνικών στην κινηματογραφική τέχνη, γεγονός που είχε τεράστιες οικονομικές και πολιτιστικές επιπτώσεις. Στο πλαίσιο αυτό άρχισαν να συγκροτούνται πολλές δημοτικές αίθουσες οι οποίες λειτουργούν με επιχειρηματικά κριτήρια, γεγονός που σημαίνει ότι επιδιώκουν την οικονομική τους αυτοδυναμία. Παράλληλα όμως συμβάλλουν στη διατήρηση της πολυφωνίας κάτι που δεν συμβαίνει στις εμπορικές αίθουσες.

Εκτός από τα παραπάνω ενισχύονται οικονομικά οι πρωτοβουλίες νέων δημιουργών. Μάλιστα τα προβλεπόμενα κονδύλια διαρκώς αυξάνονται τα τελευταία χρόνια.¹⁰³

Στην Ελλάδα, η σχέση κινηματογράφου με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποκτά μεγαλύτερη σημασία εξαιτίας της μακροχρόνιας κρατικής αδιαφορίας για την πολιτιστική διάσταση αυτού του φαινομένου, και γενικότερα για την καλλιτεχνική διαπαιδαγώγηση του κοινού σε όλους τους τομείς του πολιτισμού.

Μέχρι την εγκαθίδρυση του δικτατορικού καθεστώτος το 1967, η λειτουργία των κινηματογραφικών λεσχών σε ολόκληρη την χώρα, υπήρξε αρκετά ικανοποιητική.¹⁰⁴

¹⁰³ Χρ. Σωτηροπούλου, «Κινηματογραφικές δραστηριότητες», ο.π., σσ. 99-100.

¹⁰⁴ Στα 1950, ιδρύεται στην Αθήνα η Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου Αθηνών, ενώ στα 1955 η Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία Τέχνης στη Θεσσαλονίκη. Μέχρι το 1965 λειτουργούσαν κινηματογραφικές λέσχες στην Καβάλα, στο Βόλο, στα Τρίκαλα, στη Μυτιλήνη, στη Δράμα, ενώ στην Αθήνα ιδρύεται η Ελληνική Ταινιοθήκη. Αυτόθι, σ. 100-101.

Μετά το 1974, σημειώνεται μια έκρηξη στο χώρο της πολιτιστικής αναζήτησης για λόγους γενικότερης πολιτικής και κοινωνικής συγκυρίας. Η απαγόρευση στην έκφραση κατά την περίοδο της Χούντας, δημιούργησε σε όλους του τομείς. Έτσι, δρομολογήθηκαν πολυάριθμες εκδηλώσεις και στον κινηματογραφικό τομέα, οι οποίες παρά τα προβλήματα, συνεισφέρουν στα μέγιστα. Στην επαρχία οι λέσχες αποτελούν τον σημαντικότερο φορέα που πραγματοποιεί προβολές. Μάλιστα, το 1982, 52 λέσχες δημιουργούν την Ομοσπονδία Κινηματογραφικών Λεσχών. Παράλληλα τόσο οι πολιτιστικοί σύλλογοι, όσο και τα πνευματικά κέντρα των δήμων διοργανώνουν εκδηλώσεις.

Εντούτοις, οι εκδηλώσεις αυτές, τις περισσότερες φορές, γίνονται ευκαιριακά και με αφορμή διάφορους επετείους, χωρίς να παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά μιας σταθερής παρουσίας στην πολιτιστική ανάπτυξη.

Ο Ελληνικός Κινηματογράφος χωρίς καμία οικονομική ενίσχυση και επιδότηση από τον κρατικό προϋπολογισμό λειτουργεί με τους όρους του ελεύθερου εμπορίου μέσα σε συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης. Τόσο ο αριθμός των εισιτηρίων όσο και των παραγόμενων ταινιών αποτελούν οριακά μεγέθη στην ιστορία του Ελληνικού Κινηματογράφου τα οποία αναλύουμε αμέσως στις επόμενες παραγράφους.¹⁰⁵

α. Αριθμός εισιτηρίων και οι διακυμάνσεις στην προσέλευση θεατών στους κινηματογράφους

Οι εισπράξεις επί των εισιτηρίων αποτελούν το κυριότερο έσοδο βάσει του οποίου κατανέμονται τα κέρδη στον παραγωγό, διανομέα και αιθουσάρχη. Το ύψος των εισπράξεων αυτών και ο τελικός αριθμός των εισπράξεων εξαρτώνται από πολυάριθμους συντελεστές.

Ειδικοί όροι όπως είναι: 1. η συχνότητα προσέλευσης θεατών στις αίθουσες, 2. το ύψος της τιμής του εισιτηρίου, 3. το μέγεθος του πληθυσμού, 4. η επιβαλλόμενη φορολογία αλληλεμπλέκονται και επηρεάζουν άμεσα το οικονομικό αποτέλεσμα. Ο αριθμός των εισιτηρίων που πραγματοποιήθηκε τη

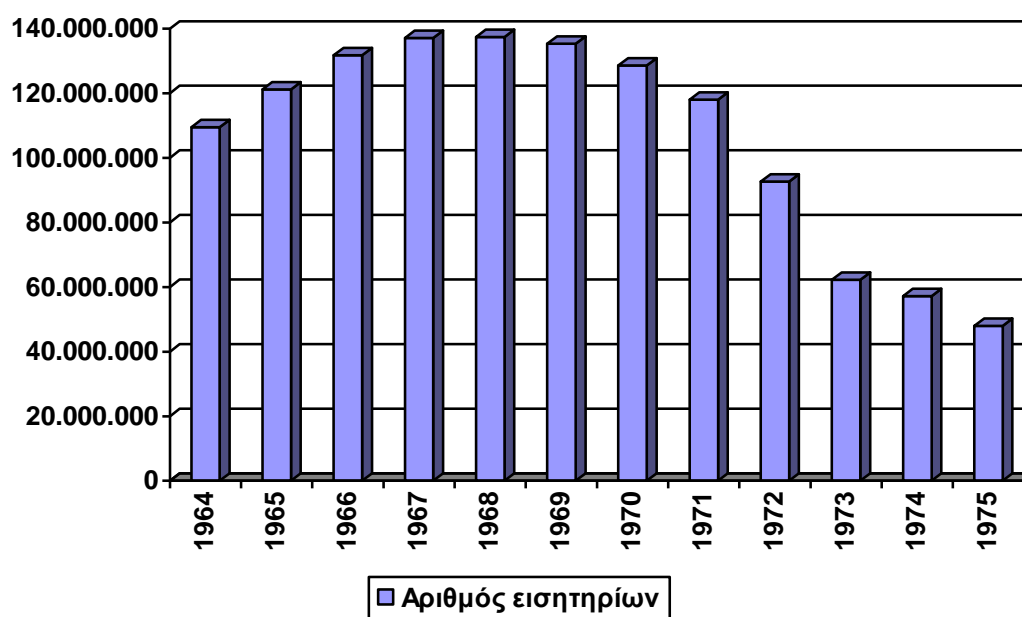
¹⁰⁵ Βλ. Χρυσάνθη Σωτηροπούλου, *Ελληνική Κινηματογραφία 1965-1975. Θεσμικό πλαίσιο – Οικονομική κατάσταση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1989, σελ. 59-62.

δεκαετία 1965 -1975 είναι ο μεγαλύτερος στην ιστορία του Ελληνικού Κινηματογράφου.

Πίνακας. Αριθμός εισιτηρίων 1964-1975

Έτος	Εισιτήρια
1964	109.469.245
1965	121.137.252
1966	131.783.131
1967	137.074.815
1968	137.400.996
1969	135.275.538
1970	128.599.812
1971	117.953.973
1972	92.625.921
1973	62.247.055
1974	57.146.118
1975	47.927.821

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα

Ραβδόγραμμα. Αριθμός εισιτηρίων

Αν συγκριθεί δε ο πληθυσμός της χώρας, αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο προσέλευσης κοινού στις αίθουσες.¹⁰⁶ Έτσι στην Ελλάδα ο αριθμός των εισιτηρίων σε σχέση με άλλες χώρες της ίδιας πληθυσμιακής κατάστασης (Βέλγιο, Κάτω Χώρες), αυξάνεται συνεχώς και με ταχύτερους ρυθμούς από χρονιά σε χρονιά, φτάνει δε στο ανώτερο όριο το 1968.

Οι λόγοι που οδήγησαν σ' αυτήν την έκρηξη είναι πολυάριθμοι και πολυεπίπεδοι. Κατ' αρχήν είναι κοινωνικοί και πολιτισμικοί. Ο κινηματογράφος παρέχει στην ελληνική επαρχία αλλά και στις συνοικίες της Αθήνας το πλέον φτηνό και ευχάριστο μέσο ψυχαγωγίας. Η ελληνική παραγωγή διοχετεύει στις αίθουσες ταινίες διασκεδαστικές και ευπρόσληπτες για το μεγάλο κοινό ακόμα και στους αναλφάβητους. Οι δημογραφικές αλλαγές που επήλθαν, συντέλεσαν στην ερήμωση της επαρχίας αλλά ταυτόχρονα και στη δημιουργία νέων ισορροπιών που επηρέασαν άμεσα τη διακύμανση των εισιτηρίων μεταξύ Αθήνας και επαρχίας. Η έντονη συγκέντρωση πληθυσμού στην περιοχή της Αθήνας και η κοινωνική διαστρωμάτωση των νέων δημοτών συντέλεσαν στην αύξηση του κοινού και στη δημιουργία έντονου ενδιαφέροντος για τον κινηματογράφο.

Οι θερινοί κινηματογράφοι αποτελούν μια ιδιομορφία του ελληνικού χώρου πολύ ενδιαφέρουσα. Λόγοι ψυχολογικοί, κοινωνικοί, αλλά και κλιματολογικοί βοήθησαν στην πραγματοποίηση μιας τόσο μεγάλης εισπρακτικής επιτυχίας. Δυστυχώς, η ραγδαία αύξηση της αξίας των οικοπέδων στην περιοχή της Αθήνας, ανάγκασε πολλούς από τους αιθουσάρχες θερινών κινηματογράφων να τις εγκαταλείψουν. Οι έντονες διακυμάνσεις και η μεγάλη πτώση εισιτηρίων δεν οφείλονται αποκλειστικά και μόνο στους ιδιοκτήτες των οικοπέδων, αλλά είναι ένα πολύ γενικότερο φαινόμενο που έχει άμεση σχέση με την εμφάνιση της τηλεόρασης. Οι επιπτώσεις από την επιβολή της τηλεόρασης στην Ελλάδα είναι καταστροφικές για τις κινηματογραφικές αίθουσες. Το κοινό, βρίσκει στην τηλεόραση το νέο μοντέλο καταναλωτικής επίδειξης και ευκολόπεπτης διασκέδασης.

¹⁰⁶ Με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ ο πληθυσμός της Ελλάδας το 1965 ήταν 8.550.333 και το 1975 9.046.542.

Για να τοποθετηθεί το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης στις σωστές του διαστάσεις θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν δύο παράγοντες που έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο:

1. Η ανικανότητα που επεδείχθη από κρατικούς και ιδιωτικούς φορείς στο να αξιοποιηθεί σωστά το οικονομικό όφελος από την εισπρακτική έκρηξη. Το μεν κράτος αντί να δώσει κίνητρα και επιδοτήσει για να μπουν οι βάσεις για μια εθνική κινηματογραφία, εισπράττει υψηλούς φόρους, τους οποίους μάλιστα δεν επανεπενδύει στην κινηματογραφική παραγωγή. Οι δε παραγωγοί, αφού εκμεταλλεύτηκαν οικονομικά την προτίμηση του κοινού στις ελληνικές ταινίες, με την εμφάνιση της κρίσης στράφηκαν σε νέες κερδοφόρες δραστηριότητες και κυρίως στην τηλεόραση.

2. Η ανάλυση της συμπεριφοράς και των χαρακτηριστικών του κοινού. Εκείνο που αξίζει να τονιστεί είναι ότι η πέρα από κάθε άλλο η προσέλευση του κοινού στις αίθουσες υπήρξε ευκαιριακή και συγκυριακή και δεν προϋποθέτει διαχρονική σχέση με τον κινηματογράφο.

2. Τιμή του εισιτηρίου και οι επ' αυτού φόροι

Τα κύρια χαρακτηριστικά της τιμής του εισιτηρίου του κινηματογράφου στην Ελλάδα είναι το χαμηλό ύψος, η ύπαρξη πολυάριθμων διακυμάνσεων από περιοχή σε περιοχή και η υπερβολική φορολογία υπέρ του Κράτους όσο και υπέρ τρίτων. Το ύψος της τιμής ελέγχεται άμεσα από το Κράτος που ακολουθεί μια δαιδαλώδη διαδικασία προσδιορισμού των πολυάριθμων διακυμάνσεων. Οι διαφορές στην τιμή μεταξύ αιθουσών α' και β' προβολής κέντρου και περιφέρειας μερικές φορές είναι πολύ μεγάλες.

Μέχρι το 1970 ισχύει το Ν.Δ. 3279/55 "περί διαρρυθμίσεως της φορολογίας δημοσίων θεαμάτων". Βάσει αυτού επιβάλλονται φορολογικοί συντελεστές σε ύψη από 30% έως 44% στην τιμή του εισιτηρίου.

Οι συντελεστές αυτοί μειώνονται κατά 50% σε πόλεις με πληθυσμό κατά των 10.000 κατοίκων και σε 25% σε πόλεις με πληθυσμό 10 - 20.000 κατοίκους. Οι κωμοπόλεις και τα χωριά με κάτω από 4.000 κατοίκους απαλλάσσονται από φόρους. Μετά το 1970 το Ν.Δ. 414 (ΦΕΚ Α 19/26-1-70) μειώνει ελάχιστα τους φορολογικούς συντελεστές και διατηρεί τόσο την

εισφορά στη Βασιλική Πρόνοια, μειώνοντας στο 9,5% όσο και το τέλος φιλαρμονικών.¹⁰⁷ Με βάση τα στοιχεία του Υπουργείου Βιομηχανίας το σύνολο φόρου ήταν στο ύψος των 385.525.000 δρχ., εξ αυτού τα 308.938.000 καταχωρίστηκαν υπέρ του Κράτους και 76.587.000 υπέρ τρίτων (Φ.Δ.Θ.).

Τέλος, το Κράτος φέρει την κύρια ευθύνη για την κατάσταση που διαμορφώθηκε στα επόμενα χρόνια μέχρι και σήμερα. Η διατήρηση της τιμής του εισιτηρίου σε πολύ χαμηλά επίπεδα, συνδυαζόμενη με τη μεγάλη φορολογία, συνέτεινε στην ολοένα αυξανόμενη επιδείνωση της κατάστασης σ' όλους τους τομείς της κινηματογραφικής δραστηριότητας.

¹⁰⁷ Οι πόλεις στις οποίες επιβάλλεται τέλος φιλαρμονικών είναι: Λαμία, Λιβαδειά, Ναύπλιο, Πρέβεζα, Μεσολόγγι, Λάρισα, Αίγιο, Σπάρτη, Σάμος, Καλαμάτα, Ερμούπολη, Χίος, Άρτα, Σητεία, Ζάκυνθος, Κόρινθος, Ιωάννινα, Ιεράπετρα, Πάτρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

2.1. Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Η λέξη «διαχείριση» (Management) έχει εξελιχθεί σχεδόν σε κοινό τόπο, που συσχετίζεται με κάθε μορφής οργάνωση και διοίκηση, που θέλει να παρουσιάσει την εικόνα του μοντέρνου και σύγχρονου. Από την άλλη πλευρά έχει γίνει μόδα να επισυνάπτεται σε καθετί, που ξεφεύγει από το ορθολογικά χειροπιαστό, ο όρος «πολιτισμός». Ωστόσο, «εκεί, όπου τα πάντα είναι πολιτισμός, ο πολιτισμός δεν είναι πια ευδιάγνωστος». Υπάρχει επομένως αφορμή, να συζητηθούν καταρχήν οι όροι που χρησιμοποιούνται, επειδή θα φανεί σύντομα, ότι ο «πολιτισμός της διαχείρισης» του πολιτισμού δεν μπορεί να είναι ταυτόσημος με οποιονδήποτε ορισμό του πολιτισμού.

Ο όρος Διαχείριση είναι δύσκολο να σηματοδοτηθεί ακριβώς. Στην πραγματικότητα έχει γίνει αποδεκτός ο μη ορισμός του management, ο οποίος στα ελληνικά μέχρι τα τελευταία χρόνια αποδίδεται με τον όρο Διοίκηση. Εντελώς πρόσφατα επιχειρείται η επιβολή του όρου «διαχείριση», ο οποίος είναι πλέον δόκιμος.

Η διαχείριση μπορεί να είναι η ηγετική ομάδα μιας μεγάλης επιχείρησης, μπορεί όμως να αφορά τις τεχνικές του σχεδιασμού και της οργάνωσης ή και τον τομέα της άμεσης διοίκησης συνεργατών. Επομένως, δεν παίζουν ρόλο στην διαχείριση μόνο κάποιες μεθοδολογίες και τεχνικές, αλλά και ψυχολογικοί, κοινωνιολογικοί, κοινωνικοί και κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες. Δικαιολογημένα, επομένως, μιλάει ο Grochla για την «διεπιστημονική συνθετικότητα του φαινομένου της διαχείρισης».

Όμως και ο τρόπος, που εμφανίζεται σήμερα το φαινόμενο «διαχείριση» ανάγεται τελικά στο βασικό πρόβλημα μιας βελτιωμένης διοίκησης επιχειρήσεων, όπως ήδη συζητιόταν κατά την αρχή του αιώνα μας. Σ' αυτήν την αντίληψη περί διοίκησης επιχειρήσεων έπαιξε εξ αρχής σημαντικό ρόλο η

επίδραση στους συνεργάτες προκειμένου να διασφαλιστεί η επίτευξη στόχων. Αυτή η επίδραση δεν πρέπει να γίνει αντιληπτή ως ψυχολογική επιρροή αλλά ως σύνθετη τεχνική οργάνωσης και διεύθυνσης, με την βοήθεια της οποίας δίνεται η δυνατότητα στους συνεργάτες να επιτυγχάνουν δεδομένους στόχους. Η «American Management Association» ορίζει επομένως: «Managing is getting things done through others», κάτι που ο Korndorfer μεταφράζει εύστοχα ως «προσανατολισμένη σε στόχους, επίδραση στη συμπεριφορά ανθρώπων».

Διοίκηση είναι μέρος της επιστήμης της οικονομίας επιχειρήσεων, που στέκεται ισότιμο κοντά σε άλλους τομείς όπως την «Materialwirtschaft», «Marketing», «Rechnungswesen», κ.λπ. «Η διαχείριση είναι ένα σύμπλεγμα διοικητικών ζητημάτων που πρέπει να διεκπεραιωθούν κατά την πραγματοποίηση και εξασφάλιση έργου σε συστήματα διαίρεσης εργασίας. Αυτά τα ζητήματα διαγράφονται στη φύση τους ως συνεχώς επανεμφανιζόμενα προβλήματα, που μπορούν να λυθούν καταρχήν από κάθε διοικητική θέση, και μάλιστα ανεξάρτητα από τον τομέα, το επίπεδο ιεραρχίας και ακόμη και αδιάφορα σε ποια επιχείρηση προκύπτουν». Αυτά τα διοικητικά ζητήματα και πράξεις μπορούν να είναι ποικιλόμορφα και να αφορούν τόσο σε διαδικασίες όσο και σε άτομα.

Ειδικότερα, ο George R. Terry ορίζει το management ως «η διαδικασία, η οποία συνίσταται στον προγραμματισμό, την οργάνωση, τη διεύθυνση και τον έλεγχο που εκτελούνται, με σκοπό να καθορίσουν και να υλοποιήσουν στόχους χρησιμοποιώντας ανθρώπους και πόρους».¹⁰⁸

Η μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας καθώς και η προοπτική μιας κοινωνίας «αφθονίας» και κατανάλωσης, αναδείκνυε σταδιακά και διαμόρφωνε παράλληλα έναν επικερδή τομέα τη λεγόμενη «αγορά του πολιτισμού». Η αγορά αυτή καλύφθηκε από τη μαζική είσοδο Ελληνικών και ξένων επιχειρήσεων, που μέσα από νέες τεχνολογικές μεθόδους επικοινωνίας και παραγωγής ανέτρεψαν την παραδοσιακή πολιτιστική αναφορά της

¹⁰⁸ Koontz D. Harold & Cyril O'Donnel, Principles of management. An analysis of managerial functions. McGraw Hill 1972.

Ελληνικής Κοινωνίας. Συγκροτήθηκαν έτσι ισχυρά οικονομικά συμφέροντα, που ανέλαβαν την παραγωγή, την εμπορία και την διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών, θεμάτων και γεγονότων. Ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο, οι εταιρείες παραγωγής δίσκων, οι εκδόσεις, πιο πρόσφατα η τηλεόραση, εισέβαλαν στους ιστούς της Ελληνικής κοινωνίας αποδιαρθρώνοντας τις κοινωνικές σχέσεις και τις δομές του λαϊκού πολιτισμού, που ως σημειωθεί παρέμεινε ουσιαστικά σε μεγάλο βαθμό προφορικός.

Έτσι μορφές του λαϊκού πολιτισμού, όπως η μουσική και το τραγούδι, η δημοτική ποίηση, η προφορική αφηγηματική παράδοση, οι εικαστικές τέχνες, η λαϊκή αισθητική, το πανηγύρι, το καφενείο, καθώς και οι ανάγκες και συμπεριφορές, αλλοιώθηκαν σταδιακά.

Μια από τις πιο σοβαρές επιπτώσεις της εμπορευματοποίησης του πολιτισμού, κι αυτή που επιδιώκει άμεσα να ανατρέψει η σημερινή πολιτική της αποκέντρωσης, είναι η καταστροφή των παραδοσιακών δικτύων διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών και συνακολουθεί παράλληλα, η απογύμνωση του χωριού και της επαρχιακής πόλης από την εγχώρια πολιτιστική αναφορά και δημιουργία, καθώς και από την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή. Η διαμόρφωση της μεγάλης αγοράς και η συγκέντρωση του κεφαλαίου, επιβάλλει όρους μαζικής ομοιομορφίας, συντρίβοντας κάθε ανάταση, αντίσταση και συσπείρωση κοινωνικών φορέων. Κι αυτό γιατί επιζητεί μια άνιση αντίθεση ανάμεσα στο κέντρο και την υπανάπτυκτη περιφέρεια.

Απ' αυτή την οπτική αναδεικνύεται με σαφήνεια το γεγονός πως οι ηθικές καταδίκες της μαζικής κουλτούρας ή οι απόψεις για την πολιτιστική κρίση που μαστίζει τη χώρα μας, και ιδιαίτερα τη νέα γενιά, θεμελιώνονται σ' αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα.¹⁰⁹

Στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δεδομένων, η διαχείριση των πολιτισμικών πόρων είναι δυσχερής, εφόσον υπάρχει «συνείδηση και ηθική», αλλά και εξαιρετικά σημαντική ως

¹⁰⁹ Υφυπουργείο Ν. Γενιάς & Αθλητισμού *Μια πολιτική για την ανάπλαση του ιστού των πολιτιστικών φορέων* 1998

λειτουργία, υπό το πρίσμα των παραπάνω προβληματισμών. Θα υποστηρίξαμε ανεπιφύλακτα, πως δείκτης πολιτισμού σε μια χώρα δεν είναι μόνο, μεταξύ άλλων, η διοίκηση των θεσμών της, αλλά κυρίως η διαχείριση του πολιτισμικού της πλούτου.¹¹⁰ Π.χ. οι νέες επικοινωνιακές τεχνολογίες αποτελούν ένα μέσον πολιτισμικής διαχείρισης, εκλαμβάνομενης με την ευρεία της έννοια, περιλαμβάνοντας και την παιδεία.

Χρειάζεται άραγε ο πολιτισμός διαχείριση; και τι εννοούμε πολιτισμική διαχείριση ή διαχείριση πολιτισμικών πόρων;

Με την «διαχείριση πολιτισμικών πόρων» εννοούμε την πολιτιστική διοίκηση ή διαχείριση. Η επιλογή του όρου «διαχείριση» καθορίζει το management, το οποίο αποτελεί κορυφαία διοικητική λειτουργία. Θα μπορούσαμε εναλλακτικά, ίσως όχι χωρίς κινδύνους, να χρησιμοποιήσουμε και τον όρο «διοίκηση», μιας και οι σχετικές θεωρίες δεν έχουν καταλήξει στην επικράτηση του ενός ή του άλλου όρου προκειμένου να περιγραφεί η ως άνω διοικητική λειτουργία. Αυτό προκύπτει από τις θεωρήσεις των παραπάνω εννοιών της διοικητικής επιστήμης, οι οποίες είναι συγκρουόμενες, εφόσον υποστηρίζουν από τη μια ότι η «διοίκηση» είναι ευρύτερη έννοια και από την άλλη ότι το «μάνατζμεντ (= διαχείριση;») διεκδικεί αυτή τη θέση. Στην ελληνική γλώσσα χρησιμοποιούνται οι όροι «διοίκηση» και «διαχείριση» κατ'αντιστοιχία των όρων administration και management, αν και αρκετοί θεωρητικοί τον δεύτερο όρο ή τον διατυπώνουν στα αγγλικά ή τον «ελληνοποιούν» αλλάζοντας μόνο τους χαρακτήρες (μάνατζμεντ).

Το ερώτημα φαίνεται να είναι δικαιολογημένο, αν αναλογιστεί κανείς, ότι πολιτισμός και διαχείριση αλληλοαποκλείονται από πολλές απόψεις. Με τον πολιτισμό συνδέουμε δημιουργική ελευθερία, ατομικότητα και δημιουργικό χάος, ενώ στην αναφορά του όρου διαχείριση σκεφτόμαστε αποτελεσματικότητα, παραγωγικότητα και οικονομική επιτυχία. Στα περιθώρια

¹¹⁰ βλ. σχετικά T. Adorno, *The Culture Industry*, London: Routledge, 1992, σ.σ. 93 – 114.

για την καλλιτεχνική ανάπτυξη αντιπαραβάλλεται φαινομενικά η θεωρία και πράξη σε σχέση με σχέδια, αριθμούς και έλεγχους στόχων.¹¹¹

Η διαχείριση του πολιτισμού περιλαμβάνει κυρίως τις μεθόδους και τεχνικές που ενδυναμώνουν τον πολιτισμό, μια διαχείριση δηλαδή με την λειτουργική έννοια. Μια λειτουργική διαχείριση μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου καλά σε μια επιχείρηση, που παράγει βιομηχανικά προϊόντα όπως και σε μια επιχείρηση παροχής υπηρεσιών.

Επομένως, θα πρέπει να είναι δυνατή η εφαρμογή της επιστήμης της διαχείρισης και στον πολιτιστικό τομέα. Και πράγματι, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς την έννοια της διαχείρισης για μια έκθεση έργων τέχνης ή για μια θεατρική επιχείρηση.¹¹²

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει σαφές ότι η διαχείριση πολιτισμού αφορά: - τη διασφάλιση της δυνατότητας να παρουσιαστεί στο κοινό συγκεκριμένη καλλιτεχνική και πολιτιστική δραστηριότητα. - τη δημιουργία υποδομής, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για καλλιτεχνικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, παιδαγωγικούς και ψυχολογικούς στόχους του πολιτισμού.

Η διαχείριση πολιτισμού θέλει να καταστήσει δυνατό τον πολιτισμό, δημιουργεί δηλαδή τα πλαίσια για τον πολιτισμό, όχι όμως τον πολιτισμό / την τέχνη καθεαυτού και επίσης δεν δραστηριοποιείται παιδαγωγικά σε σχέση με τον πολιτισμό ή κοινωνικά. Η διαχείριση πολιτισμού θα γινόταν αναξιόπιστη – τόσο απέναντι στη γενική επιστήμη της διαχείρισης όσο και απέναντι στην παιδαγωγική του πολιτισμού και της «πολιτιστικής κοινωνικής εργασίας» – αν θα ήθελε να θέσει ως στόχο και τα περιεχόμενα και τις επιπτώσεις του πολιτισμού. Η διαχείριση πολιτισμού υποστηρίζει τις διαδικασίες. Δεν αποτελεί αντίζηλο των τεχνών, της παιδαγωγικής του πολιτισμού και της κοινωνικής διάστασης του πολιτισμού. Αυτό δεν αποδεσμεύει βέβαια την

¹¹¹ St. Barnett “Selling us short? Cities, culture an economic development” in Fisher and Owen *Whose Cities?* Harmonds. Worth Penguin, 1991 s.s. 30-35

¹¹² αυτόθι σ.σ. 42-45

διαχείριση πολιτισμού από την ανάγκη να γνωρίζει τα περιεχόμενα και τις επιπτώσεις του πολιτισμού.¹¹³

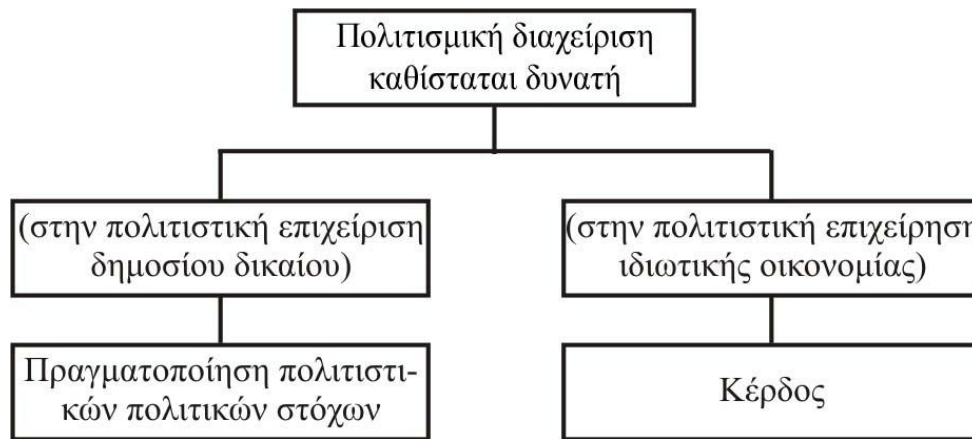

Η διαχείριση δεν αποσκοπεί στο κέρδος, αλλά είναι καταρχήν προσανατολισμένη στο στόχο. Στην διαχείριση του πολιτισμού ανώτατος στόχος είναι η πραγματοποίηση τέχνης και πολιτισμού κι αυτό ισχύει τόσο για το δημόσιο όσο και για τον ιδιωτικό πολιτιστικό τομέα. Σε δεύτερη κλίμακα ακολουθεί στον ιδιωτικό πολιτιστικό τομέα το κέρδος της επιχείρησης ενώ αντίστοιχα στον δημόσιο πολιτιστικό τομέα η πραγματοποίηση πολιτιστικών πολιτικών στόχων.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διεκρινίσουμε ότι το κράτος δεν δημιουργεί πολιτισμό.

Επομένως λείπει σε σημαντικό μέρος της πολιτιστικής κίνησης, δηλαδή στον πολιτισμό του δημοσίου, το κριτήριο της ανταποδοτικότητας ως μέτρο για μια επιτυχημένη διαχείριση. Κάθε επιχείρηση βιομηχανίας ή παροχής υπηρεσιών στον ιδιωτικό οικονομικό τομέα, που δεν παρουσιάζει κέρδη, θα χάσει αργά ή σύντομα την δυνατότητα ύπαρξης. Επομένως μπορεί να μετρηθεί η επιτυχία της επιχείρησης με αυτό το κριτήριο επιτυχίας.

¹¹³ Rob McNulty, "Cultural planning: a movement for civic progress" in the *Cultural Planning Conference* op. cit. 1991 σ.σ. 98-102.

Στο δημόσιο πολιτιστικό τομέα ισχύουν ωστόσο άλλα κριτήρια αξιολόγησης ενώ το κριτήριο της πραγματοποίησης πολιτιστικών πολιτικών στόχων δεν είναι αντικειμενικά μετρήσιμο. Η έλλειψη όμως συμφέροντος και κέρδους δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να ταυτιστεί με την παραίτηση από οικονομικότητα και αποτελεσματικότητα. Ακόμη και μια δημόσια πολιτιστική εργασία, θα πρέπει να αντιμετωπίζει τις απαιτήσεις της μείωσης των δαπανών με ταυτόχρονη μεγιστοποίηση των αναμενόμενων αποτελεσμάτων.¹¹⁴

Η διαχείριση στην πράξη επηρεάζει όχι μόνο την διαδικασία παραγωγής αλλά συχνά και τον παραγωγό. Σε ένα εργοστάσιο αυτοκινήτων, για παράδειγμα, δεν καθορίζουν μόνο οι μηχανικοί και οι σχεδιαστές την εμφάνιση και την λειτουργικότητα ενός αυτοκινήτου, αλλά - συχνά και οι διαχειριστές (Manager).

Αυτό ισχύει σε ίδιο βαθμό και για την πολιτιστική επιχείρηση. Ο εκθέτης διαλέγει τα έργα της έκθεσης του και παίρνει έτσι μια σημαντική απόφαση για την τέχνη, που βρίσκει τον δρόμο της προς το κοινό. Ο πολιτιστικός διαχειριστής μιας πόλης επιλέγει για τις πολιτιστικές προτάσεις του τα θέματα, τους καλλιτέχνες και τις εκδηλώσεις, κάτι που σημαίνει, ότι συχνά αποφασίζει μόνος του για το είδος της τέχνης και του πολιτισμού, που πραγματοποιούνται στην πόλη του. Ο εκδότης αποφασίζει μέσω της αποδοχής

¹¹⁴ Βλ. περισσότερα Τσέκος Θ. «Η εργασιακή ηθική ως παράμετρος της Ολικής Ποιότητας από την εμπειρία της επιχείρησης στις προοπτικές της Δημόσιας Διοίκησης», Διοικητικός εκσυγχρονισμός, εκδ. Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης, 1994, σ.σ. 27-40.

ή της απόρριψης ενός χειρόγραφου αν ένα νέο έργο γίνει μέρος της μελλοντικής ιστορίας της λογοτεχνίας ή όχι.

Έτσι, η διαχείριση πολιτισμού χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερα στενή σχέση μεταξύ διαδικασίας και τελικού αποτελέσματος. Εδώ βρίσκεται συγχρόνως ο μεγάλος κίνδυνος για κάθε διαχειριστή πολιτισμού: μπορεί να υποκύψει πολύ εύκολα στον πειρασμό, να υποτάξει πολιτιστικά περιεχόμενα στους δευτερεύοντες στόχους μεσολάβησης και διαχείρισης.

Γι' αυτόν τον λόγο η διαχείριση πολιτισμού προϋποθέτει βασικές γνώσεις για τους σημαντικότερους καλλιτεχνικούς τομείς. Δεν είναι σύμπτωση ότι πολλοί εκδότες λογοτεχνίας είναι έξοχοι γνώστες της λογοτεχνίας (το όνομα του Siegfried Unseld ας αναφερθεί εδώ ως παράδειγμα), γκαλερίστες εξαιρετικοί ιστορικοί της τέχνης ή ενίοτε και δημοτικοί σύμβουλοι για τον πολιτισμό ή και υπουργοί, καλλιτέχνες (μπορεί να σκεφτεί κανείς για παράδειγμα τη Μελίνα Μερκούρη). Τα πανεπιστήμια, που διδάσκουν διαχείριση πολιτισμού, μαζί με την διδασκαλία της διαχείρισης περιλαμβάνουν πάντα στο υποχρεωτικό πρόγραμμα και μαθήματα από τις ανθρωπιστικές σπουδές και από τις σπουδές τέχνης.

Για τους προηγούμενους τρεις σημαντικούς λόγους, θα πρέπει να αποφεύγεται η άκριτη εφαρμογή της επιστήμης της διαχείρισης στον πολιτιστικό γίγνεσθαι. Η τέχνη και ο πολιτισμός είναι ευαίσθητοι τομείς, και απαιτείται μετάδοση του πολιτισμού με την απαραίτητη ευαισθησία και επίγνωση ευθύνης.

2.2. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Όπως αναφέραμε στην αμέσως προηγούμενη ενότητα στο πεδίο του management, είναι απαραίτητο να γίνουν ορισμένες οριοθετήσεις. Η έννοια του πολιτισμού, δεν μπορεί να είναι ούτε μια ευρεία ανθρωπολογική, που περιλαμβάνει την συνολική δράση των ανθρώπων, ούτε και ένας - ιδιαίτερα

στενά ερμηνευμένος - όρος, που προσανατολίζεται στην ιστορία της τέχνης και κάνει συνώνυμα την τέχνη και τον πολιτισμό.

Στην δεκαετία του εβδομήντα γινόταν στην δημόσια πολιτιστική εργασία συχνά αναφορά σε έναν «διευρυμένο όρο του πολιτισμού», που θα αντιπολιτεύονταν την τάση της δεκαετίας του πενήντα και της πρώιμης δεκαετίας του εξήντα, να εξομοιώνει τον πολιτισμό κυρίως με την τέχνη. Έτσι δημιουργήθηκε ένας ορισμός του πολιτισμού, που περιέλαβε κυρίως και στοιχεία του καθημερινού μας πολιτισμού στην αντίληψη μας περί πολιτισμού. «Στον "διευρυμένο" ορισμό του πολιτισμού περιλαμβάνονται όλα τα σχετικά με το πως ζει και εργάζεται ο άνθρωπος, πως κατοικεί, πως μπορεί να αναπτύξει τις σωματικές και πνευματικές του ικανότητες, σε ποια τέχνη έχει πρόσβαση και ποια δημιουργεί μόνος του, πως περνάει τον ελεύθερο του χρόνο και πως μπορεί να διαμορφώσει τις σχέσεις του με άλλους ανθρώπους».

Όσο απελευθερωτικά όμως και αν λειτούργησε αυτός ο διευρυμένος ορισμός του πολιτισμού σε σχέση με την αντίληψη που προηγήθηκε, τόσο περιοριστικά λειτουργεί ως προς την αναγκαιότητα διαχείρισης πολιτισμού. Είναι αδιανόητο να αναθέσουμε ένα μεγάλο μέρος του καθημερινού μας πολιτισμού - για παράδειγμα την επιλογή της επίπλωσης του χώρου μας, την προτίμηση συγκεκριμένων φαγητών και ποτών, την διαμόρφωση του ελεύθερου μας χρόνου ή την επιλογή του τόπου διακοπών, την σχέση με τους γείτονες μας, την περιποίηση του κήπου ή μπαλκονιού κ.λπ. - σε οιοδήποτε διαχειριστή πολιτισμού, αλλά θα θέλουμε να το φροντίσουμε μόνοι μας. «Καθημερινός πολιτισμός είναι καταρχήν αυτοοργάνωση, είναι ένα αυτορυθμιζόμενο σύστημα. Ο καθημερινός πολιτισμός δεν χρειάζεται καταρχήν πολιτιστική διαχείριση».

Αυτό ισχύει επίσης και για κάποιες πολιτιστικές δραστηριότητες εκτός του καθημερινού πολιτισμού, όπως για παράδειγμα την ερασιτεχνική μουσική ή ζωγραφική ή και κοινωνικο-πολιτιστικές συμπεριφορές όπως π.χ. στη διοργάνωση εορτών της γειτονιάς. Είναι φανερό ότι η διαχείριση πολιτισμού περιορίζεται στον πολιτισμό που πρέπει να προσφερθεί στο ευρύ κοινό, συστηματικά.

Από τα παραπάνω προκύπτει, ότι έχουμε την ανάγκη μιας ακριβούς περιγραφής του αντικειμένου της διαχείρισης πολιτισμού. Έτσι, ο καθορισμός και η επίτευξη των στόχων της πολιτιστικής πολιτικής, ο σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής, η αξιοποίηση των πολιτισμικών πόρων και αγαθών, η συστηματοποίηση και ταξινόμησή τους σε πολιτισμικό κεφάλαιο, η διεργασία όλων αυτών, προκειμένου να σχηματοποιηθεί τελικά το «πολιτιστικό προϊόν», μέσω διαφόρων πολιτιστικών δραστηριοτήτων (εκθέσεων, εκδηλώσεων κ.λπ.), η οργάνωση και επιτυχία των δραστηριοτήτων αυτών αποτελούν αντικείμενο της διαχείρισης πολιτισμού.

2.3. ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ – ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Η Διοίκηση είναι **επιστήμη** αλλά και **τέχνη** και έχει ως σκοπό τη συστηματική, ορθολογική και αποτελεσματική χρησιμοποίηση και διαχείριση όλων των διαθέσιμων πόρων (ανθρώπινων και υλικών).

Είναι **τέχνη**, όταν αποτελεί τρόπο εκτέλεσης κάποιου έργου και **επιστήμη** όταν ασχολείται με μετρήσιμες πλευρές, γεγονότα, αριθμούς.

Οι όροι διοίκηση και management δεν είναι ταυτόσημοι (όπως αναλυτικά αναφέραμε στις προηγούμενες παραγράφους).

- Ο όρος management που στα ελληνικά αποδίδεται ως διαχείριση, αναφέρεται στη δράση ή κατεύθυνση «εκ των άνω» δηλαδή τις ενέργειες των ατόμων που βρίσκονται στην κορυφή της πυραμίδας και καθορίζουν την πολιτική ή παίρνουν τις σημαντικές αποφάσεις.
- Ο όρος διοίκηση (administration) εκφράζει τη δράση των επιτελικών στελεχών στη μέση της ιεραρχικής πυραμίδας (Γενικοί Διευθυντές, Διευθυντές, κ.λπ.) που ασχολούνται με την εκτέλεση σε υψηλό επίπεδο ή την εφαρμογή της πολιτικής και των αποφάσεων που παίρνει η κορυφή της πυραμίδας.

- Στη βάση της πυραμίδας βρίσκονται οι υπάλληλοι ή τα κατώτερα στελέχη που υλοποιούν ή εκτελούν τις αποφάσεις ή τις εντολές που δίδονται «εκ των άνω».

Κρίνουμε σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να παρουσιάσουμε εντελώς συνοπτικά την εξέλιξη της θεωρίας του management.

Εξέλιξη της θεωρίας του management

Θεωρία = Αρχή ή σύστημα αρχών που εξηγούν τη σχέση μεταξύ δύο ή περισσοτέρων γεγονότων που μπορούν να παρατηρηθούν.

Τρεις καθιερωμένες σχολές

α. Οι κλασικοί θεωρητικοί

β. Της ανθρώπινης συμπεριφοράς

γ. Ποσοτική επιχειρηματική έρευνα ή επιστήμη του μάνατζμεντ

Από τους πρώτους οπαδούς του επιστημονικού μάνατζμεντ (1.800 μ.Χ.) στον F.W. Taylor.

Το επιστημονικό μάνατζμεντ είναι μια προσέγγιση που διατυπώθηκε από τον F. Taylor και άλλους μεταξύ του 1890-1930 που προσπάθησε να καθορίσει επιστημονικά τις καλύτερες μεθόδους για την εκτέλεση των εργασιών καθώς και για την επιλογή, εκπαίδευση και υποκίνηση των εργατών. Είναι ο θεμελιωτής της οργανωτικής θεωρίας και η φιλοσοφία του στηρίχθηκε στις 4 βασικές αρχές: 1) Την ανάπτυξη μιας αληθινής επιστήμης του μάνατζμεντ, ώστε να καθορίζεται η καλύτερη μέθοδος εκτελέσεως κάθε εργασίας. 2) Η επιστημονική επιλογή εργατών ώστε ο κατάλληλος άνθρωπος να είναι στην κατάλληλη θέση. 3) Επιστημονική εκπαίδευση και βελτίωση των εργατών. 4) Στενή φιλική συνεργασία μάνατζμεντ – εργαζομένων. 5) Συμβολή / περιορισμοί. 6) Αύξηση της παραγωγής. 7) Βελτίωση της τεχνολογίας. 8) Υποκίνηση των μάνατζερς για εύρεση των καλύτερων τρόπων.

Η τεχνολογία ήρθε αλλά όχι απαραίτητα η αλλαγή νοοτροπίας. Δεν δόθηκε σημασία στις κοινωνικές ανάγκες των εργαζομένων και στην ικανοποίηση από την εργασία.¹¹⁵

¹¹⁵ Βλ. σχετικά Τύπας Γ. και Κατσαρός Γ. «Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη», εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2003, σελ. 100-104.

Κλασική θεωρία του οργανισμού

Μια προσπάθεια που ξεκίνησε από τον Henry Fayol για να αναγνωρίσει αρχές και ικανότητες που αποτελούν τη βάση του αποτελεσματικού μάνατζμεντ.

Συμβολή / περιορισμοί: Η αναγνώριση ότι κάποιες αρχές και ικανότητες αποτελούν τη βάση του αποτελεσματικού μάνατζμεντ. • Πολύ γενικές, • Εκτός κλίματος εποχής μας, • Ασαφής αξιολόγηση αρχών και ικανοτήτων.

Σχολή της ανθρώπινης συμπεριφοράς (E. Mayo)

Ομάδα θεωρητικών που χρησιμοποίησαν γνώσεις από κοινωνιολογία, ψυχολογία κ.λπ. για να κατανοήσουν και βελτιώσουν τον τρόπο μάνατζμεντ.

1. Ο ρόλος των ανθρωπίνων σχέσεων

• Συμβολή / περιορισμοί. • Έμφαση στην ανθρώπινη πλευρά και όχι μόνο στην τεχνική. • Η ανθρώπινη πλευρά είναι μόνο μία από τις πολλές παραμέτρους αποδοτικότητας.

2. Προσέγγιση της επιστήμης της συμπεριφοράς

• Συσχέτιση αναγκών και ενεργοποίησης των ανθρώπων. • Συμβολή / περιορισμοί. • Επεξήγηση όρων όπως ηγεσία, χρήση δύναμης, αλλαγή επικοινωνίας, επίλυση διαφορών και κρίσεων.¹¹⁶

ΣΧΟΛΗ ΠΟΣΟΤΙΚΗ

Μαθηματικές τεχνικές για ανάλυση, περιγραφή και επίλυση προβλημάτων.

Συμβολή / περιορισμοί: Εφαρμογή στην οργάνωση προγραμματισμό κ.λπ. αλλά αδυναμία στις ανθρώπινες σχέσεις, προβλήματα (συνεχώς βελτιώνεται η τεχνική αυτή).

Δύο νέες σχολές: 1) **Των συστημάτων**. Θεώρηση του οργανισμού σαν ένα ενοποιημένο, διευθυνόμενο σύστημα από συσχετιζόμενα μέρη. 2) **Των περιστάσεων**. Η καλύτερη τεχνική του μάνατζμεντ μπορεί να διαφέρει σε διαφορετικές συνθήκες και περιστάσεις.

¹¹⁶ αυτόθι, σ.σ. 131-142 και επείκεια.

Αυτό που χαρακτηρίζει γενικά τη δράση του management είναι ότι ανεξάρτητα από το επίπεδο, για να εκπληρώσει τους στόχους του αναπτύσσει τις εξής λειτουργίες: 1) Προγραμματισμός, 2) Οργάνωση, 3) Στελέχωση, 4) Διεύθυνση – Ηγεσία, 5) Συντονισμός, 6) Έλεγχος.

2.3.1. Προγραμματισμός

Είναι η διαδικασία καθορισμού των στόχων και η επιλογή της μελλοντικής πορείας δράσης για την επίτευξή τους. Η κύρια εκδήλωση του προγραμματισμού είναι το πρόγραμμα δράσης. Σ' αυτό διαγράφονται οι επιδιωκόμενοι σκοποί, η γραμμή που θα ακολουθηθεί, οι σταθμοί και τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν, δηλ. το αντικείμενο της δραστηριότητας και οι προτεραιότητες.

Ο Προγραμματισμός καθορίζει:

- α) όλους τους πόρους που χρειάζονται για να επιτευχθεί ο στόχος.
- β) Τα μέλη του οργανισμού που θα αναλάβουν την υλοποίηση.
- γ) Τη μέτρηση της προόδου και τις διορθωτικές ενέργειες αν χρειάζεται.

Στο πρόγραμμα δράσης ορίζονται:

1. η αποστολή ή η γενική κατεύθυνση του οργανισμού
2. οι σκοποί – στόχοι του οργανισμού (ΤΙ πρέπει να γίνει)
3. ο τρόπος κινητοποίησης των διαθέσιμων πόρων (εργατικό δυναμικό, υλικοτεχνική υποδομή) (ΠΩΣ πρέπει να γίνει και ΠΟΙΟΣ θα το κάνει)
4. οι επιπτώσεις που θα έχει η δράση του σε άλλους φορείς
5. τα χρονικά όρια μέσα στα οποία θα πραγματοποιηθούν οι σκοποί, δηλ. χρονοδιάγραμμα.

Ένας εύχρηστος τρόπος διάκρισης του προγραμματισμού σε κατηγορίες είναι η κατάταξή του σε στρατηγικό και τακτικό προγραμματισμό.

• **Στρατηγικός προγραμματισμός**

Περιλαμβάνει τον καθορισμό των στόχων ολόκληρου του οργανισμού και την υιοθέτηση των πολιτικών που εξασφαλίζουν την υλοποίησή τους. Αντιμετωπίζει ερωτήσεις όπως: Ποια δραστηριότητα θα πρέπει να ασκήσει ο οργανισμός σε μια δεκαετία από σήμερα; Πώς θα μοιάζει ο οργανισμός σε 5 χρόνια;

• **Τακτικός προγραμματισμός**

Περιλαμβάνει ειδικά, το πώς οι πόροι του οργανισμού θα χρησιμοποιηθούν προκειμένου αυτή να βοηθηθεί στην υλοποίηση των στόχων της. Αντιμετωπίζει ερωτήσεις όπως: Ποια θα είναι τα επίπεδα λειτουργίας του οργανισμού σε ένα χρόνο; Πώς θα προσαρμόσουμε τη στρατηγική μας του marketing;

Είναι σίγουρα χρήσιμο να επισημάνουμε τα επόμενα σημεία διάκρισης μεταξύ στρατηγικού και τακτικού προγραμματισμού.

Στρατηγικός προγραμματισμός

1. Αποφασίζει τους κύριους στόχους και πολιτικές.
2. Γίνεται στις ανώτατες βαθμίδες της διοικητικής ιεραρχίας.
3. Είναι μακροχρόνιος.
4. Γενικά στηρίζεται σε μακροχρόνιες προβλέψεις για την τεχνολογία, το πολιτικό περιβάλλον κ.λπ. και είναι αβέβαιος.
5. Είναι λιγότερο λεπτομερές γιατί δεν εμπλέκεται στην καθημερινή λειτουργία.

Τακτικός προγραμματισμός

1. Αποφασίζει το πώς θα χρησιμοποιηθούν οι πόροι.
2. Γίνεται στις κατώτερες βαθμίδες της διοικητικής ιεραρχίας.
3. Είναι βραχυχρόνιος.
4. Γενικά στηρίζεται στην αποτελεσματικότητα της επιχείρησης και είναι λιγότερο αβέβαιος.
5. Είναι περισσότερο λεπτομερές γιατί εμπλέκεται στην καθημερινή λειτουργία της επιχείρησης.

Πρέπει να επισημανθεί ότι στην καθημερινή πρακτική, η διάκριση μεταξύ στρατηγικού και τακτικού προγραμματισμού δεν είναι τόσο καθαρή όσο παρουσιάστηκε ανωτέρω. Π.χ. ένα επί μέρους πρόγραμμα μιας Διεύθυνσης, ως μέρος ενός στρατηγικού επιχειρησιακού πλάνου μπορεί να θεωρηθεί ως ένα τακτικό πρόγραμμα. Ταυτόχρονα μπορεί να χρησιμεύει ως στρατηγικό πρόγραμμα για την ανάπτυξη πιο λεπτομερειακών τακτικών προγραμμάτων για τις υπομονάδες της Διεύθυνσης.

2.3.2. Οργάνωση

Είναι η διαδικασία κατανομής της εργασίας μεταξύ ομάδων και ατόμων, δηλ. η πρόσφορη και ορθολογική διάθεση του έμφυχου και άψυχου δυναμικού (δηλ. των διαθέσιμων «πόρων») του οργανισμού για την επίτευξη της καλύτερης και υψηλότερης απόδοσης, ο καθορισμός σχέσεων μεταξύ δραστηριοτήτων που πρέπει να εκτελεστούν και προσωπικού που θα τις εκτελεστεί. Πρέπει να καθορίζεται ο τύπος οργάνωσης που χρειάζεται για την επίτευξη των στόχων που καθορίστηκαν.

Η οργάνωση εκφράζεται με ένα συγκεκριμένο Οργανωτικό σχήμα ή Οργανωτική Δομή του φορέα, το γνωστό Οργανόγραμμα, στο οποίο καθορίζονται:

- ✓ τα επιμέρους γραφεία, τμήματα, Διευθύνσεις, κ.λπ. του οργανισμού
- ✓ τα πλαίσια και τα επίπεδα μέσα στα οποία θα επιτελούν το έργο τους τα τμήματα, οι δ/νσεις κ.λπ.
- ✓ οι διάφορες ειδικότητες (επιτελικές – εκτελεστικές – εκτελεστικές – ελεγκτικές)
- ✓ οι απαιτούμενες διαδικασίες και μηχανισμοί για την εργασία και συνεργασία των στελεχών του οργανισμού.
- ✓ η διαδικασία και ο τρόπος προμήθειας των πόρων για την επιτυχία των σκοπών του οργανισμού.

- ✓ οι αρμοδιότητες, υποχρεώσεις, καθήκοντα που θα έχει κάθε άτομο μέσα στο οργανωτικό σχήμα του Οργανισμού (καταμερισμός εργασίας – αρμοδιότητες, ευθύνη).

2.3.3. Στελέχωση

Είναι η βασικότερη λειτουργία του Management, και αναφέρεται στη «στρατολόγηση», επιλογή, τοποθέτηση των καταλλήλων στελεχών για την πραγματοποίηση των σκοπών του οργανισμού. Διότι η δράση, η απόδοση και η τελική επιτυχία του κάθε οργανισμού, εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την άριστη επιλογή του ανθρώπινου δυναμικού που θα απασχοληθεί σ' αυτόν.¹¹⁷

Για να γίνει σωστή στελέχωση είναι αναγκαίο να έχουν εκ των προτέρων τεθεί ορισμένες προϋποθέσεις:

- ✓ να έχει προσδιορισθεί με ακρίβεια ο αναγκαίος αριθμός στελεχών κατά ειδικότητα και σύμφωνα με το οργανόγραμμα και τους επιδιωκόμενους σκοπούς.
- ✓ να έχουν καθιερωθεί αντικειμενικά κριτήρια επιλογής του προσωπικού.
- ✓ να εφαρμόζεται σύστημα αντικειμενικών κριτηρίων επιλογής του προσωπικού.
- ✓ να εφαρμόζεται σύστημα αντικειμενικής αξιολόγησης της απόδοσης του προσωπικού.
- ✓ να υπάρχει συνεχής μέριμνα για εκπαίδευση και επιμόρφωση του προσωπικού.
- ✓ να καθιερώνονται κίνητρα ώστε να είναι δυνατή η προσέλκυση επίλεκτων στελεχών, καθώς και αμοιβές, συνθήκες εργασίας, πριμ παραγωγικότητας, κ.λπ.

¹¹⁷ Για το ζήτημα του προσωπικού βλ. Τσέκος Θ., «Ανάπτυξη προσωπικού για μια ανοικτή Δημόσια Διοίκηση: Σε αναζήτηση μιας αποτελεσματικής στρατηγικής», Επιθεώρηση Διοικητικής Επιστήμης, τχ. 5, 1999.

Η σπουδαιότητα του ανθρώπινου παράγοντα στην πολιτισμική διαχείριση είναι κεφαλαιώδους σημασίας, ως εκ τούτου θα αναφερθούμε διεξοδικά στις επόμενες παραγράφους.

2.3.4. Διεύθυνση – Ηγεσία

Η ηγεσία – κατεύθυνση έχει ως στόχο να κινητοποιήσει τα μέσα που διαθέτει ο φορέας δηλ. το άψυχο και έμψυχο δυναμικό. Η ηγεσία είναι η τέχνη του «χειρισμού» του ανθρώπινου δυναμικού.

Για το λόγο αυτό ο ηγέτης του φορέα θα πρέπει να διαθέτει:

- ✓ υγεία και καλή φυσική κατάσταση – αντοχή
- ✓ αντίληψη και ηθικό σθένος
- ✓ ηθικά προσόντα (λογική, θέληση, ενεργητικότητα, αίσθηση του καθήκοντος, μέριμνα για το γενικό συμφέρον)
- ✓ ικανότητα «χειρισμού» των ατόμων, που προϋποθέτει βαθιά κατανόηση των ανθρωπίνων αναγκών αλλά και ικανότητα «επικοινωνίας»
- ✓ μόρφωση / εκπαίδευση
- ✓ διοικητικές ικανότητες
- ✓ γενική γνώση των λειτουργιών του οργανισμού
- ✓ τη μεγαλύτερη δυνατή εξειδίκευση στον κλάδο.¹¹⁸

2.3.5. Συντονισμός

Σημαίνει αλληλοσυσχέτιση και σύνδεση της εργασίας των διαφόρων μερών του οργανισμού, συνδυασμό των υλικών μέσων, εναρμόνιση των προσπαθειών του προσωπικού, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική διοίκηση είναι η

¹¹⁸ Βλ. ενδεικτικά Τσέκος Θ., «Η οργάνωση που μαθαίνει και η Διοίκηση μέσω αξιών ως συνιστώσες της Ολικής Ποιότητας», σε Τετράδια Αυτοδιοίκησης, τχ. 1 2002, σ.σ. 48-59.

σύγκρουση αρμοδιοτήτων, συμφερόντων και ρόλων. Η σύγκρουση αυτή παραλύει τον όλο διοικητικό μηχανισμό και προκαλεί τα γνωστά αποτελέσματα προς «τα έξω».

Γι' αυτό το λόγο ο συντονισμός είναι αναγκαίος και αποβλέπει:

- ✓ στην επιβεβαίωση των κατευθύνσεων της ηγεσίας
- ✓ στην επισήμανση σφαλμάτων, ανεπαρκειών κ.λπ. δυσλειτουργιών
- ✓ στην εφαρμογή διορθωτικών μέτρων όπου χρειάζονται για την αποκατάσταση της ομαλότητας
- ✓ στην προσαρμογή / αναθεώρηση του προγράμματος δράσης, ανάλογα με τα νέα δεδομένα
- ✓ στην ανακατανομή των διαθέσιμων πόρων και τον προσανατολισμό των προσπαθειών σύμφωνα με τις νέες ανάγκες.

2.3.6. Έλεγχος

Ο έλεγχος είναι η τελευταία λειτουργία του management και αποβλέπει στην διαπίστωση του βαθμού επιτυχίας των στόχων του οργανισμού σε σχέση με το πρόγραμμα δράσης. Δηλαδή διερευνάται εάν όλα έχουν γίνει σύμφωνα με το πρόγραμμα. Μετράται η απόδοση, συγκρίνεται με τα πρότυπα που έχουν τεθεί και εάν διαπιστωθούν σημαντικές αποκλίσεις, τότε αναλαμβάνεται διορθωτική δράση. Ο έλεγχος μπορεί να αναφέρεται σε τεχνικά, εμπορικά, οικονομικά, λογιστικά, διοικητικά θέματα, ή θέματα ασφάλειας.

Περιλαμβάνει 4 κυρίως στοιχεία:

- 1) Καθορισμός προτύπων επιδόσεων.
- 2) Καθορισμός μετρήσεων ή κριτηρίων επιτυχημένης επίδοσης.
- 3) Ανακάλυψη αποκλίσεων από τους στόχους.
- 4) Ανάλυση διορθωτικής δράσης όταν και όπου χρειάζεται.

Γιατί χρειάζονται οι οργανισμοί και οι αποτελεσματικοί μάνατζερς.

- 1) Οι οργανισμοί υπηρετούν την κοινωνία.
- 2) Πραγματοποιούν αντικειμενικούς σκοπούς.

3) Διαφυλάττουν την γνώση / επιστήμη.

4) Παρέχουν καριέρες / εργασίες.

Επικοινωνία. Η αναφορά και η συνεχής επικοινωνία αποτελεί αναγκαιότητα για κάθε υπηρεσία. Η σε τακτά χρονικά διαστήματα αναφορά και οι συσκέψεις επί των πεπραγμένων από τα κατώτερα προς τα ανώτερα στελέχη είναι μία από τις σημαντικότερες λειτουργίες του management. Εξίσου σημαντική είναι και η επικοινωνία δηλ. η χωρίς παρεμβολές ροή πληροφοριών για τα προβλήματα, τις δραστηριότητες τα αποτελέσματα από τη δράση του οργανισμού.

Προϋπολογισμός. Κάθε οργανισμός προκειμένου να λειτουργήσει έχει ανάγκη από πόρους. Είναι λοιπόν απαραίτητο να υπάρχει πρόβλεψη, για κάθε χρονική περίοδο, για το σύνολο των εσόδων και εξόδων του οργανισμού, του ρυθμού ροής τους, κ.λπ. δηλ. είναι απαραίτητη η σύνταξη προϋπολογισμού. Ο προϋπολογισμός αποτελεί τη σύνθεση των επιμέρους προϋπολογισμών των τμημάτων του οργανισμού και συχνά υπόκειται σε αλλαγές / προσαρμογές ανάλογα με τις συνθήκες. Βέβαια ο προϋπολογισμός αποτελεί οργανικό στοιχείο του προγραμματισμού αλλά ταυτόχρονα και πρότυπο, απόδοση, μετρήσιμο σημείο ελέγχου.

2.4. ΜΕΘΟΔΟΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ MANAGEMENT

Προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματικό management απαιτούνται ορισμένες μέθοδοι και εργαλεία. Οι μέθοδοι αναφέρονται στον τρόπο ή το στυλ με το οποίο γίνεται το management. Τα εργαλεία είναι τα όργανα και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται προκειμένου να λειτουργήσει αποτελεσματικά.

Οι έξι λειτουργίες του management δεν εκτελούνται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο, αλλά διαφοροποιούνται ανάλογα με τον ιδιαίτερο τρόπο που χρησιμοποιεί ο manager για να λύσει τα προβλήματά του. Μπορούμε λοιπόν να διακρίνουμε διαφορετικά συστήματα / μεθόδους management.

A. Ανάλογα με τις πηγές διακρίνεται σε:

1. **Εμπειρικό – παραδοσιακό**, δηλ. αυτό που βασίζεται στην εμπειρία των άλλων managers.
2. **Σύγχρονο – επιστημονικό**, δηλ. αυτό που βασίζεται στη σύγχρονη επιμόρφωση και εκπαίδευση του manager και του προσωπικού.

B. Ανάλογα με την επισήμανση των προβλημάτων σε:

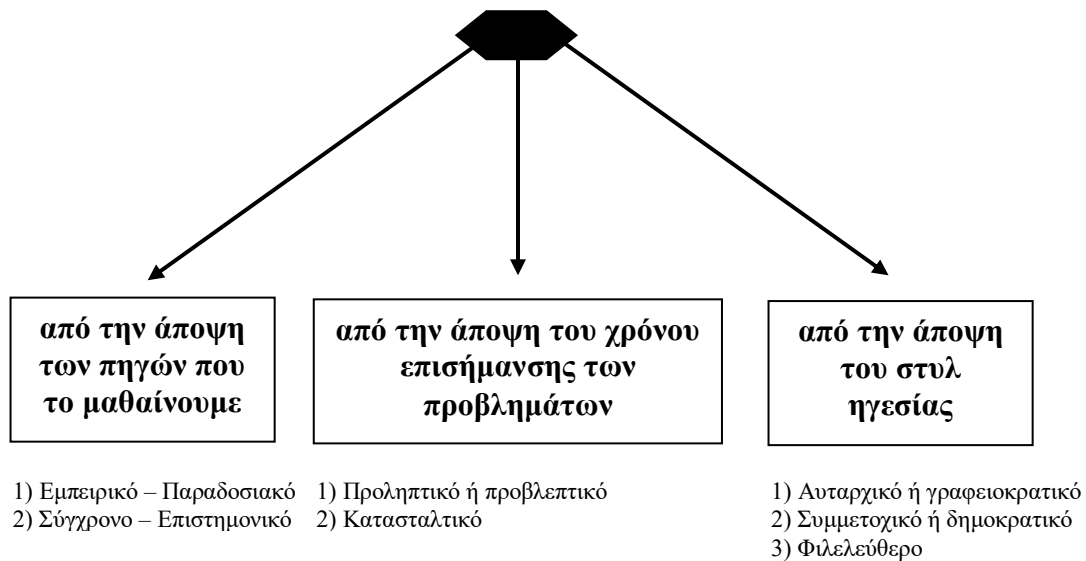
1. **Προληπτικό**, δηλ. αυτό που προβλέπει εκ των προτέρων τα προβλήματα που τυχόν θα εμφανισθούν και λαμβάνει μέτρα για την αντιμετώπισή τους.
2. **Κατασταλτικό**, δηλ. αυτό που αντιμετωπίζει τα προβλήματα αμέσως μετά την εκδήλωσή τους.

Γ. Ανάλογα με το στυλ:

1. **Αυταρχικό ή γραφειοκρατικό**. Σύμφωνα μ' αυτό ο manager συγκεντρώνει στα χέρια του απόλυτη εξουσία. Το management διεξάγεται με εντολές, διαταγές, επίδειξη εξουσιαστικής δύναμης. Η λήψη αποφάσεων ανήκει αποκλειστικά στα χέρια του manager και τα χρησιμοποιούμενα απ' αυτόν μέσα είναι ο φόβος, οι απειλές, οι πειθαρχικές ποινές, η ψυχολογική βία, οι απολύσεις, κ.λπ.
Αυτό που βασίζεται στο «**πρωτόκολλο**», στη «**θέση**», τη «**δομή**», ή το «**οργανόγραμμα**» του φορέα, δηλ. όταν ο manager αντλεί την εξουσία του από τον «**τίτλο**» του και την τυπική δομή του οργανισμού (γραφειοκρατικό).
2. **Συμμετοχικό ή δημοκρατικό**. Σύμφωνα μ' αυτό ο manager αποκεντρώνει και κατανέμει την εξουσία και σε άλλα στελέχη. Τα χρησιμοποιούμενα μέσα είναι οι κοινές συσκέψεις, οι ανταλλαγές απόψεων, η πρόταση όλων των στελεχών σε κοινή συνεδρίαση. Ο manager ή συμβουλεύει ή δίνει οδηγίες ή συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων.
3. **Φιλελεύθερο**. Σύμφωνα μ' αυτό ο manager αφήνει την ομάδα των στελεχών να αποφασίσει ελεύθερα χωρίς τη δική του συμμετοχή. Το σύστημα αυτό προϋποθέτει την αυτόκλητη συνεργασία των

στελεχών, η οποία καθορίζει τους σκοπούς και τα μέσα δράσης χωρίς να υπάρχει παρέμβαση «εκ των άνω». Η λήψη αποφάσεων γίνεται με την ευθύνη όλων των στελεχών χωρίς να υπάρχει πρωτοβουλία ενός.

Ταξινόμηση συστημάτων Μάνατζμεντ

2.4.1. Εργαλεία του πολιτιστικού management

Το management χρησιμοποιεί ορισμένα εργαλεία προκειμένου να επιτύχει την αποστολή του. Τα κυριότερα απ' αυτά είναι:

- 1) το **Πρόγραμμα**
- 2) το **Οργανόγραμμα**: Απεικονίζει τη διάρθρωση μίας υπηρεσίας ενός οργανισμού. Στο οργανόγραμμα απεικονίζονται η δομή του οργανισμού ως μία πυραμίδα, ενώ εμφανίζονται και οι κάθετες γραμμές επικοινωνίας και ελέγχου μεταξύ διευθύνσεων, τμημάτων, τομέων, κ.λπ. που ανήκουν σε διαφορετικά επίπεδα.
- 3) το **Εγχειρίδιο του Οργανογράμματος**: Περιέχει όλες τις πληροφορίες που επεξηγούν τα «κουτιά» (Διευθύνσεις, τμήματα,

- γραφεία, κ.λπ.) του Οργανογράμματος, τις δραστηριότητες, τις σχέσεις των διαφόρων λειτουργιών, τις αλληλεξαρτήσεις, κ.λπ.
- 4) το **Εγχειρίδιο Πολιτικής**: καθορίζει τη γενική πολιτική του Οργανισμού / φορέα κατά τομέα και δραστηριότητα.
 - 5) το **Εγχειρίδιο Διαδικασιών**: επεξηγεί τις διαδικασίες που χρησιμοποιούνται μέσα στον Οργανισμό προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα διάφορα προβλήματα, τη ροή των πληροφοριών, τους τρόπους επικοινωνίας, αναφοράς, λήψης αποφάσεων, κ.λπ.
 - 6) ο **Κανονισμός Προσωπικού**: ρυθμίζει την κατάσταση του προσωπικού (τρόπος πρόσληψης, επιλογής, αμοιβής, αξιολόγησης κ.λπ.)
 - 7) τα **Εκπαιδευτικά Προγράμματα**: που αφορούν την εκπαίδευση, μετεκπαίδευση και συνεχή κατάρτιση του προσωπικού, ώστε να είναι πιο αποδοτικό και να μπορεί να παρακολουθεί τις νέες εξελίξεις.¹¹⁹
 - 8) οι **Συσκέψεις**: μπορεί να είναι θεσμοθετημένες ή και όχι (άτυπες) και έχουν ως στόχο την επικοινωνία μεταξύ των μελών του οργανισμού, τη ροή πληροφοριών, την από κοινού αντιμετώπιση προβλημάτων κ.λπ.
 - 9) οι **Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές**: εξασφαλίζουν υψηλή απόδοση έργου, ταχύτητα, αξιοπιστία, διαφάνεια και αποδεσμεύουν χέρια για πιο παραγωγικές εργασίες.
 - 10) η **Τράπεζα Στοιχείων – Πληροφοριών**: είναι απαραίτητη στον manager ιδίως στη λήψη αποφάσεων.

¹¹⁹ Για το σύστημα κατάρτισης στελεχών στην Ελλάδα, βλ. Patiniotis N. & Stavroulakis, D., «The Development of Vocational Education Policy in Greece: A Critical Approach», Journal of European Industrial Training, 1997, Vol 21, G 7, p. 192-202.

2.5. Η ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ MANAGEMENT

Η αναπόφευκτη σύγκριση με τον ιδιωτικό τομέα που κατάφερε να χρησιμοποιήσει σύγχρονες μεθόδους management και να επιτύχει αποτελεσματικότητα, αποδοτικότητα και παραγωγικότητα μας οδήγησε σε σκέψεις για την λειτουργία και τη χρησιμότητα του management στον τομέα του πολιτισμού.

Δεν μπορεί όμως να γίνει απόλυτη εξίσωση λόγω του ηθικού χαρακτήρα, της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς, της «θεραπείας των πολιτισμικών αγαθών», της αδυναμίας εφαρμογής μεθόδων υπολογισμού κόστους-ωφέλειας που τον διέπουν.

Μεταφορά μόνον: Των μεθόδων που μπορούν να προσαρμοστούν στην ιδιαίτερη φύση του πολιτισμού.

• ΣΤΟΧΟΣ

Μια διοίκηση που στηρίζεται μεν στις παραδεδεγμένες θεμελιώδεις αξίες του πολιτιστικού συμφέροντος της προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς, της πολιτισμικής ηθικής και ταυτότητας, αλλά και χρησιμοποιεί παράλληλα της απαραίτητες επιστημονικές μεθόδους ώστε να παράγει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα με εύλογο κόστος λειτουργίας και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του κοινού.

Εξ άλλου το σύστημα πολιτιστικών Αξιών υφίσταται μεγάλη αλλαγή ως προς

- Την τεχνολογία
- Το περιβάλλον
- Την πολιτιστική πολιτική

Έτσι αποτελεί προϋπόθεση η βελτίωση του συστήματος διαχείρισης των πολιτισμικών πόρων, καθώς και η επιστημονική σχεδίαση και ανάλυση πολιτιστικής πολιτικής με συγκεκριμένη μεθοδολογία αξιολόγησης.

Απαιτούμενες ενέργειες: Προγραμματισμός ανθρωπίνου / δυναμικού ορθή κατανομή του / βελτίωση αποδοχών αντικειμενικές προσλήψεις / εκπαίδευση – επιμόρφωση – υποκίνηση.

Βελτίωση σχέσεων με το κοινό, ενημέρωση στους θεσμούς της Ε.Ε.

Αποκατάσταση ανάπτυξης και βελτίωση ανταγωνιστικότητας δράση για την αντιμετώπιση διαρθρωτικών φραγμών στην προώθηση.

Κατά την άποψή μας, όμως, η ιδιαιτερότητα του πολιτιστικού management και ταυτόχρονα το κλειδί της επιτυχίας του στην τριπολική και αμφίδρομη σχέση καλλιτέχνες – δημιουργοί → πολιτιστικοί managers → κοινό.

Η επίδοση των πολιτιστικών οργανισμών και των πολιτιστικών μάνατζερς είναι σημαντική για την επίδοση της κοινωνίας. Η επίδοση των πολιτιστικών μάνατζερς μπορεί να αξιολογηθεί από πολλά κριτήρια, αλλά δύο είναι τα βασικά.

Επάρκεια / efficiency / αποτελεσματικότητα / effectiveness

Οι πολιτιστικοί μάνατζερς πρέπει να κάνουν και τα δύο.

Η επάρκεια είναι σημαντική. Η αποτελεσματικότητα είναι κρίσιμη.

Οι πολιτιστικοί Μάνατζερς εκτός από τις δύο ιδιαιτερότητες «κλειδιά», έχουν ένα ευρύτερο πλέγμα ρόλων:

1. Οι πολιτιστικοί μάνατζερς δουλεύουν με και δια των ανθρώπων / είναι κανάλια επικοινωνίας μέσα στον οργανισμό.

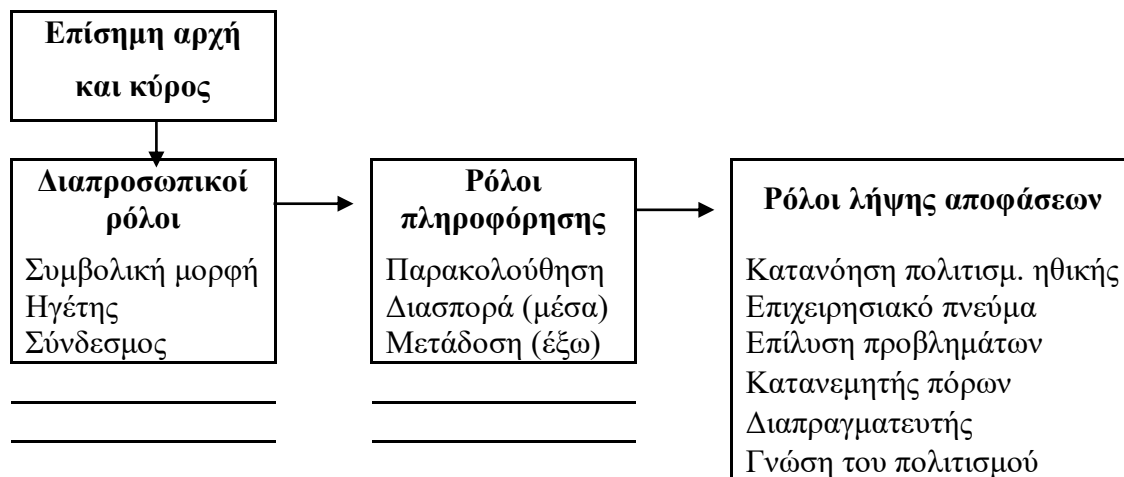
2. Οι πολιτιστικοί μάνατζερς είναι υπεύθυνοι και υπόλογοι.

3. Οι πολιτιστικοί μάνατζερς είναι μεσολαβητές.

4. Οι πολιτιστικοί μάνατζερς ζυγίζουν και αξιολογούν τους διαφόρους στόχους και βάζουν προτεραιότητες. Οι μάνατζερς είναι «πολιτικοί», δημιουργούν σχέσεις, χρησιμοποιούν πειθώ, υποχωρούν όταν χρειάζεται, συμμαχούν.¹²⁰

¹²⁰ Βλ. σχετικά Τσέκος Θ., «Δείκτες παραγωγικότητας και ποιότητας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση», στο (συλλογικό) Τοπική Αυτοδιοίκηση και Δημοκρατία: Προβλήματα και προοπτικές, εκδ. Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης, 1999, σ.σ. 115-122.

Οι ρόλοι ενός πολιτιστικού μάνατζερ

Το μάνατζμεντ στον πολιτιστικό τομέα

Είναι εφικτό όπως οπουδήποτε αλλού.

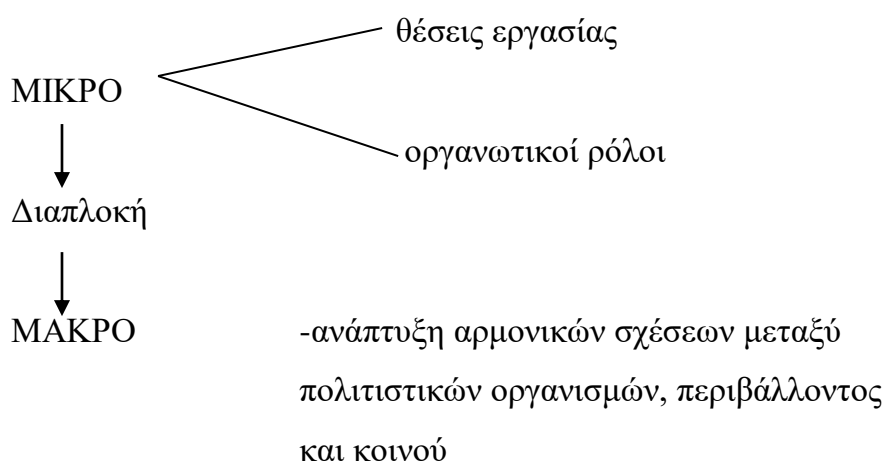
Δεν είναι πανάκεια, δεν είναι παρά προσπάθεια συστηματοποίησης και σχεδιασμού.

Στοιχεία μάνατζμεντ μπορούν να εισαχθούν σε κάθε επίπεδο ενός πολιτιστικού οργανισμού, έστω και σε μικρή κλίμακα. Άρα δεν θα πρέπει να μεταφέρουμε όλες τις ευθύνες για σχεδιασμό στα ανώτερα κλιμάκια ή στις κεντρικές διευθύνσεις, αλλά να διερευνούμε δυνατότητες άμεσης εφαρμογής βελτιώσεων στο άμεσο επίπεδο.

2.6. ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

Όπως προαναφέραμε, οργάνωση σημαίνει ότι οι managers «τακτοποιούν» και συντονίζουν το ανθρώπινο δυναμικό και τους πολιτιστικούς πόρους του οργανισμού. Από αυτή εξαρτάται και η αποτελεσματικότητά του.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Οργανωτική δομή είναι η συστηματικά μορφοποιημένη διάρθρωση των οργανωτικών ρόλων που διαδραματίζουν τα μέλη μιας οργάνωσης και απεικονίζει τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των διαφοροποιημένων ρόλων.

Σύμφωνα με την κλασική διοικητική σκέψη, η ιεραρχική διάρθρωση των ενδοοργανωτικών ρόλων κατά τον WEBER είναι «η πλέον ορθολογική και αποτελεσματική μέθοδος ενάσκησης του ελέγχου» Επιστημονική Διοίκηση. Κατάτμηση της εργασίας σε διεύθυνση και εκτέλεση (Taylor).

Η οργανωτική δομή είναι θεμελιώδης παράγοντας οργανωτικού ελέγχου καθώς σχηματοποιεί την εξουσιαστική ενδοοργανωτική αλληλεξάρτηση μεταξύ των μελών και των τμημάτων της οργάνωσης.

Διαστάσεις της Οργανωτικής Δομής

Η διόγκωση του οργανωτικού πλαισίου και η αύξηση των οργανωτικών λειτουργιών που απαιτούν εξειδικευμένη γνώση δημιούργησαν τις προϋποθέσεις υπέρβασης των προσωποποιημένων μορφών ελέγχου προς την κατεύθυνση της διαφοροποίησης και τυποποίησης των οργανωτικών διαδικασιών.

Βασικές αρχές σχεδιασμού

- α. Αρχή της ενότητας της εντολής
- β. Αρχή της ενιαίας διοίκησης
- γ. Αρχή της συγκέντρωσης -επιχώρησης της εξουσίας λήψης των αποφάσεων
- δ. Αρχή της εξειδίκευσης των καθηκόντων και' ενεργειών.

Η διάσταση της οργανωτικής δομής εκδηλώνεται με τρεις τρόπους:

- α. Οριζόντια διαφοροποίηση
- β. Κάθετη διαφοροποίηση
- γ. Εδαφική διαφοροποίηση

Κριτήρια Οργανωτικής διάρθρωσης

- α. Κριτήριο του σκοπού (Εκροές)
- β. Κριτήριο της διαδικασίας (Εισροές)
- γ. Κριτήριο της Περιφέρειας (Εκροές)
- δ. Κριτήριο του κοινού (Εκροές)

Συντονισμός	Πλεγματική	Συντονισμός
Εισροών	Οργαν. δομή	Εκροών

Φάσμα δομικών επιλογών

Η συνέχεια και η αλληλουχία των στρατηγικών αποφάσεων είναι ουσιώδης συνιστώσα της οργανωτικής δράσης.

Η οργανωτική δομή είναι ο συνδεδετικός κρίκος της λειτουργικής μετατροπής των στρατηγικών αποφάσεων σε επιχειρησιακή δράση.

Η οργανωτική στρατηγική είναι προσδιοριστικός παράγοντας της οργανωτικής δομής.

Ως προς τον οργανωτικό σχεδιασμό και το οργανωτικό μέγεθος υπάρχουν αντιφατικές απόψεις περί ιδανικού οργανωτικού μεγέθους για κάθε περίπτωση κάποιοι ασφαλείς δείκτες όμως είναι:

- α. ο αριθμός προσωπικού
- β. το ύψος προϋπολογισμού
- γ. το σύνολο των αρμοδιοτήτων.

Το μέγεθος επηρεάζει την επιλογή της οργανωτικής τεχνολογίας. Η αύξηση του οργανωτικού μεγέθους σχετίζεται άμεσα και θετικά με την κάθετη και οριζόντια διαφοροποίηση της οργανωτικής δομής.

Η συνέχεια και η αλληλουχία των στρατηγικών αποφάσεων είναι ουσιώδης συνιστώσα της οργανωτικής δράσης.¹²¹

Η ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΥΝΔΕΤΙΚΟΣ ΚΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΣΕ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΔΡΑΣΗ

Η οργανωτική στρατηγική είναι προσδιοριστικός παράγοντας της οργανωτικής δομής ενός πολιτιστικού οργανισμού.

Οι στρατηγικές επιλογές και αποφάσεις καθορίζουν τη δομική διάρθρωση. Αναλυτικές φάσεις της διαδικασίας σχεδιασμού των οργανώσεων.¹²²

Allen	Drucker	Koontz-Wehrich
Οργάνωση από πάνω προς το κάτω Οργάνωση από κάτω προς τα πάνω θέσεις διοίκησης Ομαδοποίηση συσχετιζομένων ενεργειών. Έλεγχος για την εξισορρόπηση των κατανεμημένων πόρων Προσδιορισμός εύρους εποπτείας	Προσδιορισμός δραστηριοτήτων για την υλοποίηση του σκοπού. Προσδιορισμός και ενεργειών (ομαδοποιημένων και χωριστών). Προσδιορισμός ευθυνών εξουσίας	Προσδιορισμός κατηγοριοποίηση των αναγκαίων ενεργειών. Ομαδοποίηση ενεργειών σε σχέση με τους πόρους εκχώρηση εξουσίας οριζόντιος – κάθετος συντονισμός της εξουσίας και των πληροφοριακών σχέσεων

Ο σχεδιασμός θέσεων εργασίας περιλαμβάνει τα εξής στάδια:

1. Ανάλυση θέσεων εργασίας
2. Περιγραφή καθηκόντων
3. Εξειδίκευση εργασίας
4. Αξιολόγηση θέσεων εργασίας

¹²¹ Koontz H and Wehrich H., Essentials of Management, fifth edition, McGraw – Hill International Editions, N.Y. 1990, p.p. 136-139.

¹²² O'Donnel G., Koontz H. and Wehrich H., Management: A book of Readings, McGraw – Hill Book Company, N.Y. 1990, p.p. 292-300.

2.6.1. Καταμερισμός εργασίας - Οργανωτική ανάπτυξη - Συντονισμός

Ένας πολιτιστικός οργανισμός μπορεί να είναι ίδρυμα, εταιρεία μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου. Ανεξαρτήτως της νομικής του μορφής, η διαδικασία οργάνωσης προϋποθέτει την εξισορρόπηση των αναγκών του οργανισμού για σταθερότητα και αλλαγή και κανονισμό λειτουργίας. Δεν υπάρχει ο καλύτερος τρόπος οργάνωσης.¹²³

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η οργανωτική ανάπτυξη περιλαμβάνει τα εξής στάδια: Καταμερισμός εργασίας - Οργάνωση σε Διευθύνσεις, τμήματα, τομείς, συντονισμός, οργανωτική σχεδίαση.

1. Καταμερισμός εργασίας

Ο χωρισμός ενός πολύπλοκου έργου σε μέρη όπου τα άτομα είναι υπεύθυνα για συγκεκριμένο, περιορισμένο κομμάτι του έργου (καθήκοντα) αντί για το έργο συνολικά.

2. Οργάνωση σε Διευθύνσεις, τμήματα κ.λπ.

Ο χωρισμός σε τομείς εργασίας που είναι μεταξύ τους λογικά και παρεμφερώς συνδεδεμένα.

3. Συντονισμός

Ο συντονισμός των δραστηριοτήτων των διαφορετικών μερών του οργανισμού για την επίτευξη των στόχων του.

4. Οργανωτική σχεδίαση

Η υιοθέτηση / δημιουργία της οργανωτικής δομής, η οποία είναι η πιο κατάλληλη για την στρατηγική, προσωπικό, τεχνολογία και καθήκοντα / σκοπούς του οργανισμού.

¹²³ Urwick L., Actions of Organization, Public Administration Magazine, London 1955, p.p. 348-350.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝ. ΔΟΜΗ-ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οργάνωση είναι η διαδικασία της ρύθμισης της διάρθρωσης της εταιρείας και του συντονισμού των διοικητικών πρακτικών και της χρησιμοποίησης όλων των πηγών.¹²⁴

Οργανωτική διάρθρωση είναι η ρύθμιση και ο συσχετισμός των διαφόρων συστατικών μερών και της θέσης του οργανισμού.

Διάγραμμα Οργάνωσης / Οργανόγραμμα

Η γραφική απεικόνιση.

Είδη οργανωτικής διάρθρωσης:

1. Λειτουργική Οργάνωση

Σε μονάδες όπου ο καθένας έχει μια λειτουργική δραστηριότητα (π.χ. Μάρκετινγκ, διοίκηση κτλ).

Σταθερό περιβάλλον σχετικά μικρών οργανισμών:

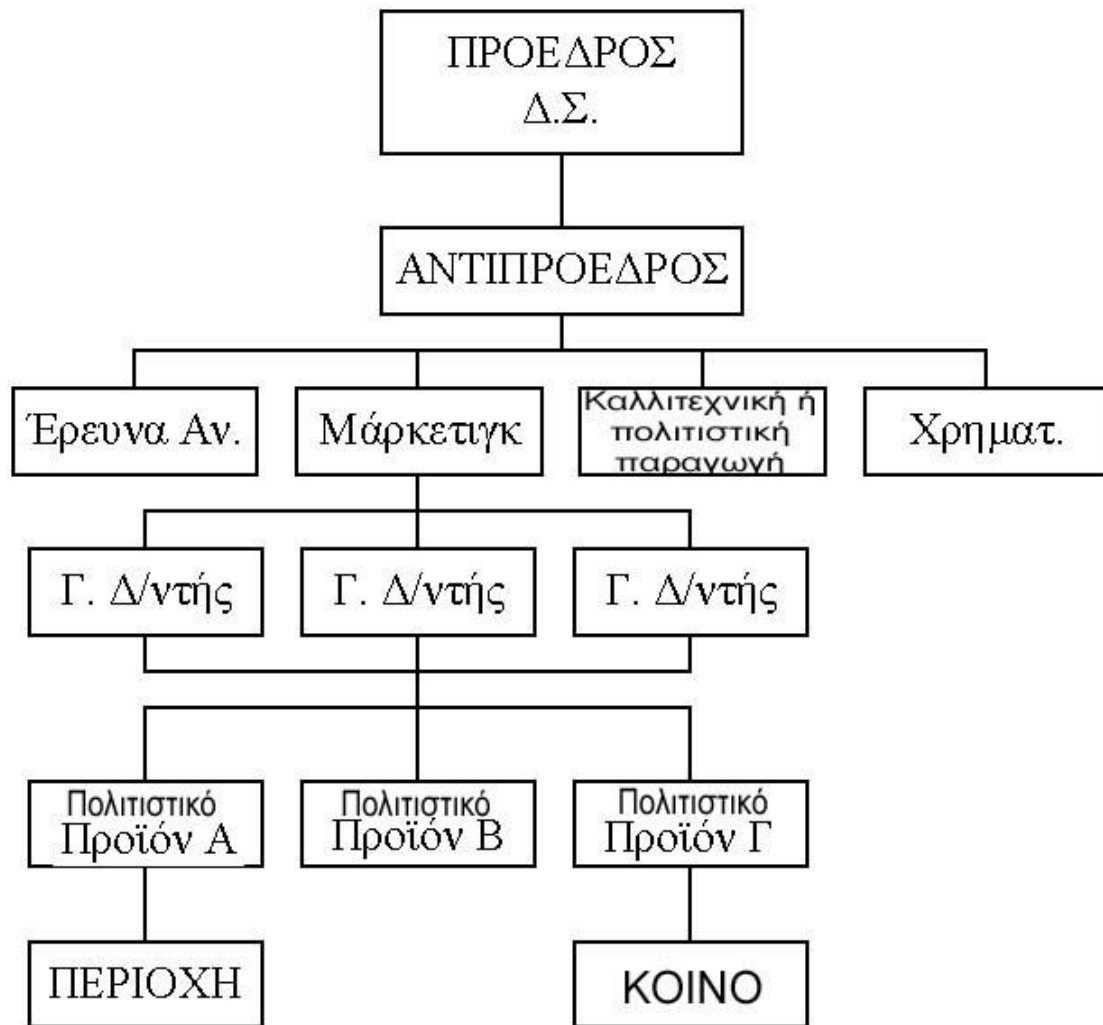
Ευνοεί την εξειδίκευση, δεν απαιτεί πολύ συντονισμό και γενικές ικανότητες. Δεν ευνοεί καινοτομίες και συνολικά καθήκοντα.

2. Οργάνωση προϊόντος / Αγοράς

Η οργάνωση σε κατηγορίες που περιλαμβάνουν όλους όσους ασχολούνται με ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό προϊόν / πελάτη – είδος κοινού.

- 1) Ομάδα πολιτιστικών προϊόντων η πολιτιστικό προϊόν
- 2) Γεωγραφική διαίρεση
- 3) Είδη κοινού (πελάτες).

¹²⁴ Βλ. σχετικά, Τυπάς Γ. και Κατσαρός Γ., «Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη», εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2003, σ.σ. 221-222.

Αυτή η οργανωτική δομή ταιριάζει περισσότερο και χρησιμοποιείται συνήθως σε μεγάλες / Πολυεθνικές ημιαυτόνομες κατηγορίες. Ως πλεονεκτήματα μπορούμε ν' αναφέρουμε τα εξής: Ευκολότερος συντονισμός. Ευκολότερος απολογισμός. Λιγότερο κεντρικό μανάτζμεντ ξεκαθαρισμένες ευθύνες. Γρηγορότερες αλλαγές. Ολοκληρωτική συγκέντρωση σε όλους.¹²⁵

Τα μειονεκτήματα όμως που παρουσιάζει συνοψίζονται στα παρακάτω σημεία:

- ✓ Δημιουργεί «τριβές». Δυσκολεύει τον συντονισμό των κατηγοριών.
- ✓ Αποθαρρύνει μακροπρόθεσμες προτεραιότητες. Απαιτεί υψηλό κόστος ειδικών.

¹²⁵ αυτόθι, σ.σ. 223.

3. Μικτή οργάνωση (Matrix)

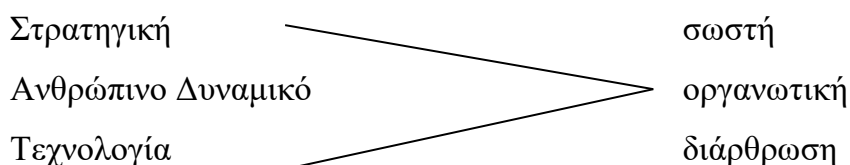
Οργάνωση κατά την οποία κάθε εργαζόμενος «αναφέρεται» και σε λειτουργικό / τομεακό μάνατζερ και σε μάνατζερ έργου ή ομάδας.

Αποτελεί συνδυασμό των δύο προαναφερόμενων συστημάτων, συνήθως απαντάται σε παγκόσμιες εταιρείες.

Στα υπέρ της καταγράφονται το ευέλικτο σύστημα συμμετοχικό, το ότι αναπτύσσει ικανότητες υποκινεί το προσωπικό για ταύτιση με το προϊόν, ευνοεί συνεργασίες, ευνοεί κινητικότητα του προσωπικού.

Υπάρχει όμως ο κίνδυνος δημιουργίας κλίματος «αναρχίας». Απαιτεί πολλές διαπροσωπικές ικανότητες υψηλό κόστος εφαρμογής.

Τέλος θα ήταν παράλειψή μας να μην αναφέρουμε την ύπαρξη της ανεπίσημης (άτυπης) οργάνωσης, η οποία συνυπάρχει με την επίσημη (τυπική) καθόσον οι διαπροσωπικές σχέσεις και επικοινωνίες είναι αναπόφευκτες με τους ανθρώπους.

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Είναι η διαδικασία της ενοποίησης των αντικειμενικών σκοπών και των δραστηριοτήτων των ξεχωριστών τμημάτων της εταιρείας για την επίτευξη των στόχων με ανάγκη για συντονισμό. Εξαρτάται από τον βαθμό αλληλεξάρτησης των τμημάτων επεξεργασίας πληροφοριών. Υπάρχουν τρεις μέθοδοι προσέγγισης:

1. Βασικές τεχνικές δηλαδή, χρησιμοποίηση ιεραρχίας, κανόνων διαδικασιών, ανάπτυξη προγραμμάτων και στόχων για την ροή πληροφοριών.

2. Ανάπτυξη συντονισμού ή οριζόντια ή κάθετα ή και τα δύο (↕ ↘) άμεση επαφή). Μέσω ειδικών συνδέσμων (άτομα ή ομάδες ή συμβούλια).

3. Μείωση της ανάγκης συντονισμού δημιουργώντας πρόσθετες πηγές βοήθια τα τμήματα να παρεκκλίνουν (10.000 → 12.000 1/10), δημιουργώντας ανεξάρτητα τμήματα εσωτερικά.

2.6.2. Σύγχρονες βασικές αρχές οργάνωσης και πολιτιστική διοίκηση

Η Οργανωτική δομή είναι κρίσιμος όρος της διοικητικής πραγματικότητας και συνυπάρχει με την δομική παθολογία. Η οργανωτική διάρθρωση πρέπει να αντικατοπτρίζει τις διαδικασίες και τις λειτουργίες ενός πολιτιστικού οργανισμού και όχι προσωπικές, συντεχνιακές ή άλλες φιλοδοξίες.

Περαιτέρω επισημάνσεις που μπορούν να γίνουν:

Προβλήματα που υπάρχουν:

1. μη ορθολογική τμηματοποίηση του πολιτιστικού έργου
2. πλασματική οριζόντια και κάθετη διαφοροποίηση των οργανισμών
3. ενδοοργανωτικές επικαλύψεις
4. δομική ακαμψία
5. εμπειροτεχνική προσέγγιση διάρθρωσης των πολιτιστικών οργανισμών
6. διοικητικές περιχαρακώσεις
7. αδυναμία συντονισμού και αποτελεσματικότητας.

Για να ξεπεραστούν: η υπερβολικά άκαμπτη και ανορθόδοξη διόγκωση της οργανωτικής δομής που έχει σαν συνέπεια την κατάτμηση και διάσπαση της ενότητας του αντικειμένου την επικάλυψη και σύγχυση των αρμοδιοτήτων και αναπόφευκτες καθυστερήσεις στη ροή των διοικητικών διαδικασιών είναι απαραίτητες οι εξής ενέργειες:

1. Κατανόηση και αποδοχή της αποστολής και του έργου ενός πολιτιστικού οργανισμού.
2. ενίσχυση της περιφερειακής διοίκησης με την αποσυγκέντρωση αρμοδιοτήτων (η ενέργεια αυτή αναφέρεται στην πολιτική του ΥΠΠΟ).
3. κατάργηση περιττών ή συγχώνευση ομοειδών οργανικών μονάδων.
4. επανεκτίμηση των αναγκών σε θέσεις.

5. ορθολογική κατανομή προσωπικού μεταξύ κεντρικών και περιφερειακών υπηρεσιών (η ενέργεια αυτή αναφέρεται στην πολιτική του ΥΠΠΟ).

6. επέκταση και εκμετάλλευση της πληροφορικής.

Αποτελεσματικοί πολιτιστικοί οργανισμοί απαιτούν:

1. ευέλικτα οργανωτικά σχήματα
2. ορθολογική κατανομή θέσεων προσωπικού
3. ορθολογικός καθορισμός τμημάτων.
4. οργανωτικές / λειτουργικές παρεμβάσεις για την βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών με παράλληλη μείωση του κόστους λειτουργίας
5. προσήλωση στην ηθική της πολιτισμικής διαχείρισης και στην ποιότητα του πολιτιστικού προϊόντος.
6. Ο ορθολογικός προγραμματισμός περιλαμβάνει σαφείς και συγκεκριμένους στόχους.
7. Η κατανόηση των στόχων, η ενδοργανωτική επικοινωνία η ουσιαστική πληροφόρηση για τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, τις ενδιάμεσες ενέργειες, τους διατιθέμενους πόρους και τις προβλεπόμενες συνέπειες αποτελεί συνέπεια της διοικητικής συμπεριφοράς και όχι προνομιακό μυστικό.
8. Σημαντικό κίνητρο παραγωγικότητας η συμμετοχή σε υλοποίηση όσων μετέχουν στη διαμόρφωση στόχων.
9. Σημαντική η ικανότητα ευέλικτης προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες συνθήκες.
10. Ιεράρχηση στόχων – καθορισμός προτεραιοτήτων.

2.7. Η ΣΤΕΛΕΧΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

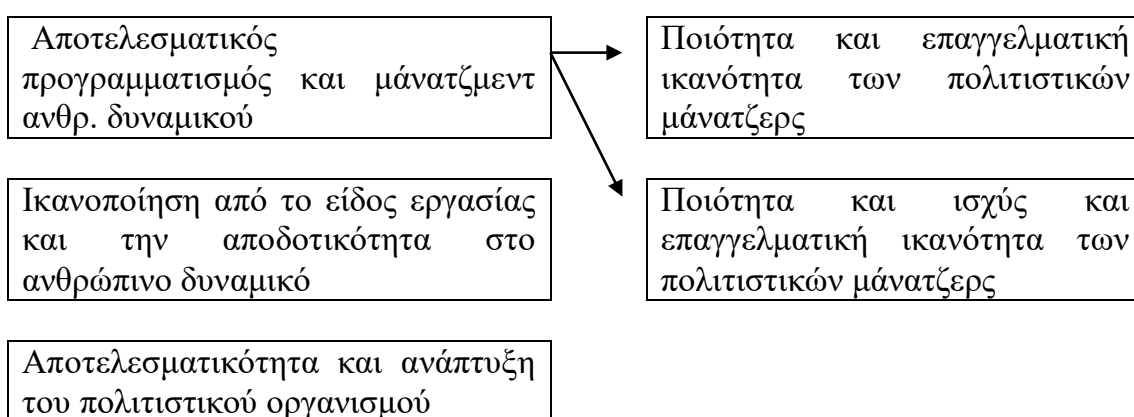
Σε κάθε πολιτιστικό οργανισμό είναι απαραίτητος ο προγραμματισμός του για το στελεχιακό δυναμικό του. Οι δραστηριότητες σε θέματα

προσωπικού και εργασιακών σχέσεων πραγματοποιούνται από ειδικούς σε αυτό τον τομέα και περιλαμβάνουν:

- Συλλογική διαπραγμάτευση,
- Ρύθμιση συλλογικών συμβάσεων,
- Στρατολόγηση,
- Επιλογή,
- Αμοιβή και προγράμματα κινήτρων,
- Υγιεινή και ασφάλεια,
- Ανάλυση και αξιολόγηση εργασίας,
- Εκπαίδευση και ανάπτυξη, κ.λπ.

Οι δραστηριότητες αυτές είναι ουσιώδεις για την πραγματοποίηση των στόχων του οργανισμού. Παρέχουν το αναγκαίο ανθρώπινο δυναμικό, αναπτύσσουν και διατηρούν αυτό το δυναμικό, προλαμβάνουν, αποτρέπουν και επιλύουν τα προβλήματα απασχόλησης και αναπτύσσουν και συντηρούν ένα ποιοτικό επίπεδο εργασιακής ζωής που κάνει την απασχόληση να είναι μια επιθυμητή προσωπική και κοινωνική σχέση.¹²⁶

Το αποτελεσματικό μάνατζμεντ του ανθρώπινου δυναμικού είναι θετικά συνδεδεμένο με την αποτελεσματικότητα και ανάπτυξη των πολιτιστικών οργανισμών.

¹²⁶ Sloane Art., Personnel: Managing Human Resources, Prentice - Hall, Nov. 1993, pp. 127-130.

Η διαδικασία προγραμματισμού του ανθρώπινου δυναμικού συνίσταται σε 4 αλληλένδετες λειτουργίες:

- Διερεύνηση
- Πρόβλεψη
- Προγραμματισμό
- Υλοποίηση

Η όλη διαδικασία είναι ή πρέπει να είναι συνεχής και, στην πρακτική λειτουργεί καλύτερα σαν ένα «κυλιόμενο πρόγραμμα» που παρακολουθεί διαρκώς και στη συνέχεια εκσυγχρονίζεται ή μεταβάλλεται ανάλογα με νεώτερα αποτελέσματα

Τρεις είναι οι πόλοι που κατά την άποψή μας υφίστανται και λειτουργούν στον τομέα του πολιτισμού και ιδιαίτερα στο χώρο του δημόσιου πολιτιστικού τομέα, οι καλλιτεχνικοί υπεύθυνοι των τομέων δημιουργικής πολιτιστικής παραγωγής και των ερασιτεχνικών καλλιτεχνικών τμημάτων, τα πολιτιστικά στελέχη και οι αιρετοί / παραγωγοί.

1. Ποιοι είναι οι καλλιτεχνικοί υπεύθυνοι:

Εκείνοι που ορίζονται να έχουν την ευθύνη της καλλιτεχνικής λειτουργίας των τμημάτων είτε ενός πολιτιστικού οργανισμού στο κέντρο είτε μιας δημοτικής πολιτιστικής επιχείρησης στην περιφέρεια. Οι ειδικότητες που συνήθως υπάρχουν είναι οι διευθυντές ωδείων ή μουσικών σχολών και οι μαέστροι χορωδιών, καθηγητές και δάσκαλοι μουσικής, διευθυντές φεστιβάλ, σκηνοθέτες θεάτρου, δάσκαλοι παραδοσιακού και μοντέρνου χορού, ζωγράφοι και γλύπτες, λογοτέχνες, ειδικοί στον κινηματογράφο και τα οπτικοακουστικά κλπ. Προσδιορίζονται βέβαια και από τα συμβατικά τους προσόντα, αλλά κυρίως από την εμπειρία τους, τη γνώση τους και την καταξίωση τους στο χώρο.¹²⁷

¹²⁷ Ιωαννίδης Γ., «Τοπική Αυτοδιοίκηση και Καλλιτέχνες», στο Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία, συλλογικός τόμος, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, 1994, σελ. 36-42.

2. Οι αιρετοί

Οι αιρετοί, σχεδόν πάντα αποκομμένοι από το πολιτιστικό γίνεσθαι, συχνά χωρίς άποψη και καλλιτεχνικό αισθητήριο και με δεδομένο ότι απουσιάζει μια ολοκληρωμένη αντίληψη για τον πολιτισμό, επισείουν τον μπαμπούλα της περίφημης "πολιτικής ευθύνης" και διαμορφώνουν ένα στεγανό χώρο λειτουργίας τόσο για τον πολιτιστικό υπεύθυνο όσο και για τους καλλιτέχνες, που δεν επιτρέπει ούτε σχέσεις ανταλλαγής απόψεων σε βασικά θέματα ούτε βέβαια την κατάκτηση ενός κοινού κώδικα επικοινωνίας. Η κριτική που ασκείται συνοψίζεται στο ότι οι περισσότεροι αιρετοί πολυπραγμονούν, αυτοσχεδιάζοντας, με ενέργειες άμεσης απόδοσης, χωρίς συνέχεια και συνέπεια, αφού θεωρούν τον πολιτισμό σαν μια εύκολη υπόθεση εντυπωσιασμού και ψηφοθηρίας.

3. Τα πολιτιστικά στελέχη (ή οι managers πολιτισμού)

Οι άνθρωποι που ορίζονται ως υπεύθυνοι πολιτισμού συχνά διακρίνονται από μια «δημοσιούπαλληλίστικη» νοοτροπία με κυρίαρχο στοιχείο τη λογική της κάρτας και του ωραρίου. Δυστυχώς οι πολιτιστικοί managers και τα στελέχη εξαντλούν το ρόλο τους γραφειοκρατικά και δεν καταφέρνουν να κάνουν τους μικρούς συμβιβασμούς και τους απαραίτητους χειρισμούς, ώστε απρόσκοπτα να προχωρήσει η πολιτιστική διαδικασία.

Πολλές φορές τα στελέχη και ο υπόλοιπος μηχανισμός που ασχολείται με τον πολιτισμό είναι ο κύριος παράγοντας τροχοπέδης και η βασική αιτία απογοήτευσης των καλλιτεχνών, όσο και αν υφίστανται οι καλές προθέσεις των αιρετών.¹²⁸

Οι άνθρωποι που δουλεύουν για τον πολιτισμό πρέπει να λειτουργούν «δίκην αφανών ηρώων» χωρίς προβολή αλλά με υψηλή ευθύνη, μεράκι και φαντασία, να βρίσκονται σε μια διαδικασία συνεχούς ενημέρωσης και κατάρτισης, να προσφέρουν αφειδώς τις υπηρεσίες τους, να προλαβαίνουν αντιθέσεις και εντάσεις, να λύνουν τα μικρά, αλλά πολύ σημαντικά,

¹²⁸ Ιωαννίδης Γ., «Τοπική Αυτοδιοίκηση και Καλλιτέχνες», στο Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία, συλλογικός τόμος, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, 1994, σελ. 40-42.

καθημερινά προβλήματα, να πλαισιώνουν και να στηρίζουν αμέριστα τους καλλιτεχνικούς υπεύθυνους, ενώ παράλληλα θα πρέπει να συνθέτουν τις διαφορετικές ταχύτητες ή καλύτερα τη διαφορά φάσεως μεταξύ των αιρετών και των καλλιτεχνών.

Κυρίως, όμως, λόγω της ιδιαιτερότητας της φύσης του αντικειμένου των πολιτιστικών οργανισμών, ένας manager πολιτισμού έχει να «διαχειριστεί» τα προβλήματα που δημιουργούνται από τους ίδιους τους καλλιτέχνες.

Το βασικό πρόβλημα που εμφανίζουν οι καλλιτεχνικοί υπεύθυνοι ή οι καλλιτέχνες είναι η αδυναμία τους (πολλές φορές ηθελημένη) να προσπαθήσουν να γνωρίσουν και να αντιληφθούν τις ιδιαιτερότητες του χώρου, δηλαδή τις συνήθειες και τις ιδιαιτερότητες του, τις δυσκολίες και τα προβλήματά του, τελικά τους ίδιους τους ανθρώπους του, τον τρόπο που επικοινωνούν και ενημερώνονται, τον τρόπο που διασκεδάζουν, ψυχαγωγούνται και διαχειρίζονται τον ελεύθερο χρόνο τους.

Τα προηγούμενα, σε συνδυασμό με τις πολλές παράλληλες υποχρεώσεις τους, δημιουργούν συχνά το φαινόμενο μιας σχεδόν «τουριστικής» παρουσίας τους από πολιτιστικό φορέα σε πολιτιστικό φορέα και άρα την αδυναμία να διαμορφώσουν όρους ολοκληρωμένης λειτουργίας και συνολικής παρέμβασης (στο μέτρο φυσικά που στον κάθε ένα καλλιτεχνικό υπεύθυνο αντιστοιχεί).

Ένα επίσης αρνητικό στοιχείο αποτελεί η «προσπάθεια» πολλών καλλιτεχνών να επεκτείνουν και να επιβάλλουν την άποψη τους «επί του γενικού», δηλαδή και σε θέματα που έχουν σχέση με τον προγραμματισμό, τις αρχές, την οργάνωση, τις επιλογές, ακόμα και σε τομείς που άπτονται της λειτουργίας των πολιτιστικών managers.

Πολλοί δε καλλιτέχνες, παρατηρείται το φαινόμενο, να απαιτούν και να επιβάλουν τις απόψεις τους για τέτοιου είδους θέματα, έχοντας αυτοανακηρυχθεί «αυθεντίες» σε οτιδήποτε άπτεται του πολιτιστικού τομέα. Γι' αυτή την κατάσταση ευθύνεται βέβαια και το γεγονός ότι μέχρι πρότινος, το ρόλο των πολιτιστικών managers τον έπαιζαν καλλιτέχνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

3.1. Γενικά για την Ανάπτυξη

Η έννοια της ανάπτυξης και ειδικότερα της οικονομικής ανάπτυξης ¹²⁹ είναι από τις έννοιες εκείνες των οποίων η σημασία είναι πασίγνωστη και ο δεσμός αδύνατος. Παρόλα αυτά θα προσπαθήσουμε να δώσουμε την έννοια της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία είναι η μεγέθυνση του παραγόμενου προϊόντος μιας δεδομένης κοινωνίας και η, μέσω αυτού αύξηση του πλούτου και του υλικού επιπέδου ζωής.

Με την έννοια περιφερειακή ανάπτυξη ¹³⁰ εννοούμε εδώ ένα σύνολο διαδικασιών για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη όλων των περιφερειών μιας χώρας. Η ανάπτυξη αυτή επιδιώκεται και επιτυγχάνεται με την αύξηση (και σε πολλές περιπτώσεις και με τη διαφοροποίηση της παραγωγικής «ικανότητας» των περιφερειών και ορισμένες αναδιορθώσεις. Η αύξηση της «παραγωγικής» ικανότητας και οι αναδιορθώσεις πρέπει να είναι τέτοιες, ώστε να εξασφαλίζουν «μια συνεχή και αυτοσυντηρούμενη αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλή εισοδήματος και βελτίωση διαβίωσης του πληθυσμού τους». ¹³¹

Η (οικονομική) περιφέρεια, μπορεί να είναι διαφορετική από τη διοικητική περιφέρεια, στην εφαρμογή όμως προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης αναγκαστικά συνδέεται με διοικητική ή διοικητικές περιφέρειες. ¹³²

¹²⁹ Γ. ΚΟΥΣΟΥΜΑΡΗ, *Οικονομική ανάπτυξη και αναπτυξιακή πολιτική*, Αθήνα 1979, σελ. 1

¹³⁰ βλ. Κ. ΒΑΪΤΣΟΥ, *Οικονομική ανάπτυξη*, Αθήνα 1980, σελ. 12

¹³¹ βλ. ΕΒΕΘ, *Προβλήματα περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης*, Θεσσαλονίκη, 1980, σελ. 25

¹³² ΝΤ. ΚΟΝΣΟΛΑ, *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα 1990, σελ. 28

3.1.1. Τοπική ανάπτυξη

Τοπική ανάπτυξη ¹³³ για τον προσδιορισμό της έννοιας της τοπικής ανάπτυξης είναι σκόπιμη η διερεύνηση των όρων από τους οποίους συντίθεται. Ο όρος τοπική αναφέρεται σε κάθε γεγονός, δραστηριότητα ή διαδικασία που γίνεται με πρωτοβουλία ή στηρίζεται από τον πληθυσμό της συγκεκριμένης κάθε φορά χωρικής μονάδας. Με τον όρο ανάπτυξη νοείται μια ευρεία συμμετοχική διαδικασία κοινωνικής αλλαγής σε μία κοινωνία δεδομένης περιοχής με αποτέλεσμα την κοινωνική και υλική πρόοδο για την πλειοψηφία των κατοίκων. ¹³⁴

3.1.2. Ολοκληρωμένη, ενδογενής τοπική ανάπτυξη

Ο όρος «τοπική» δεν αφορά μόνο το συγκεκριμένο χώρο, αλλά αναφέρεται σε κάθε γεγονός, δραστηριότητα ή διαδικασία που γίνεται με πρωτοβουλία ή στηρίζεται από τον πληθυσμό του συγκεκριμένου χώρου.

Στη σημερινή φάση οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της χώρας, οι τοπικές κοινωνίες, διεκδικούν και επιτυγχάνουν να έχουν την πρωτοβουλία στον καθορισμό στόχων, στις προτεραιότητες των έργων και στον προγραμματισμό υλοποίησής τους, επιταχύνοντας έτσι την ανάπτυξη της περιοχής τους.

Ο όρος ανάπτυξη περιλαμβάνει τη βελτίωση της υλικής ευημερίας, ιδίως των ατόμων που έχουν χαμηλότερα εισοδήματα, την εξάλειψη της φτώχειας, του αναλφαριθμητισμού και των ασθενειών και με παράλληλη μεταβολή της διάρθρωσης της παραγωγής και των κοινωνικών δομών, που θα εξασφαλίσει πλήρη παραγωγική απασχόληση του πληθυσμού και συμμετοχή των κοινωνικών ομάδων στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων.

¹³³ **ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΠΙΤΣΑΝΗ**, *Πολιτισμός – Τοπική Κοινωνία – Ευρώπη: Η Τοπική Πολιτιστική ανάπτυξη στην Ελλάδα: 1980 – 1995 και ο (προωθητικός) ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, Καλαμάτα 1996

¹³⁴ **ΚΟΝΣΟΛΑ ΝΤ.**, *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα 1990, σελ. 31

Όποια ανάπτυξη επιτυγχάνεται σε έναν τόπο, έχει σκοπό να εξυπηρετήσει το σύνολο του πληθυσμού της περιοχής και όχι επιλεκτικά τους ολίγους εκλεκτούς.

Η UNESCO θεωρεί την ανάπτυξη:

- 1^{ον} μια ολοκληρωμένη οργανική διαδικασία οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων, διαρκώς αλληλοεπηρεαζόμενων,
- 2^{ον} ως μια ενδογενή αναπτυξιακή διαδικασία, κάθε χώρας, περιφέρειας ή περιοχής που αναλαμβάνει τη διαδικασία της ανάπτυξης σύμφωνα με τις δικές της επιλογές και σε αρμονία με τους στόχους και τις επιδιώξεις του πληθυσμού της, και
- 3^{ον} ως μια παγκόσμια διαδικασία με την έννοια ότι οι στόχοι κάθε χώρας και τα προβλήματά της καθορίζονται σε συνάρτηση με τα παγκόσμια προβλήματα.¹³⁵

Η ολοκληρωμένη τοπική ανάπτυξη είναι μια οργανική διαδικασία, στην οποία παίζουν ρόλο, πέρα από τους φυσικούς πόρους και το κεφάλαιο, οι θεσμοί, οι οργανισμοί, οι φορείς της κοινωνίας (επιμελητήρια, συνεταιρισμοί), οι τοπικοί παράγοντες, η τοπική πρωτοβουλία, οι τοπικές επιχειρήσεις, η επιχειρηματικότητα, η ανθρώπινη αναζήτηση στους τομείς του πολιτισμού.

Για να επιτευχθεί η ανάπτυξη πρέπει να κινητοποιηθεί το σύνολο του ενδογενούς δυναμικού μιας περιοχής.

Η ενδογενής τοπική ανάπτυξη είναι μια διαδικασία που ξεκινάει από τη βάση. Από τους απλούς πολίτες, που αντιλαμβάνονται ότι πρέπει να παρέμβουν αποφασιστικά για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και για τον καθορισμό του δικού τους μέλλοντος.

Η ενδογενής ανάπτυξη έχει ως στόχο:

- Την αξιοποίηση της παραγωγικής δομής της τοπικής οικονομίας.
- Την αξιοποίηση της αγοράς εργασίας και βελτίωση της επιχειρηματικότητας του τοπικού πληθυσμού.
- Την αξιοποίηση των φυσικών πόρων.

¹³⁵ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΡΟΒΑΤΑΣ, «Τοπική Ανάπτυξη, Προοπτικές», *Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση*, Τεύχος 4, Ιούλιος – Αύγουστος 1997, σελ. 60

- Την αξιοποίηση της κοινωνικής και πολιτικής δομής της τοπικής κοινωνίας προς όφελος της ανάπτυξης.
- Την αξιοποίηση των παραδόσεων και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

136

Απαραίτητη προϋπόθεση της ανάπτυξης είναι η πολιτιστική διάσταση σε τοπικό επίπεδο, αφού τα αντικείμενα που αγγίζει και τα μέσα που χρησιμοποιεί συντελούν: ¹³⁷

- (α) Στην προώθηση της πολιτιστικής κουλτούρας του λαού μέσα από διαδικασίες συμμετοχής, ενημέρωσης και πληροφόρησης.
- (β) Στην καλύτερη ενσωμάτωση στο κοινωνικό σύνολο μέσα από διαδικασίες ευαισθητοποίησης, προώθησης της επικοινωνίας, επιμόρφωσης και επαγγελματικής απασχόλησης στον πολιτιστικό τομέα (επαγγέλματα του πολιτισμού).
- (γ) Στην αναβάθμιση του πνευματικού επιπέδου του λαού μέσα από την οργάνωση καλλιτεχνικών και επιμορφωτικών εκδηλώσεων, τη δημιουργία χώρων (βιβλιοθηκών, μουσείων κ.α.) καλλιτεχνικής και πνευματικής έκφρασης.
- (δ) Στην ψυχαγωγία του κοινού μέσα από την προώθηση συμμετοχής σε ομάδες δουλειάς, με στόχο την καλύτερη εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου.

3.2. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ (ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ)

Τόσο στο παρελθόν, όσος και στις μέρες μας έχει αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός γύρω από ζητήματα που αφορούν τους τρόπους διαχείρισης της προσπάθειας για πολιτιστική αποκέντρωση και για περιφερειακή πολιτιστική ανάπτυξη.

¹³⁶ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΡΟΒΑΤΑΣ, «Τοπική Ανάπτυξη, Προοπτικές», *Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση*, Τεύχος 4, Ιούλιος – Αύγουστος 1997, σελ. 60

¹³⁷ ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΨΥΛΛΑ, «Η Πολιτιστική Διάσταση της Τοπικής Ανάπτυξης», *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τεύχος 2, Μάρτιος – Απρίλιος 1992, σελ. 60

Αν θέλαμε να διατυπώσουμε ένα γενικό ορισμό της πολιτιστικής ανάπτυξης θα ισχυριζόμασταν πως αυτή αποτελεί τη διαδικασία ποιοτικής αναβάθμισης της ζωής των κατοίκων μιας συγκεκριμένης περιοχής, η οποία βασίζεται τόσο στην συμμετοχή των πολιτών κατοίκων, όσο και στο υπάρχον πολιτιστικό φαινόμενο της περιοχής. Όταν αναφερόμαστε στον όρο «περιφέρεια» εννοούμε το γεωγραφικό χώρο ως μονάδα άσκησης συγκεκριμένης πολιτιστικής πολιτικής.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι η ολοκληρωμένη περιφερειακή ανάπτυξη μπορεί να πραγματοποιηθεί μονάχα με γνήσια περιφερειακή πολιτιστική ζωή. Και μέσο ή «όχημα» κάθε αποκεντρωτικής πολιτικής είναι τόσο η Τοπική Αυτοδιοίκηση, όσο και οι πρωτοβουλίες μεμονωμένων μελών της τοπικής κοινωνίας.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε ότι είναι απαραίτητη η αποσαφήνιση των όρων «αποκέντρωση» και «πολιτιστική αποκέντρωση» έτσι όπως έχουν αποδοθεί στη σύγχρονη βιβλιογραφία:

«Η αποκέντρωση, πριν από οτιδήποτε άλλο, είναι πολιτική πράξη. Σημαίνει ή θα έπρεπε να σημαίνει συνειδητή επιλογή τρόπου ανάπτυξης μιας κοινωνίας. Μια τέτοια επιλογή θα όφειλε να διέπεται από σαφή κριτήρια, από την ανάγκη δηλαδή να αποδυναμωθεί ο υδροκεφαλισμός της Αθήνας προς όφελος της υπόλοιπης Ελλάδας. Η αποκέντρωση στον τόπο μας θα έπρεπε να εκκινείται από την καθολική διαπίστωση, ότι η χώρα μας πληρώνει πανάκριβα και σε όλα τα επίπεδα την πρωτεύουσά της, όσο ακριβά πληρώνει και η ίδια η πρωτεύουσα τον εαυτό της».¹³⁸

Υπό την παραπάνω έννοια, η αποκεντρωτική διαδικασία συνιστά στην ουσία αναδασμό της δύναμης και ανακατανομή της ισχύος. Η περιφέρεια είναι ο πυρήνας οργάνωσης του αποκεντρωτικού γίγνεσθαι και ο δομικός άξονας μιας αυθεντικής αποκεντρωτικής διαδικασίας.

Ως πολιτιστική αποκέντρωση ορίζεται «...η εκτατική και εντατική καλλιέργεια του πολιτισμού. Το γεωγραφικό και πληθυσμιακό άπλωμα της

¹³⁸ Παπαβασιλείου Β., «Αποκέντρωση και Πολιτική», στο, *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία. Η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης*, Αθήνα, Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1994, σ. 16.

πνευματικής ζωής, η ισόρροπη και ολόπλευρη ανάπτυξη του λαού και του τόπου, η ισοκατανομή των πολιτιστικών αγαθών, ο καταμερισμός και όχι κατακερματισμός της πνευματικής δημιουργίας».¹³⁹

Εάν δεχτούμε τους προαναφερόμενους ορισμούς ως κύριες υποθέσεις εργασίας, είναι ευκολονόητο ότι ένα από τα σημαντικότερα μέσα της περιφερειακής πολιτικής είναι η οικονομική και κοινωνική υποδομή. Κοντολογίς, δίχως την ύπαρξη βιβλιοθηκών, πινακοθηκών, θεάτρων, πνευματικών και πολιτιστικών κέντρων και άλλων πολιτιστικού τύπου οργανισμών, δεν είναι δυνατή η ανάπτυξη και η εξέλιξη της πολιτιστικής ζωής. Τα κριτήρια κατανομής και χωροθέτησης των έργων πολιτιστικής υποδομής είναι σύνθετα και στηρίζονται σε δημογραφικά, οικονομικά και πολιτιστικά δεδομένα.

Τα παραπάνω αυτομάτως μας παραπέμπουν στην έννοια της ανάπτυξης και ειδικότερα της οικονομικής ανάπτυξης η οποία είναι από τις έννοιες εκείνες των οποίων η σημασία είναι πασίγνωστη, ο δε ορισμός πολύ δύσκολος. Κατά μια άποψη ως οικονομική ανάπτυξη ορίζεται η μεγέθυνση του παραγόμενου προϊόντος μιας δεδομένης κοινωνίας και η μέσω αυτής, αύξηση του πλούτου και του υλικού επιπέδου ζωής.¹⁴⁰

Με τον όρο περιφερειακή ανάπτυξη εννοούμε ένα σύνολο διαδικασιών που στοχεύουν στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη όλων των περιφερειών μιας χώρας. Η ανάπτυξη αυτή επιδιώκεται και επιτυγχάνεται με την αύξηση και σε πολλές περιπτώσεις και με την διαφοροποίηση της παραγωγικής «ικανότητας» των περιφερειών και με ορισμένες αναδιορθώσεις. Η αύξηση της «παραγωγικής ιδιότητας» και οι αναδιορθώσεις πρέπει να είναι τέτοιες, ώστε να εξασφαλίζουν «...μια συνεχή και αυτοσυντηρούμενη αύξηση του πραγματικού κατά κεφαλή εισοδήματος και βελτίωση διαβίωσης του πληθυσμού της (περιφέρειας).¹⁴¹ Η (οικονομική) περιφέρεια μπορεί να είναι διαφορετική από τη διοικητική περιφέρεια, στην εφαρμογή όμως

¹³⁹ Βλ., Τοπική Αυτοδιοίκηση και Πολιτισμός, Ύδρα, 1992, σ. 15.

¹⁴⁰ Κουσουμάρη Γ., *Οικονομική ανάπτυξη και αναπτυξιακή πολιτική*, Αθήνα, 1979, σ.1.

¹⁴¹ Βαϊτσο Κ., *Οικονομική Ανάπτυξη*, Αθήνα, 1980, σ. 12 και *Προβλήματα περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης*, ΕΒΕΘ, Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 25.

προγραμμάτων οικονομικής ανάπτυξης, αναγκαστικά συνδέεται με διοικητική ή διοικητικές περιφέρειες.

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της πολιτιστικής ανάπτυξης θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στους δύο ζωτικούς παράγοντες που μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στην προώθησή της. Ο πρώτος παράγοντας σχετίζεται με το ρόλο του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ο δεύτερος με το ζήτημα της λαϊκής συμμετοχής στην παραπάνω διαδικασία.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980 επιχειρήθηκαν σημαντικές προσπάθειες και πρωτοβουλίες που είχαν ως κεντρικό στόχο την ενίσχυση και τη σταθεροποίηση της λειτουργίας του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι εν λόγω προσπάθειες στηρίχτηκαν από την διαμόρφωση και εφαρμογή μέτρων κινήτρων τα οποία θεωρήθηκαν απαραίτητα προκειμένου να ενδυναμωθεί ο θεσμός. Ως τέτοια μπορούμε να αναφέρουμε τη δυνατότητα αξιοποίησης των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πόρων με τη δημιουργία δημοτικών και κοινοτικών επιχειρήσεων και τη μεταφορά πόρων σε εαυτούς από τον κρατικό προϋπολογισμό, την κατάργηση του ελέγχου σκοπιμότητας και την ανεξέλεγκτη πειθαρχική εξουσία του Νομάρχη στους αιρετούς εκπροσώπους, την απευθείας ανάθεση έργων στους δήμους και τις κοινότητες, τη δυνατότητα μεταφοράς σε αυτούς πόρων των λιμενικών ταμείων, τη θεσμοθέτηση της δημοτικής αστυνομίας, κ.λ.π.¹⁴²

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, τα νέα μέτρα που υλοποιήθηκαν ήταν πολυάριθμα και εφαρμόστηκαν σε μικρό χρονικό διάστημα από τους Οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με αποτέλεσμα να διατυπωθούν απόψεις που εξέφραζαν τη δυσαρέσκεια και απαισιοδοξία. Σύμφωνα, μάλιστα, με κάποιες άλλες απόψεις, η βραδύτητα των ρυθμών εφαρμογής χρησιμοποιήθηκε από τους υποστηρικτές του συγκεντρωτικού συστήματος διοίκησης ως επιχειρήματα για να αποδείξουν την αποτυχία των νέων μέτρων.

Το Μάιο του 1985 συστήθηκε η Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ) σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 16 του νόμου 1518/1985, ενώ ένα χρόνο περίπου αργότερα πραγματοποιήθηκε η

¹⁴² Δαουτόπουλος Γ., *Κοινοτική – Τοπική Ανάπτυξη*, β' έκδοση, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 96.

ίδρυσή της. Η σύσταση της Εταιρείας αναπτέρωσε τις ελπίδες για μια σημαντική τεχνική υποστήριξη, όσο αφορά την αξιοποίηση των νέων δυνατοτήτων που είχαν πλέον οι Οργανισμοί της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.¹⁴³

Εντούτοις, παρά τις αισιόδοξες αρχικές προβλέψεις, στα χρόνια που ακολούθησαν εκφράστηκαν αρκετοί προβληματισμοί, όσο αφορά τους προσανατολισμούς των δράσεων της ΕΕΤΑΑ. Για παράδειγμα διατυπώθηκε η άποψη για την ύπαρξη του κινδύνου να δώσει η εταιρεία κύρια ή και ακόμα αποκλειστική έμφαση στην τεχνική βοήθεια των οργανισμών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, υποβαθμίζοντας ουσιαστικά την ανάγκη ταυτόχρονης έμφασης στην κοινωνική ή και πολιτιστική διάσταση της τοπικής αναπτυξιακής προσπάθειας με την εστίαση του ενδιαφέροντός της στον ανθρώπινο παράγοντα. Μάλιστα, επεκτείνοντας αυτούς τους προβληματισμούς, ορισμένοι συγγραφείς εκφράσανε την ανησυχία μήπως η εμμονή στη στρατηγική της τεχνικής βοήθειας θα έχει ως αποτέλεσμα την υιοθέτηση από τα μέλη των τοπικών κοινωνιών της αντίληψης της «τεχνικής αυθεντίας», την ανυπαρξία αμφίδρομων σχέσεων, την αύξηση του κόστους των έργων και τη μικρή συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στα περιγράμματα της εταιρείας.¹⁴⁴

Τέτοιου τύπου προβληματισμοί δρομολόγησαν διαδικασίες για την πραγματοποίηση δράσεων που είχαν ως κύριο στόχο το σχεδιασμό, σε εθνικό επίπεδο, προγραμμάτων πολιτιστικής αποκέντρωσης.

Στις παραγράφους που ακολουθούν θα αναφερθούμε στην περίπτωση του Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων (Ε.Π.Δ.Π.), την οποία θεωρούμε ότι είναι από τις πιο χαρακτηριστικές όσο αφορά τα προαναφερόμενα.

Το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, αποτελεί ένα πρόγραμμα που ανήγγειλε το Υπουργείο Πολιτισμού και το οποίο ξεκίνησε το Νοέμβριο του 1993, με αρχικό χρονικό ορίζοντα τα πέντε χρόνια.

¹⁴³ «Η πρόβλεψη για τη διασπορά των μετοχών της ΕΕΤΑΑ, ύψους 50 εκατομμυρίων δραχμών, σε φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (35 – 45%), του δημόσιου τομέα (35 – 45%) και σε κοινωνικούς φορείς και οργανώσεις (επιστημονικά επιμελητήρια δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, συνεταιρισμοί, συνδικαλιστικοί φορείς) εξασφαλίζει την απαραίτητη ανεξαρτησία και επαυξάνει το κύρος και την πλατιά αποδοχή της εταιρείας». Αυτόθι, σ. 97.

¹⁴⁴ Δαουτόπουλος Γ., *Αγροτική Κοινοτική Ανάπτυξη*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1989, σ. 67 και, *Αγροτική Κοινοτική Ανάπτυξη*, Θεσσαλονίκη, Υπηρεσία Δημοσιευμάτων Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, 1986, σς. 70-73.

Σύμφωνα με τις εξαγγελίες του Υπουργείου, πρόκειται για ένα μεγάλο πρόγραμμα ύψους 30 δισεκατομμυρίων δραχμών με εξασφαλισμένη χρηματοδότηση, κυρίως από το Β' Κ.Π.Σ. Κύριος στόχος του προγράμματος αυτού ήταν η τόνωση και η ανάπτυξη της πολιτιστικής ζωής των ελληνικών πόλεων, με την δημιουργία σε αυτές βιώσιμων πολιτιστικών θεσμών κύρους. Σύμφωνα με τους εισηγητές του, θα μπορούσε να αποτελέσει αποφασιστικό μοχλό ανάπτυξης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων στην περιφέρεια (έχουν εξαιρεθεί η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη για τις οποίες υπάρχουν ειδικά προγράμματα εθνικού επιπέδου).

Με το συγκεκριμένο πρόγραμμα ενισχύονται οι πολιτιστικές δραστηριότητες σε πέντε κατευθύνσεις:

α) θεσμοί, β) κτίρια και γενικά χώροι πολιτισμού, γ) διαμόρφωση αξιολογικών κριτηρίων για το κρίσιμο ζήτημα των χρηματοδοτήσεων, δ) δημιουργία των απαραίτητων στελεχών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ε) συνεχής ενημέρωση και επικοινωνία για τις πολιτιστικές δραστηριότητες.¹⁴⁵

Απαιτήθηκαν πολλοί μήνες για τη διατύπωση του προγράμματος. Η έλλειψη στοιχείων έκανε απαραίτητη την έρευνα για τη διαπίστωση των αναγκών και των συνθηκών σε κάθε πόλη. Τελικά, η ομάδα εργασίας του Ε.Π.Δ.Π. κατέγραψε τις δραστηριότητες και συζήτησε τις ανάγκες και τις προτάσεις περίπου 150 Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η συμμετοχή των τελευταίων όπως των τοπικών πολιτιστικών φορέων συνέβαλε στη διερεύνηση των δυνατοτήτων και στη διαμόρφωση προτάσεων και κατευθύνσεων. Το γεγονός ότι οι προτάσεις υποψηφιότητας για ένταξη πολλών δήμων στο πρόγραμμα ήταν άρτια επεξεργασμένες, κατεδείκνυε το ενδιαφέρον της περιφέρειας και την ανάγκη για τη δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας στο συντονισμό και στις σχέσεις της κεντρικής διοίκησης με τις περιφερειακές αρχές και τις τοπικές κοινωνίες εν όψει της νέας ελληνικής και ευρωπαϊκής πραγματικότητας. Μάλιστα, για πρώτη φορά υπήρξε μια πλήρης χαρτογράφηση ολόκληρου του ελληνικού χώρου σε ότι αφορά πολιτιστικές δραστηριότητες και πολιτιστικούς χώρους. Δημιουργήθηκε ένα πλουσιότατο

¹⁴⁵ Υπουργείο Πολιτισμού, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, Νοέμβριος, 1994, σ. 3.

αρχείο με το υλικό που έστειλε ο κάθε Δήμος (εκδηλώσεις, προτάσεις, τεχνικές μελέτες) με αποτέλεσμα η κεντρική διοίκηση και ειδικότερα το Υπουργείο Πολιτισμού να μπορεί να έχει μια πλήρη εικόνα της πολιτιστικής ζωής της ελληνικής περιφέρειας.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στόχος του Ε.Π.Δ.Π. είναι η δημιουργία πολιτιστικών θεσμών κύρους στην περιφέρεια, που να μην είναι απλά εξαγγελίες αμφίβολης υλοποίησης, αλλά να γίνουν γρήγορα πραγματικότητα. Στα πλαίσια αυτά οι πόλεις επέλεξαν μια δραστηριότητα πολιτισμού, συσχετισμένη με την τοπική παράδοση και τη λαϊκή εμπειρία, στην οποία θα μπορούν να δραστηριοποιηθούν ιδιαίτερα, έτσι ώστε μερικές από αυτές τα επόμενα χρόνια να εγγραφούν στην ευρωπαϊκή συνείδηση ως πόλεις πολιτισμού.

Σύμφωνα πάντα με το σχεδιασμό του προγράμματος, η ένταξη οποιουδήποτε θεσμού στο Δίκτυο αποκτούσε ορισμένες προϋποθέσεις. Οι κυριότερες από αυτές ήταν, η δημιουργία ανεξάρτητου φορέα υλοποίησης, η ύπαρξη υπεύθυνου και αρμόδιου οργάνου καλλιτεχνικής διεύθυνσης (καλλιτεχνικός διευθυντής ή καλλιτεχνική επιτροπή), καθώς και συγχρηματοδότηση από τοπικούς φορείς (Δήμο, Πανεπιστήμιο, κλπ).

Όσο αφορά τον τομέα χρηματοδότησης εισήχθησαν από τους αρμόδιους φορείς νέα κριτήρια στο σύστημα επιχορηγήσεων των θεσμών και των εκδηλώσεων των πόλεων που θα εντάσσονταν στο Ε.Π.Δ.Π., ενώ καθιερώθηκε και το λεγόμενο Πολιτιστικό Δελτίο. Το δελτίο αυτό θα συμπληρωνόταν στην αρχή κάθε χρονιάς από τους φορείς που λειτουργούσαν θεσμούς. Η λογική του μέτρου ήταν να διευκολυνθεί η κεντρική διοίκηση και συγκεκριμένα το Υπουργείο Πολιτισμού ώστε να μπορεί να έχει ολοκληρωμένη άποψη για το περιεχόμενο και την ποιότητα των θεσμών που επιχορηγεί. Την τελική εποπτεία και τελική εισήγηση θα έκανε επιτροπή προσωπικοτήτων που θα συστηνόταν ειδικά για αυτό το σκοπό. Με αυτό τον τρόπο, οι αρμόδιοι αισιοδοξούσαν να εισαχθεί η αξιοκρατία, η ποιότητα και η διαφάνεια έξω και πέρα από πολιτικές ή άλλες σκοπιμότητες και να σταματήσει η

κατασπατάληση κονδυλίων σε μεμονωμένες, αποσπασματικές και ασύνδετες μεταξύ τους εκδηλώσεις.¹⁴⁶

Σύμφωνα με τον συντονιστή του προγράμματος Π. Συνοδινό, οι παρεμβάσεις επικεντρώνονταν σε τέσσερις τομείς:

Πρώτον, στο θεσμικό, μέσω δημιουργίας πολιτιστικών θεσμών κύρους που θα κάλυπταν το σύνολο της καλλιτεχνικής δημιουργίας σε κέντρα – πόλεις πολιτιστικής δημιουργίας.

Κύρια επιδίωξη ήταν η δημιουργία ενός ευέλικτου θεσμικού πλαισίου για την υποστήριξη των νέων θεσμών που θα δημιουργούνταν, ή την ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων.

Δεύτερον, στην υποδομή μέσω της έρευνας για την προπαρασκευή του προγράμματος διαπιστώθηκαν και επισημάνθηκαν σοβαρότατες ελλείψεις σε κτιριακή – πολιτιστική υποδομή σ' ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Οι ελλείψεις αυτές καθιστούσαν αδύνατη τη λειτουργία οιαδήποτε πολιτιστικού θεσμού επιπέδου. Κατ' αυτό τον τρόπο, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη διάσωση της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς (επανάχρηση μνημείων, ανακαινίσεις διατηρητέων, κλπ).

Τρίτον, στον επιμορφωτικό: στόχος της συγκεκριμένης παρέμβασης ήταν να οργανωθεί ο πρώτος πυρήνας ειδικευμένων ατόμων που θα εκφραζόντουσαν για τους νέους θεσμούς. Οι αρμόδιοι φορείς έχοντας την πεποίθηση ότι βασικός παράγοντας της βιωσιμότητας των πολιτιστικών θεσμών είναι οι λεγόμενοι πολιτιστικοί εμψυχωτές – διαχειριστές και οι «πολιτιστικοί μανάτζερς» που στελεχώνουν αυτούς τους θεσμούς, και διαπιστώνοντας, την παντελή απουσία τέτοιων επαγγελματιών στην Ελλάδα, επιχείρησαν να καλύψουν αυτή την έλλειψη με την οργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων και μαθημάτων.

Τέταρτον, στον επικοινωνιακό – πληροφοριακό τομέα. Οι πόλεις – κέντρα πολιτιστικής επικοινωνίας θα συνδέονταν με ένα ηλεκτρονικό Δίκτυο, το οποίο τους παρείχε κάθε δυνατή ενημέρωση σχετικά με τα πολιτιστικά

¹⁴⁶ Αυτόθι, σ.σ. 4-5.

ζητήματα της χώρας. Κύριος στόχος ήταν η διάχυση του πολιτιστικού αγαθού μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας.¹⁴⁷

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν στο σημείο αυτό είναι τα εξής: μπορεί οιοδήποτε πρόγραμμα σχεδιασμένο και υλοποιημένο «από τα πάνω» να αποδώσει θετικά αποτελέσματα χωρίς την ενεργή συμμετοχή και την υποστήριξη των τοπικών κοινωνιών;

Με ποιους όρους οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης μπορούν να δραστηριοποιηθούν εκπροσωπώντας την τοπική κοινωνία, έτσι ώστε να αξιοποιήσουν αποτελεσματικά την προοπτική εφαρμογής τέτοιων προγραμμάτων;

Ας δούμε καταρχάς, πως έγινε αντιληπτή σε θεωρητικό επίπεδο, από τους σχεδιαστές του Ε.Π.Δ.Π. η συμμετοχή των φορέων των τοπικών κοινωνιών. Κοινή πεποίθηση των υπευθύνων του προγράμματος ήταν, ότι αυτό εάν διαμορφωνόταν και υλοποιούταν αποκλειστικά «εκ των άνω», χωρίς να εξασφαλίζει την υποστήριξη και τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών (οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, πολιτιστικών φορέων, προσωπικοτήτων, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, κλπ), θα είχε ελάχιστες πιθανότητες επιτυχίας. Έτσι, η συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην επεξεργασία και εφαρμογή θεωρήθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση. Στη φάση της ενημέρωσης, αφού πρώτα ενημερωθούν οι τοπικοί φορείς από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, παίρνουν την πρωτοβουλία σύγκλισης συσκέψεων στις οποίες μετέχουν οι αρμόδιος υπουργός, εκπρόσωποι πολιτιστικών φορέων και οργανισμών των πόλεων, ή μέλη της ομάδας σχεδιαστών. Στη διάρκεια αυτών των συναντήσεων επιχειρείται εκτεταμένος διάλογος με στόχο την ανταλλαγή απόψεων και τον εντοπισμό των ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν κάθε περιφέρεια στην οποία επρόκειτο να εφαρμοστεί το πρόγραμμα. Έπειτα οι δήμοι αναλαμβάνουν την ευθύνη σύνταξης της πόλης ή περιοχής στο Ε.Π.Δ.Π., διοργανώνοντας συναντήσεις από τις οποίες προκύπτει η πολιτιστική φυσιογνωμία των πόλεων. Στη διαδικασία της υλοποίησης και

¹⁴⁷ Για τα παραπάνω, βλ. σχετικά, Συνοδινός Π., «Το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων: Ένα παράδειγμα εθνικού σχεδιασμού με στόχο την πολιτιστική αποκέντρωση», στο *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία. Η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης*, Αθήνα, ΕΕΤΑΑ, 1994, σ. 43 – 44.

λειτουργίας των θεσμών, οι δήμοι κατέχουν και πάλι πρωταγωνιστικό ρόλο. Από τους δήμους συστήνεται ένας φορέας ιδιωτικού δικαίου ο οποίος έχει ως αποστολή την παρακολούθηση της λειτουργίας του θεσμού. Τον φορέα αυτόν ελέγχουν οι εκπρόσωποι των οργανισμών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, πολιτιστικοί φορείς της πόλης, προσωπικότητες κλπ.

Σύμφωνα πάντοτε με τις επιδιώξεις των εμπνευστών των νέων θεσμών και των μηχανισμών που θα τους κατευθύνουν, οι τοπικές πολιτιστικές δυνάμεις θα ενισχυθούν και θα αναβαθμιστούν, μέσω της παραπάνω δραστηριότητάς τους. Επιδιώκεται επίσης, η δημιουργία «πυρήνων πολιτιστικών εμψυχωτών» στις πόλεις, οι οποίοι συνεργαζόμενοι με τους τοπικούς πολιτιστικούς φορείς, θα στηρίξουν ουσιαστικά τους όποιους πολιτιστικούς θεσμούς.

Όσο αφορά το Υπουργείο Πολιτισμού, ο ρόλος του θα ήταν συντονιστικός.¹⁴⁸

Κοντολογίς, με βάση τα παραπάνω οι σημαντικότεροι σκοποί της παρέμβασης που επιχειρείται μέσω του Ε.Π.Δ.Π. είναι:

α) Η διάχυση του πολιτιστικού αγαθού σε ολόκληρη την ελληνική περιφέρεια. β) Η αποκέντρωση της παραγωγής, διακίνησης και διαχείρισης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. γ) Η δημιουργία βιώσιμων πολιτιστικών θεσμών. δ) Η δημιουργική συμμετοχή των πόλεων του Δικτύου σε όλες τις μορφές πολιτιστικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας και διάδοσή της στον ελληνικό χώρο. ε) Η ενίσχυση και προστασία των ήδη υπαρχόντων πολιτιστικών θεσμών. στ) Η αξιοποίηση και καλλιέργεια της ιδιαίτερης πολιτισμικής κληρονομιάς του κάθε τόπου. ζ) Η ενεργοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού της επαρχίας, της Γ.Α. και των πολιτιστικών φορέων. η) Η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής για την πραγματοποίηση των εκδηλώσεων. θ) Η εκπαίδευση και επιμόρφωση ειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού. ι) Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Αυτόθι, σ. 46 – 47.

¹⁴⁹ Συνοδινός Π., «Το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων», στο *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*, ΕΕΤΑΑ, 1994, σσ. 43-47

Στις παραγράφους που ακολουθούν θ' αναφερθούμε σε τρία ενδεικτικά παραδείγματα πολιτιστικών δράσεων στο πλαίσιο του Ε.Π.Δ.Π., που πραγματοποιήθηκαν στις πόλεις του Βόλου, της Κομοτηνής και της Πάτρας.

Στην πόλη του Βόλου δρομολογήθηκε η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του Μουσικού Θεάτρου, πρόταση που προήλθε από τη συνεργασία δύο φορέων της πόλης, του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βόλου και του Δημοτικού Ωδείου. Έπειτα από πολύμηνη επεξεργασία με τους υπεύθυνους καλλιτεχνικούς διευθυντές καθώς και με το Δήμο Βόλου, υπογράφηκε η προγραμματική σύμβαση της 1^{ης} Οκτωβρίου 1994 για την ίδρυση και λειτουργία του Κέντρου Μουσικού Θεάτρου (ΚΕ.Μ.Θ.). Το κέντρο αυτό αποτελεί το φορέα που θα υποστηρίξει οργανωτικά και θα υλοποιήσει το συγκεκριμένο θεσμό στην πόλη.

Στην Κομοτηνή δρομολογήθηκε η δημιουργία του Κέντρου Μελέτης και Καλλιέργειας των Λαϊκών Δρωμένων. Το Υπουργείο Πολιτισμού και ο Δήμος Κομοτηνής αντιλαμβανόμενοι την ανάγκη παρέμβασης ειδικών για τη διαμόρφωση του νέου θεσμού, συνδιοργάνωσαν επιστημονικό συνέδριο (25-27 Νοεμβρίου 1994) με τη συμμετοχή πολλών πανεπιστημιακών, ερευνητών και λαογράφων.

Στην πόλη της Πάτρας μετά από τρία χρόνια αδράνειας το καλοκαίρι του 1994 διοργανώθηκε και πάλι το Διεθνές Φεστιβάλ της Πάτρας, με υποστήριξη του ΥΠ.ΠΟ.

Από το καλοκαίρι του 1995 το Διεθνές Φεστιβάλ Πάτρας αναβίωσε με νέα μορφή, φιλοσοφία και οργανωτική δομή. Το Φεστιβάλ συνεχίζει την παρουσία του με κύριο άξονα τη μουσική, περιλαμβάνοντας όμως και άλλες σημαντικές εκδηλώσεις (εικαστικές, θεατρικές, κινηματογραφικές κ.α.). Παράλληλα δρομολογήθηκε η ενίσχυση της πολιτιστικής υποδομής της πόλης με την κατασκευή του Συνεδριακού – Πολιτιστικού Κέντρου του Πανεπιστημίου Πατρών, την κατασκευή νέου υπαίθριου θεάτρου και τη μετατροπή των αποθηκών Μπάρρυ σε εκθεσιακό χώρο και Καρναβαλικό Μουσείο.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Βλ. σχετ. Μπιτσάνη Ευγ., *Πολιτιστική Περιφερειακή Ανάπτυξη* (σημειώσεις), ΤΕΙ Καλαμάτας, 1999, σελ. 89-91.

Δεν θα επεκταθούμε περισσότερο για το συγκεκριμένο πρόγραμμα. Οι αναφορές μας σε αυτό αποσκοπούσαν στο να καταδείξουμε, μέσω του συγκεκριμένου παραδείγματος, μια ενδεικτική μορφή πολιτιστικής δράσης στην οποία εμπλέκονται τόσο ο κρατικός παράγοντας, όσο και οι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι όροι και η μορφή αυτής της εμπλοκής σε γενικότερο επίπεδο, εξετάζονται στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας μας. Στις παραγράφους που ακολουθούν και με αφορμή τα προαναφερόμενα, θα αναφερθούμε στο ζήτημα της λαϊκής συμμετοχής ως σημαντικότερου παράγοντα προώθησης της πολιτιστικής ανάπτυξης.

Την έννοια της κοινοτικής ή τοπικής ανάπτυξης γενικά, θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε μέσω του παρακάτω ορισμού: «Πρόκειται για τη σχεδιασμένη αλλαγή σε τοπικό επίπεδο που αποβλέπει στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του τοπικού πληθυσμού και μπορεί να υποβοηθείται από έναν φορέα αλλαγής σε τρόπο ώστε να επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή συμμετοχή των κατοίκων τόσο στον προσδιορισμό του περιεχομένου του τοπικού προγράμματος αλλαγής όσο και στη διαδικασία υλοποίησής του».¹⁵¹

Όπως είναι γενικά αποδεκτό, η συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις που τους αφορούν είναι θεμελιώδης παράγοντας του δημοκρατικού πολιτεύματος.¹⁵²

Σύμφωνα με την Σ. Αρνστάϊν η λαϊκή συμμετοχή αποτελώντας μια διαδικασία ανακατανομής της δύναμης, επιτρέπει στα πιο αδύνατα κοινωνικά στρώματα που δεν συμμετέχουν σήμερα, στις αποφάσεις που αφορούν τις πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες, να συμπεριληφθούν σε αυτές στο μέλλον.¹⁵³

¹⁵¹ Βλ. σχετικά, Δαουτόπουλος Γ., *Κοινοτική – Τοπική – Τοπική Ανάπτυξη*, ο.π. σ. 166.

¹⁵² Σύμφωνα με τον Ε. Μανωλεδάκη «... η συγκέντρωση της εξουσίας σε κέντρα που αποφασίζουν, ελέγχουν, επιβάλλουν και στην καλύτερη περίπτωση, αναλαμβάνουν στο τέλος και την πολιτική ευθύνη για τ' αποτελέσματα της εξουσιαστικής λειτουργίας, πολύ λίγο συμβιβάζεται με τη δημοκρατία». Βλ., Μανωλεδάκης Ε., «Ελπιδοφόρα παραδείγματα αυτοδιαχείρισης», στα, *Νέα*, 30-12-1986.

¹⁵³ Arnstein Sherry R., «A ladder of Citizen Participation for Community Development», (P. Marshall ed.), Washington, *National Association of Housing and Development Official*, 1977, σς. 40-41.

Από την άλλη, ο Σ. Πάνγκτον θεωρεί πως η συμμετοχή των πολιτών αποτελεί τις σκόπιμες εκείνες δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουν οι πολίτες σε σχέση με την κρατική διοίκηση.¹⁵⁴

Από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα, τόσο στις ευρωπαϊκές χώρες, όσο και στη χώρα μας, σημειώθηκε ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον των πολιτών για συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης των αποφάσεων που τους αφορούν.¹⁵⁵ Η νέα αυτή συνθήκη εκφράστηκε μέσω της οργάνωσης μεγάλου αριθμού πολιτών σε διάφορες τοπικές επιτροπές προκειμένου να διεκδικήσουν αποτελεσματικά τη λήψη μέτρων ή την κατάργηση μέτρων που αποφασίστηκαν και εφαρμόστηκαν εν αγνοία τους. Στα χρόνια που ακολούθησαν και ως αποτέλεσμα των προαναφερόμενων εξελίξεων, πάρθηκαν με πρωτοβουλίες και της ίδιας της Πολιτείας διάφορα νομοθετικά μέτρα που αποσκοπούσαν στην ενθάρρυνση της λαϊκής πρωτοβουλίας και στην ενεργοποίηση της λαϊκής συμμετοχής.

Οι παράγοντες που συνέβαλαν στις παραπάνω εξελίξεις μπορούμε να ισχυριστούμε πως είναι οι εξής:

Πρώτον, η υποχώρηση παραδοσιακών συμμετοχικών θεσμών (εκκλησία, κόμματα κλπ) μέσω των οποίων τα μέλη των κοινωνιών, εν πολλοίς, διατηρούσαν την συνοχή τους και ταυτόχρονα αντιμετώπιζαν αποτελεσματικά την αποξένωση και τη διαμόρφωση απρόσωπων σχέσεων που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες.

Δεύτερον, η ταχύρυθμη ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας που συνέβη τα τελευταία χρόνια είχε ως επακόλουθο, την πληρέστερη ενημέρωση των πολιτών για ζητήματα που αφορούσαν όχι μόνο τις τοπικές κοινωνίες, αλλά και την παγκόσμια κοινωνία. Κατά συνέπεια τα παραπάνω συνέβαλαν στην αύξηση του βαθμού συνειδητοποίησης της ανάγκης της συμμετοχής των πολιτών στις αποφάσεις που τους αφορούν.

Τρίτον, η νομοθετική κατοχύρωση νέων θεσμών, ώθησε τη λαϊκή συμμετοχή. Έτσι ο νόμος 1270/82 καθιέρωσε τη λαϊκή συμμετοχή στην

¹⁵⁴ Langton St. *Citizen Participation in America*, Lexington, Ma: DC Health, 1978, σς. 13 –24.

¹⁵⁵ Θ. Σακελλαρόπουλος, Θεσμικός μετασχηματισμός και οικονομική εξέλιξη, Αθήνα, Εξάντας, 1991, σ.σ. 30-40.

Τοπική Αυτοδιοίκηση με τη δημιουργία συμβουλίων, διαμερισμάτων, συνοικιακών συμβουλίων, και παρέδρων συνοικισμών.

Εντούτοις, όπως έχει επισημανθεί και στη σύγχρονη βιβλιογραφία, η απότομη ανάπτυξη του θεσμού της λαϊκής συμμετοχής έχει δημιουργήσει αρκετά προβλήματα, όπως το πρόβλημα των ορίων συμμετοχής των πολιτών και το πρόβλημα της ποιότητας της συμμετοχής.¹⁵⁶

Στο παρόν κείμενο δεν θα επεκταθούμε σε αυτά τα προβλήματα, αφού έχουν τύχει συστηματικής ανάλυσης στη διεθνή και στην ελληνική βιβλιογραφία.¹⁵⁷

Στις ενότητες που ακολουθούν θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τους ορισμούς εννοιών που σχετίζονται άμεσα με την πολιτιστική δραστηριότητα. Οι αναφορές μας δεν στηρίζονται αποκλειστικά στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, αλλά βασίζονται και στις απόψεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, προκειμένου να αποσαφηνιστεί το πώς αντιλαμβάνονται οι φορείς που την εκπροσωπούν, το πεδίο δράσης τους.

3.2.1. Επικράτεια Πολιτισμού

Φυσική συνέχεια του ΕΛΔΠ αποτελεί το από το έτος 1997 πρόγραμμα περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής του ΥΠΠΟ «Επικράτεια Πολιτισμού». Σ' αυτό μετέχουν όλες οι υπηρεσίες και όλοι οι φορείς του ΥΠ.ΠΟ., όλοι οι εποπτευόμενοι επιχορηγούμενοι ή προγραμματικώς συμβεβλημένοι με το ΥΠ.ΠΟ. οργανισμοί, η Τοπική Αυτοδιοίκηση Α΄ και Β΄ βαθμού με τους δικούς της πολιτιστικούς φορείς, τα πολιτιστικά ιδρύματα και όλοι οι φορείς του πολιτιστικού εθελοντισμού, της ερασιτεχνικής δημιουργίας και του λαϊκού πολιτισμού.

Η «Επικράτεια Πολιτισμού» απαρτίζεται από το σύνολο των δικτύων που έχουν ως επίκεντρο το ΥΠ.ΠΟ. Πρόκειται για εννέα δίκτυα (1-8, 10) που

¹⁵⁶ Δαουτόπουλος Γ., *Κοινοτική*, ο.π., σ. 151 – 155.

¹⁵⁷ Σακελλαρόπουλος Θ., *Θεσμικός μετασχηματισμός...*, ό.π. σ.σ. 50 – Κ.Σ.

κινούνται κατά βάση στο πεδίο του σύγχρονου πολιτισμού και για ένα (υπ' αριθμόν 9) δίκτυο φορέων πολιτιστικής οργάνωσης και διαχείρισης.

Ο πυρήνας κάθε δικτύου αποτελείται από τους φορείς που σημειώνονται παρακάτω, ενώ θα ενταχθούν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης με τους δικούς τους πολιτιστικούς φορείς κ.ο.κ. Τα δίκτυα είναι τα εξής :

- Θεατρικό Δίκτυο
- Μουσικό Δίκτυο
- Εικαστικό Δίκτυο
- Δίκτυο Χορού
- Κινηματογραφικό Δίκτυο
- Φωτογραφικό Δίκτυο
- Λαογραφικό Δίκτυο
- Δίκτυο Βιβλίου
- Δίκτυο Πολιτιστικής Οργάνωσης και Διαχείρισης
- Δίκτυο Αρχιτεκτονικής

Ήδη τα δίκτυα αυτά λειτουργούν και οι καλλιτεχνικοί υπεύθυνοι των επιμέρους φορέων συντονίζουν τις δράσεις τους.

3.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Όπως έχει προαναφερθεί, ο πολιτισμός και η ανάπτυξη του αποτελούν την εικόνα και συνάμα την απόδειξη για την πρόοδο και την πολιτική σταθερότητα μιας κοινωνίας.

Στις μέρες μας, η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί τομέα που αφορά τις κρατικές δραστηριότητες, αφού είναι συνδεδεμένη με την επίτευξη των βασικών σκοπών του κράτους. Ο πολιτισμός, στοιχείο ιστορικής συνέχειας και σύγχρονης έκφρασης της εθνικής συνείδησης, αποτελεί βασικότατο σημείο έκφρασης της έννοιας του έθνους και του κράτους. Ταυτόχρονα όμως, είναι και συνδεδετικό στοιχείο με τη μελλοντική ταυτότητα του κάθε οργανωμένου κράτους.

Η κρατική δράση, στο πλαίσιο της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, εκφράζεται με την πολιτιστική πολιτική και τις επιλογές που αυτή προτείνει.

Εν συνεχεία, εκφράζεται κατασταλτικά, αποσκοπώντας στην προστασία των πολιτικών της επιλογών. Η νομοθεσία δίνει και ορίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η κατασταλτική δράση. Συμπλήρωμα της νομοθετικής προστασίας, αλλά και της υλοποίησής της κατά ένα μέρος, είναι η δικαστική προστασία, η οποία και επαναπροσδιορίζει συχνά τις βασικές πολιτικές επιλογές.¹⁵⁸

Ως πολιτιστική πολιτική θα ορίζουμε «... ένα σύστημα σκοπών μέσω των οποίων και φορέων, που συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν τη γνώση, ενίσχυση και διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο».¹⁵⁹

Οι κύριοι σκοποί της πολιτιστικής πολιτικής για την συντήρηση, προώθηση και διάδοση των πολιτιστικών αγαθών, είναι οι εξής:

α) Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας. β) Η ενίσχυση της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας. γ) Η ανάπτυξη όρων λαϊκής συμμετοχής τόσο όσο αφορά την απόλαυση, όσο και τη δημιουργία των πολιτιστικών αγαθών. δ) Η προώθηση της πολιτιστικής επικοινωνίας με ξένες χώρες όπως και η βελτίωση της «πολιτιστικής εικόνας» της χώρας στο εξωτερικό.¹⁶⁰

Ως μέσα πολιτιστικής πολιτικής, που ταυτόχρονα αποτελούν και τους πολιτιστικούς πόρους μιας περιοχής ή μιας χώρας θεωρούνται τα εξής:

1. Η αξιοποίηση των πολιτιστικών προτύπων

Ως πολιτιστικό πρότυπο θεωρείται το σύνολο των απόψεων και θέσεων του πληθυσμού της περιφέρειας στην αξιολόγηση των πολιτιστικών αξιών. Η αλληλεξάρτηση των οικονομικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων σ' ένα

¹⁵⁸ Τροβά Ελ., *Η έννοια του πολιτιστικού*, ο.π. σσ. 22-27.

¹⁵⁹ Κόνσολα Ντ., *Θέματα πολιτιστικής πολιτικής, Σημειώσεις*, 1988, σσ. 15-27, και, *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1990, σ. 25 κ.ε.

¹⁶⁰ Αυτόθι.

ολοκληρωμένο πρόγραμμα ανάπτυξης επιβάλλει την ισότιμη συμμετοχή των δύο αυτών στοιχείων (του οικονομικού και του πολιτιστικού) προκειμένου να επιτευχθεί ο σχεδιασμός ολοκληρωμένης περιφερειακής πολιτικής.

2. Η αξιοποίηση του πολιτιστικού χρόνου

Πολιτιστικός χρόνος είναι η επέκταση δικαιωμάτων εκπαιδευτικής και πολιτιστικής άδειας, προωθώντας τη μέγιστη ελαστικότητα ωρών εργασίας και ημερησίου εργάσιμου χρόνου, με την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων στον ελεύθερο χρόνο των εργαζομένων.¹⁶¹

3. Η πολιτιστική υποδομή

Ένα από τα κύρια μέσα της περιφερειακής πολιτικής είναι η οικονομική και κοινωνική υποδομή. Στην τελευταία περιλαμβάνεται και η πολιτιστική υποδομή. Χωρίς την ύπαρξη βιβλιοθηκών, μουσείων, πινακοθηκών, πνευματικών και πολιτιστικών κέντρων, θεάτρων, καλλιτεχνικών σχολών κ.λπ. δεν είναι δυνατή η ανάπτυξη της πολιτιστικής ζωής.¹⁶²

4. Η αξιοποίηση των Μέσων Επικοινωνίας

Η πολιτιστική δυναμική ενισχύεται από τα μέσα επικοινωνίας, που η τεχνολογική πρόοδος συνεχώς βελτιώνει και επεκτείνει σε νέες χρήσεις. Για κάθε περιφέρεια προκύπτει το πρόβλημα των αναγκαίων επενδύσεων στα μέσα αυτά, αλλά και της προετοιμασίας του πληθυσμού για την αποδοχή και τη χρήση τους. Η περιφερειακή πολιτιστική πολιτική αξιοποιεί τα νέα μέσα επικοινωνίας για τη διάδοση των πολιτιστικών αγαθών, την προώθηση της δημιουργικότητας, την ενίσχυση της πολιτιστικής ταυτότητας κ.λπ.

Παράλληλα, μπορεί με μεγαλύτερη ευκολία να επιτύχει τους σκοπούς της, γιατί της παρέχεται η δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στο σύνολο σχεδόν του πληθυσμού της περιφέρειας.

¹⁶¹ Βλ. Quènit, 1986. ο.π., σελ. 30-32

¹⁶² Κόνσολα Ντ., *Κρατική δραστηριότητα*, ο.π., σελ. 32

5. Η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος

Σε κάθε σύγχρονο πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης η διατήρηση του περιβάλλοντος και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα από τους κύριους σκοπούς του.

Η καταγραφή, η συντήρηση, η επιστημονική έρευνα και η έκθεση στο κοινό των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιφέρειας είναι πάντοτε κύριο μέλημα της πολιτιστικής πολιτικής. Ο συνδυασμός επομένως, περιφερειακής και πολιτιστικής πολιτικής επιβάλλεται, όπως και στην περίπτωση της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, που και αυτός είναι αναμφιβόλως κοινός στόχος.¹⁶³

Από τα παραπάνω συνάγεται η στενή σχέση ανάμεσα στην περιφερειακή και πολιτιστική πολιτική, καθώς και η αναγκαιότητα συντονισμού και αλληλοσυμπλήρωσης των σκοπών και των μέσων των δύο αυτών πολιτικών, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης.¹⁶⁴

Βασικό στοιχείο για την επιθυμούμενη εξέλιξη της πολιτιστικής πολιτικής και ανάπτυξης, είναι η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Η συμμετοχή αυτή παίρνει τρεις μορφές:

Στην πρώτη, ο ρόλος των πολιτών περιορίζεται στην κατανάλωση των πολιτιστικών αγαθών μόνο. Η δεύτερη απαιτεί τη συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση και στις αποφάσεις προκειμένου να εφαρμοστεί μια ορισμένη πολιτική. Σε αυτή την περίπτωση, διάφορες ομάδες προσδιορίζουν, με βάση το δικό τους λογικό - αισθητικό κριτήριο τις πολιτιστικές μορφές και το περιεχόμενο που θέλουν να καταναλώσουν. Η τρίτη μορφή έχει την έννοια της ενθάρρυνσης των πολιτών να μετέχουν προσωπικά στις διεργασίες της καλλιτεχνικής δημιουργίας που θέλουν να καταναλώσουν.¹⁶⁵

Όπως προκύπτει από τα προαναφερόμενα, σημαντικός παράγοντας για το σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας πολιτιστικής πολιτικής, είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η καλή γνώση των αναγκών του χώρου της και η άμεση επαφή

¹⁶³ Αυτόθι, σ. 33-34.

¹⁶⁴ βλ. σχετικά, ΚΕΔΚΕ-ΕΕΤΤΑ, *Η πολιτιστική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α.*, τ. 1^{ος}, ο.π., σελ. 34.

¹⁶⁵ Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α., *Πολιτισμός και Τ.Α.*, Αθήνα 1994, σελ. 43.

με τον πολίτη παρέχουν στους Οργανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ξεχωριστές δυνατότητες στην άσκηση την πολιτικής της. Η επιτυχής παρέμβαση των οργάνων του θεσμού κινείται, κυρίως, σε δύο επίπεδα: πρώτον, στην πολιτιστική παρέμβαση στα όρια της επικράτειάς της, και δεύτερον στη συνεργασία μεταξύ των δήμων, γεγονός που συμβάλλει στη διαμόρφωση ενιαίας έκφρασης της σε ολόκληρη τη χώρα.

Κοντολογίς, η διαδικασία σχεδιασμού της πολιτιστικής πολιτικής προϋποθέτει προγραμματισμό, σαφήνεια στους στόχους, διάρκεια και συνέπεια. Απαιτείται διαρκής προσέγγιση με τον κύριο σκοπό που αυτοπροσδιορίζεται και αποτελεί ουσιαστικά την πεμπτουσία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, όπως και η ενεργή συμμετοχή των πολιτών τις δραστηριότητες και στη δημιουργία. Ο συντονισμός των μέσων της περιφερειακής και πολιτιστικής πολιτικής μεγιστοποιεί την αποδοτικότητα και των δύο, ελαχιστοποιεί τις δαπάνες και αριστοποιεί τις σχέσεις των οικονομικών και των πολιτιστικών στοιχείων στην περιφερειακή δράση των φορέων σχεδιασμού και εφαρμογής.

Έτσι μόνο μπορούν να διαμορφωθούν όροι πολιτιστικής αποκέντρωσης με την έννοια του γεωγραφικού και πληθυσμιακού απλώματος της πνευματικής ζωής, της ισόρροπης και ολόπλευρης ανάπτυξης του λαού και του τόπου σε πολιτιστικό επίπεδο, της ισοκατανομής των πολιτιστικών αγαθών, του καταμερισμού και όχι του κατακερματισμού της πνευματικής δημιουργίας.¹⁶⁶

Συνεπώς, είναι απαραίτητο η διαδικασία αυτή να είναι «ανοικτή» και να ευννοεί την έκφραση σκέψεων και προτάσεων των πολιτών, φορέων, εκπαιδευτικών και κάθε ενδιαφερομένου, αξιοποιώντας έτσι με τον καλύτερο τρόπο το ανθρώπινο δυναμικό. Κριτήριο, δεν μπορεί να είναι άλλο, από την ποιότητα και κύρια επιδίωξη η βελτίωση των όρων ζωής και λειτουργίας της τοπικής κοινωνίας.

¹⁶⁶ Βλ. σχετικά, Γκιζέλης Γρ., *Το πολιτιστικό σύστημα. Ο σημειωτικός και επικοινωνιακός χαρακτήρας του*, Αθήνα, Γρηγορόπουλος, 1980.

Πολιτιστική πολιτική νοείται, όταν παρέχεται ευρύτατη πολιτιστική παιδεία, όταν υπάρχει επαφή με το ευρύ φάσμα του πολιτισμού και όταν όλα αυτά παρουσιάζουν ενιαία μορφή. Τα παραπάνω σημαίνουν, πρακτικά τα ακόλουθα:

α) Οι δήμοι, δίνοντας σαφή προτεραιότητα στην παιδεία, θα πρέπει σταδιακά να μετατραπούν σε πνευματικά – καλλιτεχνικά εργαστήρια χωρίς όμως, να παραμερίζουν και να υποβαθμίζουν το ψυχαγωγικό τομέα.

β) Η συνεργασία όλων των φορέων του θεσμού και κυρίως των Δήμων, με τη διοργάνωση συσκέψεων, με την ανταλλαγή καλλιτεχνικών ομάδων και κάθε μορφής πολιτιστικών αγαθών, με τη μεταφορά πείρας, γνώσης και πληροφοριών, είναι αναγκαίες προϋποθέσεις προκειμένου ν' αντιμετωπιστούν από κοινού, τα μεγάλα προβλήματα που αναστέλλουν κάθε πολιτιστική δημιουργία.

Στις προαναφερόμενες κατευθύνσεις κινούνται πολλές πολιτιστικού τύπου προτάσεις που έχουν διατυπωθεί από τους φορείς του θεσμού, κυρίως τα τελευταία χρόνια. Πολύ συνοπτικά θ' αναφέρουμε τα σημαντικότερα σημεία αυτών των προτάσεων, ώστε να επισημάνουμε τη μορφή και τη σημασία των ιδεών που καλλιεργούνται εδώ και χρόνια στο συγκεκριμένο χώρο προτείνεται, λοιπόν:

1) Η ολοένα και μεγαλύτερη ηθική και υλική ενίσχυση της ερασιτεχνικής δημιουργίας, η οποία είναι η βάση, για κάθε αξιόλογη προσπάθεια. Αυτή απευθύνεται σε κάθε πολίτη, στην ευαισθητοποίηση και στην καλλιέργεια του. Του επιτρέπει να διακρίνει τις ιδιαίτερες κλίσεις του και να τις αξιοποιεί. Ανοίγει το δρόμο για την ανάδειξη νέων καλλιτεχνών από τα τοπικά «φυτώρια».

2) Η υπέρβαση των περιστασιακών καλλιτεχνικών «πυροτεχνημάτων» που η λάμψη τους διαρκεί όσο και η παρουσία τους. Η εξάντληση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων σε κάποιες, π.χ. φεστιβαλικές εκδηλώσεις ή φανταχτερές συναυλίες, που εντυπωσιάζουν, αλλά δεν έχουν καμία συνέχεια, δε στοιχειοθετεί πολιτιστική πρόταση.

3) Η αποφυγή της παγίδας του «ελιτισμού» και του πολιτισμού των εκλεκτών», σχήματα τα οποία κινούνται πάνω από την πλειοψηφία των πολιτών και τα προβλήματά τους.

Αντίθετα, προτείνεται η ενίσχυση του λαϊκού πολιτισμού και της λαϊκής συμμετοχής στα δρώμενα. Στην προσπάθεια αυτή θεωρείται επιβεβλημένο να επιχειρηθεί η ενεργοποίηση των μελών της τοπικής κοινωνίας.

4) Η μη ανταποδοτική παροχή του πολιτιστικού αγαθού. Είναι κοινή πεποίθηση ότι ο πολιτισμός είναι κοινωνικό αγαθό και, συνεπώς, πρέπει να προσφέρεται δωρεάν. Η λογική της διπλοφορολόγησης ή τριπλοφορολόγησης των πολιτών παραβλέπει, πέρα των άλλων, ένα βασικό δεδομένο: η ανάληψη από την Τοπική Αυτοδιοίκηση κοινωνικών ή πολιτιστικών λειτουργιών και η ανταπόκρισή της σε άμεσες κοινωνικές ανάγκες των πολιτών οφείλεται σε σημαντικό βαθμό, στην αδυναμία ή και ρητή άρνηση του κράτους να ασκήσει με επάρκεια τέτοιες λειτουργίες αν στην ανακατανομή αυτή των ρόλων δεν υπάρξει πρόνοια για αντίστοιχη ανακατανομή πόρων, τούτο οδηγεί μοιραία, είτε σε εγκατάλειψη και από τη Τοπική Αυτοδιοίκηση αυτών των λειτουργιών, είτε σε επιπλέον φορολογική επιβάρυνση των πολιτών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όμως, αναιρείται και το στοιχειώδες κοινωνικό κράτος και φυσικά ο λαϊκός πολιτισμός.

5) Η αποφυγή της μονομέρειας και της στρέβλωσης του ελληνικού πολιτισμού: η μηχανιστική αντίληψη ότι ανήκουμε αποκλειστικά στη Δύση, εκτός από τους άλλους τομείς περνάει και στον πολιτισμό, με αποτέλεσμα την αλλοίωση της πολιτιστικής ταυτότητας. Στρατηγικές επιλογές αυτού του τύπου μεταφέρονται και στον πολιτιστικό τομέα με αποτέλεσμα να παραβλέπεται το γεγονός ότι ο χώρος που διαμορφώθηκε ο ελληνικός πολιτισμός αποτέλεσε τόπο συνάντησης των λαών, το σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης, εδώ και χιλιάδες χρόνια. Αυτό συνετέλεσε στην διαμόρφωση της φύσης του ελληνικού πολιτισμού, στο όριο των δύο κόσμων.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά, Τζόκας επ., «Μια πολιτιστική πρόταση», στο, περ. *Νύξεις*, 2X1, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1997, σσ. 19-21.

Όσο αφορά το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην περιφερειακή ανάπτυξη και την πολιτιστική πολιτική, η σχέση αυτή εκλαμβάνεται ως εξαιρετικά στενή, ενώ έχει τονισθεί και η αναγκαιότητα συντονισμού και αλληλοσυμπλήρωσης των σκοπών και των μέσων των δύο αυτών πολιτικών, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης ανάπτυξης.¹⁶⁸

Εξετάζοντας κανείς τις εθνικές πολιτιστικές πολιτικές των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών διαπιστώνει ότι, μεταξύ των βασικότερων σκοπών τους, σημαντική θέση καταλαμβάνει ο σκοπός της πολιτιστικής αποκέντρωσης σε επίπεδο περιφερειακό ή τοπικό.

Όσο αφορά την Ελλάδα, η πολιτιστική αποκέντρωση ορίζεται για πρώτη φορά ως βασικός σκοπός στο πενταετές πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης των ετών 1983-1987 και προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος της πολιτιστικής ανάπτυξης στη περιφέρεια.

3.4. ΤΟΠΙΚΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΜΜΕ: Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Στόχος της παρούσας ενότητας είναι, η περιγραφή των μορφών της σχέσης που έχει αναπτυχθεί στις μέρες μας, ανάμεσα στα τοπικά δημοτικά ΜΜΕ και στους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Επίσης μέσα από το παράδειγμα της λειτουργίας της τοπικής δημοτικής ραδιοφωνίας, επιχειρούμε να αναδείξουμε επιμέρους προβλήματα που χαρακτηρίζουν την παραπάνω

¹⁶⁸ Χαρακτηριστικές είναι οι επισημάνσεις της Ντ. Κόνσολα: «Η μονάδα χώρου άσκησης της περιφερειακής πολιτικής, δηλαδή η περιφέρεια, θεωρείται σήμερα διεθνώς ότι αποτελεί το καταλληλότερο χωρικό μέγεθος για την εφαρμογή και της πολιτιστικής πολιτικής. Η ταύτιση αυτή επιτρέπει τον καλύτερο συντονισμό των δύο πολιτικών και την αλληλοσυμπλήρωση σκοπών και μέσων ανάπτυξης. Το μέγεθος της περιφέρειας μπορεί να αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα, αλλά παράλληλα μπορεί ν' αποτελέσει και το ανοιχτό πεδίο υποδοχής των διεθνών τάσεων στους τομείς της πολιτιστικής δράσης.

Ο συνδυασμός αυτός είναι ουσιαστικός για την πολιτιστική πρόοδο. Η περιφέρεια ακόμα διευκολύνει τις διοικητικές ρυθμίσεις και τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων στην πολιτιστική πολιτική, με την αναγκαία αυτονομία που διαθέτει.

Προκύπτει αβίαστα, το συμπέρασμα ότι ο συντονισμός των μέσων και μέτρων των δύο αυτών πολιτικών μεγιστοποιεί την αποδοτικότητα και των δύο, ελαχιστοποιεί τις δαπάνες και αριστοποιεί τις σχέσεις του οικονομικού ή του πολιτιστικού πόλου, στην περιφερειακή δράση των φορέων σχεδιασμού και εφαρμογή». Κόνσολα Ντ., *Πολιτιστική Δραστηριότητα*, ο.π., σσ. 28,34.

σχέση, όπως και να καταθέσουμε τις σκέψεις μας γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα.

Όπως είναι γενικά αποδεκτό, η κοινωνική δράση των ανθρώπων συνδέεται στενά με την έννοια της επικοινωνίας.

Κοινωνική συμπεριφορά δε νοείται χωρίς την επικοινωνία κατά τον Habermas, ουσιώδης προϋπόθεση για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους τα άτομα ως μέλη κοινωνικών ομάδων και να κατανοήσει το ένα τη στάση και τις απόψεις του άλλου προκειμένου να προωθηθεί η υπόθεση της αλήθειας με ανοικτό διάλογο, είναι η παροχή συμμετρικών ευκαιριών στον καθένα ώστε να μπορεί ν' ανακοινώσει, ό,τι θα ήθελε ν' ανακοινώσει.¹⁶⁹

Αν εξετάσουμε την ιστορική διαδρομή μιας κοινωνικής ομάδας, υιοθετώντας μια ευρύτερη οπτική γωνία, παρατηρούμε ότι η επικοινωνία μαζί με τις οργανωμένες εκφράσεις της στη λογοτεχνία, την τέχνη και τους θεσμούς, είναι πράγματι η εξωτερίκευση της δομής της σκέψης, αίτιο και αποτέλεσμα συνάμα της εσωτερικής και συνειδητής ζωής των ανθρώπων.

Ο Fiske ορίζει την επικοινωνία ως την πρακτική των κοινωνικών σχέσεων ή ως την κοινωνική αλληλεπίδραση και διάδραση μέσω μηνυμάτων και πληροφοριών.

Οι βαθιές κοινωνικές αλλαγές, που χαρακτηρίζουν κυρίως τους τελευταίους αιώνες (π.χ. αστικοποίηση, εκβιομηχάνιση, εμφάνιση νέων μέσων επικοινωνίας. Συνδέονται ακόμη και με τη δραστική αλλαγή των τρόπων με τους οποίους το άτομο συλλαμβάνει, αποκτά και επεξεργάζεται πληροφορίες, ενημέρωση και γνώση για το περιβάλλον του.¹⁷⁰

Ο Cooley κάνει λόγο για την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας αποδίδοντας την κυρίως, σε τέσσερις παράγοντες: α) στην εκφραστικότητα και το ευρύ φάσμα των ιδεών και των συναισθημάτων που μπορεί να μεταφέρει, β) στην μονιμότητα της καταγραφής ιδεών και πληροφοριών, γ) στο ξεπέρασμα

¹⁶⁹ Βλ. σχετικά, Καραποστόλης Β., *Συμβίωση και επικοινωνία στην Ελλάδα*, Αθήνα, Γνώση, 1987, σσ. 15-17.

¹⁷⁰ Λυριτζής Χρ., *Σημειώσεις για το μάθημα της έντυπης επικοινωνίας: Η παρουσίαση και ο ρόλος των ειδήσεων*, Αθήνα, 1986, σ. 72.

του χρόνου και του χώρου μέσω της ταχύτητας διάδοσής τους, και δ) στη διάδοση και πρόσβαση σε όλες τις κοινωνικές τάξεις.¹⁷¹

Εν πολλοίς, η σημασία των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας φανερώνεται στο γεγονός, ότι, βασικό της αντικείμενο είναι η παραγωγή, αναπαραγωγή, μετάδοση και εξάπλωση γνώσεων που αφορούν τον κόσμο γύρω μας και τον τρόπο με τον οποίο αποκτούμε την εμπειρία τους και τον αντιλαμβανόμαστε. Μπορεί βέβαια το ηθικό προϊόν των παραπάνω διαδικασιών να μην είναι γνώσεις αλλά πληροφορίες ή μηνύματα που έχουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης και επιρροής των γνώσεων των τελικών αποδεκτών, για μια ποικιλία θεμάτων. Εντούτοις, αυτό το γεγονός δεν μειώνει τη σημασία των μέσων ως παραγωγών γνώσεων, στο βαθμό που έχουν ένα παράλληλο ρόλο με άλλους κοινωνικούς θεσμούς, οικονομικούς, πολιτικούς, εκπαιδευτικούς, κλπ.¹⁷²

Σύμφωνα με την άποψη του Mc Quail,¹⁷³ οι αλλαγές στην κουλτούρα και γενικότερα στην κοινωνία μέσω της επίδρασης των ΜΜΕ, είναι πιο αργόσυρτες ή λιγότερο εύκολες όσο αφορά τη δυνατότητα που έχουμε να εξακριβώσουμε την προέλευσή τους. Αντίθετα οι αλλαγές σε ατομικές στάσεις είναι ταχύρυθμες και σχετικά εύκολες όσο αφορά την παρατήρησή τους και την αιτιολόγησή τους.

Οι επιδράσεις των ΜΜΕ είναι διάχυτες και μακρόχρονες. Αγκαλιάζουν όλη την πορεία στο χώρο και στον χρόνο, χωρίς να περιορίζονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές δραστηριότητες ή χρονικές στιγμές και μεμονωμένα άτομα. Οι δράσεις των μέσων υπακούουν στη λογική του ομοιογενούς κοινού, με την έννοια της μάζας, του αθροίσματος. Συνήθως η επικοινωνία πραγματοποιείται από τον πομπό προς το δέκτη ή κοινό και περιστασιακά αντίστροφα.

¹⁷¹ Cooley Ch., *Το μέσο είναι το μήνυμα: Η σημασία της επικοινωνίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1991, σσ. 31-37.

¹⁷² Σεραφετινίδου Μ., *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, Αθήνα, Gutenberg, 1987, σσ. 18-31.

¹⁷³ Αυτόθι.

Οι δράσεις αυτές εισβάλλουν σε όλους τους τομείς και στις πτυχές της καθημερινής ζωής του σύγχρονου ανθρώπου, διαμορφώνοντας μάλιστα πρότυπα που οι ίδιες προβάλλουν και αναπαράγουν.

Κοντολογίς, θα ισχυριζόμασταν ότι, τα σύγχρονα ΜΜΕ αποτελούν συστατικά στοιχεία του κοινωνικού γίνεσθαι και εντάσσονται στις διαδικασίες της ιστορικής πορείας των κοινωνικών συστημάτων, από τον σχηματισμό τους έως την υπέρβασή τους.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε αναγκαίο να συνθέσουμε τις σημαντικότερες απόψεις που έχουν διατυπωθεί στο χώρο των πολιτιστικών ερευνών, για το πώς συνδέεται το πολιτιστικό στοιχείο με την επικοινωνία και ειδικότερα με το πιο σύγχρονο μέσο, την τηλεόραση.

Οι πολιτιστικές έρευνες ορίζουν τον πολιτισμό ταυτόχρονα σαν τα μέσα και τις αξίες που δημιουργούνται ανάμεσα σε διακεκριμένες κοινωνικές ομάδες και τάξεις στη βάση συγκεκριμένων ιστορικών συνθημάτων και σχέσεων, μέσω των οποίων λειτουργούν και ανταποκρίνονται στις συνθήκες ύπαρξης.

Ο R. Williams προσδίδει υλικότητα στην πολιτιστική διαδικασία, αποτελώντας μια άλλη κοινωνική παραγωγή που δεν είναι καθαυτό υλική αλλά έχει μια κυρίως διαμεσολαβητική σχέση με την υλική πραγματικότητα που αναπαριστά. Ωστόσο και αυτή η αυτονομία χάνει τη σημασία της όταν δε διαθέτει υλική αποτελεσματικότητα.¹⁷⁴ Η κουλτούρα έχει περισσότερη σημασία ως ιδεολογία προκειμένου να κατευθύνει τις αξίες και τις πεποιθήσεις ώστε να γίνουν κοινό κτήμα σε όλα τα κοινωνικά μέλη.

Αντίθετα ο Thompson διαφωνεί με την ευρύτητα του όρου «πολιτισμός», επειδή αγνοείται ή παραλείπεται η ύπαρξη ταξικών ιδεολογιών ως διαφορετικών εκφράσεων μέσα στον πολιτισμό. Γι' αυτό προσεγγίζει την επικοινωνία - κουλτούρα ως ένα σύστημα όπου κυριαρχούν οι αντιθέσεις, διακρίνοντάς της από τη μη- κουλτούρα και συνδυάζοντας την με την κοινωνική πρακτική (π.χ. τρόπος παραγωγής).¹⁷⁵

¹⁷⁴ Williams R., *Marxism and Literature*, London, Oxford University Press, 1977, σσ. 92-93.

¹⁷⁵ Thomson P., *The poverty of theory*, London, Merlin, 1978.

Από τη μεριά του ο Schiller δίνει ιδιαίτερη σημασία στο πολιτικό – πολιτιστικό στοιχείο της επικοινωνίας των ΜΜΕ, το οικονομικό στοιχείο όμως παραμένει και πάλι πρωταρχική αιτία διαμορφώνοντας τις νέες τεχνολογίες και κυρίως την κουλτούρα των μέσων. Στον ίδιο ερμηνευτικό χώρο (μαρξιστικό) ανήκουν και οι απόψεις των Smeythe και Bourdieu. Ο πρώτος προσεγγίζει τα ΜΜΕ όχι μόνο σαν ιδεολογικούς μηχανισμούς που καθοδηγούνται από τους αντίστοιχους μηχανισμούς της αγοράς αλλά επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στην εμπορευματική τους μορφή στη σχέση του κοινού των μέσων με το ρόλο της διαφήμισης. Ο δεύτερος εστιάζει σε μια ολιστική θεώρηση του πολιτισμικού – ιδεολογικού επιπέδου πάντα στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων.¹⁷⁶

Ο Lukàcs προβάλλει το στοιχείο του ρεαλισμού ως έναν αποτελεσματικό τρόπο, μέσω του οποίου θα μπορούσαν να προβληθούν στην τέχνη και τον πολιτισμό ιδεολογικοί τύποι και πρακτικές που να ενσωματώνουν και με διαφορετική έννοια να συγχωνεύουν τη διαφωνία. Ο ρεαλισμός στην τηλεοπτική επικοινωνία αφορά την ιδεολογία ως «αφανή κάμερα» που ανατρέπει στην πραγματικότητα το ενδιαφέρον της κυρίαρχης καπιταλιστικής τάξης. Υπό αυτή την έννοια ο πολιτισμός μπορεί ν' ανατραπεί και ο «αληθινός» πολιτισμός να δημιουργηθεί εκ νέου, αντιπροσωπεύοντας τα πραγματικά ενδιαφέροντα της ανθρωπότητας.¹⁷⁷

Επανερχόμενοι στο ζήτημα που εξετάζουμε, θα διατυπώναμε το εξής ερώτημα: πως μπορούμε να προσδιορίσουμε και να οριοθετήσουμε τη σχέση ανάμεσα στους μηχανισμούς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και στη δράση τοπικών ή δημοτικών ΜΜΕ; Το παραπάνω ερώτημα σημασιοδοτείται ακόμη περισσότερο εάν δεχτούμε ότι η δράση των ΜΜΕ γενικότερα, επηρεάζεται από διάφορους πόλους – παράγοντες (οικονομικούς, κομματικούς, κλπ) οι οποίοι διαμορφώνουν τη στρατηγική τακτική τους έτσι ώστε να πετυχαίνουν την οικειοποίηση και εν πολλοίς την χρησιμοποίησή τους.

¹⁷⁶ Βλ. σχετικά, Smeythe D., *Communication blindspot of Western Marxism Canadian journal of political and Social Theory*, 1977, και Bourdieu P., «The production of belief 1 (3) contribution to an economy of symbolic goods», στο *Media culture and society*, London, Collins, 1986, σσ. 131-163.

¹⁷⁷ Lucacs G., *Essays on Realism*, London, Lawrence and Wishert, 1980, σσ. 23.κ.έ.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε πως είναι απαραίτητο ν' αποσαφηνίσουμε τα παρακάτω: η λειτουργία του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχει διπλό ρόλο είναι ταυτόχρονα όμως φορέας και τοπικής εξουσίας, αλλά και έκφρασης της κοινωνίας των πολιτών. Βέβαια κάθε δήμος δεν απηχεί το σύνολο της κοινωνίας, αλλά ένα χωριστό κομμάτι με πολλές ιδιαιτερότητες, τη λεγόμενη τοπική κοινωνία. Είναι όμως ακριβώς γι' αυτό το λόγο αυξημένη η σημασία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την ανταλλαγή ιδεών και εμπειριών ώστε να εμπεδώνεται στη συνείδηση όλων μας το ευρύτερο σύνολο που ονομάζεται κοινωνία των πολιτών. Δηλαδή, η κοινωνία των πολιτών σχηματίζεται και η ύπαρξη της διασφαλίζεται μέσα και από την ενοποιητική και διαμορφωτική δράση της πολιτικής και πολιτισμικής επικοινωνίας που ασκείται από τις προτεραιότητες του ίδιου του θεσμού. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι μέρος του κυρίαρχου κοινωνικού συστήματος. Δεν είναι ούτε έξω, ούτε ενάντια σ' αυτό. Όμως υπάρχει και το στοιχείο της υπέρβασης η οποία δε γίνεται μόνο με ανατροπή. Χωρίς ν' αποκλείονται βέβαια οι συγκρούσεις και οι ρήξεις, ένα σημαντικό ρόλο έχουν οι δυνάμεις εκείνες που διαμορφώνουν μια διαρκή μετεξέλιξη των συστημάτων κοινωνικής οργάνωσης. Και τέτοιες δυνάμεις είναι η τεχνολογία, τα διάφορα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, οι γεωπολιτικές πληθυσμιακές ομάδες ή ακόμα ανάμεσα σε διαφορετικούς λαούς και κοινωνίες.

Βέβαια από την άλλη, και όσο αφορά την έννοια της επικοινωνίας, τα λεγόμενα ΜΜΕ πολύ λίγο ενημερώνουν και αυτό που κάνουν περισσότερο είναι να αξιολογούν και να ιεραρχούν την ενημέρωση την οποία μάλιστα, πολύ συχνά, διαμορφώνουν τα ίδια.

Στο πλαίσιο της λειτουργίας των μέσων, μπορούμε να διακρίνουμε τρία επίπεδα επικοινωνίας:

α) Την επικοινωνία των ίδιων των μέσων, δηλαδή τις τεχνικές και τα δίκτυα που χρησιμεύουν για να φέρουν σε επαφή τους διάφορους πομπούς με τους δέκτες μεταξύ τους.

Πρόκειται για τα υλικά μέσα με τα οποία ασκείται η διακίνηση πληροφοριών. Η ίδια η ύπαρξή τους αποτελεί μορφή επικοινωνίας.

β) Την επικοινωνία σημάτων, δηλαδή την κυκλοφορία πληροφοριών και ειδήσεων που χρησιμεύει στην ενημέρωση του κοινού και των όποιων κοινών, αφού στη σύγχρονη ενημέρωση υπάρχουν και πληροφορίες που προορίζονται για εξειδικευμένο ακροατήριο.

γ) Στην επικοινωνία των αξιών, δηλαδή της διαδικασίας που συντελείται με την αμοιβαία κατανόηση μηνυμάτων και στάσεων ζωής και στοχεύει κυρίως στην προσέγγιση των ανθρώπων.¹⁷⁸

Αυτό το τρίτο επίπεδο επικοινωνίας συνιστά κατεξοχήν πολιτισμό. Η παρεμβατική λειτουργία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης σ' αυτό κυρίως το επίπεδο επικοινωνίας, θα μπορούσε να συμβάλλει στην εμπέδωση ιδεών και αξιών από τα μέλη των τοπικών κοινωνιών, οι οποίες να εμπνέουν τη διάθεση για συμμετοχή σε κάθε απόπειρα που θα στόχευε στην ποιοτική αναβάθμιση της καθημερινής ζωής των πολιτών.

Τα τελευταία χρόνια στην χώρα μας υπήρξε έντονος προβληματισμός από τους φορείς του θεσμού, όσο αφορά τη σύσταση και τον τρόπο λειτουργίας τοπικών μέσων. Μάλιστα διαπιστώθηκε και επισημάνθηκε η ανάγκη λειτουργίας τους κάτω από οποιαδήποτε μορφή ιδιοκτησίας, ιδιωτική ή δημοτική.

Παράλληλα διατυπώθηκαν ποικίλες προτάσεις, όσο αφορά την καλύτερη δυνατή οργάνωσή τους, μέσω της λειτουργίας γραφείων δημοσίων σχέσεων τα οποία θα στελεχωθούν από ειδικούς, μέσω της πρόσληψης συμβούλων τοπικής δημοσιότητας, δημοσιογράφων κύρους, κλπ.¹⁷⁹

Άποψή μας είναι ότι, στο πλαίσιο του παραπάνω προβληματισμού θα πρέπει να αξιολογηθούν σοβαρά, δύο παράγοντες: Πρώτο, οι πρακτικές δυνατότητες που έχουν τα μέσα ώστε να συμβάλλουν στην ποιοτική αναβάθμιση της ζωής των μελών των τοπικών κοινωνιών. Δεύτερο, οι πρακτικές δυσκολίες οι οποίες πιθανά να προκύψουν, όσο αφορά την αποτελεσματικότητα ενός τέτοιου εγχειρήματος.

¹⁷⁸ Fiske J., *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, Αθήνα, Επικοινωνία και Κουλτούρα, 1992, σ. 36 κ.έ.

¹⁷⁹ Βλ. σχετικά, Πρακτικά Συνεδρίου: *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Αθήνα, Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α., 1994, σ. 162.

Στην περίπτωση, για παράδειγμα, μιας τοπικής εφημερίδας βέβαιο είναι πως πέρα από την προώθηση της τοπικής πληροφόρησης και της αντικειμενικής κριτικής προς όλες τις κατευθύνσεις, μπορεί να προσφέρει σε μόνιμη και εθελοντική βάση, ακόμη πιο σημαντικές υπηρεσίες στην περιοχή όπου εκδίδεται. Η δύναμη της δημοσιότητας που κατέχει και η δυνατότητα άμεσης συνεργασίας με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, της επιτρέπει να διαδραματίσει σημαντικότατο ρόλο στην οργάνωση εκδηλώσεων που στοχεύουν στην προβολή πνευματικού έργου και γενικότερα του πολιτισμού, όπως και στην ενθάρρυνση της κοινής γνώμης προκειμένου να διευρυνθεί η συμμετοχή τόσο σε κοινωφελείς, όσο και σε πνευματικές - πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Όσο αφορά τη λειτουργία τοπικών ραδιοφωνικών σταθμών, έχει εξακριβωθεί πως όπου επιχειρήθηκε η ίδρυσή τους σ' άλλες ευρωπαϊκές χώρες, τα αποτελέσματα δεν ήταν ιδιαίτερα θετικά.¹⁸⁰ Ο κύριος λόγος δεν ήταν, τόσο η κακή οργάνωση ή τα δισεπίλυτα οικονομικά προβλήματα, όσο το γεγονός ότι η εκεί κρατική και ιδιωτική ραδιοφωνία βρισκόταν σε επίπεδο ικανοποιητικό. Επομένως η σύσταση και η λειτουργία ενός αξιόλογου δημοτικού φορέα στο χώρο των ΜΜΕ, δεν είχε να προσθέσει κάποιες ξεχωριστές υπηρεσίες στις τοπικές κοινωνίες. Αντίθετη στην Ελλάδα, οι περισσότεροι ραδιοφωνικοί σταθμοί αντιμετώπιζαν και αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται περισσότερο με την αδυναμία οριοθέτησης των προσανατολισμών τους και χάραξης μακροπρόθεσμου σχεδιασμού. Η ραγδαία ανάπτυξη της ιδιωτικής ραδιοφωνίας μάλιστα, μεγέθυνε αυτά τα προβλήματα. Περιττό είναι να τονιστεί βέβαια πως η τελευταία από τη φύση της δε διακρίνεται για το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της για πολιτιστικά προγράμματα, στο βαθμό που αυτά δεν αποφέρουν αυξημένα κέρδη μέσω των διαφημίσεων.

Συνεπώς, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως η δημοτική ραδιοφωνία στην Ελλάδα, θα είχε σαφέστατα περισσότερες πιθανότητες επιτυχούς παρέμβασης στα δρώμενα των τοπικών κοινωνιών, έχοντας ως ακρογωνιαίο λίθο των προγραμμάτων της τον πολιτισμό. Εντούτοις, όπως θα

¹⁸⁰ Αυτόθι, σ. 132.

επισημάνουμε και παρακάτω πολλά εμπόδια οικονομικής κυρίως φύσης, αποτρέπουν – τουλάχιστον μέχρι σήμερα – το ενδεχόμενο μιας τέτοιας εξέλιξης.¹⁸¹

Πως νοείται όμως η παρέμβαση ενός μέσου στα πολιτιστικά δρώμενα μιας τοπικής κοινωνίας;

Θεωρούμε πως μια τέτοια παρέμβαση θα πρέπει να στηρίζεται στη διαρκή και σταθερή συνεργασία των στελεχών του με τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η παραπάνω συνεργασία είναι απαραίτητο να αποβλέπει στη διαμόρφωση και στο σχεδιασμό μιας μακροπρόθεσμης πολιτικής, η οποία στοχεύει: 1) Στη διεύρυνση της πολιτιστικής ευαισθησίας των πολιτών. 2) Στην προώθηση και διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων οι οποίες να αναδεικνύουν το έργο ντόπιων διανοούμενων και καλλιτεχνών. 3) Στην προβολή των δραστηριοτήτων τοπικών συλλόγων οι οποίοι αποσκοπούν να περισώσουν την πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής. 4) Στη στενή συνεργασία με τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της περιοχής, αφού είναι βέβαιο ότι η διαμόρφωση πολιτιστικής συνείδησης είναι διαδικασία στην οποία προσαρμόζονται πολύ πιο εύκολα τα παιδιά και οι έφηβοι, μέσω του εκπαιδευτικού περιβάλλοντός τους και της ποιοτικής αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου τους.

Μολονότι σε θεωρητικό επίπεδο, τα προαναφερόμενα φανερώνουν τη δυναμική που θα είχε ένα δημοτικό μέσο όσον αφορά τη δυνατότητά του να παρεμβαίνει θετικά στα τοπικά δρώμενα μιας περιοχής, εντούτοις, σε πρακτικό επίπεδο η πραγματικότητα έχει αποδείξει ότι η λειτουργία του αντιμετωπίζει ένα αρκετά μεγάλο αριθμό προβλημάτων. Για το ζήτημα της τοπικής δημοτικής ραδιοφωνίας θ' αναφερθούμε διεξοδικά σε επόμενες παραγράφους. Προς το παρόν θα περιγράψουμε τα προαναφερόμενα προβλήματα κατατάσσοντάς τα σε δύο κατηγορίες η πρώτη σχετίζεται με τα λεγόμενα πρακτικά προβλήματα που αφορούν κυρίως τον οικονομικό παράγοντα. Για

¹⁸¹ Στο σημείο αυτό δεν θα πρέπει ν' αγνοήσουμε το σημαντικότερο έργο που έχει να επιδείξει κατά καιρούς και κατά περιοχές ο θεσμός της δημοτικής ραδιοφωνίας, το οποίο όμως ήταν αποτέλεσμα του προσωπικού ζήλου ορισμένων στελεχών της, παρά ενός σταθερού πλαισίου στήριξης της λειτουργίας των δημοτικών σταθμών.

παράδειγμα, αν αναφερθούμε στον τομέα πληροφόρησης ενός μέσου, θα διαπιστώνουμε πως αυτός στοχεύει στην κάλυψη και στη μετάδοση πληροφοριών που αφορούν τη ζωή των δημοτών, τη δραστηριότητα των δημοτικών αρχών σ' όλους τους τομείς της τοπικής κοινωνικής ζωής, καθώς και την εξέλιξη του ευρύτερου κοινωνικού σχηματισμού στον οποίο υπάγεται η συγκεκριμένη τοπική κοινωνία. Όμως η παραπάνω διαδικασία απαιτεί μια μακρόχρονη επιμονή, μια μεγάλη γνώση τεχνικών θεμάτων και κυρίως ένα σημαντικό προϋπολογισμό που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι αδύνατο ν' αντέξει η οικονομική δυνατότητα ενός Δήμου. Αυτή η κατάσταση, συχνά, έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των ενδιαφερόντων και των δραστηριοτήτων του μέσου, άρα και τον περιορισμό των πληροφοριών που μεταδίδει. Στο σημείο αυτό όμως, προκύπτουν ως φυσικό επακόλουθο, πολλαπλά προβλήματα τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις σχετίζονται με ζητήματα δεοντολογικά που αφορούν τις αρχές δημοσιότητας στις οποίες πρέπει να βασίζεται και να υπακούει ένας τομέας πληροφόρησης. Τα συγκεκριμένα προβλήματα συνδέονται άμεσα με τα κριτήρια μέσω των οποίων αξιολογείται μια πληροφορία και ανακοινώνεται σαν είδηση, με το βαθμό εξάρτησης του μέσου από τοπικούς οικονομικούς παράγοντες ή ακόμη και με το βαθμό εξάρτησής τους από την εκάστοτε δημοτική αρχή.

Οι παραπάνω επισημάνσεις μας εισάγουν στη δεύτερη κατηγορία των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η λειτουργία ενός τοπικού μέσου. Η κατηγορία αυτή συνδέεται με το μοντέλο στο οποίο θα πρέπει να στηριχτεί η λειτουργία του μέσου, προκειμένου ν' αξιοποιήσει τις δυνατότητες που του προσφέρει ο διευρυμένος χώρος της επικοινωνίας και να βελτιώσει την αποδοτικότητά του.

Ας αναφερθούμε για παράδειγμα σ' ένα δημοτικό ραδιοτηλεοπτικό κανάλι, το οποίο αφενός θα πρέπει να υπηρετήσει τους δημότες της περιοχής στην οποία εκπέμπει βάσει των αρχών που περιγράψαμε, αφετέρου έχει ν' αντιμετωπισθεί το πρόβλημα των αυξημένων δαπανών που απαιτούνται για τη λειτουργία του. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι το εξής: θα πρέπει τα στελέχη του συγκεκριμένου μέσου να εμπλακούν στη λογική του ανταγωνισμού, όσο

αφορά τους σχεδιασμούς τους, τόσο με τα κρατικά όσο και με τα ιδιωτικά τοπικά και μη μέσα, και εάν ναι, ποιες θα ήταν οι συνέπειες για τη μορφή των στόχων που πρέπει να θέτουν διαρκώς;

Σε πολλές περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο, η λειτουργία των δημοτικών μέσων να βασίζεται στο πρότυπο της λειτουργίας των αντίστοιχων κρατικών, υπό την έννοια ότι τα τελευταία υπακούουν στην αρχή του «γενικευμένου συμφέροντος». Όμως η αντίληψη των κρατικών ραδιοτηλεοπτικών μέσων ως «δημόσιας κοινωνικής υπηρεσίας», ανταποκρίνεται άραγε στην πραγματικότητα;

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα. Μάλιστα, πολλές και έγκυρες έρευνες καταλήγουν στο συμπέρασμα πως η προαναφερόμενη αντίληψη αποτελεί μύθο, όχι μόνο επειδή αποκρύπτει τις ιστορικές ρίζες ή τα κοινωνικά αίτια του φαινομένου, αλλά και διότι παράλληλα τον εξωραΐζει, διαμορφώνοντας μια εικόνα που λίγο ανταποκρίνεται στην ιστορική πραγματικότητα. Στις σύγχρονες κοινωνίες, τα κρατικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα, απείχαν και απέχουν από το να υπηρετούν το λεγόμενο «γενικευμένο συμφέρον». Αντίθετα χαρακτηρίζονται από τις στενές σχέσεις τους με κατεστημένα συμφέροντα - κυρίως με την άμεση ή έμμεση εξάρτησή τους από την εκάστοτε πολιτική εξουσία, αλλά και από τη διαπλοκή τους με ιδιωτικούς επιχειρηματικούς οργανισμούς.¹⁸² Παρόμοιες απόψεις υποστηρίζουν ότι η ποικιλομορφία των προγραμμάτων των κρατικών ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών, ενώ δε διαφέρει ουσιαστικά από αυτά της λεγόμενης «εμπορικής» ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης, εντούτοις, λειτουργεί περισσότερο σαν «άλλοθι» για την είσπραξη του ανταποδοτικού τέλους ή της κρατικής χορηγίας, παρά ως αδιάσειστη ένδειξη του ευρύτερου «εκπολιτιστικού» τους ρόλου.¹⁸³

¹⁸² Βλ. Σεραφετινίδου Μ., «Κοινωνιολογία των ΜΜΕ», ο.π., σσ. 200-207, και «Ο ρόλος του κράτους στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα επικοινωνίας», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, Νο 16, Αθήνα, Θεμέλιο, Νοέμβριος 2000, σσ. 115-116. Βλ. επίσης, Garnham N., *Capitalism and Communication*, London, Sage, 1990, σ. 128.

¹⁸³ «Η αρχή της σφαιρικότητας» η οποία έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση προγραμμάτων της ευρωπαϊκής κρατικής τηλεόρασης, επιτρέποντας το συνδυασμό της «επιμόρφωσης, πληροφόρησης και ψυχαγωγίας», σύμφωνα με τις παραπάνω ερμηνευτικές απόψεις, απορρέει από την οικονομική εξάρτηση των κρατικών ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών από το

Σύμφωνα με τις προαναφερόμενες απόψεις, διαπιστώνουμε τα εξής: Η αποδοχή του κρατικού μοντέλου, όσο αφορά τη λειτουργία των δημοτικών ραδιοτηλεοπτικών μέσων, σε πολλές περιπτώσεις, επιφέρει τις παρακάτω συνέπειες πρώτον, διαμορφώνει προϋποθέσεις εμπλοκής των δημοτικών μέσων, στη διαδικασία ενός άνισου ανταγωνισμού κυρίως με τους ιδιωτικούς τοπικούς οργανισμούς. Η κατάσταση αυτή με τη σειρά της έχει σαν αποτέλεσμα τον περιορισμό του εκπολιτιστικού ρόλου τους, αφού ένα μεγάλο μέρος των πολιτιστικών προγραμμάτων παραμερίζονται, συνήθως, ως «αντι-εμπορικά». Επίσης δημιουργεί όρους συνεργασίας με επιχειρηματικούς ομίλους, η οποία προωθεί ουσιαστικά την ενσωμάτωση των προσανατολισμών των δημοτικών μέσων στη λογική που υπαγορεύουν οι πρώτοι. Μάλιστα, το γεγονός αυτό ανοίγει το δρόμο για τη διείσδυση του ιδιωτικού κεφαλαίου στα δημοτικά ΜΜΕ, και τη χρησιμοποίησή τους από αυτό. Δεύτερον, διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις να επικρατήσουν στους κόλπους των δημοτικών μέσων, γραφειοκρατικού τύπου σχέσεις, οι οποίες θα είχαν ως συνέπεια την τυπολατρεία και την έλλειψη πρωτοβουλιών.¹⁸⁴

Τελικά, το ζητούμενο είναι πως θα μπορέσουν τα τοπικά ΜΜΕ να διαμορφώσουν ένα δικό τους, αυτόνομο μοντέλο λειτουργίας, διατηρώντας την οικονομική τους αυτοτέλεια και διαχειρίζοντας προγράμματα τα οποία θα συμβάλλουν στην ενεργοποίηση των δημοτών κάθε περιοχής προς κατευθύνσεις ποιοτικού τύπου.

Ποια είναι όμως η κατάσταση που επικρατεί στη χώρα μας, όσο αφορά τα προηγούμενα; Στις παραγράφους που ακολουθούν θα αναφερθούμε στο παράδειγμα της δημοτικής ραδιοφωνίας και τον τρόπο με τον οποίο ανέπτυξε δεσμούς με τις τοπικές κοινωνίες από τη δεκαετία του 1980 έως τις μέρες μας.

ανταποδοτικό τέλος. Βλ. σχετικά, Blumler C.J., “Public Service Broad – casting before the Commercial Deluge”, στο *Television and the Public Interest*, London, Sage, 1992, σ. 7, και Σεραφετινίδου Μ., «Ο ρόλος του κράτους», ο.π., σσ. 115-116.

¹⁸⁴ Σύμφωνα με την άποψη του Μίλιμπαντ για τα στελέχη των κρατικών οργανισμών, «... το κράτος είναι η πηγή υψηλών μισθών κοινωνικού γοήτρου, προνομίων, καθώς και πρόσβασης σε καλοπληρωμένες και επιθυμητές θέσεις εκτός κρατικού μηχανισμού. Και αυτό δεν ισχύει μόνο γι’ αυτούς που βρίσκονται στο καθαυτό κέντρο της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων, αλλά και για τις χιλιάδες άτομα στα ανώτερα κλιμάκια του κράτους... Τα άτομα αυτά συγκροτούν μια «κρατική αστική τάξη», συνδεδεμένη, με αυτούς που ελέγχουν τις μεγάλες καπιταλιστικές επιχειρήσεις, αλλά και ξεχωριστή από αυτούς...». Miliband R., *Class Power and State Power*, London, Venso, 1993, σ.70.

Το αίτημα για την απελευθέρωση των ραδιοσυχνοτήτων και την πολυφωνία στα μέσα επικοινωνίας που κορυφώθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980, δραστηριοποίησε προς αυτή την κατεύθυνση και τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η οικονομική και κοινωνική υποβάθμιση της ελληνικής περιφέρειας εξαιτίας της αστικοποίησης και της βιομηχανοποίησης που σημειώθηκε κατά τη δεκαετία του 1960, οδήγησε τους φορείς της Αυτοδιοίκησης ν' αναζητήσουν τρόπους ώστε ν' αντιστραφεί αυτή η εξέλιξη.

Έτσι θεωρήθηκε ως απαραίτητη η δημιουργία δικτύων τοπικής δημοσιότητας με στόχο: α) να μπορεί ο κάθε φορέας αλλά και ο μεμονωμένους κάτοικος να πληροφορείται για τα προγράμματα, τα κίνητρα, τις επιχορηγήσεις και τους νέους θεσμούς που υπάρχουν, β) να προβάλλονται τα τοπικά προβλήματα και να κινητοποιείται η κοινωνία των πολιτών για την λύση τους, ώστε ο πολίτης να γίνεται ενεργός συμμετοχος στην τοπική πολιτική ζωή, δραστήριο μέλος των τοπικών θεσμών λαϊκής συμμετοχής.¹⁸⁵

Η τοπική ραδιοφωνία θεωρήθηκε η βάση της τοπικής δημοσιότητας. Ακόμη, αντιμετωπίστηκε σαν ενδυναμωτικός παράγοντας της τοπικής ταυτότητας και αλληλεγγύης στο βαθμό που, από τη μια ο τοπικός τύπος βρισκόταν σε κατάσταση βαθιάς υπανάπτυξης και, από την άλλη οι περιφερειακοί ραδιοφωνικοί κρατικοί σταθμοί αναμετέδιδαν ως επί το πλείστον τα κεντρικά προγράμματα της ΕΡΤ, απασχολώντας μικρό αριθμό ντόπιων δημοσιογράφων.¹⁸⁶

Ύστερα από αυτές τις διαπιστώσεις, η ΕΕΤΑΑ δρομολόγησε εκπόνηση μελέτης στα 1987, η οποία οδήγησε σε συγκεκριμένη πρόταση προς τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, σχετικά με την οργάνωση και λειτουργία τοπικών ραδιοφωνικών σταθμών σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Η πρόταση παρουσιάστηκε από την ΕΕΤΑΑ ένα χρόνο αργότερα και αναλύεται

¹⁸⁵ Ταμπακίδης Ν., «Μέσα Επικοινωνίας και Τοπικής Ανάπτυξης», στο *Επιθεώρηση Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, 2Χ2, 1988, σ. 17, και, Παπαστεφανάκης Μ., «Χαιρετισμός στην πρόταση της ΕΕΤΑΑ», στο *Ραδιόφωνο και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Αθήνα, ΕΕΤΑΑ (Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης), 1988, σ. 17.

¹⁸⁶ Λιοναράκης Ν., «Η συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη τοπικής ραδιοφωνίας», στο, *Ραδιόφωνο και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, ο.π., σσ. 133-137, 154, και Ταμπακίδης Ν., «Μέσα επικοινωνίας», ο.π.

από τον υπεύθυνο ενημέρωσης της εταιρίας σε ειδική έκδοση.¹⁸⁷ Αφού ξεκινά αναφερόμενος στην αδυναμία των περιφερειακών σταθμών της ΕΡΤ του τοπικού τύπου και των ντόπιων ραδιοερασιτεχνών ν' αναλάβουν την ευθύνη του στησίματος ενός βιώσιμου συστήματος τοπικής ραδιοφωνίας, αναγορεύει την Τοπική Αυτοδιοίκηση στο μοναδικό θεσμό, κατοχυρωμένο φορέα ο οποίος μπορεί, όχι τόσο να δημιουργήσει, αλλά να εγγυηθεί τη μακρόχρονη λειτουργία τοπικών σταθμών. Ως στόχος προβάλλεται η σύσταση ενός ραδιοφωνικού σταθμού, με προδιαγραφές ποιότητας, επαγγελματικός, με υψηλές απαιτήσεις και επαρκή στελέχωση, που θα ονομάζεται σταθμός – μητέρα (κεντρικός σταθμός) και θα εδρεύει στην πρωτεύουσα κάθε νομού. Ο σταθμός αυτός θα περιλαμβάνει δύο ή και περισσότερους υποσταθμούς στους 2-3 μεγαλύτερους δήμους του νομού.¹⁸⁸

Σε ό,τι αφορά το πρόγραμμα, με την πρόταση υποδηλώνονται ότι όλες οι εκπομπές θα γίνονται από τον κεντρικό – σταθμό, χωρίς αυτό να αποκλείει ότι ένα μεγάλο μέρος του προγράμματος μπορεί να παράγεται από τους υποσταθμούς και τα εξωτερικά συνεργεία. Έτσι, το καθημερινό πρόγραμμα που εκπέμπεται από τον κεντρικό σταθμό μπορεί να περιλαμβάνει την ειδησεογραφία του νομού, η οποία θα παράγεται στον κεντρικό σταθμό, όπως και ζωντανές συνδέσεις με τους υποσταθμούς οι οποίοι παράγουν την ειδησεογραφία των κατά τόπους δήμων ή ζωντανές συνδέσεις με τα συνεργεία εξωτερικών μεταδόσεων, που θα κάλυπταν τα τοπικά γεγονότα. Φυσικά, εκτός από την ειδησεογραφία, οι τοπικές παραγωγές μπορούν να περιλαμβάνουν και μουσικά, ψυχαγωγικά και πολιτιστικά προγράμματα.

Συνεπώς, μέσω της διάχυσης του προγράμματος, θα μπορούσε ένας παραγωγός - κάτοικος κάποιου απομακρυσμένου χωριού να μεταδώσει το πρόγραμμά του σε ολόκληρο το νομό, χωρίς να απαιτείται να προσφύγει στον κεντρικό σταθμό στην πρωτεύουσα του νομού. Από την άλλη, για γεγονότα που αφορούν ένα περιορισμένο τοπικό χώρο (π.χ. συνεδρίαση τοπικού κοινοτικού συμβουλίου), μπορεί οι υποσταθμοί ή τα κινητά εξωτερικά

¹⁸⁷ Λιοναράκης Ν., «Η συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης», ο.π., σσ. 131-174.

¹⁸⁸ Αυτόθι, σ. 157.

συνεργεία να εκπέμπουν σε τοπική εμβέλεια και συχνότητα διαφορετική από αυτή του κεντρικού σταθμού και με περιορισμένη ισχύ, ώστε ν' αποφεύγονται παρεμβολές σε κάποιο υποσταθμό του γειτονικού νομού, ο οποίος εκπέμπει στην ίδια συχνότητα.

Η χρηματοδότηση του μοντέλου που περιγράφουμε - και πάντα σύμφωνα με την πρόταση της ΕΕΤΑΑ - θα βασιζόταν στη διαφήμιση. Ένα διαφημιστικό γραφείο ανά νομό θα αναλάμβανε τη διερεύνηση της τοπικής αγοράς, ενώ ένα άλλο κεντρικό γραφείο της Αθήνας ή της Θεσσαλονίκης θα διαπραγματεύονταν τη συνολική πώληση διαφημιστικού χρόνου από όλους τους τοπικούς σταθμούς των νομών σε εταιρίες που θα επιθυμούσαν να διαφημιστούν πανελλαδικά. Βέβαια, επειδή η διαφήμιση αποτελεί πηγή εσόδων η οποία θα γινόταν ακόμα πιο ασταθής με την έλευση των ιδιωτικών ραδιοσταθμών, θα έπρεπε να κατοχυρωθούν μορφές εναλλακτικής και συμπληρωματικής χρηματοδότησης. Για παράδειγμα αναφέρθηκαν, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ή κάποια άλλη μορφή ευρωπαϊκής χρηματοδότησης), μέρος της εισφοράς που πληρώνεται στην κρατική ραδιοτηλεόραση μέσω των λογαριασμών της ΔΕΗ, ή κάποιο είδος συνδρομής από τους ακροατές η οποία θα τους έδινε κάποια προνόμια (εκπτώσεις στην τοπική αγορά, κλπ) θα μπορούσαν να αποτελέσουν μορφές εναλλακτικής χρηματοδότησης.¹⁸⁹

Όσο αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς και τη νομική μορφή των ραδιοφωνικών σταθμών, προτάθηκε ένα είδος Ανώνυμης Εταιρίας Λαϊκής Βάσης στην οποία η Τοπική Αυτοδιοίκηση μαζί με τους τοπικούς συνεταιρισμούς θα κατείχαν το 51% του μετοχικού κεφαλαίου, ενώ οποιοδήποτε άλλο φυσικό ή νομικό πρόσωπο δεν θα κατείχε περισσότερο από το 1% του υπόλοιπου 49%. Έτσι, η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα είχε ένα ρόλο μεγαλομετόχου μεν των ραδιοφωνικών σταθμών, αλλά εγγυητή και όχι καταχραστή τους, αφού θα υπήρχε ευρεία διάχυση του μετοχικού κεφαλαίου, και κοινωνικός έλεγχος.

¹⁸⁹ Βλ., Αντώνης Γ., «Δημοτική ραδιοφωνία και τοπική επικοινωνία», στο, *Δοκίμες*, 2Χ3, Άνοιξη 1995, σσ. 122-123.

Σ' ένα πρώτο επίπεδο την πρόταση που προαναφέραμε, συνόδευσαν θετικά σχόλια. Μάλιστα, χαρακτηρίστηκε σημαντικότερη ως προς την προτεινόμενη στρατηγική, κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον, αφορούσε ένα μοντέλο τοπικής ραδιοφωνίας το οποίο για πρώτη φορά στα ελληνικά χρονικά προωθούσε και συνέβαλε στην άμεση συμμετοχή των πολιτών στην επικοινωνιακή διαδικασία, μέσω των υποσταθμών και των κινητών εξωτερικών συνεργειών. Κατ' αυτόν τον τρόπο δινόταν η ευχέρεια στην Τοπική Αυτοδιοίκηση να εδραιώσει στην συνείδηση των πολιτών ένα είδος συμμετοχικής επικοινωνίας, πριν από την επερχόμενη κυριαρχία των εμπορικών σταθμών, οι οποίοι ασχολούνται μόνο με το πώς θα συγκεντρώσουν το μεγαλύτερο ή το πλουσιότερο δυνατόν ακροαματικό κοινό το οποίο και ενδιαφέρει τους διαφημιζόμενους μέσω του σταθμού. Δεύτερον, το οικονομικό μέρος της δημιουργίας του δικτύου δε φαινόταν ότι θα αποτελούσε εμπόδιο, αφού το αρχικό κόστος εγκατάστασης φαινόταν αρκετά ρεαλιστικό σύμφωνα με τους υπολογισμούς της ΕΕΤΑΑ. Από την άλλη μεριά, το κόστος συντήρησης θα ήταν σημαντικό μόνο για τον κεντρικό σταθμό του κάθε νομού, αφού μόνο αυτός θα είχε μεγάλο δημοσιογραφικό τμήμα και θα απασχολούσε πολύ διοικητικό και τεχνικό προσωπικό, ενώ οι υποσταθμοί των δήμων και τα εξωτερικά συνεργεία μπορούσαν πρακτικά να λειτουργήσουν με δύο δημοσιογράφους και έναν τεχνικό. Η ελαχιστοποίηση του κόστους συντήρησης είναι σημαντική, αν αναλογιστούμε ότι η κατάσταση που τελικά επικράτησε, με τους διαφορετικούς δήμους να δημιουργούν ο καθένας από έναν ανεξάρτητο σταθμό με πλήρες δημοσιογραφικό και διοικητικό προσωπικό, αποτέλεσε, μια από τις κύριες αιτίες που μας οδήγησε σε οικονομικό μαρασμό. Τέλος, σε πρακτικό επίπεδο η πρόταση ήταν άμεσα επιχειρήσιμη και εφαρμόσιμη, αφού δεν ήταν αντίθετη στο υπό εφαρμογή, από τις αρχές του 1988, Προεδρικό Διάταγμα 25/88 παρά τις εγγενείς αδυναμίες του.¹⁹⁰

Το βασικό χαρακτηριστικό του Προεδρικού Διατάγματος 25/88 είναι και γενικότερα το στοιχείο που διακρίνει την ελληνική ραδιοτηλεοπτική

¹⁹⁰ Αυτόθι, σσ. 123-124.

πολιτική του τέλους της δεκαετίας του 1980. Η νομοθέτηση του επιτελέστηκε σε μια ήδη διαμορφωμένη κατάσταση, αποτελώντας περισσότερο μια βεβιασμένη αντίδραση στη de facto απελευθέρωση των ραδιοσυχνότητων παρά μια μακρόχρονη σχεδιασμένη πολιτική. Η κατάσταση αυτή δεν ήταν άλλη από τη δημιουργία τοπικών ραδιοφωνικών σταθμών από τους δήμους της Αθήνας, του Πειραιά και της Θεσσαλονίκης, στα τέλη του 1987. Έτσι το Π.Δ., ήρθε να νομιμοποιήσει, αφενός, τους ήδη λειτουργούντες δημοτικούς σταθμούς, δημιουργώντας ταυτόχρονα και συγκεκριμένο μοντέλο τοπικής ραδιοφωνίας με ιδιοκτήτη την τοπική αυτοδιοίκηση, και να προετοιμάσει, αφετέρου, το έδαφος για την έλευση της εμπορικής τοπικής ραδιοφωνίας με ιδιοκτήτες νομικά ή φυσικά πρόσωπα. Αυτό που γινόταν βέβαια στην ουσία ήταν ότι η δημοτική και ιδιωτική ραδιοφωνία εντάσσονταν στο ίδιο πλαίσιο λειτουργίας, δηλαδή την ελεύθερη αγορά, αναπτύσσοντας μεταξύ τους ανταγωνιστική σχέση για την προσέλκυση διαφήμισης, τη στιγμή που θα περίμενε κανείς τη θεσμοθέτηση της πρώτης ως του μέσου που θα συνέβαλε στην προώθηση της συμμετοχικής επικοινωνίας και της τοπικής δημοσιότητας και όχι ως της επιχείρησης που θα είχε αποκλειστικό στόχο τη δημιουργία μεγάλου ή πλούσιου ακροατηρίου το οποίο ελκύει διαφημιστικά έσοδα.¹⁹¹ Βέβαια το Π.Δ., προβλέποντας τον πιθανό κοινωνικό και πολιτιστικό ρόλο των ραδιοφωνικών σταθμών των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), επέτρεψε χωρίς κανένα περιορισμό την έκτακτη χρηματοδότησή τους από τους ΟΤΑ, καλύπτοντας έτσι την πιθανότητα χαμηλών ή και μηδενικών κερδών. Εντούτοις, απ' ό,τι διαπιστώθηκε στη συνέχεια, οι επιχορηγήσεις τέτοιου τύπου χρησιμοποιήθηκαν για να παρατείνουν τη ζωή σταθμών που υπάκουαν σε πολιτικές πλειοψηφιών των δημοτικών συμβουλίων.

Το δεύτερο σημαντικό σημείο του Π.Δ., ήταν εκείνο που αφορούσε τους δημάρχους και τα δημοτικά συμβούλια που θα επιθυμούσαν να χρησιμοποιήσουν τους σταθμούς για ιδίους σκοπούς. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του τρίτου άρθρου, ο ραδιοφωνικός σταθμός ανήκει σε δημοτική

¹⁹¹ Αντωνόπουλος Α., «Δημοτική Ραδιοφωνία: Ψάχνει Ακόμα τη Συχνότητά της», εφημ., *Τα Νέα*, 4 Μαρτίου 1991.

ή κοινοτική επιχείρηση το διοικητικό συμβούλιο της οποίας δημιουργείται είτε κατόπιν ομόφωνης απόφασης του δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου, είτε κατ' αναλογία της δύναμης των συνδυασμών στο δημοτικό ή κοινοτικό συμβούλιο, πράγμα που αποτέλεσε και τη συνηθέστερη πρακτική. Όσο για το γενικό διευθυντή του σταθμού, ο οποίος έχει και τις περισσότερες αποφασιστικές αρμοδιότητες, αυτός διορίζεται από το διοικητικό συμβούλιο του σταθμού. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι το Δ.Σ. που διοικεί τη δημοτική - κοινοτική επιχείρηση ραδιοφωνίας αντικατοπτρίζει τους εκάστοτε πολιτικούς συσχετισμούς του δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου.¹⁹² Κατ' αυτόν τον τρόπο, καθίσταται τις περισσότερες φορές η άποψη της (κομματικής) πλειοψηφίας αποφασιστική για το αν θα εκφραστεί επαρκώς η άποψη της μειοψηφίας. Δηλαδή η πλειοψηφία αποφασίζει από περίπτωση σε περίπτωση αν υπάρχει η πολυφωνία στην πληροφόρηση γεγονός ασύμβατο για μέσα μαζικής επικοινωνίας τα οποία θέτουν ως κύριο στόχο την προώθηση της πολυφωνίας και την προβολή όλων των απόψεων. Επιπλέον, η ρύθμιση αυτή συνέβαλε σημαντικά στη δημιουργία είτε άμεσης πολιτικής εκμετάλλευσης, είτε έμμεσης πολιτικής εκμετάλλευσης.¹⁹³

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της πρότασης της ΕΕΤΑΑ, θα λέγαμε ότι, από την πλευρά της Τοπικής Αυτοδιοίκησης υπήρχε η βούληση των φορέων που την εκπροσωπούσαν, για την υλοποίησή της. Πολύ περισσότερο, μάλιστα, αφού η βασική φιλοσοφία της πρότασης διέπνεε τους φορείς της αυτοδιοίκησης πολύ πριν η μελέτη της Εταιρείας πάρει την τελική της μορφή, κάτι που διαπιστώθηκε στο συνέδριο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος (ΚΕΔΚΕ). Σύμφωνα με το πόρισμα του συνεδρίου μόνο ένας σταθμός θα έπρεπε να δημιουργηθεί ανά νομό, με τον αριθμό των υποσταθμών να ποικίλει ανάλογα με το εκφραζόμενο από τους δήμους ενδιαφέρον.¹⁹⁴

¹⁹² Αντώνης Γ., «Δημοτική Ραδιοφωνία», ο.π., σσ. 126-127.

¹⁹³ Βλ., Ζέρη Π., «Η Δύσκολη Ελευθερία της Δημοτικής Ραδιοφωνίας», στο, *Αντί*, 11 Αυγούστου 1982.

¹⁹⁴ *Επιθεώρηση Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, 34, 1991, σ. 27.

Τελικά, και παρ' όλες τις ευοίωνες προβλέψεις, τίποτε από όσα προαναφέρθηκαν δεν πραγματοποιήθηκε. Η υλοποίηση της πρότασης παρεμποδίστηκε από την τάση που είχε αρχίσει να διαγράφεται από μεμονωμένους δήμους που δημιουργούσαν ο καθένας το δικό του σταθμό. Στην παραπάνω εξέλιξη συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό η οργανωτική δομή που καθιερώθηκε για τους σταθμούς από το Π.Δ. 25/1988, για το οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως.¹⁹⁵

Ωστόσο οι καθυστερήσεις στο επίπεδο «χρησιμοποίησης» των ΜΜΕ από τους φορείς της πολιτιστικής ανάπτυξης δεν ευνοεί σε καμία περίπτωση τους αρχικούς σχεδιασμούς αξιοποίησης των μέσων. Στις μέρες μας αλλά κυρίως στις δεκαετίες που θ' ακολουθήσουν τα πολυμέσα και τα πληροφορικά δίκτυα θα παρέχουν τη δυνατότητα για τη δημιουργία μιας νέας αγοράς πολιτισμικών προϊόντων. Η αγορά αυτή δεν θα δεσμεύεται από την τοπική ή περιφερειακή κατανάλωση, αντίθετα θα είναι ανοικτή σε ένα παγκόσμιο κοινό που ενδιαφέρεται να γνωρίσει και να χρησιμοποιήσει στοιχεία του παραδοσιακού πολιτισμού. Τα δεδομένα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την υποστήριξη της βιομηχανίας του τουρισμού, την ανάπτυξη άλλων δευτερογενών παραγόντων κ.λπ. Πολλά πολιτισμικά δρώμενα θα επιτελούνται μέσω των πληροφορικών και επικοινωνιακών δικτύων. Ο τοπικός πολιτισμός θα μπορεί να υπάρχει και ν' αναπαράγεται μόνο εφόσον θα έχει τη δυνατότητα να κατοχυρώσει την αναπαράστασή του μέσα από δίκτυα όπως τα τηλεοπτικά ή ραδιοφωνικά.¹⁹⁶

3.5. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΦΘΡΩΣΗ ΤΩΝ ΤΟΜΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Οι τομείς που θα σχολιαστούν παρακάτω είναι κυρίως εκείνοι για τους οποίους έχει αρμοδιότητα το ΥΠ.ΠΟ., αφού αυτό αποτελεί τον κεντρικό φορέα

¹⁹⁵ Αυτόθι, 1, 1988, σσ. 64-68, 2, 1988, σσ. 20-23.

¹⁹⁶ Βλ. σχετ. Χτούρης Σωτ., «Λαϊκά δρώμενα και Πολιτισμικά Δίκτυα στην Παραδοσιακή ή Σύγχρονη Κοινωνία», με θέμα *Παράδοση και σύγχρονες τεχνολογίες*, στα Πρακτικά Συνεδρίου Εθνικού Κέντρου Λαϊκών Δρωμένων, Κομοτηνή, 1996, σελ. 38-39

μέσω του οποίου εφαρμόζεται η κρατική πολιτιστική πολιτική. Οι τομείς αυτοί που προβλέπονται στον οργανισμό του ΥΠ.ΠΟ. (Π.Δ. 941/77) περιλαμβάνονται και στη Γενική Διεύθυνση Πολιτιστικής Ανάπτυξης η οποία έχει καταργηθεί από το 1982.

Οι κυριότεροι τομείς είναι:

- ✓ Μουσεία – Αρχαιολογικοί χώροι
- ✓ Το θέατρο
- ✓ Η μουσική
- ✓ Ο χορός
- ✓ Οι εικαστικές τέχνες
- ✓ Ο κινηματογράφος
- ✓ Τα γράμματα
- ✓ Ο λαϊκός πολιτισμός
- ✓ Τα πολιτιστικά σωματεία
- ✓ Τα πνευματικά κέντρα
- ✓ Τα Φεστιβάλ
- ✓ Τα συνέδρια
- ✓ Τα ανοιχτά πανεπιστήμια
- ✓ Τις βιβλιοθήκες¹⁹⁷

3.5.1. Ανάλυση των πολιτιστικών τομέων

3.5.1.1. Μουσεία – Αρχαιολογικοί Χώροι

Το ΥΠ.ΠΟ. μέσω της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς φροντίζει για τη διατήρηση, προστασία, ανάδειξη, οργάνωση, διαμόρφωση και διαχείριση των Αρχαιολογικών Χώρων, Μνημείων και Ιστορικών Τόπων, οι οποίοι έχουν κηρυχθεί διότι στο παρελθόν

¹⁹⁷ Κόνσολα Ντόρα, Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα, η Περιφερειακή Διάσταση, Αθήνα 1990, σελ. 39.

αποτελέσαν για τον τόπο εξαιρετα γεγονότα που συνέβησαν μέχρι το τέλος του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.

Επίσης το ΥΠ.ΠΟ. μέσω της ίδιας Διεύθυνσης είναι υπεύθυνο για την ίδρυση, λειτουργία και επέκταση Δημοσίων Αρχαιολογικών Μουσείων και Συλλογών. Επιπλέον είναι αρμόδιο για την χορήγηση αδειών μελέτης και δημοσίευσης κινητών αρχαίων και για την αμοιβή ατόμων που υποδεικνύουν ή παραδίδουν στο Δημόσιο αρχαία.

Η μεγάλη σημασία που έχει δοθεί στο συγκεκριμένο τομέα αποδεικνύεται από το γεγονός ότι αποτελεί τον πιο αποκεντρωμένο τομέα άσκησης πολιτιστικής πολιτικής, αφού τόσο οι Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (39) όσο και οι Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων (28) είναι διασκορπισμένες σε όλη την επιφάνεια του Ελλαδικού χώρου. Βέβαια αυτό ήταν απολύτως αναγκαίο αφού σε κάθε γωνιά της χώρας μας υπάρχει αρχαιολογικός χώρος.

3.5.1.2. Το Θέατρο

Μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του '80 η κατάσταση στον τομέα της θεατρικής αποκέντρωσης ήταν απογοητευτική. Αξιόλογες προσπάθειες για θεατρική δραστηριότητα στην επαρχία ήταν ελάχιστες, ενώ η πρωτεύουσα συγκέντρωνε σχεδόν αποκλειστικά το σύνολο της θεατρικής δραστηριότητας. Και τη δεκαετία του '90 η Αθήνα εξακολουθούσε να συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος της θεατρικής κίνησης και να παρουσιάζει θεατρικό πληθωρισμό. Σήμερα λειτουργούν δύο Κρατικά Θέατρα: το Εθνικό Κρατικό Θέατρο στην Αθήνα και το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη.

Το 1983 δημιουργείται το Δίκτυο των Δημοτικών Περιφερειακών Θεάτρων (ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.), το οποίο διαγράφει τις προοπτικές για μείωση των ανισοτήτων στο θεατρικό τομέα. Ο θεσμός στη χώρα μας ξεκίνησε με πρωτοβουλία του ΥΠ.ΠΟ. και με κύριους σκοπούς την πολιτιστική αποκέντρωση και την αυτόνομη και αυτοδύναμη θεατρική ανάπτυξη.

Έκτοτε έχουν ιδρυθεί δεκαέξι ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. που είναι τα εξής: Αγρινίου, Βέροιας, Βόλου, Βορείου Αιγαίου, Ιωαννίνων, Καβάλας, Καλαμάτας, Κέρκυρας, Κοζάνης, Κομοτηνής, Κρήτης, Λάρισας, Πάτρας, Ρόδου, Ρούμελης και Σερρών. Λειτουργούν ως νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου με ίδιο διοικητικό συμβούλιο. Είναι φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η διοικητική και η οικονομική εποπτεία τους ανήκει στις οικείες νομαρχίες.¹⁹⁸

Τα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. είναι μεν δημοτικά, με την έννοια ότι εξαρτώνται και εδρεύουν σ' ένα Δήμο, αλλά συγχρόνως είναι και περιφερειακά. Επομένως υποχρεώνονται να καλύπτουν την ευρύτερη περιοχή, με την πραγματοποίηση περιοδειών έξω από την έδρα τους σε μικρότερες πόλεις και χωριά.

Το σημαντικότερο επίτευγμα των θεάτρων αυτών είναι η εξοικείωση του ευρύτερου κοινού της επαρχίας με το ποιοτικό θέατρο μέσω παραστάσεων, που δεν έρχονται ως έτοιμα προϊόντα από την πρωτεύουσα, αλλά δημιουργούνται στην περιφέρεια. Επίσης μερικά από τα θέατρα αυτά λειτουργούν και ως πολιτιστικά κέντρα με την οργάνωση άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων που συνδέονται με το θέατρο. Υπάρχουν βέβαια περιοχές που δεν διαθέτουν ακόμη περιφερειακά θέατρα όπως τα νησιά των Κυκλάδων.

Δραστηριότητα στο θεατρικό τομέα παρατηρείται επίσης από θεατρικά σχήματα που λειτουργούν με τη μορφή σωματείου ή εταιρείας μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.

Οι επιχορηγούμενοι θίασοι εκτός Αττικής είναι μόλις οχτώ, γεγονός που οφείλεται σύμφωνα με τους υπεύθυνους του τομέα Θεάτρου στην έλλειψη των απαραίτητων προϋποθέσεων που το ΥΠ.ΠΟ. θέτει για την ενίσχυσή τους.

3.5.1.3. Μουσική

Η μουσική στην περιφέρεια περιορίζεται κυρίως στις δραστηριότητες που προσφέρουν οι «παραδοσιακοί» μουσικοί φορείς όπως φιλαρμονικές, χορωδίες, στις συναυλίες ελαφράς και λαϊκής μουσικής στα πλαίσια των

¹⁹⁸ Ιστοσελίδα ΥΠ.ΠΟ., www.culture.gr, Ημερομηνία επίσκεψης: 24 Μαΐου 2004

λεγόμενων φεστιβάλ ή άλλων σχετικών εκδηλώσεων και στις προσπάθειες, λιγοστές, που σχετίζονται με τη διάδοση της κλασικής μουσικής.

Συνολικά στην Ελλάδα υπάρχουν οκτώ κρατικές ορχήστρες. Μόνο δύο από αυτές βρίσκονται εκτός Αττικής και συγκεκριμένα η μία στη Θεσσαλονίκη με την ονομασία Κρατική Ορχήστρα Θεσσαλονίκης και η δεύτερη στην Πάτρα με την ονομασία Ορχήστρα Εγγόρδων Σολίστ της Πάτρας. Οι ορχήστρες της Αττικής είναι: Κρατική Ορχήστρα Αθηνών, Ορχήστρα των Χρωμάτων, Κρατική Ορχήστρα Ελληνικής Μουσικής, Ορχήστρα των φίλων της Μουσικής «Καμεράτα», Ορχήστρα Καλοφώνων Νομαρχίας Πειραιά και Ορχήστρα «Μίκης Θεοδωράκης». Επιπρόσθετα υπάρχουν τέσσερα Κρατικά Ωδεία. Όλα βρίσκονται στην Αθήνα εκτός του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης.¹⁹⁹

Επίσης στην Αθήνα βρίσκονται ο Οργανισμός Μεγάλου Μουσικής, η Εθνική Λυρική Σκηνή και το Διεθνές Καλλιτεχνικό Κέντρο, στα πλαίσια του οποίου πραγματοποιείται ο Διεθνής Διαγωνισμός «Grand-prix» Μαρία Κάλλας.

Αξιόλογοι φορείς στον τομέα της μουσικής στην περιφέρεια είναι ο Οργανισμός Μεγάλου Μουσικής Θεσσαλονίκης, η Όπερα Θεσσαλονίκης, το Μουσικό Θέατρο Βόλου, η Συμφωνική Ορχήστρα του Δήμου Βόλου, το Κέντρο Χορωδιακής Πράξης Κεφαλονιάς, το Κέντρο Εκκλησιαστικής Μουσικής και η Βυζαντινή Λειτουργική Σκηνή. Οι φορείς αυτοί δεν χρηματοδοτούνται αποκλειστικά από το ΥΠ.ΠΟ., αλλά και από τους Δήμους στους οποίους ανήκουν, καθώς και από ίδιους πόρους.

Η μουσική ζωή στην επαρχία κυρίως ικανοποιείται με τις δημοτικές ή ιδιωτικές φιλαρμονικές ορχήστρες, τις λεγόμενες μπάντες που καλύπτουν κυρίως τις τοπικές εορταστικές εκδηλώσεις. Σε μερικές περιοχές υπάρχουν τοπικές, δημοτικές και μη, χορωδίες μουσικών συλλόγων, που αποτελούν ταυτόχρονα και μουσικά εκπαιδευτήρια. Από τη δεκαετία του '90 ξεκινά η ενίσχυση της μουσικής ζωής και κίνησης από τους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και από άλλα πολιτιστικά σωματεία, που ενισχύονται από το ΥΠ.ΠΟ., για να οργανώσουν τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις, γνωστές ως

¹⁹⁹ Ιστοσελίδα ΥΠ.ΠΟ., www.culture.gr, Ημερομηνία επίσκεψης: 24 Μαΐου 2004

φεστιβάλ. Οι εκδηλώσεις αυτές, που δεν αφορούν βέβαια μόνο τη μουσική, πραγματοποιούνται κυρίως τους θερινούς μήνες. Τα πιο αξιόλογα φεστιβάλ είναι: το Φεστιβάλ Σάμου «Μανώλης Καλομοίρης», το Φεστιβάλ Ναυπλίου, το Φεστιβάλ Ρόδου «Ημέρες Μουσικής» και το Φεστιβάλ Θρησκευτικής Μουσικής Πάτμου.

3.5.1.4. Φεστιβάλ –Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

Τα τελευταία χρόνια ο θεσμός των Φεστιβάλ έχει καθιερωθεί ως μέσο προβολής κάθε τόπου στον οποίο διοργανώνονται αλλά και μέσο καλλιέργειας της παραδοσιακής καλλιτεχνικής έκφρασης της κάθε περιοχής. Οι εκδηλώσεις αυτές πραγματοποιούνται κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες και δεν αρκούνται μόνο στον τομέα της μουσικής αλλά και στους τομείς του χορού, του θεάτρου, της ζωγραφικής, της λογοτεχνίας, των εικαστικών κ.α.. Ορισμένα από τα Φεστιβάλ αυτά ξεφεύγουν από τα τοπικά πλαίσια και η ακτινοβολία τους επεκτείνεται σε Εθνικό επίπεδο.

Διοργανωτές αυτού του θεσμού είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης οι Δημοτικές Επιχειρήσεις,, Πολιτιστικά Κέντρα, Σύλλογοι και Εταιρείες που χρηματοδοτούνται από το ΥΠ.ΠΟ. για την πραγματοποίηση των εκδηλώσεων του κάθε Φεστιβάλ.

Σύμφωνα με το τμήμα Φεστιβάλ και Πολιτιστικών Εκδηλώσεων της Διεύθυνσης Πολιτιστικών Δράσεων του ΥΠ.ΠΟ., οι Πολιτιστικές Εκδηλώσεις «Φεστιβάλ ποικίλου Περιεχομένου» ανά την Ελλάδα που ενισχύθηκαν για το έτος 2003 είναι συνολικά 97. Από αυτά τα 39 πραγματοποιούνται στην Αττική ενώ τα υπόλοιπα 58 στα Νησιά του Αιγαίου Πελάγους (9), στην Ήπειρο (2), στη Θεσσαλία (6), στη Θράκη (2), στην Κρήτη (10), στη Μακεδονία (18), στην Πελοπόννησο (5) και στη Στερεά Ελλάδα (6).

3.5.1.5. Χορός

Στον τομέα του κλασικού χορού υπάρχει έλλειψη δραστηριοτήτων στην επαρχία και απουσία κρατικού ενδιαφέροντος. Η μόνη κίνηση που

παρατηρείται οφείλεται στις ιδιωτικές σχολές ρυθμικής και χορού και σε λίγες δημοτικές σχολές χορού όπως το Διεθνές Κέντρο Χορού Καλαμάτας, το Χοροθέατρο Θεσσαλονίκης, η Δημοτική Κοινωνικοπολιτιστική Επιχείρηση του Δήμου Σταυρούπολης στη Θεσσαλονίκη, Ανώτερη Επαγγελματική Ιδιωτική Σχολή Χορού της Δημοτικής Επιχείρησης Αθλητικών Δραστηριοτήτων του Δήμου Θεσσαλονίκης και η Δημοτική Επιχείρηση Τουρισμού – Πολιτισμού στη Λάρισα.

Οι Ανώτερες Ιδιωτικές Σχολές Χορού είναι συνολικά επτά, έξι από τις οποίες βρίσκονται στην Αττική και μόλις μία στη Θεσσαλονίκη. Οι σχολές αυτές είναι: 1. Δέσποινας Γρηγοριάδου, 2. Εταιρεία «Σόφη Κατσούλη ΕΠΕ», 3. Νίκης Κανταξάκη – Μπακάλη, 4. Σόνιας Μοριάνοβα – Λίλης Τράστα Ο.Ε., 5. Άννας Πέτροβα, 6. «Ραλλού Μάνου» και 7. Ανδρομάχης Καφαντάρη (Θες/νίκη).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε ολόκληρη την Ελλάδα υπάρχει μόνο μία Ανώτερη Κρατική Σχολή Χορού, που βρίσκεται στην Αθήνα. Οι ερασιτεχνικές ανέρχονται συνολικά σε τριακόσιες (300) περίπου εκ των οποίων μόλις το 1/3 βρίσκεται στην επαρχία.

Η κρατική παρέμβαση στον τομέα αυτό είναι σχετικά μικρή. Το ΥΠ.ΠΟ. δεν έχει πάρει σοβαρές πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη κάποιας σχετικής κίνησης στην περιφέρεια και γενικά τα κονδύλια, που διαθέτει για την ενίσχυση των υπαρχόντων σωματείων, είναι πολύ μικρά.

Το ΥΠ.ΠΟ. με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού δίνει ετήσιες επιχορηγήσεις για τις καλλιτεχνικές περιόδους σε συγκεκριμένους συλλόγους και σωματεία χορού, που πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις που θέτει η Διεύθυνση Χορού, και που επί το πλείστον απορροφούνται από εκείνους που εδρεύουν στην Αττική.

Κρατική επιχορήγηση χορηγείται: α) σε ομάδες κλασικού και σύγχρονου χορού που λειτουργούν με τη μορφή σωματείου, συλλόγου ή αστικής εταιρείας μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα και έχουν συσταθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα ή άλλων ειδικών διατάξεων και β) σε

Ν.Π.Δ.Δ. ή Ν.Π.Ι.Δ. που έχουν συστήσει ομάδες κλασικού και σύγχρονου χορού και λειτουργούν στα πλαίσια του Νομικού Προσώπου.

Οι ομάδες χορού α) υπόκεινται σε έλεγχο συνέπειας από το ΥΠ.ΠΟ., ως προς την τήρηση του εγκεκριμένου προγραμματισμού τους, β) υπόκεινται σε οικονομικό έλεγχο από τις αρμόδιες κρατικές αρχές και γ) οφείλουν να είναι συνεπείς στις οικονομικές και ασφαλιστικές τους υποχρεώσεις σε τρίτους (χορευτές, χορογράφους, σκηνογράφους, μουσικούς, τεχνικούς κλπ). Η αθέτηση οικονομικών και συμβατικών υποχρεώσεων ή η μη τήρηση του προγράμματος δραστηριότητός τους συνεπάγεται τον αποκλεισμό από τις επιχορηγήσεις του επόμενου έτους. Η επιχορήγηση των ομάδων χορού γίνεται μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων του Προϋπολογισμού του ΥΠ.ΠΟ. και εφόσον αυτές έχουν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν δικούς τους οικονομικούς πόρους.

Κατά την αξιολόγηση των προτάσεων που αποστέλλει η κάθε ομάδα λαμβάνονται μεταξύ άλλων τα εξής κριτήρια: α) η συμβολή της ομάδας χορού στην γενικότερη ανάπτυξη της Τέχνης του Χορού και την προβολή αυτής εντός και εκτός Ελλάδος και β) η πρωτοποριακή και ερευνητική δουλειά στην Τέχνη του Χορού, η συστηματική ενασχόληση με πειραματικές αλλά και ιδιότυπες μορφές χορευτικής τέχνης και η σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται, προωθούνται και ολοκληρώνονται οι προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή, ιδιαιτέρως ως προς τον εμπλουτισμό της Τέχνης του Χορού με νέους τρόπους ερμηνείας και ανάπτυξης νέων εκφραστικών μέσων.²⁰⁰

3.5.1.6. Εικαστικές Τέχνες

Το έργο της προβολής της σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής έχουν αναλάβει σχεδόν εξολοκλήρου οι ιδιωτικές αίθουσες τέχνης, οι λεγόμενες γκαλερί. Σχεδόν όλη η σχετική κίνηση και κυρίως οι εκθέσεις έχει συγκεντρωθεί στην πρωτεύουσα, στην οποία λειτουργούν αρκετές ιδιωτικές εκθεσιακές αίθουσες τέχνης. Ένας μικρότερος αριθμός αιθουσών τέχνης

²⁰⁰ Υπ' αριθμόν Πρωτοκόλλου 60501 Απόφαση Υπουργού Πολιτισμού, Αθήνα 3 Νοεμβρίου 2003.

υπάρχει στη Θεσσαλονίκη ενώ σε όλες τις υπόλοιπες πόλεις ο συνολικός αριθμός τους είναι πολύ μικρός.

Οι εποπτευόμενοι φορείς από το ΥΠ.ΠΟ. είναι:

ΦΟΡΕΑΣ	ΕΔΡΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ – ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΟΥΤΖΟΥ	ΑΘΗΝΑ
ΕΘΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	ΑΘΗΝΑ
ΚΡΑΤΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΚΕΝΤΡΟ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ Κ.Μ.Σ.Τ.)	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΠΑΝΟΡΜΟΥ ΤΗΝΟΥ	ΤΗΝΟΣ

Υπάρχει επίσης και το ονομαζόμενο Δίκτυο Δημοτικών Εικαστικών Εργαστηρίων στο οποίο συμμετέχουν τριάντα ένα εργαστήρια και είναι τα εξής:

1. Αγίας Παρασκευής	11. Καλαμάτας	21. Νεάπολης
2. Αγρινίου	12. Κιλκίς	22. Νίκαιας
3. Αιγάλεω	13. Κοζάνης	23. Πάρου
4. Αλεξανδρούπολης	14. Κορυδαλλού	24. Πάτρας
5. Αλμυρού	15. Κυπαρισσίας	25. Πολίχνης
6. Αμαλιάδας	16. Λαμίας	26. Πυλαίας
7. Άμφισσας	17. Λευκάδας	27. Ρεθύμνου
8. Άνδρου	18. Λιβαδειάς	28. Σερρών
9. Δάφνης	19. Νέας Χαλκηδόνας	29. Σταυρούπολης
10. Ιωαννίνων	20. Νάουσας	30. Χαλκίδας
		31. Χανίων

Εκτός από το Δίκτυο Εικαστικών Εργαστηρίων υπάρχουν και άλλοι συμβεβλημένοι φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης που είναι το Κέντρο Σύγχρονης Εικαστικής Δημιουργίας Ρεθύμνου, το Εικαστικό Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης Λάρισας, το Κέντρο Διεθνών Συναντήσεων Εικαστικών Καλλιτεχνών Διδυμότειχου και το Φωτογραφικό Κέντρο Σκοπέλου. Επιπλέον υπάρχουν και οι Προγραμματικά Συμβεβλημένοι Φορείς που είναι α) το Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών και β) το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

3.5.1.7. Γράμματα

Τα γράμματα ως αποκεντρωτικό στοιχείο στην περιφερειακή ανάπτυξη της Ελλάδας ασκούν πολύ μικρή επίδραση. Στην επαρχία το βιβλίο σημειώνει μικρούς αριθμούς κυκλοφορίας και η εκδοτική δραστηριότητα σ' αυτήν είναι σχεδόν ανύπαρκτη σε σχέση με τη συνολική βιβλιοπαραγωγή της χώρας.

Τρόποι και μέθοδοι για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του συγκεκριμένου τομέα στην αναπτυξιακή λειτουργία της αποκέντρωσης δεν έχουν μελετηθεί. Ουσιαστικά δεν υπάρχει συγκεκριμένου είδους πολιτική προώθησης των γραμμάτων στην επαρχία και μόνο συμπτωματικά λογοτέχνες ή λογοτεχνικά περιοδικά και σωματεία της επαρχίας ενισχύονται από το ΥΠ.ΠΟ.

Το Υπουργείο επίσης έχει αναλάβει να διαθέτει δωρεάν τα βιβλία που αγοράζει κάθε χρόνο στις δημόσιες και δημοτικές βιβλιοθήκες όπως και στις βιβλιοθήκες πολιτιστικών συλλόγων και μαθητικών κοινοτήτων σχολείων.

3.5.1.8. Βιβλιοθήκες

Οι βιβλιοθήκες αποτελούν για την περιφέρεια τη βασική εστία πληροφόρησης για την ανάπτυξη και την εκπαίδευση του λαού. Η Ελλάδα διαθέτει σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύονται στις πολιτιστικές στατιστικές των ετών 1994-1997, 734 βιβλιοθήκες από τις οποίες οι περισσότερες (313) είναι δημοτικές και οι υπόλοιπες δημόσιες (70) ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου.

Χαρακτηριστική είναι η άνιση χωροκατανομή των βιβλιοθηκών, που δείχνει πως ορισμένες περιοχές της χώρας είναι κατά μεγάλο μέρος αποξενωμένες από αυτού του είδους την παραδοσιακά δοσμένη πληροφόρηση και χωρίς πρόσβαση στην επιστημονική γνώση.

Η ανισότητα όμως ανάμεσα στο κέντρο και στην περιφέρεια απεικονίζεται σωστότερα, όχι τόσο στον αριθμό των βιβλιοθηκών, αλλά στον αριθμό των τόμων των βιβλίων και των περιοδικών που διαθέτουν οι βιβλιοθήκες. Στην περιφέρεια της πρωτεύουσας υπήρχαν το 1996 217 βιβλιοθήκες (σύνολο βιβλιοθηκών 734), οι βιβλιοθήκες αυτές κατείχαν 5.218.381 τίτλους βιβλίων και 4.975.092 τόμους περιοδικών, ενώ στο σύνολο της περιφέρειας οι τίτλοι βιβλίων ανέρχονταν σε 9.143.175 και οι τόμοι περιοδικών σε 9.955.639.

Η οικονομική υποστήριξη του θεσμού των βιβλιοθηκών, γίνεται από διάφορους φορείς, οι οποίοι προσπαθούν να συμβάλουν ο καθένας για τη λειτουργία τους. Οι Δήμοι, τα κατά περίπτωση αρμόδια υπουργεία (Γεωργίας κ.α.) και κυρίως το Υπουργείο Παιδείας, στο οποίο υπάγονται οι βιβλιοθήκες μετά το 1985 παρέχουν κάποιου είδους ενισχύσεις.

Υπάρχει το σύστημα των κινητών βιβλιοθηκών μέσω του οποίου επιδιώκεται η διάδοση του βιβλίου στους κατοίκους των απομακρυσμένων χωριών.²⁰¹

3.5.1.9. Λαϊκός Πολιτισμός

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 παρατηρείται αξιόλογη δραστηριότητα στον τομέα διάσωσης και προβολής της λαογραφικής κληρονομιάς, γεγονός που μπορεί να θεωρηθεί ως δείγμα επανεκτίμησης του λαϊκού παραδοσιακού στοιχείου και ως προσπάθεια διακρίβωσης και ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας των διαφόρων περιοχών.

Στην Ελλάδα υπάρχουν σήμερα επτά κρατικοί πολιτιστικοί οργανισμοί για τη λαϊκή παράδοση. Εκτός απ' τους τέσσερις που βρίσκονται στην Αθήνα

²⁰¹ Ε.Σ.Υ.Ε., Τεύχος Πολιτιστικών Στατιστικών 1995-1997, Αθήνα.

υπάρχει το Εθνογραφικό Ινστιτούτο Νότιας Ευρώπης το οποίο φιλοξενείται στη Φλώρινα, το Κέντρο Λαϊκών Δρώμενων της Κομοτηνής και το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα Β. Παπαντωνίου στο Ναύπλιο.

Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην ενίσχυση των λαογραφικών μουσείων και συλλογών όπου συγκεντρώνονται, συντηρούνται και προβάλλονται υλικά τεκμήρια της παραδοσιακής προβιομηχανικής κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής.

Τα περισσότερα από τα μουσεία αυτά ιδρύθηκαν με πρωτοβουλία πολιτιστικών σωματείων ή ιδιωτών και τα υπόλοιπα με ενέργειες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Παρά τον αρκετά μεγάλο αριθμό των μουσείων και συλλογών υπάρχει έντονη διαφοροποίηση στη χωροκατανομή τους αφού ορισμένοι νομοί παρουσιάζουν υψηλή συγκέντρωση και κάποιοι άλλοι ιδιαίτερα χαμηλή.

Το Υπουργείο μέσω της Διεύθυνσης Λαϊκού Πολιτισμού εκτός από χρηματοδότηση, παρέχει και άλλου είδους βοήθεια στα μουσεία με τη διαμόρφωση παραδοσιακών κτιρίων για τη στέγασή τους, την οργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων, ειδικών συνεδρίων κ.λπ. Στο πλαίσιο των μέτρων για την προστασία του λαϊκού πολιτισμού εντάσσεται και η ενίσχυση από το ΥΠ.ΠΟ. συγκροτημάτων δημοτικών χορών, τα οποία είναι έντεκα και επτά από αυτά βρίσκονται στην Αττική.

Το Υπουργείο Πολιτισμού επιχορηγεί τους Δήμους για την πραγματοποίηση λαογραφικών εκδηλώσεων καθώς και διάφορα πολιτιστικά σωματεία και ιδρύματα για την έκδοση περιοδικών ή μελετών με λαογραφικό περιεχόμενο.²⁰²

3.5.1.10. Πολιτιστικά Κέντρα

Τα Πολιτιστικά Κέντρα είναι εγκαταστάσεις πολλαπλής λειτουργίας. Προορίζονται για να προσφέρουν ποικιλία πνευματικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων σε όσο το δυνατόν ευρύτερο κοινό. Έχουν ως στόχο την εκτεταμένη και ενεργητική λαϊκή συμμετοχή με τη δραστηριοποίηση του

²⁰² Κόνσολα Ντόρα, Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα, η Περιφερειακή Διάσταση, Αθήνα 1990, σελ. 63-67.

κοινού. Επιδιώκεται να προσελκυστούν δύο κατηγορίες κοινού: οι νέοι, για να βρουν δυνατότητες αυτοέκφρασης και επικοινωνίας και οι άνθρωποι που ανήκουν στις λιγότερο ευνοημένες κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες και που δεν έχουν κανενός είδους ενδιαφέρον, γνώσεις και μέσα για πρόσβαση στα πολιτιστικά αγαθά.²⁰³

Ο θεσμός των πολιτιστικών κέντρων παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στη Γαλλία στη δεκαετία του '60. Σημείωσε όμως μεγάλη ανάπτυξη και σε πολλές άλλες χώρες γιατί θεωρήθηκε ως πρωταρχικός συντελεστής πολιτιστικής και κοινωνικής ανάπτυξης και ιδιαίτερα ως μέσο πολιτιστικής αποκέντρωσης. Στις διάφορες χώρες οι σκοποί των πολιτιστικών κέντρων είναι κοινοί. Παρόλα αυτά ο όρος χρησιμοποιείται για ιδρύματα, που μπορεί να διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους, ανάλογα με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της περιοχής, στην οποία λειτουργούν.

Στην Ελλάδα ο θεσμός παρουσιάζει αρκετές ιδιομορφίες, αφού η έννοια του όρου πολιτιστικά κέντρα είναι συγκεχυμένη. Η ασάφεια αυτή μπορεί να έχει κάποια μειονεκτήματα, λειτουργεί όμως ως ένα βαθμό θετικά αφού επιτρέπει πειραματισμούς και καινοτομίες και δίνει την ευχέρεια για επανεκτίμηση και προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Οι δραστηριότητες που συνήθως περιλαμβάνει ο όρος είναι: διαλέξεις, εκθέσεις, μουσικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές προβολές κ.α.

Τα περισσότερα από τα πολιτιστικά κέντρα, τα οποία αναπτύσσονται διαρκώς, ιδρύθηκαν με πρωτοβουλία της Τ.Α. και λειτουργούν ως Ν.Π.Δ.Δ. Τα υπόλοιπα ανήκουν σε πολιτιστικούς συλλόγους και είναι Ν.Π.Ι.Δ. Ιδρύονται συνήθως χωρίς να έχει προηγηθεί μελέτη για τους σκοπούς που επιδιώκεται να εξυπηρετήσουν, για τις ανάγκες και τις προτιμήσεις του συγκεκριμένου κοινού, για τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους, για την ένταξή τους στο περιβάλλον κ.λ.π. Γι' αυτό και δεν αργούν να παρουσιάσουν πολλά και διαφορετικού είδους προβλήματα.

²⁰³ Κόνσολα Ντόρα, Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα, η Περιφερειακή Διάσταση, Αθήνα 1990, σελ. 68.

Σημαντικές περιφερειακές και ενδοπεριφερειακές ανισότητες επισημαίνονται στη χωροκατανομή των Πολιτιστικών Κέντρων, που εν μέρει οφείλονται στις διαφορές που παρουσιάζει η πληθυσμιακή κατανομή. Λειτουργούν κάτω από την εποπτεία του ΥΠ.ΠΟ. Η εποπτεία αυτή περιορίζεται σε οικονομική ενίσχυση, που δεν αποτελεί όμως το μοναδικό πόρο των περισσότερων κέντρων.

3.5.1.11. Πολιτιστικοί Σύλλογοι και Σωματεία

Στην περιφέρεια μεγάλο μέρος της πολιτιστικής δραστηριότητας γίνεται από τοπικούς πολιτιστικούς συλλόγους ή σωματεία. Η δράση των φορέων αυτών κινείται συνήθως σε πολυποίκιλα ενδιαφέροντα, τα οποία δεν έχουν πάντα πολιτιστικό χαρακτήρα. Ως καθαρά πολιτιστικοί θεωρούνται όσοι, σύμφωνα με το καταστατικό τους, αποσκοπούν στην προαγωγή των γραμμάτων και των τεχνών ή στην πνευματική καλλιέργεια και επιμόρφωση των μελών τους.

Η προσφορά πολλών συλλόγων και σωματείων στην πολιτιστική ζωή της περιφέρειας είναι σημαντική. Ασχολούνται με την ιστορική έρευνα της περιοχής τους, τη συγκέντρωση και τη διάσωση παραδοσιακού υλικού και οργανώνουν αξιόλογες καλλιτεχνικές και πνευματικές εκδηλώσεις. Πολλοί σύλλογοι αρκούνται στις εκδηλώσεις και επαναλαμβάνουν το ίδιο καθιερωμένο πρότυπο. Η πλειοψηφία των συλλόγων επιδιώκει κρατική οικονομική ενίσχυση.²⁰⁴

²⁰⁴ Κόνσολα Ντόρα, Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα, η Περιφερειακή Διάσταση, Αθήνα 1990, σελ. 73-75.

3.6. ΠΕΝΤΑΕΤΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ

3.6.1. Πενταετή προγράμματα

Ουσιαστικά, μόνο μετά τη μεταπολίτευση (1974) διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις για άσκηση αποτελεσματικής κρατικής παρέμβασης στα πολιτιστικά. Οι νέες απόψεις, που είχαν αρχίσει να επικρατούν στο διεθνή χώρο ως προς το ρόλο της πολιτιστικής λειτουργίας στη γενικότερη αναπτυξιακή διαδικασία, κατανοήθηκαν ως ένα βαθμό και από τους αρμόδιους στην Ελλάδα. Έτσι επιχειρήθηκε στενότερη και συστηματική σύνδεση του πολιτιστικού τομέα με τη γενικότερη κυβερνητική πολιτική. Αποφασίστηκε δηλαδή, η κατάρτιση Προγράμματος Πολιτιστικής Ανάπτυξης και η ενσωμάτωσή του στο Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης των ετών 1978 – 1982.²⁰⁵

Στο πρόγραμμα αυτό γίνεται προσπάθεια να συνδεθεί η κοινωνική με την πολιτιστική πραγματικότητα. Αναγνωρίζεται επίσης ότι ο ιδιωτικός τομέας που κυριαρχούσε στο χώρο του πολιτισμού, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα, ενώ η κρατική μηχανή παρουσιάζει πολλές αδυναμίες, όπως πολυαρχία, ανεπάρκεια οικονομικών πόρων, πολιτιστικός υδροκεφαλισμός κ.α.

Ένα θετικό βήμα ήταν και ο οικονομικός στόχος που έθετε το πρόγραμμα. Να φτάσει δηλαδή το σύνολο των κρατικών δαπανών για τον πολιτιστικό τομέα στο τέλος της περιόδου του προγράμματος στο 1% του Α.Ε.Π. έναντι του 0,6% το 1977. Δυστυχώς όμως ο στόχος αυτός δεν επιτεύχθηκε.

Ένα γενικό αναπτυξιακό πρόγραμμα ήταν το πενταετές 1983 – 1987. Σύμφωνα με τα προκαταρκτικά αυτού ήταν αναγκαία η θεμελίωση μιας αυτοδύναμης οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, με συνεχή διεύρυνση της

²⁰⁵ ΚΟΝΣΟΛΑ ΝΤ., *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, εκδόσεις Παπαζήση, 1990, σελίδα 37

εθνικής ικανότητας για ποιοτικά διευρυμένη παραγωγή, τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομίες.

Βασικός στόχος του προγράμματος αποτέλεσε η Περιφερειακή ανάπτυξη, με κύριες κατευθύνσεις: τη δημογραφική ανασυγκρότηση της ελληνικής περιφέρειας, την προστασία και αξιοποίηση των ανεκμετάλλετων πλουτοπαραγωγικών πηγών της, την κοινωνική και πολιτιστική αναβάθμισή της, την οικολογική ανασυγκρότηση και την προστασία του περιβάλλοντος.

Όσον αφορά τον πολιτιστικό τομέα, το 5ετές αυτό πρόγραμμα είχε ως στόχους της πολιτιστικής πολιτικής για τη χώρα:

- (α) την καλλιέργεια και διεθνή προβολή των αξιών του ελληνικού πολιτισμού.
- (β) την αποτελεσματική προστασία της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς.
- (γ) την ισότιμη διάδοση και αύξηση των ευκαιριών απόλαυσης των πολιτιστικών αγαθών.
- (δ) τη στήριξη και διάδοση της σύγχρονης καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας, και εξασφάλιση συνθηκών που θα επέτρεπαν την ανάπτυξη και άσκηση των ατομικών δημιουργικών ικανοτήτων στον πολιτιστικό τομέα.

Το 5ετές αυτό πρόγραμμα προήλθε από την ενδυνάμωση του πολιτιστικού κινήματος της εποχής εκείνης. Η ύπαρξη και ανάπτυξη ενός αυτοδύναμου αποκεντρωμένου πολιτιστικού κινήματος θα μπορούσε πραγματικά να συμβάλλει στην πολιτιστική αναγέννηση. Με το 5ετές πρόγραμμα η Πολιτεία ενίσχυε το πολιτιστικό κίνημα με θεσμική κατοχύρωση και με τη δημιουργία υλικοτεχνικής υποδομής (σπίτια πολιτισμού, επιδοτήσεις κ.λ.π.).

Στην πενταετία αυτή προωθήθηκαν και οι προγραμματικές συμβάσεις μεταξύ ΥΠ.ΠΟ. και Τ.Α., στις οποίες θα αναφερθούμε αναλυτικότερα παρακάτω. Στον τομέα του θεάτρου αναπτύχθηκε η πολιτική για τα Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα (ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.), που υπήρξε από τους αποδοτικότερους θεσμούς αυτής της 5ετίας.

Ο απολογισμός της 5ετίας 1983 – 1987, αναγνωρίζει ως αρνητικά στοιχεία, την έλλειψη συνέχειας και συνέπειας στην πολιτιστική πολιτική, τη μόνιμα ανεπαρκή χρηματοδότηση, τις θεσμικές ατέλειες του πλαισίου άσκησης της πολιτικής, τις οργανωτικές αδυναμίες και τις ελλείψεις σε εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, καθώς και σε τεχνικά μέσα.

Το 5ετές πρόγραμμα 1988 – 1992 είχε τους ίδιους στόχους με το προηγούμενο πρόγραμμα, νέο του όμως στοιχείο αποτελεί η επίκληση στην ιδιωτική πρωτοβουλία για τη χορηγία της στην πολιτιστική ανάπτυξη με αντάλλαγμα φορολογικές απαλλαγές.²⁰⁶

Στο 5ετές αυτό πρόγραμμα αντιμετωπίστηκε κάπως πρακτικότερα το πρόβλημα των θεσμικών μέτρων, τα οποία όμως αποβλέπουν κυρίως στη θωράκιση του ΥΠ.ΠΟ.

Τα πενταετή αυτά αναπτυξιακά προγράμματα παρουσίαζαν βέβαια σοβαρές ελλείψεις, αφού συντάχθηκαν χωρίς την αναγκαία υποδομή (ειδικές μελέτες, αναλύσεις κ.λ.π.) και χωρίς να έχουν διερευνηθεί καίρια προβλήματα, όπως π.χ. η δομή και η εσωτερική συσχέτιση των τμημάτων της πολιτιστικής δημιουργίας. Πρέπει όμως ν' αναγνωρισθεί ότι αποτελούν σημαντική εξέλιξη, γιατί για πρώτη φορά καταβλήθηκε προσπάθεια να σχεδιαστεί πολιτική για ολόκληρο τον πολιτιστικό χώρο. Επιπλέον, επιχειρήθηκε, έστω και πολύ ατελώς, συντονισμός και συσχέτιση ανάμεσα στις διαδικασίες οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Έτσι, τα προγράμματα αυτά, έχουν ήδη σκιαγραφήσει τις κατευθυντήριες γραμμές της πολιτιστικής πορείας της χώρας μας.²⁰⁷

3.6.2. Προγραμματικές Συμβάσεις

Ο θεσμός των προγραμματικών συμβάσεων καθιερώθηκε με το άρθρο 1 του Ν. 1416/84 και δίνει τη δυνατότητα στους Ο.Τ.Α. να συνάπτουν

²⁰⁶ ΚΟΝΣΟΛΑ ΝΤ., *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, εκδόσεις Παπαζήση, 1990

²⁰⁷ ΚΟΝΣΟΛΑ ΝΤ., *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, σελ. 38

προγραμματικές συμβάσεις με φορείς του δημόσιου τομέα, με σκοπό τη μελέτη και εκτέλεση ολοκληρωμένων τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Στις συμβάσεις αυτές εντάσσονται και όσες αφορούν πολιτιστικά αναπτυξιακά προγράμματα, με τα οποία επιδιώκεται η συντονισμένη παρέμβαση των συμβαλλόμενων φορέων μέσα στα πλαίσια μιας συμφωνίας, που προβλέπει την εφαρμογή μακροχρόνιων προγραμμάτων στους τομείς της εκπαίδευσης, της επιμόρφωσης, της ψυχαγωγίας και της παραγωγής.

Το ΥΠ.ΠΟ. έχει αρχίσει να ενεργοποιεί τις σχετικές διατάξεις του παραπάνω νόμου ήδη από το 1985. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις προγραμματικές συμβάσεις μεταξύ ΥΠ.ΠΟ. και Ο.Τ.Α. για την εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων πολιτιστικής ανάπτυξης της Καλαμάτας, του Βόλου, της Αλεξανδρούπολης κ.α., καθώς και προγραμματικές συμβάσεις για διαμόρφωση και ανάδειξη αρχαιολογικών χώρων της Ρόδου, του Πυθαγόρειου Σάμου κ.α. Στις συμβάσεις αυτές ορίζονται τα συγκεκριμένα έργα, οι πηγές χρηματοδότησης, οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των συμβαλλόμενων (ΥΠ.ΠΟ. και Ο.Τ.Α.), το χρονοδιάγραμμα εφαρμογής κ.α.

Ο θεσμός των πολιτιστικών συμβάσεων έχει εφαρμοστεί από το 1974 στη Γαλλία, και από τότε έχουν υπογραφεί εκατοντάδες πολιτιστικές συμβάσεις με πόλεις, νομούς και περιφέρειες. Οι συμβάσεις αυτές θεωρούνται ως ένα από τα σημαντικότερα μέσα για την επιτάχυνση του ρυθμού της πολιτιστικής ανάπτυξης και γενικότερα, για την αναβάθμιση του ρόλου της Τ.Α., αλλά και των περιφερειών στην αναπτυξιακή διαδικασία.²⁰⁸

Στην Ελλάδα η περίπτωση της Καλαμάτας είναι ενδεικτική. Η πρώτη προγραμματική σύμβαση υπογράφηκε το Μάιο του 1985 μεταξύ του ΥΠ.ΠΟ. του Δήμου Καλαμάτας και της τότε νεοσυσταθείσας Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτιστικής Ανάπτυξης Καλαμάτας (Δ.Ε.Π.Α.Κ.). Με τη σύμβαση αυτή επιδιώχθηκε ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος πολιτιστικής ανάπτυξης της Καλαμάτας και της ευρύτερης περιοχής.

²⁰⁸ ΚΟΝΣΟΛΑΝΤ., *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, σελ. 82, 81

Ο θεσμός των προγραμματικών συμβάσεων είναι ίσως το σημαντικότερο έργο θεσμικής υποδομής για την Τ.Α. γενικά και τον πολιτισμό ειδικότερα. Δοκιμάστηκε με αποτελέσματα θετικά στην πρώτη περίοδο της ζωής. Έχει όμως και τεράστια αποθέματα περαιτέρω αξιοποίησης για ουσιαστική πολιτιστική παρέμβαση, για έργα υλικοτεχνικής υποδομής, για συμμετοχικές διαδικασίες και πνευματική ζωή και δημιουργία. Μπορεί να φέρει σε γόνιμη επαφή τους Δημότες με τους δημιουργούς και να κάνει ουσιαστικότερο το ρόλο του μαζικού πολιτιστικού κινήματος. Η νομοθεσία για τις προγραμματικές συμβάσεις αποτελεί για την Τ.Α. επένδυση με πολλαπλή σημασία. Οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική.²⁰⁹

²⁰⁹ Βλέπε σχετικά: Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία, «Οι επιχειρήσεις των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης», Εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 2004, σ.σ. 47-50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

4.1. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας κάθε περιοχής, αλλά και της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής, αποτελούν τους πολιτισμικούς πόρους αυτής. Προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί της πολιτιστικής πολιτικής, που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, πρέπει να αξιοποιηθούν οι πολιτιστικοί πόροι της κάθε περιοχής σε τοπικό ή στη συνέχεια σε εθνικό επίπεδο.

Είναι γεγονός ότι ο μεγαλύτερος πλούτος της Ελλάδας είναι ο πολιτισμός της. Ένας πολιτισμός που δεν θα πρέπει να μένει αναξιοποίητος, αλλά που η αξιοποίησή του εγκυμονεί κινδύνους ακόμη και για την ίδια του την ύπαρξη, εάν δεν ληφθούν υπόψη ορισμένες αρχές και δεν ακολουθηθούν τα απαραίτητα βήματα κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και προγραμματισμού.

Ωστόσο, στο συγκεκριμένο έργο αξιοποίησης των πολιτισμικών πόρων ως μέσων επίτευξης των στόχων της πολιτιστικής πολιτικής θα πρέπει να γίνουν επιλογές και συνδυασμοί μεταξύ εναλλακτικών προτάσεων. Συγκεκριμένες συνταγές δεν υπάρχουν. Μόνο ορισμένες οριοθετήσεις από σεβασμό απέναντι στους πολιτισμικούς πόρους, καθώς και η σκιαγράφηση ενός πλαισίου δεοντολογίας, εντός του οποίου θα κινηθεί η αναπτυξιακή διαδικασία και αυτό προαπαιτεί γνώση και μελέτη πολλών παραγόντων, που ούτε αυτοί είναι εκ των προτέρων δεδομένος, αλλά θα πρέπει κάθε φορά ν' ανιχνεύονται προσεκτικά.

Για παράδειγμα, τα σχέδια τοπικής ανάπτυξης θα ήταν παράδοξο να μη συνδέονται με το χαρακτήρα της κάθε περιοχής ή να αγνοούν το ευρύτερο κοινωνικό – φυσικό – πολιτιστικό της περιβάλλον. Ακόμη ένα στοιχείο προβληματισμού αποτελεί η μέθοδος διασύνδεσης των πολιτιστικών πόρων

και ειδικότερα αυτών της λαϊκής παράδοσης με τις τοπικές πολιτιστικές βιομηχανίες για την αναζωογόνηση της τοπικής οικονομίας και κατά συνέπεια, της πόλης και των γύρω περιοχών.

Η μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης, η καταγραφή των τάσεων – με παράλληλες μελλοντικές προβλέψεις, όπου τα προσφερόμενα οικονομετρικά στοιχεία το επιτρέπουν – για την κάθε περιοχή, θεωρούμε πως είναι απαραίτητο στοιχείο για τη χάραξη αποτελεσματικής πολιτιστικής πολιτικής και όχι μόνον. Ειδικότερα, το θέμα των ομάδων του κοινωνικού αποκλεισμού, όπου υπάρχουν π.χ. Θράκη θα έπρεπε, για πολλούς λόγους, να ενταχθεί στις άμεσες πολιτικές προτεραιότητες: προσέγγιση των ομάδων αυτών μέσω του πολιτισμού και προσπάθεια επίλυσης των προβλημάτων τους μέσα από την προώθηση δράσεων που θα αναδείξουν τον πολιτισμικό τους πλούτο. Η μελέτη της πολιτισμικής τους συμπεριφοράς θα προσφέρει τα στοιχεία για τη χάραξη μιας πολιτικής, της οποίας ένας από τους στόχους θα είναι η μείωση της πολιτισμικής απόστασης που χωρίζει αυτές τις ομάδες από τον υπόλοιπο πληθυσμό.

4.2. ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ – ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η δράση της Διοίκησης εκδηλώνεται με αποφάσεις. Κάθε διοικητική παρέμβαση (ρύθμιση, παροχή, έργο, υπηρεσία) προϋποθέτει μία ή περισσότερες αποφάσεις που τη σχεδιάζουν και την υλοποιούν. Ένα σύνθετο σύνολο από αποφάσεις, που έχουν ληφθεί για κάποιο «πρόβλημα» αποτελεί την πολιτική για το πρόβλημα αυτό.

Η σύγχρονη προσπάθεια για τη βελτίωση της λήψης των αποφάσεων και της δημόσιας πολιτικής γενικότερα, επωφελείται από τα ευρήματα των νεώτερων τάσεων της επιστήμης. Έτσι, για την εκλογίκευση των αποφάσεων χρησιμοποιούμε αρχές α) της Συστηματικής Μεθοδολογίας, β) της Κυβερνητικής, γ) της θεωρίας της Πληροφορίας και Επικοινωνίας.

Πάνω στις αρχές αυτές έχει στηριχθεί ένα πρότυπο λήψης αποφάσεων που συντελεί σημαντικά στην ορθή αντιμετώπιση περίπλοκων προβλημάτων. Πρόκειται για το συστημικό πρότυπο (systems analysis), αποφάσεων που χρησιμοποιείται ευρέως στις προηγμένες Διοικήσεις. Κάπως απλουστευμένο το πρότυπο αυτό περιγράφει την απόφαση σαν σύνθετη διαδικασία που αποτελείται από ορισμένες φάσεις. Οι φάσεις αυτές μπορεί να φαίνονται σαν διαδοχικές, τελούν, όμως, όλες σε αλληλεξάρτηση (είναι δηλ. σύστημα), πράγμα που δεν πρέπει να διαφεύγει ποτέ από την προσοχή του αποφασίζοντος.

Τα στοιχεία (φάσεις) ενός συστήματος αποφάσεως ή πολιτιστικής πολιτικής είναι κυρίως: α) η δόμηση του προβλήματος που πρέπει να λυθεί, β) η ανασκόπηση των προσπαθειών που έγιναν μέχρι τώρα για τη λύση του, γ) η μελέτη εναλλακτικών λύσεων που προσφέρονται για τη λύση του προβλήματος, δ) η επιλογή του σκοπού της αποφάσεως, ε) η εκτέλεση της αποφάσεως, στ) η αξιολόγηση.²¹⁰

Το συστημικό πρότυπο αποφάσεως υποστηρίζεται με πολλές τεχνικές ιδίως μαθηματικές. Ανεξάρτητα, όμως, από αυτές και σαν καθαρά ποιοτικό το συστημικό πρότυπο βοηθάει στη λήψη ορθών αποφάσεων όχι μόνο στο επίπεδο στρατηγικών αποφάσεων, αλλά και στην καθημερινή δράση του μέσου διοικητικού στελέχους. Γιατί είναι τρόπος σκέψεως που αυξάνει την αποτελεσματικότητα της πολιτισμικής διαχείρισης.

Είναι απλοϊκή η αντίληψη ότι τα προβλήματα στον πολιτιστικό τομέα είναι δεδομένα και περιμένουν την αναγνώρισή τους. Η ορθή διατύπωση του προβλήματος προϋποθέτει: α) την εντόπιση του δυναμικού συστήματος που εξετάζουμε, β) την αντικειμενική περιγραφή του. Οποιαδήποτε μέθοδος ή τεχνική χρησιμοποιείται για το σκοπό αυτό πρέπει να περιέχει τα εξής στοιχεία: α) καταγραφή των μετόχων του προβλήματος και κατάταξη τους αναλόγως της αμέσου ή εμμέσου διασύνδεσής τους με το πρόβλημα, β) ανάλυση και έλεγχο των συστημάτων αποφάσεως των μετόχων και ιδίως: β1)

²¹⁰ Βλ. ενδεικτικά Τυπός Γ. και Κατσαρός Γ., «Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη», εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2003, σ.σ. 66-83.

της ταυτότητάς τους δηλαδή της ιδιότητας με την οποία εμπλέκονται στο πρόβλημα, β2) των αιτημάτων / αξιών τους (:τι ζητούν), β3) των δοξασιών τους (τι πιστεύουν για το πρόβλημα και με τι επιχειρήματα στηρίζουν τα αιτήματά τους), β4) των μέσων / αξιών που διαθέτουν για την ικανοποίηση των αιτημάτων τους, γ) καθορισμό των σχέσεων αλληλεπίδρασης των μετόχων, δ) ιστορία του προβλήματος και απογραφή τυχόν προηγούμενων προσπαθειών προς επίλυσή του, ε) προσδιορισμό των συνεπειών και επιπτώσεων του προβλήματος, στ) αξιολογική ανάλυση αιτημάτων και ζ) δημιουργική σύνθεση προβλήματος.

Η πληροφορία που συλλέγεται από τη διατύπωση του προβλήματος και την αξιολογική ανάλυσή του μετατρέπεται σε εναλλακτικές λύσεις του προβλήματος. Οι εναλλακτικές αυτές λύσεις είναι υποθετικά συστήματα που σχεδιάζονται έτσι ώστε να αίρεται η δυσλειτουργία του υπαρκτού συστήματος με την εξάλειψη του προβλήματός του. Πρέπει να βεβαιωθούμε ότι εξαντλούμε όλους τους βαθμούς της ελευθερίας κατά την επινόηση των συστημάτων αυτών. Απαιτείται όχι απλώς κρίση αλλά και δημιουργική φαντασία. Πρέπει επίσης να ληφθούν υπ' όψιν οι περιορισμοί μας και να υπολογισθεί ο βαθμός αβεβαιότητας των εναλλακτικών λύσεων.

ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Η επιλογή μεταξύ εναλλακτικών λύσεων βρίσκεται στον πυρήνα του σχεδιασμού – προγραμματισμού όχι όμως μεμονωμένα αλλά εναρμονισμένα με άλλα σχέδια.

Ορθολογισμός και λήψη αποφάσεων

«Περιορισμένος Ορθολογισμός»

Συνήθως επιλέγουμε τη βολική λύση – ή την αρκετά ικανοποιητική λύση μέσα στα όρια του ορθολογισμού υπό το φως του μεγέθους και της φύσης των κινδύνων.

Ανάπτυξη εναλλακτικών λύσεων

Πάντα υπάρχουν εναλλακτικές λύσεις στόχοι (σχεδιασμός – προγραμματισμός) εναλλακτικές λύσεις.

Η ικανότητα ανάπτυξης εναλλακτικών λύσεων είναι σημαντική (έρευνα, ευφυΐα, οξυδέρκεια) και ο περιοριστικός παράγων είναι αυτός που στέκεται εμπόδιο στην εκπλήρωση του σκοπού.

1. Χρειάζεται αναγνώριση
2. Όσο περισσότερο εξηγούνται οι περιοριστικοί παράγοντες τόσο σαφέστερη γίνεται η επιλογή της ευνοϊκότερης εναλλακτικής λύσης.
3. Είναι δύσκολη διαδικασία γιατί συχνά οι παράγοντες είναι ασαφείς.
4. Η έρευνα για τον εντοπισμό τους δεν τελειώνει ποτέ λόγω αλλαγής των συνθηκών κάθε περίπτωσης.

Βασική διαδικασία αξιολόγησης

Ποσοτικοί και ποιοτικοί παράγοντες

Μετρήσιμοι

- αναγνώριση
- κατάταξη ανάλογα με τη σημασία τους και την πιθανή επίδρασή τους
- στάθμιση του συνόλου των ενδείξεων

Οριακή ανάλυση

Δίνει έμφαση στις μεταβλητές μιας κατάστασης και αφαιρεί έμφαση από τους μέσους όρους και τις σταθερές. Βοηθά να φανεί ο δρόμος για την επίτευξη του αντικειμενικού σκοπού.

Ανάλυση κόστους – ωφέλειας

Τεχνική στάθμισης εναλλακτικών λύσεων και επιλογή της προτιμότερης και η συσχέτιση ενός μέτρου αποτελεσματικότητας με διαφορά κόστους.

Σχεδιασμός – Προγραμματισμός κάτω από δυναμικές συνθήκες

Ο μακροχρόνιος σχεδιασμός εμπεριέχει αβεβαιότητες και πολλαπλασιάζει τις εναλλακτικές περιπτώσεις.

Οι βάσεις για την επιλογή εναλλακτικών λύσεων είναι:

1. Πείρα: παίζει σημαντικό ρόλο αλλά περικλείει κινδύνους εξάρτησης για μελλοντικές ενέργειες. Οι σωστές αποφάσεις θα πρέπει να εκτιμώνται έναντι μελλοντικών γεγονότων.
2. Πειραματισμός: δαπανηρός, χρονοβόρος.

3. Έρευνα – ανάλυση: έρευνα για τις σχέσεις μεταβλητών, περιορισμών, προϋποθέσεων σε σχέση με τον επιδιωκόμενο στόχο. Συνήθως ένα υπόδειγμα αναπαριστά το πρόβλημα.

Επιχειρησιακή έρευνα

Η επιχειρησιακή ανάλυση ή επιστήμη διοίκησης.

Η εφαρμογή της επιστημονικής μεθόδου για τη μελέτη των εναλλακτικών λύσεων ενός προβλήματος με σκοπό την παροχή μιας ποσοτικής βάσης για την ανεύρεση της άριστης λύσης για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων.

Περιορισμοί της Επιχειρησιακής Έρευνας

- Δυσκολία εφαρμογής στους μη εύκολα μετρήσιμους ποιοτικούς παράγοντες και ειδικά όταν υπάρχουν επιπλοκές ανθρωπίνων σχέσεων και αντιδράσεων.
- Υπάρχει χάσμα μεταξύ διοικητικών στελεχών και εκπαιδευμένων επιχειρησιακών ερευνητών.
- Οι αναλύσεις, ο προγραμματισμός και η χρήση Η/Υ στην επιχειρησιακή έρευνα είναι δαπανηρά.

Νεώτερες τεχνικές

Ανάλυση κινδύνων: αναπτύσσει για κάθε κρίσιμη μεταβλητή ενός προβλήματος μία καμπύλη κατανομής πιθανοτήτων.

Δένδρα αποφάσεων: δείχνουν τις κατευθύνσεις που μπορούν να πάρουν οι ενέργειες από διάφορα σημεία αποφάσεων και τα σημεία αποφάσεων που έχουν σχέση μ' αυτό στο μέλλον απεικονίζει μελλοντικά σημεία αποφάσεων και πιθανά τυχαία γεγονότα.

Θεωρία των προτιμήσεων ή θεωρία της χρησιμότητας:

Στατιστικές πιθανότητες χρησιμοποιώντας καμπύλες προτιμήσεων ριψοκίνδυνου – συντηρητικού – προσωπική – του μέσου ανθρώπου.

Αξιολόγηση της σημασίας της απόφασης

Μέγεθος ή διάρκεια της δέσμευσης

Όσο μεγαλύτερα τόσο η λήψη απόφασης θα πρέπει να ανατίθεται στα ανώτερα κλιμάκια.

Ελαστικότητα των σχεδίων

Οι ανελαστικές πορείες δράσης συνεπάγονται σοβαρότερες δεσμεύσεις.

Βεβαιότητα στόχων και προϋποθέσεων

Σημαίνουν λιγότερο δύσκολη απόφαση.

Επίδραση στους ανθρώπους

Όταν η επίδραση μιας απόφασης στους ανθρώπους είναι μεγάλη τότε η σημασία της είναι μεγάλη. Η απόφαση θα πρέπει να κατατάσσεται σε σχέση με τη σημασία τους όταν επηρεάζει μια ομάδα ανθρώπων.

Πρέπει να τονιστεί η σημασία της συμμετοχής σε μια απόφαση λαμβάνοντας υπόψη τον κίνδυνο να εξασθενήσει η προσωπική ευθύνη ή να είναι δύσκολη η κατάληξη σ' ένα συμπέρασμα λόγω της ανάμειξης πολλών ατόμων.

Συγκέντρωση – εκχώρηση της εξουσίας λήψης των διοικητικών αποφάσεων

Ο βαθμός συγκέντρωσης της οργανωτικής δομής είναι αντιστρόφως ανάλογος της συμμετοχής των διάφορων ομάδων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (μεταβλητές συγκεντρωτισμού).

A. Είδος αποφάσεων

B. Τρόπος αξιολόγησης της διοικητικής συμπεριφοράς των μελών του οργανισμού που λαμβάνουν τις σχετικές αποφάσεις.

Το ζήτημα εκχώρησης – συγκέντρωσης είναι κρίσιμο κατά τη διαδικασία του οργανωτικού σχεδιασμού γιατί κατανέμεται η εξουσία στα διάφορα οργανωτικά τμήματα, στους διάφορους οργανωτικούς τρόπους.

Σχέσεις οργανωτικού μεγέθους – συγκέντρωσης εξουσίας δόμησες οργανωτικής συμπεριφοράς

Οργανωτικό μέγεθος

Δόμηση οργανωτικής συμπεριφοράς

Συγκέντρωση εξουσίας

Επίλυση προβλημάτων και λήψη απόφασης

Οι άνθρωποι σ' όλα τα επίπεδα πρέπει συνέχεια να παίρνουν αποφάσεις και να λύνουν προβλήματα.

Λήψη απόφασης

Η διαδικασία αναγνώρισης και επιλογής σχεδίου για τη λύση προβλημάτων.

Εάν ένα πρόβλημα είναι σημαντικό και δεν μπορεί να λυθεί μόνο του τότε οι μάνατζερς χρησιμοποιούν 3 τρόπους:

1. Ανεπίσημες μεθόδους (παρόμοιες περιπτώσεις στο παρελθόν).
2. Εξουσία (απόφαση βασισμένη σε προτάσεις ειδικού ή ανωτέρου)
3. Την πιο εμφανώς λογική λύση χωρίς όμως απαραίτητα να λυθεί το πρόβλημα.

Αν χρησιμοποιηθεί ένα συστηματικό, λογικό έξυπνο σύστημα προσέγγισης υπάρχουν πιο πολλές πιθανότητες λύσης.

Ένα μοντέλο 4 σταδίων

1	2	3	4
Έρευνα κατάστασης	Εναλλακ. λύσεις	Αξιολόγηση και επιλογή	Εφαρμογή συνέχιση
➤ πρόβλημα	Δημιουργικές	Των καλύτερων	➤ Σχεδίαση
➤ σκοπός	εναλλακτικές		εφαρμογής
➤ απόφασης	λύσεις		➤ Εφαρμογή
➤ αιτίες			➤ Έλεγχος
			➤ Τροποποιήσεις

4.3. ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΑΔΙΑ ΧΑΡΑΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Αφενός, η ύπαρξη των πολιτισμικών πόρων και, αφετέρου, η σκοπούμενη αξιοποίησή τους, προδιαγράφουν την ανάγκη άσκησης εξειδικευμένης πολιτιστικής πολιτικής, με φορείς, από τη μια, το ΥΠ.ΠΟ. και,

από την άλλη, την τοπική αυτοδιοίκηση, το θεσμό που κατεξοχήν προωθεί τις «τοπικές υποθέσεις». Ο τρόπος και ο βαθμός συμμετοχικότητας στον αναπτυξιακό σχεδιασμό καθορίζονται από πολλούς παράγοντες, όπως είναι η χρονική διάρκεια του σχεδιασμού, τα διαθέσιμα οικονομικά κονδύλια, η επάρκεια στελεχειακού δυναμικού – συμπεριλαμβανομένων των ειδικών επιστημόνων κ.α.

Οι δράσεις που αφορούν την αξιοποίηση των πολιτισμικών πόρων θα μπορούσαν ουσιαστικά να ταξινομηθούν σε δύο επίπεδα:

- ✓ επίπεδο θεωρητικής προσέγγισης και εμπειρικής διερεύνησης
- ✓ επίπεδο εφαρμογής

Τα επίπεδα αυτά σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να λειτουργήσουν ξέχωρα, αλλά, αντίθετα, εξαρχής θα είναι χρήσιμη η μελέτη για την ανάδειξη τρόπων συνεχούς επικοινωνίας και δημιουργικής συνεργασίας που θα εκφράζεται με την ανταλλαγή προβληματισμών και απόψεων. Ωστόσο, την αποτελεσματικότητά τους θα διασφαλίσει μόνο η πρόβλεψη μιας σχετικής αυτονομίας κινήσεων για τα επίπεδα εργασίας που θα προκύψουν, και ενός σαφούς προσδιορισμού αρμοδιοτήτων.

Από τις πλέον θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την υλοποίηση αποτελεσματικής αναπτυξιακής πολιτιστικής πολιτικής είναι η ύπαρξη προγραμματισμού. Αυτός θα επιτρέψει να αξιοποιηθούν οι πόροι του πολιτισμικού κεφαλαίου, στο οποίο, με έναν ευρύ ορισμό της έννοιάς του, θα μπορούσαμε να εντάξουμε:

- ✓ την πολιτιστική κληρονομιά
- ✓ την παράδοση
- ✓ το φυσικό περιβάλλον
- ✓ το ανθρώπινο δυναμικό ως φορέα δημιουργικότητας, αλλά και ως αποδέκτη και συμμετέχοντα στη διαδικασία της πολιτιστικής παραγωγής (καλλιτέχνες ή / και άλλες δημιουργικές ομάδες / άτομα).
- ✓ τα αγαθά της πολιτιστικής δημιουργίας και παραγωγής (σύγχρονα πολιτιστικά αγαθά), υλικά ή άυλα / πνευματικά.

Οι πολιτισμικοί πόροι που εμπεριέχονται στις παραπάνω έννοιες αξιοποιούνται διαφορετικά, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες που προκύπτουν από τα δομικά τους στοιχεία. Η γνώση του θεσμικού / νομικού πλαισίου – το οποίο άλλωστε παρουσιάζει αρκετές ελλείψεις – είναι χρήσιμη, πλην όμως όχι καθοριστική. Και αυτό παρατηρείται κυρίως στους πόρους της λαϊκής παράδοσης, γιατί δεν υπάρχουν ρυθμίσεις αντίστοιχες εκείνων που διέπουν τα υλικά πολιτιστικά αγαθά ή τα αγαθά της σύγχρονης πνευματικής παραγωγής. Επομένως, σ' αυτή την περίπτωση στηριζόμαστε στη γνώμη και ευαισθησία των ατόμων που θα λάβουν τις σχετικές αποφάσεις. Στηριζόμαστε στην Παράδοση και στις απόψεις – που απηχούν και ιδεολογία – όσων εμπλέκονται σε ένα τέτοιο έργο.

Θα συνοψίζαμε τη διαδικασία αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων, στις παρακάτω βασικές εργασίες:

- ✓ καταγραφή / απογραφή των πολιτιστικών πόρων
- ✓ μελέτη του περιεχομένου και ταξινόμησή τους για κάθε πολιτιστικό πόρο ξεχωριστά
- ✓ καταγραφή δικτύου συσχετίσεων με άλλους πόρους του πολιτισμικού κεφαλαίου και μορφές πολιτιστικών δραστηριοτήτων.
- ✓ καταγραφή των εναλλακτικών μεθόδων αξιοποίησης από τη διεθνή ή ελληνική εμπειρία
- ✓ ένταξη των παραπάνω σε ενιαία πολιτιστική αναπτυξιακή αντίληψη σε τοπικό και εθνικό επίπεδο
- ✓ σύνδεση της προσπάθειας για την αξιοποίηση του πόρου με την ενεργό πολιτιστική δημιουργία (όπου είναι εφικτό)
- ✓ ενημέρωση, κατά κύριο λόγο, της τοπικής κοινωνίας (άτομα και φορείς), ώστε να διασφαλιστεί η συναίνεση και η ενεργός συμμετοχή της στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής

Η χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής σε τοπικό ή μη επίπεδο δεν είναι εργασία που μπορεί να στηριχθεί μόνο στην εμπειρία των ενασχολούμενων με

αυτή, στη συλλογή διάσπαρτων ιδεών ή και στο «μεράκι» – κάτι που στον πολιτιστικό τομέα συνηθίζεται ευρύτατα. Χρειάζεται επίπονη και συντονισμένη προσπάθεια όλων των εμπλεκομένων ατόμων και φορέων και, κυρίως, εφαρμογή ορθολογικής πορείας των εργασιών, ώστε να καταλήξουν σε ένα ποιοτικό αποτέλεσμα.

Η ροή εργασιών περιλαμβάνει:

- ✓ σχεδιασμό (τοπικού χαρακτήρα) της πολιτικής του πολιτιστικού τομέα (καθορισμός των αξόνων)
- ✓ κατάρτιση του προγράμματος και των επιμέρους προγραμμάτων.

Για τη χάραξη της γενικότερης πολιτικής – καθορισμός αξόνων και προτεραιοτήτων, ώστε να διασφαλίζεται κατά το δυνατόν η αποτελεσματικότητα και να εξευρίσκονται λύσεις κατάλληλες για την κάθε περιοχή, θεωρούμε απαραίτητη την εκπόνηση μιας έρευνας / μελέτης που θα μπορούσε να περιλαμβάνει:

- ✓ συστηματική καταγραφή των μέσων άσκησης της πολιτιστικής πολιτικής
- ✓ αποτύπωση της κουλτούρας του πληθυσμού, σε συνδυασμό με τις πληθυσμιακές ομάδες
- ✓ διερεύνηση των τάσεων (δείκτες) σε τομείς που επηρεάζονται ή σχετίζονται άμεσα με την πολιτιστική ανάπτυξη.

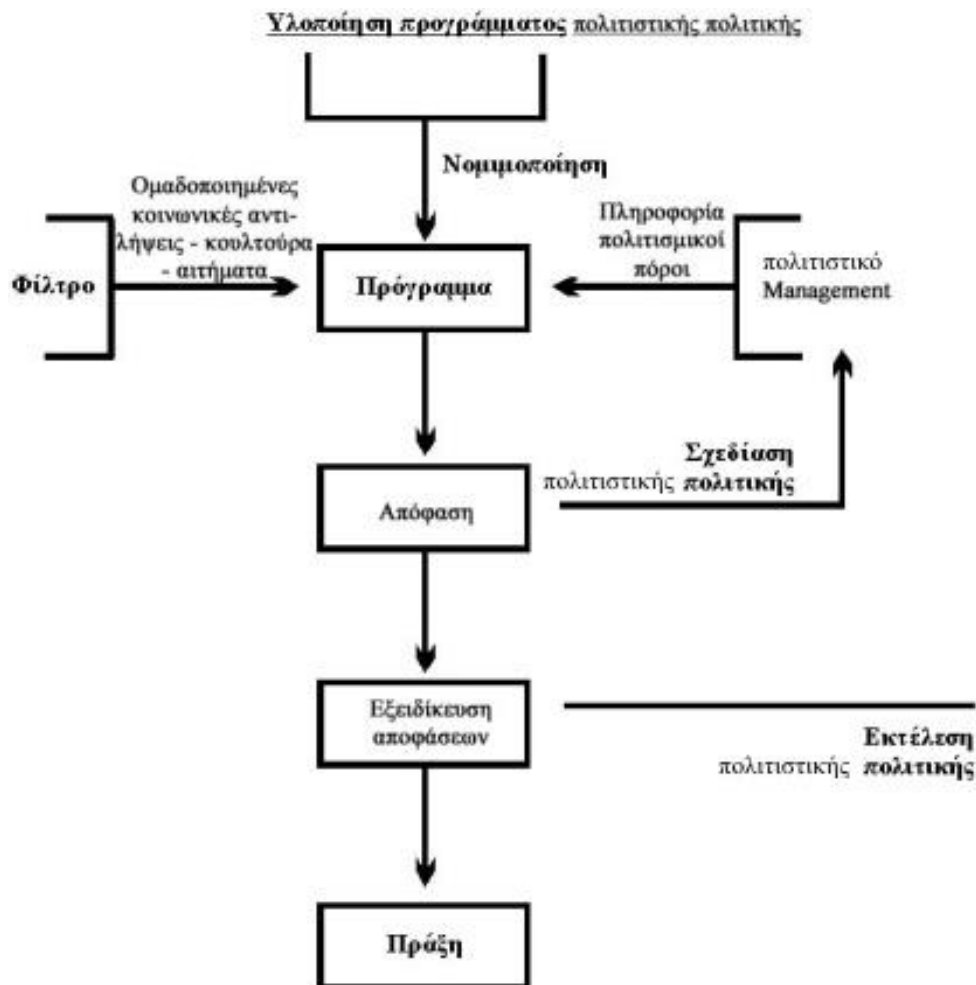
Από μια πρώτη προσέγγιση του περιεχομένου του κάθε πολιτιστικού πόρου, θα μπορούσαμε να παραθέσουμε κάποιους προβληματισμούς που αποδεικνύουν ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά όσο, ίσως, φαίνονται με μια πρώτη ματιά:

- ✓ η αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων θα περιοριστεί μόνο στο τοπικό επίπεδο ή η οποιαδήποτε πόλη θα αποτελέσει πανελλήνιο κέντρο για την καλλιέργεια του συγκεκριμένου πολιτιστικού πόρου
- ✓ πόσοι και ποιοι από τους πολιτιστικούς πόρους της περιοχής θα συνδέσουν την αξιοποίησή τους με τον συγκεκριμένο πολιτιστικό πόρο που διαθέτει τη μεγαλύτερη δυνατότητα αξιοποίησης;

- ✓ υπάρχουν τα εξειδικευμένα πολιτιστικά στελέχη που θα ασχοληθούν με το αντικείμενο;
- ✓ τι είδους επενδύσεις πρέπει να γίνουν, ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες υποδομές π.χ. ηλεκτρικός εξοπλισμός, κτίρια κ.α. – απαραίτητες για την εν λόγω αναπτυξιακή εταιρία;

Είμαστε, λοιπόν αντιμέτωποι με εναλλακτικές δυνατότητες αξιοποίησης και με πληθώρα εργασιών που πρέπει πρώτα απ' όλα να βρουν τη σειρά τους (καθορισμός προτεραιοτήτων). Για το σχεδιασμό – προγραμματισμό που θα περιλαμβάνει τους σκοπούς, τους στόχους, τις προτεραιότητες και τους τρόπους επίτευξής τους, η έως τώρα εμπειρική προσέγγιση προτείνει ένα προκαταρκτικό στάδιο εργασίας. Χρήσιμη μέθοδος για τη σχεδίαση πολιτιστικής πολιτικής αποτελεί η ανάλυση SWOT, στην οποία θα αναφερθούμε στις επόμενες παραγράφους.

Στην τελική του μορφή ένα πρόγραμμα πολιτιστικής πολιτικής περιλαμβάνει και τα βήματα για την επίτευξη των σκοπών, δηλαδή τους στόχους σε συνδυασμό με το χρόνο, τους ανθρώπους και τους οικονομικούς πόρους.

4.4. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

4.4.1. Ο χαρακτήρας του πολιτιστικού προϊόντος

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρούμε την προσέγγιση της οικονομικής – εμπορικής διάστασης των πολιτισμικών αγαθών – έργων τέχνης. Κατ’ αρχήν βέβαια, πρέπει ν’ απαντήσουμε στο βασικό ερώτημα, ένα πολιτισμικό αγαθό, ένα έργο τέχνης μπορεί ν’ αντιμετωπισθεί ως «προϊόν»; Το ερώτημα όπως τίθεται, προϋποθέτει ότι η τέχνη και η πολιτιστική δημιουργία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο. Ότι δηλαδή σχετίζονται διαλεκτικά με το κοινωνικό περιβάλλον με μια αμφίδρομη αιτιοκρατική σχέση.

Κατά συνέπεια πρέπει να δεχθούμε ότι:

α) Το έργο τέχνης δεν είναι αντιγραφή μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, ούτε αισθητικής τοποθέτησης, ούτε κάποιας νοητικής «πραγματικότητας» (ιδέας), ούτε προβολή κάποιας υπερβατικής εσωτερικής αναγκαιότητας.

β) Το έργο τέχνης είναι ένα «πρότυπο» («μοντέλο» σύμφωνα με την ορολογία της Κυβερνητικής), που εξηγεί τις σχέσεις ανάμεσα στον άνθρωπο και τον κόσμο.

γ) Η τέχνη εκφράζει τη διάρθρωση και αναδιάρθρωση της φύσης και της κοινωνίας και δείχνει την ουσία των «ενεργητικών σχέσεων» ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του σε κάθε στιγμή της κοινωνικής εξέλιξης.

δ) Οι κοινωνικές σχέσεις και εξελίξεις παίζουν τον κύριο και, σε τελευταία ανάλυση, καθοριστικό ρόλο στη σύσταση αυτών των «μοντέλων» όπως ορίσαμε τα έργα τέχνης. Και εντελώς ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα έργα τέχνης των εποχών των μεγάλων κοινωνικών αλλαγών, των στιγμών του ιστορικού άλματος.²¹¹

Οι ιδεολογικές μορφές του παρελθόντος που επιβίωσαν (όπως π.χ. ο παραδοσιακός «μυθικός» και πάντως «ξεχωριστός» χαρακτήρας της τέχνης), αφού δεν υπήρξαν αρκετά ριζοσπαστικές και αρκετά διαρκείς πολιτικές ανακατατάξεις για να τις καταργήσουν, και οι νέες ιδεολογικές μορφές στις οποίες κατάφεραν να μετασχηματιστούν μέσα στον ίδιο αυτό πολιτικό συσχετισμό ορισμένα στοιχεία των αλλαγών που συντελέστηκαν στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα (η εμπορική αξία των έργων τέχνης υποκατέστησε την πνευματική και δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη λειτουργία τους σαν συμβόλων ιδιαίτερης κοινωνικής καταξίωσης), όλα αυτά υπέσκαψαν και τελικά αλλοίωσαν την πρόταση για μια νέα θέση και υπόσταση του καλλιτέχνη μέσα στη σύγχρονη του κοινωνία, καθώς και την επιλογή για τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής υπόστασης του κοινού του, που περιέχονται στις βασικές αρχικές ιδέες του μοντέρνου κινήματος. Πράγματι, σήμερα, αυτό που ονομάζουμε τέχνη στην καθημερινή μας ζωή είναι εξ ορισμού καθετί που

²¹¹ Βλ. σχετ. Δωφής Μιχάλης, «Πολιτισμός και κοινωνική εξέλιξη», εκδ. Γνώση, Αθήνα 1981, σ. 31 και επόμενα.

καταφέρνει να ξεχωρίσει από την κοινή παραγωγή, όλα όσα καταφέρνουν να κυκλοφορούν με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που γίνεται η κατανομή των υπόλοιπων αγαθών. Είτε πρόκειται για την «Τέχνη» της υψηλής ραπτικής, της διακόσμησης, τα αντικείμενα «design», την παραγωγή υψηλής αρχιτεκτονικής ποιότητας και ζωγραφικών ή γλυπτικών έργων τέχνης, πρόκειται πάντα για «ξεχωριστά» κυκλώματα παραγωγής και αναγκαστικά περιορισμένης κυκλοφορίας, που λειτουργούν με μεγάλο κοινωνικό κόστος αλλά όχι χωρίς λόγο. Ο λόγος είναι ότι ο κοινωνικός περίγυρος, που είναι θεμελιωμένος στις πολιτικά κατοχυρωμένες σημερινές οικονομικές σχέσεις, επιζητά (επειδή το χρειάζεται) να διατηρηθούν τα αντικείμενα της κατηγορίας που ονομάζει τέχνη σε ξεχωριστό κύκλωμα. Όχι γι' αυτά τα ίδια τα προϊόντα που παράγονται μέσα του, αλλά για το νόημα που αποκτά στην ιεραρχημένη πραγματικότητα που μας περιβάλλει η διάκρισή τους από το υπόλοιπο «σώμα» της παραγωγής.²¹²

Έτσι το έργο τέχνης αποκτά ανταλλακτική αξία και εντάσσεται στο κύκλωμα της «αγοράς» σαν εμπορευματοποιημένο προϊόν χωρίς να χάνει όμως τον συμβολικό του χαρακτήρα, που αντικατοπτρίζει την ηθικο-καλλιτεχνική του αξία.

Ανάμεσα στα εμπορεύσιμα ξεχωρίζουμε τα «έργα τέχνης» που αυτούσια αποτελούν και προϊόν (εικαστικά) από τα «προϊόντα τέχνης» όπου ένα ή περισσότερα πρωτογενή έργα αποτελούν την πρώτη ύλη για την δημιουργία των προϊόντων (βιβλία, δίσκοι, αφίσες). Τα «προϊόντα τέχνης» περιλαμβάνουν ένα σημαντικό τμήμα βιομηχανικού κόστους παρόμοιο με των άλλων προϊόντων της μεταποίησης (έχουν εισροές εκτός των καλλιτεχνικών, επιδέχονται τεχνική πρόοδο και οικονομίες κλίμακας). Η κύρια αξία τους όμως και η απήχηση τους στην αγορά οφείλεται στο πρωτογενές έργο που εμπεριέχουν. Απ' αυτή την άποψη έχουν ομοιότητες με τους κλάδους επεξεργασίας των προϊόντων της πρωτογενούς παραγωγής: όπως και σ' εκείνους, προκύπτει συχνά πρόβλημα σχέσεων του δημιουργού του «έργου» με τον παραγωγό του «προϊόντος», διότι οι σχέσεις αυτές είναι συχνά

²¹² Gombrich E.H., «Το χρονικό της Τέχνης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, 1998, ανατύπωση 1999. Επίσης βλ. σχετικά και Webber H. and Allen M., «Principles and practice», In the insider, supplement to Art Management, The Art Council of Great Britain magazine, Winter 1990.

ετεροβαρείς. Γι' αυτό, η ρύθμιση αυτών των σχέσεων ώστε να μπορούν να διαμορφώνονται όροι αμοιβαία ικανοποιητικής συνεργασίας, αποτελεί βασικό σκέλος της αναπτυξιακής πολιτικής.²¹³

Κάτω απ' αυτή την οπτική γωνία θα επιχειρήσουμε μια ταξινόμησή τους με οικονομικά κριτήρια. Ένα κριτήριο είναι ο τομέας παραγωγής που αντιστοιχούν, ένα άλλο κριτήριο η ζήτηση (δηλαδή στη συγκεκριμένη περίπτωση ο αγοραστής) και τέλος, τα χαρακτηριστικά του ίδιου του προϊόντος.

Τομέας παραγωγής	Είδος πολιτιστικού προϊόντος	Αγοραστής (κοινό)
α) πρωτογενή	α) σύγχρονα ≠ του παρελθόντος	α) καταναλωτικά
β) δευτερογενή	β) μοναδικά ≠ μαζικής παραγωγής	β) επενδυτικά
γ) τριτογενή	γ) αναλώσιμα ≠ διαρκή	γ) συλλεκτικά

Πρέπει να τονίσουμε ότι αυτή η αντιστοίχιση δεν είναι απόλυτη και οι κατηγορίες δεν είναι στεγανές. Όσον αφορά τη διάκριση από την πλευρά του τομέα παραγωγής, μπορούμε να αντιστοιχίσουμε:

- τα πρωτογενή έργα τέχνης (εικαστικά, έργα λόγου, μουσικής) με τα προϊόντα της πρωτογενούς παραγωγής, όπου βασικοί παραγωγικοί συντελεστές είναι η φύση / ταλέντο και η ανθρώπινη προσπάθεια,
- τα πολιτιστικά «προϊόντα», που προέρχονται από διατήρηση ή μεταποίηση πρωτογενών έργων ή από πρωτότυπη σύνθεση επιμέρους συμβολών, και τα οποία αναπαράγονται, με τα προϊόντα της δευτερογενούς παραγωγής (αφίσες, ταινίες, εκδόσεις),
- τις πολιτιστικές υπηρεσίες, που προσφέρονται είτε στον τελικό καταναλωτή (ρεσιτάλ, διακόσμηση) είτε σε άλλους παραγωγούς (βιομηχανικό, αρχιτεκτονικό σχέδιο, σενάρια ταινιών) με τα προϊόντα της τριτογενούς παραγωγής.

Ευνόητο είναι ότι προκειμένου για τα αγαθά πολιτισμού, φυσικούς πόρους αποτελούν το ταλέντο και η έμπνευση του δημιουργού.

²¹³ Δρακάτος Κων. Γ., «Η πολιτισμική κληρονομιά ως αυτοτελής αναπτυξιακός παράγων της ελληνικής οικονομίας», πρακτικά ετήσιου συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Οικονομικών Επιστημών με θέμα «Πηγές δυναμισμού της ελληνικής οικονομίας, Αθήνα 1994.

Όσον αφορά τη διάκριση από την άποψη του αγοραστή σε καθεμία κατηγορία, αναλογεί διαφορετική συμπεριφορά της ζήτησης και συνεπώς διαφορετικός τρόπος προσέγγισης της αγοράς.

Ως καταναλωτικά αγαθά που καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες ψυχαγωγίας ή διακόσμησης, οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και προτιμήσεις των καταναλωτών, αλλιώς θα χάσουν αυτή την αγορά, που θα καλυφθεί από εισαγόμενα προϊόντα.

Σε αντίθεση με άλλα διαρκή καταναλωτικά (π.χ. βιβλία), τα έργα τέχνης δεν απαξιώνονται με το πέρασμα του χρόνου ακόμη και αν φθείρονται ως αντικείμενα. Απαξιώνονται με την αλλαγή της μόδας αλλά ξαναποκτούν αξία όταν γίνουν σπάνια ή αναβιώσει το στυλ τους.

Η επένδυση σε έργα τέχνης, όπως και σε άλλες αξίες, γίνεται είτε για διατήρηση της αξίας του κεφαλαίου (αποθησαύριση) είτε για αποκόμιση κέρδους από προσδοκώμενη αύξηση της τιμής (κερδοσκοπία).

Στην πρώτη περίπτωση, οι ορίζοντες του επενδυτή είναι μακροχρόνιοι ενώ στην δεύτερη βραχυχρόνιοι. Και στις δύο έχει σημασία η ύπαρξη αγοράς για την ρευστοποίηση της επένδυσης, όποτε χρειαστεί. Αυτό αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη επενδυτικής ζήτησης.

Τα πλησιέστερα προς τα αναλώσιμα και μάλιστα τα νωπά αγαθά είναι οι ζωντανές παραστάσεις και εκδηλώσεις και τα εφήμερα εικαστικά έργα (εγκαταστάσεις).

Από αναπτυξιακή άποψη αυτά είναι κατάλληλα για τοπική ανάπτυξη, γιατί προσελκύουν συντελεστές και θεατές στον τόπο όπου διεξάγονται. Όμως, όπως για όλα τα νωπά, η παραγωγή τους περικλείει μεγαλύτερο επιχειρηματικό κίνδυνο και επομένως απαιτεί μεγαλύτερο προσδοκώμενο κέρδος για να αναληφθεί από ιδιώτες επιχειρηματίες. Όταν η αγορά είναι μικρή, το κέρδος αυτό τείνει να εξάγεται από τους συντελεστές της παράστασης που έχουν τις λιγότερες εναλλακτικές δυνατότητες απασχόλησης. Για τον ίδιο λόγο, δηλαδή του αυξημένου κινδύνου, δεν είναι εύκολη και η τραπεζική χρηματοδότηση, εκτός αν παρέχονται ασφάλειες (εμπράγματα ή ονόματα συντελεστών που αποτελούν εχέγγυα επιτυχίας). Γι' αυτό πολύ συχνά βλέπουμε τέτοιες μορφές

να οργανώνονται σε συνεταιρική βάση, οπότε μοιράζεται ο κίνδυνος (εταιρικοί θίασοι). Πειραματικές μορφές των ζωντανών εκδηλώσεων έχουν τον πιο μεγάλο κίνδυνο γι' αυτό βλέπουμε να υποστηρίζονται από κέρδη από πιο σίγουρες εκδηλώσεις («δεύτερες σκηνές» θεάτρων) ή να αναζητούν επιχορηγήσεις.

Τα διαρκή αγαθά πάλι, μπορεί να είναι τοπικά προσδιορισμένα (π.χ. αρχιτεκτονικά μνημεία) ή «εμπορεύσιμα». Τα πρώτα, όπως και τα ζωντανά, μπορούν να αποτελέσουν πόλους τοπικής ανάπτυξης. Τα δεύτερα, στα οποία περιλαμβάνονται και οι ζωντανές μορφές που έχουν αποτυπωθεί σε υλικό φορέα, διακινούνται μέσω του εμπορίου. Έτσι ισχύουν γι' αυτά οι νόμοι της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Είναι λιγότερο προστατευμένα αλλά έχουν μεγαλύτερες δυνατότητες διάδοσης.

Τα προϊόντα της τρέχουσας δραστηριότητας δεν υπάρχει αντίρρηση να εξάγονται ακόμη και όταν πρόκειται για μοναδικά και όχι αναπαραγόμενα έργα, διότι η συνεχιζόμενη δραστηριότητα των καλλιτεχνών θεωρείται ότι μπορεί να τα αντικαταστήσει με άλλα ισάξια. Γι' αυτά επομένως έχουν εφαρμογή όλες οι ενθαρρυντικές πολιτικές για την παραγωγή και τις εξαγωγές.

Τα άλλα, αντίθετα, δεν θεωρείται επιθυμητό να εξάγονται, γι' αυτό υπάρχουν σε όλες τις χώρες ρυθμίσεις για τον έλεγχο της διαρροής τους προς το εξωτερικό (ταμεία εξαγοράς κ.λπ.). Είναι φυσικό οι ρυθμίσεις να είναι αυστηρότερες στις χώρες όπου η ανεξέλεγκτη λειτουργία της αγοράς θα έτεινε να οδηγεί σε μεγάλη εκροή. Ακόμη και η ισχυρή Μεγάλη Βρετανία έχει αντιμετωπίσει πρόβλημα διαρροής των θησαυρών της προς την Αμερική. Εδώ σημειώνουμε ότι η συλλεκτική και αποθησαυριστική δραστηριότητα, όπως και η καταναλωτική, τείνει να προσελκύει θησαυρούς ακόμη και σε μία μικρή χώρα, ενώ η κερδοσκοπική τείνει να εξάγει τα αγαθά στις αγορές όπου επιτυγχάνουν τις μεγαλύτερες τιμές, δηλαδή σε μεγάλες, κεντρικές αγορές.²¹⁴

Η κυκλοφορία μέσω του εμπορίου των θησαυρών του παρελθόντος, παρόλο που δεν δημιουργεί νέες αξίες, συντελεί στην ανάδειξη αξιών που

²¹⁴ Βλ. σχετικά για τους μηχανισμούς παρέμβασης στο διεθνές εμπόριο: Πανάγου Β. – Τσουντας Κ. Παγκοσμιοποίηση, ολοκλήρωση και συνεργασία στη σύγχρονη διεθνή κοινωνία. Τόμος 2: Οι βάσεις της ευρωπαϊκής οικοδόμησης, εκδ. Εμμανουηλίδη, Αθήνα 2004, σ.σ. 27-29.

αλλιώς μπορεί να χάνονταν επειδή στον τόπο τους δεν θεωρούνται αξίες αλλά συνηθισμένα και παλιά αντικείμενα (όπως τα περισσότερα από τα είδη (λαϊκής τέχνης). Έτσι, ενώ από τη μια τείνει να απογυμνώσει ένα τόπο από την πολιτιστική κληρονομιά, από την άλλη συντελεί στην διάσωση αυτής της κληρονομιάς με την μεταφορά της σε άλλες αγορές όπου την εκτιμούν περισσότερο (δημιουργία χρησιμότητας τόπου, χρόνου κ.λπ.).

Για το απόθεμα των καλλιτεχνικών θησαυρών, λοιπόν, η πολιτική είναι γενικά συντηρητική, αποβλέποντας στην ανάπτυξη της εγχώριας αγοράς και των δραστηριοτήτων συντήρησης που είναι ένας κλάδος που προσφέρεται για τοπική ανάπτυξη. Εντούτοις δεν πρέπει να είναι εντελώς αρνητική και προς την μετακίνηση, διότι αυτή συντελεί στην ανάδειξη και διάσωση πολλών αγαθών και στην ακτινοβολία της χώρας.²¹⁵

4.4.2. Βασικά στάδια σχεδιασμού πολιτιστικού προϊόντος

Προκειμένου να σχεδιάσουμε ένα πολιτιστικό προϊόν με την έννοια που αναλύθηκε στις αμέσως προηγούμενες παραγράφους, σαφώς οφείλουμε να το αντιμετωπίζουμε ως πρότυπο προϊόν. Εδώ γεννάται το ερώτημα του πρότυπου προϊόντος.

• Πρότυπο προϊόν

Ως πραγματικές ανάγκες του χρήστη ορίζουμε τις ελάχιστες απαιτήσεις του από το χορηγούμενο προϊόν.

Ως ελάχιστες απαιτήσεις ορίζουμε τις υπό δεδομένες συνθήκες αναμονές του, η μη κάλυψη των οποίων χαρακτηρίζει την συναλλαγή αρνητικά και δημιουργεί δυσαρέσκεια.

Η εκ πρώτης όψεως «συσταλτική» αυτή προσέγγιση συνδέεται με το γεγονός ότι τα ανώτερα όρια της επιδιωκόμενης ικανοποίησης, όπως και εκείνα της προς αποφυγή δυσαρέσκειας, είναι δυσπροσδιόριστα.

²¹⁵ Βλ. σχετικά Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών Εκθέσεις 32, «Ο πολιτισμός ως κλάδος οικονομικής δραστηριότητας», εκδ. ΚΕΠΕ Αθήνα 2000, σ.σ. 102-128.

Αντιθέτως, εκείνα που μπορούν σαφέστερα να προσδιορισθούν είναι τα κατώτερα όρια τους τα οποία άλλωστε ταυτίζονται: το σημείο λήξης της ικανοποίησης συνιστά σημείο έναρξης της δυσαρέσκειας και αντίστροφα.

Πρότυπο προϊόν είναι εκείνο, τα χαρακτηριστικά του οποίου ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του χρήστη, επισκέπτη ή εν γένει συναλλασσόμενου.

Τα χαρακτηριστικά αυτά αναζητούνται σε τρία βασικά πεδία:

- Ποιότητα. Πρόκειται για την ανταπόκριση του περιεχομένου του προϊόντος στον σκοπό χρήσης του, ήτοι την πληρότητά του, την καλλιτεχνική, αισθητική αρτιότητά του, την απουσία σφαλμάτων κλπ.
- Ταχύτητα. Αφορά το έγκαιρο της παροχής του.
- Όρους πρόσβασης. Συνδέεται με τις συνθήκες υπό τις οποίες ο χρήστης αποκτά το χορηγούμενο προϊόν (υπηρεσία ή αγαθό).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η φύση ενός εκάστου εκ των πολιτιστικών προϊόντων συνδέει τις ελάχιστες απαιτήσεις του χρήστη με διαφορετικές παραμέτρους από τα παραπάνω πεδία.²¹⁶

Σε περιπτώσεις προϊόντων αναδιανομής ή ανταποδοτικά χορηγούμενων όπως είναι αυτά του πολιτιστικού τομέα, (π.χ. δημοτικό θέατρο) είναι προφανές ότι η κάλυψη των πραγματικών αναγκών μπορεί να επιδιωχθεί με παρεμβάσεις τόσο στα εγγενή χαρακτηριστικά του προϊόντος – το οποίο είναι επιθυμητό καθ' αυτό - όσο και στην ταχύτητα και τις συνθήκες πρόσβασης.

Βάσει των ανωτέρω ορισμών μπορούμε να περάσουμε τώρα σε μια συνολική θεώρηση, τόσο του σχηματισμού του πολιτιστικού προϊόντος, όσο και της ταύτησής του ως πρότυπο προϊόν.

Κύριο συστατικό του πολιτιστικού προϊόντος είναι ένα πολιτιστικό έργο, που αποτελεί ένα προσωπικό δημιούργημα και ένα ενιαίο σύνολο.

Αυτός ο χαρακτήρας έχει συνέπειες για την αγορά. Εκτός απ' αυτές που αναπτύξαμε προηγουμένως (μη τυποποίηση) έχει επισημανθεί από πολύ νωρίς

²¹⁶ Για το πρότυπο προϊόν, βλ. Τσέκος Θ., «Τοπική Αυτοδιοίκηση και ποιότητα υπηρεσιών. Δημόσια Δράση. Τοπικές κοινωνίες και οι νέοι ρόλοι των Ο.Τ.Α.», σε Τετράδια Αυτοδιοίκησης, τχ. 2, 1998, σς. 7-41.

από τους Baumol and Bowen (1965) η ένταση σε ανθρώπινη συμβολή και χρόνο τόσο για την παραγωγή όσο και για την κατανάλωση του.

Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος χαρακτήρας έχει και ευνοϊκές επιδράσεις: πρώτον, η συμβολή των άλλων, μη καλλιτεχνικών συντελεστών μπορεί να ελαχιστοποιηθεί και το προϊόν να εξακολουθεί να είναι ανταγωνιστικό, διότι η κύρια απήχηση του οφείλεται στο έργο που εμπεριέχει. Δεύτερον: οι καλλιτεχνικοί συντελεστές, που λειτουργούν βασικά ως δημιουργοί έργου και όχι ως παραγωγοί προϊόντων, σε δύσκολες περιστάσεις αποδέχονται χαμηλές αμοιβές και συμμαρτίζονται τον κίνδυνο (συνεταιρικοί θίασοι).²¹⁷ Αυτά τα στοιχεία προσδίδουν ευελιξία στο κόστος, ενώ ταυτόχρονα με κατάλληλη διαφοροποίηση της παραγωγής (έργου, τόπου, χρόνου) μπορούν να συλληφθούν τμήματα της αγοράς που ένα αδιαφοροποίητο προϊόν δεν μπορεί να συλλάβει.

Έτσι ενώ ορισμένες μορφές έχουν περιορισμένη ανταγωνιστικότητα και βιωσιμότητα (οι πολυσύνθετες και πολυδάπανες) άλλες επιδεικνύουν αξιοσημείωτη αντοχή. Και ενώ θα περίμενε κανείς η συσπείρωση των καλλιτεχνικών δυνάμεων για οικονομίες κλίμακας να βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα, η πείρα δείχνει ότι αντιθέτως αυτές επιβιώνουν κατακερματιζόμενες (τάση για θέατρο με μικρούς θιάσους και πολλαπλές σκηνές, κινηματογράφους με πολλές μικρές αίθουσες, εκδόσεις με πολλούς τίτλους και μικρό τιράζ).

Άλλη συνέπεια του χαρακτήρα έργου των πολιτιστικών προϊόντων είναι ότι οι δημιουργοί αντλούν χρησιμότητα από την πολιτιστική δραστηριότητα καθ' εαυτήν, πέρα από την όποια απολαβή εισοδήματος. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να παράγεται έργο ακόμη και χωρίς αμοιβή, ενώ είναι απαραίτητα τα ηθικά - καλλιτεχνικά κίνητρα και ο χρόνος.

Αυτό σημαίνει ότι οι καλλιτέχνες (όπως και άλλες συναφείς κατηγορίες, π.χ. οι ερευνητές και οι αθλητές) μπορούν να εργάζονται με πάγια αντιμισθία ή υποτροφία χωρίς να ελαττώνεται η παραγωγικότητά τους. Ή σε μια συναφή

²¹⁷ «Αν πρέπει να κάνω τρία μπαλέτα με λιγότερα λεφτά, κάνω εγώ σκηνικά και κοστούμια δωρεάν-Νάτσο Ντουάτο, καλλιτεχνικός διευθυντής, χορευτής και χορογράφος του Εθνικού Μπαλέτου της Ισπανίας. (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 17/5/98 CT.55).

εργασία που τους εξασφαλίζει βιοπορισμό και τους αφήνει αρκετό ελεύθερο χρόνο. Πολλοί καλλιτέχνες στο παρελθόν μεγαλούργησαν έχοντας μια μόνιμη θέση για βιοπορισμό κοντά σε κάποιον μαικήνα (π.χ. ως δάσκαλοι).

Η ροή εργασίας που θα προτεινάμε, στο συγκεκριμένο επίπεδο του σχεδιασμού και προώθησης των πολιτιστικών προϊόντων περιλαμβάνει τα ακόλουθα στάδια:

- ◆ *Προκαταρκτικό στάδιο: σχεδιασμός – προγραμματισμός*
 - ✓ δημιουργία think – tank (εμπειρογνομόνων)
 - ✓ καταγραφή / αξιολόγηση / ταξινόμηση του πολιτιστικού πόρου
 - ✓ γνώση του περιβάλλοντος, δηλαδή καταγραφή των τάσεων σε επιμέρους τομείς, όπως η οικονομία, κοινωνία κ.α., σε διάσταση παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος (προβλέψεις)
 - ✓ πρώτη εκτίμηση των αδυναμιών και προβλημάτων
 - ✓ καθορισμός αξόνων της πολιτιστικής πολιτικής για το συγκεκριμένο πολιτιστικό προϊόν και σύνδεσή τους με την κρατική πολιτική του πολιτιστικού τομέα.
- ◆ *πρώτο στάδιο: περιγραφή των εναλλακτικών δυνατοτήτων αξιοποίησης του πολιτιστικού προϊόντος, που πηγάζουν από τη μελέτη των σχετικών δεδομένων*
- ◆ *δεύτερο στάδιο: αξιολόγηση των παραπάνω δυνατοτήτων, ανάλυση ωφελειών / κόστους κατά περίπτωση*
- ◆ *τρίτο στάδιο: τελική επιλογή μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων, στόχοι και επιμέρους εργασίες*
- ◆ *τέταρτο στάδιο: κατάρτιση βασικού προγράμματος προώθησης και παράγωγων προγραμμάτων, παράλληλη κατάρτιση προϋπολογισμού.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΕΩΝ

5.1. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ

Για να προωθήσουμε αποτελεσματικά ένα πολιτιστικό προϊόν ή μια πόλη, είναι σημαντικό να την αντιμετωπίσουμε πρώτα και πάνω απ' όλα ως ένα προϊόν που μπορεί να αναπτυχθεί και να προωθηθεί στην αγορά, και θα αναπτυχθεί για να εκμεταλλευτεί τα πλεονεκτήματα της και θα προωθηθεί σε πλήθος τομεακών ενδιαφερόντων.

Η πόλη είναι ένα περίπλοκο προϊόν και το κοινό στο οποίο απευθύνεται είναι περιφερειακό, εθνικό και διεθνές. Κάθε κοινό έχει τις δικές του ιδιαίτερες ανάγκες και ενδιαφέροντα. Ο υπεύθυνος για το μάρκετινγκ μιας πόλης θα πρέπει να «αναγνωρίσει» αυτές τις αγορές. Ορισμένες φορές, ενδέχεται να παρατηρηθούν συγκρούσεις συμφερόντων στις διάφορες αγορές και πάλι ο υπεύθυνος μάρκετινγκ πρέπει να αποδεχτεί αυτό το ενδεχόμενο.

Η πόλη είναι κάτι παλιό και κάτι καινούριο. Είναι ο χώρος της και ο πληθυσμός της. Έχει τους ανθρώπους της, τους τόπους της και τους χαρακτήρες της. Είναι αρχαία και σύγχρονη. Οι άνθρωποι άλλοτε αγαπούν την πόλη τους και άλλοτε τη μισούν. Η πόλη είναι πολυάσχολη, άλλοτε είναι ένας χώρος που σφύζει από ζωή και άλλοτε είναι μοναχική. Υπάρχουν εικόνες πόλεων πραγματικές και ρεαλιστικές. Οι πλευρές που παρουσιάζονται είναι ένα παράδειγμα της πολυπλοκότητας του μάρκετινγκ μιας πόλης. Με λίγα λόγια η πόλη είναι ένας χώρος με δρόμους και ανθρώπους, εργοστάσια και εργαζόμενους, ιστορικά κτίρια και μοντέρνα κτίρια γραφείων, κυκλοφορία, γρήγορους ρυθμούς, πολιτισμό και σπίτια.

Η φθορά του χρόνου και η αμέλεια του ανθρώπου είναι σοβαρότατοι εχθροί για τη διατήρηση της αισθητικής-διδασκτικής εικόνας των Ιστορικών Κέντρων και των Αρχαιολογικών Χώρων. Για να πολεμηθούν, χρειάζεται η

αξιοποίηση τους, η οποία πρέπει να προκαλείται και να συνεχίζεται με έργα από κρατικούς, τοπικούς και άλλους φορείς της χώρας. Με την αξιοποίηση αυτών προκύπτουν όχι μόνο πνευματικά οφέλη για τους πολίτες, αλλά και οικονομικά που βοηθούν άμεσα την κοινωνική-τουριστική ανάπτυξη της πόλης.²¹⁸

Ένας τρόπος αξιοποίησης των Ιστορικών Κέντρων-Αρχαιολογικών Χώρων είναι η ανάδειξη αυτών μέσα από πολεοδομικές παρεμβάσεις. Αυτές μπορεί να αφορούν αναπλάσεις-διαμορφώσεις κοινοχρήστων χώρων, συντηρήσεις και αναδείξεις μνημείων, διαμορφώσεις αρχαιολογικών χώρων, φυτοτεχνικά έργα καθώς και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις (χρήσεις γης, μείωση συντελεστή δόμησης κ.α.).

Έτσι, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία αποκτούν τον χαρακτήρα που τους ταιριάζει, αναδεικνύονται και εντάσσονται στη ζωή των κατοίκων. Συμβάλλουν στη σύνδεση αυτών με την ιστορία της πόλης τους και την εξέλιξη της μέσα στις χιλιετηρίδες της ζωής της.

Σημαντικές θα είναι και οι αναπτυξιακές επιπτώσεις από την εφαρμογή τέτοιων παρεμβάσεων, τόσο κατά τη διάρκεια εκτέλεσης των έργων με την υψηλή ζήτηση για μια σειρά προϊόντα και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, όσο και μακροχρόνια, στον τομέα του Τουρισμού.

Έχουν γίνει κατά το παρελθόν παρεμφερείς ενέργειες. Ο απολογισμός ως προς την ποσότητα των παρεμβάσεων δεν είναι καθόλου ισχνός. Ως προς την ποιότητα όμως και την αποτελεσματικότητα της δράσης τους, προβάλλονται ορισμένες ενστάσεις.

Φαίνεται πως πολυπραγμονούν, με ενέργειες άμεσης απόδοσης, συνήθως χωρίς συνέχεια και συνέπεια, που δημιουργούν την αίσθηση ότι η δραστηριότητα τους συνδέεται με την προχειρότητα, παράλληλα δεν ανταποκρίνονται στην ανάγκη δημιουργίας υποδομής, που να διαμορφώνει τους όρους για μια μακροπρόθεσμη πολιτιστική ανάπτυξη.

²¹⁸ Νομικός Μ. *Αποκατάσταση, επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων. Μεθοδολογία-Εφαρμογές*. Θεσσαλονίκη Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, 1997, σελ. 37

Η διεθνοποίηση της οικονομίας και η ενοποίηση της Ευρώπης έχουν δημιουργήσει νέα δεδομένα για τις περιφερειακές οικονομίες και τις πόλεις. Οι περιφέρειες και κατ' επέκταση οι πόλεις ανταγωνίζονται στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο για την προσέλκυση κεφαλαίων και την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Βρισκόμαστε σ' ένα κρίσιμο σημείο, όπου προκύπτει γενικότερα η ανάγκη επεξεργασίας της πλούσιας εμπειρίας που έχει συσσωρευτεί, για να τεθούν κατευθύνσεις, για μια πιο συστηματική και χωρίς ακροβατισμούς πολιτιστική δράση.

Το σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον, λοιπόν, δημιουργεί αυξημένες απαιτήσεις στρατηγικού σχεδιασμού. Οι αναπλάσεις και γενικότερα η αστική ανάπτυξη έχουν ξεπεράσει τη λογική του φυσικού σχεδιασμού και έχουν ενταχθεί μέσα σε συνολικότερα αναπτυξιακά προγράμματα.

Οι πόλεις πρέπει να υιοθετήσουν μια στρατηγική ανάπτυξης, η οποία θα βοηθήσει αποτελεσματικότερα την αναβάθμιση της εικόνας τους. Η αναβάθμιση αυτή θα πρέπει να στηριχθεί: στην αποκατάσταση / ανάδειξη κτιρίων αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, στην μετατροπή βιομηχανικών κτιρίων σε πολιτιστικά κέντρα διεθνούς επιπέδου, στην ίδρυση νέων μουσείων, πινακοθηκών κ.α., στην διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων σε ετήσια βάση, στην αναβάθμιση των υποδομών.

Η συνολικότερη αυτή προσέγγιση προϋποθέτει την συνδυασμένη εφαρμογή μέτρων: πολεοδομικού χαρακτήρα (σχεδιαστικά-λειτουργικά), οργανωτικού χαρακτήρα (νέες υπηρεσίες, συνεργασία ιδιωτικού / δημοσίου), χρηματοδοτικού χαρακτήρα (επιδοτήσεις, κίνητρα σε ιδιώτες), προβολής (εικόνα, ιδέα, μέσα προβολής).²¹⁹

Βασικό στοιχείο για την δόμηση της νέας προσέγγισης είναι ο προσδιορισμός της εικόνας της πόλης. Η εικόνα της πόλης δομείται στη βάση απτών / ορατών χαρακτηριστικών, λειτουργιών και ιστορικών γεγονότων και ενισχύεται με ενέργειες υποστήριξης.

²¹⁹ Βλέπε ενδεικτικά Fr. Bianchini "Urban cultural policy", *National Arts and Media Strategy Discussion Documents* London, Arts Council, 1991.

Ο σωστός συνδυασμός των παραπάνω μέτρων, η αποτελεσματικότητα και η βιωσιμότητα τους επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την διαμόρφωση της εικόνας των πόλεων, η οποία αντανακλά την μεταβαλλόμενη δομή της τοπικής κοινωνίας. Οι σύγχρονες αστικές αναπλάσεις έχουν στηριχθεί κυρίως στην αναπαλαίωση ιστορικών κέντρων, διατηρητέων με ένα λόγο στην υλική πολιτιστική κληρονομιά ή αρχιτεκτονική κληρονομιά.²²⁰

Η Ουνέσκο έχει αναλάβει σε διεθνές επίπεδο τη θέσπιση κανόνων δικαίου καθώς και την καθιέρωση γενικών αρχών που αποτελεί αναμφισβήτητη προϋπόθεση για τη συστηματοποίηση της δράσης της στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς.²²¹

5.1.1. Τυπικά παραδείγματα πολιτιστικού marketing πόλεων

Στο σημείο αυτό παραθέτουμε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα πόλεων με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά αυτό της Βενετίας η οποία στήριξε όλη την ανάπτυξη και επιβίωσή της σ' αυτήν ακριβώς την κληρονομιά και το παράδειγμα της Αθήνας η οποία μέσα από το φιλόδοξο πρόγραμμα «ενοποίησης και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων» στοχεύει ακριβώς σ' αυτό το μοντέλο ανάπτυξης.²²²

BENETIA

Η πόλη της Βενετίας υπήρξε επί αιώνες ανεξάρτητο και εξαιρετικά πλούσιο εμπορικό και ναυτικό κέντρο με μεγάλη πολιτική ισχύ. Μετά την ίδρυση της τον 5^ο αιώνα μ.Χ., άρχισε να αναπτύσσεται σταδιακά και έφτασε να διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στις ιστορικές εξελίξεις του χώρου της ανατολικής Μεσογείου κατά τον Μεσαίωνα κυρίως αλλά και αργότερα μέχρι και τον 18^ο αιώνα. Η μεγάλη οικονομική της ανάπτυξη συνοδεύτηκε από

²²⁰ H. Cleere *Archaeological Heritage Management in the Modern World*, London Council for British Archaeology, 1984, 30-40.

²²¹ B. Hackett, *Landscape conservation*, Chichester, Packard Publishing Ltd, 1980.

²²² <http://www.unesco.org/whc/heritage.htm> (15/07/2001) και <http://www.comune.roma.it> (14/07/2001).

έντονη οικοδομική δραστηριότητα και από εκπληκτική άνθηση των τεχνών. Η πόλη στολίστηκε με πολλά λαμπρά κτίσματα, όπως εκκλησίες, δημόσια οικοδομήματα και ιδιωτικά μέγαρα, που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα του αρχιτεκτονικού ρυθμού (γοθτικού, αναγεννησιακού και μπαρόκ) της εποχής που κατασκευάστηκαν. Όλα τα κτίρια αυτά διακοσμήθηκαν με έργα γλυπτικής και ζωγραφικής (τοιχογραφίες, φορητούς πίνακες), πολλά από τα οποία προέρχονταν από τα εργαστήρια μεγάλων καλλιτεχνών που έζησαν εκεί. Έτσι, η Βενετία αναδείχτηκε, ιδιαίτερα κατά τον 16^ο αιώνα, σε ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα της ευρωπαϊκής τέχνης.²²³

Ολόκληρη η πόλη της Βενετίας αποτελεί σήμερα ένα μουσείο τέχνης με παγκόσμια φήμη και λόγω ακριβώς του γεγονότος αυτού, ένας από τους μεγαλύτερους πόλους έλξης τουριστών στην Ευρώπη.

Τα μνημεία της Βενετίας, όπως και της Φλωρεντίας στην Ιταλία, διέτρεξαν άμεσο κίνδυνο καταστροφής από τις πλημμύρες που προκάλεσαν καταρρακτώδεις βροχές το Νοέμβριο του 1966. Οι ζημιές που υπέστησαν και οι δύο πόλεις ήταν τόσο μεγάλες, ώστε η Ιταλική κυβέρνηση θεωρήθηκε ότι υπήρχε ανάγκη επείγουσας παρέμβασης της Ουνέσκο, η οποία διέθετε ήδη εμπειρία στον τομέα διάσωσης μνημείων που κινδύνευαν. Έτσι, ύστερα από αίτημα της Ιταλίας ο Γενικός Διευθυντής της Ουνέσκο απευθύνει στις 2 Δεκεμβρίου της ίδιας χρονιάς (1966) έκκληση προς τη διεθνή κοινότητα για παροχή βοήθειας στις δύο πόλεις. Ειδικευμένοι συντηρητές αλλά και ερασιτέχνες εθελοντές αναλαμβάνουν το έργο αποκατάστασης. Στα επόμενα τρία χρόνια οι επείγουσες τουλάχιστον εργασίες στη Φλωρεντία έχουν τελειώσει.²²⁴

Στη Βενετία, όμως η περίπτωση αποδείχτηκε διαφορετική. Ενώ αρχικά η εκστρατεία της Ουνέσκο είχε κύριο σκοπό την επισκευή των ζημιών που τα κτίρια και τα έργα τέχνης είχαν υποστεί, πολύ γρήγορα έγινε φανερό ότι το πρόβλημα που η πόλη αντιμετώπιζε ήταν πολύ σοβαρότερο. Με την ευκαιρία

²²³ M. Aston and T. Rowley *Landscape Archaeology* London, David and Charles, 1974, σ.σ. 70-90.

²²⁴ βλ. σχ. H. Cleere, *Approaches to the archaeological heritage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984. Επίσης <http://www.comune.roma.it> (14/07/2001) και <http://www.comune.venice.it> (15/07/2001).

δηλαδή της σωστικής επέμβασης μετά τις πλημμύρες, αποκαλύφθηκε η οικτρή κατάσταση των περισσότερων μνημείων που είχαν αφεθεί παραμελημένα επί μεγάλο χρονικό διάστημα και κινδύνευαν όχι μόνο από τη φθορά του χρόνου και τις περιοδικές πλημμύρες, αλλά και από την ατμοσφαιρική ρύπανση και τη μόλυνση του νερού των καναλιών από βιομηχανικά απόβλητα. Έπειτα, ήρθε στην επικαιρότητα το γενικότερο πρόβλημα της πόλης που ιδιαίτερα η θεαματική μείωση του πληθυσμού του ιστορικού κέντρου καθώς και η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.²²⁵

Τα σύνθετα και αλληλένδετα προβλήματα που αναφάνηκαν απαιτούσαν μια νέα οπτική και μία διεπιστημονική, συνολική θεώρηση.²²⁶ Έτσι, ο αρχικός σκοπός της παρέμβασης της Ουνέσκο διευρύνθηκε και συμπεριέλαβε πλέον τη σωτηρία ολόκληρης της πόλης και της ευρύτερης περιοχής της λιμνοθάλασσας. Η εκστρατεία για τη διάσωση της πόλης εξελίχθηκε σε ένα τεράστιο και φιλόδοξο πρόγραμμα, στο οποίο έπρεπε να συμμετάσχουν όχι μόνο ειδικοί της ιστορίας της τέχνης και της συντήρησης μνημείων αλλά και επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων, όπως της υδρολογίας, της βιολογίας και της χωροταξίας.²²⁷

Η οργάνωση της εκστρατείας για τη διάσωση της πόλης ανατέθηκε στην ιδρυθείσα Διεθνή Συμβουλευτική Επιτροπή για την Προστασία της Βενετίας το 1967, στην οποία, συμμετείχαν Ιταλοί και ξένοι ειδικοί καθώς και ο Γενικός Διευθυντής της Ουνέσκο. Η Διεθνής Επιτροπή συνεργάστηκε στενά με τις δύο ιταλικές επιτροπές, που δημιουργήθηκαν το 1973. Η πρώτη, η Επιτροπή για τη σωτηρία της Βενετίας, αποφάσιζε για θέματα αναστηλώσεων και πολεοδομικού σχεδιασμού, η δεύτερη, η Τεχνικο-επιστημονική Επιτροπή για

²²⁵ Ορισμένα από τα προβλήματα αυτά έχουν αποδοθεί στην υπέρμετρη ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού, ο οποίος ξεπέρασε την «τουριστική ικανότητα αποδοχής» της πόλης.

²²⁶ Επισήμανση των κύριων προβλημάτων της αλληλεξάρτησης τους γίνεται στην εξαιρετικά κατατοπιστική προκαταρκτική έκθεση της Ουνέσκο.

²²⁷ βλ. σχ. Β. Μ. Feilden and S. Jokilehto, *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites* Rome, ICCROM, 1993.

τη Μελέτη Προβλημάτων Προστασίας της Βενετίας, είχε συμβουλευτικό ρόλο σε θέματα φυσικής προστασίας.²²⁸

Ένα μέρος του προϋπολογισμού καλύφθηκε από οικονομικές συνεισφορές της διεθνούς κοινότητας, οι οποίες όμως διοχετεύθηκαν όχι μέσω ξένων κρατικών αρχών αλλά, σύμφωνα με την επιθυμία της Ιταλίας, μέσω ειδικών επιτροπών, κατά κανόνα ιδιωτικών, που συστάθηκαν σε ευρωπαϊκές κυρίως χώρες. Οι επιτροπές αυτές, που διαδραμάτισαν επίσης συμβουλευτικό και εξελεγκτικό ρόλο, συνεχίζουν, κατά μεγάλο μέρος τη δράση τους έως σήμερα.²²⁹

Η εκστρατεία της Βενετίας βασίστηκε σε μελέτες επιστημονικές και τεχνικές. Οι μελέτες αυτές επισήμαναν τα προβλήματα που υπήρχαν και πρότειναν συγκεκριμένα μέτρα για τη λύση τους. Έτσι αποτέλεσαν τη βάση για τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου προγράμματος του ιστορικού κέντρου και της λιμνοθάλασσας.

Η διάρκεια της εκστρατείας για την προστασία της Βενετίας ήταν 27 χρόνια, στα 27 αυτά χρόνια είχε επιτύχει αρκετούς από τους βασικούς σκοπούς της. Η έκθεση σχετικά με την εξέλιξη του Προγράμματος, που συντάχθηκε με πρωτοβουλία της Ουνέσκο το 1993, διαπίστωσε ότι τα κύρια αποτελέσματα του είναι τα εξής:²³⁰

α) Δημιουργία ειδικού θεσμικού και οργανωτικού πλαισίου για τη προστασία της πόλης και της γύρω περιοχής.

β) Προώθηση των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης των κινητών και ακίνητων πολιτιστικών αγαθών. Οι εργασίες συντήρησης έγιναν σε 76 κτίρια και σε περισσότερα από 800 σημαντικά έργα τέχνης κατά την περίοδο 1969-1992, για τα οποία οι διεθνείς ιδιωτικές επιτροπές συνεισφέρανε 16 εκατομμύρια δολάρια.²³¹

²²⁸ Βλέπε σχετικά UNESCO «The masterplan for the Venice», Venice, *The conservation Practice, Unesco*, 1992 και C.R. McGimsey & H.A. Davis, *The management of archaeological resources: The Airlie House report*, Washington D.C. Society for American Archaeology, 1997.

²²⁹ Ενώ τα προβλήματα της Βενετίας ενδιέφεραν ως τότε ένα μικρό κύκλο «ειδικών» μετά την ενημερωτική εκστρατεία της Ουνέσκο, οτιδήποτε αφορά την πόλη μεταδίδεται από τα διεθνή μέσα επικοινωνίας.

²³⁰ Πρόκειται για τη μεγαλύτερη σε χρόνο προσπάθεια της Ουνέσκο.

²³¹ Προηγήθηκε λεπτομερής καταγραφή των μνημείων και της κατάστασης διατήρησής του.

γ) Εκπόνηση μελετών και κατάρτιση προγραμμάτων για τη φυσική και περιβαλλοντική προστασία της Βενετίας και της λιμνοθάλασσας της. Ορισμένα από τα προγράμματα εφαρμόζονται με αρκετά καλά αποτελέσματα, π.χ. ως προς την αναχαίτιση της καθίζησης του εδάφους, τη μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης κ.α.²³²

δ) Εκπόνηση πολεοδομικών και χωροταξικών μελετών για την αναζωογόνηση του ιστορικού κέντρου της πόλης.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα στη βάση της ανάπλασης αυτή τη φορά του ιστορικού κέντρου και αρχαιολογικών χώρων ανάπτυξης της πόλης πολιτιστικής διαχείρισης και πολιτιστικού μάρκετινγκ από την ελληνική εμπειρία είναι αυτό που επιχειρείται στην Αθήνα μέσα από το πρόγραμμα ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων.

ΑΘΗΝΑ

Αθήνα, μια πόλη, με ιστορία διαχρονική, που καθιερώθηκε να ονομάζεται πλέον από όλους ως «Ιστορική Πρωτεύουσα της Ευρώπης.»

Η πολιτισμική προσφορά της Αθήνας στην ανθρωπότητα, παρότι αναγνωρίζεται από όλους και ιδιαίτερα, όσον αφορά στην κλασσική Αθήνα και στην κληρονομιά των ευγενών και υψηλών αξιών, της Δημοκρατίας και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, δεν είναι στην ολοκληρία της γνωστή. Όπως δεν είναι αρκετά γνωστός ο ρόλος και η προσφορά της Αθήνας, καθ' όλη τη διάρκεια των χρόνων που αποτελεί την πρωτεύουσα του νέου Ελληνικού Κράτους.²³³

Η Δημοτική Αρχή, έχει συστήσει την Αθηναϊκή Βιβλιοθήκη, η οποία διαθέτει μια σειρά από ιστορικά έργα και επιστημονικά συγγράμματα αδιαμφισβήτητου κύρους, όπου ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να γνωρίσει άγνωστες πτυχές της σημερινής, αλλά και της παλιάς Αθήνας.

Πέραν όμως από την γραπτή απεικόνιση της Ιστορικής Αθήνας, υπάρχει ανάγκη ουσιαστικής αξιοποίησης των επιμέρους περιοχών του Ιστορικού

²³² <http://www.unesco.org/whc/heritage.htm> (15/07/2001)

²³³ Γ. Αξιώτης, Μ. Μπίρης, Ε. Μαρμαράς, Ε. Παπαγεωργίου και Κ. Σχοινά, *Αθήνα η φημισμένη πόλη*, Αθήνα, Μίλητος, 2000.

Κέντρου, που θα συμβάλλει στην ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και του ιστορικού της προσώπου.

Έτσι ξεκίνησε από το 1985 το πρόγραμμα της «Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας», που αποτελούσε επί δεκαετίες το όραμα πολλών αρχιτεκτόνων, ένα όραμα ζωής με έργα πνοής για την Αθήνα.

Οι ιδέες βέβαια προϋπήρχαν από τον καιρό που πρωτοσχεδιάζεται η Αθήνα. Συγκεκριμένες προτάσεις διατυπώνονται το 1946 από τον Κώστα Μπίρη για τη δημιουργία Αρχαιολογικού Πάρκου. Το 1976 από τη Δ/ση Οικισμού προτείνεται μια σειρά μελετών για την Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων.

Το 1983 το ΥΠΕΧΩΔΕ παρουσιάζει το Αρχαιολογικό Πάρκο στο πλαίσιο του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας και το 1986 το ΥΠ.ΠΟ. προχωρεί στη μελέτη ενός στρατηγικού σχεδίου (Master Plan), το οποίο οριοθετεί την κλίμακα της πολεοδομικής παρέμβασης στους αρχαιολογικούς χώρους.²³⁴

Το ΥΠΕΧΩΔΕ υλοποίησε σειρά παρεμβάσεων σε όλη την χωρική έκταση του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Για τα έργα αυτά το Υπουργείο δαπάνησε μόνο στη διάρκεια από 1994 έως 1997, 19 δις δρχ. Στο διάστημα αυτό εκδόθηκε μεγάλος αριθμός Προεδρικών Διαταγμάτων και Υπουργικών Αποφάσεων που αφορούν στις χρήσεις γης, στην απομάκρυνση οχλουσών χρήσεων, μείωση των συντελεστών δόμησης και των υψών των κτιρίων, κυκλοφοριακές ρυθμίσεις και πεζοδρομήσεις, καθώς και σε χαρακτηρισμούς 500 διατηρητέων κτιρίων στην περιοχή του Ιστορικού Κέντρου.

Παράλληλα το ΥΠ.ΠΟ. και το ΥΠΕΧΩΔΕ προχώρησαν σε μελέτες και έργα για τις ανάγκες ενός κοινού προγράμματος αναβάθμισης του Ιστορικού Κέντρου και Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων. Έτσι, τα Υπουργεία συνέστησαν την ομώνυμη εταιρεία, έργο της οποίας είναι να συνθέσει σε ενιαίο σύνολο την ιστορική και τη σύγχρονη πόλη, ώστε να αναδειχθούν σε «πολιτιστικά κοιτάσματα» της πόλης, εντάσσοντάς τα ταυτόχρονα στην καθημερινή ζωή του άστεως. Το σχέδιο ήταν ιδιαίτερα φιλόδοξο και

²³⁴ Βλέπε αρχείο ΥΠΕΧΩΔΕ.

μακρόπνοο, καθώς επιχειρείται μια απ' τις μεγαλύτερες πολεοδομικές παρεμβάσεις στην πρωτεύουσα.

Έχουν γραφτεί και πολλά ειπωθεί μέχρι σήμερα σχετικά με την αναγκαιότητα του προγράμματος «Ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων Αθήνας». Έχει γίνει πια συνείδηση σε όλους ότι η Αθήνα, έχει πάνω απ' όλα ανάγκη από αυτό το έργο. Ένα έργο που θα αναδείξει την πολιτισμική ταυτότητα, την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία, το ιστορικό της πρόσωπο. Παράλληλα αυτό το έργο έχει ως στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, την περιβαλλοντική και την κοινωνική συνοχή, την οικονομική και τουριστική ανάπτυξη της Αθήνας.²³⁵

Η τέταρτη παρέμβαση περιλαμβάνει την ανάπλαση και ανάδειξη της ταυτότητας της οδού Πειραιώς. Η πρωτοβουλία αυτή του ΥΠΕΧΩΔΕ έχει ως μοναδικό σκοπό να δημιουργήσει κατά μήκος της οδού Πειραιώς μια ευρύτερη ζώνη που θα έχει παραγωγική, κοινωνική και περιβαλλοντική συνοχή. Η οδός Πειραιώς μπορεί με την παρέμβαση αυτή να αποκτήσει ταυτότητα, πρόσωπο και ζωή.

Με τις παρεμβάσεις αυτές παρέχεται η δυνατότητα να διαμορφωθεί μια καινούργια σχέση ανάμεσα στο κορεσμένο κέντρο και τις ελλείψεις του σε σειρά χρήσεων, που δεν μπορούν να ενταχθούν σ' αυτό, αλλά μπορεί να αναζητηθούν στην περίμετρό του.

Στις παραπάνω ενότητες παρεμβάσεων, που αποτελούν αστικές αναπλάσεις μεγάλης εμβέλειας οργανώνονται οι υπάρχουσες χρήσεις ή εντάσσονται συμπληρωματικές, έτσι ώστε στο σύνολο να υπάρξει μια αποκέντρωση και να μπορέσει η πόλη να επανακτήσει τη φυσιογνωμία ενός σύγχρονου, αστικού κέντρου και μάλιστα με όλες τις ιδιαιτερότητες του ιστορικές και λειτουργικές, όπως αυτό της Αθήνας.

²³⁵ Ι. Φωκά. *Περίπατοι στην Αθήνα και στην Αττική*, Αθήνα, Κέδρος, 1994. Βλέπε επίσης σχετικά Λ. Γεωργίου, *Άστυ: Η πόλη των Αθηνών*, Αθήνα, Τροχαλία, 1993.

- **Πολιτιστικές λειτουργίες στην περιοχή της ενοποίησης**

Η πολιτιστική δραστηριότητα είναι θεμέλιος λίθος της προόδου και της πολιτιστικής ανάπτυξης. Ως τέτοια λοιπόν εντάσσεται στις αρμοδιότητες ενός αποτελεσματικά οργανωμένου κράτους, περιφέρειας ή πόλης.²³⁶

Μέσα στην περιοχή της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων, εντάσσονται μία σειρά πολιτιστικές χρήσεις που στόχο έχουν σύμφωνα με τις αρχές της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων να συμπεριλάβουν σειρά λειτουργιών, που θα αναβαθμίσουν πολιτιστικά την περιοχή και θα εναρμονίζονται με το χαρακτήρα της περιοχής, το μνημειακό πλούτο και τα πολιτιστικά αγαθά. Μεταξύ των κυριότερων έργων που προβλέπονται στην περιοχή είναι:

1. Το Μουσείο της Ακρόπολης

Για το έργο έχει συγκροτηθεί ειδικός φορέας και το έργο έχει ενταχθεί στο 2^ο ΚΠΣ με προϋπολογισμό 5,5 δισ. δρχ.

2. Το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης

Η λειτουργία του προβλέπεται στα κτίρια του ΥΠΠΟ στην περιοχή μεταξύ Αρχαίας Αγοράς, Ρωμαϊκής Αγοράς και Βιβλιοθήκης Αδριανού.

3. Στέγαση πολιτιστικών λειτουργιών

Στην περιοχή, κτίρια και μνημεία του ΥΠΠΟ θα αποκτήσουν ειδικές χρήσεις που σχετίζονται με πολιτιστικές λειτουργίες.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Τα σημαντικά μνημεία κάθε χρονολογίας στην περιοχή θα συντηρηθούν και θα αναστηλωθούν. Οι εργασίες αυτές αφορούν είτε στα μνημεία που βρίσκονται σε εξέλιξη έργα, όπως η Ακρόπολη, η Ν. κλιτύς της Ακρόπολης, οι χώροι της Αγοράς και της Βιβλιοθήκης Αδριανού είτε σε όλους τους άλλους χώρους και μνημεία όπου συνεχίζονται έργα του ΥΠΠΟ, όσο και στους χώρους στους οποίους θα προκύψουν αρχαία, στις περιοχές επέκτασης και ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων.

²³⁶ Μπιτσάνη Ευ., *Πολιτιστική Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Σημειώσεις 1999, ΤΕΙ Καλαμάτας, σελ. 45

Επιπτώσεις απ' την εφαρμογή του προγράμματος

Οι επιπτώσεις από την εφαρμογή του προγράμματος θα γίνουν άμεσα αισθητές σε όσους ζουν, εργάζονται ή κινούνται στην ευρύτερη κεντρική περιοχή της πόλης, όπου δημιουργείται μια εκτεταμένη ζώνη, ένα πάρκο πολλαπλών χρήσεων που εκτός από τους Αρχαιολογικούς Χώρους και τα Μνημεία περιλαμβάνει και χώρους πρασίνου, πλατείες, κοινόχρηστους χώρους αλλά και κεντρικές λειτουργίες και εμπόριο.

Σε όλη αυτή τη ζώνη θα είναι δυνατός ο περίπατος ή η χρήση των διαφόρων λειτουργιών υπό αναβαθμισμένες περιβαλλοντικές συνθήκες και χωρίς τις οχλήσεις που δημιουργεί το αυτοκίνητο.

Πέρα όμως από τη βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών και των συνθηκών κυκλοφορίας, η πλήρης εφαρμογή όλου του προγράμματος συνεπάγεται, όπως κάθε πολεοδομική παρέμβαση μεγάλης κλίμακας, και οικονομικά κέρδη που κατανέμονται στο χώρο με ανομοιόμορφο τρόπο.

Το χαρακτηριστικό του προγράμματος της «Ενοποίησης» είναι ότι οι σημαντικότερες παρεμβάσεις που συνεπάγονται τέτοια κέρδη χωροθετούνται στη δυτική κεντρική περιοχή της Αθήνας, στις πιο υποβαθμισμένες συνοικίες της, όπως η Ακαδημία Πλάτωνος, ο Κολωνός, ο Κεραμεικός, ο Ψυρρής, το Μεταξουργείο, το Γκαζοχώρι και η Ιερά Οδός.

Σημαντικές θα είναι και οι αναπτυξιακές επιπτώσεις από την εφαρμογή του προγράμματος, τόσο κατά τη διάρκεια εκτέλεσης των έργων με την υψηλή ζήτηση για μια σειρά προϊόντα και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, όσο και μακροχρόνια, στον τομέα του Τουρισμού.

Η συνολική βελτίωση της εικόνας και της λειτουργίας των αρχαιολογικών χώρων και της ευρύτερης περιοχής της, που συμπίπτει σε μεγάλο βαθμό με το εμπορικό και ιστορικό κέντρο της πόλης, ισοδυναμεί με αξιοποίηση του κυριότερου τουριστικού πόρου της Αθήνας. Αν ληφθεί υπόψη, επιπλέον, και η παγκόσμια ακτινοβολία της περιοχής, αναμένεται ότι θα προκύψει όχι μόνο σημαντική αύξηση των τουριστικών ροών και του συνακόλουθου συναλλάγματος, αλλά και ποιοτική βελτίωση του τουρισμού. Η συστηματική δημοσιοποίηση της παρέμβασης με μεθόδους city marketing

(βλέπε π.χ. την ανάλογη στρατηγική που ακολουθήθηκε στο Παρίσι - μεγάλα αστικά έργα όπως οι Halles, La Vilette κλπ. και στη Βαρκελώνη - μεγάλα έργα αστικής υποδομής στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων) θα παίξει καθοριστικό ρόλο για τη μεγιστοποίηση των ωφελειών αυτού του τύπου.²³⁷

Παρ' όλα αυτά πρέπει να αποσαφηνιστεί πλήρως, όπως αναφέρθηκε και αρχικά, ότι η σκοπιμότητα του προγράμματος δεν στοιχειοθετείται σε οικονομικό επίπεδο αλλά συνδέεται πρωταρχικά με την ιστορική του διάσταση και τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής και του αστικού χώρου.

Τέλος, η υλοποίηση του προγράμματος θα λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της ριζικής αναβάθμισης της εικόνας, της λειτουργίας και της ακτινοβολίας της Αθήνας, υποστηρίζοντας μια στρατηγική που θα αποβλέπει στην αναστροφή της μακροχρόνιας επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης και στην ανάληψη από την πρωτεύουσα ενός νέου εθνικού και διεθνούς ρόλου στο πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης.

Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς ότι στις σύγχρονες συνθήκες οι πόλεις ανταγωνίζονται στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο για την προσέλκυση κεφαλαίων και την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Οι αναπλάσεις και γενικότερα η αστική ανάπτυξη ξεπέρασαν τη λογική του φυσικού σχεδιασμού και εντάχθηκαν μέσα σε συνολικότερα αναπτυξιακά προγράμματα.²³⁸

Η συνολικότερη αυτή προσέγγιση προϋποθέτει την συνδυασμένη εφαρμογή μέτρων: πολεοδομικού χαρακτήρα (σχεδιαστικά - λειτουργικά), οργανωτικού χαρακτήρα (νέες υπηρεσίες, συνεργασία ιδιωτικού / δημόσιου), χρηματοδοτικού χαρακτήρα (επιδοτήσεις, κίνητρα σε ιδιώτες), προβολής (εικόνα, ιδέα, μέσα προβολής).

Βασικό στοιχείο για την δόμηση της νέας προσέγγισης είναι ο προσδιορισμός της εικόνας της πόλης. Η εικόνα της πόλης δομείται στη βάση

²³⁷ Φέσσα-Εμμανουήλ Ε. *Η πολιτιστική ανάπτυξη. Μια νέα πολιτική ευθύνη στον ελληνικό χώρο*. Εκδ. Ολικός, 1978, σελ. 42

²³⁸ Βλ. σχετικά Υ. Kalantidis, "The unification of the archaeological sites – Part A". *Architects* vol 11, September / October 1998, Athens, Ekdotiki Epe, 1998.

απτών / ορατών χαρακτηριστικών, λειτουργιών και ιστορικών γεγονότων και ενισχύεται με ενέργειες υποστήριξης.

Η εικόνα της πόλης δεν είναι στατική αντανάκλαση την μεταβαλλόμενη δομή της τοπικής κοινωνίας και την οικονομική αναδιάρθρωση που επιβάλλεται από τον αυξανόμενο ανταγωνισμό. Ανάλογα δε με τον προσανατολισμό της επιλεγείσας στρατηγικής η εικόνα μπορεί να διαφοροποιείται και να αναπροσαρμόζεται.²³⁹

Η εμπειρία των βιομηχανικών πόλεων της Βρετανίας, που την δεκαετία του 70 έχασαν μεγάλο τμήμα της βιομηχανικής τους βάσης, είναι αποκαλυπτική. Η σε μεγάλο βαθμό κοινή αντιμετώπιση της κρίσης, στηρίχθηκε στην αναδόμηση της εικόνας τους με την ανάδειξη πολιτιστικών στοιχείων και παραδόσεων με στόχο την διαφοροποίηση μέσα από την ανάπτυξη του τουρισμού.²⁴⁰

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το Σέφηντ, το Λίβερπουλ και η Γλασκώβη. Πόλεις με σοβαρά οικονομικά προβλήματα λόγω της ύφεσης των παραδοσιακών βιομηχανικών δραστηριοτήτων (χαλυβουργία, ναυπηγεία, άνθρακας) υιοθέτησαν μια στρατηγική αστικής ανάπτυξης με πολλαπλούς στόχους. Η αναβάθμιση της εικόνας για την προσέλκυση τουρισμού στηρίχθηκε: στην αποκατάσταση / ανάδειξη κτιρίων αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, στην μετατροπή βιομηχανικών κτιρίων σε πολιτιστικά κέντρα διεθνούς επιπέδου ή σε εμπορικά κέντρα, στην αναδιοργάνωση και μετατροπή καναλιών και αποβάθρων από εμπορικές χρήσεις σε αναψυχή, στην ίδρυση νέων μουσείων, πινακοθηκών και αιθουσών μουσικής, στην διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων σε ετήσια βάση, στην αναβάθμιση των υποδομών.²⁴¹

²³⁹ Βλέπε σχετικά Fr. Bianchini, "Models of cultural policies and planning in west European cities» in *cultural planning conference*, Victoria Australia, Mornington EIT, 1994.

²⁴⁰ Αυτόθι.

²⁴¹ B. Bramwell, L. Rawding "Tourism marketing images of industrial cities", *Annals of Tourism Research*, 1996, vol. 23 (i)

Παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις και εξειδικεύσεις η αναδόμηση της εικόνας των πόλεων στηρίχθηκε στην ανάδειξη του ιδιαίτερου ρόλου του πολιτισμού και στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού.²⁴²

Η ανάπτυξη όμως πολιτιστικού τουρισμού προϋποθέτει ολόπλευρη και σχεδιασμένη αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων και του πολιτισμικού κεφαλαίου κάθε περιοχής γενικότερα, απαιτεί αυθεντικότητα και επιτόπια παραγωγή πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Μια τέτοια ανάπτυξη απαιτεί να προτάξουν οι τοπικές κοινωνίες τη δική τους πολιτιστική ταυτότητα, που συγκροτείται από την πολιτιστική τους κληρονομιά και παράδοση καθώς και το κοινωνικό σύστημα αξιών τους, που συμβάλλει στη διατήρηση της μνήμης και της κοινωνικής τους συνοχής. Επίσης μια τέτοια ανάπτυξη δημιουργεί έτσι προϋποθέσεις βελτίωσης των γνώσεων για τους τοπικούς πολιτισμούς, την παράδοση και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων και διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών.²⁴³

5.1.2. Έρευνα αγοράς ή έρευνα marketing

Το μάρκετινγκ θα μπορούσε να ορισθεί σαν η φιλοσοφία εκείνη, με βάση την οποία ο επιχειρηματίας ή η διοίκηση ενός πολιτιστικού οργανισμού προσπαθούν να προσαρμόσουν την παραγωγή και τη δραστηριότητά τους γενικότερα προς τις ανάγκες της αγοράς, και να δημιουργήσουν θετικό οικονομικό αποτέλεσμα για την οικονομική μονάδα την οποία διευθύνουν, με βάση την καλύτερη εξυπηρέτηση της αγοράς και όχι με ανορθόδοξους τρόπους.

Τα στοιχεία, τα οποία περιλαμβάνει το μάρκετινγκ είναι τα ακόλουθα:

- ✓ έρευνα της αγοράς,

²⁴² Βλέπε ενδεικτικά Commission of the European Communities *All Season Tourism: Analysis of experience suitable products and clientele*, D.G. XXIII, 1993.

²⁴³ P. Fowler, *Heritage tourism, tourism heritage – towards a respectful relationship?* Sunderland, BEP Ltd, 1996. Επίσης βλ. σχετικά M. Pearson and S. Sullivan *Looking After Heritage Places*, Baskerville, Melbourne, University Press, 1995 και M. Shackley *Visitor Management case studies form world heritage sites*, Oxford, Butterwoerth – Heinemann 1998 και B.M. Feilden and J. Jokilehto, *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, Rome, ICCROM, 1993.

- ✓ διαφήμιση και προώθηση πωλήσεων,
- ✓ προσωπική πώληση,
- ✓ τιμολόγηση,
- ✓ διανομή και εξυπηρέτηση,
- ✓ συσκευασία.

Η έρευνα της αγοράς θεωρείται από πολλούς ερευνητές και στελέχη σαν το πιο σπουδαίο στοιχείο ή δραστηριότητα του μάρκετινγκ, επειδή βοηθά στην ικανοποίηση της ατέλειωτης ανάγκης για περισσότερη πληροφόρηση του πολιτιστικού οργανισμού σχετικά με τις αγορές.

Η ανάγκη αυτή για πληροφόρηση περιλαμβάνει:

- ✓ Τι προϊόντα θα πρέπει να πουλά ο πολιτιστικός οργανισμός.
- ✓ Πού να τα πουλά, σε τι ποσότητες και σε τι τιμές.
- ✓ Ποιοι είναι οι ανταγωνιστές της, πού βρίσκονται, πόσο ισχυροί είναι και γιατί;

Η επιβίωση και ανάπτυξη ενός πολιτιστικού οργανισμού βασίζεται κυρίως στη ποιότητα έρευνας αγοράς που κάνει. Αυτή η έρευνα πρέπει να γίνεται συνεχώς και όχι μόνο πριν από την έναρξη λειτουργίας του πολιτιστικού οργανισμού, αλλά και στα επόμενα στάδια λειτουργίας του.²⁴⁴

Εν τούτοις, η έρευνα αγοράς είναι το συνηθέστερα παραμελημένο στοιχείο του μάρκετινγκ από τους επιχειρηματίες και από πολλά στελέχη. Αυτό συμβαίνει διότι τα άτομα αυτά νομίζουν ότι η έρευνα της αγοράς είναι χρήσιμη ή ωφέλιμη για τις πολύ μεγάλες επιχειρήσεις παραγωγής και ότι προκειμένου για πολιτιστικά προϊόντα το κοινό είναι δεδομένο, πράγμα το οποίο όμως είναι λανθασμένη αντίληψη.

Ο καθορισμός, η εξεύρεση και η ανάλυση στοιχείων για την αγορά είναι δραστηριότητες που μπορεί να επιδιώξει και να επιτύχει οποιοσδήποτε επιχειρηματίας.

²⁴⁴ Βλ. ενδεικτικιά Κανελλόπουλος Χαρ., Διοίκηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων και Επιχειρηματικότητα, εκδ. Ch. Kanellopoulos, Αθήνα 1994, σ.σ. 340-350.

Έρευνα αγοράς – Βασικά στάδια και χαρακτηριστικά

α) Το θέμα / πρόβλημα

- ✓ γιατί πρέπει να γίνει η έρευνα
- ✓ ποια είναι τα προβλεπόμενα αποτελέσματα
- ✓ από ποιον προέκυψε η ζήτηση
- ✓ πώς θα χρησιμοποιηθούν τα αποτελέσματα.

β) Η στρατηγική

- ✓ πώς θα γίνει η αξιολόγηση
- ✓ από ποιον
- ✓ τα έξοδα που περιλαμβάνονται
- ✓ ο χρόνος του προσωπικού που περιλαμβάνεται

γ) Η μέθοδος

- ✓ desk-top έρευνα
- ✓ συνεντεύξεις
- ✓ ερωτηματολόγια
- ✓ παρατήρηση
- ✓ συνδυασμός των παραπάνω

δ) Εφαρμογή

- ✓ σχεδιασμός της έρευνας
- ✓ δειγματισμός

ε) Ανάλυση

- ✓ ποιες μέθοδοι είναι διαθέσιμες

στ) Γράψιμο αναφοράς και παρουσίαση

- ✓ ποιος έχει τον τελικό λόγο

ζ) Οφέλη

- ✓ στο διαχειριστικό site
- ✓ στο προσωπικό
- ✓ στους επισκέπτες
- ✓ ανάγκη για περισσότερες πιο εξειδικευμένες έρευνες

Θεωρητικοί στόχοι της έρευνας αγοράς

1. Παροχή καθοριστικών πληροφοριών σχετικά με τη λειτουργία και τη θεώρηση του προϊόντος.
2. Απομόνωση και αναγνώριση δύσκολων σημείων ή προβληματικών περιοχών που παρεμποδίζουν τη σωστή λειτουργία του προϊόντος ή του marketing του.
3. Παροχή βασικών και αξιόπιστων πληροφοριών σχετικά με το ποια επιβοηθητική δράση που μπορεί δικαιολογημένα να παρθεί για να φέρει το προϊόν στην επιφάνεια.
4. Παροχή πληροφοριών άμεσα εφαρμόσιμες για μελλοντικά σχέδια και εφαρμογή (μπάσιμο στην αγορά).
5. Παροχή πληροφοριών για υποστήριξη των προτάσεων προηγούμενων ερευνών, βοηθάει η αξιολόγηση της διαδικασίας της έρευνας.

Κεκαλυμμένοι στόχοι μερικών ερευνών

1. Αναβλητικότητα

Όταν αυτοί που παίρνουν αποφάσεις ψάχνουν για λόγους ή τρόπους για να καθυστερήσουν την εφαρμογή κάποιου σχεδίου το οποίο πιστεύουν να είναι μια ανεπιθύμητη επέκταση της πρακτικής της οργάνωσης.

2. Αποφυγή ευθυνών

Όταν αυτοί που παίρνουν αποφάσεις και οι manager προσπαθούν να αποκτήσουν αναφορές για να στηρίξουν αποφάσεις που έχουν ήδη παρθεί, αλλά όχι κοινοποιηθεί επειδή μπορεί να προκαλέσουν τριβή εντός του οργανισμού.

3. Αυτο-δοξασμός και προπαγάνδα

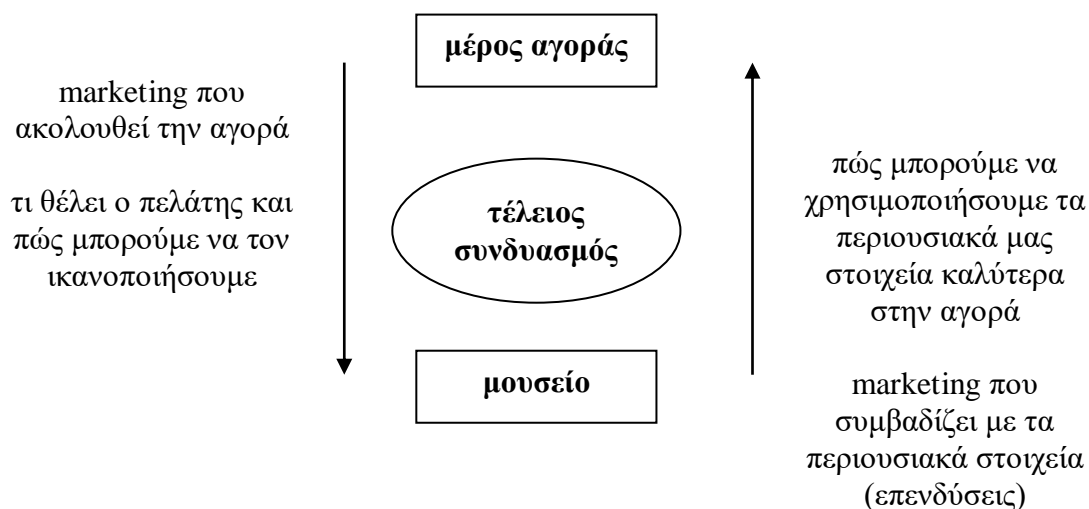
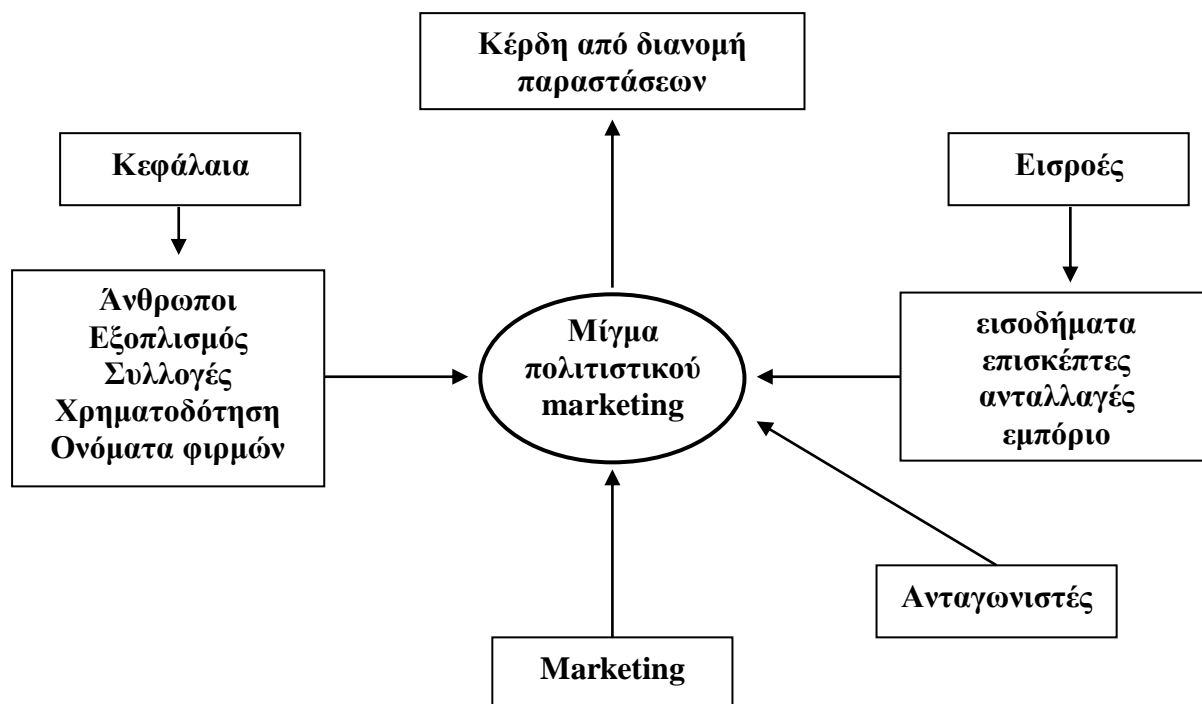
Από επιλεγμένα στοιχεία, από ευρήματα ερευνών:

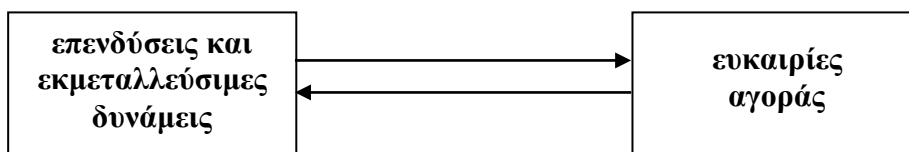
α) Χρήση της έρευνας για δικαιολόγηση αδύναμου προγράμματος από εξαιρετικά επιλεκτική έρευνα.

β) Χρήση της έρευνας για συγκάλυψη πλευρών ης αποτυχίας του project με το να αποφεύγονται στόχοι στα συγκεκριμένα πεδία.

4. Επίτευξη συγκεκριμένης αιτίας

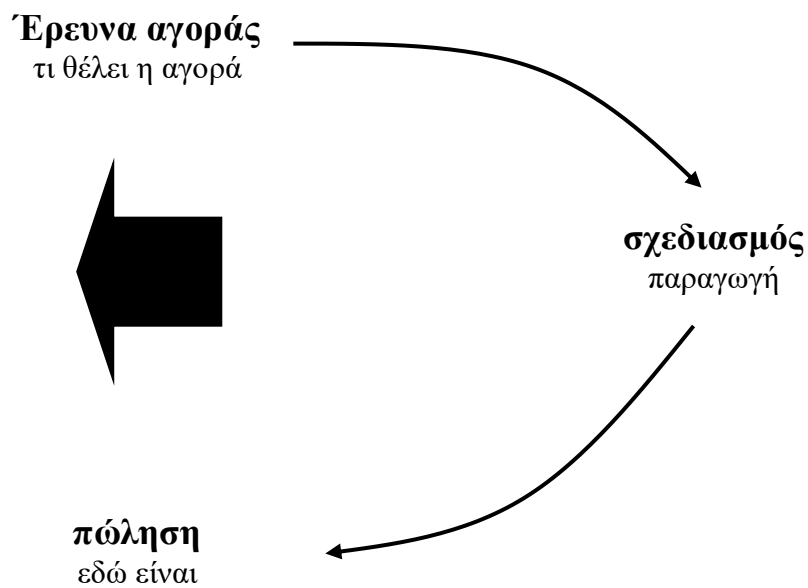
Του χρηματοδότη του οργανισμού εκδίδοντας μια πολιτικά ουδέτερη αναφορά, η οποία δεν έχει αξία για τον οργανισμό σε πεδίο διευθυντικό ή αναπτυξιακό.

Ομάδες επισκεπτών	
<i>Πιθανοί επισκέπτες I</i>	αναγκαία ολόκληρος ο πληθυσμός
<i>Πιθανοί επισκέπτες II</i>	αυτός που – ρεαλιστικά – αναμένεται να επισκεφθεί από τις τωρινές ομάδες μη-επισκεπτών
<i>Επισκέπτες</i>	αυτοί που επισκέπτονται π.χ. το μουσείο, την έκθεση, το φεστιβάλ
<i>Προσελκόμενοι επισκέπτες – στόχος</i>	αυτό που το μουσείο, έκθεση κ.λπ. θέλει να προσελκύσει
<i>Μη-επισκέπτες</i>	αυτοί που δεν επισκέπτονται το μουσείο, έκθεση, φεστιβάλ – πλειοψηφία του πληθυσμού

Ανάλυση επενδύσεων, πόρων	
τύπος	Λεπτομέρειες
<i>άνθρωποι</i>	ικανότητες, εμπειρία, κίνητρο, γνώση, επικοινωνία, επαφές, δημιουργικότητα κ.λπ.
<i>εργατικό κεφάλαιο</i>	ποσότητα και διαθεσιμότητα
<i>επιχειρήσεις</i>	σχετικός μοντερνισμός, αποκλειστικότητα, ελαστικότητα, οικονομικά της κλίμακας, προστιθέμενη αξία, ποιότητα
<i>franchises</i>	ονόματα φερμών, μοναδικά προϊόντα, πρόσβαση σε τρίτες ομάδες
<i>πωλήσεις</i>	διανομή, ικανότητες, δημοσιογραφική κάλυψη, εξωτερικές πωλήσεις
<i>κλίμακα</i>	πλεονεκτήματα, επιρροή, τοποθεσία, μερίδιο αγοράς

5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ S.W.O.T.

Θεωρητικό υπόβαθρο ανάλυσης SWOT

Η ανάλυση SWOT προσφέρει μια αποτελεσματική και αξιολογική τεχνική για να βοηθήσει την διαδικασία της λήψης αποφάσεων. Δεν μπορεί να βρει την λύση, αλλά εξασφαλίζει ότι προσδιορίζονται, ταξινομούνται και παρουσιάζονται με σαφήνεια τα προβλήματα. Έτσι διευκολύνονται οι υπεύθυνοι στην λήψη των αποφάσεων.

Η SWOT ανάλυση είναι ένα αναλυτικό εργαλείο που μπορεί να ταξινομήσει και ιεραρχήσει την συγκέντρωση όλων των υπάρχοντων πληροφοριών, για την περιοχή μελέτης. Συγκεκριμένα, κατανέμει τα πλεονεκτήματα, τις αδυναμίες, τις ευκαιρίες, και τις απειλές της εξεταζόμενης περιοχής, με συνέπεια να εμφανισθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και της εξωτερικής αγοράς την οποία αυτή ανταγωνίζεται.

Πολλά από τα συμπεράσματα που συνάγονται από την ανάλυση SWOT, θα ενσωματωθούν στη ανάλυση αγοράς και τα τμήματα στρατηγικής ανάλυσης του επιχειρησιακού σχεδίου, για να επιτευχθούν υψηλότερα πρότυπα

της απόδοσης. Παρουσιάζεται δηλαδή, μέσω της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, με έναν τακτικό τρόπο, ένα σύνθετο πρόβλημα, κατευθείαν σε ένα νέο επίπεδο εξειδίκευσης. Αρκετά απλά, η διατύπωση στρατηγικής, είναι η απάντηση μιας οργάνωσης, είτε στον δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα, στις εξωτερικές ευκαιρίες, τις απειλές και τις προκλήσεις.

Ο καθορισμός των εξωτερικών απειλών και των ευκαιριών, καθώς επίσης και ο προσδιορισμός των εσωτερικών παραγόντων που δημιουργούν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, ή ακόμα και το αναστέλλουν ή το περιορίζουν, είναι μια βασική πτυχή της στρατηγικής ανάλυσης. Η ανάλυση SWOT είναι ένα πλαίσιο για τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες, τις ευκαιρίες και τις απειλές που αντιμετωπίζονται, βοηθώντας στην εστίαση των πλεονεκτημάτων, την ελαχιστοποίηση ή εξάλειψη των αδυναμιών, και την αξιοποίηση στο μέγιστο δυνατό βαθμό των διαθέσιμων ευκαιριών.²⁴⁵

Κατά την εξέταση σύνθετων καταστάσεων σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, γίνεται προσπάθεια να αντιμετωπιστούν όλα τα ζητήματα και να προβλεφθούν οι εξελίξεις. Μια κατανόηση των εξωτερικών παραγόντων του περιβάλλοντος (αποτελούμενων από τις απειλές και τις ευκαιρίες), συνδεδεμένοι με μια εσωτερική εξέταση των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών, βοηθά στην διαμόρφωση ενός οράματος της εξέλιξης του συγκεκριμένου θέματος.

Μια τέτοια πρόβλεψη δημιουργεί το κατάλληλο πλαίσιο σχεδιασμού ικανών προγραμμάτων, ή τον περιορισμό τυχόν αστοχιών που δεν δημιουργούν καινοτόμες ευκαιρίες. Γενικά, μια αποτελεσματική στρατηγική, είναι αυτή που εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες, με ιδιαίτερο σχεδιασμό, αποφεύγει τις απειλές (ή τις μετατρέπει σε ευκαιρίες), αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα, και λαμβάνοντας μέτρα, ελαχιστοποιεί τις αδυναμίες, ή τις εξαλείφει.

Η SWOT ανάλυση μας βοηθά να αντιλαμβανόμαστε καλύτερα την υφιστάμενη κατάσταση, και να παίρνουμε ορθολογικές αποφάσεις, κατά πόσον

²⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά Τζωρτζάκης Κ. και Τζωρτζάκη Α., Οργάνωση και Διοίκηση, εκδ. Rosili, Αθήνα 1999, σ.σ. 146-153.

η συγκεκριμένη περιοχή μελέτης μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανάπτυξής της, ή ακόμα να οδηγηθεί και σε άλλη χρήση. Επιπλέον, αν εθνικοί ή κοινοτικοί λόγοι επιβάλλουν την συγκράτηση του πληθυσμού στις συγκεκριμένες περιοχές, τότε οδηγούμε τη συγκεκριμένη ανάλυση σε περισσότερο μακροπρόθεσμο σχεδιασμό ανατροπής, της ενδεχομένως δυσμενούς κατάστασης.

Το ισχυρότερο μήνυμα από μια ανάλυση SWOT είναι πως οποιοδήποτε σχέδιο δράσης και να αποφασίζεται, η λήψη απόφασης πρέπει να περιλάβει κάθε ένα από τα προκύπτοντα στοιχεία: στηριγμένοι στα πλεονεκτήματα, ελαχιστοποιώντας τις αδυναμίες, επωφελούμενοι των ευκαιριών, και εξαλείφοντας τις απειλές.²⁴⁶

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ SWOT ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Τι είναι το SWOT;

- Μια τεχνική management που παρέχει μια συνολική εικόνα για περαιτέρω σχεδιασμό
- Μια περίληψη της μελέτης της αποδοτικότητας των δραστηριοτήτων marketing
- Βοηθά στο να εστιαστούν στρατηγικά οργανωτικά σημεία (περιοχές) για να ληφθούν υπόψη στο σχέδιο του marketing

Τα τέσσερα στοιχεία:

- Δυνατά σημεία
- Αδύναμα σημεία
- Ευκαιρίες
- Απειλές

Δυνατά σημεία

Αριθμημένα με σειρά σπουδαιότητας για να αναγνωριστούν σημεία που θα βοηθήσουν ως βάση για την εφαρμογή

- Τοποθεσία

²⁴⁶ Βλ. ενδεικτικά Archer E., «How to make a Business Decision: An Analysis of theory and Practice», Management Review 1999, σ.σ. 30-37.

- Ισχυρή οργανωτική ομάδα
- Υπάλληλοι ικανοί και με τα σωστά προσόντα
- Μοναδικές συλλογές
- Υψηλό ηθικό
- Εικόνα / Φήμη
- Θέση της αγοράς
- Μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν επανεξέταση ενός οργανισμού, τομέα, προγράμματος ή ατόμου!

Αδύναμα σημεία

- Όχι καλή φήμη
- Όχι καλή επικοινωνιακή πολιτική
- Κακώς οργανωμένες υπηρεσίες
- Προσωπικό στο οποίο δε δίνονται κίνητρα
- Έλλειψη εξειδίκευσης
- Ανεπαρκείς/Ακατάλληλες εγκαταστάσεις
- Σχετικά φτωχή συλλογή

Όταν έχουμε εντοπίσει τις αδυναμίες:

- Τις διορθώνουμε
- Μειώνουμε την εξάρτηση από αυτές

Ευκαιρίες

- Αποκάλυψη των αδύναμων σημείων μπορεί να ειπωθεί ως μια ευκαιρία για ανάπτυξη
- Μια ευκαιρία είναι κάτι που θα σε ωφελήσει, αν την αρπάξεις βέβαια
- Μπορούν να παρουσιαστούν και να είναι εσωτερικές ή εξωτερικές
- Διεξάγουν ένα τακτικό, ξεκάθαρο έλεγχο των εξωτερικών συνθηκών: κοινωνικών, τεχνολογικών, οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών

Για να εκμεταλλευτείς μια ευκαιρία

- Ενέργησε έτσι ώστε να είναι πιο πιθανόν να συμβεί
- Ενέργησε για να αυξήσεις τα οφέλη αν τύχει η ευκαιρία

Απειλές

- Δημόσιος τομέας- περικοπές στη βασική χρηματοδότηση
- Καλύτερη αξία (μπορεί να είναι και ευκαιρία)
- Κενά, ελλείψεις ικανοτήτων
- Εσωτερικές διαμάχες
- Ανταγωνισμός

Καταπολέμηση απειλής:

Ενεργήστε έτσι ώστε να είναι σχεδόν αδύνατο να συμβεί:

- *Εσωτερικές διαμάχες* Η πολιτική του management ενθαρρύνει τη θέαση των εταιριών ως συνεργάτες παρά ως ανταγωνιστές
- *Περικοπές στα έξοδα και στα έσοδα* Να μοιραστεί η ευθύνη σε όλο το εύρος του οργανισμού
- *Κενά, ελλείψεις ικανοτήτων* Βρείτε ποιες ελλείψεις υπάρχουν σχετικά με την εκπαίδευση του προσωπικού και ανταποκριθείτε κατάλληλα
- *Ενεργήστε ώστε να ελαχιστοποιήσετε τη ζημιά εάν αυτή συμβεί*

Διεκπεραιώνοντας μια ανάλυση SWOT

- Καθορίστε τη κατάσταση/οργανισμό τον οποίο θα εξετάσετε
- Καταγράψτε όλα τα δυνατά, τα αδύναμα σημεία, τις ευκαιρίες και τις απειλές σε τέσσερις κόλλες χαρτί
- Επανεξετάστε τη λίστα και προσθέστε και άλλα στοιχεία
- Κατηγοριοποιήστε σε υποκεφαλίδες για να ορίσετε ευρύτερες περιοχές δράσης
- Τοποθετείστε σε σειρά υψηλής, μεσαίας και χαμηλής προτεραιότητας τα αντικείμενα των λιστών
- Ελέγξτε ξανά το SWOT μαζί με κάποιον άλλο
- Αν υπάρχει ομαδική διαφωνία, καταγράψτε το θέμα σε 2 κατηγορίες
- Οι απειλές μπορεί να είναι ευκαιρίες όπως και τα αδύναμα σημεία είναι πιθανές ευκαιρίες για βελτίωση

ΜΗΤΡΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ SWOT

ΤΙ ΕΙΝΑΙ;	ΠΑΡΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΚΑΛΕΣ	Strengths / Δυνάμεις	Opportunities / Ευκαιρίες
ΚΑΚΕΣ	Weaknesses / Αδυναμίες	Threats / Απειλές

5.3. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Η παρεμβάσεις σε πόλεις, σε χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς ή σε ιστορικά κέντρα στοχεύει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του συνεκτικού πυρήνα και κατ' επέκταση του ίδιου του χώρου, καθώς και την αναβάθμιση της επιχειρηματικότητας των εγκατεστημένων οικονομικών δραστηριοτήτων. Οι βασικοί στόχοι αυτών των παρεμβάσεων είναι οικονομικοί, γιατί με την αναβάθμιση της επιχειρηματικότητας δημιουργούνται αυξημένες ευκαιρίες απασχόλησης, ενώ με την βελτίωση της εικόνας του δομημένου περιβάλλοντος αυξάνουμε την ανταγωνιστικότητα για το σύνολο της πόλης. Οι δευτερεύοντες στόχοι είναι κοινωνικοί και πολιτιστικοί μια και διευρύνεται η κοινωνική βάση συμμετοχής στο πρόγραμμα της ανάπλασης και δημιουργούνται ανοιχτά αλλά μόνιμα κανάλια επικοινωνίας και συνεργασίας ιδιωτικού τομέα και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται προϋποθέσεις αναβάθμισης και αξιοποίησης των ιστορικών πολιτιστικών πόρων της πόλης.

Ειδικότερα αυτές οι παρεμβάσεις στοχεύουν:

1. Στο επίπεδο της λειτουργίας του συνεκτικού πυρήνα:
 - Στην ανάδειξη δικτύου ανοικτών - στεγασμένων χώρων που θα φιλοξενούν υπάρχουσες πολιτιστικές δραστηριότητες, ενώ ταυτόχρονα θα δημιουργούν προϋποθέσεις διεύρυνσης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων τόσο σε τοπικό όσο και υπερτοπικό επίπεδο με βάση και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της περιοχής.

- Στη δημιουργία ζώνης εμπορίου κύρια στους κλάδους των τουριστικών ειδών, κοσμηματοπωλείων, είδη δώρων. Στους ίδιους χώρους θα μπορούν να διοχετεύονται τα προϊόντα οικοτεχνίας και χειροτεχνίας καθώς και επώνυμα τοπικά προϊόντα.
- Στην ανάδειξη - συμπλήρωση του δικτύου χώρων αναψυχής-ψυχαγωγίας που θα πρέπει να αναπτυχθεί σε μίξη με τις εμπορικές και πολιτιστικές δραστηριότητες και τις άλλες χρήσεις, τόσο σε υπαίθριους όσο και στεγασμένους χώρους. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην προσέλκυση καταστημάτων εστίασης.

2. Στο επίπεδο της προστασίας και ανάδειξης του συνεκτικού πυρήνα.

- Βελτίωση της εικόνας του με παρεμβάσεις στις όψεις των κτιρίων κατοικίας αλλά και των καταστημάτων.
- Ανάδειξη ιστορικών μνημείων με καθιέρωση προεπιλεγμένων πεζοδιαδρόμων – πορειών.

Η στρατηγική της παρέμβασης στηρίζεται στις παρακάτω αρχές οικονομικού σχεδιασμού:²⁴⁷

- Διατήρηση της ποικιλομορφίας στην σύνθεση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Η ποικιλομορφία επιβάλλεται εν μέρει από την υφιστάμενη σύνθεση των δραστηριοτήτων, που είναι πρόσφατα εγκατεστημένες στην περιοχή, αλλά και από τις διαφορετικές πηγές πιέσεων (π.χ. εμπορικό κέντρο, από υφιστάμενους και σχεδιαζόμενους χώρους πολιτιστικών δραστηριοτήτων).
- Ενίσχυση των οικονομιών διασύνδεσης, όπου η μία ομάδα δραστηριοτήτων τροφοδοτεί την άλλη και δεν την ανταγωνίζεται ως προς την πελατεία.
- Την αξιοποίηση των εξωτερικών οικονομιών που δημιουργούν σημαντικές σημειακές παρεμβάσεις στην περιοχή όπως η μετατροπή μιας παλιάς αγοράς σε μουσείο. Είναι δυνατόν γύρω από αυτήν την δραστηριότητα που θα προκαλέσει από μόνη της σημαντική

²⁴⁷ Βλ. αναλυτικά Steiner G., Strategic Planning: What every Manager must know, N.Y. Press, 1998, p.s. 142-147.

τουριστική κίνηση, να αναπτυχθούν δραστηριότητες όπως πώληση ειδωλίων, πιστοποιημένη και αριθμημένη, αναπαραγωγή νομισμάτων, κοσμημάτων κλπ.

- Εξασφάλιση και προώθηση της δυνατότητας δικτύωσης, όπου ομοειδείς επιχειρήσεις θα δημιουργήσουν δίκτυα για την ανάπτυξη κοινών υπηρεσιών, την καλύτερη πρόσβαση σε προμήθειες, την κοινή προβολή κ.λπ.

Οι παραπάνω στόχοι χαρακτηρίζονται από υψηλή αλληλοσυσχέτιση και συνοχή. Ειδικότερα ένα τέτοιο πρόγραμμα παρέμβασης μπορεί να λειτουργεί:

- Συμπληρωματικά στο επίπεδο των φυσικών σχεδιαστικών παρεμβάσεων.
- Προσθετικά στο επίπεδο των διαχειριστικών παρεμβάσεων, που μέσα από την εξειδίκευση και εκσυγχρονισμό της οικονομικής λειτουργίας διασφαλίζει πολλαπλασιαστικά οφέλη στην τοπική οικονομία από το σύνολο των έργων.

Τα καινοτόμα στοιχεία της προτεινόμενης στρατηγικής της παρέμβασης είναι:

1. Συνεργασία του δημόσιου τομέα και άλλων κοινωνικοοικονομικών εταίρων στην εφαρμογή προγράμματος ανάπλασης πολιτισμικού χώρου.
2. Η χρήση εφαρμογών πληροφορικής για τη δημιουργία δικτύου καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο.
3. Εμπορευματοποίηση πολιτιστικών προϊόντων που αναπτύσσονται με την υποστήριξη νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών (Audio Visual)
4. Η δημιουργία κοινού δικτύου πελατών σε μη ομοειδή καταστήματα.

Η υλοποίηση ενός προγράμματος ολοκληρωμένης ανάπλασης αναμένεται να προκαλέσει πρόσθετη δέσμευση ιδιωτικών πόρων, ενώ θα οδηγήσει σε αύξηση της τουριστικής κίνησης και αύξηση της μέσης διανυκτέρευσης. Σαν αποτέλεσμα αυτών των τάσεων θα αυξηθεί και ο κύκλος

εργασιών των καταστημάτων του συνεκτικού πυρήνα, να ιδρυθούν νέες επιχειρηματικές μονάδες και θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας σε σημαντική κλίμακα. Η παρέμβαση θα προκαλέσει σημαντικές εξωτερικές οικονομίες στην αγορά ακινήτων, με αποτέλεσμα των αύξηση των δημοτικών και δημόσιων εσόδων από τους φόρους μεταβίβασης και το τέλος ακίνητης περιουσίας.²⁴⁸

Συμπεραίνουμε ότι η στρατηγική της παρέμβασης για την αναζωογόνηση ήδη υφιστάμενων πολιτισμικών χώρων (heritage) στηρίζεται στη συνολική βελτίωση της εικόνας του και στην δημιουργία μιας συνεκτικής επιχειρηματικής ζώνης μέσα από την εξειδίκευση, την δικτύωση και των χωρική συγκέντρωση των υφιστάμενων οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά και την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων.

Η εξειδίκευση με ταυτόχρονη αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών θα δημιουργήσει προϋποθέσεις διατήρησης ή και κατάκτησης σημαντικού μεριδίου αγοράς. Η δικτύωση θα βελτιώσει τις προσβάσεις τόσο σε προμήθειες, όσο και στην διάθεση στην αγορά. Τέλος η χωρική συγκέντρωση θα δημιουργήσει οικονομίες αλληλοσυνδέσεων.

Το σύνολο των ιστορικών και αρχιτεκτονικών μνημείων καθώς και οι χώροι πολιτιστικών δραστηριοτήτων αποτελούν ένα σημαντικό πλέγμα πόλων έλξης, τουριστικής κίνησης και με το κατάλληλο μίγμα μάρκετινγκ μπορούν άριστα να συνδεθούν με τις επιχειρηματικές δραστηριότητες του συγκεκριμένου χώρου θεματικά ή και χωρικά.

²⁴⁸ βλ. αυτόθι, p.p. 335-340.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

6.1. ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τη δεκαετία του '80 και του '90 παρατηρήθηκε έξαρση πολιτιστικών εκδηλώσεων και σημαντική αύξηση των πολιτιστικών συλλόγων, σωματείων, πνευματικών κέντρων σε όλη την Ελλάδα.

Παρόλα αυτά οι κρατικές δαπάνες για τον πολιτισμό παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα. Το μέσο ετήσιο ποσοστό του κρατικού προϋπολογισμού για το Υπουργείο Πολιτισμού, την περίοδο 1982 – 89 κυμαίνεται γύρω στο 0,47% και το 1992 σε 0,41%. Από τα ποσοστά αυτά σχεδόν το 50% απορρόφησαν οι πολιτιστικοί σύλλογοι της Αττικής. Η επιδοτήσεις επίσης, κάλυπταν τις τρέχουσες ανάγκες των συλλόγων και όχι τα μακροχρόνια σχέδια των συλλόγων.²⁴⁹

Σημαντικό στοιχείο είναι επίσης, ότι η κατά κεφαλή δημόσια δαπάνη για τον πολιτισμό στη χώρα μας ήταν το 1985 8,2 ECU, έναντι 19,1 ECU κατά μέσο όρο, στις χώρες της Ε.Ο.Κ.²⁵⁰

Η χώρα μας ακόμη σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρώπης, διαθέτει το μικρότερο ποσοστό ανά κάτοικο για τον πολιτισμό (περίπου 0,29% του κρατικού προϋπολογισμού). Το 1992 δόθηκαν στο ΥΠ.ΠΟ. από τον κρατικό προϋπολογισμό 46 δις, το 1993 48 δις, το 1994 39 δις και το 1995 65 δις.

Η έλλειψη των απαιτούμενων πόρων αποτελεί χρόνιο πρόβλημα του ΥΠ.ΠΟ. και βασική αδυναμία εξέλιξης του πολιτιστικού τομέα, με συνέπεια την καθυστέρηση σημαντικών πρωτοβουλιών και ενεργειών. Τα κονδύλια που διατίθενται για μια σειρά σημαντικών προγραμμάτων είναι πολύ χαμηλά.

²⁴⁹ ΠΛΗΡΗ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 78

²⁵⁰ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΒΛ. Δ., *Για μια πολιτική της κουλτούρας*, Αθήνα 1990, σελ. 225

Το σύνολο των κρατικών δαπανών για τον πολιτισμό από το ΥΠ.ΠΟ. έχει παραμείνει σταθερό και σε πολύ χαμηλά επίπεδα μέχρι και σήμερα, από 0,4 έως και 0,6 του κρατικού προϋπολογισμού.

Το κράτος έχοντας ως στόχο τη μεταφορά αρμοδιοτήτων και πόρων στην περιφέρεια ψήφισε το 1986 Προεδρικό Διάταγμα (347/86), που αφορούσε τη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στις Νομαρχίες και στις περιφέρειες, κυρίως επιχορηγήσεων σε πολιτιστικούς συλλόγους. Και αυτό το βήμα όμως, δεν έφερε σημαντικά αποτελέσματα διότι, η κατανομή των επιδοτήσεων γινόταν αυθαίρετα, χωρίς συγκεκριμένα κριτήρια.

Εμπειρικές έρευνες που έχουν γίνει για να εκτιμήσουν την επίπτωση του πολιτιστικού τομέα στην τοπική οικονομία, λαμβάνουν υπόψη ακριβώς τη δαπάνη για «εγχώριες» εισροές και για αμοιβές καλλιτεχνών και άλλων συντελεστών, και τους αντίστοιχους πολλαπλασιαστές από πίνακες εισροών - εκροών. Όπως επίσης προσπαθούν να εκτιμήσουν την δαπάνη των επισκεπτών που προσελκύονται σ' ένα τόπο για την πολιτιστική δραστηριότητα του και ξοδεύουν ταυτόχρονα και για άλλα αγαθά (διαβίωση, μεταφορά, ψώνια). Οι μελέτες αυτές ξεκίνησαν από την ανάγκη να «αποδειχθεί» η συνεισφορά του πολιτισμού στην τοπική οικονομία, πράγμα που θα «δικαιολογούσε» και την κοινωνική δαπάνη για ενίσχυση του. Διότι σε ορισμένες χώρες επικρατεί η στάση του «δείξε μου σε δολάρια και σεντς» προκειμένου να ανεχθούν την χρηματοδότηση εκτός αγοράς (Heilbrun and. Gray p. 309).

Έτσι, για την πόλη της Ν. Υόρκης που είναι μία μεγάλη ολοκληρωμένη οικονομία, ο μέσος πολλαπλασιαστής για 5 κατηγορίες πολιτιστικής δαπάνης²⁵¹ υπολογίστηκε σε 2,03 ενώ ο πολιτισμός βρέθηκε να «ευθύνεται» για το 2% του τοπικού προϊόντος, μέγεθος που θεωρείται μεγάλο ως συμβολή ενός κλάδου. Από άποψη δημιουργίας άμεσων εισοδημάτων ο κλάδος προηγείται άλλων κλάδων των υπηρεσιών, όπως οι «σύμβουλοι επιχειρήσεων

²⁵¹ Τις εξής:

- Μη κερδοσκοπικός τομέας (επιδοτούμενες παραστατικές τέχνες και μουσεία, πινακοθήκες κλπ.).
- Εμπορικό θέατρο.
- Γκαλερί τέχνης και δημοπρατικοί οίκοι (μόνο την προστιθέμενη αξία).
- Κινηματογραφική και τηλεοπτική παραγωγή.
- Δαπάνη πολιτιστικών επισκεπτών (άλλη από την παρακολούθηση των πολιτιστικών εκδηλώσεων).

και δημοσίων σχέσεων», «μηχανικοί και αρχιτέκτονες», «υπηρεσίες Η/Υ και επεξεργασίας δεδομένων», «ξενοδοχεία» και «διαφήμιση» (Heilbrun and Gray ρ. 312). Περισσότερο από το 1/3 της συνεισφοράς αυτής οφείλεται στην κινηματογραφική και τηλεοπτική βιομηχανία (1.000/2.762 χιλ. δολ. σε άμεση δαπάνη και 2.000/5.620 χιλ. δολ. σε συνολική δαπάνη), ενώ τον μεγαλύτερο κλαδικό πολλαπλασιαστή παρουσιάζει ο μη κερδοσκοπικός τομέας (1.300/612 =2,12 σχέση συνολικής προς άμεση δαπάνη). Την μελέτη διεξήγαγε ο οργανισμός λιμένος Ν. Υόρκης (The Port Authority of N.Y. and New Jersey) που είχε προηγουμένως καταρτίσει πίνακα εισροών - εκροών για την τοπική οικονομία, σε συνεργασία με το Cultural Assistance Center. Η μελέτη έχει τίτλο «The Arts as an Industry: Their economic importance to the Mew York, New Jersey metropolitan regions, May 1983». Ανάλογη μελέτη έχει γίνει και για τη Μ. Βρετανία (Myerscough 1988), όπου εκτιμάται ότι ο πολιτισμός προκαλεί το 2,5% της συνολικής δαπάνης, ποσοστό μεγαλύτερο από της αυτοκινητοβιομηχανίας.

Τέτοιες μελέτες βασίζονται συνήθως σε έρευνα πεδίου για τον προσδιορισμό της «επιτόπιας» δαπάνης τόσο των πολιτιστικών φορέων όσο και των επισκεπτών. Η διαθεσιμότητα τοπικού πίνακα εισροών - εκροών για την πρώτη μελέτη την καθιστά μοναδική στο είδος της.

Το μέγεθος του τομέα για την Ελλάδα, το βρίσκουμε να προσεγγίζει το 1% σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας πράγμα φυσικό, αφού εμείς δεν διαθέτουμε την εξαγωγική κινηματογραφική και τηλεοπτική βιομηχανία της Ν. Υόρκης. Στο ίδιο περίπου ύψος έχει χονδρικά υπολογιστεί και για την Ιταλία (βλ. Brosio 1994). Και αυτό το μέγεθος αποτελεί την άμεση συμμετοχή όχι την συνολική επίπτωση, που λαμβάνει υπόψη την «προκαλούμενη» δαπάνη μέσω των επισκεπτών και την «έμμεση» ή δευτερογενή μέσω του πολλαπλασιαστή. Οι ενδείξεις πάντως είναι ότι οι σχέσεις του τομέα με τους άλλους κλάδους (όχι αναγκαστικά εγχώριους) βαίνουν αυξανόμενες και μάλιστα με ρυθμό μεγαλύτερο από τον μέσο.²⁵²

²⁵² Βλ. σχετικά ΚΕΠΕ όπ.παρ. 50-95.

Πρέπει επίσης να τονίσουμε και το οικονομικό πρόβλημα που υπάρχει στην Αυτοδιοίκηση σχετικά με τον πολιτισμό. Ακόμα και οι περιορισμένοι πόροι της Γ.Α. δεν αξιοποιούνται ορθολογικά. Συχνά οι Ο.Τ.Α. δαπανούν τους περιορισμένους πόρους τους, κατακερματίζοντάς τους σε μεγάλο αριθμό πολιτιστικών εκδηλώσεων, που στην ουσία υποβαθμίζουν και την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται.

Εξάλλου το πολιτιστικό τέλος που θεσμοθετήθηκε πρόσφατα οδηγεί στη διπλοφορολόγηση του πολίτη και δεν λύνει το πρόβλημα, λίγοι άλλωστε είναι οι Δήμοι που το έχουν επιβάλλει.

6.1.1. Οικονομικοί πόροι

Με αποφάσεις του Υπουργού Πολιτισμού μπορούν να επιχορηγούνται από κάθε είδους πιστώσεις νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου με κοινωφελείς ή πολιτιστικούς σκοπούς και ιδίως εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα, Ο.Τ.Α., ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, πολιτιστικοί σύλλογοι οπουδήποτε και εάν έχουν την έδρα τους, ιδίως στην περίπτωση που αναπτύσσουν σημαντική πολιτιστική δραστηριότητα που χρήζει ενίσχυσης. Τα ίδια νομικά πρόσωπα μπορούν να επιχορηγούνται από πιστώσεις του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων του Υπουργείου Πολιτισμού, για την ανάπτυξη της πολιτιστικής τους δραστηριότητας και για την εκτέλεση έργων συντηρήσεως, στερεώσεως, αναστηλώσεως, αποκαταστάσεως, διαμορφώσεως χώρων και προστασίας των μνημείων της χώρας, υπό την προϋπόθεση ότι τα έργα εκτελούνται βάσει μελετών εγκεκριμένων από το Υπουργείο Πολιτισμού.

6.2. ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΙΣ

Η χρηματοδότηση είναι το πιο κρίσιμο στοιχείο της πολιτικής για την ανάπτυξη του τομέα. Διότι μεγάλο μέρος των πολιτιστικών δραστηριοτήτων δεν μπορεί να στηριχτεί στην αγορά των χρηστών, και επομένως σε

χρηματοδότηση από επιχειρηματίες και τράπεζες. Μάλιστα όσο υψηλότερης μορφής είναι οι εκδηλώσεις, τόσο λιγότερο μπορούν να βασίζονται στην αγορά των χρηστών, ενώ αντίθετα η εμπορική τέχνη, που γίνεται με γνώμονα το μεγάλο κοινό και στηρίζεται απ' αυτό, τείνει να μη θεωρείται «τέχνη» (Βλ. Pommerehne and Frey, 1990, p. 74, Krebs, 1995, p. 19).

Και αυτό ήταν ανέκαθεν έτσι: οι πιο σύνθετες, περίπλοκες, νεωτεριστικές μορφές χρηματοδοτούντο, σε βαθμό πολύ πέραν των προσωπικών αναγκών, από πηγές που είχαν αυτή την δυνατότητα και προσφέροντο κατόπιν δωρεάν για απόλαυση από τους σύγχρονους και τους μεταγενέστερους. Γι' αυτό και επικράτησε η εντύπωση ότι η τέχνη παράγεται και κυκλοφορεί με μηχανισμούς άλλους, εκτός της αγοράς. Στην πραγματικότητα η τέχνη δεν παράγεται εκτός αγοράς, πολλές μορφές της όμως χρηματοδοτούνται από πηγές διαφορετικές από το σύνολο των χρηστών της, ενώ πολλοί χρήστες την απολαμβάνουν δωρεάν. Αν δεν υπήρχαν αυτοί οι χρηματοδότες, αυτές οι μορφές δεν θα υπήρχαν ή θα υπήρχαν σε πολύ μικρή έκταση.

Τέτοιες μορφές είναι εκείνες που:

- έχουν δημόσιο χαρακτήρα και επομένως αυτοί που απολαμβάνουν τα έργα δεν αναγκάζονται να συνεισφέρουν στο κόστος τους (δημόσια αγαθά),
- αφορούν κυρίως το μελλοντικό κοινό σε βάθος χρόνου, όπως η συλλογή και διαφύλαξη πολιτιστικών στοιχείων του σήμερα για χρήση στο μέλλον (μελλοντικά αγαθά),
- έχουν μεγάλο κίνδυνο ως προς την ποιότητα και την διαχρονική σημασία τους, όπως οι πρωτοποριακές και πειραματικές μορφές (αβέβαια αγαθά),
- έχουν μεγάλο κόστος σε σχέση με το μέγεθος και τις εισοδηματικές δυνατότητες της τοπικής αγοράς (πολυσύνθετα αγαθά),²⁵³

²⁵³ Αυτό μπορεί να συμβαίνει και σε μεγάλες αγορές: η Metropolitan Opera της Νέας Υόρκης, που έχει ανάγκη για να επιβιώσει βαθμό εκμετάλλευσης της χωρητικότητάς της περίπου 95%, αποφεύγει τα μοντέρνα και "επικίνδυνα" έργα. Και οι υψηλά επιδοτούμενες Γερμανικές Όπερες ανεβάζουν τέτοια

- απευθύνονται σε μικρό μέρος του κοινού λόγω ειδικών απαιτήσεων καλλιέργειας σε σχέση με το μέσο επίπεδο της τοπικής αγοράς (περίτεχνα αγαθά),²⁵⁴
- τέλος, εκτιμώνται ως δημόσια ωφέλεια ή δημόσια επένδυση, δηλαδή έχουν σημαντικές αλλά διάχυτες εξωτερικές επιδράσεις για το παρόν και για το μέλλον (δημόσιου ενδιαφέροντος).

Τέτοιες μορφές για να υπάρξουν και να αναπτυχθούν εξαρτώνται από χρηματοδότηση πρόσθετη, πέραν αυτής που προσφέρει η περιορισμένη αγορά που αποτελεί την «ενεργό» τους ζήτηση.

Οι πηγές που μπορούν να κινητοποιηθούν για τον σκοπό αυτό μπορούν να καταταγούν σε 4 μεγάλες κατηγορίες:

α) Στους συλλογικούς φορείς (κράτος, τοπική αυτοδιοίκηση, ιδρύματα, σύλλογοι) που ενεργούν για λογαριασμό του κοινωνικού συνόλου και χρηματοδοτούν δραστηριότητες που κρίνουν ως κοινή ωφέλεια ή ως δημόσια επένδυση. Αυτοί μπορούν κατ' εξοχήν να αναλαμβάνουν τον κίνδυνο νεωτεριστικών και πειραματικών δραστηριοτήτων που ένα μικρό μόνο μέρος του θα αποδειχθεί σημαντικό σε μακροχρόνια προοπτική.²⁵⁵

β) Στους φιλότεχνους, για τους οποίους η αξία ύπαρξης – επιλογής – κληροδότησης της τέχνης είναι πολύ υψηλή και γι' αυτό χρηματοδοτούν δραστηριότητες αφιλοκερδώς, για λογαριασμό του συνόλου και των μελλουσών γενεών.

γ) Στους δωρητές, ευεργέτες, που χρηματοδοτούν διάφορες δραστηριότητες κοινής ωφελείας και μπορούν να χρηματοδοτούν και πολιτιστικές εκδηλώσεις εφόσον πεισθούν ότι αποτελούν κοινή ωφέλεια.

δ) Σ' αυτούς που εξυπηρετούνται από τον δημόσιο χαρακτήρα που έχουν τα πολιτιστικά αγαθά για την προώθηση δικών τους στόχων. Δεν είναι

έργο αλλά για αριθμό παραστάσεων κάτω του 10% (Pommerehne and Frey, 1990, p. 75). Βλ. και Throsby 1994, p. 12.

²⁵⁴ Τονίζεται το «τοπικής αγοράς», διότι πάρα πολλές εκδηλώσεις λόγω του ζωντανού, επιτόπιου, εθνικού χαρακτήρα τους απευθύνονται πράγματι σε μία τοπικά και χρονικά προσδιορισμένη, «τοπική» αγορά.

²⁵⁵ Δημοσκοπήσεις και δημοψηφίσματα, που έχουν γίνει στην Μεγ. Βρετανία, την Αυστραλία και την Ελβετία δείχνουν ότι το κοινό γενικά εγκρίνει την διάθεση δημόσιου χρήματος για την ενίσχυση πολιτιστικών σκοπών (Throsby and Withers 1983, Throsby 1994, Peacock 1994, Towse 1994, p. 164).

ανιδιοτελείς χρηματοδότες, αλλά το συμφέρον τους συμπίπτει με την μεγάλη χωρική και χρονική απήχηση των πολιτιστικών προϊόντων γι' αυτό και τα χρηματοδοτούν χωρίς να είναι οι ίδιοι χρήστες τους.²⁵⁶ Σ' αυτή την κατηγορία υπάγονται:

- η αγορά του διαφημιστικού χώρου και χρόνου,
- η επιχειρηματική χορηγία (αγορά «κοινωνικής ευαρέσκειας»),
- η προώθηση μέσω της τέχνης πολιτικών, θρησκευτικών, ή ιδεολογικών θέσεων (από κράτος, εκκλησία, πολιτικές ομάδες),
- η επιδίωξη άλλων κοινωνικών σκοπών πέρα από την καθαρά πολιτιστική ανάπτυξη (τοπική ανάπτυξη, κοινωνική συνοχή, απασχόληση της νεολαίας).

ε) Τέλος, μία σημαντική κατηγορία ντεφάκτο χρηματοδοτών είναι οι ίδιοι οι δημιουργοί, όταν από εσωτερική παρόρμηση παράγουν χωρίς αμοιβή, όταν ετεροαπασχολούνται για βιοπορισμό και εργάζονται πρόσθετες ώρες για την τέχνη, και όταν, τέλος, αναλαμβάνουν τον κίνδυνο να παράγουν έργα που η παρούσα αγορά δεν «σηκώνει», αφήνοντας έτσι σημαντικό έργο για τις επερχόμενες γενεές.²⁵⁷ Στην ίδια κατηγορία μπορούμε να περιλάβουμε και τους γονείς και συντρόφους των καλλιτεχνών που, όπως έδειξε η έρευνα της Towse (1995 ρ. 24) συμβάλλουν σημαντικά στην εξασφάλιση του απαραίτητου εισοδήματος διαβίωσης γι' αυτούς. Ενώ ο Colonna (1995) έδειξε την σημασία και της εθελοντικής εργασίας σε πολιτιστικές δραστηριότητες (volunteerism).

[Πράγματι, η εθελοντική δραστηριότητα, η δωρεά, η χορηγία λαμβάνονται πλέον σοβαρά υπόψη από την οικονομική επιστήμη ως σημαντικοί τρόποι άμεσης ανταλλαγής χρησιμοτήτων, πράγμα που μαρτυρεί και το συνέδριο που οργανώθηκε πρόσφατα υπό την αιγίδα της International Economic Association με θέμα «The economics of reciprocity, giftgiving and altruism» (IEA Newsletter, No 26 Dec. 1997). Αποτελούν, επομένως, ένα αναγνωρισμένο πλέον τρόπο χρηματοδότησης αγαθών των οποίων τα

²⁵⁶ Η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει σκωπτικά τον όρο «impure altruism» (Mazza. in Peacock and Rizzo eds, 1994).

²⁵⁷ Κλασικό παράδειγμα ο Van Gogh, που αν και πώλησε μόνο έναν πίνακα στο διάστημα της ζωής του είχε επίγνωση ότι «έδωσε στη ζωγραφική την ψυχική του υγεία» (επιστολές).

χαρακτηριστικά είναι τέτοια που δεν μπορούν να στηρίζονται αποκλειστικά στην αγορά].

Κάθε μία από τις πιο πάνω κατηγορίες, που είναι βέβαια θεωρητικές γιατί τα συγκεκριμένα άτομα έχουν συνήθως μικτά κίνητρα και πολλαπλούς στόχους, κινητοποιείται με διαφορετικούς μηχανισμούς και ευνοεί διαφορετικό είδος δραστηριοτήτων. Όλες μαζί όμως μπορούν να συμπληρώσουν σε σημαντικό βαθμό την χρηματοδότηση που προκύπτει από την αγορά.

Η χορηγία είναι εφεύρεση ελληνική. Ήταν μια από τις τέσσερις λειτουργίες, όπως η τριαρχία, η γυμνασιαρχία και η εστίαση.

Η λέξη χορηγία πηγάζει από το χορό του Αρχαίου Δράματος. Στην Αρχαία Ελλάδα η πολιτεία επέβαλε στους οικονομικά εύρωστους πολίτες, να συντηρούν με έξοδά τους την οργάνωση εορτών. Πέρα από αυτήν την επιβολή του κράτους οι χορηγοί είχαν και ένα επιπλέον κίνητρο: τη διάκριση στους αγώνες. Ο χορηγός απολάμβανε τις ίδιες τιμές με τον ποιητή, δηλαδή το Σοφοκλή, τον Αισχύλο, τον Ευριπίδη.

Επίσης, ο χορηγός αποκόμιζε και κοινωνική καταξίωση με την οικονομική βοήθεια που έδινε.

Βέβαια, όλα αυτά δεν μπορούν να ισχύσουν τώρα. Οι χορηγοί διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην πολιτιστική εξέλιξη μιας πόλης, μιας χώρας.

Στη χώρα μας πολλά μουσεία, βιβλιοθήκες, πολιτιστικά κέντρα κτίστηκαν από τους χορηγούς.

Ειδικά τη σημερινή εποχή, όπου η εκάστοτε κυβέρνηση αυξάνει τα κονδύλια του κρατικού προϋπολογισμού για δραστηριότητες όπως η άμυνα, η υγεία και μειώνει τις κρατικές επιχορηγήσεις της για τον πολιτισμό, η χορηγία είναι μια σημαντική οικονομική ενίσχυση προς τους ερασιτεχνικούς πολιτιστικούς φορείς.

Ο ορισμός που έχει δοθεί στη χορηγία από τις επιχειρήσεις είναι ο εξής: *«Χορηγία είναι η οικονομική ή άλλης μορφής ενίσχυση μη κερδοσκοπικού οργανισμού ή και δραστηριοτήτων κοινωνικού ή πολιτιστικού περιεχομένου από επιχειρήσεις με μοναδικό προσδοκώμενο αντιστάθμισμα την ευρύτερη διάδοση*

του ονόματος του χορηγού και την πίστωση του με κοινωνική ευαισθησία, εμπιστοσύνη και κύρος».²⁵⁸

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονίσουμε ότι το Νοέμβριο του 1986 ιδρύθηκε ο Όμιλος Ενίσχυσης Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων (Ο.Μ.Ε.Π.Ο.), με σκοπό την ενθάρρυνση και αξιοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για την εξυπηρέτηση των πολιτιστικών αναγκών της χώρας.

Στόχος ήταν η οικονομική ενίσχυση ή και η εξολοκλήρου οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο θεσμός της χορηγίας ενδυναμώθηκε στην Ευρώπη, μετά τις σοβαρές περικοπές που έκαναν στους προϋπολογισμούς για τον πολιτισμό, η Κυβέρνηση της Θάτσερ στη Βρετανία και η Κυβέρνηση του Ζακ Σιράκ στη Γαλλία.

Συνήθως ως αντάλλαγμα σ' αυτά, οι χορηγοί είχαν την προβολή του ονόματός τους, των προϊόντων ή των αντίστοιχων υπηρεσιών της επιχείρησης.

Ο χορηγός, όπως είναι γνωστό, επιλέγει τον καλλιτέχνη. Η δαπάνη που κάνει, αναγνωρίζεται ως κοινωφελές έργο και έχει και τη σχετική φοροαπαλλαγή.

Βέβαια, τα νομικά πλαίσια της λειτουργίας του θεσμού άργησαν να τεθούν, ενώ και οι επιχειρηματίες αρχικά ήσαν αρκετά διστακτικοί, αφού δεν έβλεπαν άμεσα όφελος. Αργότερα, καθώς ο Ο.Μ.Ε.Π.Ο. μπόρεσε να διευρύνει τα σχέδια και τις παρεμβάσεις του, συντέλεσε και στην κατανόηση του θεσμού, με αποτέλεσμα η ιδιωτική πρωτοβουλία να δείξει αρκετή προθυμία στο θέμα των χορηγιών.

Ο ιδιωτικός τομέας πράγματι μπορεί να αποτελέσει σήμερα ένα σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της πολιτικής δράσης των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, μέσω της αξιοποίησης του θεσμού της χορηγίας.

Επίσης, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Ο.Μ.Ε.Π.Ο. είναι ιδρυτικό μέλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις επιχειρήσεις, τις τέχνες και τα πολιτιστικά. Η ΣΕΡΕΚ, έτσι λέγεται, έχει ως σκοπό την ανταλλαγή πληροφοριών και το

²⁵⁸ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Μ., *Θεσμικό οικονομικό πλαίσιο της πολιτιστικής δραστηριότητας των Ο.Τ.Α. – Χορηγίες, Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, πλήρη Πρακτικά Συνεδρίου, ΥΔΡΑ 1994, σελ. 103

συντονισμό των εθνικών οργανώσεων, των ευρωπαϊκών εθνικών οργανώσεων σε θέματα χορηγίας.

Η νομοθεσία που αφορά την χορηγία στην Ελλάδα, και ειδικότερα η φορολογική της ρύθμιση καθορίζεται από το Νόμο 1884/1990 (ΦΕΚ 81Α/16.6.90) και από το Ν.Δ. 3323/1995 και προβλέπει ότι απαλλάσσονται της φορολογίας τα χρηματικά ποσά που καταβάλλονται, μέχρι ποσοστό 15% του συνολικού φορολογητέου εισοδήματος που προκύπτει από ισολογισμούς, για χορηγία σε μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα ημεδαπά νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, εφόσον επιδιώκουν σκοπούς πολιτιστικούς. Ο καθορισμός των ανωτέρω νομικών προσώπων γίνεται μετά από έλεγχο του υπουργείου Πολιτισμού και με κοινές αποφάσεις των υπουργών Οικονομικών και Πολιτισμού (ΦΕΚ 679, 673, 481, 374, 616, 21 του έτους 1990). Στο νέο φορολογικό νόμο (2459/1997), περιλήφθηκε τροπολογία που αφορά τη φορολόγηση των χορηγιών. Σχετικά, αναφέρεται ότι προκειμένου να αναγνωρίζονται τα ποσά των χορηγιών ως εκπιπτόμενες της φορολογίας δαπάνες, θα καταβάλλεται από τους χορηγούς φόρος 20% για το ποσό άνω των 100.000 δραχμών. Η ρύθμιση αυτή θα εφαρμοστεί στα εισοδήματα του 1997.²⁵⁹

Συμπερασματικά, ²⁶⁰ μπορούμε να πούμε ότι ο αρχαίος Ελληνικός θεσμός των χορηγιών μπορεί και σήμερα να στηρίζει πολιτιστικές δραστηριότητες, αρκεί ο χορηγός να τηρεί κανόνες δεοντολογίας, όπως τη μη ταύτιση της διαφήμισης με τη χορηγία, τη μη με κάθε τρόπο επιδίωξη αντιπαροχής, που στην ουσία αλλοιώνουν το περιεχόμενο και το σκοπό της

²⁵⁹ Σύμφωνα με ανακοίνωση των ΟΜΕΠΟ τον Δεκέμβριο του 1998 η ρύθμιση αυτή είχε σαν αποτέλεσμα να μειωθεί η χορηγική ύλη κατά 30 φορές μέσα σε δύο χρόνια και το χειρότερο, να εκτραπεί η χορηγία προς εκείνους που έχουν τη δυνατότητα να μη χρεώνουν φόρο αλλά να εκδίδουν τιμολόγια που εκπίπτουν από το φορολογητέο εισόδημα. Γι αυτό και αποφάσισε την αναστολή της λειτουργίας του (Ελευθεροτυπία 3.12.98). Είναι γεγονός ότι αυτή η εξέλιξη μειώνει την διαφάνεια της αγοράς στον τομέα των χρηματοδοτήσεων, και αυτό είναι από κάθε άποψη κακό.

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με το άρθρ. 9 παρ. 3 του Ν. 2557/97 (πολυνομοσχέδιο), το προϊόν της φορολογίας των χορηγιών θα αποδίδεται σε ειδικό λογαριασμό του ΥΠΠΟ για την εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής του. Κατά την δήλωση του Υπουργού που επέτυχε αυτή τη ρύθμιση, τα κονδύλια θα μπορούν να χρηματοδοτούν δραστηριότητες που, ενώ είναι πολύ σημαντικές, δεν έχουν την κοινωνική ή επικοινωνιακή δυνατότητα να αντλούν δικές τους χορηγίες.

²⁶⁰ **Συμπεράσματα του Συνεδρίου της ΥΔΡΑΣ**, σελ. 161

χορηγίας. Θα πρέπει να επιδιώκει την επιβράβευση του πολιτιστικού γεγονότος και την κοινωνική καταξίωση του χορηγού.

6.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

6.3.1. Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού

Ο πολιτιστικός τουρισμός σαν ειδική μορφή τουρισμού απαιτεί σαφή προσδιορισμό ως προς τις συνιστώσες του. Συμπεριλαμβάνει, τόσο φυσικά στοιχεία όπως μνημεία, αξιόλογα κτίρια, εκθέματα όσο και εκδηλώσεις που συνδέονται με τα μνημεία και την ιστορία τους. Με δεδομένο ότι τα πρότυπα των τουριστών διαφοροποιούνται και από παθητικοί δέκτες επιδιώκουν σταδιακά κάποια συμμετοχή (activity based tourism) η οργάνωση της παροχής υπηρεσιών πολιτιστικού τουρισμού πρέπει να είναι σχεδιασμένη στη βάση διαδοχικών και συνδυασμένων δραστηριοτήτων, που θα δίνουν διέξοδο στην κάλυψη του ελεύθερου χρόνου των τουριστών.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Το προϊόν κορμός αποτελεί το σύνολο της ωφέλειας που έχει ο τουρίστας, τις άμεσες υπηρεσίες που καταναλώνει αγοράζοντας το συγκεκριμένο προϊόν (μάθηση, αναψυχή).

Το προσδιορισμένο προϊόν αντιπροσωπεύει εκείνα τα επιμέρους χαρακτηριστικά του προϊόντος που προσφέρονται σε συγκεκριμένα σημεία δωρεάν ή έναντι αντιτίμου. Περιλαμβάνουν την παρουσίαση, εξήγηση των πολιτισμικών πόρων, την οργάνωση του δικτύου των πόρων και των επιμέρους διαδρομών.

Το διευρυμένο προϊόν περιλαμβάνει ειδικές εκθέσεις και εκδηλώσεις, παράγωγα προϊόντα (videos, CD-ROMS, κάρτες, χάρτες, αντίγραφα εκθεμάτων), συνοδευτικές υπηρεσίες (εστίαση, αναψυχή), κοινά προγράμματα επίσκεψης (π.χ. ενιαίο εισιτήριο, εκπτώσεις).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένη ζήτηση προϊόντων πολιτιστικού τουρισμού. Για την κάλυψη της ζήτησης έχουν αναπτυχθεί τα κατάλληλα σύνθετα προϊόντα. Το απαιτούμενο επίπεδο οργάνωσης / παροχής υπηρεσιών πολιτιστικού τουρισμού είναι ιδιαίτερα υψηλό γιατί απευθύνεται σε πελατεία με υψηλό εκπαιδευτικό πολιτιστικό επίπεδο.

Ο πολιτιστικός τουρισμός δεν μπορεί να στηριχθεί αποκλειστικά σε αποκαταστάσεις μνημείων ή κατασκευή υποδομών (π.χ. θέατρα). Προϋποθέτει την οργάνωση ενεργειών υποστήριξης / συμπλήρωσης, όπως πολιτιστικών εκδηλώσεων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, εμπορεύσιμων προϊόντων (π.χ. δίσκων, videos, Cds) ακόμη και βραβείων.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΠΡΩΤΕΥΟΝΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ		ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΧΩΡΟΣ ΔΡΑΣΗΣ	ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΨΥΧΗΣ / ΜΑΘΗΣΗΣ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ξενοδοχεία και υπηρεσίες εστίασης ▪ Αγορές ▪ Υπηρεσίες αγοράς
Πολιτιστικές Εγκαταστάσεις <ul style="list-style-type: none"> ▪ Αίθουσες Μουσικής ▪ Κινηματογράφοι ▪ Εκθέσεις ▪ Μουσεία και Πινακοθήκες ▪ Θέατρα 	Φυσικά Χαρακτηριστικά <ul style="list-style-type: none"> ▪ Αρχαία μνημεία και χώροι ▪ Εκκλησιαστικά κτίρια ▪ Ιστορικά ▪ Ιστορικές διαδρομές ▪ Ενδιαφέροντα κτίρια ▪ Πάρκα και περιοχές πρασίνου ▪ Παρόχθιες περιοχές, κανάλια 	
Αθλητικές Εγκαταστάσεις <ul style="list-style-type: none"> ▪ Κλειστά γυμναστήρια ▪ Γήπεδα 	Κοινωνικο-Πολιτιστικά Χαρακτηριστικά <ul style="list-style-type: none"> ▪ Λαϊκή παράδοση ▪ Φιλικότητα / φιλοξενία ▪ Γλώσσα ▪ Ζωντάνια ▪ Έθιμα ▪ Ασφάλεια 	ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ <ul style="list-style-type: none"> ▪ Πρόσβαση και χώροι στάθμευσης ▪ Τουριστικές εξυπηρετήσεις: γραφεία πληροφοριών, σήμανση, τουριστικοί οδηγοί, χάρτες, διαφημιστικά φυλλάδια
Εγκαταστάσεις Ψυχαγωγίας <ul style="list-style-type: none"> ▪ Κέντρα Διασκέδασης ▪ Καζίνο ▪ Εκδηλώσεις - Festival ▪ Disco's 		

Στοιχεία Αστικού Τουρισμού UKomos U.K. (S. Page, 1995)

6.3.2. Διεθνής εμπειρία

Η ανάπτυξη πολιτιστικού τουρισμού στην Ευρώπη έχει κινηθεί σε δύο κατευθύνσεις:

- ο τουρισμός των πολιτιστικών διαδρομών, που συνδέεται με την περιήγηση / επίσκεψη επιμέρους στοιχείων σε διαφορετικές περιοχές με θεματική όμως σύνδεση
- ο τουρισμός των αστικών κέντρων που συνδέεται με συγκεντρωμένες δραστηριότητες, φυσικά στοιχεία, εκδηλώσεις ποιότητας κλπ.

Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι δυνατόν να συνδυαστεί επίσης και με άλλες μορφές τουρισμού, όπως ο τουρισμός κρουαζιέρας, ο οικοτουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός κ.λπ.

Η κάθε χώρα έχει αναπτύξει μεγάλο αριθμό ιδιαίτερα σχεδιασμένων καινοτόμων προϊόντων, ανάλογα με τα ιστορικά διαμορφωμένα

πλεονεκτήματα. Θα αναφερθούμε ενδεικτικά σε τρία προϊόντα για να κατανοήσουμε τόσο τη δομή τους όσο και τα επίπεδα ανταγωνισμού που αντιμετωπίζουμε.

Στην Ελλάδα, μέτρο σύγκρισης αποτελεί το Φεστιβάλ Επιδαύρου όπου το επίπεδο των εκδηλώσεων είναι ιδιαίτερα υψηλό. Στην Ισπανία, χώρα άμεσα ανταγωνιστική στην Ελλάδα, αναπτύσσονται συνέχεια νέα προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού. Ενδεικτικά αναφέρουμε την «Περιήγηση Τέχνης της Ισπανίας» με κορμό τις Πινακοθήκες με έργα των Ισπανών ζωγράφων αλλά και παράγωγες συμπληρωματικές δραστηριότητες όπως μαθήματα ζωγραφικής. Στην αγγλική αγορά τουλάχιστον πέντε ταξιδιωτικά γραφεία προωθούν τέτοιες διακοπές. Η προώθηση του προϊόντος γίνεται σχεδιασμένα. Καταρχήν οργανώθηκε έκθεση στο Λονδίνο με την επωνυμία «London Spanish Art Festival» όπου εκτέθηκαν έργα μεγάλων Ισπανών ζωγράφων και προκλήθηκαν δημοσιεύματα σε εφημερίδες και ένθετα κυριακάτικων εφημερίδων (π.χ. στο Culture και Style and Travel των Sunday Times 30.1.94).

Η αναγκαιότητα ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού προκύπτει τόσο από οικονομικούς όσο και κοινωνικοπολιτικούς λόγους. Εκτιμάται ότι η δαπάνη των επισκεπτών που «καταναλώνουν» προϊόντα πολιτιστικού τουρισμού είναι έως δεκαπλάσια της αντίστοιχης των επισκεπτών μαζικού τουρισμού. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ενώ ένα πακέτο μαζικού τουρισμού κοστίζει 650 λίρες, με προορισμό την Ισπανία, ένα αντίστοιχο πολιτιστικού τουρισμού κυμαίνεται από 700 έως 2000 λίρες. Η κρουαζιέρα «Μουσική των Τσάρων» με μέση δαπάνη ανά άτομο 1500 λίρες αποφέρει συνολικά πάνω από 150 εκατ. δρχ. σε κάθε ταξίδι.

Ο πολιτιστικός τουρισμός έχει ενδεχομένως και αρνητικές επιπτώσεις, ιδιαίτερα όταν αναπτύσσεται στα ιστορικά κέντρα των πόλεων. Για το λόγο αυτό πόλεις που κινδυνεύουν από την υπερβολική συγκέντρωση τουριστών έχουν αρχίσει να εφαρμόζουν προγράμματα διαχείρισης επισκεπτών, με στόχο τον έλεγχο του αριθμού των επισκεπτών και την μείωση των επιπτώσεων στα μνημεία και στους κατοίκους των ιστορικών κέντρων.

6.3.3. Προώθηση - Προβολή

Η ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων, η εδραίωση υπαρχόντων και η συνδυασμένη τοποθέτηση τους στην αγορά πρέπει να στηρίζεται σε ολοκληρωμένο σχέδιο προώθησης (marketing plan), όπως διεξοδικά έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το σχέδιο προώθησης πρέπει να αντιμετωπίσει με συστηματικό τρόπο θέματα τμηματοποίησης της αγοράς (segmentation), σχεδιασμού των προϊόντων, τιμολόγηση των επιμέρους στοιχείων, καναλιών διανομής και προβολής. Ειδικότερα κατά προϊόν πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία:

- Δομή προϊόντος – εικόνα – κωδικοποίηση (slogan)
- Μήνυμα επικοινωνίας
- Μέσα
- Χρονοδιάγραμμα εφαρμογής

Η συστηματική παρακολούθηση της αγοράς αποτελεί προϋπόθεση για καθορισμό των στόχων του σχεδίου προώθησης, καθώς και για τις ετήσιες αναπροσαρμογές και διορθωτικές κινήσεις. Ο φορέας διαχείρισης του τουριστικού προϊόντος θα πρέπει να διακινεί τυποποιημένο ερωτηματολόγιο αξιολόγησης στις πύλες εισόδου και στα ξενοδοχεία, σε δείγμα τουριστών. Επίσης σε συνεννόηση με τους tour operators θα πρέπει να έχει πρόσβαση σε συγκεντρωτικά στοιχεία από οργανωμένες τράπεζες δεδομένων με βάση ερωτηματολόγια που συμπληρώνει το σύνολο των πελατών που διακινούν.

Από την ανάλυση των ερωτηματολογίων θα προκύψουν τα τμήματα στόχοι, οι αναγκαίες διορθωτικές βελτιωτικές παρεμβάσεις και η κατάλληλη σύνθεση των ενεργειών προβολής.

Βασικό αντικείμενο για τις έρευνες αγοράς στον τουρισμό είναι τα κίνητρα (motives) και στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πολιτιστικά κίνητρα. Η έρευνα κινήτρων απαιτεί τη σύνταξη πολύπλοκων ερωτηματολογίων με συνεντεύξεις βάθους (in depth interviews).

Μία αξιόπιστη εκστρατεία προβολής πρέπει να στηρίζεται στην πραγματική εικόνα του τουριστικού τόπου και ιδιαίτερα στα ισχυρά εκείνα

σημεία που δίνουν μία διάσταση ιδιαιτερότητας, είναι άμεσα αναγνωρίσιμα και ήδη αξιοποιημένα. Απαραίτητα μέτρα για την προβολή είναι:

I. Η σωστή οργάνωση του υλικού προβολής που περιλαμβάνει:

- την σύνταξη των γενικών πληροφοριακών φυλλαδίων
- την έκδοση εξειδικευμένων οδηγών κατά τμήμα αγοράς και τουριστικό προϊόν
- την δημιουργία και έκδοση εύχρηστων θεματικών χαρτών
- τη δημιουργία CD-ROM και VIDEO

II. Η οργανωμένη προβολή στο εξωτερικό, στις χώρες προέλευσης που περιλαμβάνει:

- την συμμετοχή σε εκθέσεις τουριστικών πρακτόρων
- την συμμετοχή σε συνέδρια, συναντήσεις και εκδηλώσεις ειδικών κατηγοριών τουριστών στους οποίους απευθύνονται τα ειδικά τουριστικά προϊόντα που δημιουργούνται
- την οργάνωση infotrips με επιλεγμένους δημοσιογράφους για την δημοσίευση ευνοϊκών άρθρων στο διεθνή τύπο
- την οργάνωση εκθέσεων (καλλιτεχνικών ή πρότυπων χαρακτηριστικών τοπικών προϊόντων) στις χώρες προέλευσης με στόχο τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος.

Η οργάνωση της προβολής στο εξωτερικό για να είναι αποτελεσματική πρέπει να ανατεθεί σε εξειδικευμένο γραφείο δημοσίων σχέσεων - προβολής που θα παρέχει συμβουλές ως προς την αναγκαιότητα συμμετοχής σε εκθέσεις και εκδηλώσεις, καθώς επίσης και για τη σκοπιμότητα καταχωρήσεων στον τύπο.

Είναι επίσης απαραίτητο να διερευνηθεί η σκοπιμότητα δημιουργίας νέων καναλιών προβολής των τουριστικών προϊόντων και να αξιοποιηθούν καινοτόμες ενέργειες προβολής τις οποίες ήδη χρησιμοποιούν οι ανταγωνιστικές στην Ελλάδα χώρες.

Ενδεικτικά αναφέρουμε την δημιουργία μικτών ενώσεων κοινού ενδιαφέροντος σε διασυνοριακή βάση. Συγκεκριμένα για ορισμένα τμήματα της τουριστικής αγοράς θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένας μη κερδοσκοπικός

οργανισμός με έδρα στην Ελλάδα αλλά και στην χώρα προέλευσης που θα είχε σαν στόχο την ανάπτυξη δραστηριοτήτων γύρω από το βασικό κορμό ενός συγκεκριμένου προϊόντος. Ο οργανισμός αυτός θα αναλάμβανε και την προβολή του συγκεκριμένου προϊόντος σε επιλεγμένο τμήμα της αγοράς.

Η πολιτική διαφήμισης - προβολής ακολουθεί πάντοτε την αλλαγή στη σύνθεση των προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρονται και δεν την προκαθορίζει. Η προβολή των νέων μορφών τουρισμού έχει νόημα μόνο στο βαθμό που αυτές πάρουν συγκεκριμένη μορφή.

Για την διάθεση των νέων τουριστικών προϊόντων πρέπει να αξιοποιηθούν δύο βασικά κανάλια διανομής:

α. Ευρωπαϊοί Tour Operators (διοργανωτές ταξιδιών-διακοπών)

Σε όλες τις χώρες - αγορές ζήτησης τουριστικών υπηρεσιών, δραστηριοποιούνται εξειδικευμένοι Tour Operators. Οι επιχειρήσεις αυτές απευθύνονται σε τμήματα αγοράς - πελατείας με ειδικά ενδιαφέροντα και πουλάνε προγράμματα διακοπών, παρόμοια με τα παραπάνω: πολιτιστικού - μορφωτικού τουρισμού (Studiosus - Γερμανία, Martin Randall Travel, Inscap Fine Art Tours, Prospect Music and Art, Artscape, Swan Hellenic - Βρετανία), οικολογικού - φυσιολατρικού (Medchoice - Αγγλία), περιπέτειας (Nouvelles Frontieres - Γαλλία).

β. Σύλλογοι, Όμιλοι - Clubs, Πανεπιστήμια, Σωματεία, Σχολές ατόμων ειδικών ενδιαφερόντων

Οι δραστηριότητες των σωματείων αυτών είναι αρκετά έντονες και σοβαρές σε πολλούς τομείς. Αρκετά σωματεία μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα δραστηριοποιούνται στον τομέα των διακοπών, είτε ως διαμεσολαβητές μεταξύ των μελών τους και των προμηθευτών τουριστικών υπηρεσιών, είτε ως αυτοτελείς - ανεξάρτητοι διοργανωτές ταξιδιών για μεγάλο αριθμό μελών τους (κάποια από αυτά αριθμούν 600.000 έως 1.000.000 μέλη).

Πρόκειται για ένα αρκετά δυναμικό κανάλι διάθεσης, καθώς επίσης και απαιτητικό από το χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μελών τους. Εκτιμάται ότι με το σωστό και ποιοτικό σχεδιασμό επώνυμων προϊόντων που

ανταποκρίνονται στις υψηλής στάθμης απαιτήσεις τους και τις κατάλληλες ενέργειες marketing, θα επιτευχθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Συνοψίζοντας, η ανάπτυξη αστικού πολιτιστικού τουρισμού πρέπει να στηρίζεται στην ανάλυση των επιμέρους χαρακτηριστικών στοιχείων που συνθέτουν μια πόλη: των δυνατοτήτων / αδυναμιών και των ευκαιριών / απειλών που παρουσιάζονται (SWOT Analysis). Η επιλογή ανάδειξη και προβολή των ιδιαίτερων πολιτιστικών στοιχείων που εντοπίζονται αποτελούν την αφετηρία ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού. Η συμπλήρωση των επιμέρους στοιχείων με βιώσιμες δραστηριότητες και εκδηλώσεις που δημιουργούν προϋποθέσεις συμμετοχής τουριστών είναι απαραίτητη ενέργεια υποστήριξης. Προς αυτή την κατεύθυνση η ανάπτυξη συνεργασιών με τον ιδιωτικό τομέα και η αξιοποίηση υφιστάμενων καναλιών προώθησης διευκολύνουν την βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Η ακριβής σύνθεση του κάθε προϊόντος πρέπει να προκύπτει μετά από έρευνα κινήτρων πολιτιστικού τουρισμού. Η έρευνα αυτή πρέπει να επαναλαμβάνεται περιοδικά για να γίνονται οι απαραίτητες βελτιώσεις και αναπροσαρμογές.

Η ανάπτυξη πολιτιστικού τουρισμού προϋποθέτει ολόπλευρη και σχεδιασμένη αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων, απαιτεί αυθεντικότητα και επιτόπια παραγωγή πολιτισμικών δραστηριοτήτων. Μια τέτοια ανάπτυξη δημιουργεί προϋποθέσεις βελτίωσης των γνώσεων για τους τοπικούς πολιτισμούς την παράδοση και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων και διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

7.1. Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι ο φυσικός υποδοχέας των πολιτιστικών δραστηριοτήτων μιας εξελισσόμενης κοινωνίας, που δεν περιορίζεται στα στενά εδαφικά όρια μιας περιοχής, αλλά επεκτείνεται στην ακτίνα πολιτιστικής επιρροής προς και από έξω.

Η Τ.Α. που από τη φύση της βρίσκεται πολύ πιο κοντά στη λαϊκή βάση, είναι ο καταλληλότερος φορέας άσκησης πολιτιστικής πολιτικής. Γι' αυτό οφείλει να συνδέεται με την τοπική κοινωνία, να ακούει τις ανάγκες της και να εκφράζει τις αγωνίες της.

Η πολιτική δράση μαζί με τους κανόνες, τους θεσμούς, τα πλαίσια και τους πόρους αποτελεί υπόθεση της τοπικής κοινωνίας, με πρωταρχικό μέλημα την ενεργοποίηση και συμμετοχή του πολίτη.

Οι Δήμοι και οι Κοινότητες ως πρωτοβάθμιες μορφές Δημοκρατίας και γνήσιοι εκφραστές της λαϊκής παράδοσης μπορούν να διαδραματίσουν πρωταρχικό ρόλο στη σύνθεση των πολιτισμών, στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, στη διατήρηση και προβολή των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, αλλά και στη σύνδεση της πόλης με άλλους πολιτισμούς, μέσω των Δικτύων Πόλεων και των Αδελφοποιήσεων. Και να χρησιμοποιήσουν τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής σαν συνδετικό κρίκο επικοινωνίας με άλλους πολιτισμούς.

Ο αναβαθμισμένος ρόλος του Δήμου και της Κοινότητας αποτυπώνεται άλλωστε και στο κεφάλαιο των αρμοδιοτήτων τους στο άρθρο 24 παράγραφος 1 του Δ.Κ.Κ.: *«Η διοίκηση όλων των τοπικών υποθέσεων ανήκει στην αρμοδιότητα των δήμων και κοινοτήτων, κύρια μέριμνα των οποίων αποτελεί η*

προαγωγή των κοινωνικών και οικονομικών συμφερόντων, καθώς και των πολιτιστικών και πνευματικών ενδιαφερόντων των κατοίκων της».

Από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα ο Δήμος έχει να επιδείξει πλούσιο έργο και δράση σε μια διευρυμένη σφαίρα δραστηριοτήτων, πολλές από τις οποίες είχαν διεθνή χαρακτήρα. Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε είναι ότι ο Πολιτισμός δεν πρέπει να αναζητείται σε μερικές πόλεις που διαθέτουν υποδομή και στελέχη να υλοποιήσουν φιλόδοξα πολιτιστικά προγράμματα. Στην υπόθεση του πολιτισμού, που το τοπικό μέρος γίνεται μέρος της διαμόρφωσης της εθνικής μας συνείδησης, υπάρχει χώρος για δράση και για τις μικρές κοινωνίες, αρκεί να υπάρξει σοβαρότερη πληροφόρηση, για την ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών.²⁶¹

Βασικός ρόλος της Τ.Α. είναι η δημιουργία υποδομής για την παραγωγή του πολιτιστικού προϊόντος και η ισόρροπη χωροταξική κατανομή της στα πλαίσια της πόλης.

Οι δυνατότητες προώθησης της πολιτιστικής ανάπτυξης από την Τ.Α. συνδέονται άμεσα με τη γενικότερη ανάπτυξη του θεσμού. Με την αναβάθμιση του πολιτιστικού της περιβάλλοντος η Τ.Α. θα γίνει κέντρο δημιουργικότητας και καινοτομιών, που θα επιφέρει εκτός των άλλων και συρροή οικονομικού κεφαλαίου.

Η Τ.Α. σήμερα προσπαθεί με ένα κριτικό και δημιουργικό συνδυασμό να ενσωματώσει και να κάνει τον πολιτισμό αναπόσπαστο στοιχείο στον αναπτυξιακό ρόλο που έχει και που ακόμα διεκδικεί, για να συμβάλει δημιουργικά σ' ένα άλλο μοντέλο ανάπτυξης που θα βάζει κέντρο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του στον οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, μορφωτικό και ψυχαγωγικό τομέα.

Σήμερα, η Αυτοδιοίκηση εντάσσει στους βραχυχρόνιους και μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς της, στα προγράμματα και στους προϋπολογισμούς της τον πολιτισμό και τους δημιουργούς του. Έχει δημιουργηθεί και συνεχίζει να δημιουργείται μια αξιόλογη υποδομή, που

²⁶¹ Γεωργίου Γ., «Η Ευρώπη της Αυτοδιοίκησης», στο περ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση*, τ.χ. 5, 1999, σελ. 50

αντικατοπτρίζεται από τη σημαντική συμμετοχή κυρίως των νέων στην πολιτιστική δραστηριότητα. Πολιτιστική δραστηριότητα και δράση που δεν περιορίζεται πια μόνο σε επετειακές εκδηλώσεις και φεστιβάλ αλλά αποκτά μονιμότερο χαρακτήρα και αρχίζει από την παιδική ηλικία σε όλες τις μορφές της δημιουργίας (θέατρο, εικαστικά, χορός κ.α.).

«Η Τ.Α. έχει τη δυνατότητα να παίρνει και να ενθαρρύνει πρωτοβουλίες, να συντονίζει και να παρακινεί καθετί που θα μπορεί να ανθεί στην πολιτιστική δημιουργία και τη συμμετοχή του πολίτη, και να διεκδικήσει τη, σε μόνιμη βάση, εξασφάλιση των αναγκαίων πόρων για να προχωρήσει απρόσκοπτα και να αποδώσει βραχυχρόνια και μακροχρόνια καρπούς. Να ξεκινήσει μια καινούργια πορεία για την πολιτιστική άνθιση του τόπου, τη ζωντανή σύνδεση με τη λαϊκή δημιουργία και την έκφρασή της μέσα από τις νέες συνθήκες, τα μέσα και τις δυνατότητες». ²⁶²

Σ' αυτή την κατεύθυνση ο θεσμός τόσο της πρωτοβάθμιας όσο και της δευτεροβάθμιας Αυτοδιοίκησης, έχει τη δυνατότητα να διαδραματίσει ένα ζωντανό δημιουργικό ρόλο στον πολιτισμό, που μπορεί να πάρει σάρκα και οστά, σε συνεργασία με τους ερασιτεχνικούς πολιτιστικούς φορείς κάθε τοπικής κοινωνίας. Έτσι, θα γίνει η αιχμή του δόρατος ή ο μοχλός για την πολιτιστική αλλά και γενικότερη ανάπτυξη κάθε περιοχής.

Η Τ.Α. έχει μια πλούσια ιστορία από την οποία μπορεί να αντλήσει παραδείγματα ώστε να είναι καινοτόμα και δημιουργική. Μέσα στους αιώνες έχει να επιδείξει δείγματα επιτυχών παρεμβάσεων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Στη σύγχρονη εποχή όμως δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο τα πράγματα μιας και κάτω από την οικονομική ύφεση εμφανίζεται το πρόβλημα της φτώχειας που δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά και πολιτιστική. Αυτή η φτώχεια μπορεί να είναι ένα κίνητρο ή και η αφετηρία για μια διαφορετική οργάνωση της οικονομικής ζωής, καταναλωτικά πρότυπα που πρέπει να επανεξεταστούν και εντέλει ενός άλλου τρόπου ζωής, ενός άλλου πολιτιστικού

²⁶² Κλάδος Γ., *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, στο «*Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*», εκδόσεις Ε.Ε.Τ.Α., 1994, σελ. 53-54

προτύπου. Για την ανάπτυξη των προτεραιοτήτων και των δραστηριοτήτων θα ήταν σημαντικό αν όχι απαραίτητο να γίνει: ²⁶³

(α) Η καταγραφή, η ανίχνευση των πολιτιστικών και κοινωνικών αναγκών και των ιδιαιτεροτήτων κάθε Δήμου και Κοινότητας. (β) Ο σχεδιασμός της πολιτιστικής δράσης που πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπ' όψη τις ιδιοτυπίες της περιοχής και να αξιοποιεί αυτές τις ιδιαιτερότητες. (γ) Η ύπαρξη ενός εξειδικευμένου προσωπικού, που να μπορεί να αναλαμβάνει με πληρότητα και επάρκεια, αλλά και να συλλάβει, να σχεδιάσει και να υλοποιήσει τα προγράμματα που εκπονούνται. (δ) Η πραγματοποίηση κάποιων πιο σύνθετων και πιο φιλόδοξων από άποψη ποιότητας προγραμμάτων και με δεδομένη τη στενότητα των πόρων που έχουν οι Δήμοι και οι Κοινότητες, είναι απαραίτητο να γίνεται με διαδημοκρατική και διαπεριφερειακή συνεργασία.

Η Τ.Α. πρέπει να στρέψει την προσπάθειά της στο να ενδυναμώσει και να συντονίσει τις διαφορετικές ομάδες μέσα στην περιοχή της, να δοκιμάσουν τις δυνατότητές τους σε θέματα και τομείς που τους αγγίζουν και τους επιτρέπουν να διακριθούν και να διαφοροποιηθούν ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους.

Ο ρόλος της Τ.Α. είναι και σημαντικός και πολυδιάστατος. Μπορεί να γίνει ο πυρήνας ο οποίος θα συσπειρώσει και θα εμπνεύσει.

Αναγκαίος όρος για την πολιτιστική ανάπτυξη και την πνευματική αναγέννηση είναι η πολιτιστική αποκέντρωση. Ο ρόλος της πρωτοπορίας ανήκει στην Τ.Α. που είναι το θερμοκήπιο του πολιτισμού. Ο πολιτισμός αντλεί χυμούς από την πατρώα γη. Η ανεκτίμητη εισφορά του όμως και η σημασία του είναι ότι διαρρηγνύει τα όρια, υπερβαίνει τα σύνορα, καταργεί τους Νόμους και τους όρους. Ο πολιτισμός λειτουργεί και πλαστουργεί πέρα και πάνω από τόπο και χρόνο. Κάνει το τοπικό οικουμενικό και το ατομικό καθολικό. ²⁶⁴

²⁶³ Πλήρη Πρακτικά Συνεδρίου, *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Ύδρα 1994, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 159

²⁶⁴ Πλήρη Πρακτικά Συνεδρίου, *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Ύδρα 1994, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 16

7.1.1. Η πολιτιστική πολιτική ως μοχλός ανάπτυξης της πόλης

Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση αποστέρησε την ελληνική επαρχία από το ανθρώπινο δυναμικό της – κυρίως τις παραγωγικές ηλικίες. Τη δημογραφική απίσχναση ακολούθησαν η αναπτυξιακή στασιμότητα και η πολιτειακή εγκατάλειψη, εκτός ίσως από τις προεκλογικές περιόδους οπότε, για λόγους σύναψης κάθε είδους πελατειακών συμφώνων, εκδηλώνεται το ενδιαφέρον διαφόρων πολιτικών, οι οποίοι όμως βρίσκονται συνήθως σε αδυναμία να υλοποιήσουν τις προεκλογικές τους υποσχέσεις. Στη συνέχεια, η γιγάντωση των πόλεων άλλαξε την εικόνα του κοινωνικού γίνεσθαι: οι σημαντικότερες αλλαγές παρατηρήθηκαν στην οικογένεια, στην εργασία, στην καταναλωτική συμπεριφορά, στις αξίες, στη διάθεση του χρόνου, στις διαπροσωπικές σχέσεις και στην επικοινωνία – με τη σταδιακή εξάπλωση και, τέλος, την επικράτηση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Θα χαρακτηρίζαμε «βασανιστικά αποπνικτική» την ομοιογένεια με την οποία αναπτύσσονται οι σύγχρονες μεγαλουπόλεις σε όλο τον κόσμο, συγκροτώντας αυτό που αποκαλείται «μαζικός πολιτισμός», με πρωταγωνιστικό το ρόλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Μια τέτοια ομοιομορφία θέτει αναπόφευκτα προβληματισμούς. Η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, τυλιγμένες στη σκόνη και την «αίγλη» του «μεγάλου αστικού κέντρου», δεν έχουν ξεφύγει από μια τέτοια εξέλιξη. Η παρατήρηση του φαινομένου ίσως σε πολλούς από εμάς προκαλεί συναισθήματα αδιεξόδου και απαισιοδοξίας, ιδίως σε συνδυασμό με σκέψεις γύρω από την κατευθυνόμενη εξάρτηση – που ενδυναμώνεται μέσω της «ξενόφερτης» ανάπτυξης – και τον πολιτιστικό ιμπεριαλισμό. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει πως έχουν εξαντληθεί τα περιθώρια αντίδρασης, όπου και όπως χρειάζεται. Θα έλεγα πως αυτή είναι μια επόμενη φάση, της οποίας ορισμένα στοιχεία έχουν ήδη διαφανεί.

Από την ισοπεδωτική αυτή ομοιογένεια του μαζικού πολιτισμού δείχνουν να διαφεύγουν, προς το παρόν, οι μικρές πόλεις και κοινότητες,

τουλάχιστον έως ότου μεταβληθούν και αυτές σε απλό στίγμα οικογενειακής καταγωγής ή σε θέρετρα διακοπών. Σε αυτές διατηρούνται ακόμα ψήγματα της παράδοσης και κάποια αυθεντικότητα στη δημιουργία αγαθών, που το γύρισμα του αιώνα ετοιμάζεται να τα εξαλείψει, απλά γιατί οι άνθρωποι που κατέχουν την τέχνη «από πάππου προς πάππον» πεθαίνουν, ενώ ελάχιστοι ενδιαφέρονται να καταγράψουν την τέχνη όσο αυτή είναι ακόμη «εν ζωή».

Από τα παραπάνω αναδεικνύεται η σπουδαιότητα του ρόλου των τοπικών φορέων και ειδικότερα της τοπικής αυτοδιοίκησης, στην τοπική αναπτυξιακή διαδικασία. Η διατήρηση και καλλιέργεια – ή μη – παραδοσιακών ή άλλων στοιχείων είναι πολιτικές αποφάσεις και ευθύνες, που βαρύνουν πρώτα απ' όλους τους τοπικούς φορείς εξουσίας, τους αρμόδιους για τη χάραξη της τοπικής πολιτιστικής και κοινωνικής πολιτικής ή, ακόμα, για την ευαισθητοποίηση της κεντρικής εξουσίας. Βέβαια, για να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σ' αυτόν τους το ρόλο, οι τοπικοί φορείς χρειάζονται επαρκή μέσα: για παράδειγμα, κατάλληλα καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό και ένα θεσμικό πλαίσιο που θα ενδυναμώνει τις προσπάθειες και θα δημιουργεί ένα σύστημα εξεύρεσης οικονομικών πόρων από πολλές πηγές σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο (δευτεροβάθμια αυτοδιοίκηση, περιφέρειες, υπουργεία, επιχειρήσεις), ενώ συγχρόνως θα αμβλύνει τη διαμάχη με τους κεντρικούς φορείς εξουσίας και λήψης αποφάσεων.

Άλλωστε, η οδός «των πολιτιστικών δραστηριοτήτων» μπορεί να αποδειχθεί ισχυρό μέσο για την ανάπτυξη της πόλης: είτε προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης των αντιθέσεων μεταξύ των μειονοτικών ομάδων και της πλειοψηφίας (π.χ. Δήμος Μενεμένης / τσιγγάνοι, Δήμος Κομοτηνής / Πομάκοι, μουσουλμανική κοινότητα και Ρωσοπόντιοι, Δήμος Ναυπλίου / τσιγγάνοι κ.α.), είτε προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ενός πολιτιστικά ελκυστικού περιβάλλοντος, αξιοποιήσιμου στο πλαίσιο του πολιτιστικού τουρισμού (π.χ. Πήλιο, Χίος, Μάνη, Ζαγοροχώρια) ή, τέλος, μιας αποτελεσματικότερης προσέγγισης πληθυσμού – στόχων κοινωνικής πολιτικής (παιδιά: κέντρα

δημιουργικής απασχόλησης, παιδικά μουσεία, παιδικά εργαστήρια κ.α., ή ηλικιωμένοι: Κ.Α.Π.Η.).²⁶⁵

Η αποτελεσματικότητα της πολιτιστικής πολιτικής, όπως αποδεικνύεται και από τη διεθνή εμπειρία εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Ένας απ' αυτούς είναι και το κατά πόσο θα επιτευχθεί η σύνδεσή της με την τοπική παραγωγή, τις τοπικές πολιτιστικές βιομηχανίες, ενώ παράλληλα θα εξασφαλιστεί η όσο το δυνατόν «θερμότερη» συμμετοχή των κατοίκων. Τούτο το τελευταίο συνδέεται με τις αρχές της πολιτιστικής δημοκρατίας (cultural democracy: διακυβερνητική διάσκεψη του Ελσίνκι, 1972), όπου η διαδικασία συμμετοχής στα πολιτιστικά δρώμενα έχει μεγαλύτερη σημασία από τα αποτελέσματα, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν πρέπει κανείς να σκοπεύει και στην ποιότητα.

Η πολιτιστική δημοκρατία, όταν δεν διολισθαίνει σε πολιτιστικό λαϊκισμό, μπορεί να αποτρέψει: ακρότητες εθνοκεντρισμού, με την έννοια της απομόνωσης του «ξένου» ή του «μη όμοιου» από την πλειοψηφία της τοπικής κοινωνίας, παθητική κατανάλωση πολιτιστικών μηνυμάτων, όπως αυτά «σερβίρονται» από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ελιτίστικη ανάπτυξη του τοπικού πολιτισμού, φαινόμενα απομονωτισμού σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο, με την ενδυνάμωση των ανθρώπινων σχέσεων και της δημιουργικότητας των ατόμων και ομάδων.

7.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ Τ.Α.

Η προώθηση της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης και ο ρόλος της Τ.Α. σ' αυτήν είναι από τα βασικά συστατικά στοιχεία μιας αναπτυξιακής πολιτικής. Κύριο εργαλείο προώθησης της ενδογενούς ανάπτυξης, στο πλαίσιο των τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων, εκτός από τους αναπτυξιακούς συνδέσμους, που είχαν συσταθεί αρχικά και τις προγραμματικές συμβάσεις, είναι οι δημοτικές επιχειρήσεις.

²⁶⁵ Βλέπε σχετικά Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. – Ε.Ε.Τ.Α.Α. (Τόμος Ι και ΙΙ). *Η πολιτιστική δραστηριότητα των ΟΤΑ παρούσα κατάσταση προοπτικές.*

Οι δημοτικές επιχειρήσεις μπορούν να καλύψουν υπάρχουσες κοινωνικές ανάγκες και να παρέμβουν αποτελεσματικά στην οικονομική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών.

Η δημιουργία επιχειρήσεων από τους Ο.Τ.Α. αποκτά αυξημένη αναπτυξιακή βαρύτητα, γιατί μ' αυτόν τον τρόπο οι Ο.Τ.Α. μπορούν να παρεμβαίνουν στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των περιοχών τους και να βελτιώνουν την οικονομική τους κατάσταση. Η επιχειρηματική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α. συνδέεται συνήθως με την υποδομή και την κοινή ωφέλεια.²⁶⁶

Η χρηματοδότηση των δημοτικών επιχειρήσεων προέρχεται κυρίως από τον κρατικό προϋπολογισμό και την πολιτική φορολογία. Μπορούν να χρηματοδοτηθούν επίσης από τα κοινοτικά ταμεία, όπως το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο κ.α., κυρίως για έργα υποδομής, που συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη.

Με το Ν. 1262/82 δημιουργήθηκαν οι θεσμικές προϋποθέσεις για την ίδρυση και χρηματοδότηση των δημοτικών και κοινοτικών επιχειρήσεων και με το Ν. 1416/82 και το Π.Δ. 76/85 καθορίστηκαν τα θεσμικά πλαίσια λειτουργίας των δημοτικών επιχειρήσεων.

Ειδικότερα, με το Ν. 1262/82 οι επενδύσεις των Ο.Τ.Α. τυγχάνουν προνομακτής μεταχείρισης και επιδοτούνται με ισχυρότερα κίνητρα σε σχέση με τις ιδιωτικές επενδύσεις. Έτσι ανάλογα με την περιοχή και το είδος της επιχειρηματικής δραστηριότητας, οι δημοτικές επιχειρήσεις μπορούν να επιχορηγηθούν μέχρι το 65% του συνολικού κόστους της επένδυσης, ενώ η ίδια συμμετοχή μπορεί να μειωθεί μέχρι και στο 10% του κόστους. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται η δυνατότητα στους Ο.Τ.Α. να ξεκινήσουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα στη μεταποίηση, τον τουρισμό, στη γεωργία και τις υπηρεσίες, με μικρό αρχικό κεφάλαιο.

Με το Ν. 1416/84 που καταρτίστηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών:

²⁶⁶ Βλ. σχετικά Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία, Παραχώρηση δημοτικών και κοινοτικών υπηρεσιών – νομικό καθεστώς – προβλήματα, Περιοδικό Διοικητική Ενημέρωση, τχ. 29, 2004, σ.σ. 44.

(α) Καταργούνται οι γραφειοκρατικές διαδικασίες που υπάρχουν για τη σύσταση των δημοτικών επιχειρήσεων. (β) Βελτιώνονται οι διατάξεις που επηρεάζουν την αποδοτικότητα και την παραγωγικότητά τους (αποδέσμευση από τις διαδικασίες που εφαρμόζονται στο Δημόσιο για τα έργα, τις προμήθειες και το προσωπικό, μεγαλύτερη ευελιξία στη σύνθεση της διοίκησης, οργάνωση της λειτουργίας τους, κίνητρα για τους εργαζόμενους κ.α.). (γ) Ενισχύεται ο κοινωνικός χαρακτήρας τους με τη συμμετοχή εκπροσώπων των εργαζομένων και κοινωνικών φορέων στη διοίκησή τους και με τη συμμετοχή των εργαζομένων στα κέρδη.

Σύμφωνα με το Δημοτικό και Κοινοτικό Κώδικα (Π.Δ. 410/95) οι Δήμοι και οι Κοινότητες μπορούν να ιδρύσουν δικές τους επιχειρήσεις ή να μετέχουν σε επιχειρήσεις:

(α) Για την εκτέλεση έργων που έχουν σκοπό την εξυπηρέτηση του κοινού, καθώς και για την οικονομική εκμετάλλευση των έργων αυτών. (β) Για την παραγωγή αγαθών ή την παροχή υπηρεσιών που έχουν σκοπό την εξυπηρέτηση του κοινού. (γ) Για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που έχουν σκοπό την πραγματοποίηση εσόδων.

Από τη διατύπωση των σκοπών αυτών προκύπτει ο κοινωνικός ρόλος των δημοτικών επιχειρήσεων, όπου το κέρδος δεν είναι αυτοσκοπός αλλά η επιχείρηση θεωρείται σαν παραγωγική μονάδα κοινωνικών αγαθών και υπηρεσιών.

Συμπερασματικά, «η εισαγωγή του θεσμού των δημοτικών επιχειρήσεων έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς Ο.Τ.Α. να δημιουργήσουν δημοτικές επιχειρήσεις πολιτιστικής και κοινωνικής ανάπτυξης, απελευθερώνοντας τα εμπόδια και τις γραφειοκρατικές διαδικασίες που είχαν τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου».²⁶⁷

Ιδιαίτερα με τις δημοτικές επιχειρήσεις επιτεύχθηκε ελευθέρωση προσλήψεων προσωπικού, δυνατότητα είσπραξης χορηγιών με τιμολόγια, αφού υπολογιστεί στο τιμολόγιο αντίστοιχος Φ.Π.Α.

²⁶⁷ Κυριόπουλος Γ., *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, σελ. 115, Αθήνα, χ.χ.

Οι περισσότερες όμως των επιχειρήσεων δεν ευτύχησαν να ενταχθούν σε αναπτυξιακά κίνητρα, ιδιαίτερα του παλιού Ν. 1262/82, έμειναν φτωχοί συγγενείς και δεν μπόρεσαν να υποστηρίξουν την πολιτιστική δράση από άλλες παράλληλες κερδοφόρες επιχειρήσεις επιδοτούμενες για την κάλυψη των ζημιών τους από τους δήμους.

7.2.1. Θεσμικές μορφές άσκησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων από την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Από τις ισχύουσες μορφές άσκησης πολιτιστικών δραστηριοτήτων η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει δραστηριοποιηθεί στη σύσταση Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, Δημοτικών Επιχειρήσεων και στην εφαρμογή προγραμματικών συμβάσεων για χρηματοδότηση από το Υπουργείο Πολιτισμού. Από την πράξη έχει αποδειχθεί ότι καθεμιά από τις προαναφερόμενες αντιμετωπίζει τα δικά της προβλήματα. Ειδικότερα:

α) Όπως είναι γνωστό, τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου έχουν λειτουργικά προβλήματα, δεδομένου ότι εκλείπει η ευελιξία στις αναθέσεις, προμήθειες και προσλήψεις του απαραίτητου διοικητικού προσωπικού, παρά το ότι υπάρχει δυνατότητα να επιχορηγηθούν από το Νομικό πρόσωπο που τα έχει συστήσει, με νομοθετικά κατοχυρωμένες διαδικασίες.

β) Η δεύτερη νομική μορφή που έχει εφαρμοσθεί από την Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι οι Επιχειρήσεις, κυρίως οι αμιγείς, στις οποίες οι Δήμοι και οι Κοινότητες έχουν εκχωρήσει πολιτιστικές δραστηριότητες. Οι Επιχειρήσεις αυτού του σκοπού, σε αντίθεση με τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου, έχουν ευελιξία λειτουργική, η οποία είναι απαραίτητη γι' αυτού του είδους τις δραστηριότητες.

Ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, το πρόβλημα εντοπίζεται τόσο στο οικονομικό, όσο και στο κοινωνικό επίπεδο:

- Δεν υπάρχει δυνατότητα επιχορήγησης από το Νομικό Πρόσωπο που έχει συστήσει την επιχείρηση.

- Υπάρχει δυσκολία προσδιορισμού της τιμής στην οποία θα πρέπει να διατεθούν τα παραγόμενα προϊόντα - υπηρεσίες, δεδομένου ότι η τιμή αυτή πρέπει αφ' ενός να εναρμονίζεται με το αίτημα της ικανοποίησης των αντίστοιχων κοινωνικών αναγκών, αφ' ετέρου όμως πρέπει να καλύπτει και το κόστος της παραγωγής των προϊόντων-υπηρεσιών.

- Τέλος, η εφαρμογή των Προγραμματικών Συμβάσεων, όπου το Υπουργείο Πολιτισμού ανταποκρίθηκε στα αιτήματα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, είχε ως αποτέλεσμα τη χρηματοδοτική διευκόλυνση στην παροχή πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Παρατηρούνται όμως ενίοτε προβλήματα, όσον αφορά την συνέπεια των κρατικών φορέων στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων τους και αντισυμβαλλόμενων ή την μη αναπροσαρμογή των κρατικών επιχορηγήσεων. Εμφανίζονται ακόμη προβλήματα που αφορούν αδυναμίες των ίδιων των Ο.Τ.Α. (μη επαρκής στελέχωση, δυσχέρειες καταβολής της ίδιας συμμετοχής) στο να αξιοποιήσουν έγκαιρα τις Προγραμματικές Συμβάσεις.

α. Στρατηγικοί στόχοι και πολιτικές υλοποίησης

Η επεξεργασία των πιο πάνω δεδομένων και η γενικότερη εμπειρία οδηγούν στον προσδιορισμό των προτεινόμενων στη συνέχεια βασικών στρατηγικών στόχων, αναγκαίων πολιτικών και μέτρων υλοποίησης με σκοπό την Πολιτιστική Αποκέντρωση. Οι στόχοι αυτοί είναι συγκεκριμένα:

1. Διευκόλυνση της πρόσβασης στον Πολιτισμό όσο το δυνατόν ευρύτερων ομάδων του πληθυσμού της χώρας.
2. Ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού στον προγραμματισμό της πολιτιστικής δράσης.
3. Ισόρροπη χωρική κατανομή της πολιτιστικής υποδομής (βιβλιοθήκες, Κινηματογράφοι, Πινακοθήκες, Πολιτιστικά κέντρα, θέατρα, Καλλιτεχνικές Σχολές κ.λ.π.).
4. Ανάπτυξη καλλιτεχνικής παιδείας. Καλλιέργεια του κοινού και του εν δυνάμει τοπικού καλλιτεχνικού δυναμικού.
5. Δημιουργία θετικής εικόνας και βελτίωση της ελκυστικότητας των πόλεων. Συγκράτηση του υπάρχοντος πληθυσμού και προσέλκυση νέου, μέσω της πολιτιστικής άνθησης.
- 6.

Βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων από την Τ.Α. πολιτιστικών υπηρεσιών.

β. Τελικές παρατηρήσεις

Συμπερασματικά μπορούν να αναφερθούν ως γενικές παρατηρήσεις τα ακόλουθα:

Το ενδιαφέρον των Ο.Τ.Α. συνοψίζεται στην αναγνώριση της ευθύνης που έχουν αναλάβει - και στην αντίστοιχη υποστήριξη τους - για την προώθηση περαιτέρω διαδικασιών πολιτιστικής αποκέντρωσης και τη δημιουργία πόλων πολιτιστικής ανάπτυξης στην περιφέρεια. Οι νέες συνθήκες που διαμορφώνονται σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο απαιτούν τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση της συνολικής πολιτιστικής παρέμβασης της Τ.Α., οι φορείς της οποίας καλούνται σήμερα:

- να σχεδιάσουν μακροπρόθεσμα πολιτιστικά προγράμματα, εντάσσοντας τα στην ευρύτερη αναπτυξιακή πολιτική της περιοχής τους.
- να βελτιώσουν την ποιότητα των πολιτιστικών υπηρεσιών που παρέχουν.
- να ενισχύσουν και να προβάλλουν την ενδογενή πολιτιστική παραγωγή σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Οι ανάγκες των Ο.Τ.Α. εντοπίζονται στην επίλυση χρονιών προβλημάτων που καθορίζουν την πολιτιστική τους δραστηριότητα:

- την έλλειψη επαρκών πόρων, υποδομής και εξοπλισμού.
- τις αδυναμίες οργάνωσης και κατάλληλης στελέχωσης.
- την έλλειψη πληροφόρησης.
- την έλλειψη συντονισμού και σταθερής συνεργασίας με τους καθ' ύλην αρμοδίους δημόσιους φορείς.

Τα ζητήματα αυτά, θεμελιώδους σημασίας για την πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας μας, απαιτούν:

α) Τη συντονισμένη υποστήριξη όλων των αρμοδίων φορέων, Δημόσιας Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στο πλαίσιο μιας πολιτικής πολιτιστικής αποκέντρωσης. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην ανάπτυξη συνεργασιών της Τ.Α. με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, στο κρίσιμο ζήτημα της προστασίας και της ανάδειξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

β) Τη δημιουργία υποδομής για την πολιτιστική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α. (περαιτέρω μελέτες, εξειδικευμένες ανά πολιτιστικό τομέα, όπως ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., Δημοτικές Βιβλιοθήκες, Καλλιτεχνικές Σχολές της Τ.Α., δημιουργία βάσεων δεδομένων, εκδόσεων κ.λ.π.). γ) Την ανάπτυξη συνεργασιών των φορέων της Τ.Α. με ερασιτεχνικούς πολιτιστικούς φορείς. δ) Την ανάπτυξη διαδημοτικών συνεργασιών στον τομέα του Πολιτισμού. ε) Την περαιτέρω προώθηση της συνεργασίας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το Συμβούλιο της Ευρώπης και άλλους Ευρωπαϊκούς Πολιτιστικούς Οργανισμούς.

Συγκεκριμένα, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην αξιοποίηση Κοινοτικών χρηματοδοτήσεων για πολιτιστικά προγράμματα επιτελικής σημασίας, με σκοπό:²⁶⁸

- Την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού της Τ.Α. μέσω κυρίως της συνεχούς συμβουλευτικής υποστήριξης και της κατάρτισης του αιρετού σώματος και του στελεχικού δυναμικού της, ιδιαίτερα σε θέματα πολιτιστικού προγραμματισμού καθώς και σε θέματα διοίκησης - διαχείρισης πολιτιστικών φορέων.
- Την αξιοποίηση και διάχυση της πληροφόρησης και την αμφίδρομη επικοινωνία ανάμεσα στους αρμόδιους φορείς και την Τ.Α. Η Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. ως κεντρικός φορέας της Τ.Α. και η Ε.Ε.Τ.Α.Α. ως τεχνικός της σύμβουλος θα πρέπει να δημιουργήσουν την υποδομή για την εξασφάλιση της ροής πληροφόρησης κυρίως από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ΥΠ.ΠΟ. προς τους φορείς της Τ.Α.
- Τις Ευρωπαϊκές συνεργασίες, μέσω της διευκόλυνσης της συμμετοχής των Ελληνικών Ο.Τ.Α. σε ευρωπαϊκά δίκτυα πόλεων, με σκοπό την ανταλλαγή εμπειριών και την ανάπτυξη πολιτιστικών συνεργασιών.
- Τον συνολικό τοπικό προγραμματισμό, για τον συνδυασμό πολιτιστικών παρεμβάσεων με δράσεις του οικονομικού και

²⁶⁸ Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. - Ε.Ε.Τ.Α.Α. (Τόμος I & II) - *Η πολιτιστική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α. - Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*. 1993

κοινωνικού τομέα, όπως είναι ο τουρισμός, η ποιότητα ζωής και το περιβάλλον.

7.2.1.1. Επιμέρους ανάλυση της πολιτιστικής δραστηριότητας των Δήμων

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις των περισσότερων Δήμων διακρίνονται κυρίως σε θεατρικές παραστάσεις, διοργάνωση συναυλιών, χορό, εικαστικά, εκθέσεις ζωγραφικής και βιβλίων, διαλέξεις, σεμινάρια κ.λ.π. Αφορούν δε, κατά σειρά προτεραιότητας τους τομείς της Μουσικής, του θεάτρου, του Χορού, των Εικαστικών, του Βιβλίου και ακολουθούν οι εκδηλώσεις Λαϊκής Τέχνης, οι χορωδίες, ο Κινηματογράφος, η φιλαρμονική κ.λ.π.

Αντίστοιχα τα λειτουργούντα τμήματα των Ν.Π.Δ.Δ. ανά τομέα πολιτιστικής δραστηριότητας, αφορούν κατά προτεραιότητα στους τομείς της Μουσικής, του Χορού, της Χορωδίας, του θεάτρου, της φιλαρμονικής, των εικαστικών, του βιβλίου, της Λαϊκής Τέχνης, του Κινηματογράφου κ.λ.π.

Κατά τη διετία 1991-1992 καταγράφηκαν 120 περιοδικές (ετήσιες) και 609 μεμονωμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις. Παρατηρούμε συνεπώς ότι λίγες σχετικά πολιτιστικές εκδηλώσεις των Δήμων έχουν περιοδική μορφή, ενώ αναφέρονται ενδεικτικά τα πανηγύρια, οι γιορτές κρασιού, εκδηλώσεις καρναβαλιού, λαογραφικές γιορτές κ.λ.π. Τα κυριότερα προβλήματα που, σύμφωνα με σχετικές έρευνες αντιμετωπίζουν οι Δήμοι κατά την άσκηση της πολιτιστικής τους δραστηριότητας είναι: - οικονομικά, - στελέχωσης (αδυναμία προσλήψεων), - κτιριακής υποδομής και εξοπλισμού.

7.2.2. Δημιουργία και λειτουργία του θεσμού των Δ.Ε.Π.Α.

"Η πολιτιστική πολιτική σε εθνικό επίπεδο χαράσσεται, όπως έχει αναφερθεί ήδη, από το Υπουργείο Πολιτισμού. Οι αρμοδιότητες του αναφέρονται σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά (Αρχαιότητες, Μνημεία, Μουσεία, Κτίρια), τις Καλές Τέχνες (θέατρο, χορός,

κινηματογράφος, εικαστικές τέχνες και ανέγερση μνημείων), το Λαϊκό Πολιτισμό (Λαογραφικές εκδηλώσεις, εκδόσεις, λαογραφική έρευνα, λαϊκή τέχνη και ζωή, νεώτερα μνημεία), τις Πολιτιστικές εκδηλώσεις (Μουσεία, Πινακοθήκες, εκθέσεις, φεστιβάλ και προγράμματα Ανάπτυξης), την Πολιτιστική κίνηση (Πολιτιστικά Σωματεία και ιδρύματα, Πνευματικά κέντρα, Συνέδρια), καθώς και θέματα που αφορούν τον απόδημο Ελληνισμό, τη νέα γενιά, τον αθλητισμό και την λαϊκή επιμόρφωση.

Οι προαναφερόμενες αρμοδιότητες ασκούνται είτε από τις κεντρικές υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού είτε από τις περιφερειακές του υπηρεσίες, που έχουν συσταθεί για το σκοπό αυτό, ενώ έχει προβλεφθεί σύσταση Γραμματειών για την άσκηση ορισμένων αρμοδιοτήτων. Δυνατότητα χάραξης πολιτιστικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο παρέχεται, κατά τις διατάξεις του Π.Δ. 410/1995 και στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ειδικότερα:

Οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης πέραν των αρμοδιοτήτων που ασκούν "κατ' αποκλειστικότητα" και οι οποίες στο νόμο αναφέρονται ως αποκλειστικές αρμοδιότητες, μπορούν να αναπτύξουν κάθε άλλη δραστηριότητα που προάγει τα κοινωνικά, πολιτιστικά, πνευματικά και οικονομικά συμφέροντα των πολιτών, αρμοδιότητες οι οποίες στον κώδικα αναφέρονται ως συντρέχουσες (δεν ασκούνται αποκλειστικά μόνο από τους Ο.Τ.Α. αλλά και από άλλους φορείς).²⁶⁹

Ιδιαίτερα, όσον αφορά τις πολιτιστικές δραστηριότητες, οι Δήμοι και οι κοινότητες μπορούν:

α) Να ιδρύουν και να φροντίζουν για τη λειτουργία πολιτιστικών και πνευματικών κέντρων, όπως βιβλιοθήκες, μουσεία, πινακοθήκες, φιλαρμονικές, θέατρα, να αναλαμβάνουν την επισκευή και συντήρηση παραδοσιακών ή ιστορικών κτιρίων που παραχωρούνται από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς ή φυσικά πρόσωπα, για να χρησιμοποιηθούν για κοινωνικές και πολιτιστικές λειτουργίες και σε συνεργασία με τους αρμόδιους δημόσιους

²⁶⁹ Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. – Ε.Ε.Τ.Α.Α. (τόμος Ι και Ι) – *Η πολιτιστική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α. – Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*, σ.σ. 15-20. 1993

φορείς να συντηρούν και να φροντίζουν τη λειτουργία αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων της περιοχής.

β) Να κατασκευάζουν έργα και να λαμβάνουν μέτρα για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

γ) Να προωθούν πολιτιστικές, ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες, ιδρύοντας κέντρα διδασκαλίας μουσικής, χορού, ζωγραφικής, ζητημάτων λαϊκής τέχνης.

Εκτός των προαναφερόμενων συντρέχουσων αρμοδιοτήτων με Προεδρικά Διατάγματα που εκδίδονται με πρόταση των Υπουργών Προεδρίας της Κυβέρνησης, Εσωτερικών και του κατά περίπτωση αρμοδίου Υπουργού, είναι δυνατόν να μεταβιβαστούν αρμοδιότητες με παράλληλη μεταφορά οικονομικών πόρων στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, από τους Υπουργούς τους Νομάρχες, τους προϊσταμένους κεντρικών υπηρεσιών των Υπουργείων και τους προϊσταμένους των περιφερειακών αρχών νομαρχιακού και διανομαρχιακού επιπέδου των Υπουργείων, εφόσον οι αρμοδιότητες αυτές αφορούν υποθέσεις τοπικού χαρακτήρα. Επίσης, έχει προβλεφθεί η παραχώρηση σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης χρήσεως αρχαιολογικών χώρων ακινήτων και κάθε ακινήτου και χώρου του Ελληνικού Δημοσίου που τελεί υπό την αρμοδιότητα των αρχαιολογικών υπηρεσιών του Κράτους και βρίσκεται στην περιφέρεια των προαναφερόμενων οργανισμών. Επιπλέον, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης μπορούν να ασκήσουν οποιαδήποτε αρμοδιότητα ανατεθεί σε αυτούς με προγραμματικές συμβάσεις, κατά τις διατάξεις του άρθρου 28 του Π.Δ. 410/1995.

Αρμοδιότητες του Υπουργείου Πολιτισμού μπορεί να ασκηθούν από την Τοπική Αυτοδιοίκηση β' βαθμού αλλά ακόμη δεν έχουν συγκεκριμενοποιηθεί, όπως άλλωστε όλες οι αρμοδιότητες της β'θμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Τις προαναφερόμενες αρμοδιότητες, η πρωτοβάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση ασκεί είτε μέσα από τις υπηρεσίες της, είτε με εκχώρηση σε κρατικά ή άλλα νομικά πρόσωπα ή με τη σύσταση νομικών προσώπων

δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικού δικαίου, τα οποία υπάγονται στην εποπτεία τους.²⁷⁰

Έτσι, οι Δημοτικές και κοινοτικές επιχειρήσεις πολιτιστικών και κοινωνικών λειτουργιών, δημιουργήθηκαν για τους ίδιους λόγους που συστήθηκαν και λειτουργούν οι επιχειρήσεις των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης των άρθρων 260-275 του ΠΔ 323/89 (ΔΚΚ):

"Η αξιοποίηση τοπικών πλουτοπαραγωγικών πόρων, η ανάπτυξη της περιοχής, η βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής θέσης των κατοίκων της, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η συγκράτηση του πληθυσμού στον τόπο του, η επαναεπένδυση του πλεονάσματος στην περιοχή με τη δημιουργία νέων επενδύσεων ή την επέκταση των δραστηριοτήτων του φορέα", είναι κάποιοι από τους λόγους που οδήγησαν στην σύσταση των επιχειρήσεων των Ο.Τ.Α.

Η σύσταση όμως των επιχειρήσεων πολιτιστικών και κοινωνικών λειτουργιών έγινε και για έναν επιπρόσθετο λόγο: την διατήρηση και την αναβίωση της πολιτιστικής παράδοσης και την ανάδειξη των συνθηκών και των παραγόντων που δημιουργούν πολιτισμό.

Οι επενδύσεις των επιχειρήσεων των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την ανέγερση και εκμετάλλευση χώρων κοινωνικών και πολιτιστικών λειτουργιών αντιμετωπίστηκαν από το Κράτος ως παραγωγικές επενδύσεις (αναπτυξιακοί νόμοι 1262/82 άρθρο 2 παρ. ιστ, 1892/90 άρθρο 2 παρ. ιστ, 2601/1998).

Για την σύσταση αυτών των επιχειρήσεων απαιτούνται, απόφαση του Δημοτικού ή Κοινοτικού Συμβουλίου και εκπόνηση οικονομοτεχνικής μελέτης, από την οποία να προκύπτει η σκοπιμότητα και η βιωσιμότητα του επενδυτικού σχεδίου.²⁷¹

Οι Δημοτικές και κοινοτικές επιχειρήσεις Πολιτιστικών και Κοινωνικών δραστηριοτήτων προβάλλουν την ιδιαιτερότητα του τοπικού πολιτισμού και με την λειτουργία τους επιδιώκουν τη διατήρηση της Πολιτιστικής Παράδοσης

²⁷⁰ Βλ. σχετικά Τριανταφυλλοπούλου Αθανασία, Οι επιχειρήσεις των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, 2004, σ.σ. 217-218.

²⁷¹ Βλ. ενδεικτικά Τριανταφυλλοπούλου Αθ., ό.π., σ.σ. 161-175.

της συγκεκριμένης περιοχής, συνδυάζοντας τη με τα σύγχρονα ρεύματα. Η αναβίωση ηθών και εθίμων (πανηγυριών, γιορτές κρασιού, καρναβάλι κ.λ.π., η προστασία μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς, η δημιουργία εργαστηρίων υφαντικής, αγγειοπλαστικής, κεραμικής και η δημιουργία χορευτικών συγκροτημάτων τοπικού χαρακτήρα, είναι κάποιοι από τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις, οι οποίες είναι δυνατόν να επιδιώκουν επίσης τον συντονισμό των πολιτιστικών φορέων της περιοχής, την κάλυψη των αναγκών τους σε χώρους και υλικοτεχνική υποδομή και να υποβοηθούν την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους.

Όσον αφορά τον Τόπο εγκατάστασής τους, η επιλογή της θέσης των κτιρίων πρέπει να είναι αιτιολογημένη, να υπάρχει δυνατότητα εξασφάλισης προσωπικού, πρέπει να γίνεται προσπάθεια εξεύρεσης κτιρίων παραδοσιακών στην κατεύθυνση της διατήρησης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Κτίρια ενταγμένα στον πολεοδομικό ιστό, παραδοσιακά κτίρια που μένουν αχρησιμοποίητα μπορούν να χρησιμοποιηθούν, εάν ανακαινισθούν και αποκτήσουν την απαιτούμενη λειτουργικότητα.

Η επιχειρηματική δραστηριότητα της Αυτοδιοίκησης και η ιδιομορφία των επιχειρήσεων Ο.Τ.Α. δίνει προτεραιότητα στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών και ως εκ τούτου δυνατότητες παρέμβασης στις κοινωνικές διαδικασίες. Αυτό όμως δεν απαλλάσσει τις επιχειρήσεις των Ο.Τ.Α. από την υποχρέωση τους να κινούνται με τους όρους της αγοράς και να είναι ταυτόχρονα βιώσιμες, ανταγωνιστικές και ανταποδοτικές.

Η αποτελεσματική λειτουργία τους και η αποτελεσματικότερη υλοποίηση των στόχων τους επιβάλλουν να κινηθούν σε δυο επίπεδα και στο επίπεδο της αγοράς και στο κοινωνικό επίπεδο.

Οι αρμοδιότητες βέβαια αυτές συνοδεύονται πάντα από την οικονομική αυτοδυναμία και αυτοδιάθεση, που για την επιχείρηση σημαίνει δημιουργία ιδίων εσόδων, αυξημένων μεν κατά το ύψος των φόρων που θα κατέβαλαν αν φορολογούνταν, μειωμένων όμως κατά την αξία παραγωγής των κοινωνικού ενδιαφέροντος αγαθών.

Όσον αφορά δε τη λειτουργία των επιχειρήσεων οι επιχειρήσεις λειτουργούν με κανονισμούς, οι οποίοι προβλέπονται στο άρθρο 266 του Π.Δ. 410/95.

Οι οικονομοτεχνικές μελέτες, που έγιναν για τη σύσταση αυτών των επιχειρήσεων, στηρίζονταν ενίοτε σε ανύπαρκτα μεγέθη, με συνέπεια η πρόβλεψη εσόδων να οδηγεί στην λειτουργία παρεπόμενων δραστηριοτήτων, συνήθως αναψυκτηρίων και κατά συνέπεια το οικονομικό αποτέλεσμα να προέρχεται από δραστηριότητες, που δεν είχαν καμία σχέση με τον επιχειρηματικό ρόλο ή το έργο της επιχείρησης.

Σε όσες περιπτώσεις υπήρχαν μελέτες που ελάμβαναν υπόψη και τον κοινωνικό ρόλο των επιχειρήσεων Ο.Τ.Α. (αξιολόγηση του κοινωνικού ρόλου των επιχειρήσεων), υπάρχει στην υλοποίηση μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στις προβλέψεις για την σύσταση και την υλοποίηση του επενδυτικού ρόλου.

Η ισχύς του αναπτυξιακού νόμου 1262/82, μέχρι την τροποποίηση του από το νόμο 1892/90, που χορηγούσε επιπρόσθετη επιχορήγηση 15 ποσοστιαίων μονάδων στις επιχειρήσεις των Ο.Τ.Α. και απαιτούσε μειωμένη ίδια συμμετοχή του φορέα, έδωσε τη δυνατότητα σύστασης επιχειρήσεων Ο.Τ.Α. και στον τομέα των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Μέρος του κόστους αυτών των επενδύσεων επιχορηγείτο, μειώνοντας κατά το μέρος της επιχορήγησης το κόστος της επένδυσης, με το οποίο επιβαρυνόταν ο φορέας. Ταυτόχρονα, το κόστος επιμεριζόταν ανάμεσα στον φορέα και στην πολιτεία, που με τον τρόπο αυτό αναγνώριζε τον κοινωνικό ρόλο των επιχειρήσεων (κατά τη φάση σύστασης και ίδρυσης) και υποστήριζε την περιφερειακή ανάπτυξη, αφού κάθε αναπτυξιακός νόμος ρυθμίζει βασικές εθνικές επενδυτικές επιλογές για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Ο αναπτυξιακός νόμος 2601/1998, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει σήμερα, αντιμετωπίζει τις επενδύσεις των Ο.Τ.Α., όπως αυτές του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας.

Η κατάρτιση των επιπρόσθετων επιχορηγήσεων η μείωση των άμεσων επιχορηγήσεων, η έμφαση του νόμου στα φορολογικά κίνητρα, ο καθορισμός ελάχιστου ύψους παραγωγικής επένδυσης και η αυξημένη ίδια συμμετοχή έχει

ως συνέπεια την σύσταση επιχειρήσεων Ο.Τ.Α. χωρίς την υπαγωγή τους στον Αναπτυξιακό Νόμο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η σύσταση να γίνεται με ελάχιστο κεφάλαιο (χωρίς την υποχρέωση του άρθρου 8 του Ν 1599/86 για το ύψος και τον τρόπο που θα καλυφθεί το ποσοστό της ίδιας συμμετοχής), που δεν επαρκεί ούτε για την εκτέλεση μέρους των επενδυτικών έργων. Αυτό σε συνδυασμό με το ότι ο φορέας δεν μπορεί να επιχορηγήσει την επιχείρηση του, δημιουργεί χρηματοοικονομικά προβλήματα, τόσο κατά τη σύσταση όσο και κατά την λειτουργία της επιχείρησης.

Ως σήμερα οι επιχειρήσεις των Ο.Τ.Α. έχουν δραστηριοποιηθεί σε όλους τους τομείς παραγωγικών δραστηριοτήτων, σε όλη την ελληνική επικράτεια. Ο αριθμός τους ανέρχεται σε 167 και σχεδόν διπλασιάζεται (306), εάν συναθροιστούν οι δραστηριότητες, αφού οι περισσότερες επιχειρήσεις δεν είναι αποκλειστικού σκοπού. Οι επιχειρήσεις των Ο.Τ.Α. απασχολούν 1500 εργαζομένους. Ο αριθμός όμως των θέσεων εργασίας που έχουν δημιουργήσει είναι πολύ μεγαλύτερος, γιατί στον προηγούμενο αριθμό δεν υπολογίζεται το προσωπικό που απασχολείται εποχιακά, λόγω της φύσης και του αντικειμένου ορισμένων επιχειρήσεων.

7.2.3. Ο θεσμός των Δ.Ε.Π.Α.

Ο θεσμός των Δ.Ε.Π.Α. εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1980. Η πρώτη επιχείρηση πολιτιστικής ανάπτυξης ήταν αυτή της Καλαμάτας. Η νομική τους μορφή είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, το οποίο διέπεται από τις διατάξεις των άρθρων 205-225 του Ν 1065/80 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα όπως τροποποιήθηκαν και συμπληρώθηκαν με τις διατάξεις των άρθρων 28, 35-39, 42 και 46 του Ν 1416/84.

Οι Δ.Ε.Π.Α. προκειμένου να έχουν ευελιξία, εκτός του αυστηρού πλαισίου του Δημοσίου λογιστικού είναι Ν.Π.Ι.Δ. Σκοποί των επιχειρήσεων αυτών είναι:

- Η εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος πολιτιστικής ανάπτυξης της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, με ειδικότερους στόχους τη δημιουργία της απαραίτητης πολιτιστικής υποδομής, τη διάδοση και ανάπτυξη της καλλιτεχνικής παιδείας, τη στήριξη και διάδοση της σύγχρονης καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και την εξασφάλιση των συνθηκών που θα επιτρέψουν την άσκηση και ανάπτυξη των ατομικών δημιουργικών ικανοτήτων στο Χορό, τη Μουσική και στις Εικαστικές Τέχνες.
- Η προβολή, ανάπτυξη και διάδοση των τεχνών αυτών και η ανάπτυξη της συνεργασίας με τους πολιτιστικούς φορείς και το ερασιτεχνικό κίνημα της κάθε πόλης για την ενίσχυση της ερασιτεχνικής δημιουργίας και τη διεύρυνση των πρωτοβουλιών και των παρεμβάσεων τους.
- Η κατασκευή και διαχείριση χώρων κοινωνικών και πολιτιστικών λειτουργιών και λοιπών υπηρεσιών, καθώς και η πραγματοποίηση επενδύσεων για την ευρύτερη ανάπτυξη της περιοχής.

Με τις προγραμματικές συμβάσεις καθορίζεται ένα μακροχρόνιο πλαίσιο συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών και προσδιορίζονται οι τρόποι και οι διαδικασίες υλοποίησης αυτής της συμφωνίας, για την ουσιαστική και ολοκληρωμένη πολιτιστική ανάπτυξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής.

Με τους πολιτιστικούς θεσμούς που συγκροτούνται με τη σύμβαση αυτή αναπτύσσονται δραστηριότητες σε τρεις αλληλένδετους τομείς:

- α) στον τομέα της εκπαίδευσης
- β) στον τομέα της επιμόρφωσης και
- γ) στον τομέα της ψυχαγωγίας.

Το 1995 υπογράφηκαν νέες προγραμματικές συμβάσεις. Βασικές επιδιώξεις αυτού του προγράμματος είναι η αναγωγή των πολιτιστικών, πνευματικών και καλλιτεχνικών αγαθών, σε οργανικά στοιχεία της καθημερινής ζωής και η ενεργητική και συνειδητή συμμετοχή των πολιτών στην πολιτιστική ζωή του τόπου.

Οι ειδικότεροι στόχοι του προγράμματος είναι:

1. Η δημιουργία της απαραίτητης πολιτιστικής υποδομής.
2. Η διάδοση και η ανάπτυξη της καλλιτεχνικής παιδείας στους τομείς της μουσικής, του χορού, του κινηματογράφου και των εικαστικών τεχνών.
3. Η στήριξη και η διάδοση της σύγχρονης καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και η εξασφάλιση των συνθηκών που θα επιτρέψουν την άσκηση και την ανάπτυξη των ατομικών δημιουργικών ικανοτήτων στους αντίστοιχους τομείς.
4. Η προβολή, η ανάπτυξη και η διάδοση αυτών των τεχνών με τη διοργάνωση, παραγωγή και παρουσίαση πολιτιστικών εκδηλώσεων, καθώς και άλλων επιμορφωτικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.
5. Η ενίσχυση της τοπικής πνευματικής ζωής, του διαλόγου και της κριτικής σκέψης. Η προσπάθεια αποκατάστασης του λόγου στην εποχή της «εικονολατρίας».
6. Η δημιουργία νέας αναγκαίας υποδομής και η περαιτέρω ανάπτυξη της ήδη υπάρχουσας για την βελτίωση της ποιότητας της ζωής και τη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των κατοίκων της κάθε πόλης και ιδιαίτερα των νέων.
7. Η ανάπτυξη της συνεργασίας με τους πολιτιστικούς φορείς και τα ερασιτεχνικά συγκροτήματα κάθε πόλης και της ευρύτερης περιοχής και η παροχή με κάθε δυνατό τρόπο ηθικής και υλικής βοήθειας και τεχνικής υποστήριξης προς τους πολιτιστικούς φορείς της κάθε πόλης και της ευρύτερης περιοχής με στόχο την ενίσχυση της ερασιτεχνικής δημιουργίας και τη διεύρυνση του πεδίου των πρωτοβουλιών και των παρεμβάσεων τους.

Το οργανωτικό πλαίσιο των Δ.Ε.Π.Α. συνίσταται από ένα Διοικητικό Συμβούλιο, στο οποίο η πολιτική εξουσία της πόλης είναι η μειοψηφία (3 μέλη από το Δ.Σ.) και η μεγάλη πλειοψηφία ανήκει στους πολιτιστικούς φορείς. Υπάρχουν πολιτιστικοί φορείς που είχαν σχέση με τη μουσική, με τον

κινηματογράφο, κ.α.. Όλες αυτές οι πολιτιστικές δυνάμεις συμμετέχουν στη διοίκηση αυτού του οργανισμού μαζί με τη Δημοτική Αρχή. Μια ζωντανή παρουσία των δυνάμεων της πόλης μέσα στο Δ.Σ. της κάθε Δ.Ε.Π.Α., αλλά ταυτόχρονα και μια σύμπλευση της προσπάθειας του Δήμου με το ερασιτεχνικό κίνημα της πόλης, η οποία δυστυχώς έχει μείνει σήμερα στα χαρτιά μόνο, τουλάχιστον στο επίπεδο λήψης αποφάσεων και χάραξης στρατηγικού σχεδιασμού.

7.2.3.1. Κανονισμοί λειτουργίας των Δ.Ε.Π.Α.

Για την σωστότερη λειτουργία των Δ.Ε.Π.Α. προβλέπονται να ψηφισθούν οι παρακάτω κανονισμοί:

1. Εσωτερικός Κανονισμός Υπηρεσιών

Με τον κανονισμό αυτό καθορίζονται η οργάνωση, η διάρθρωση και οι αρμοδιότητες των υπηρεσιών της επιχείρησης και το ανώτατο όριο του προσωπικού της. Ο κανονισμός αυτός αποτελεί τον πιο αποφασιστικό παράγοντα στη συγκρότηση της βάσης για την υλοποίηση των στόχων της. Είναι ο πρώτος κανονισμός που συντάσσεται και ψηφίζεται από το διοικητικό Συμβούλιο και εγκρίνεται από το Δημοτικό, σύμφωνα με όσα ορίζει ο νόμος.

2. Κανονισμός Διαχείρισης

Ο κανονισμός αυτός προσδιορίζει τον τρόπο διαχείρισης των οικονομικών δραστηριοτήτων της επιχείρησης. Αναφέρεται δηλαδή, στις διαδικασίες εισπράξεων, πληρωμών, σύνταξης προϋπολογισμού, ισολογισμού και τον τρόπο εκτέλεσης έργων και προμηθειών. Συντάσσεται και ψηφίζεται από το Διοικητικό Συμβούλιο και εγκρίνεται από το Δημοτικό.

3. Κανονισμός Προσωπικού

Σκοπός του κανονισμού αυτού είναι η ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων των απασχολουμένων στις Δ.Ε.Π.Α. και οι σχέσεις της με τους συνεργάτες της, οι οποίες βασίζονται στις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της καλής πίστης και της ειλικρινούς συνεργασίας. Οι διατάξεις του

κανονισμού στηρίζονται στις βασικές αρχές των εργαζομένων στον ιδιωτικό τομέα, με συμβάσεις ορισμένου ή αορίστου χρόνου.

4. Όργανα Διοίκησης

1. Διοικητικό Συμβούλιο των Δ.Ε.Π.Α.

Μετά από τροποποίηση της συστατικής πράξης των Δ.Ε.Π.Α., η διοίκησή τους θα ασκείται από 7μελή Δ.Σ. στα οποία θα μετέχουν:

- Δύο (2) Δημοτικοί Σύμβουλοι
- Ένας (1) εκπρόσωπος του ΥΠ.ΠΟ.
- Δύο (2) Δημότες με πείρα και γνώσεις σχετικές με το αντικείμενο της επιχ/σης
- Ένας (1) εκπρόσωπος των εργαζομένων
- Ένας (1) εκπρόσωπος κοινωνικού φορέα της περιοχής

Τα αναπληρωματικά μέλη ορίζονται από τα όργανα που διορίζουν και τα τακτικά μέλη.

2. Καλλιτεχνικός Διευθυντής

Την ευθύνη για τη σύνταξη του προγράμματος, το περιεχόμενο των εκδηλώσεων, την μετάκληση των καλλιτεχνών, την επιλογή των ειδικών συνεργατών για την υποστήριξη του θεσμού και γενικότερα για τον όλο σχεδιασμό και την υλοποίηση του έχει ο Καλλιτεχνικός Δ/ντής, ο οποίος ορίζεται από το Δ.Σ. των Δ.Ε.Π.Α., με την σύμφωνη γνώμη του ΥΠ.ΠΟ.

Ο Καλλιτεχνικός Δ/ντης υποχρεούται να υποβάλλει τις γενικές κατευθύνσεις του προγραμματισμού και του προϋπολογισμού των εκδηλώσεων και των άλλων δραστηριοτήτων κάθε έτος, καθώς και τις ανάγκες του σε προσωπικό και τεχνική υποστήριξη, τον μήνα Οκτώβριο στο Δ.Σ. προς έγκριση. Για κάθε έτος έχει την υποχρέωση να υποβάλλει οικονομικό απολογισμό και απολογισμό δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων με όλα τα αναγκαία στοιχεία.

3. Διευθυντές Τομέων

(α) Προσόντα

Οι Διευθυντές των τομέων των κάθε Δ.Ε.Π.Α. πρέπει να έχουν τα προσόντα που ορίζουν οι αντίστοιχες διατάξεις για τους διευθυντές Σχολών

Χορού και Ωδείων, και να είναι προσωπικότητες με εξαιρετη προσφορά στο χώρο της μουσικής ή του χορού και με αξιόλογη εμπειρία σε αντικείμενα συναφή με τις δραστηριότητες των τομέων.

Ο Διευθυντής του Τομέα Εικαστικών Τεχνών πρέπει να έχει τα ακόλουθα προσόντα:

- Πτυχίο Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών ή ισότιμου Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος της αλλοδαπής και
- Ειδίκευση ή εμπειρία αποδεικνυόμενη από αξιόλογη επιστημονική ή επαγγελματική απασχόληση σε αντικείμενα συναφή με τις δραστηριότητες του τομέα.
- Ειδίκευση ή εμπειρία, από αξιόλογη επαγγελματική απασχόληση σε αντικείμενα συναφή με τις δραστηριότητες του τομέα και
- Κατά προτίμηση πτυχίο Ανωτάτων Σπουδών.

(β) Αρμοδιότητες

Οι διευθυντές των Τομέων, που ορίζονται από το Δ.Σ. των Δ.Ε.Π.Α., έχουν την ευθύνη για τη σύνταξη του προγράμματος, το περιεχόμενο των εκδηλώσεων, την μετάκληση των καλλιτεχνικών σχημάτων, την επιβολή των ειδικών συνεργατών και του διδακτικού προσωπικού και γενικότερα για τον όλο σχεδιασμό της πολιτιστικής πολιτικής του Τομέα τους και την υλοποίησή τους.

Η θητεία των Διευθυντών των Τομέων είναι τριετής.

Ο Δ/ντης κάθε τομέα υποχρεούται να υποβάλλει τις γενικές κατευθύνσεις του προγραμματισμού και του προϋπολογισμού όλων των δραστηριοτήτων κάθε έτος, καθώς και τις ανάγκες του σε προσωπικό και την τεχνική υποστήριξη, τον μήνα Οκτώβριο στο Δ.Σ. προς έγκριση. Μέσα στο πλαίσιο των εγκεκριμένων γενικών κατευθύνσεων του προγραμματισμού και του προϋπολογισμού έχει την ευθύνη της συγκεκριμενοποίησης των εκδηλώσεων και της επιλογής των συνεργατών, με την υποχρέωση ενημέρωσης του Δ.Σ.

Για κάθε έτος πρέπει να υποβάλλει οικονομικό απολογισμό και απολογισμό δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων του τομέα του με όλα τα αναγκαία στοιχεία.

Διακοπή της σύμβασης του Διευθυντή πριν τη λήξη της θητείας του μπορεί να γίνει μετά από αιτιολογημένη απόρριψη του απολογισμού του με πλειοψηφία $\frac{3}{4}$ του συνόλου των μελών του Δ.Σ.

7.2.3.2. Οικονομικοί πόροι – χρηματοδότηση των Δ.Ε.Π.Α.

Οι Δ.Ε.Π.Α., προκειμένου να ανταποκριθούν σε όλες τις οικονομικές απαιτήσεις διαθέτουν κάποιους θεσμοθετημένους πόρους, παράλληλα με τα έσοδά της. Σύμφωνα με τις προγραμματικές συμβάσεις, οι πόροι για τη λειτουργία των Δ.Ε.Π.Α. προέρχονται κυρίως:

- (α) από το Υπουργείο Πολιτισμού.
- (β) από τον τακτικό προϋπολογισμό του κάθε Δήμου.
- (γ) από τα έσοδα της επιχείρησης.
- (δ) από προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Είναι επίσης δυνατή η χρηματοδότηση από άλλους φορείς του δημοσίου τομέα, το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων, διεθνείς οργανισμούς και άλλα νομικά ή φυσικά πρόσωπα (χορηγίες κ.α.), καθώς και από τη σύναψη προγραμματικών συμβάσεων με άλλους φορείς.

Με ειδικές ανά διετία συμφωνίες των συμβαλλομένων μερών θα προσδιορίζεται το επιπλέον ύψος της χρηματοδότησης για την εκτέλεση της Προγραμματικής Συμφωνίας κατά τα επόμενα χρόνια της ισχύος της, με βασικό κριτήριο την εξέλιξη του προγράμματος, τους ρυθμούς υλοποίησης των προβλεπόμενων νέων δραστηριοτήτων και τις διαμορφούμενες κάθε φορά οικονομικές συνθήκες.

Διαφορετικά, το ύψος της χρηματοδότησης θα προσδιορίζεται αυτόματα σύμφωνα με το τελευταίο επιχορηγούμενο ποσό προσαυξημένο με το 75% του συνολικού πληθωρισμού της παρελθούσας διετίας.

Σε περίπτωση που απαιτείται η συνδρομή και άλλων φορέων του δημόσιου τομέα για την υλοποίηση της Προγραμματικής Σύμβασης, το ΥΠ.ΠΟ. αναλαμβάνει την υποχρέωση να υποβοηθήσει, παρεμβαίνοντας με ενέργειες που απαιτούνται προς τους φορείς αυτούς.

7.2.3.3. Δ.Ε.Π.Α. και ερασιτεχνικοί πολιτιστικοί φορείς

Οι Δήμοι και οι Δ.Ε.Π.Α. είναι υποχρεωμένοι, βάσει των προγραμματικών συμβάσεων, να συνεργάζονται με τους πολιτιστικούς φορείς και με αντιστοιχούς εκπαιδευτικούς φορείς της πόλης και της ευρύτερης περιοχής.

Οι Δ.Ε.Π.Α., σαν ο ισχυρότερος πολιτιστικός φορέας της πόλης, πρέπει να ενισχύει με όλους τους δυνατούς τρόπους τις πρωτοβουλίες των ερασιτεχνικών πολιτιστικών συλλόγων και να μεριμνά για την εξασφάλιση όλων των πρόσφορων μέσων, που θα τους επιτρέψουν να αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους, σεβόμενη ωστόσο την αυτονομία του κάθε φορέα.

Οι ερασιτεχνικοί φορείς πρέπει να στηρίζονται τεχνικά και ηθικά από την κάθε Δ.Ε.Π.Α.

Οι Δ.Ε.Π.Α. επιχορηγούν κάθε χρόνο τους ερασιτεχνικούς πολιτιστικούς φορείς των πόλεων, αναγνωρίζοντας την μέχρι τώρα πλούσια πολιτιστική προσφορά τους, με βάση το ετήσιο πρόγραμμα πολιτιστικών εκδηλώσεων τους και τη διατήρηση από την πλευρά τους ενός υψηλού επιπέδου πολιτιστικής παρουσίας στην πόλη. Τα ποσά της επιχορήγησης καθορίζονται κάθε φορά με απόφαση του Δ.Σ. των Δ.Ε.Π.Α. και καταβάλλονται σταδιακά σύμφωνα με τους ρυθμούς υλοποίησης του προγράμματος του αντίστοιχου φορέα.

Επίσης οι Δ.Ε.Π.Α. συνεργάζονται με τους πολιτιστικούς φορείς για την πραγματοποίηση κοινών εκδηλώσεων και τη διοργάνωση άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων της πόλης, όπως αντιπροσώπευσης της πόλης σε διεθνείς εκδηλώσεις αδελφοποιήσεων κ.λπ.

7.2.4. Ο θεσμός των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.

Στην αρχή της δεκαετίας του '80 το έδαφος ήταν αρκετά ώριμο για τη δημιουργία δημοτικών θεάτρων. Η αναγκαιότητα και η σκοπιμότητα ύπαρξης δημοτικών θεάτρων, προήλθε από την επιτυχημένη λειτουργία των διαφόρων πολιτιστικών συλλόγων και κυρίως από την επιτυχημένη πορεία των ερασιτεχνικών θεατρικών σχημάτων.

Έτσι, το 1982 ιδρύθηκαν με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, τα πρώτα Δημοτικά Θέατρα, υπό μορφή Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου, υπό την εποπτεία του Δήμου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 137 του νόμου 1065/1981. Σκοπός του δημοτικού θεάτρου είναι η προβολή και ανάπτυξη της ελληνικής θεατρικής παραγωγής και γενικά η ουσιαστική πολιτιστική αποκέντρωση στο χώρο της θεατρικής Τέχνης. Η δημιουργία επίσης Δραματικής Σχολής και παιδικού θεάτρου, κατά περίπτωση.

Η λειτουργία όμως του Δημοτικού Θεάτρου ως Ν.Π.Δ.Δ., δηλαδή σαν υπηρεσία του Δήμου, στερούσε την απαραίτητη ευελιξία και δημιούργησε πολλά γραφειοκρατικά προβλήματα.

Η ανάγκη θεατρικής αποκέντρωσης και πολιτιστικής αναβάθμισης της περιφέρειας οδήγησε το 1983 το Υπουργείο Πολιτισμού στη δημιουργία του θεσμού των Δημοτικών Περιφερειακών Θεάτρων, ως Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου.

Ο θεσμός των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. υπήρξε ο πρώτος πανελληνίως οργανωμένος πολιτιστικός θεσμός. Πρόκειται για ένα πρωτοποριακό θεσμό για τα θεατρικά πράγματα της χώρας μας και την πολιτιστική αποκέντρωση. Η συμμετοχή τους στο θεατρικό γίνεσθαι, με μια παρουσία δυναμική και αυτόνομη ταυτόχρονα, πρόσφερε αρκετά στο ελληνικό θέατρο και στη θεατρική αποκέντρωση.

Για να μπορέσει ο θεσμός να αντεπεξέλθει στις δυσκολίες, να προσαρμοστεί στη σημερινή πραγματικότητα, να γίνει ανταγωνιστικός και να επιβιώσει, ήταν αναγκαία μια ριζική μεταβολή στον οργανωτικό, καλλιτεχνικό και οικονομικό τομέα, καθώς και στη σχέση των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. με το ΥΠ.ΠΟ. και τους ίδιους τους Δήμους.

Τα διάφορα νομικά προβλήματα που προέκυψαν από την τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. επιλύθηκαν με την υπογραφή των προγραμματικών συμβάσεων μεταξύ του ΥΠ.ΠΟ., των Ο.Τ.Α. και των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.

7.2.4.1. Θεσμικό πλαίσιο

Στις Προγραμματικές Συμβάσεις ίδρυσης των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. προσδιορίζονται οι τρόποι και οι διαδικασίες υλοποίησης της συμφωνίας αυτής που αποσκοπεί, με την ενεργή και συντονισμένη παρέμβαση και συμμετοχή των συμβαλλομένων, στην ουσιαστική και ολοκληρωμένη θεατρική ανάπτυξη της κάθε πόλης και της ευρύτερης περιοχής και συγκεκριμένα:

- Να δημιουργηθεί η απαραίτητη θεατρική υποδομή.
- Να βελτιωθεί το επίπεδο της παρεχόμενης θεατρικής και γενικότερα καλλιτεχνικής παιδείας σε όλα τα επίπεδα.
- Να ενισχυθεί και να τονιστεί η καλλιτεχνική ζωή της πόλης και της ευρύτερης περιοχής, ώστε να υπάρξουν δυνατότητες για συνολική πολιτιστική άνθιση και ανάπτυξη.
- Να ενεργοποιηθεί το ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής συμμετέχοντας στις διαδικασίες για τη θεατρική και γενικότερη πολιτιστική ανάπτυξη και την τόνωση της καλλιτεχνικής ζωής.
- Να συστηματοποιηθεί η συνεργασία των τοπικών καλλιτεχνικών δυνάμεων με τις καλλιτεχνικές δυνάμεις της υπόλοιπης περιφέρειας, αλλά και του κέντρου και του εξωτερικού, για τον εμπλουτισμό της καλλιτεχνικής και ιδιαίτερα της θεατρικής δραστηριότητας.

Με τη νέα Προγραμματική Σύμβαση προσθέτονται και τα εξής σημεία:

- Να αναληφθεί ουσιαστικά από τους ίδιους τους καλλιτέχνες και άλλους ειδικούς το έργο της θεατρικής δραστηριότητας, τόσο από πλευράς προγραμματισμού όσο και υλοποίησης.

- Να προβληθεί, αναπτυχθεί και διαδοθεί η θεατρική τέχνη, με την παραγωγή, οργάνωση και παρουσίαση θεατρικών παραστάσεων, καθώς και άλλων παραπλεύρων εκδηλώσεων.

Οι πολιτιστικοί θεσμοί που συγκροτούνται με τις Προγραμματικές Συμβάσεις αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους σε τρεις αλληλένδετους τομείς:

- (α) τον εκπαιδευτικό,
- (β) τον επιμορφωτικό και
- (γ) τον ψυχαγωγικό.

Στόχος των Προγραμματικών Συμβάσεων είναι να συνδυαστούν οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, επαγγελματικές και ερασιτεχνικές, με ένα σύνολο επιμορφωτικών πρωτοβουλιών, όπως σεμινάρια, εργαστήρια, διαλέξεις κ.α. και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, όπως εκθέσεις και φεστιβάλ, ώστε να καλλιεργηθεί η ευαισθησία και η αγάπη για τη θεατρική τέχνη στο κοινό και ιδιαίτερα στους νέους.

Δεκατρία χρόνια μετά την καθιέρωση του θεσμού των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., το πλαίσιο λειτουργίας τους τροποποιήθηκε. Οι βασικές αλλαγές ήταν οι εξής:²⁷²

- Συμβάσεις βετούς ισχύος και όχι 10ετούς, όπως ήταν οι αρχικές.
- Αύξηση της επιχορήγησης του ΥΠ.ΠΟ. από 35 σε 50 εκατ. δρχ., υπό την προϋπόθεση ότι θα μετέχει ισόποσα και ο οικείος Δήμος.
- Σε 4 από τα 14 ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. και συγκεκριμένα της Πάτρας, Λάρισας, Καλαμάτας και Ιωαννίνων, η επιχορήγηση θα ανερχόταν στα 70 εκατ. δρχ. Η επιλογή των συγκεκριμένων ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. έγινε με τη συνεκτίμηση ορισμένων δεδομένων, όπως η αρχαιότητα, η καλλιτεχνική προϊστορία, η οικονομική συμμετοχή των Δήμων κ.α.
- 7μελές Δ.Σ., με υποχρεωτική συμμετοχή ενός εκπροσώπου του ΥΠ.ΠΟ.
- Κατάργηση της καλλιτεχνικής επιτροπής.
- Προσδιορισμός και αύξηση των αρμοδιοτήτων του Διευθυντή.

²⁷² Εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», *Αλλάζει η λειτουργία των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.*, Αθήνα 4-6-96

- Υποχρεωτική επιπλέον επιχορήγηση, σε περίπτωση ανάθεσης συγγραφής νέου θεατρικού έργου σε δόκιμο συγγραφέα, ή σε βραβευθέντα από τον κρατικό διαγωνισμό, καθώς και στην περίπτωση ανταλλαγής θεατρικών παραστάσεων με θέατρα του εξωτερικού, και συμμετοχή σε αναγνωρισμένου κύρους διεθνή Φεστιβάλ.
- Δυνατότητες επιπλέον επιχορήγησης για ανάθεση μετάφρασης αρχαίου δράματος ή ξένου έργου και
- Έκτακτες επιχορηγήσεις στα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., που βάσει κριτηρίων, παρουσιάζουν μεγάλο και αποδοτικό έργο.

Στο πλαίσιο αυτών των αλλαγών, που αποφάσισε το ΥΠ.ΠΟ., όλα τα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. και οι αντίστοιχοι Δήμοι κλήθηκαν να υπογράψουν νέες Προγραμματικές Συμβάσεις. Οι αλλαγές που έγιναν αναφέρονται κυρίως στον οικονομικό και διοικητικό τομέα.

Η νέες Προγραμματικές Συμβάσεις χαρακτηρίζονται ως πλαίσιο σύμβασης και το περιεχόμενό τους μπορεί να εξειδικεύεται κάθε φορά με ειδικότερες συμφωνίες μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, στις οποίες είναι δυνατή η συμμετοχή και των άλλων φορέων του δημόσιου τομέα, εφόσον αυτό κριθεί αναγκαίο κατά την εκτέλεση του προγράμματος από τα συμβαλλόμενα μέρη.

Συμφωνείται λοιπόν, μεταξύ των συμβαλλομένων, η τήρηση ενός σαφούς προγράμματος δραστηριοτήτων του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. βάσει ενός καθορισμένου ετήσιου προγράμματος και κάτω από ορισμένους όρους λειτουργίας, που εξυπηρετούν κατά τον καλύτερο τρόπο τις δραστηριότητες αυτές. Η μη τήρηση του προγράμματος δραστηριοτήτων του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. αποτελεί καθοριστική αιτία διακοπής της σύμβασης και απομάκρυνσής του από το δίκτυο επιδοτούμενων περιφερειακών θεάτρων.

Θα πρέπει ακόμα να βεβαιώνεται από το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. και να πιστοποιείται από το ΥΠ.ΠΟ. η ύπαρξη της απαραίτητης υλικοτεχνικής υποδομής, όπως ορίζεται από τη σύμβαση.

7.2.4.2. Κανονισμοί λειτουργίας των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.

Για την ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., ψηφίζονται από το Διοικητικό Συμβούλιο της επιχείρησης οι εξής κανονισμοί:

1. Εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας

Στον οποίο περιγράφονται τα όργανα της διοίκησης, ο τρόπος λειτουργίας τους και οι σχέσεις μεταξύ τους.

2. Εσωτερικός κανονισμός υπηρεσιών

Με το κανονισμό αυτό, καθορίζεται η οργάνωση, η διάρθρωση και οι αρμοδιότητες των υπηρεσιών και το ανώτατο όριο του αριθμού του προσωπικού της.

3. Εσωτερικός κανονισμός προσωπικού

Με τον οποίο καθορίζονται οι κανόνες που διέπουν την πρόσληψη, τα προσόντα του προσωπικού και το πειθαρχικό δίκαιο.

4. Κανονισμός διαχείρισης

Στον οποίο περιγράφεται κυρίως η διαχειριστική λειτουργία του χρηματοοικονομικού τμήματος του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.

7.2.4.3. Οργανωτικό πλαίσιο των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.

Βάσει της ιδρυτικής προγραμματικής σύμβασης συντάσσεται ο πρώτος εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Σύμφωνα μ' αυτόν ως όργανα Διοίκησης της επιχείρησης ορίζονται το Διοικητικό Συμβούλιο και ο Καλλιτεχνικός Διευθυντής. Η Σύμβαση αυτή αναφέρεται μόνο στα απαιτούμενα προσόντα του Καλλιτεχνικού Διευθυντή του θεάτρου, ενώ οι αρμοδιότητές του, καθώς και του Δ.Σ. περιγράφονται αναλυτικά στον εσωτερικό κανονισμό που ψηφίζεται μετά την ίδρυση του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. από το ίδιο το Δ.Σ. του.

1. Διοικητικό Συμβούλιο

Με τις νέες προγραμματικές συμβάσεις το Δ.Σ. αποτελείται από 7 μέλη, τα οποία ορίζονται μαζί με τους αναπληρωτές τους κατά τις διατάξεις του Δ.Κ.Κ. (άρθρο 261, Π.Δ. 323/1989). Από τα μέλη αυτά, το ένα θα υποδεικνύεται από το ΥΠ.ΠΟ.

Το Δ.Σ. του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. αποφασίζει επί όλων των θεμάτων που αφορούν το θέατρο, ύστερα από πρόταση που υποβάλλει ο Διευθυντής, με εξαίρεση τα θέματα για τα οποία είναι αποκλειστικά αρμόδιος ο Διευθυντής Θεάτρου.

2. Διευθυντής Θεάτρου

Σύμφωνα με τη νέα προγραμματική σύμβαση, όπως και με την αρχική, ο Διευθυντής του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. πρέπει να προέρχεται από το χώρο του θεάτρου ή να έχει ασχοληθεί με θέματα θεάτρου επαγγελματικά και να έχει μία από τις εξής ιδιότητες:

- (α) Ηθοποιός, σκηνοθέτης, σκηνογράφος ή ενδυματολόγος με αναγνωρισμένη προσφορά στο επαγγελματικό θέατρο.
- (β) Θεατρικός συγγραφέας, μεταφραστής έργων, θεατρολόγος, κριτικός θεάτρου ή συνθέτης με επαγγελματική εργασία στο θέατρο. Παράλληλα πρέπει να έχει διοικητικές και οργανωτικές ικανότητες.

Η επιλογή του Διευθυντή γίνεται από το Δ.Σ. των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., μετά από δημόσια προκήρυξη, που δημοσιεύεται εκτός του τοπικού τύπου, σε μια εφημερίδα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης και κοινοποιείται στο ΥΠ.ΠΟ.

Η πρόσληψη του Διευθυντή γίνεται μετά από σύμφωνη γνώμη του ΥΠ.ΠΟ., μετά από γνωμοδότηση του αρμόδιου συλλογικού οργάνου. Η θητεία του είναι τριετής και μπορεί να ανανεώνεται.

Ο υποψήφιος για τη θέση του Διευθυντή, οφείλει μαζί με την αίτηση, να υποβάλλει φάκελο με τις γενικές και ειδικές προτάσεις του για το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., καθώς και ένα γενικό πλάνο προγραμματισμού για ολόκληρη τη θητεία του.

Ο Διευθυντής θεάτρου έχει οικονομικές αρμοδιότητες, αρμοδιότητα πρόσληψης καλλιτεχνικού προσωπικού και ειδικών συνεργατών, αλλά και αρμοδιότητα ελέγχου της εργασίας όλου του προσωπικού, που ασχολείται με το ανέβασμα των έργων και με κάθε παραγωγή γενικά του θεάτρου, καθώς και

αρμοδιότητα πειθαρχικής εξουσίας. Έχει επίσης κάθε αρμοδιότητα που έχει σχέση με τη λειτουργία των υπηρεσιών του θεάτρου, για τη λειτουργία του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., καθώς και την ευθύνη υλοποίησης του προγραμματισμού του.

3. Καλλιτεχνική Επιτροπή

Στον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., προβλέπεται διορισμός από το Δ.Σ., 5μελούς Καλλιτεχνικής Επιτροπής από πρόσωπα ευρύτερης μόρφωσης, που θα έχουν γνώσεις, πείρα ή ικανότητα για τα θεατρικά και γενικότερα καλλιτεχνικά πράγματα.

Στην 5μελή Επιτροπή συμπεριλαμβάνονται ο Καλλιτεχνικός Διευθυντής και εκπρόσωπος ηθοποιών που εκλέγεται από τη Γ.Σ. των ηθοποιών του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.

Μεταξύ των αρμοδιοτήτων της Καλλιτεχνικής Επιτροπής είναι και οι εξής:

- (α) Παρακολουθεί την κίνηση του Διεθνούς και Ελληνικού δραματολογίου και προτείνει το ρεπερτόριο ολόκληρης της καλλιτεχνικής περιόδου.
- (β) Γνωμοδοτεί για κάθε καλλιτεχνικό θέμα που τίθεται υπόψη της από το Δ.Σ., τον Πρόεδρο και τον Καλλιτεχνικό Διευθυντή.
- (γ) Φροντίζει για τη δημιουργία παράλληλων πολιτιστικών εκδηλώσεων με θεατρικές παραστάσεις, που έχουν σχέση με την παρουσίαση του έργου των συντελεστών της παράστασης.

Η Καλλιτεχνική Επιτροπή έχει λοιπόν συμβουλευτική γνώμη σε θέματα ρεπερτορίου, παράλληλων εκδηλώσεων και γενικότερα τρόπων δράσης για την προσέλκυση του κοινού στις θεατρικές παραστάσεις του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. ²⁷³

7.2.4.4. Πόροι - χρηματοδότηση

Τα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ., προκειμένου να ανταποκριθούν σε όλες τις οικονομικές απαιτήσεις, διαθέτουν και κάποιους θεσμοθετημένους πόρους, παράλληλα με τα τακτικά και έκτακτα έσοδά τους.

²⁷³ Εφημερίδα «ΘΑΡΡΟΣ», Η νέα Προγραμματική Σύμβαση για το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.Κ., Καλαμάτα 28-11-96

Έτσι, σύμφωνα με τις προγραμματικές συμβάσεις, οι πόροι για τη λειτουργία του θα προέρχονται κυρίως:

- (α) από το Υπουργείο Πολιτισμού.
- (β) από τον τακτικό προϋπολογισμό του Δήμου.
- (γ) από τα έσοδα του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. (παραστάσεις, εισιτήρια κ.λ.π.).
- (δ) από τυχόν άλλους φορείς του δημοσίου τομέα, όπως το πρόγραμμα των δημοσίων επενδύσεων και άλλα νομικά ή φυσικά πρόσωπα, από χορηγίες ή από διεθνείς οργανισμούς κ.α.

Με ειδικές συμφωνίες των συμβαλλομένων φορέων, θα μπορούσε να επαναπροσδιορίζεται το ύψος της χρηματοδότησης για την εκτέλεση της προγραμματικής σύμβασης κατά τα επόμενα χρόνια της ισχύος της, με βασικό κριτήριο την εξέλιξη του προγράμματος και τις διαμορφούμενες κάθε φορά οικονομικές συνθήκες.

Πέρα της βασικής επιχορήγησης το ΥΠ.ΠΟ. μετά από αξιολόγηση της αρμόδιας επιτροπής, μπορεί να επιχορηγήσει τα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. με επιπλέον ποσά, ως ειδική επιχορήγηση για τις εξής περιπτώσεις:

- (α) Ανάθεση συγγραφής ελληνικού θεάτρου.
- (β) Ανταλλαγή θεατρικών παραγωγών με έγκυρα θεατρικά σχήματα του εξωτερικού.
- (γ) Ανάθεση μετάφρασης αρχαίου δράματος ή ξένου έργου.
- (δ) την επιδειχθείσα δραστηριότητα του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. επί τη βάση ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών.

Τα έξοδα των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. είναι πολλά (παραγωγή έργων, περιοδείες, μόνιμο διοικητικό, τεχνικό, καλλιτεχνικό προσωπικό κ.α.) και οι εισπράξεις από τις παραστάσεις δεν μπορούν να τα καλύψουν. Γι' αυτό είναι σημαντικός ο ρόλος που διαδραματίζουν το ΥΠ.ΠΟ. και ο Δήμος. Γιατί μόνο με την οικονομική και ηθική ενίσχυσή τους θα μπορέσει να επιβιώσει.

Τα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. δεν είναι εμπορικές επιχειρήσεις με σκοπό το οικονομικό κέρδος. Είναι πολιτιστικοί οργανισμοί με σκοπό το πολιτιστικό κέρδος και το κοινωνικό όφελος. Το αποτέλεσμα του έργου τους μπορεί να μη

φαίνεται άμεσα, αλλά υπάρχει. Πρόκειται για μια σοβαρή επένδυση, που μακροπρόθεσμα θα φέρει και οικονομικά οφέλη.

7.3. ΤΟΠΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΟΤΗΤΑ

Η Τοπική Δημοσιότητα δεν συγκροτεί ένα αυτόνομο πεδίο αναφοράς, αλλά ένα σύνθετο επίπεδο, στο οποίο συναντώνται όλες οι αναπτυξιακές πρωτοβουλίες της Τ.Α. Μ' αυτή την έννοια, εδώ θα περιοριστούμε σε ορισμένες σκέψεις μόνο, που σκοπό έχουν να αναδείξουν αυτή τη διάσταση, η οποία πρέπει να είναι παρούσα σ' όλους τους τομείς δραστηριοποίησης ενός Δήμου.

Ως Τοπική Δημοσιότητα εννοούμε το δημόσιο τοπικό επίπεδο πληροφόρησης κι επικοινωνίας ανάμεσα στο Δήμο (ως οργανωμένη δομή), τους φορείς της πόλης και τους δημότες.

Αυτό το επίπεδο περιλαμβάνει όλα τα υπάρχοντα δίκτυα πληροφόρησης κι επικοινωνίας, από το πλέον απλό έγγραφο του Δήμου προς τους δημότες (κι αντιστρόφως), ως τα διάφορα θεσμοθετημένα (ή μη) σημεία συνάντησης του Δήμου με τους οργανωμένους φορείς και τους πολίτες (από την απλή σύσκεψη, την ώρα του πολίτη, ως τη Λαϊκή Συνέλευση).

Επομένως, η Τοπική Δημοσιότητα δεν ταυτίζεται με αυτό ή εκείνο το μέσο πληροφόρησης (π.χ. τις τοπικές εφημερίδες ή τα φυλλάδια που κατά καιρούς εκδίδει ο Δήμος), αλλά με το σύνολο των σημείων και των τρόπων που εκδηλώνεται η δημόσια ζωή στην πόλη.

Σήμερα, ο διάυλοι επικοινωνίας ενός Δήμου με τους δημότες και τους οργανωμένους φορείς της πόλης περιορίζονται στη «συνήθη διαδικασία».

- ✓ Σύνταξη της ανακοίνωσης.
- ✓ Τοιχοκόλλησή της στο Δημαρχείο.
- ✓ Κοινοποίηση στους γνωστούς φορείς της πόλης.
- ✓ Κοινοποίηση στον τοπικό ή Αθηναϊκό Τύπο και άλλα μέσα μαζικής πληροφόρησης.

Όμως σε τι ποσοστό των δημοτών κατορθώνει να φτάσει η πληροφορία;

Επίσης, ποιους διαύλους πληροφόρησης κι επικοινωνίας διαθέτει μια ορισμένη επιτροπή του Δήμου (π.χ. Κινηματογραφική Λέσχη), ώστε να κάνει γνωστό στους δημότες το νέο πρόγραμμα προβολών;

Και σ' αυτή την περίπτωση η διαδικασία είναι πάγια, με την προσθήκη ίσως του μέσου της αφίσας ή του ενημερωτικού φυλλαδίου.

Τέλος, το ίδιο πρόβλημα θα συναντήσει κι οποιαδήποτε εθελοντική ομάδα πολιτών επιθυμεί να κοινοποιήσει κάποια πρωτοβουλία της, να ασκήσει κριτική, να προβάλλει κάποιο ζήτημα ή να προτείνει κάποια λύση.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως οι δημοτικοί – δημόσιοι δίαυλοι επικοινωνίας, είναι αρκετά περιορισμένοι.

Οι δυσκολίες αυτές οδηγούν το Δήμο στη χρησιμοποίηση εναλλακτικών οδών. Συχνά χρησιμοποιείται το σχολείο και οι μαθητές / τριες ως «αγωγοί πληροφόρησης» των δημοτών, ακριβώς λόγω έλλειψης άλλων μέσων.

Το σχολείο αποτελεί όντως προνομιακό κανάλι, αλλά – κατά τη γνώμη μας – πρέπει να χρησιμοποιείται με φειδώ, να μη «φορτώνεται» υπερβολικά με πληροφορίες που δεν το αφορούν άμεσα, γιατί υπάρχει ο κίνδυνος της ακύρωσής του ως προνομιακού ιμάντα προς την τοπική κοινωνία, της άρνησής του δηλαδή να λειτουργεί ως μεταφορέας πληροφοριών.

Επομένως, πρόδηλη είναι η ανάγκη δημιουργίας, διάνοιξης πολλαπλών διαύλων πληροφόρησης κι επικοινωνίας με αμφίδρομη ροή από το Δήμο στους δημότες και τους φορείς κι αντιστρόφως, ώστε να πληροφορούνται αφενός οι δημότες για τις πρωτοβουλίες, τη δράση του Δήμου, αλλά κι αντιστρόφως να λαμβάνει ο Δήμος ανεμπόδιστα τα αιτήματα και τις προτάσεις των δημοτών.

Αποτελεί ίσως παράδοξο των ημερών μας, αλλά στην εποχή του θριάμβου και της κυριαρχίας των πληροφοριών, ο τοπικός δημόσιος αστικός χώρος επικοινωνίας να συρρικνώνεται συνεχώς.

Πράγματι, σήμερα η γιγάντωση των Μ.Μ.Ε. σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, έχει ακριβώς ως αποτέλεσμα την αποψίλωση – απονέκρωση της τοπικής διάστασης της επικοινωνίας.

Πλέον, οι κάτοικοι μιας αστικής περιοχής, οι δημότες, «επικοινωνούν» κυρίως (ή μόνο) μέσω των κεντρικών καναλιών. Αναγνωρίζονται μεταξύ τους, όχι μέσω της βιωματικής τους σχέσης σε τοπικό επίπεδο, αλλά μέσω της κεντρικής σκηνής.

Γνωρίζουν (όπως γνωρίζουν) το γενικό, αλλά ελάχιστα (ή καθόλου) το επιμέρους, το τοπικό. Λαμβάνουν ειδήσεις για τη μακρινή Ρουάντα, αλλά καμία είδηση για τη γειτονική πόλη ή χωριό.

Όμως, η αναζωογόνηση της τοπικής διάστασης της επικοινωνίας είναι στρατηγικής σημασίας, τόσο για την ποιότητα ζωής των δημοτών, όσο και για την έκβαση οποιασδήποτε τοπικής συλλογικής προσπάθειας βελτίωσης των συνθηκών ζωής.

Αν ο Δήμος δυσκολεύεται να πληροφορήσει τους δημότες για τα σημεία π.χ. συλλογής του χαρτιού προς ανακύκλωση ή κάποια επιτροπή πολιτισμού για μια σημαντική εκδήλωση, τότε η ίδια η τοπική ζωή συρρικνώνεται.

Η λύση στο πρόβλημα της διεύρυνσης του επιπέδου της τοπικής δημοσιότητας, δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατη. Π.χ. έκδοση μιας τοπικής εφημερίδας από το Δήμο ή ίδρυση κάποιου τοπικού σταθμού. Αντίθετα, αφορά το σύνολο του πλέγματος συνάντησης Δήμου – δημοτών.

Η πιθανή έκδοση μιας δημοτικής εφημερίδας είναι ένα μόνο μέσο, που δεν λύνει συνολικά το πρόβλημα.

Αντίθετα, στόχος πρέπει να είναι, όπως είπαμε, ένα διαρθρωμένο δίκτυο αμφίδρομης ροής πληροφοριών προς και από το δημότη. Αυτό το δίκτυο δεν αφορά μόνο κάποια σημεία, αλλά και πρωτοβουλίες επικοινωνίας (από τη Συνοικιακή Συνέλευση ως τη Γενική Λαϊκή Συνέλευση).

Ο στόχος ασφαλώς, δεν είναι απλώς η γνωστοποίηση αποφάσεων, αλλά και η ανίχνευση των δημοτικών αναγκών, η δημιουργία βημάτων έκφρασης, βημάτων διεκδίκησης για τους δημότες, η υπέρβαση της σημερινής παθητικοποίησης και ιδιώτευσης.

Σ' αυτή την κατεύθυνση μπορούν να εφαρμοστούν πλήθος πρωτοβουλιών, όπως:

- Δημιουργία σταθερών σημείων πληροφόρησης του δημότη σε δρόμους και πολυσύχναστα καταστήματα της πόλης, όπου με καλαίσθητη μορφή (και φυσικά όχι υπό τη μορφή του εγγράφου) θα αναρτώνται σημαντικές πληροφορίες που ο Δήμος κοινοποιεί στους δημότες.
- Τέτοια σημεία μπορεί να είναι όλα τα σχολεία του Δήμου, τα Κ.Α.Π.Η., τα υπόλοιπα δημοτικά κτίρια, οι κεντρικοί δρόμοι. Επίσης, η περιοδική χρήση των διαφημιστικών stands της πόλης.
- Αντιστρόφως, ανάρτηση «κουτιών» για τις προτάσεις – αιτήσεις των πολιτών σε επιλεγμένα καταστήματα. Δημιουργία γραφείου ή τηλεφωνικής γραμμής για την κατάθεση διαμαρτυριών, παρατηρήσεων, προτάσεων.
- Περιοδικές εκδόσεις του Δήμου με κάθε χρήσιμη πληροφορία για τις υπάρχουσες υπηρεσίες του (τηλέφωνα, διευθύνσεις, τρόπο λειτουργίας, κ.λ.π.).
- Σύνταξη ετήσιων καταλόγων ελεύθερων επαγγελματιών της πόλης με τηλέφωνα και διευθύνσεις.
- Διαφοροποιημένες κατά ηλικία δημοτών εκδόσεις με τις υπάρχουσες δημοτικές δομές που τους εξυπηρετούν.
- Διοργάνωση περιφερειακών, συνοικιακών συναντήσεων Δήμου – κατοίκων.
- Συνεργασία με τις υπάρχουσες τοπικές εφημερίδες, διερεύνηση της δυνατότητας συνεργασίας – ενοποίησής τους. Επιμόρφωση τοπικών στελεχών στον τομέα των εκδόσεων – Τύπου.

Τις περισσότερες φορές, η μαζική απεύθυνση στους δημότες είναι ανέφικτη, εφόσον ο Δήμος δεν διαθέτει μέσα τέτοιας εμβέλειας.

Προτιμότερη λοιπόν είναι η διαφοροποιημένη κατά ηλικία ή θεματική ενότητα πληροφόρηση. Η ταξινόμηση των θεμάτων κατά ηλικία και η εύρεση των κατάλληλων σημείων συνάντησης με τους δημότες.

Επίσης ο θεματικός διαχωρισμός των θεμάτων (π.χ. προγράμματα – πληροφορίες για την υγεία, τον αθλητισμό, κ.λ.π.) και η εύρεση του καταλληλότερου κάθε φορά μέσου.

Για το σκοπό αυτό, η δημιουργία ενός Γραφείου Τύπου ή Επικοινωνίας με τους δημότες, η επιμόρφωση των στελεχών του για τη μεθοδολογία και τους στόχους του, είναι – νομίζουμε – σημαντικό βήμα.

Την ίδια φροντίδα χρειάζεται και η αντίστροφη (και δυσκολότερη) ροή πληροφοριών, αιτημάτων από τους δημότες προς το Δήμο.

Ο κατάλογος ιδεών και προτάσεων σ' αυτόν τον τομέα, πρέπει να μείνει ανοιχτός και ν' αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού όλων των πολιτικών και διοικητικών στελεχών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

7.4. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

Τα Π.Π.Κ. συνήθως ανήκουν στη κατηγορία των Ν.Π.Δ.Δ. των Ο.Τ.Α. Διακρίνονται λοιπόν για το αυστηρό Νομικό καθεστώς που τα διέπει, γεγονός που προκαλεί προβλήματα οργανωτικής και χρηματοδοτικής φύσης.

Είναι γεγονός ότι τα ενεργά πολιτιστικά – πνευματικά κέντρα της Τ.Α. (συνολικά 372 σε όλη τη χώρα), παρ' ότι δεν επιδοτούνται έξωθεν, έχουν σημαντική παρουσία αφού μέσω αυτών πραγματοποιείται η όποια πολιτιστική παρέμβαση στην τοπική κοινωνία. Παρ' όλες τις ενδεχόμενες αντιρρήσεις σε πολλές περιπτώσεις, για την ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι ιδιαίτερα εκτός μεγάλων αστικών κέντρων τα ΝΠΔΔ αυτά συντελούν στο «ζωντάνεμα» της υπαίθρου, έχουν αναβιώσει ξεχασμένα τοπικά έθιμα και εν τέλει προσφέρουν τη μοναδική κάποιες φορές ψυχαγωγία στους κατοίκους, δεδομένου ότι σε μικρούς Δήμους όπου δεν υφίστανται (αλλά ούτε τέτοια δυνατότητα υπάρχει) ανάλογες δημοτικές επιχειρήσεις, τα ΝΠΔΔ αυτά είναι τα μοναδικά εργαλεία άσκησης πολιτιστικής πολιτικής στο Δήμο.

Σ' αυτή την υπάρχουσα κατάσταση ένα Π.Π.Κ. καλείται να λειτουργήσει και να σχεδιάσει την πορεία του μακροπρόθεσμα γεγονός άλλωστε που θα του εξασφαλίσει και την ενεργό ύπαρξή του.

Ένα Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο της περιφέρειας, παρά τα εμπόδια που θέτει ο γραφειοκρατικός παραλογισμός του δημοσίου λογιστικού, εξαιτίας της Νομικής του μορφής (Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου) και τα περιορισμένα οικονομικά — μόνος χρηματοδότης ο Δήμος — οφείλει να αντισταθεί στην καθημερινότητα και στις πρακτικές της εύκολης και χωρίς βάθος και αντίκρισμα προβολής του και να αναπτύσσει τη δική του πολιτιστική φιλοσοφία που επικεντρώνεται σε δύο σημεία:

α. στη δημιουργία πολιτιστικής υποδομής με οδηγό το όραμα μιας νέας ουσιαστικής πολιτιστικής κατάστασης και στόχο όχι τόσο το σημερινό αποτέλεσμα όσο το μελλοντικό προσδοκώμενο. Αυτή η προσπάθεια είναι διαρκής και επομένως αποκτά διαχρονική διάσταση, όπου πάνω στο σήμερα οικοδομείται το αύριο σε μια προοπτική συνεχούς βελτίωσης. Έτσι επιδιώκεται το ενδιαφέρον, αναζητείται το πρωτότυπο με στόχο να δημιουργηθεί η βάσιμη αλλά και συσσωρευτικά αυξανόμενη απαίτηση από το κοινό για ό,τι πνευματικότερο μπορεί να γευτεί,

β. στην προσφορά υψηλών πολιτιστικών ερεθισμάτων που αποβλέπουν όχι μόνο στην ψυχαγωγία που προσφέρει ένα συναισθηματικό υλικό, αλλά ταυτόχρονα επενεργούν στην ευεργετική δημιουργική διαδικασία σκέψης και στην ανάπτυξη ανάλογου προβληματισμού. Γιατί ο θεατής θα δει, θα κατανοήσει και θα αποσπάσει από αυτό που του προβάλλεται, ό,τι του επιτρέπει η συναισθηματική και διανοητική του εμπειρία. Όχι λοιπόν ανατροφοδότηση των διαμορφωμένων ήδη πολιτιστικών μορφωμάτων του κοινού, αλλά ανάταση και οράματα και προσπάθεια να ρυμουλκηθεί προς ανώτερες πολιτιστικές σφαίρες.

Με ποιους τρόπους το Πνευματικό Πολιτιστικό Κέντρο προσεγγίζει τους στόχους του;

- με τη μοναδικότητα των Εκδηλώσεων που πραγματοποιεί, ώστε αυτό να δίνει το δικό του στίγμα,

- με την ποιότητα των δραστηριοτήτων του σε όλα τα είδη της τέχνης και του πολιτισμού,

- με θεματικές οριοθετήσεις και κύκλους, ώστε οι εκδηλώσεις να αποκτούν φυσιογνωμία και να αρθρώνουν πολιτιστική άποψη και πρόταση,

- με την προσέγγιση του πολιτισμού από πολλές πλευρές και ποικίλες εκφράσεις.

Τι μέσα χρησιμοποιεί για να υλοποιήσει τους οραματισμούς του;

• Δημιουργία ενός Πολιτιστικού Εργαστηρίου και ανάπτυξη παράπλευρων δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τις τέχνες και το παιδί και

• Δημιουργία βιβλιοθήκης που στα πλαίσιά της θα συμπεριλάβει ειδική κατηγορία για το παιδικό βιβλίο με στόχο να φέρει τους μικρούς μαθητές σε επαφή με το εξωσχολικό βιβλίο, με τρόπο ζωντανό και διασκεδαστικό και να τους βοηθήσει να εξοικειωθούν με τον τρόπο λειτουργίας μιας βιβλιοθήκης και τη διαδικασία αναζήτησης και χρήσης των πληροφοριών. Οι εκθέσεις που θα οργανώνει με θέμα «παιδικό βιβλίο και εικονογράφηση του» και οι ομιλίες καλλιτεχνών και συγγραφέων που απευθύνονται στο παιδί θα συμπληρώνουν τη δραστηριότητα της βιβλιοθήκης.

– Οργάνωση κάθε χρόνο στο Δήμο ενός μικρού Φεστιβάλ με γνώρισμα του την άρθρωση των εκδηλώσεων (μουσικών, χορευτικών, θεατρικών) σε συγκεκριμένους θεματικούς άξονες.

– Παρεμβαίνει το κέντρο στα μουσικά πράγματα του τόπου μας με την προβολή ταλαντούχων καλλιτεχνών έξω από εμπορικά κυκλώματα.

– Ευαισθητοποιεί το κοινό και τους μαθητές της περιοχής στον εικαστικό χώρο με την διοργάνωση σειράς εκθέσεων και τη λειτουργία εικαστικού εργαστηρίου.

– Φέρνει σε επαφή το κοινό με τους δημιουργούς του λόγου και δίνει την ευκαιρία να αναπτυχθεί γόνιμος διάλογος και να εκτεθούν σύγχρονοι προβληματισμοί, οράματα και ανησυχίες μέσα από εκδηλώσεις.

– Αναπτύσσει ερευνητική και εκδοτική δραστηριότητα για θέματα που έχουν σχέση με την πλούσια ιστορία της περιοχής και με κοινωνικά σύγχρονα προβλήματα όπως είναι **η διάθεση του ελευθέρου χρόνου των μαθητών.**

Εκδοτικό ενδιαφέρον έχουν οι εκδηλώσεις λόγου που θα γίνονται στους χώρους του Κέντρου γιατί πιστεύουμε ότι κάθε εκδήλωση τέτοιας μορφής δεν πρέπει να εκπνέει με το πέρασ της.

7.4.1. Λίγα λόγια για τη στρατηγική

Αφού στοχεύσει στους «σωστούς» χρήστες (σε ποιους) και αφού προσδιορίσει τα «σωστά» προϊόντα ή υπηρεσίες (τι), ο οργανισμός καλείται στη συνέχεια να απαντήσει στο ερώτημα «πώς;». Πώς θα παίξει το παιχνίδι, πώς θα ασκήσει πολιτική, πώς θα προσφέρει τα σωστές υπηρεσίες στους σωστούς χρήστες. Πώς καταφέρνει ο οργανισμός από εδώ να φτάσει εκεί; Πού θέλει να βρεθεί;

Η απόφαση για το «πώς» είναι ισοδύναμη με το σχεδιασμό του συνόλου των δραστηριοτήτων του οργανισμού, από την προμήθεια των πρώτων υλών μέχρι και την εκροή των τελικών υπηρεσιών στους χρήστες – στόχους.²⁷⁴

Η σχεδίαση ενός άριστου συνόλου δραστηριοτήτων από οικονομικής άποψης, και η ανάπτυξη πολιτικών για τη λειτουργία της, είναι προφανώς σημαντικά ζητήματα για κάθε οργανισμό. Ωστόσο, αυτά δεν είναι ο πραγματικός πυρήνας της στρατηγικής. Στην πραγματικότητα, το να καθορίσει ποιες δραστηριότητες θα επιδιώξει είναι σχετικά εύκολο και απλό. Το μόνο που χρειάζεται να κάνει είναι να θέσει το ερώτημα: «Με δεδομένη την «αγορά» στην οποία ανήκω, ποιοι είναι οι βασικοί παράγοντες της επιτυχίας; Τι πρέπει να κάνω για να επιτύχω;». Οι απαντήσεις σε τέτοιου είδους ερωτήσεις πρέπει να παράγουν έναν ακριβή (και συχνά μακροσκελή) κατάλογο δραστηριοτήτων που πρέπει να επιδιωχθούν. Ωστόσο, η στρατηγική συνεπάγεται πολύ περισσότερα από την ανάπτυξη μεμονωμένων δραστηριοτήτων. Η στρατηγική πάνω απ' όλα είναι συνδυασμός αυτών των δραστηριοτήτων σ' ένα σύστημα που δημιουργεί την κατάλληλη συμβατότητα ανάμεσα στις ανάγκες του περιβάλλοντος και τις ενέργειες που κάνει ο

²⁷⁴ Βλ. σχετικά James Paul, Μάναντζμεντ Ολικής Ποιότητας, εκδ. Κλειδάριθμος, 1998, σ.σ. 138-139.

οργανισμός. Η στρατηγική θα είναι επιτυχημένη αν δημιουργεί ένα καλά ισορροπημένο σύστημα δραστηριοτήτων, που υποστηρίζουν και ενισχύουν η μια την άλλη και δίνουν στον οργανισμό τη δυνατότητα να επιτύχει τη συμβατότητα με το περιβάλλον του.

Ταυτόχρονα όμως, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι αυτή η «συμβατότητα» -ανάμεσα σ' αυτά που κάνει ο οργανισμός και αυτά που απαιτεί το περιβάλλον – συχνά αγνοείται επειδή θεωρείται στατική. «Τι θα γίνει αν αλλάξει το περιβάλλον;» ρωτούν κάποιοι. Σε μια τέτοια περίπτωση, ισχυρίζονται κάποιοι, οι οργανισμοί που πέτυχαν καλό ταίριασμα με το προηγούμενο περιβάλλον θα εξαφανιστούν μέσα στο νέο περιβάλλον, όπως οι δεινόσαυροι. Όσο κι αν αυτό το επιχείρημα έχει αξία, απαιτεί προσεκτική ερμηνεία. Το σημείο που πρέπει να προσεχτεί δεν είναι ότι ένας οργανισμός πρέπει να έχει ενδοιασμούς ως προς την επίτευξη συμβατότητας με το περιβάλλον του, αλλά ότι αυτός χρειάζεται να δημιουργήσει το κατάλληλο ταίριασμα με το σημερινό περιβάλλον του, ενώ παράλληλα χρειάζεται να διατηρήσει αρκετή ευελιξία, ώστε να ανταποκριθεί στις αλλαγές που θα σημειωθούν σ' αυτό το περιβάλλον.

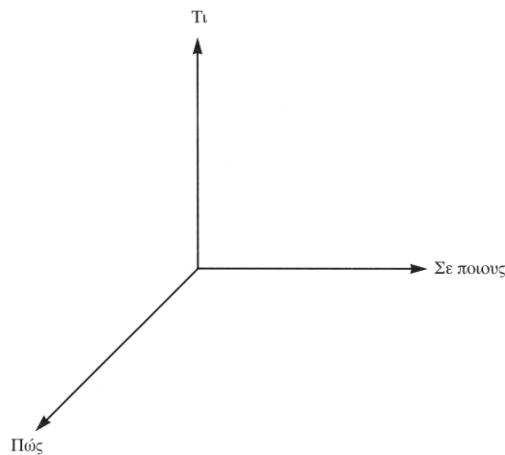
7.4.1.1. Η ουσία της στρατηγικής

Η στρατηγική, καθώς και η τέχνη και η ικανότητα να τη δημιουργείς δεν χρειάζεται να είναι τόσο περίπλοκη. Στην ουσία, η δημιουργία μιας στρατηγικής περιλαμβάνει τρία βήματα:

1. Δημιουργία όσο το δυνατόν περισσότερων ιδεών σχετικά με το σε ποιους θα στοχεύσουμε, τι θα παράγουμε και πώς θα το επιτύχουμε αυτό.
2. Επιλογή απ' αυτό το σύνολο ιδεών εκείνων που θα επιδιώξει να υλοποιήσει ο οργανισμός και απόρριψη εκείνων των ιδεών που δεν θα επιδιώξει να υλοποιήσει.

3. Εφαρμογή της ιδέας (ή των ιδεών) που επιλέχθηκαν, ενώ παράλληλα τηρείται μια ευέλικτη στάση απέναντι στις αλλαγές που συμβαίνουν στο περιβάλλον έξω από τον οργανισμό.

7.4.1.2. Ο χάρτης θέσεων στρατηγικής του Π.Π.Κ.

Οι θέσεις στρατηγικής αναπτύσσονται σε τέσσερις άξονες παρέμβασης:

- A) Στον θεσμικό
- B) Στις υποδομές
- Γ) Στον επιμορφωτικό
- Δ) Στον επικοινωνιακό

7.4.2. Προβλήματα και προοπτικές των Πνευματικών Πολιτιστικών Κέντρων

Ως βασικά προβλήματα ενός Περιφερειακού Πνευματικού Πολιτιστικού Κέντρου, συνήθως αναγνωρίζονται τα εξής:

1. Η παντελής έλλειψη στελέχωσης
2. Η ανυπαρξία ειδικών και έμπειρων προσώπων τόσο σε επίπεδο διοικητικών υπαλλήλων του Δήμου αιρετών όσο και σε επίπεδο εθελοντών από την τοπική κοινωνία (συλλόγους κ.λ.π.)
3. Το σφικτό λόγω του δημοσίου χαρακτήρα του νομικού πλαισίου που δεν του επιτρέπει δυνατότητα ευελιξίας

4. Η ανυπαρξία συνήθως οικονομικών πόρων
5. Η εσωστρέφεια των κατοίκων, διότι δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι υπηρεσίες ενός Πνευματικού Κέντρου είναι εντάσεως κοινού και οι αντιλήψεις που κυριαρχούν π.χ. όπως «να φτιάξουμε το χωριό μας», «να κάνουμε εκδηλώσεις για να περνάμε καλά στις διακοπές μας», δεν μας επιτρέπουν ριζικές και μακρόπνοες επεμβάσεις.

7.4.2.1. Πλεονεκτήματα ενός Π.Π.Κ.

1. Βρίσκεται στο αρχικό στάδιο δημιουργίας του (αφορά τα Πνευματικά Κέντρα που πρωτοϊδρύονται). Αυτό του επιτρέπει να σχεδιάσει σωστά τις δραστηριότητες του και να θέσει σε υγιείς βάσεις εξ' αρχής την ανάπτυξή του.
2. Οι Δημότες αλλά και οι προερχόμενοι από τον Δήμο αγαπούν τον τόπο τους και μπορούν να ενεργοποιηθούν και να συσπειρωθούν γύρω στα Π.Π.Κ. στα μεγάλα αστικά κέντρα που βρίσκονται σε σωστή βάση και με σωστή προοπτική (αφορά κυρίως μικρομεσαίους αγροτικούς Δήμους).

7.4.2.1. Αποστολή – Σκοποί του Π.Π.Κ.

Οι σκοποί ενός Δημοτικού Πνευματικού – Πολιτιστικού Κέντρου προσδιορίζονται στην ιδρυτική απόφαση του Περιφερειακού Δ/ντή που επικυρώνει το καταστατικό ίδρυσής του και την αντίστοιχη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου και ποικίλλουν από τόπο σε τόπο. Οι άξονες συνήθως, πάνω στους οποίους κινούνται είναι οι εξής:

A) Η ανάδειξη και εν γένει προώθηση πνευματικών – πολιτιστικών – καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων των δημοτών.

B) Η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, ομιλιών διαλέξεων πνευματικού περιεχομένου, ημερίδων με συγκεκριμένο αντικείμενο, που κάθε φορά προσδιορίζεται.

Γ) Η συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού, την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση και την Περιφέρεια για την ανάδειξη, προστασία και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί ενός ΠΠΚ, προϋποθέσεις και ταυτόχρονα επιδιώξεις είναι:

1. Ενεργοποίηση - συμμετοχή των Δημοτών.
2. Συνεργασία ουσιαστική με τους συλλόγους της περιοχής.
3. Η δυνατή οργανωτική δομή.
4. Συνεργασίες σε Εθνικό και Διεθνές επίπεδο με ανθρώπους του πολιτισμού και αθλητισμού και με αντίστοιχες δομές του δημοσίου και εθελοντικού τομέα.
5. Οικονομική ευρωστία μέσω της εξεύρεσης πηγών οικονομικών πόρων.
6. Ισόβαρης ανάπτυξη του επιμορφωτικού και ψυχαγωγικού τομέα. Αυτό σημαίνει ότι κάθε εκδήλωση, κάθε δραστηριότητα, θα έχει το επιμορφωτικό και το καλλιτεχνικό ή αθλητικό ή ψυχαγωγικό σκέλος.
7. Όλες οι εκδηλώσεις να συνδέονται οριζόντια και κάθετα μεταξύ τους. Δηλαδή η κάθε μία να είναι συνέχεια της άλλης και να χαρακτηρίζονται από εσωτερική ενότητα και συνάφεια ως προς το περιεχόμενο και το σκοπό που επιδιώκουν. Επίσης πρέπει να ξεφύγουμε από τη διαστρεβλωτική λογική διαχωρισμού των εκδηλώσεων σε ποιοτικές και ψυχαγωγικές. Ποιοτικές οφείλουν να είναι όλες οι εκδηλώσεις.

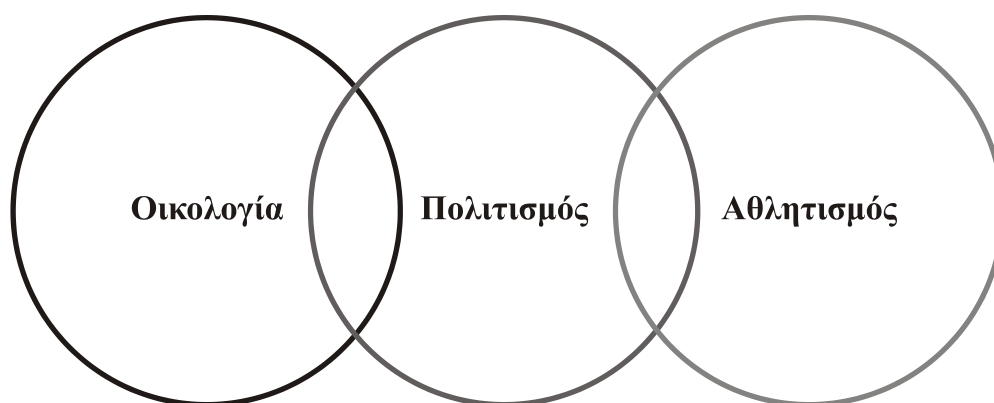
7.4.3 Προγραμματισμός δραστηριοτήτων Π.Π.Κ.

Προκειμένου ν' επιτευχθούν όλα τα παραπάνω χρειάζεται ένας σχεδιασμός και προγραμματισμός τουλάχιστον σε χρονικό ορίζοντα τριετίας.

Επειδή κύριο εργαλείο της πολιτικής ενός ΠΠΚ είναι ο θεσμός του φεστιβάλ (η χρονική περίοδος που θα πρέπει να γίνεται συνήθως είναι οι καλοκαιρινοί μήνες, γιατί οι Δήμοι της ελληνικής περιφέρειας γεμίζουν κόσμο, αποτελούν το αποκορύφωμα όλων των εκδηλώσεων του χειμώνα και ταυτόχρονα η αφετηρία και το ιδεολογικό στίγμα για τις εκδηλώσεις του επόμενου χειμώνα).

7.4.3.1. Γενικοί κανόνες - Άξονες επιλογής δραστηριοτήτων

1. Ποιότητα - καλλιτεχνική ή αθλητική αρτιότητα – μαζικότητα.
2. Εσωτερική συνοχή και συνάφεια κατά τρόπο κάθετο (δηλαδή με το προηγούμενο και επόμενο χρόνο) και οριζόντιο (οι εκδηλώσεις της ίδιας χρονιάς μεταξύ τους, κινούμενες πάνω στην ίδια θεματική ενότητα).
3. Ο επιμορφωτικός και ψυχαγωγικός χαρακτήρας είναι αλληλένδετος.
4. Κινούμεθα στο Τρίπτυχο ως προς τους τομείς δραστηριοποίησης οικολογία (περιβάλλον) –πολιτισμός –αθλητισμός.

5. Σύνδεση της παράδοσης με τα σύγχρονα καλλιτεχνικά πολιτιστικά ρεύματα συνδέοντας έτσι το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Συνδεδετικός κρίκος η παράδοση (τοπική αλλά και σε εθνικό επίπεδο).
6. Τα τοπικά συμβούλια έχουν να παίξουν το σοβαρό ρόλο της ενεργοποίησης και συσπείρωσης του ενδογενούς δυναμικού και να αναλάβουν το βάρος της μαζικότητας των εκδηλώσεων.

7.4.4. Χρηματοδοτικά εργαλεία

1. Η επιχορήγηση του Δήμου (η οποία θα πρέπει να είναι ανάλογη των απαιτήσεων).
2. Οι πηγές του Υπ.Πο.
3. Οι πηγές του της Γεν.Γραμματείας Νέας Γενιάς.
4. Οι πηγές του ΥΠΕΘΟ.
5. Άντληση πόρων από κοινοτικά κονδύλια (το ΠΠΚ θεωρητικά μπορεί να υποβάλλει και μόνο του προτάσεις για χρηματοδότηση των σχεδίων του αλλά και μέσω των τοπικών Δημοτικών ή Διαδημοτικών Αναπτυξιακών Εταιρειών).
6. Χορηγίες, επιτακτική ανάγκη – εξεύρεση χορηγιών κυρίως από επιφανείς των οποίων η καταγωγή είναι από το συγκεκριμένο Δήμο.
7. Επίσης η καθιέρωση ενός ελάχιστου αντίτιμου όπου αυτό είναι δυνατό, επιβάλλεται για πολλούς λόγους (εκτίμησης, των προσφερόμενων αγαθών, αίσθηση της συνεισφοράς άρα και ενδυνάμωση του συναισθήματος της συμμετοχής, διαχωρισμός των πραγματικών χρηστών από αυτούς που «περνάνε για χαβαλέ», σεβασμός στην πνευματική – καλλιτεχνική δημιουργία – κάλυψη μέρους του βασικού κόστους πρωτογενώς από την ίδια την τοπική κοινωνία.
8. Εκδόσεις σε ετήσια βάση π.χ. ημερολόγια, χάρτες, λευκώματα κ.λπ. που θα αποφέρουν ένα ετήσιο σημαντικό έσοδο.
9. Εκμετάλλευση των συνεργασιών μεταξύ των φορέων και χρησιδάνεια για τη μείωση του κόστους διάφορων παραγωγών.
10. «Πώληση» των διάφορων παραγωγών σε άλλους Δήμους.

Ο οικονομικός προϋπολογισμός σε ετήσια βάση είναι ένα σημαντικό στοιχείο αλλά όχι καθοριστικό στο συνολικό σχεδιασμό ενός πολιτιστικού οργανισμού. Βεβαίως η Διοίκηση του ΠΠΚ πρέπει να επιδιώξει να

δημιουργηθούν οι καλύτερες δυνατές οικονομικές προϋποθέσεις για τον οργανισμό.

Είναι σίγουρο ότι η πολιτιστική πολιτική είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένη με την οικονομική ανάπτυξη. Όπου δεν είναι, είναι μια σημαντική απώλεια, μια απώλεια γενικά για την πατρίδα· δηλαδή και σε εθνικό επίπεδο, όπου δεν έχουμε δώσει την αξία που θα έπρεπε στον πολιτισμό στην οικονομική του διάσταση. Γιατί ο πολιτισμός θα μπορούσε να αποτελεί και σε εθνικό επίπεδο έναν σημαντικό οικονομικό πόρο. Όπου αξιοποιείται και ως οικονομικός πόρος είναι ένα μεγάλο κέρδος και για τα φυσικά οικονομικά μεγέθη του τόπου.

Η ουσία βρίσκεται στο γεγονός ότι ο πολιτισμός έχει μεγάλη προτεραιότητα και πρέπει να είναι στις πρώτες επιλογές και της Κεντρικής Εξουσίας αλλά και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Μια πρώτη ταξινόμηση των εξόδων θα μπορούσε να είναι η εξής:

ΠΑΓΙΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ	ΕΞΟΔΑ	ΕΞΟΔΑ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΕΞΟΔΑ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Αίθουσα Π.Π.Κ. ▪ Κτίριο για το Πολ. Εργαστήρι ▪ Έπιπλα ▪ Μουσικά όργανα ▪ Στολές, ιματιοθήκη χορευτικού ▪ Αγορά Video Projector, μηχανής κιν/κής προβολής, προβολέα slides, οθόνη 			

7.4.4.1. Κτιριακή – Υλικοτεχνική υποδομή

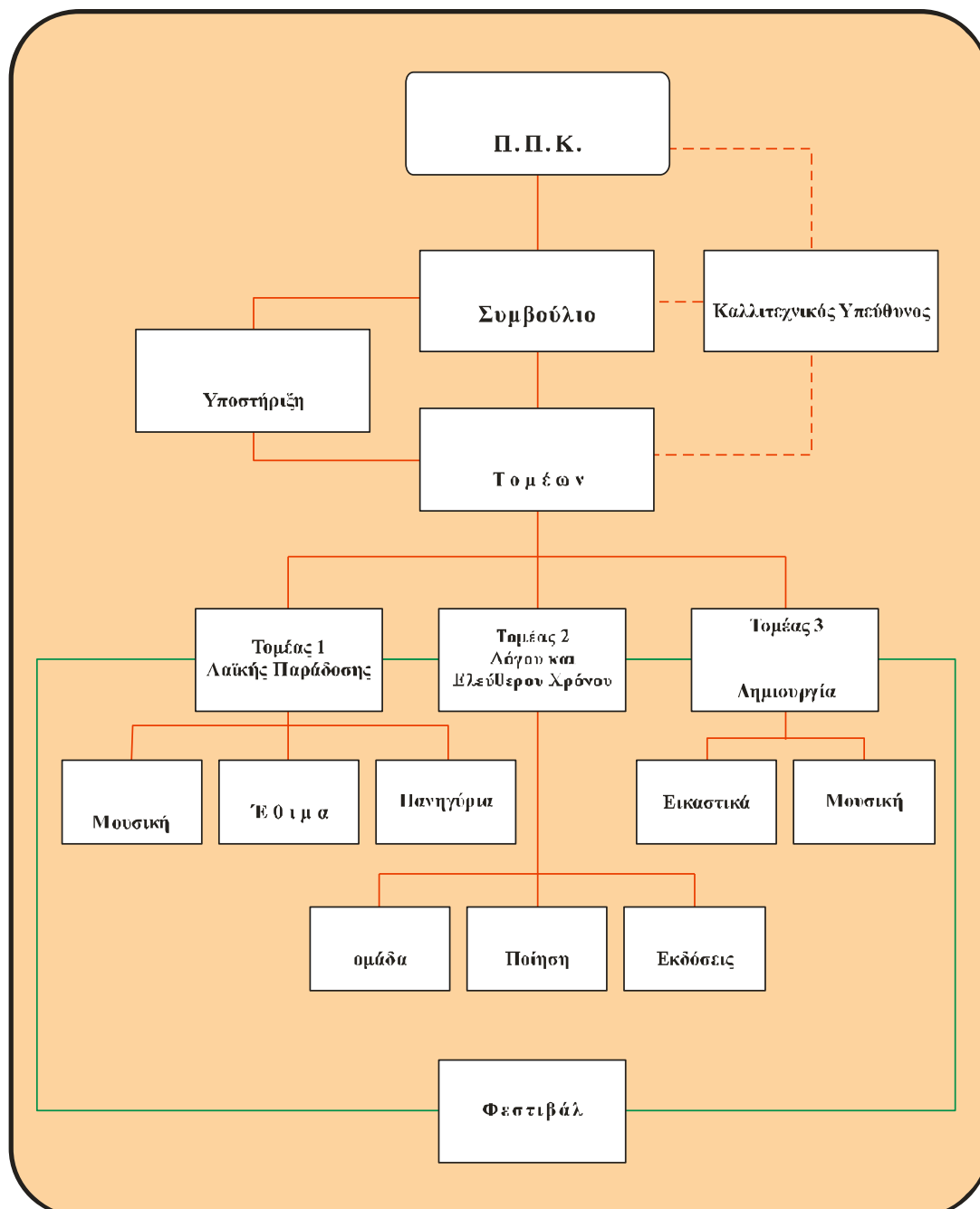
1) Ένα ΠΠΚ προκειμένου ν' αποκτήσει και υλική υπόσταση πρέπει οπωσδήποτε να διαθέτει το δικό του χώρο.

2) Ως προς την υλικοτεχνική υποδομή χρειάζονται εκτός από την αγορά γραφείων, καρεκλών, βιβλιοθηκών, μηχανή προβολής, οθόνη, video, video-projector, μηχανή προβολής slides (τουλάχιστον 2), CD-player, βιντεοκάμερα.

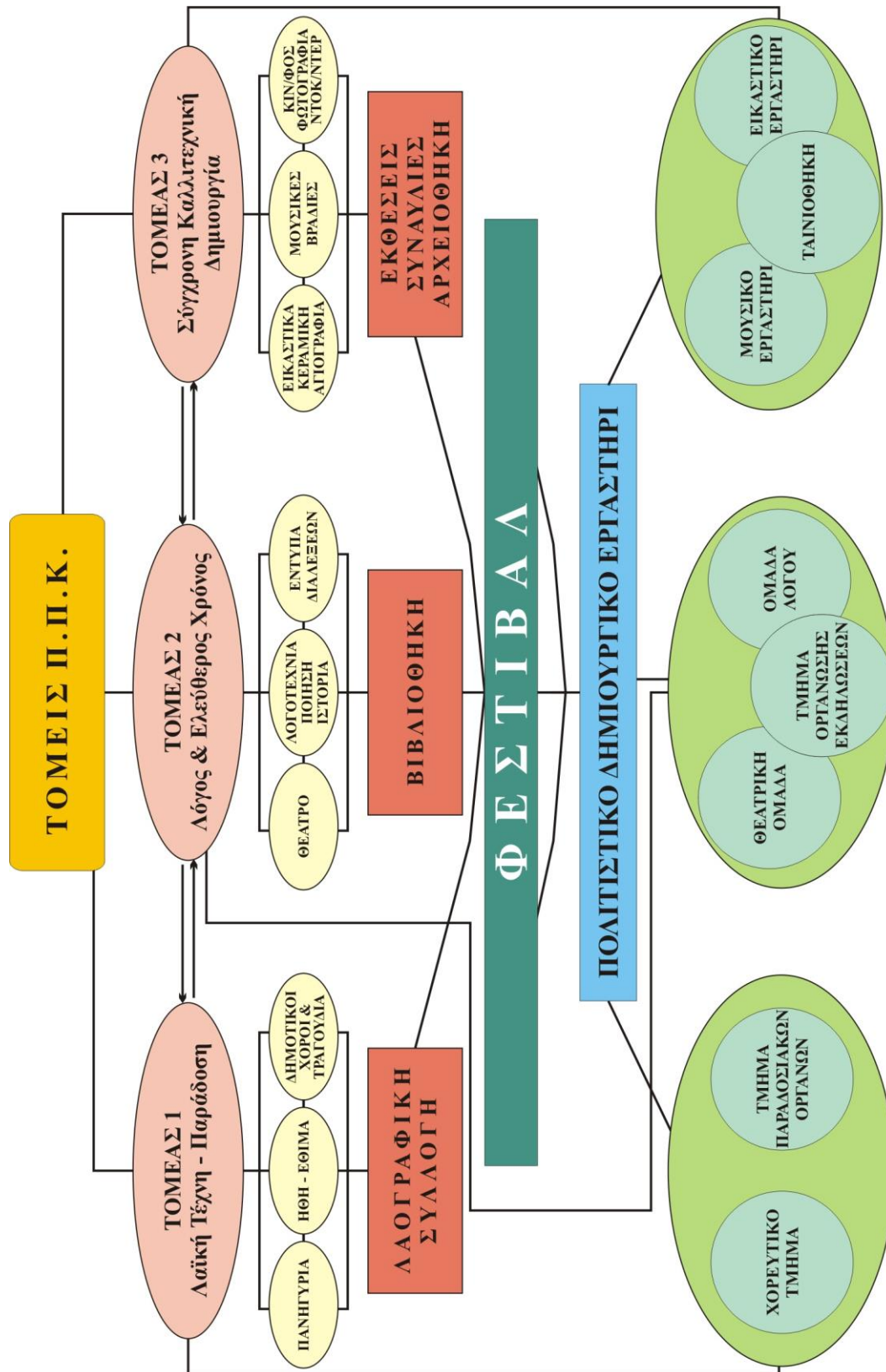
3) Οι κατά περίπτωση εκδηλώσεων ανάγκες, θα μπορούν να καλύπτονται σε πρώτη φάση με χρησιδάνεια από άλλους φορείς.

7.4.5. Οργανωτική δομή Πνευματικού Πολιτιστικού Κέντρου

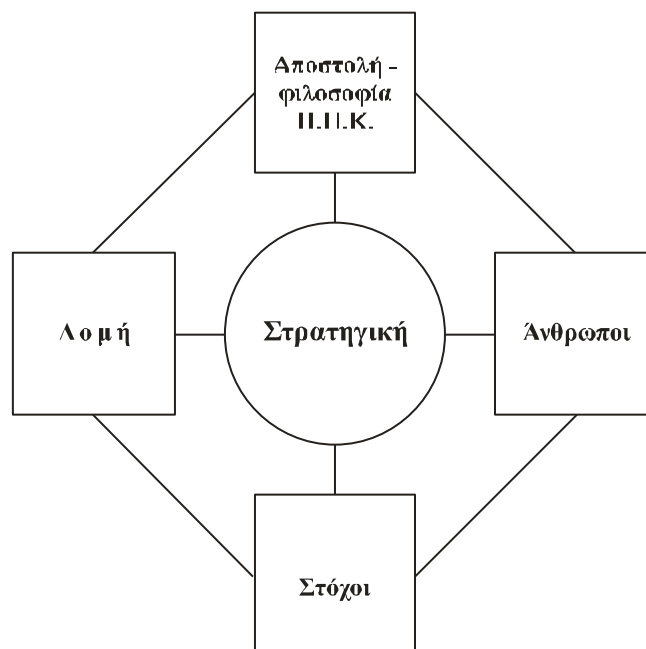
Με βάση όλα τα παραπάνω, το οργανόγραμμα ενός Δημοτικού Πολιτιστικού Κέντρου είναι ως εξής:

7.5. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗΣ ΔΡΑΣΕΩΝ – ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΜΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ

Συνοψίζοντας, το οργανωτικό περιβάλλον που υποστηρίζει τη στρατηγική ενός Δημοτικού Πνευματικού Πολιτιστικού Κέντρου, απεικονίζεται σχηματικά ως εξής:

Όσον αφορά τη στελέχωση ενός δημοτικού πνευματικού κέντρου θεωρούμε ότι απαιτείται τουλάχιστον ένα άτομο για Διοικητική – οργανωτική υποστήριξη. Αυτό μπορεί να προέλθει άτυπα από τον Δήμο (είναι εφικτό μετά από τη πρόσληψη των δύο ατόμων του ΚΕΠ). Επίσης από ένα πολιτιστικό στέλεχος που θα είναι ταυτόχρονα και καλλιτεχνικός υπεύθυνος.

7.6. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Τα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας κάθε περιοχής, αλλά και της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής, αποτελούν τους πολιτιστικούς πόρους αυτής. Προκειμένου να επιτευχθούν οι σκοποί της πολιτιστικής πολιτικής, που αναλύθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια, πρέπει να αξιοποιηθούν οι πολιτιστικοί πόροι της κάθε περιοχής σε τοπικό ή στη συνέχεια σε εθνικό επίπεδο.

Τα τοπικά σχέδια δράσης για τον πολιτισμό που περιέχουν την καταγραφή της υπάρχουσας κατάστασης, ή καταγραφή των τάσεων – με παράλληλες μελλοντικές προβλέψεις, όπου τα προσφερόμενα οικονομετρικά στοιχεία το επιτρέπουν – για την κάθε περιοχή, θεωρούμε πως είναι απαραίτητο στοιχείο για τη χάραξη αποτελεσματικής πολιτιστικής πολιτικής και όχι μόνον.

Ένα τέτοιου είδους τοπικό σχέδιο δράσης θα ήταν σκόπιμο να διασπαστεί σε επιμέρους έρευνες, όπως και ανθρώπινο δυναμικό: Δημογραφική σύνθεση, μεταναστευτική κινητικότητα (εσωτερική – εξωτερική), ψυχολογία, κοινωνική οργάνωση, πολιτισμικές καταβολές. β. διερεύνηση των πολιτιστικών πόρων της περιοχής και ταξινόμησή τους κατά: Ιστορικές περιόδους, τομέα πολιτιστικής δράσης, άμεση και έμμεση συνάφεια με τη λαϊκή παράδοση. γ. διερεύνηση της πολιτιστικής βιομηχανίας (και των συναφών καταναλωτικών προτιμήσεων), δηλαδή: Φωτογραφία, Διαφήμιση, Τουρισμός, Κινηματογράφος, Μέσα μαζικής επικοινωνίας, Εκδόσεις, Εμπόριο τέχνης, Ντιζάιν, Βίντεο, Αργαλειοί (εργαστήρια), Αγγειοπλαστική. δ. καταγραφή των πολιτιστικών κ.α. φορέων / ατόμων / ομάδων που εμπλέκονται στην πολιτιστική παραγωγή (τοπικό δυναμικό): Επιμελητήρια, Επιχειρήσεις, Πολιτιστικοί σύλλογοι. ε. καταγραφή κοινωνικών τάσεων και επισήμανση των προβλημάτων. στ. περιγραφή των οικονομικών δεδομένων. ζ. πολιτική κατάσταση και σχέσεις με το διεθνές περιβάλλον. η. υποδομές: Μεταφορές, Επικοινωνίες, Δίκτυα των παραπάνω κ.α. θ. εκπαιδευτικοί φορείς.

Αφενός, η ύπαρξη των πολιτιστικών πόρων και, αφετέρου, η σκοπούμενη αξιοποίησή τους, προδιαγράφουν την ανάγκη άσκησης εξειδικευμένης πολιτιστικής πολιτικής, με φορείς, από τη μια, το ΥΠ.ΠΟ. και, από την άλλη, την τοπική αυτοδιοίκηση, το θεσμό που κατεξοχήν προωθεί τις «τοπικές υποθέσεις». Ο τρόπος και ο βαθμός συμμετοχικότητας στον αναπτυξιακό σχεδιασμό καθορίζονται από πολλούς παράγοντες, όπως είναι η χρονική διάρκεια του σχεδιασμού, τα διαθέσιμα οικονομικά κονδύλια, η επάρκεια στελεχιακού δυναμικού – συμπεριλαμβανομένων των ειδικών επιστημόνων κ.α.

Οι δράσεις που αφορούν την αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων θα μπορούσαν ουσιαστικά να ταξινομηθούν σε δύο επίπεδα: επίπεδο θεωρητικής προσέγγισης και εμπειρικής διερεύνησης, επίπεδο εφαρμογής.

Τα επίπεδα αυτά σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να λειτουργήσουν ξέχωρα, αλλά, αντίθετα, εξαρχής θα είναι χρήσιμη η μελέτη για την ανάδειξη τρόπων συνεχούς επικοινωνίας και δημιουργικής συνεργασίας που θα εκφράζεται με την ανταλλαγή προβληματισμών και απόψεων. Ωστόσο, την αποτελεσματικότητά τους θα διασφαλίσει μόνο η πρόβλεψη μιας σχετικής αυτονομίας κινήσεων για τα επίπεδα εργασίας που θα προκύψουν, και ενός σαφούς προσδιορισμού αρμοδιοτήτων.

Από τις πλέον θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την υλοποίηση αποτελεσματικής αναπτυξιακής πολιτιστικής πολιτικής είναι η ύπαρξη προγραμματισμού. Αυτός θα επιτρέψει να αξιοποιηθούν οι πόροι του πολιτισμικού κεφαλαίου, στο οποίο, με έναν ευρύ ορισμό της έννοιάς του, θα μπορούσαμε να εντάξουμε: την πολιτιστική κληρονομιά, την παράδοση, το φυσικό περιβάλλον, το ανθρώπινο δυναμικό ως φορέα δημιουργικότητας, αλλά και ως αποδέκτη και συμμετέχοντα στη διαδικασία της πολιτιστικής παραγωγής (καλλιτέχνες ή / και άλλες δημιουργικές ομάδες / άτομα), τα αγαθά της πολιτιστικής δημιουργίας και παραγωγής (σύγχρονα πολιτιστικά αγαθά), υλικά ή άυλα / πνευματικά.

Οι πολιτιστικοί πόροι που εμπεριέχονται στις παραπάνω έννοιες αξιοποιούνται διαφορετικά, ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες που προκύπτουν από τα δομικά τους στοιχεία. Η γνώση του θεσμικού / νομικού πλαισίου – το οποίο άλλωστε παρουσιάζει αρκετές ελλείψεις – είναι χρήσιμη, πλην όμως όχι καθοριστική. Και αυτό παρατηρείται κυρίως στους πόρους της λαϊκής παράδοσης, γιατί δεν υπάρχουν ρυθμίσεις αντίστοιχες εκείνων που διέπουν τα υλικά πολιτιστικά αγαθά ή τα αγαθά της σύγχρονης πνευματικής παραγωγής. Επομένως, σ' αυτή την περίπτωση στηριζόμαστε στη γνώμη και ευαισθησία των ατόμων που θα λάβουν τις σχετικές αποφάσεις. Στηριζόμαστε στην Παράδοση και στις απόψεις – που απηχούν και ιδεολογία – όσων εμπλέκονται σε ένα τέτοιο έργο.

Θα συνοψίζαμε τη διαδικασία αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων, στις παρακάτω βασικές εργασίες: καταγραφή / απογραφή των πολιτιστικών πόρων, μελέτη του περιεχομένου και ταξινόμησή τους για κάθε πολιτιστικό πόρο ξεχωριστά, καταγραφή δικτύου συσχετίσεων με άλλους πόρους του πολιτισμικού κεφαλαίου και μορφές πολιτιστικών δραστηριοτήτων, καταγραφή των εναλλακτικών μεθόδων αξιοποίησης από τη διεθνή ή ελληνική εμπειρία, ένταξη των παραπάνω σε ενιαία πολιτιστική αναπτυξιακή αντίληψη σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, σύνδεση της προσπάθειας για την αξιοποίηση του πόρου με την ενεργό πολιτιστική δημιουργία (όπου είναι εφικτό), ενημέρωση, κατά κύριο λόγο, της τοπικής κοινωνίας (άτομα και φορείς), ώστε να διασφαλιστεί η συναίνεση και η ενεργός συμμετοχή της στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Η χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής σε τοπικό ή μη επίπεδο δεν είναι εργασία που μπορεί να στηριχθεί μόνο στην εμπειρία των ενασχολούμενων με αυτή, στη συλλογή διάσπαρτων ιδεών ή και στο «μεράκι» – κάτι που στον πολιτιστικό τομέα συνηθίζεται ευρύτατα. Χρειάζεται επίπονη και συντονισμένη προσπάθεια όλων των εμπλεκόμενων ατόμων και φορέων και, κυρίως, εφαρμογή ορθολογικής πορείας των εργασιών, ώστε να καταλήξουν σε ένα ποιοτικό αποτέλεσμα.

Η ροή εργασιών περιλαμβάνει: σχεδιασμό (τοπικού χαρακτήρα) της πολιτικής του πολιτιστικού τομέα (καθορισμός των αξόνων), κατάρτιση του προγράμματος και των επιμέρους προγραμμάτων.

Για τη χάραξη της γενικότερης πολιτικής – καθορισμός αξόνων και προτεραιοτήτων, ώστε να διασφαλίζεται κατά το δυνατόν η αποτελεσματικότητα και να εξευρίσκονται λύσεις κατάλληλες για την κάθε περιοχή, θεωρούμε απαραίτητη την εκπόνηση μιας έρευνας που θα μπορούσε να περιλαμβάνει: συστηματική καταγραφή των μέσων άσκησης της πολιτιστικής πολιτικής, αποτύπωση της κουλτούρας του πληθυσμού, σε συνδυασμό με τις πληθυσμιακές ομάδες, διερεύνηση των τάσεων (δείκτες) σε τομείς που επηρεάζονται ή σχετίζονται άμεσα με την πολιτιστική ανάπτυξη.

Από μια πρώτη προσέγγιση του περιεχομένου του κάθε πολιτιστικού πόρου, θα μπορούσαμε να παραθέσουμε κάποιους προβληματισμούς που αποδεικνύουν ότι τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά όσο, ίσως, φαίνονται με μια πρώτη ματιά: η αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων θα περιοριστεί μόνο στο τοπικό επίπεδο ή η οποιαδήποτε πόλη θα αποτελέσει πανελλήνιο κέντρο για την καλλιέργεια του συγκεκριμένου πολιτιστικού πόρου, πόσοι και ποιοι από τους πολιτιστικούς πόρους της περιοχής θα συνδέσουν την αξιοποίησή τους με τον συγκεκριμένο πολιτιστικό πόρο που διαθέτει τη μεγαλύτερη δυνατότητα αξιοποίησης; υπάρχουν τα εξειδικευμένα πολιτιστικά στελέχη που θα ασχοληθούν με το αντικείμενο; τι είδους επενδύσεις πρέπει να γίνουν, ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες υποδομές π.χ. ηλεκτρικός εξοπλισμός, κτίρια κ.α. – απαραίτητες για την εν λόγω αναπτυξιακή εταιρία;

Είμαστε, λοιπόν αντιμέτωποι με εναλλακτικές δυνατότητες αξιοποίησης και με πληθώρα εργασιών που πρέπει πρώτα απ' όλα να βρουν τη σειρά τους (καθορισμός προτεραιοτήτων). Για το σχεδιασμό – προγραμματισμό που θα περιλαμβάνει τους σκοπούς, τους στόχους, τις προτεραιότητες και τους τρόπους επίτευξής τους, η έως τώρα εμπειρική προσέγγιση προτείνει ένα προκαταρκτικό στάδιο εργασίας.

Η ροή εργασίας που θα προτείναμε, στο συγκεκριμένο επίπεδο της αξιοποίησης των πολιτιστικών πόρων περιλαμβάνει τα ακόλουθα στάδια: **Προκαταρκτικό στάδιο:** σχεδιασμός – προγραμματισμός, δημιουργία think – tank (εμπειρογνομόνων), καταγραφή / αξιολόγηση / ταξινόμηση του πολιτιστικού πόρου, γνώση του περιβάλλοντος, δηλαδή καταγραφή των τάσεων σε επιμέρους τομείς, όπως η οικονομία, κοινωνία κ.α., σε διάσταση παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος (προβλέψεις), επικοινωνία και ενημέρωση των τοπικών φορέων άσκησης πολιτιστικής πολιτικής και δράσης, ώστε στο μελλοντικό πρόγραμμα να διασφαλίζονται: α. η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη και ενεργητικότερη συμμετοχή των τοπικών παραγωγικών δυνάμεων β. η ισορροπία μεταξύ πολλαπλών τοπικών ή μη συμφερόντων, πρώτη εκτίμηση των αδυναμιών και προβλημάτων, καθορισμός αξόνων της

πολιτιστικής πολιτικής για το συγκεκριμένο πολιτιστικό πόρο και σύνδεσή τους με την κρατική πολιτική του πολιτιστικού τομέα.

Πρώτο στάδιο: προσδιορισμός των σκοπών (αποσαφήνιση)

Δεύτερο στάδιο: εργασίες για τη διασφάλιση της συναίνεσης των εμπλεκόμενων φορέων ως προς τις γενικές κατευθύνσεις της πολιτικής

Τρίτο στάδιο: περιγραφή των εναλλακτικών δυνατοτήτων αξιοποίησης του πολιτιστικού πόρου, που πηγάζουν από τη μελέτη των σχετικών δεδομένων

Τέταρτο στάδιο: αξιολόγηση των παραπάνω δυνατοτήτων, ανάλυση ωφελειών / κόστους κατά περίπτωση

Πέμπτο στάδιο: τελική επιλογή μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων, στόχοι και επιμέρους εργασίες

Έκτο στάδιο: λήψη αποφάσεων, κατάρτιση βασικού προγράμματος και παράγωγων προγραμμάτων, παράλληλη κατάρτιση προϋπολογισμού.

Στην τελική του μορφή, το πρόγραμμα περιλαμβάνει και τα βήματα για την επίτευξη των σκοπών, δηλαδή τους στόχους σε συνδυασμό με το χρόνο, τους ανθρώπινους και τους οικονομικούς πόρους.

Από τη μελέτη του θεσμικού πλαισίου, προκύπτει ότι τα κυριότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) στην άσκηση της πολιτιστικής τους πολιτικής εντάσσονται στις επόμενες πέντε κατηγορίες: θεσμικά, οικονομικά, πολιτικά – κοινωνικά, διοικητικά, τεχνικά.

Είναι γνωστό ότι το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο δεν αποτελεί ίσως το καταλληλότερο αναπτυξιακό μέσον για τους τοπικούς φορείς. Ωστόσο, αφότου τέθηκε σε ισχύ το Π.Δ. 410/1995, δόθηκε και στους Ο.Τ.Α. η δυνατότητα χάραξης πολιτιστικής πολιτικής, κατά το πνεύμα των «συντρεχουσών» αρμοδιοτήτων, που ισχύουν παράλληλα με τις «κατά αποκλειστικότητα». Ειδικότερα, οι Ο.Τ.Α., σύμφωνα με το προαναφερόμενο διάταγμα, έχουν τη δυνατότητα: να ιδρύουν πνευματικά κέντρα, να αναπαλαιώνουν παραδοσιακά ή ιστορικά κτίρια ενόψει της πολιτιστικής τους αξιοποίησης, να επιβλέπουν τη λειτουργία των αρχαιολογικών και των ιστορικών χώρων της περιοχής τους, να

προωθούν πολιτιστικές δραστηριότητες ψυχαγωγικού, αθλητικού ή εκπαιδευτικού χαρακτήρα, με την παράλληλη ίδρυση κέντρων μουσικής, χορού, ζωγραφικής, λαϊκής τέχνης κ.α.

Εκτός από τις προαναφερόμενες συντρέχουσες αρμοδιότητες, οι Ο.Τ.Α., είτε μετά από την έκδοση Π.Δ. είτε με τη σύναψη προγραμματικών συμβάσεων (άρθρο 28, Π.Δ. 410/1995), μπορούν να ασκήσουν οποιαδήποτε αρμοδιότητα τους ανατεθεί. Έτσι, προκειμένου να υλοποιήσουν τους στόχους τους μέσω του νέου θεσμικού πλαισίου, μπορούν να διευρύνουν τα μέσα άσκησης της πολιτικής τους με τους φορείς που έχουν τη δυνατότητα να συστήσουν, κατά τις διατάξεις του Π.Δ. 410/1995 των τροποποιημένων Αναπτυξιακών Νόμων 2190/1920 και των Ν. 1892/90, 1943/1991 και 2601/98. Στους φορείς αυτούς εντάσσονται και Ν.Π.Ι.Δ. κοινωφελούς σκοπού, που εκφράζουν την επιχειρησιακή δραστηριότητα των Ο.Τ.Α., όπως είναι οι αμιγείς επιχειρήσεις, οι αμιγείς διαδημοτικές ή διακοινοτικές επιχειρήσεις κ.α.

Μερικά από τα προβλήματα που εμφανίζονται κατά την άσκηση της πολιτιστικής δραστηριότητας των Ο.Τ.Α. είναι: η έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων, η ανεπαρκής κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, η έλλειψη κτιριακής και άλλης λειτουργικής υποδομής (Η/Υ, δίκτυα κ.λ.π.), η έλλειψη επικοινωνιακών δικτύων για ενημέρωση, ανταλλαγή απόψεων και προώθηση / δημοσιοποίηση των παραγόμενων πολιτιστικών αγαθών.

Επομένως, για την άσκηση οποιασδήποτε πολιτικής σε τοπικό επίπεδο, τα παραπάνω προβλήματα θεωρούνται προς το παρόν δεδομένα. Η σοβαρή αντιμετώπισή τους δεν εκλαμβάνεται ως τροχοπέδη της αναπτυξιακής πορείας, αλλά ως προσπάθεια εξεύρεσης των σχημάτων εκείνων που θα έχουν διαχρονική αντοχή και θα συντελέσουν στην επίλυση των προβλημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

8.1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στην ιδρυτική Συνθήκη (Ρώμης) της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1957 δεν υπάρχει καμία αναφορά στον πολιτισμό. Η Συνθήκη της Ρώμης είχε κυρίως οικονομικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά έντονος ήταν ο προβληματισμός για το ρόλο του πολιτισμού στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Με την πάροδο του χρόνου ο πολιτισμός μπαίνει στη συνείδηση της Κοινοτικής Ευρώπης.

Για πρώτη φορά το 1969 συζητήθηκαν στην Ε.Ο.Κ. θέματα σχετικά με τον πολιτισμό.

Το 1974 και το 1976 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με σειρά αποφάσεων ζήτησε από την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να αναλάβει πρωτοβουλίες στον πολιτιστικό τομέα.

Το 1977 η Επιτροπή ανέλαβε να υλοποιήσει τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με μια σειρά από μέτρα που αφορούσαν:

- Την ελεύθερη κυκλοφορία πολιτιστικών αγαθών.
- Την ελεύθερη κυκλοφορία καλλιτεχνών.
- Την εναρμόνιση της φορολογίας.
- Την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας.
- Τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.
- Τη συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών φορέων και ινστιτούτων.²⁷⁵

Βλέπουμε λοιπόν ότι τα πολιτιστικά προβλήματα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Στην Ευρώπη προσπαθούσαν να τονίσουν τη συνεισφορά της πολιτιστικής πολιτικής στην οικονομική και φυσική αναζωογόνηση των

²⁷⁵ ANNA ΧΑΡΙΤΟΥ, «Η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Ανάπτυξη», Τοπική Αυτοδιοίκηση – Ανάπτυξη, τεύχος 2, 1992, σελ. 50

πόλεων. Ο πολιτισμός αντιμετωπίστηκε ως οικονομικός κλάδος, δεδομένου ότι προσέφερε ευκαιρίες απασχόλησης.²⁷⁶

Στη συνάντηση κορυφής της Στουτγκάρδης το 1983, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα πολιτιστικά. Επίσης, εκείνη τη χρονιά έγινε το πρώτο συμβούλιο υπουργών πολιτισμού στην Αθήνα.

Το 1985 ξεκινάει ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας από την Αθήνα (ύστερα από πρόταση της Μ. Μερκούρη).

Το μεγάλο πολιτιστικό άλμα έγινε το 1987 με την ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για προώθηση της πολιτιστικής δράσης, η οποία έγινε δεκτή από το Συμβούλιο Υπουργών το Δεκέμβριο του 1987.

Η ανακοίνωση περιείχε τα εξής σημεία:

- «Δημιουργία ενιαίου Ευρωπαϊκού χώρου.
- Προώθηση της Ευρωπαϊκής οπτικοακουστικής βιομηχανίας.
- Πρόσβαση στις πολιτιστικές πηγές.
- Πολιτιστική κατάρτιση.
- Πολιτιστικό διάλογο με τον υπόλοιπο κόσμο».²⁷⁷

Σημαντικό σταθμό στον τομέα του πολιτισμού αποτελεί η Συνθήκη του Μάαστριχ. Το άρθρο 128 αναφέρεται στον πολιτισμό και περιγράφει τις δράσεις που θα ακολουθήσει η Κοινότητα. Η κοινότητα πρέπει να συμβάλει στη διάδοση του πολιτισμού, να διαφυλάξει την πολιτιστική πολυφωνία και να συνεργασθεί με τρίτες χώρες.

Τέλος, πρέπει να αναφερθούμε στον Ευρωπαϊκό Αστικό Χάρτη (1980 - 82): Ένα από τα θέματα του Χάρτη είναι «*Πόλη και Πολιτισμός*». Σύμφωνα με αυτό η πολιτιστική πολιτική μπορεί να συμβάλλει στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Αποτελεί στην ευρύτερη προσέγγισή της, έναν παράγοντα που θα επιτρέψει στους πολίτες να κατανοήσουν, να προσδιορίσουν και να αναγνωρίσουν τη θέση, το ρόλο, τους στόχους τους, στα πλαίσια ενός διαπλεκόμενου ευρωπαϊκού δικτύου επαφών και ανταλλαγών.

²⁷⁶ ΜΠΙΑΚΙΝΙ Φ., ΠΑΡΚΙΝΣΟΝ Μ., «*Πολιτιστική Πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων*», εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1994, σελ. 28

²⁷⁷ ΑΝΝΑ ΧΑΡΙΤΟΥ, «*Η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Ανάπτυξη*», Τοπική Αυτοδιοίκηση – Ανάπτυξη, τεύχος 2, 1992, σελ. 51

Οι αρχές του Χάρτη για το θέμα «*Πόλη και Πολιτισμός*» είναι:

1. Όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα στην πολιτιστική ζωή.
2. Η πολιτιστική ανάπτυξη των πόλεων συμβάλλει στην κοινωνική και οικονομική τους εξέλιξη.
3. Οι πολιτιστικές ανταλλαγές δημιουργούν στερεούς δεσμούς, μεταξύ προσώπων διαφορετικών εθνοτήτων, περιφερειών και χωρών.
4. Η πολιτιστική δράση και μια αληθινή πολιτιστική δημοκρατία, επιβάλλει μια προωθημένη συνεργασία μεταξύ της τοπικής εξουσίας, των ομάδων βάσης και του συλλογικού και ιδιωτικού τομέα.
5. Ο πολιτιστικός πλουραλισμός προϋποθέτει τον πειραματισμό και την υποστήριξη των ανανεωτικών αναζητήσεων.
6. Μια σωστή προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να έχει ένα ευεργετικό αποτέλεσμα για την κοινότητα.

8.2. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ Ε.Ε.

Η ένταξη του πολιτισμού στις κοινοτικές αρμοδιότητες, με βάση τη συνθήκη του Μάαστριχ, είναι μια βαθιά συμβολική πράξη, ακόμη κι αν η πρακτική εφαρμογή της έχει παραμείνει μέχρι σήμερα πολύ περιορισμένη.

Συμβολική γιατί θέτει, σε έναν από τους πιο ευαίσθητους τομείς, το βασικό ερώτημα για το θεσμικό μέλλον του ευρωπαϊκού οικοδομήματος: ομοσπονδία ή κοινότητα κρατών – εθνών; Η ύπαρξη ενός «ευρωπαϊκού πολιτισμού», που υποστηρίχτηκε, μεταξύ άλλων, από τον Ελβετό Ντενί ντε Ρουζμόν (απεβίωσε το 1985), θα νομιμοποιούσε την ύπαρξη μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδιακής κυβέρνησης, πρόδρομος της οποίας θα ήταν η σημερινή Ευρωπαϊκή Επιτροπή.²⁷⁸

²⁷⁸ Βλ. ενδεικτικά Σπηλιόπουλος Οδυσσέας, Η νομική, θεσμική και πολιτική διάσταση της συμμετοχής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο πολυμερές πλαίσιο των εμπορικών σχέσεων, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθίνα 2003, σ.σ. 361, 362 και επέκείνα.

Αντίθετα, ο ακατάβλητος, όσον αφορά το προβλεπτό μέλλον, χαρακτήρας των εθνικών γλωσσικών και πολιτιστικών ταυτοτήτων θα συνηγορούσε υπέρ ενός συνομοσπονδιακού συστήματος.

Το άρθρο 128 της Συνθήκης δεν λύνει βέβαια αυτό το ζήτημα. Το πρώτο εδάφιο αναφέρεται πράγματι ταυτοχρόνως και στις δύο θέσεις: «Η κοινότητα συμβάλλει στην άνθιση των πολιτισμών των κρατών μελών, με σεβασμό στην εθνική και περιφερειακή ποικιλία τους» - αναφορά στο διακυβερνητικό χαρακτήρα της Ένωσης - «αναδεικνύοντας συγχρόνως την κοινή πολιτιστική κληρονομιά» - αναγνώριση ενός ομοσπονδιακού προσανατολισμού. Το εδάφιο 4 τονίζει εξάλλου ότι ο πολιτισμός είναι μια διάσταση που διαπερνά συνολικά την κοινοτική δράση.

Από τότε που τέθηκε σε ισχύ η συνθήκη του Μάαστριχτ, το Νοέμβριο του 1993, ελάχιστα έχουν αξιοποιηθεί οι δυνατότητες του άρθρου 128. Δημιουργήθηκαν μόνο τρία προγράμματα που αντιπροσωπεύουν μόλις το 0,03% του κοινοτικού προϋπολογισμού.²⁷⁹

Το πρόγραμμα «Αριάδνη», για τη μετάφραση και κυκλοφορία των λογοτεχνικών έργων, το «Καλειδοσκόπιο», για την αναβάθμιση των ζωντανών τεχνών και το «Ραφαήλ» για την αξιοποίηση της ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Τα διαθέσιμα χρηματικά ποσά επέτρεψαν την ικανοποίηση μόλις του 15% της ζήτησης, οδηγώντας σε ένα «πασπάλισμα» χωρίς σημαντικό αντίκτυπο.

Ο οπτικοακουστικός τομέας, το μεγάλο πλεονέκτημα του προγράμματος Media που εγκαινιάστηκε το 1990 (άρα πριν από τη συνθήκη του Μάαστριχτ), συνέβαλε στην υποστήριξη της παραγωγής αλλά και της ενδοευρωπαϊκής κυκλοφορίας των κινηματογραφικών έργων της Γηραιάς Ηπείρου, σε μια προσπάθεια αντίστασης έναντι των υπερπαραγωγών του κινηματογράφου των Η.Π.Α. και του ορατού πλέον κινδύνου, να εκμηδενιστεί κάθε Ευρωπαϊκή δημιουργική δυνατότητα. Οι παραγωγές των Η.Π.Α ελέγχουν περίπου το 73%

²⁷⁹ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ., «Η Ευρώπη της Αυτοδιοίκησης. Πολιτιστικά Δίκτυα πόλεων στην Μεσόγειο και ο προωθητικός ρόλος της Τ.Α», περιοδ. «Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση» τεύχος 6(95), Αθήνα 1995, σελ. 49-55.

των εισπράξεων που γίνονται στις χώρες της Ε.Ε.²⁸⁰. Βέβαια, με μια ετήσια οικονομική στήριξη των σχεδίων με 52 εκατομμύρια ευρώ (περίπου 17 δισ. δρχ.) κατά μέσο όρο τα τελευταία πέντε χρόνια (78 εκατομμύρια για το 1999 ή 25,4 δισ. δρχ.), το Media αντιπροσωπεύει μόνο το 0,5% του συνολικού ευρωπαϊκού οπτικοακουστικού τομέα. Αλλά ο αντίκτυπός του στη διανομή δεν είναι αμελητέος.

Μέχρι σήμερα «Η ονειρεμένη ζωή των αγγέλων» του Έρικ Ζόνκα είναι η ταινία που κατέχει την επίδοση της μεγαλύτερης ευρωπαϊκής διανομής με 8.500 προβολές σε εννέα χώρες χάρη στο πρόγραμμα Media.

Για την περίοδο 2000-2004, ο απερχόμενος επίτροπος Μαρσελίνο Ορέχα πέτυχε την έγκριση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο ενός προγράμματος – πλαισίου, με τίτλο «Πολιτισμός 2000», που συγκεντρώνει το σύνολο των κοινοτικών δράσεων στον πολιτιστικό τομέα, εκτός της δράσης του Media.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είχε διατυπώσει την επιθυμία να διατεθεί για το πρόγραμμα αυτό ένας προϋπολογισμός 250 εκατ. ευρώ, αλλά το συμβούλιο των υπουργών Πολιτισμού, με κοινή θέση στις 28 Ιουνίου 1999, είχε δεχτεί μια χρηματοδότηση μόνο 167 εκατ. ευρώ, δηλαδή 34 εκατ. ευρώ (12 δισ. δρχ.) το χρόνο κατά μέσο όρο²⁸¹.

Για το ποσό αυτό θα αποφανθεί σε δεύτερη ανάγνωση το Ευρωκοινοβούλιο, μια που ο πολιτισμός ανήκει στους τομείς της συναπόφασης.

Όσον αφορά το Media, πολλοί ευρωπαίοι υπουργοί Πολιτισμού αλλά και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα ήθελαν να φτάσει η χρηματοδότησή του σε τουλάχιστον 400 εκατ. ευρώ για πέντε χρόνια, ξεκινώντας από το 2000.

Πρόκειται για αρκετά μέτρια προσπάθεια αν θυμηθούμε ότι για την περίοδο 2000-2006 το ευρωπαϊκό συμβούλιο στο Βερολίνο είχε εγκρίνει ένα

²⁸⁰ ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Τ., «Πολιτιστικός Ιμπεριαλισμός», άρθρο Εφ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 20-11-1993, σελ.9

²⁸¹ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, «Αειφόρος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πλαίσιο Δράσης», έκδοση Υπηρεσία Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο 1999

συνολικό προϋπολογισμό για την Ένωση, ύψους 600 δισεκατομμυρίων ευρώ, δηλαδή 100 δισ. ευρώ (περίπου 22 τρισ. δρχ.) το χρόνο²⁸².

Όμως ενίσχυση δράσεων για πολιτιστικά θέματα γινόταν και μέσα από τα Διαρθρωτικά Ταμεία, δηλαδή το Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και το Περιφερειακό Ταμείο (ΕΤΠΑ). Για την περίοδο 1995-1999 ο συνολικός προϋπολογισμός της κοινότητας για τα σχετικά έργα ήταν 15 εκατ. ECU, ενώ για κάθε έργο διατίθεντο κατ' ανώτερο όριο 600.000 ECU²⁸³, αφορούσαν δε τον τομέα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς (αρχιτεκτονική, ιστορική κληρονομιά, βιομηχανική κληρονομιά, χειροτεχνική κληρονομιά)

Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Ο πολιτισμός, με τη στενή έννοια, δεν ήταν ποτέ για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις Βρυξέλλες τίποτα περισσότερο από ένα εμπόρευμα στο οποίο άρμοζαν οι ίδιοι κανόνες που εφαρμόζονται για οποιοδήποτε προϊόν: ένας κοινός και όσο το δυνατό ευρύτερος, παρανομαστής που να μπορεί να κατασκευάζεται, να διανέμεται και να καταναλώνεται ακριβώς όπως ένα αυτοκίνητο, ένα ύφασμα ή ένα διατροφικό προϊόν.

Στην ιδρυτική Συνθήκη (Ρώμης) της Ε.Ο.Κ. το 1957 δεν υπάρχει καμία αναφορά στον πολιτισμό. Η Συνθήκη της Ρώμης είχε κυρίως οικονομικό χαρακτήρα. Παρόλα αυτά έντονος ήταν ο προβληματισμός για το ρόλο του πολιτισμού στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Με την πάροδο του χρόνου ο πολιτισμός μπαίνει στη συνείδηση της Κοινοτικής Ευρώπης.

Για πρώτη φορά το 1969 συζητήθηκαν στην Ε.Ο.Κ. θέματα σχετικά με τον πολιτισμό.

Το 1974 και το 1976 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με σειρά αποφάσεων ζήτησε από την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να αναλάβει πρωτοβουλίες στον πολιτιστικό τομέα.

²⁸² ΕΦ. «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ» 28-3-2000.

²⁸³ ΕΦ. «ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ», 25-11-1995, «Επιδότηση στον Πολιτισμό», σελ. 38.

Το 1977 η Επιτροπή ανέλαβε να υλοποιήσει τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με μια σειρά από μέτρα που αφορούσαν:

- Την ελεύθερη κυκλοφορία πολιτιστικών αγαθών.
- Την ελεύθερη κυκλοφορία καλλιτεχνών.
- Την εναρμόνιση της φορολογίας.
- Την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας.
- Τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.
- Τη συνεργασία μεταξύ των πολιτιστικών φορέων και ινστιτούτων.

Βλέπουμε λοιπόν ότι τα πολιτιστικά θέματα προβλημάτισαν την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Στην Ευρώπη προσπαθούσαν να τονίσουν τη συνεισφορά της πολιτιστικής πολιτικής στην οικονομική και φυσική αναζωογόνηση των πόλεων. Ο πολιτισμός αντιμετωπίστηκε ως οικονομικός κλάδος, δεδομένου ότι προσέφερε ευκαιρίες απασχόλησης.²⁸⁴

Στη συνάντηση κορυφής της Στουτγκάρδης το 1983, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα πολιτιστικά. Επίσης, εκείνη τη χρονιά έγινε το πρώτο συμβούλιο υπουργών πολιτισμού στην Αθήνα.

Το 1985 ξεκινάει ο θεσμός της πολιτιστικής πρωτεύουσας από την Αθήνα (ύστερα από πρόταση της Μ. Μερκούρη).

Το μεγάλο πολιτιστικό άλμα έγινε το 1987 με την ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για προώθηση της πολιτιστικής δράσης, η οποία έγινε δεκτή από το Συμβούλιο Υπουργών το Δεκέμβριο του 1987.

Η ανακοίνωση περιείχε τα εξής σημεία:

- «Δημιουργία ενιαίου Ευρωπαϊκού χώρου.
- Προώθηση της Ευρωπαϊκής οπτικοακουστικής βιομηχανίας.
- Πρόσβαση στις πολιτιστικές πηγές.
- Πολιτιστική κατάρτιση.
- Πολιτιστικό διάλογο με τον υπόλοιπο κόσμο».

Όλες οι δραστηριότητες που αναπτύσσει η κοινότητα στον τομέα του πολιτισμού είναι υποτυπώδεις και αγκυλωμένες στη λογική της οικονομίας της

²⁸⁴ Βλ. ενδεικτικά Σπηλιόπουλος Οδυσσέας, Η ευρωπαϊκή οικονομική κοινότητα στη διεθνή εμπορική τάξη. Νομικά και θεσμικά ζητήματα, Διδακτορική διατριβή, σ.σ. 361-362 και επέκείνα.

αγοράς, όπως η υιοθέτηση κανονισμού που διευκόλυνε το εμπόριο των έργων τέχνης, η ρύθμιση του θέματος της πνευματικής ιδιοκτησίας (1989), χρηματοδοτήσεις διαφόρων Ευρωπαϊκών Καλλιτεχνικών Φεστιβάλ (Κινηματογράφου 1984, Μουσικής 1985). Τα πολιτιστικά αγαθά δε, συμπεριλαμβάνονταν στη συμφωνία GATT (Γενική Συμφωνία Δασμών και εμπορίου μεταξύ Ε.Ο.Κ. και Η.Π.Α.).

Αξίζει ιδιαίτερης μνείας στο σημείο αυτό η έκκληση του Φ.Μιτεράν (τον Σεπτέμβριο του 1993), προς τους ευρωπαϊούς δημιουργούς και αρχηγούς κρατών να συστρατευθούν στην προσπάθεια εξαίρεσης των πολιτιστικών αγαθών (οπτικοακουστικών) από τη συμφωνία GATT. Χαρακτηριστικά δε ανέφερε «.....δεν έχουμε την πρόθεση αν φέρουμε αντιμέτωπο τον πολιτισμό της Ευρώπης στον πολιτισμό του Νέου Κόσμου, αλλά να προστατεύουμε την παγκόσμια ιδέα του πολιτισμού απέναντι στην μονοκρατορία των δυνάμεων της οικονομίας.....».²⁸⁵

Σημαντικό σταθμό στον τομέα του πολιτισμού αποτελεί η Συνθήκη του Μάαστριχ. Το άρθρο 128 αναφέρεται στον πολιτισμό και περιγράφει τις δράσεις που θα ακολουθήσει η Κοινότητα. Η κοινότητα πρέπει να συμβάλει στη διάδοση του πολιτισμού, να διαφυλάξει την πολιτιστική πολυφωνία και να συνεργασθεί με τρίτες χώρες, όπως ανωτέρω αναλύθηκε.

Το μοντέλο αναφοράς ήταν κυρίως η μεγάλη αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Ακόμα περισσότερο μάλιστα από τη στιγμή που οι ΗΠΑ κατάφεραν – με βάση πολλαπλά και ετερογενή χαρακτηριστικά καθώς και μια κοινή γλώσσα – να σφυρηλατήσουν έναν ομοιογενή πολιτισμό προσβάσιμο στους περισσότερους. ο οποίος ανταποκρινόταν και συγχρόνως διαμόρφωνε τις ανάγκες όλων²⁸⁶.

Υπήρχε βέβαια κι ένα άλλο μοντέλο: η Σοβιετική Ένωση. Και εκεί υπήρχε το όραμα μιας τεράστιας, συγκεντρωτικής αγοράς, μιας τυποποιημένης παραγωγής που να ρυθμίζει τη ζήτηση στη βάση ενός ενιαίου νομίσματος και μιας ομοσπονδίας. Υπήρχε επίσης το στοίχημα μιας μοναδικής κοινής

²⁸⁵ C.C.E. «L'action de la Communauté Européenne en faveur de la culture» Bruxelles 1994.

²⁸⁶ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, «Cultural Development in Towns: A Local View», Στρασβούργο 1983.

γλώσσας, ενός «σοβιετικού πολιτισμού» και ακόμη, ξεκινώντας από μια απίθανη ποικιλία, ενός Homo sovieticus. Το όραμα απέτυχε.

Ωστόσο, όταν σκεφτόμαστε τα παραπάνω σε σχέση με την Ευρώπη, δεν μπορούμε να μην αναρωτηθούμε εάν η ιδέα ήταν πράγματι παράλογη ή αν θα μπορούσε να είχε πετύχει με κάποιον άλλο τρόπο. Αν, για παράδειγμα, δεν είχε χτυπηθεί στο πλαίσιο της Σοβιετικής Ένωσης η ατομική ιδιοκτησία, η ιδέα του ανταγωνισμού, η αγορά εργασίας κ.τ.λ.

Η Ευρώπη δεν έκανε όλα αυτά τα λάθη και δεν έχει λόγο να τα κάνει. Έχει κατά συνέπεια μεγαλύτερη πιθανότητα, άραγε, να δημιουργήσει έναν ευρωπαϊκό πολιτισμό, έναν ευρωπαϊό άνθρωπο; Πιστεύουμε ακράδαντα όχι μόνο στην Ευρώπη της κοινής αγοράς, στην οικονομική Ευρώπη, αλλά επίσης, ίσως στο μακρινό μέλλον, σε μια πολιτική Ευρώπη με τη μια ή την άλλη μορφή, η οποία απορρέει αναπόφευκτα από την οικονομική. Αλλά αυτή η Ευρώπη δεν θα είναι μια άλλη Σοβιετική Ευρώπη: πρέπει να είναι από τη φύση της δημοκρατική, οικονομικά αποτελεσματική και ακμάζουσα.

Αυτή η Ευρώπη αποτελείται από τριάντα πέντε με σαράντα διαφορετικούς πολιτισμούς και πολιτιστικές ταυτότητες, που εκφράζονται με εξίσου πολλές γλώσσες, παρελθόντα και παραδόσεις, κι όλα αυτά δεμένα σε ένα κοινό, γεωγραφικό και ιστορικό, πλαίσιο και με μια κοινή μνήμη.

Θα αναφέρουμε δύο παραδείγματα. Το παράδειγμα της αυστριακής αυτοκρατορίας: μια τεράστια κοινή αγορά που λειτουργούσε καλά, μια οικονομική και πολιτική lingua franca και μια μοναρχία διοικούμενη από μια μόνο πρωτεύουσα, που προς το τέλος έγινε δικέφαλη. Με την παράλληλη ανάπτυξη και εκδήλωση των διαφορετικών πολιτιστικών ταυτοτήτων, το σύνολο ωφέλησε όλο τον κόσμο. Και θα μπορούσε ίσως να διαρκέσει αν η Βιέννη είχε την εξυπνάδα να καταλάβει ότι η πολιτιστική αυτονομία έπρεπε να μετατραπεί σε πολιτική αυτονομία για να κλείσει το δρόμο στους καταστροφικούς εθνικισμούς.

Ένα δεύτερο, τελείως διαφορετικό παράδειγμα: ένας μετανάστης προερχόμενος από την Ευρώπη, φτάνοντας στις Ηνωμένες Πολιτείες αντιλαμβάνεται γρήγορα τη διαφορά ανάμεσα στους κατοίκους του Νότου

(πρώην Νότιοι) και τους «αυθεντικούς Γιάνκηδες», ή τους Καλιφορνέζους, ή ακόμη τους κατοίκους των μεσοδυτικών πολιτειών. Ο λόγος είναι ότι ένας Αμερικανός του Νότου των ΗΠΑ κουβαλά στη μνήμη του, σαν να ήταν γραμμένη στα γονίδια του, την τραγική εμπειρία μιας ηττημένης και κατακτημένης χώρας με χιλιάδες νεκρούς στο έδαφός της, διαλυμένα σπίτια, βιασμένες γυναίκες, ένοπλες ληστείες και σκηνές λεηλασίας που διαπράχθηκαν από εχθρικά στρατεύματα. Οι νότιες πολιτείες αποτελούν την εξαίρεση – αλλά μόνο για το λευκό πληθυσμό – στο success story της νεαρής αμερικανικής ιστορίας²⁸⁷.

Οι Ευρωπαίοι είναι κι αυτοί κληρονόμοι μιας μακρινής μνήμης. Το τραγικό παρελθόν τους είναι η συνισταμένη ενός ευρωπαϊκού προτύπου, το οποίο συμμερίζονται όλοι οι λαοί και όλοι οι πολιτισμοί της Γηραιάς Ηπείρου, όσο διαφορετικοί κι αν είναι.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση υποτίμησε ίσως, στην αρχή, το πρόβλημα των πολλαπλών ταυτοτήτων που αποτελούν την ίδια την ουσία της. Αφού κατανόησε ότι αυτή η πολλαπλότητα μπορούσε να γεννήσει εθνικισμούς και αιματηρές περιπέτειες, πίστεψε ότι το κοινό οικονομικό συμφέρον θα αντιστάθμιζε αυτόν τον κίνδυνο και ότι μια ευρωπαϊκή ταυτότητα θα παραμέριζε σταδιακά τις διαφορετικές ταυτότητες.

Η ιδέα αυτή, κληρονομιά του προηγούμενου αιώνα, εμπνέεται εν μέρει από τη μαρξιστική αντίληψη σύμφωνα με την οποία η υπεράσπιση του κοινού οικονομικού συμφέροντος και η εξάλειψη των αντιπαλοτήτων σε αυτό τον τομέα, υποτίθεται ότι απαλείφουν τις εθνικές και πολιτισμικές διαφορές, αποτρέποντας συγχρόνως τις συγκρούσεις.

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η παγκοσμιοποίηση τείνει να γίνει μια πηγή παγκόσμιας δυσθυμίας. Ένα από τα χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης είναι και το γεγονός ότι κανείς δεν κατορθώνει να της προσδώσει κάποιο νόημα, να τη συνδέσει με μια

²⁸⁷ NANDA S., «Cultural Anthropology», Wadsworth Publi Co Belmont California 1991, σελ.60-90.

αναπαράσταση του μέλλοντος, με μια ευοίωνη προοπτική για την ανθρωπότητα.

Η παγκοσμιοποίηση εμφανίζεται έτσι ως ένα σύνολο καταναγκασμών ή ευκαιριών, αλλά όχι ως ένα συλλογικό σχέδιο ή ως ελπίδα.

Επιβάλλεται ως μια αναπόδραστη μοίρα που γεννάει φόβο. Και αυτό γιατί προκαλεί μια διάχυτη ανασφάλεια, καθώς υποχρεώνει όλες τις κοινωνίες να αλλάξουν βαθιά, χωρίς ωστόσο να συνδέει αυτή την επιταγή για αλλαγή με κάποια θετική επαγγελία²⁸⁸.

Η παγκοσμιοποίηση παραπέμπει στη διάδοση ενός προϊόντος, μιας τεχνικής ή μιας ιδέας μέσα στο χώρο. Η οικουμενικότητα προϋποθέτει κάποιο κοινό νόημα.

«Το οικουμενικό είναι το τοπικό χωρίς τα τείχη». Ο ορισμός που δίνει ο Τοργκά στο οικουμενικό υποτάσσει (κατά βάση) την οικουμενική συνθήκη του ανθρώπου στην ταύτισή του με έναν τόπο, με μια εστία, με μια ιδιαίτερη ιστορία. Η κοινή νοηματοδότηση μαζί με άλλους προϋποθέτει την πρότερη ταύτιση με ένα δικό μας ιδιαίτερο νόημα. Αυτή η ιδέα του αγκυροβολήματος σε μια ιδιαιτερότητα ήταν εξάλλου έντονα παρούσα στην ιδεολογία του Διαφωτισμού, μια ιδεολογία η οποία, όπως το έδειξε καλά η Χάνα Αρέντ, στηριζόταν στην έννοια της απόσπασης από μια κατάσταση, από μια κουλτούρα ή από μια καταγωγή²⁸⁹.

Νομίζουμε ωστόσο ότι με την παγκοσμιοποίηση η προβληματική της ταυτότητας αντιστρέφεται ουσιαστικά. Το άτομο, όπως και τα έθνη, επιθυμεί λιγότερο να αποσπαστεί από τις ρίζες του, να υπερβεί τον εαυτό του και επιδιώκει περισσότερο να διατηρήσει τις ρίζες του μπροστά σε μια διαδικασία απώλειας των ιστορικών, πολιτιστικών και συναισθηματικών σημείων αναφοράς. Στο βάθος, αν «το οικουμενικό είναι το τοπικό χωρίς τα τείχη», για να επαναλάβουμε την έκφραση του Τοργκά, το παγκόσμιο τείνει να γίνει ένα πλανητικό μαζί με τα τείχη.

²⁸⁸ LAIDI JAQUI, «*Malaise dans la mondialisation*» Textuel, Paris 1997

²⁸⁹ TORGA MIGUEL «L' universel c'est le local sans les murs», εφ. Le monde.

Στο έργο του «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας», ο Φρόιντ αναφέρεται στον Ρομέν Ρολάν και σε αυτό που ο τελευταίος αποκαλούσε «το ωκεάνιο συναίσθημα»²⁹⁰. Ένα μέρος της δυσθυμίας για την παγκοσμιοποίηση πηγάζει από αυτό το «ωκεάνιο συναίσθημα», που γεννιέται ταυτόχρονα από τη διεύρυνση των αναφορών μας και από την ιδέα της αδυναμίας μας μπροστά στα πελώρια προβλήματα με τα οποία καλούμαστε να αναμετρηθούμε. Για τον καθένα από μας το νόημα της παρουσίας μας στον κόσμο αλλάζει κατεύθυνση: το ζητούμενο δεν είναι πλέον να αποσπαστούμε από τις ρίζες μας, αλλά να ριζώσουμε, το ζητούμενο δεν είναι πλέον να κατακτήσουμε, αλλά να μας αναγνωρίσουν. Η παγκοσμιοποίηση θέτει τον άνθρωπο σε μια κατάσταση άμυνας και αυτό εξηγεί το γιατί αυτός νοιάζεται λιγότερο για τον άλλο. Νοιάζεται λιγότερο και γιατί ο κόσμος στον οποίο δραστηριοποιείται στερείται σκοπού. Έχει το χρέος να δώσει στον ίδιο τον εαυτό του ένα σκοπό, να ορίσει το δικό του καλό και γι' αυτό το σκοπό διαθέτει μια σχεδόν φυσική λύση που είναι εκείνη της επιβεβαίωσης της διαφορετικότητάς του.

Νομίζουμε ότι ακριβώς αυτό πάει να γίνει. Επειδή ταυτίζεται με τη διαφορετικότητα, τον πλουραλισμό και την πολυπλοκότητα, η παγκοσμιοποίηση εκτρέφει έναν όλο και πιο ισχυρό ηθικό, πολιτικό και πολιτιστικό σχετικισμό. ένα σχετικισμό που τον ενδυναμώνει εξάλλου σημαντικά η ιδεολογία της αγοράς μέσα από την αρχή της ελεύθερης επιλογής. Καθένας στο βάθος είναι ελεύθερος να επιλέξει τις αξίες που του ταιριάζουν, με βάση μια αυξανόμενη, δηλαδή απεριόριστη, προσφορά. Οι αξίες γίνονται καταναλωτικά προϊόντα. Ο οικουμενισμός ως αξία δεν χάνεται φυσικά από την αγορά. Αλλά γίνεται μια αξία σαν τις άλλες, αφού ήδη «όλα έχουν αξία».

Ο οικουμενισμός παραμένει μια πρώτιστη αξία. Είναι επίσης η μόνη που ηθικά μπορεί να μας προφυλάξει ενάντια στην επιστροφή στη βαρβαρότητα. Αλλά ταυτόχρονα οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι ο αφηρημένος, αμετάβλητος, γενικών αρχών οικουμενισμός είναι σήμερα ξεπερασμένος. Ανάμεσα στον αφηρημένο οικουμενισμό και στο γενικευμένο σχετικισμό υπάρχουν κατά τη γνώμη μας μεγάλα περιθώρια διαβάθμισης.

²⁹⁰ ΦΡΟΪΝΤ ΣΙΓΚΜΟΥΝΤ, «Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας», εκδ. Επίκουρος, 1994.

Αυτό που έχει σημασία να δούμε και να κατανοήσουμε είναι ότι ο αφηρημένος οικουμενισμός είναι σε κρίση, γιατί δεν μας επιτρέπει πλέον σήμερα να αντιμετωπίσουμε τον πλουραλισμό, που είναι το μείζον γεγονός του καιρού μας. Αυτός ο πλουραλισμός πηγάζει φυσικά από τις μη δυτικές, από πολιτισμική άποψη, κοινωνίες, οι οποίες διεκδικούν άλλες τροχιές από εκείνη της Δύσης και βλέπουν στην παγκοσμιοποίηση την ευκαιρία να το κάνουν. Αλλά η πλουραλιστική απαίτηση δεν είναι μόνο υπόθεση των διεθνών σχέσεων. Στο εσωτερικό των κοινωνιών μας βλέπουμε ότι οι υπερβολικά γενικές και αφηρημένες αρχές σκοντάφτουν ήδη στη διαφορετικότητα των καταστάσεων. Το ζήτημα της ισότητας ανδρών και γυναικών το φωτίζει τέλεια: εξαιτίας του εγκωμιασμού μιας αφηρημένης ισότητας ανάμεσα στους άνδρες και στις γυναίκες καταλήγουμε να αδικούμε τις γυναίκες. Οι διαμάχες που υποκινήθηκαν από τις πρακτικές του Τόμπι Νάθαν στο πεδίο της ψυχολογικής βοήθειας προς τους μετανάστες εγγράφονται επίσης σε αυτήν την ίδια προβληματική. Μπορεί κανείς να θεραπεύει τους μετανάστες στο ψυχολογικό πεδίο χωρίς να αναφέρεται στο ιστορικό και πολιτιστικό τους παρελθόν;

Μπορούμε τέλεια να πάρουμε μια οικουμενική θέση συνεκτιμώντας πλήρως τον αυξανόμενο πλουραλισμό των κοινωνιών μας... Σημαντική είναι η συμβολή του Ευρωπαϊκού Αστικού Χάρτη στο θέμα αυτό, που αφού αναγνωρίζει τα θεμελιώδη αστικά δικαιώματα του πολίτη (τα δίκαια του δημότη), επιτάσσει αυτά τα δικαιώματα ν' αποτελούν κτήμα όλων των πολιτών χωρίς αποκλεισμούς λόγω πεποιθήσεων, καταγωγής κ.τ.λ.

Συγκεκριμένα θέτει τις εξής αρχές πολυπολιτισμικής ολοκλήρωσης ως αναγκαίας προϋπόθεσης συνολικής αειφόρου ανάπτυξης και κοινωνικής ολοκλήρωσης:²⁹¹

1. Η άρνηση του αποκλεισμού – διαχωρισμού (ρατσιστικού, κοινωνικού κ.τ.λ.) είναι μια θεμελιώδης αρχή των αστικών πολιτικών.

²⁹¹ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ Π. – ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ Δ., «Οι χάρτες και η Ευρώπη της Αυτοδιοίκησης», εκδ. ΤΕΔΚΝΑ, Αθήνα 1995, σελ. 181-182.

2. Οι τοπικές Αρχές, πρέπει να φροντίζουν για την ενεργό συμμετοχή των μεταναστών στη δημόσια ζωή.
3. Για μια εκπαιδευτική και πολιτιστική πολιτική των τοπικών Αρχών χωρίς αποκλεισμούς.
4. Οι τοπικές Αρχές πρέπει να φροντίζουν για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών απασχόλησης.
5. Η πολυπολιτισμική ολοκλήρωση, επιβάλλει την πλήρη ένταξη των μεταναστευτικών κοινοτήτων κοινωνικά και ευρύτερα στη συνολική ζωή της κοινότητας, ενισχύοντας έτσι και προωθώντας τον πολιτιστικό πλουραλισμό μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όμως καθένας από τους διάφορους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς απευθύνεται κατά προτεραιότητα σε ένα περιορισμένο κοινό, ακόμη και μόνο λόγω γλώσσας. Πολλοί λίγοι έχουν πιθανότητες να επιβιώσουν σε μια λογική της αγοράς.

Ακόμη και οι μεγαλύτερες γλωσσικές κοινότητες βρίσκονται σε δύσκολη θέση και δεν μπορούν να ανταγωνιστούν τους αγγλόφωνους πολιτισμούς, που απευθύνονται σε μια αγορά ενός δισεκατομμυρίου ανθρώπων (και αυτός είναι ο λόγος που ένας μεγάλος αριθμός ταινιών, τηλεοπτικών προγραμμάτων και βιβλίων στην αγγλική γλώσσα έχουν πιθανότητες να πετύχουν στην αγορά και να συντηρήσουν τους δημιουργούς τους).

Πως θα μπορούσαν οι ευρωπαϊκοί πολιτισμοί και οι δημιουργοί τους, να τα καταφέρουν χωρίς μια κρατική, εθνική ή κοινοτική βοήθεια κάποιας μορφής;

Στον οπτικοακουστικό τομέα αυτή η βοήθεια είναι ζωτική – και ακόμη περισσότερο στον τομέα της διανομής απ' ό,τι της παραγωγής. Κι όχι για να ευνοήσουμε τους υποτίθεται ευρωπαϊκούς «Φρανκενστάιν», αλλά πρωτότυπα έργα, με βαθιές ρίζες στις χώρες προέλευσης. Οι διανομείς ταινιών κι ακόμη περισσότερο οι τηλεοπτικοί σταθμοί, έχουν το βλέμμα καρφωμένο στο κοινό και στα ποσοστά της τηλεθέασης. Γι' αυτό τα έργα που προορίζονται εξ αρχής για ένα περιορισμένο κοινό δεν μπορούν να δουν το φως της ημέρας, ούτε να

κυκλοφορήσουν στις ευρωπαϊκές χώρες αν οι διανομείς τους δεν λάβουν κάποια οικονομική βοήθεια.

Ο ρόλος της Ένωσης ως προς το ζήτημα αυτό είναι πρωταρχικός και το κοινοτικό πρόγραμμα Media είναι από αυτή την άποψη, πολύ θετικό. Δεδομένου ότι οι διάφοροι πολιτισμοί της Ευρώπης δεν γνωρίζουν καλά ο ένας τον άλλο, ουσιαστικά με τη βοήθεια των οπτικοακουστικών μέσων – και κυρίως της τηλεόρασης – θα μπορούσε να διορθωθεί αυτή η κατάσταση. Εφόσον δεν υπάρχει, και δεν θα υπάρξει, Ευρώπη χωρίς καλύτερη αμοιβαία γνώση των διάφορων πολιτισμικών συστατικών της, αυτή η κατανόηση θα έπρεπε να επιβληθεί ως καθημερινή φροντίδα. Και πάλι, αυτό δεν θα γίνει αν δεν διατεθούν τα απαραίτητα μέσα.

Στη στροφή αυτού του αιώνα, η Ευρώπη πρέπει να αποφασίσει αν θέλει ή όχι να αποκτήσει μια κοινή πολιτική για τον πολιτισμό, και αν ναι, ποια, αλλά πρέπει να ξέρουμε ότι κάθε λύση, ακόμα και μερική, θα πρέπει να είναι αντίθετη με τη φιλοσοφία της αγοράς πάνω στην οποία στηρίχτηκε το κοινοτικό οικοδόμημα.

Ας μην ξεχνάμε ότι κατά τη διάρκεια της εκστρατείας για την εκλογή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η λέξη «πολιτισμός» σχεδόν δεν αναφέρθηκε...

8.2.1. Ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης

Η ιστορία του θεσμού, αρχίζει με την τολμηρή πρωτοβουλία της Ελληνίδας Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη, που πρότεινε την ανακήρυξη κάθε χρόνο μιας διαφορετικής ευρωπαϊκής πόλης σε Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης.

Η ιδέα βρίσκει εύφορο έδαφος και υλοποιείται για πρώτη φορά το 1985 στην Αθήνα. Σήμερα, η Πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης έχει εξελιχθεί σε κορυφαίο πολιτιστικό θεσμό με πανευρωπαϊκή εμβέλεια.

Πρέπει να υπογραμμιστεί η σημασία του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας και για τις οικονομικές επιπτώσεις για τη χώρα όπου οργανώνονται οι διάφορες Πολιτιστικές δραστηριότητες.

Οι πόλεις που τον φιλοξένησαν μέχρι σήμερα απέκτησαν τη μοναδική ευκαιρία να προβάλλουν τα δικά τους πολιτιστικά χαρακτηριστικά, να κερδίζουν σε υποδομή, σε εμπειρίες, σε πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη. Η φιλοξενία του θεσμού σφράγισε την ιστορική πορεία όλων αυτών των πόλεων.

8.2.1.1. Ο στόχος του θεσμού

Ο στόχος του θεσμού είναι να αναδεικνύεται κάθε χρόνο μία διαφορετική πτυχή της ευρωπαϊκής πολιτιστικής παράδοσης, που θα χρωματίζει με το δικό της τρόπο τον πολιτισμό στην Ευρώπη.

Με μορφές και κατευθύνσεις που κάθε χρόνο έχουν το δικό τους πολιτιστικό στίγμα, ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας αποδεικνύει στην πράξη ότι η διαφορετικότητα είναι αυτή που ενώνει την Ευρώπη πολιτιστικά.

8.2.2. Ο θεσμός των αδελφοποιήσεων πόλεων

Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η ανάγκη προστασίας της Ευρώπης από έναν άλλο εμφύλιο στο μέλλον ήταν επιτακτική. Έτσι γεννήθηκε η ιδέα της αδελφοποίησης πόλεων με την ελπίδα ότι θα φέρει τους λαούς πιο κοντά, αφού η Ευρώπη δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει τις δυσκολίες χωρίς να ενώσει τις δυνάμεις της.

Τον Ιανουάριο του 1951 πενήντα Δήμαρχοι ίδρυσαν το Συμβούλιο Δήμων της Ευρώπης (στη συνέχεια έγινε Συμβούλιο Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης) και καθιέρωσαν την ιδέα μιας Ευρώπης των Πολιτών και την ονομασία της αδελφοποίησης.

Αδελφοποίηση είναι η ένωση δύο ή περισσότερων πόλεων από διαφορετικά κράτη που αποφασίζουν να συνεργαστούν στο πλαίσιο μιας ευρωπαϊκής προοπτικής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους και την ανάπτυξη όλο και πιο στενών δεσμών φιλίας και επικοινωνίας. Η επιθυμία ανταλλαγών ιδεών, τεχνικών, σεμιναρίων εκπαίδευσης. Η επιθυμία για κοινωνικές, σχολικές ανταλλαγές και ανταλλαγές νέων.²⁹²

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ανοίγει με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, νέες προοπτικές στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ πόλεων. Η Κομισιόν στηρίζει ιδιαίτερα το θεσμό αυτό και βέβαια τον χρηματοδοτεί. Δίκτυα μεταξύ των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης περισσότερων ευρωπαϊκών Δήμων χρηματοδοτούνται μέχρι και 70% από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, σε τομείς επιμόρφωσης, περιβάλλοντος, πολεοδομίας, χωροταξίας, εφαρμογής αναπτυξιακών προγραμμάτων. Τομείς που κύρια αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Βέβαια, αυτό δεν το κάνει τυχαία. Η Ευρώπη δεν μπορεί να οδεύσει προς την ενότητα χωρίς την προσχώρηση των πολιτών της. Πρέπει να τονισθεί ακόμα περισσότερο η ανθρώπινη διάσταση της Κοινότητας, της οποίας οι οικονομικοί, νομισματικοί και πολιτικοί στόχοι δεν αποτελούν αυτοσκοπό, αλλά μέσο για την ικανοποίηση των βαθύτερων επιθυμιών των ανθρώπων που την αποτελούν για ειρήνη και ευημερία. Η αδελφοποίηση προσφέρει στον τομέα αυτό προνομιούχο πλαίσιο δραστηριότητας. Ενεργεί ως σύνδεσμος στα ευρωπαϊκά θεμέλια και έτσι οι αδελφοποιήσεις αποτελούν:

- «(α) Εκδήλωση βούλησης των λαών και των εκλεγέντων από αυτούς στις Τοπικές Αρχές, να συμμετάσχουν στην οικοδόμηση της Ευρώπης.
- (β) Συμβάλλουν στην καθιέρωση ανταλλαγών μεταξύ αδελφών πόλεων διαφορετικών παραδόσεων και πολιτισμών, ζωντανεύοντας και διατηρώντας κατ' αυτό τον τρόπο τις διαφορές τους, που αποτελούν τον πολιτιστικό πλούτο των λαών.

²⁹² ΠΛΗΡΗ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 65

- (γ) Ενεργοποιούν τις τοπικές κοινωνίες και τις αρχές των αδελφών πόλεων να εκπονήσουν κοινά προγράμματα δράσης που χρηματοδοτεί σε μεγάλο ποσοστό η Κοινότητα». ²⁹³

Τα κριτήρια με τα οποία γίνεται η επιλογή των πόλεων που θα αδελφοποιηθούν είναι:

- Γεωγραφικά
- Κοινωνικοοικονομικά και
- Γλωσσικά.

Γενικά, δίνεται προτεραιότητα σε πόλεις, οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, της περιορισμένης χρησιμοποίησης της γλώσσας τους ή της πρόσφατης προσχώρησής τους στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Μια αδελφοποίηση βασίζεται πάνω στη δέσμευση των Ο.Τ.Α. και των κατοίκων. Προωθούνται κυρίως οι αδελφοποιήσεις που προβάλλουν πρωτότυπα θέματα και ευρεία συμμετοχή του πληθυσμού. Η δέσμευση αυτή των Δήμων πιστοποιείται με έναν επίσημο όρκο.

Στην Ευρώπη των πόλεων που βρίσκεται στη φάση δημιουργίας της, το χειρότερο που μπορεί να συμβεί σε μια πόλη είναι η απομόνωση της. Μέσα από την αδελφοποίηση οι πόλεις γνωρίζονται μεταξύ τους σε πολλαπλά επίπεδα και βάζουν σταθερές βάσεις για ουσιαστική συνεργασία. Οι βασικές προϋποθέσεις για μια ουσιαστική και αποδοτική αδελφοποίηση είναι:

- (α) Η επιλογή της σωστής αδελφής – πόλης. Είναι καλό να υπάρχει όχι κοινή, αλλά παραπλήσια οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική βάση και κοινοί στόχοι.
- (β) Η συμμετοχή των πολιτών μέσα στην επιτροπή αδελφοποίησης.
- (γ) Η χρηματοδότηση.

Αυτές οι προϋποθέσεις συμβάλλουν, ώστε η αδελφοποίηση να μην μείνει στις τελετές και στις ανταλλαγές δώρων και αντιπροσωπειών, αλλά η

²⁹³ ΠΛΗΡΗ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 65

από κοινού δουλειά να ενισχύσει τις τοπικές ιδιαιτερότητες προς όφελος των πολιτών.²⁹⁴

Τα τελευταία 40 χρόνια περισσότερες από 8.000 πόλεις και τοπικές και περιφερειακές αρχές των χωρών – μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν αδελφοποιηθεί.

*«Μέσα λοιπόν από την Αυτοδιοίκηση, την τέχνη και τον πολιτισμό στην ειρήνη. Μέσα από τις αδελφοποιήσεις δίνεται η ευκαιρία να προσεγγίσουν οι λαοί μεταξύ τους, να επικοινωνούν και να δημιουργούν βαθιές σχέσεις για να προάγουν τον πολιτισμό. Ο πολιτισμός μπορεί να σώσει την ειρήνη για να παραμείνουμε άνθρωποι».*²⁹⁵

Στο προοίμιο της Συνθήκης της Ρώμης επισημαίνεται ότι τα κράτη μέλη της Κοινότητας είναι «αποφασισμένα να θέσουν τις βάσεις μιας διαρκώς στενότερης ενώσεως των ευρωπαϊκών λαών». Η Ευρώπη για να ανταποκριθεί σ' αυτόν τον στόχο της προσέγγισης των πολιτών, στηρίζει κάθε χρόνο από το 1989 μέσω ειδικού προγράμματος, την αδελφοποίηση πόλεων που θεωρείται ως κατάλληλο πλαίσιο για τη στενότερη σύνδεση των πολιτών και των εκλεγμένων τοπίων αντιπροσώπων τους με την οικοδόμηση της Ευρώπης και την ενίσχυση του αισθήματος ότι ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται με τη χορήγηση επιδοτήσεων σε ορισμένες ενέργειες αδελφοποίησης ευρωπαϊκού χαρακτήρα, που έχουν ως στόχο αφενός να δημιουργήσουν νέους δεσμούς μεταξύ πόλεων και αφετέρου, να ενισχύσουν τους ήδη υπάρχοντες.

Μετά τη θέση σε ισχύ του προγράμματος αυτού, περίπου δεκαοκτώ χιλιάδες πόλεις ανά την Ευρώπη έχουν λάβει κοινοτική ενίσχυση για την πραγματοποίηση των ανταλλαγών τους. Η Επιτροπή προσπαθεί να ενθαρρύνει την ανάληψη όσο το δυνατόν περισσότερων πρωτοβουλιών, προσανατολίζοντας παράλληλα την ενίσχυσή της προς ορισμένα είδη ενεργειών που θεωρείται ότι έχουν προτεραιότητα.

²⁹⁴ ΠΛΗΡΗ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 68

²⁹⁵ ΠΛΗΡΗ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση, εκδόσεις Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. 1994, σελ. 66

Οι επιλέξιμες προς επιδότηση ενέργειες στα πλαίσια της κοινοτικής ενίσχυσης για τις αδελφοποιήσεις διακρίνονται σε τέσσερις τύπους:

- Ανταλλαγές μεταξύ πολιτών αδελφοποιημένων και στο στάδιο της αδελφοποίησης πόλεων.
- Συναντήσεις.
- Σεμινάρια κατάρτισης και πληροφόρησης.
- Καινοτόμες ενέργειες.

Ανταλλαγές μεταξύ πολιτών αδελφοποιημένων και στο στάδιο της αδελφοποίησης πόλεων

Είναι επιλέξιμες οι συναντήσεις ή ανταλλαγές μεταξύ αδελφοποιημένων ή στο στάδιο της αδελφοποίησης δήμων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι ακόμη επιλέξιμες ενέργειες που αποβλέπουν στην προσέγγιση μεταξύ πολιτών από δήμους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, των χωρών της Βαλτικής, της Κύπρου ή της Μάλτας.

Στις εν λόγω συναντήσεις ή ανταλλαγές πρέπει υποχρεωτικά:

- να συμμετέχουν πόλεις που απέχουν άνω των 250 χιλιομέτρων.
- να υπάρχουν τουλάχιστον 10 συμμετέχοντες ανά πόλη.

Οι εν λόγω συναντήσεις ή ανταλλαγές πρέπει ακόμη να διαθέτουν τουλάχιστον ένα από τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. την προετοιμασία ή τη σύναψη νέων αδελφοποιήσεων.
2. τη συμμετοχή αδελφοποιημένων πόλεων περισσότερων χωρών (πολυμερείς ανταλλαγές).
3. τη συμμετοχή πόλεων λιγότερο ευνοούμενων λόγω της γεωγραφικής τους θέσης (μεγάλη απόσταση των αδελφοποιημένων πόλεων, γεωγραφική τοποθέτηση στην περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, νησιώτικη μορφολογία) ή του μικρού τους πληθυσμού.
4. τον εορτασμό επετείου αδελφοποίησης με σημαντική τοπική σημασία (5^η, 10^η, 15^η, 20^η, κ.λ.π.).
5. τη συμμετοχή νέων κατά πλειοψηφία κάτω των 18 ετών.

6. τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού ατόμων από τις αδελφοποιημένες πόλεις.
7. το χειρισμό συγκεκριμένου θέματος που απαιτεί ειδική προπαρασκευαστική εργασία.

Στις ενέργειες αυτές μπορούν να συμμετάσχουν άτομα όλων των κοινωνικών ομάδων και τάξεων ηλικίας. Αυτό που έχει σημασία είναι να οργανωθεί συνάντηση, η οποία σε συνάρτηση με τα άτομα που συμμετέχουν (παιδιά, νέοι, ενήλικες κ.λ.π.), να καθιστά δυνατή τη σύσφιξη των σχέσεων και την καλύτερη γνώση του άλλου στο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, επαγγελματικό, πολιτιστικό ή οποιοδήποτε άλλο περιβάλλον τον χαρακτηρίζει. Αυτό πρέπει υποχρεωτικά να αντικατοπτρίζεται στο πρόγραμμα της εκδήλωσης. Προϋπόθεση για να λάβουν ενίσχυση τα επιλέξιμα σχέδια είναι να παρουσιάζουν σαφές ενδιαφέρον όσον αφορά την προσέγγιση των λαών και την καλλιέργεια μιας πραγματικής ευρωπαϊκής συνείδησης μεταξύ των πολιτών.

Αντίθετα, δεν είναι επιλέξιμες:

- οι ανταλλαγές ή συναντήσεις τουριστικού και λαογραφικού περιεχομένου ή κερδοσκοπικού χαρακτήρα και τα ταξίδια αναψυχής.
- οι ανταλλαγές που αφορούν, κατά πλειοψηφία, εκλεγμένους αντιπροσώπους ή τοπικούς υπαλλήλους.
- οι ενέργειες στις οποίες συμμετέχουν αδελφοποιημένες πόλεις, οι οποίες έχουν ήδη λάβει κοινοτική ενίσχυση κατά το ίδιο έτος για συνάντηση στον ίδιο τόπο με τον ίδιο εταίρο.

Οι ενέργειες που μπορούν να καλυφθούν από άλλα κοινοτικά προγράμματα (Socrates, Leonardo, Jeunesse pour l' Europe, Eurathlon, Pacte κ.λ.π.).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χορηγεί ενισχύσεις σε αδελφοποιημένες και προς αδελφοποίηση πόλεις για να καλύψουν μέρος των εξόδων τους στα πλαίσια των ανταλλαγών. Οι επιδοτήσεις επιτρέπουν τη συγχρηματοδότηση,

αφενός, των οργανωτικών εξόδων και αφετέρου, των δαπανών μεταφοράς για συγκεκριμένη ενέργεια.

8.2.2.1. Η διαδικασία αδελφοποίησης

A. Επιλογή Ο.Τ.Α.

Όσον αφορά την επιλογή της «αδελφής» πόλης υπάρχουν δύο περιπτώσεις:

Ο Ελληνικός Ο.Τ.Α. να έχει ήδη επιλέξει την πόλη με την οποία θέλει να αδελφοποιηθεί. Αυτό προκύπτει πολλές φορές μετά από πρόταση των Ελλήνων που ζουν στο εξωτερικό και αντίστροφα.

Ο Ελληνικός Ο.Τ.Α. να είναι σε αναζήτηση πόλης. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να συμπληρωθεί η αίτηση αδελφοποίησης λεπτομερώς και φυσικά να επισυναφθούν φωτογραφίες, τουριστικά φυλλάδια και οποιαδήποτε άλλη έντυπη πληροφορία υπάρχει για το Δήμο. Η αίτηση αυτή στη συνέχεια αποστέλλεται στην ΚΕΔΚΕ στο Τμήμα Αδελφοποιήσεων και αφού την επεξεργαστεί προωθείται στο αντίστοιχο Τμήμα της χώρας που αφορά. Θα συμπληρωθούν τόσες αιτήσεις και θα επισυναφθούν τόσα έντυπα όσες και οι πόλεις που αναζητούνται.

B. Ενέργειες του Δήμου

Όταν κάποιος Ο.Τ.Α. του εξωτερικού εκδηλώσει ενδιαφέρον για τον Ελληνικό Δήμο και αφού και οι δύο συμφωνήσουν κατ' αρχήν για την αδελφοποίηση, με συνεννοήσεις που γίνονται είτε μεταξύ τους, είτε μέσω των Εθνικών Τμημάτων (ΚΕΔΚΕ κ.τ.λ.) θα πρέπει να συγκληθεί το Δημοτικό Συμβούλιο και να αποφασισθεί η αδελφοποίηση. Η απόφαση αυτή στέλνεται στη συνέχεια για έγκριση στην Περιφερειακή Διοίκηση και στο Υπουργείο Εξωτερικών. Η Περιφερειακή Διοίκηση είναι εκείνη που το προωθεί στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Για να δοθεί η έγκριση από την Περιφερειακή Διοίκηση θα πρέπει να υπάρχει αντιστοιχία του προς αδελφοποίηση Ο.Τ.Α. από απόψεως πληθυσμού,

εκτάσεως, οικονομικών δυνατοτήτων, ιστορικότητας, απασχόλησης των κατοίκων, πολιτιστικής δυνατότητας, εκπροσώπησης κ.λ.π. με τον ελληνικό Ο.Τ.Α. Συνεπώς σε κάθε πρόταση για αδελφοποίηση προς την Περιφερειακή Διοίκηση θα πρέπει να επισυνάπτεται απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου όπου αναφέρονται όλα τα σχετικά στοιχεία, τα οποία προκύπτουν από αντίστοιχα έγγραφα του ξένου Ο.Τ.Α.

Όταν έλθει η έγκριση από την Περιφερειακή Διοίκηση και το Υπουργείο Εξωτερικών, τότε συνεδριάζει και πάλι το Δημοτικό Συμβούλιο και εκδίδεται νέα απόφαση που εγκρίνει τελικά την αδελφοποίηση και εκλέγεται η Επιτροπή Αδελφοποίησης. Στην Επιτροπή Πρόεδρος συνήθως είναι ο Δήμαρχος. Τα υπόλοιπα μέλη μπορεί να είναι είτε αιρετοί είτε άτομα από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Για να είναι ευέλικτη, είναι προτιμότερο να μην υπερβαίνει τα δέκα (10) άτομα.

Η Επιτροπή αυτή εφεξής θα ωφελείται με όλα τα θέματα που έχουν σχέση με την αδελφοποίηση, διοργάνωση εκδηλώσεων, οικονομικός προγραμματισμός, διοικητικές εργασίες κ.λ.π. και θα παρακολουθεί την εξέλιξη και τη συνεχή πορεία της αδελφοποίησης.

Γ. Τελετές Αδελφοποιήσεων

Μετά από όλες αυτές τις ενέργειες ο Δήμος μπορεί να προχωρήσει στον καθορισμό της ημερομηνίας αδελφοποίησης, σε συνεννόηση με τον ξένο Δήμο.

Η τελετή της αδελφοποίησης πρέπει να έχει λαϊκό χαρακτήρα. Είναι σημαντικό να συμμετέχουν όσο το δυνατόν περισσότεροι πολίτες και για το λόγο αυτό θα πρέπει να υπάρξει προηγουμένως μια ενημέρωση (τοπικός τύπος, αφίσες, ομιλίες). Κατά τη διάρκεια της τελετής υπογράφεται ο όρκος της αδελφοποίησης, που συνήθως είναι τυπωμένος σε πάπυρο και από τους δύο Δημάρχους. Υπόδειγμα του όρκου υπάρχει μέσα στα έντυπα που έχουν δοθεί, αλλά προσαρμόζεται και ανάλογα με τους στόχους των Δήμων. Η διοργάνωση και το είδος της τελετής αποφασίζεται από τον κάθε Δήμο όπως εκείνος κρίνει. Συνήθως συνοδεύεται από ανταλλαγές δώρων, πολιτιστικά, εγκαίνια κ.λ.π.

Επίσης, είναι απαραίτητο να τοποθετηθεί στην είσοδο της πόλης μια επιγραφή όπου αναφέρεται η αδελφοποίηση, π.χ. ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΜΕΝΟΙ ΔΗΜΟΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ... και υπάρχουν τρεις (3) σημαίες: η Ελληνική, της Ε.Ε. και του ξένου Ο.Τ.Α. Η ίδια τελετή θα πρέπει να γίνει πάλι από τον ξένο Δήμο και μόνο τότε η αδελφοποίηση θεωρείται ολοκληρωμένη και ισχύει.

8.2.2.2. Η συμβολή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις αδελφοποιήσεις

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων σαράντα (40) χρόνων, η δραστηριότητα της αδελφοποίησης έχει σημαντικά αναπτυχθεί. Σήμερα, περισσότερες από 8.000 πόλεις και τοπικές και περιφερειακές αρχές των χωρών – μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχουν αδελφοποιηθεί και ο αριθμός των αδελφοποιήσεων είναι εξ' ίσου μεγάλος (πολύαριθμοι Ο.Τ.Α. έχουν πραγματοποιήσει αδελφοποιήσεις με Ο.Τ.Α. από περισσότερες από μία χώρες).

Η Γερμανία και η Γαλλία παίζουν ένα σημαντικό ρόλο σε αυτό τον τομέα: περισσότερες από τις μισές αδελφοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν, μπορούν να αποδοθούν σε αυτές. Ο εντυπωσιακός αριθμός των γαλλο – γερμανικών αδελφοποιήσεων έχει παίξει έναν ενεργό ρόλο στη συμφιλίωση αυτών των δύο χωρών. Αναγνωρίζοντας ότι οι Δήμοι της Γαλλίας και στη Γερμανία είναι η κινητήριος δύναμη πίσω από την αύξηση των αδελφοποιήσεων. Έτσι, γίνονται προσπάθειες ώστε να δημιουργηθούν νέοι δεσμοί με τις περιφερειακές χώρες της ηπείρου μας (Σκωτία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα).

Από τις αρχές του 1990, οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης έχουν σταδιακά εμπλακεί στη δραστηριότητα των αδελφοποιήσεων. Οι αδελφοποιήσεις μεταξύ Δυτικής, Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είναι ιδιαίτερα σημαντικές στην πορεία της ανοικοδόμησης μιας Ενωμένης Ευρώπης, εφόσον οι εταίροι στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη έχουν την ίδια πολιτιστική ταυτότητα και πεπρωμένο: την Ευρώπη και την είσοδό τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία θα πρέπει να προετοιμασθεί. Έχοντας πλήρη

συνείδηση αυτής της ανάγκης, το CEMR προωθεί τη δημιουργία των Ανατολικο – Δυτικών αδελφοποιήσεων και στηρίζει την ανάπτυξη αυτών που ήδη υφίστανται.

Επιπλέον, η δραστηριότητα των αδελφοποιήσεων έχει αποκτήσει εμπειρία την οποία θέλουμε να μοιραστούμε, έτσι ώστε ν' αυξήσουμε και να βελτιώσουμε τις ανταλλαγές και ν' αναπτύξουμε νέες μορφές συναντήσεων και συνεργασιών σε περισσότερους και ποικίλους τομείς – οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό – ξεπερνώντας τις απλές αθλητικές και φολκλορικές συναντήσεις, με στόχο την ενδυνάμωση της αμοιβαίας συνεννόησης μεταξύ των λαών.

Το όραμα της Ενωμένης Ευρώπης πήρε σάρκα και οστά με τη συνθήκη του Μάαστριχ που εξασφαλίζει κοινή πολιτική σε πολυάριθμους τομείς, αλλά όσον αφορά την Ευρώπη των Πολιτών, απομένει να γίνει πάρα πολύ δουλειά. Το ομοσπονδιακό όραμα αυτής της Ένωσης προϋποθέτει ότι οι Ευρωπαίοι στην πράξη αισθάνονται σαν πολίτες της Ευρώπης. Αυτό αποτελεί ένα τεράστιο πεδίο δράσης για αδελφοποιήσεις.

Το Συμβούλιο Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης (CEMR) βρίσκεται στην απαρχή των αδελφοποιήσεων μεταξύ των Ευρωπαϊκών Τοπικών αρχών. Τα Εθνικά Τμήματα του CEMR είναι στη διάθεση όσων επιθυμούν, για να βοηθήσουν στην αναζήτηση εταίρου και να συμβουλευθούν σε κάθε φάση της εξέλιξης της αδελφοποίησης. Επίσης, παρέχουν στήριξη στις τοπικές και περιφερειακές αρχές για την εξασφάλιση της Κοινοτικής οικονομικής ενίσχυσης για τα προγράμματα διαδημοτικής και διαπεριφερειακής συνεργασίας.

Το CEMR είναι ο αντιπροσωπευτικός Οργανισμός των Ευρωπαϊκών Τοπικών Αρχών. Σήμερα, ο Οργανισμός αυτός φέρνει κοντά περισσότερες από 100.000 Τοπικές και Περιφερειακές Αρχές στην Ευρώπη δημιουργώντας μια ομοσπονδία διαμέσου 38 Εθνικών Ενώσεων σε 25 χώρες σε όλη την Ευρώπη.

Το CEMR έχει σαν στόχο:

- Να εξασφαλίσει, να ενδυναμώσει και να προστατεύσει την αυτονομία των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών.

- Να προωθήσει το έργο των τοπικών και περιφερειακών αρχών, να διασφαλίσει τα δικαιώματά τους και να συμβάλλει στην ευημερία τους.
- Να αναπτύξει το Ευρωπαϊκό πνεύμα μεταξύ των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών με στόχο να προωθήσουν μια ομοσπονδία Ευρωπαϊκών κρατών που θα βασίζεται στην αυτονομία αυτών των αρχών.
- Να διασφαλίσει τη συμμετοχή και αντιπροσώπευση των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών στους Ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς.
- Να εξασφαλίσει την καθιέρωση μεταξύ των Ευρωπαϊκών θεσμών που ήδη υπάρχουν και αυτών που θα γίνουν στο μέλλον, ενός συμβουλίου που θα εκπροσωπεί τις τοπικές και περιφερειακές αρχές.

Το CEMR βρίσκεται έτσι στην αρχή της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Χάρτας για την τοπική αυτονομία που έχει αποτελέσει Συνθήκη του Συμβουλίου της Ευρώπης. το CEMR πάντα δεσμεύεται με την αρχή της επικουρικότητας σαν τη βασική αρχή για την οικοδόμηση της Ευρώπης.

8.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

8.3.1. Πολιτισμός – Αθλητισμός

Στον ειδικότερο τομέα του αθλητισμού και του πολιτισμού παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τους Ο.Τ.Α. τα εξής προγράμματα, δράσεις ή άλλες πρωτοβουλίες της Ένωσης:

8.3.1.1. Καλειδοσκόπιο

Το Καλειδοσκόπιο είναι ένα κοινοτικό πρόγραμμα, στα πλαίσια του οποίου η Κοινότητα παρέχει τόσο οικονομική όσο και μη οικονομική

συνδρομή για μια σειρά καλλιτεχνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων που έχουν σαν στόχο να αναδείξουν τις ευρωπαϊκές πολιτιστικές παραδόσεις και να τονώσουν τη συνεργασία σχετικά με πολιτιστικά προγράμματα δράσης. Οι δραστηριότητες αυτές θα πρέπει να βασίζονται σε συνεργασίες από τουλάχιστον 3 κράτη μέλη. Το πρόγραμμα χρηματοδοτεί κατά κύριο λόγο καινοτόμες πολιτιστικές εκδηλώσεις με ευρωπαϊκή διάσταση, την κινητικότητα και εκπαίδευση ηθοποιών, καθώς και την πολιτιστική συνεργασία στα πλαίσια της Κοινότητας. Η Κομισιόν επεξεργάζεται μια πρόταση για την αναδιοργάνωση και επέκταση του προγράμματος για μια περίοδο πέντε ετών, αρχής γενομένης από το 1996, που θα ονομάζεται «Καλειδοσκόπιο 2000». Η πρόταση αυτή δεν έχει εγκριθεί ακόμα οριστικά.

8.3.1.2. Raphael

Υπάρχει επίσης μια πρόταση για ένα πενταετές κοινοτικό πρόγραμμα δράσης στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, το πρόγραμμα Raphael, που θα ξεκινήσει από την 1 Ιανουαρίου 1996 και θα διαρκέσει μέχρι την 31 Δεκεμβρίου 2000. Οι προτεινόμενοι τομείς είναι:

- Η ανάπτυξη και προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς διαμέσου της ανάπτυξης καλύτερων πρακτικών προστασίας, συντήρησης και διατήρησης.
- Η ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας και συνεταιρισμών για την καλύτερη ανταλλαγή εμπειριών.
- Η βελτίωση της πρόσβασης του κοινού στην πολιτιστική κληρονομιά και στην παροχή πληροφοριών.
- Η ενίσχυση της κινητικότητας των επαγγελματιών και η εκπαίδευση για επαγγελματίες στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και η ανάπτυξη δράσεων πολιτιστικής συνεργασίας με τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς.

Οι δράσεις πρέπει να έχουν ευρωπαϊκό ενδιαφέρον, να είναι καινοτόμες ή να παρουσιάζουν πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα. Το πρόγραμμα Raphael δεν έχει εγκριθεί ακόμα οριστικά.

8.3.1.3. Αρχιτεκτονική κληρονομιά

Περιορισμένα κονδύλια διατίθενται στο κοινοτικό πρόγραμμα για τη διατήρηση και προώθηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Κοινότητας. Κάθε χρόνο καλύπτεται ένα ιδιαίτερο θέμα. Το θέμα που είχε π.χ. επιλεγεί για το 1995 είναι η συντήρηση θρησκευτικών μνημείων. Αφορούσε κτίρια που απεικονίζουν θρησκευτικές δραστηριότητες και παρουσιάζουν διακεκριμένη θρησκευτική, ιστορική, αρχιτεκτονική, καλλιτεχνική και κοινωνική αξία για τη σπουδαιότητα της Ευρώπης. Δίνεται προτεραιότητα σε προγράμματα και δράσεις που αποσκοπούν στη συντήρηση μνημείων που ακόμα υπηρετούν τον αρχικό σκοπό τους ως τόποι λατρείας. Τα σχετικά μνημεία θα πρέπει να είναι ανοικτά για το κοινό και οι αντίστοιχες δράσεις θα πρέπει να έχουν κατάλληλη οικονομική κάλυψη, ώστε να είναι βέβαιο ότι θα μπορούν να ολοκληρωθούν. Προσκλήσεις για εκδήλωση ενδιαφέροντος για σχετικά πιλοτικά προγράμματα και δράσεις δημοσιεύονται μια φορά το χρόνο στην Ε.Ε.τ.Ε.Κ., συνήθως τον Οκτώβριο και οι αιτήσεις θα πρέπει να έχουν υποβληθεί πριν από την 31^η Ιανουαρίου του επόμενου χρόνου.

8.3.1.4. Αδελφοποίηση πόλεων

Υπάρχει ένα μικρό κονδύλι για τη συμβολή στην υλοποίηση προγραμμάτων αδελφοποίησης πόλεων, ώστε να βοηθηθούν κάποιες τοπικές κοινωνίες να δραστηριοποιηθούν στα πλαίσια της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Προτεραιότητα δίνεται σε δράσεις που συνδέουν μεταξύ τους μικρότερες πόλεις απομακρυσμένων περιφερειών. Η οικονομική ενίσχυση καλύπτει τα έξοδα ταξιδιών, οργάνωσης και διαβίωσης των συμμετεχόντων.

8.3.1.5. Eurathlon

Το Eurathlon είναι ένα νέο πρόγραμμα που στοχεύει στην ενθάρρυνση εκδηλώσεων, δράσεων και προγραμμάτων αθλητικού περιεχομένου με ευρωπαϊκή όμως διάσταση. Είναι ανοιχτό σε δράσεις που βασίζονται σε συνεργασία συμμετεχόντων από τουλάχιστον τρία κράτη – μέλη, ενώ ευπρόσδεκτη είναι και η συμμετοχή από χώρες που αναμένεται να προσχωρήσουν στην Ένωση, καθώς και από χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Το πρόγραμμα αυτό απευθύνεται σε δημόσιες αρχές, αθλητικές ομοσπονδίες και άλλους διοργανωτές του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα. Το πρόγραμμα αφορά πρωτίστως προγράμματα ανταλλαγών νεαρών αθλητών και αθλητριών, αλλά καλύπτει επίσης τη διοργάνωση σεμιναρίων και προγραμμάτων διεθνούς πληροφόρησης και εκπαίδευσης σχετικά με την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας για τον αθλητισμό, την εθνική αθλητική νομοθεσία και τις διατάξεις των ομοσπονδιών, τις τεχνικές αθλητικού management κ.λ.π. Οι αθλητικές δραστηριότητες θα πρέπει να στοχεύουν στη βελτίωση των δεσμών ανάμεσα στους πολίτες της Κοινότητας, ειδικά δε τους νέους ανθρώπους, κάτι στο οποίο μπορούν τα σχολεία να παίξουν σημαντικό ρόλο. Επίσης κοινά προγράμματα εκπαίδευσης για αθλητές και άλλους που ασχολούνται ενεργά με τον αθλητισμό θα κάνουν δυνατή την ανταλλαγή εμπειριών.

Για την επιλογή θα λαμβάνονται ιδιαιτέρως υπόψη η ποιότητα, η αυθεντικότητα, ο καινοτόμος χαρακτήρας και η ευρωπαϊκή διάσταση των προτάσεων, καθώς και το εάν προωθούν την πλατύτερη δυνατή συμμετοχή απλών πολιτών από τουλάχιστον τρία κράτη – μέλη, καθώς και το τι απήχηση και ανταπόκριση θα έχουν στο κοινό. Η καταληκτική ημερομηνία υποβολής αιτήσεων είναι η 30 Δεκεμβρίου του χρόνου που προηγείται της σχεδιαζόμενης δράσης.

8.3.2. Πληροφόρηση – επικοινωνία

Στον τομέα αυτό υπάγονται διάφορες δράσεις και δυνατότητες ενημέρωσης σχετικά με κοινοτικά προγράμματα και άλλες πληροφορίες σε διάφορους τομείς, που δραστηριοποιείται η Ένωση. Αναφορά στις δυνατότητες αυτές γίνεται στους διάφορους επιμέρους τομείς που αφορούν (π.χ. κοινωνικά ή αγροτικός τομέας).

8.3.3. Οπτικοακουστικός τομέας – Media II

Στον οπτικοακουστικό τομέα δεσπόζει το πρόγραμμα Media II. Στόχος του προγράμματος αυτού είναι να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων στο χώρο της Ευρωπαϊκής οπτικοακουστικής βιομηχανίας. Το Media II είναι η συνέχεια του Media I. Θα έχει διάρκεια 5 ετών (1996 – 2000) και θα χρηματοδοτηθεί από την Ένωση συνολικά με 310 εκ. ECU δηλαδή 341 δις δρχ. το πρόγραμμα απευθύνεται σε ευρωπαϊκές εταιρίες, επιχειρήσεις και επαγγελματίες στον τομέα της οπτικοακουστικής βιομηχανίας. Με αυτή την έννοια θα μπορούσε να αφορά τους Ο.Τ.Α. που λειτουργούν δημοτικές επιχειρήσεις ραδιοφωνίας ή / και τηλεόρασης. Αφορά καταρχήν τις 15 χώρες – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα μπορούσε όμως να επεκταθεί βάσει συμφωνιών συνεργασίας και σε χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού χώρου, της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και στην Κύπρο και τη Μάλτα. Το πρόγραμμα Media II συγχρηματοδοτεί (γενικά μέχρι το 50% του κόστους) δράσεις σε τρεις τομείς προτεραιότητας, στον τομέα της οπτικοακουστικής βιομηχανίας και συγκεκριμένα σε σχέση με

- Την εκπαίδευση Ευρωπαίων επαγγελματιών, κυρίως σε θέματα διοίκησης και νέων τεχνολογιών.
- Την ανάπτυξη παραγωγών για την ευρωπαϊκή και διεθνή αγορά.
- Τη διεθνή διανομή ευρωπαϊκών κινηματογραφικών παραγωγών και οπτικοακουστικών προγραμμάτων.

Τέλος, σ' όλες τις κοινοτικές πρωτοβουλίες (INTERREG, URBAN, LEADER, EQUAL) εμφανίζεται δυναμικά το πολιτιστικό στοιχείο.²⁹⁶

8.4. ΤΟ Γ΄ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΡΙΞΗΣ (Γ΄ ΚΠΣ)

Η προγραμματική περίοδος 2000-2006 εγκαινιάζεται για την χώρα μας με την κατάρτιση του Σχεδίου Ανάπτυξης 2000-2006 για την εφαρμογή του τρίτου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, που αποτελεί το βασικό προγραμματικό και αναπτυξιακό πλαίσιο της Ελλάδας για όλη σχεδόν την πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας.

Το Σχέδιο για την προγραμματική περίοδο 2000-2006 έχει τίτλο «Σχέδιο Ανάπτυξης» ενώ τα δύο προηγούμενα σχέδια (1989-1993 και 1994-1999) είχαν ως τίτλο «Σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης» (ΣΠΑ). Η αλλαγή αυτή δεν άλλαξε τη βασική δομή του σχεδίου απλά ο νέος τίτλος ανταποκρίνεται περισσότερο στο περιεχόμενό του, αφού εκτός από το περιφερειακό σκέλος περιλαμβάνει το τομεακό καθώς και ένα γενικό μέρος με μακροοικονομικές εκτιμήσεις και κατευθύνσεις στρατηγικής για τη συνολική οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

Το σύνολο των παρεμβάσεων οι οποίες πραγματώνουν τη συνολική εθνική αναπτυξιακή στρατηγική και περιλαμβάνονται στα επιχειρησιακά προγράμματα, εντάσσονται σε έξι άξονες προτεραιότητας του Σχεδίου Ανάπτυξης 2000-2006. Οι άξονες αυτοί είναι :

- ❖ Ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού
- ❖ Ενίσχυση των βασικών υποδομών
- ❖ Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των παραγωγικών τομέων
- ❖ Βελτίωση της ποιότητας ζωής και του περιβάλλοντος
- ❖ Ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας
- ❖ Περιφερειακή ανάπτυξη

²⁹⁶ Βλ. αναλυτικά Πανάγου Β. – Τσουντας Κ., Διακρατική και Υπερεθνική Συνεργασία. Το οικουμενικό και το ευρωπαϊκό πλαίσιο, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2002, σ.σ. 784-786.

8.5. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» 2000-2006

Βασικοί Στόχοι και Περιεχόμενα του Προγράμματος

Η προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, συγχρόνως με την ανάπτυξη του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού, είναι ο στρατηγικός στόχος του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Πολιτισμός» 2000-2006, συνολικής δαπάνης ύψους 604.900.000 ευρώ,

Άρρηκτα συνδεδεμένη με το στόχο είναι η προσπάθεια επίτευξης του σε συνθήκες ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης, που λαμβάνει υπόψη της τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προσφερόμενων-ζητούμενων, κατά περίπτωση, πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών.

Βασικά εργαλεία, αλλά και ειδικότερους στόχους του προγράμματος, αποτελούν η εισαγωγή στον τομέα του πολιτισμού και χρήση των προσφερόμενων από την Κοινωνία της Πληροφορίας δυνατοτήτων, που με τη σειρά της προϋποθέτει και συνεπάγεται την ενίσχυση και εξειδίκευση του Ανθρώπινου Δυναμικού. Την ευθύνη του Επιχειρησιακού Προγράμματος έχει το Υπουργείο Πολιτισμού.

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός» προβλέπει έργα και ενέργειες στον τομέα του πολιτισμού που «τρέχουν» παράλληλα με αντίστοιχες άλλων Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (π.χ. «Ανθρώπινο Δυναμικό», «Κοινωνία της Πληροφορίας»), Κοινοτικών Πρωτοβουλιών (π.χ. INTERREG III), του Ταμείου Συνοχής και ανταγωνιστικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το Ε.Π. ενθαρρύνει και χρηματοδοτεί Δράσεις που σχετίζονται, με την προστασία και ανάδειξη Μνημείων και αρχαιολογικών χώρων, την αναβάθμιση των υπαρχόντων, αλλά και την δημιουργία νέων μουσείων που θα παρέχουν ποιοτικώς αναβαθμισμένες υπηρεσίες, και την ολοκλήρωση Μητροπολιτικών συνεδριακών και πολιτιστικών κέντρων.

Η Αυτοδιοίκηση εμφανίζεται ως τελικός δικαιούχος σε 1 από τα 3 Μέτρα που έχει μέχρι σήμερα προκηρύξει η Διαχειριστική Αρχή, αυτό της

«ενίσχυσης υποδομών για μεγάλα επικοινωνιακά γεγονότα σύγχρονου πολιτισμού», προϋπολογισμού 117.500,000 ευρώ.

Στο πλαίσιο αυτό αυξημένο ενδιαφέρον έχουν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης για τις προβλεπόμενες δράσεις που ενδεικτικά μπορούν να αφορούν:

- την αξιοποίηση ευκαιριών που γεννώνται από τη διοργάνωση στη χώρα μας στο προσεχές μέλλον, διεθνών εκδηλώσεων-διοργανώσεων, όπως είναι η Πολιτιστική Ολυμπιάδα, οι Ολυμπιακοί Αγώνες 2004, η Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης - Πάτρα 2006.
- την κατασκευή, ανακαίνιση, επέκταση καθώς και τη διαμόρφωση ή τη βελτίωση του περιβάλλοντος χώρου και την ενίσχυση του εξοπλισμού κτιρίων, όπου μπορούν να λαμβάνουν χώρα εκδηλώσεις πολιτισμού,
- τη διοργάνωση ποικίλων εκδηλώσεων - μικρών συνεδρίων, διαλέξεων, εκθέσεων, βιβλιοπαρουσιάσεων και την ενίσχυση πολιτιστικών ανταλλαγών με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Βαλκανικής και της Παρευξείνιας Ζώνης.
- τη διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για παιδιά διαφόρων ηλικιών.
- την παραγωγή CD-ROM πολιτιστικού περιεχομένου, τη δημιουργία κόμβων πολιτισμού στο διαδίκτυο και την ενίσχυση διευρωπαϊκών ή ελληνικών δικτύων πόλεων με κεντρικό άξονα τον πολιτισμό.

Σε όλα τα υπόλοιπα Μέτρα, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης έχουν έμμεσο ενδιαφέρον, με την έννοια ότι μπορούν να έχουν λόγο για τα έργα που άλλοι εκτελούν στην περιοχή τους και κυρίως για τις επιπτώσεις που αυτά θα έχουν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ABERCROMBIE N. *Artists and their public*. Paris UNESCO, 1975.
- *Cultural policy in the United Kingdom*. Paris. UNESCO, 1982.
- ABOU Sélim, *L'Identité culturelle. Relations interethniques et problèmes d'acculturation*, Anthropos, Paris, 1981.
- *Cultures et droits de l' homme*, Hachette, coll. «Pluriel», Paris, 1992.
- ADORNO T., *The Culture Industry*, London: Routledge, 1992.
- ADORNO, T.W. AND HORKHEIMER M., *Dialectic of Enlightenment*, London, Verso, 1979.
- AGULHON MAURICE, *La Republique au village*, Paris Plon, 1970
- ALMOND GABRIEL ET VERBA SIDNEY, *The Civic Culture*, Little Brown, Boston, 1963.
- ALTMAN. I. *Environment and Social Behavior*. California: Books Cole, 1975.
- AMSELLE JEAN-LOUP, *Logiques métisses. Anthropologie de l'identité en Afrique et ailleurs*, Payot, Paris, 1990.
- ANDERSSON A. «Creativity and regional development». *Papers of the Regional Science Association* 56:5-20, 1985.
- *Cultures, creativity, and economic development in a regional context*. Council of Europe, Project No. 10 Strasbourg, 1987.
- ARCHER E., *How to make a Business Decision: An Analysis of theory and Practice*, Management Review 1999,
- ARNASON, H.H., *History of Modern Art: Painting, Sculpture, Architecture, Photography*, Thames & Hudson Ltd, 1988
- ARNSTEIN SHERRY R., «A laddez of Citizen Participation for Community Development», (P. Marshall ed.), Washington, National Association of Housing and Development Official, 1977.

- ASSOCIATION EUROPEENNE pour la GESTION des INSTITUTIONS d'ART et de CULTURE (ASSEGIAC). *Formation et mobilité des administrateurs culturels dans la perspective de 1993*. Colloque Européen du 22 Avril 1989, Chantilly, 1989.
- ASTON M. and ROWLEY, T. *Landscape Archaeology* London: David & Charles, 1974
- BABANASIS ST., *Returning Political Refuges and Emmigrants and their Employment Needs and Possibilities*, Seminar on Returnign Migrants and their Reinsersion, O.E.C.D., Αθήνα 1988.
- BADIE BERTRAND, *Culture et politique*, Économica, Paris, 1983.
- BALANDIER GEORGES, «La notion de "situation" coloniale», in Id., *Sociologie actuelle de l'Afrique noire*, PUF, Paris, 1955.
- BALDWIN, S.C., *Pictures in the Air: The Story of the National Theatre of the Deaf*, Gallaudet University Press, 1993
- BARNETT ST., “Selling us short? Cities, culture an economic development” in Fisher and Owen *Whose Cities?* Harmonds. Worth Penguin, 1991.
- BARTH FREDRIK, «Les groupes ethniques et leurs frontières», in POUTIGNAT Ph. et STREIFF-FENART J., *Théories de l'ethnicité*, PUF, coll. *Le sociologue*, Paris, 1995.
- BASSAND. M. *Partners in regional development upwards and downward cultural dynamics*. Strasbourg: Council of Europe. Project No. 10, 1986.
- *Interim report by the study group responsible for Project No. 10*. Strasbourg: Council of Europe, 1987.
- BASTIDE Roger, «Problèmes de l'entrecroisement des civilisations et de leurs reuvres», in GURVITCH Georges (éd.), *Traité de sociologie*, PUF, Paris, vol. II, 1960.
- «L'acculturation formelle», *America Latina*, Rio de Janeiro, vol. 6, n° 3, 1963.
- «Acculturation», in *Encyclopaedia Universalis*, Paris, vol. 1, 1968.

- *Le Prochain et le lointain*, Cujas, Paris, 1970a.
- «Mémoire collective et sociologie du bricolage», *L'Année sociologique*, n° 21, 1970b.
- «Continuité et discontinuité des sociétés et des cultures afroaméricaines», 1970c, *Bastidiana*, n° 13-14, janvier-juin, 1996.
- *Anthropologie appliquée*, Payot, «PBP», Paris, 1971.

BATAILL GEORGES, *Η θεωρία της Θρησκείας*, Αθήνα, Ύψιλον, 1982

BCA' ZORZI A. *Administration et Financement publics de la culture dans la communauté Europeene*, Bruxelles: CCE, 1987

BEANCHARD SIMON *The challenge of Channel Five Eondon: British Film Institute*, 1990

BELL DANIEL, «Ethnicity and Social Change», in GLAZER N. et MOUNIHAN D. P. (éds), *Ethnicity, Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., pp.141-174, 1975.

BENEDICT RUTH, *Échantillons de civilisations* (trad. franç.), Gallimard, Paris (1 re ed. en anglais 1934), 1950.

BENETON PIERRE, *Histoire de mots: culture et civilisation*, Presses de la FNSP, Paris, 1975.

BENNET TONY, MERCER COLLIN, WOOLLACOTT JANET (επιμέλεια), *Popular Culture and Social Relations*, Standford, 1986.

BERGER PETER ET LUCKMANN THOMAS, *La Construction sociale de la réalité* (trad. franç.), Méridiens/Klincksieck, Paris (1re éd. en anglais 1966), 1986.

BERGUE A. Mornington, Victoria, Australia. EIT. *Vivre l' espace Japon*, Paris -P. V.F. 1982

BERNOUX PHILIPPE, *Un travail à soi*, Privat,Toulouse 1981.
 - *Violences et societe, Paris, Economie et Humanisme / Editions Ouvrieres*, 1969.

BIANCHINI FRANCO, «The third Italy: model or myth?» Thematic study within *Urbanisation and the Functions of Cities in the European Community*. Centre for Urban Studies University of Liverpool, 1990 October.

- «Urban cultural policy» *National Arts and Media Strategy*. Discussion Documents. 40. London. Arts Council, 1991a.

- «Models of cultural policies and planning in west European cities» in the *Cultural Planning Conference*, 1991b.

BLUMLER C.J., “Public Service Broad – casting before the Commercial Deluge”, στο *Television and the Public Interest*, London, Sage, 1992.

BOAS FRANZ, *Race, Language and Culture*, Macmillan, New York 1940.

BOURDIEAU P., «The production of belief 1 (3) contribution to an economy of symbolic goods», στο *Media culture and society*, London, Collins, 1986.

BOURDIEU PIERRE, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Minuit, Paris 1979.

- *Le Sens pratique*, Minuit, Paris 1980a.

- «L'identité et la représentation», *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 35, Minout Paris, 1980b.

«Épreuve scolaire et consécration sociale», *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 39, Septembre, 1981.

«Entretien avec Alban Bensa: quand les Canaques prennent la parole», *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 56, Mars, 1985.

La Noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps, Minuit, Paris 1989.

BOZON MICHEL, «Les recherches récentes sur la culture ouvrière: une bibliographie», *Terrain*, n° 5, Octobre, 1985.

BRADLEY, D., *From Text to Performance in the Elizabethan Theatre: Preparing the Play for the Stage*, Cambridge University Press, 1992

- C.C.E. *Eesecteur culturelen Grèce Bruxelles*, 1986
- CAFTANZOGEOUR R. ET EEVENDIS G. «Ea situation sociale de travailleurs culturerls» CCE 1986: 113-140, 1987
- CARDINI, *Vatican Treasures: 2000 Years of Art and Culture in the Vatican and Italy*, εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα 1989.
- CASSON, *Culture Change for Total Quality*, εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα 1997
- CERTEAU MICHEL DE, «La Culture au pluriel», UGE, «10/18», Paris, 1974.
- *L'Invention du quotidien. Arts de faire*, UGE, «10/18», Paris, 1980.
- CHALEANS, TIM «Local authorities and the arts in *National Arts and Media Strategy Discussion Documents*, 16, London, Art Council, 1991.
- CLASTRES PIERRE, «Ethnocide», *Universalialia*, supplément de *l'Encyclopaedia Universalis*, Paris, 1974.
- CLEERE, H. *Approaches to the archaeological heritage*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984
- *Archaeological Heritage Management in the Modern World*, London: Council for British Archaeology, 1989
- CLIFFORD JAMES et MARCUS G.E. (ed.), *Writing Culture*, Berkeley Los Angeles, Univ. of California Press 1986.
- CONSEIL DE L' EUROPE *La politique culturelle de la France*. Paris: La Documentation Française, 1988.
- COOLEY CH., *Το μέσο είναι το μήνυμα: Η σημασία της επικοινωνίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1991.
- COUNCIL OF EUROPE *The role of cultural aims in social and economic development*. Strasbourg, 1981.
- CROZIER MICHEL, *Le Phénomène bureaucratique*, Le Seuil, Paris, 1963.

- CUCHE DENYS, «Traditions populaires ou traditions élitistes? Rites d'initiation et rites de distinction dans les Écoles d'Arts et Métiers», *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 60, Novembre, 1985.
- «La fabrication des "Gadzarts". Esprit de corps et inculcation culturelle chez les ingénieurs» Arts et Métiers, *Ethnologie française*, Paris n° 1, 1988.
- CUCHE DENYS, *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*, (Μ. Λεοντσίνη επιμ.), Αθήνα, 2001.
- DAUMAN A. «Lettre aux majors d' Hollywood et à leurs redteurs francais» *Le Monde diplomatique*, Δεκέμβριος 1995.
- DELGADO I CEAVERAE *Seminar No. 3 on the role of communication in regional development*. Council of Europe, Project No. 10. Strasbourg, 1987.
- DEVEREUX GEORGES, «L'identité ethnique: ses bases logiques et ses dysfonctions», in Id., *Ethnopsychanalyse complémentariste*, Flammarion, Paris, 1972.
- DIAMANTOUROS N., «Greek Political Culture in Transition: Historical Origins, Evolution, Current Trends». in R. Glogg (ed.), *Greece in the 1980s*, London, Macmillan 1983.
- DOMENACH J. «Souverainete Politique et Identite Culturelle», στο, *Pour une politique europelne de la culture*, Economica, 1987.
- DUFRENNE MIKEL, *La Personnalité de base*, Paris, PUF, 1953.
- DUMONT LOUIS, *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologiques sur l'idéologie moderne*, Paris Le Seuil, coll. «Esprit», 1983.
- «L'individu et les cultures», *Communications*, n° 43, Paris, Mars, 1986.
- *L'Ideologie allemande: France-Allemagne et retour*, Paris Gallimard, 1991.

- DURKHEIM ÉMILE, *Les règles de la méthode sociologique*, Alcan, Paris, 1895, rééd. , Paris PUF, 1983.
- *Les Formes élémentaires de la vie religieuse*, Alcan, Paris, 1912, rééd. PUF, Paris 1960.
 - et MAUSS MARCEL, «De quelques formes primitives de classification. Contribution à l'étude des représentations collectives», Paris, *L'Année sociologique*, t. VI, 1903, 1969.
- ELIAS NORBERT, *La Civilisation des mœurs* (trad. franç.), Paris, Calmann-Lévy, (1re éd. en allemand 1939) 1973.
- ELIOT T.S., *Σημειώσεις για τον ορισμό της κουλτούρας*, Αθήνα, Πλέθρον
- FABRIZIO CE. «Le development cultural» en. *Europe Experiences régionales* Paris: UNESCO 1980
- «Cultural development in Europe in UNESCO 1981: 370-463, 1981
- FAGUER JEAN-PIERRE, «Les effets d'une éducation totale. Un collège jésuite, 1960», *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 86-87, Paris, Mars, 1991.
- FEARNOW, M., *American Stage and the Great Depression: A Cultural History of the Grotesque*, Cambridge, University Press, 1997
- FEILDEN, B.M. and JOKILEHTO, J. *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites*, Rome: ICCROM, 1993
- FINNISH NATIONAL COMMISSION for UNESCO (1981) *The development of cultural policies in Europe*. Helsinki, UNESCO, 1981
- FISKE J., *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, Αθήνα, Επικοινωνία και Κουλτούρα, 1992.
- FOWLER, P. *Heritage tourism, tourism heritage – towards a respectful relationship?* Sunderland: BEP Ltd, 1996

- GALLISSOT RENÉ, «Sous l'identité, le procès d'identification», Paris *L'Homme et la Société*, n° 83, (numéro thématique: «La mode des identités») 1987.
- GARNHAM N., *Capitalism and Communication*, London, Sage, 1990.
- GEERTZ CLIFFORD, «The Integrative Revolution. Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States», in Id. (éd.), *Old Societies, New States*, The Free Press, New York 1963.
- *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York 1973.
 - *Savoir local, savoir global* (trad. franç.), Paris PUF, (1 re éd. en anglais 1983) 1983.
- GELLNER ERN., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992.
- GEORGIU, L. *Asty : The City of Athens*, Athens : Kedros, 1994
- GIORDAN H. (1982) *Démocratie culturelle et droit a la différence*. Paris.
- GIRAUD MICHEL, «Mythes et stratégies de la "double identité"», *L'Homme et la Société*, n° 83, 1987.
- «Assimilation, pluralisme, "double culture": l'ethnicité en question», in GALLISSOT René (sous la dir. de), *Pluralisme culturel en Europe*, L'Harmattan, Paris, 1993.
- GOFFMAN Erving. *Asiles. Études sur la condition sociale des malades mentaux* (trad. franç.), Paris, Minuit, (1 Te éd. en anglais 1961) 1968.
- Les Rites d'interaction* (trad. franç.), Paris, Minuit, 1974 (1. Te éd. en anglais 1967) 1974.
- GORRINGE, T., *God's Juste Vengeance: Crime, Violence and the Rhetoric of Salvation*, Cambridge University Press, 1996
- GOURNAY B. «Un Ministère pour la culture: L' expérience Française» *Revue Français d' administration Publique*, Avril - Juini 51-64, 1982.

- GREEN. M. *Issues and problems in the decentralizing of cultural planning*.
Centre for Contemporary Cultural Studies, Birmingham The University
of Birmingham, 1977.
- GRIGNON CLAUDE ET CHRISTIANE, «Styles d'alimentation et goûts
populaires», *Revue française de sociologie*, n° 4, Paris, Octobre-
Décembre, 1980.
- et PASSERON JEAN-CLAUDE, *Le Savant et le Populaire*,
Gallimard/Le Seuil, Paris 1989.
- GROSS, *International world of electronic media*, McGraw -Hill, 1995
- GURR, A., *Playgoing in Shakespeare's London*, Cambridge University Press,
1996
- GIRARD A. *Cultural development: experiences and policies*, Paris: UNESCO,
1983
- HACKETT, B. *Landscape Conservation*, Chichester: Packard Publishing Ltd,
1980
- HALBWACHS MAURICE, *La Classe ouvrière et les niveaux de vie*, Gordon
and Breach, Paris, réédité en 1970, 1970.
- HALL EDWART T., *La Dimension cachée* (trad. franç.), Paris, Le Seuil, (1er Te
éd. en anglais 1966) 1971.
- HALLOWEL A. IRVING, «Ojibwa personality and acculturation», in
COLLECTIF, Acculturation in the Americas, Chicago, 29th
International Congress of Americanists 1952.
- HASSOUN JEAN-PIERRE, «Les Hmong à l'usine», *Revue française de
sociologie*, XXIX, 1988.
- HÉRAN FRANÇOIS, «La seconde nature de l'habitus. Tradition philosophique
et sens commun dans le langage sociologique», *Revue française de
sociologie*, XXVIII, 1987.

- HERDER JOHANN G., *Une autre philosophie de l'histoire* (trad. franç.), Paris Abugier-Montaigne, (1 re éd. en allemand 1774). 1964.
- *Traité sur l'origine des langues* (trad. franç.), Paris, Aubier Flammarion, Paris (1 re éd. en allemand 1770) 1977.
- HÉRITIER-AUGÉ FRANÇOISE, «Cultures, ensembles de représentations, logique des systèmes et invariants», in *Enseignement/apprentissage de la civilisation en cours de langue*, Paris, INRP, 1991.
- «Où et quand commence une culture?», *CinémAction*, n° 64, Paris, 1992.
- HERPIN NICOLAS, *Les Sociologues américains et le siècle*, Paris, PUF, 1973.
- HERSKOVITS MELVILLE J., «The Significance of the Study of Acculturation for Anthropology», *American Anthropologist*, 1937.
- *Acculturation, the Study of Culture Contact*, J.F. Augustin, New York 1938.
 - *Les Bases de l'anthropologie culturelle* (trad. franç.), Payot, Paris (1re éd. en anglais 1948) 1952.
- HOELEAUX. A. «La politique culturelle Française» *Revue française d'Administration Publique*. Paris, Avril-Juin: 7-50, 1982.
- HOGGART RICHARD, *La Culture du pauvre. Etude sur le style de vie des classes populaires en Angleterre* (trad. franç.), Paris Minit, (1re éd. en anglais 1957) 1970.
- INSITUT CULTUREL AFRICAN (I.C.A.) *La dimension culturelle du développement* Actes du Séminaire International du 20 au 25 Avril 1983. CREDEC, 1983.
- IRIBARNE PHILIPPE D., *La Logique de l'honneur. Gestion des entreprises et traditions nationales*, Paris Le Seuil, 1989.
- ISMAYR WOEFGANG «Cultural Federalism and public support For the arts in the Federal Republic of Germany» in *Cummings and Katz* (eds) 1987.

- JANNE, H. «The cultural aims of development» in *COUNCIL OF EUROPE* 1981:1-19 1981
- JAULIN ROBERT, *La Paix blanche. Introduction à l'ethnocide*, Le Seuil, Paris 1970.
- James Paul, *Μάναντζμεντ Ολικής Ποιότητας*, εκδ. Κλειδάριθμος, 1998
- JEANSON, FR. «Sur la notion de non public» in UNESCO 1970: 99-103 1970
- KALANTIDIS, Y. “The unification of the archaeological sites – part A”, *Architects*, vol. 11, September / October 1998, Athens: Ekdotiki Epe. 1998
- KARDINER ABRAM, *L'Individu dans la société* (trad. franç.), Paris Gallimard, (1 re éd. en anglais 1939) 1969.
- KAUFMANN PIERRE, «Concept de culture et sciences de la culture», in *Encyclopaedia Universalis*, Paris, «Organum», 1968.
- «Culture et civilisation», in *Encyclopaedia Universalis*, Paris, 1974.
- KEEBERG. C-J «La politique culturelle en Suede» *Revue d' Administration Publique*, Avril-Juine: 109-130, 1982
- KELEY, *A Cultural Policy in Ireland*. UNESCO 1989
- KENNEDY, D., *Foreign Shakespeare: Contemporary Performance*, Cambridge University Press, 1993
- KIFT, D., *Victorian Music Hall: Culture, Class and Conflict*, Cambridge, University Press, 1996
- KOONTZ D. H. & O'DONNELL C., *Principles of management. An analysis of managerial functions*. McGraw Hill 1972.
- KOONTZ H. and WEIHRICH H., *Essentials of Management*, fifth edition, McGraw – Hill International Editions, N.Y. 1990.

- KOTARIDIS NIKOS, *La société traditionnelle face à l'État moderne. Étude sur la révolte militaire de 1848 en Grèce*, Thèse de Doctorat, Université de Paris-I, 1987.
- KROEBER ALFRED L. et KLUCKHOHN CLYDE K., *Culture: a Critical Review of Concept and Definitions*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass 1952.
- KROEBER ALFRED L., «The Superorganic», *American Anthropologist*, 19 (2), 1917.
- *The Nature of Culture*, The University of Chicago Press, Chicago 1952.
- LANGTON ST., *Citizen Participation in America*, Lexington, Ma: DC Heath, 1978.
- LE VITA BÉATRIX, *Ni vue ni connue. Approche ethnographique de la culture bourgeoise*, Paris éd. de la Maison des sciences de l'homme, 1988.
- LEROY, D. *Formation d'Administrateurs d'Arts dans les Pays de la Communauté*. Bruxelles: CCE, 1984
- LÉVI-STRAUSS CLAUDE, «Introduction à l'œuvre de Marcel Mauss», in MAUSS Marcel, *Sociologie et Anthropologie*, Paris PUF, 1950.
- LÉVY-BRUHL Lucien, *Lucien, La Mentalité primitive*, Alcan, Paris, 1922, rééd. PUF 1960.
- LINTON Ralph, *De l'homme* (trad. franç.), Paris Minuit, (1re éd. en anglais 1936) 1968.
- *Le Fondement culturel de la personnalité* (trad. franç.), Dunod, Paris (1re éd. en anglais 1945) 1959.
- LIU MICHEL «Technologie, organisation du travail et comportements des salariés», *Revue française de sociologie*, XXII, pp. 205-221 1981.
- LUCACS G., *Essays on Realism*, London, Lawrence and Wishart, 1980.

- MABBIT, R. *The Masterplan for the Giza Plateau*, Cairo : The Conservation Practice / UNESCO, 1992
- MALINOWSKI BRONISLAW K., *Une théorie scientifique de la culture* (trad. franç.), Paris Maspero, (1re éd. en anglais 1944) 1968.
- *Les Dynamiques de l'évolution culturelle* (trad. franç.), Paris Payot, (1re éd. en anglais 1945) 1970.
- MARY ANDRÉ, «Bricolage afrobrésilien et bris-collage postmoderne», in LABURTHE- TOLRA Ph. (sous la dir. de), *Roger Bastide ou le réjouissement de l'abîme*, Paris, L'Harmattan, 1994.
- MAUSS Marcel, «Les civilisations, éléments et formes», in FEBVRE Lucien et al., *Civilisation, le mot et l'idée, La Renaissance du livre*, Paris 1969.
- McGIMSEY, C.R. & DAVIS, H.A. *The management of archaeological resources: the Airlie House report*, Washington DC: Society for American Archaeology, 1997
- McNULTY ROB, “Cultural planning: a movement for civic progress” in the *Cultural Planning Conference* op. cit. 1991.
- MEAD MARGARET, *Moeurs et sexualité en Océanie* (trad. franç.), Plon, coll. «Terre humaine», Paris 1963.
- MERLLIÉ DOMINIQUE, «Le cas Lévy-Bruhl», Paris, *Revue philosophique*, CXIV, n° 4, Octobre-Décembre, 1989.
- «Regards sur Lucien Lévy-Bruhl: le jeu des malentendus», Strasbourg, *Regards sociologiques* (université de Strasbourg-2), n° 5, 1993.
- MERTON ROBERT K., *Eléments de théorie et de méthode sociologiques* (trad. franç.), Paris, Plon, (1re éd. en anglais 1950) 1965.
- MILIBAND R., *Class Power and State Power*, London, Venso, 1993.
- MOECKLI, J-M «Cultural democracy» in *Finnish National Commission for UNESCO*. 1981: 91 –111, 1981

- MORIN EDGAR, *L'Esprit du temps. Essai sur la culture de masse*, Paris Grasset, 1962.
- MORIN FRANÇOISE, «Des Haïtiens à New York. De la visibilité linguistique à la construction d'une identité caribéenne», in SIMON-BAROUH 1. et SIMON P.J. (sous la dir. de), *Les Étrangers dans la ville*, Paris, L'Harmattan, 1990.
- MOULINIER. P. «La formation des administrateurs culturels». Paris: UNESCO *Développement culturel*, dossier documentaire 28-29 1983
- MOUZENIDIS. A. et CATSIGERAS M. «La formation des travailleurs culturels du spectacle» in CCE. 1986:159-176, 1986
- MYERSCOUGH. JOHN. *European cities of culture and cultural months*. Published in 1994 by the Network of cities of Europe, 1994.
- O'DONNELL G., KOONTZ H. and WEIHRICH H., *Management: A book of Readings*, McGraw – Hill Book Company, N.Y. 1990.
- OLLIVAUX. J-P *La décentralisation. Et la région et L' aménagement du territoire*. Paris 1985
- PAPAIOANNOY. J. «La formation des travailleurs culturels de la musique et les débuts de carrière des jeunes musiciens». CCE 1986: 177-202, 1986
- PARSONS TALCOTT, *Eléments pour une sociologie de l'action* (trad. franç.), Paris, Plon, (1 re éd. en anglais 1954) 1955.
- PATINIOTIS N. & STAVROULAKIS, D., «*The Development of Vocational Education Policy in Greece: A Critical Approach*», *Journal of European Industrial Training*, 1997, Vol 21, G 7.
- PEARSON, M. and SULLIVAN, S. *Looking After Heritage Places*, Baskerville: Melbourne University Press, 1995
- PERCHERON ANNICK, *L'Univers politique des enfants*, Paris, FNSP/Colin, 1974.

- POLIN RAYMOND *La création des cultures*. Paris: ed Press. Universitaires de France, 1993.
- POUTIGNAT PHILIPPE et STREIFF-FENART JOCELYNE, «Théories de l'ethni- cité», Paris, *Le sociologue*, PUF, 1995.
- QUEUIT M. «Cultural dynamics in regional development» in RIZZARDO 1986:27-46, 1986.
- RABAIN JACQUELINE, *L'Enfant du lignage. Du sevrage à la classe d'âge chez les Wolof du Sénégal*, Paris Payot, 1979.
- REDFIELD R., LINTON R. et HERSKOVITS M., «Memorandum on the Study of Acculturation», *American Anthropologist*, vol. 38, n° 1, 1936.
- RENAN ERNEST, «Qu'est-ce qu'une nation?», in Id., *Discours et conférences*, Paris, Calmann-Lévy, 1887.
- RENAULT KARINE, *Travailleurs africains en milieu rural, mémoire de maîtrise de sociologie* (sous la dir. de Denys Cuche), Rennes Université de Rennes-2, 1992.
- RIZZARDO R. *The interdependence between cultural and economic life at regional level*. Council of Europe. Project No.10. Strasbourg, 1986.
- *Summary of the results of the experimental stage*. Council of Europe Project No. 10 Strasbourg, 1987a.
 - *Cultural Policy and Regional Identity in Finland North Karelia between tradition and modernity*. Council of Europe. Project No. 10, Strasbourg, 1987b.
 - *Florence Conference (14-16 May 1987) Report*. Council of Europe. Strasbourg, 1988a.
 - *North Holland: cultural pluralism and regional action Council of Europe*. Project No. 10 Strasbourg, 1988b.
 - *La décentralisation culturelle Rapport au ministre de la culture et de la communication*, Paris: ed La doc. Française, 1981a.

- ROSANDIC. R. (1981) «Cultural identity» in FINNISH NATIONAL COMMISSION FOR UNESCO 1981:115-123 1981.
- SAINSAULIEU RENAUD, *L'Identité au travail. Les effets culturels de l'organisation*, Paris Presses de la FNSP, 1977.
- «Cultures d'entreprises», in Id., *Sociologie de l'organisation et de l'entreprise*, Presses FNSP/Dalloz, Paris, 1987.
- SAINT-MARTIN MONIQUE, «Une "bonne" éducation: Notre-Dame-des-Oiseaux à Sèvres», *Ethnologie française*, XX, 1, 1990.
- SAPIR EDWARD, «Le Langage» (trad. franç.), Payot, Paris (1re éd. en anglais 1921). coll. *Terre humaine*, Paris (1re éd. en anglais 1928 et 1935) 1967.
- *Anthropologie* (trad. franç.), 2 vol., Paris Minuit, (1 re éd. en anglais 1949) 1967.
- SAYAD Abdelmalek, *Les usages sociaux de la «culture des immigrés»*, Paris CIEMI, 1978.
- «La culture en question», in COLLECTIF, *L'Immigration en France. Le choc des cultures*, Centre Thomas-More, L'Arbresle, pp. 9-26 1987.
- SCHAEFER. O.P. *Aspects of Canadian Cultural policy Paris: UNESCO* 1976.
- SCHMERZ, T. *La culture comme moyen de développement économique* Paris, 1988
- SCHNAPPER Dominique, «Centralisme et fédéralisme culturels: les émigrés italiens en France et aux Etats-Unis», *Annales ESC*, Septembre, 1974.
- «Modernité et acculturation. A propos des travailleurs émigrés», *Communications*, n° 43, Mars, 1986.
- SCHWARTZ OLIVIER, «Le Monde privé des ouvriers. Hommes et femmes du Nord», coll. *Pratiques théoriques*, Paris PUF, 1990.
- SHACKLEY, M. *Visitor Management case studies from world heritage sites*, Oxford : Butterworth – Heinemann, 1998

- SIMON Pierre-Jean, «Ethnisme et racisme ou "l'Ecole de 1492"», *Cahiers internationaux de sociologie*, vol. XLVIII, Janvier-Juin, 1970.
- «Aspects de l'ethnicité bretonne», *Plurier-débat*, n° 19, 1979.
 - «Ethnocentrisme», *Pluriel-recherches*, cahier n° 1, 1993.
- SIMPSON. J. *Towards cultural democracy*. Strasbourg. Council of Europe. UNESCO, 1976
- *Les droits culturels en tant que droits de l'homme*, 1970a.
 - *Aspects de la politique culturelle Française* Paris, 1970b
 - *La politique culturelle en République Fédérale d'Allemagne* Paris, 1973.
 - *The Training of cultural Animators and Administrators*. Paris, 1980
 - *Cultural development some regional experiences*. Paris, 1981a
- SLOANE ART., *Personnel: Managing Human Resources*, Prentice - Hall, Nov. 1993.
- SMEYTHE D., *Communication blindspot of Western Marxism* Canadian journal of political and Social Theory, 1977
- et BOURDIEAU P., "The production of belief 1 (3) contribution to an economy of symbolic goods", στο *Media culture and society*, London, Collins, 1986.
- SMITH A., *National Identity*, London, Pengnin Books 1991.
- Steiner G., *Strategic Planning: What every Manager must know*, N.Y. Press, 1998,
- TAYLOR. F.M. *The Principles of Scientific Management*, Chicago Harper and Row. 1911
- TERRAIL JEAN-PIERRE, *Destins ouvriers. La fin d'une classe?*, Paris PUF, 1990.
- THOMPSON P., *The poverty of theory*, London, Merlin, 1978

- TONNIES F. *Communauté et Société*. Paris: P.U.F. Touraine. A 1946
 La société post -industrielle. Paris: Denoel, 1969
- TRAVLOS, J. *The City Planning Evolution of Athens*, Athens: Kapon, 1993
 - *Pictorial Dictionary of Ancient Athens*, London: Thames and Hudson Ltd., 1978
- TRIANAFILLIDOU A., “The accident of Chernobyl in the Italian press: A “media story – line””, *Discourse and Society*, 6, 4, 1995.
- TURNER, R.A., *Inventing Leonardo: The Anatomy of a Legend*, Macmillan distribution Ltd, 1993
- TYLOR EDWARD B., *La Civilisation primitive* (trad. franç.), Paris, Reinwald, Paris, 2 vol. (1 re éd. en anglais 1871) 1876-1878.
- UNESCO *The training of Cultural «Animators» Cultural Development Documentary Dossier 18-19 Paris 1981b.*
 - *La politique culturelle en France*. Paris 1981c
 - *World Conference on Cultural Policies*. Mexico City 26 July - 8 Aug. 1982. Final Report, Paris 1982
 - *Le dimension culturelle de development*. Bibliographie selective et annotée. Paris 1986.
- UNESCO, *Ιστορία της Ανθρωπότητας*, Αθήνα, Ελληνική Παιδεία
- URWICK L., *Actions of Organization*, Public Administration Magazine, London 1955.
- VAN DEN BERGHE PIERRE, *The Ethnic Phenomenon*, New York Elsevier, 1981.
- VARAGNAC A., *Civilisation traditionnelle et gendres de vie*, Paris, Albin Michel, 1947
- VERRET MICHEL, *La Culture ouvrière*, ACL Ed., Saint-Sébastien 1988.

- VITANYL I. () «About creativity» in *Finnish National Commission For UNESCO* 1984: 157 –164, 1981.
- WEBER MAX, *L' Ethique protestante et l'esprit du capitalisme* (trad. franç.), Paris Plon, (1 re éd. en allemand 1905) 1964.
- WHITTING J., KLUCKHOHN R. et ANTHONY A., «La fonction des cérémonies d'initiation des mâles à la puberté» (trad. franç.) (1re éd. en anglais 1958), in LÉVY André (éd.), *Psychologie sociale. Textes fondamentaux anglais et américains*, t. 1, Paris, Dunod, 1978.
- WIESAND. A. ced. *Handbook of Cultural Affairs in Europe*. Zentrum Fuer Kulturforschung Baden-Baden 1985.
- WILLIAMS R., *Marxism and Literature*, London, Oxford University Press, 1977.
- WIRTH L. *Urbanism as a Way of Life*. American journal of Sociology 1939.
- WOODFORD, S., *Art of Greece and Rome*, Cambridge, University Press, 1982.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ΑΒΔΕΛΑ ΕΦΗ, «Η κοινωνική τάξη στη σύγχρονη ιστοριογραφία: από το οικονομικό δεδομένο στην πολιτισμική κατασκευή», *Τα Ιστορικά*, 22, Αθήνα, 1996.
- ΑΓΑΠΗΤΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ και ΛΥΜΠΕΡΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. *Προγράμματα Τοπικής Ανάπτυξης εν Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικό Κέντρο Παραγωγικότητας 1958.
- ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ ΔΗΜ. (1993), *Πρακτικά συνεδρίου της ΤΕΔΚΝΑ*, «Πολιτισμός – Τοπική Αυτοδιοίκηση». Ύδρα 1993.
- *Επιστήμη, Τεχνολογία, Κοινωνία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

- *Πολιτιστικές Αναδιπλώσεις*, θεωρία. Αθήνα 1983.
 - *Πολιτιστικές Ασυνέχειες*, Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον 1987.
- ΑΖΙΖΗ – ΚΑΛΑΤΖΗ Α., ΖΩΝΙΟΥ – ΣΙΔΕΡΗ Α., ΒΛΑΧΟΥ Α.,
Προκαταλήψεις και Στερεότυπα. Δημιουργία και Αντιμετώπιση, Υ.Ε.Π.Θ.
– γ.γ.λ.ε., Αθήνα 1996.
- ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. *Για μια πολιτική της κουλτούρας*.
Αθήνα: Έκδοση Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης 1990.
- ΑΪΒΑΛΙΩΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ: *Κοινοτική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις
Ράμμος, 1980.
- ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΔΗΣ, ΒΟΤΤΟΜΟΡΕ Τ.Β., *Κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg
- ΑΝΑΝΙΚΑΣ ΛΟΥΚΑΣ. *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη:
Αυτοέκδοση 1991.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ. Χ. *Πολιτιστική Πολιτική της Κύπρου*. Διδακτορική
διατριβή. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Αστικής και
Περιφερειακής Ανάπτυξης 1995.
- ΑΝΔΡΙΚΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛ. «Περιφερειακή Πολιτική στη δεκαετία του 1980 και
Προοπτικές» στο βιβλίο: Γετίμης Π., Καυκαλάς Γ., Μαραβέγιας Ν.,
Αστική και Περιφερειακή ανάπτυξη, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1994.
- ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ, Μ. *Σοσιαλιστική Αυτο-Διοίκηση και Αυτο-Διαχείριση*.
Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή 1983.
- ΑΝΤΟΡΝΟ, ΛΟΒΕΝΤ ΑΛ, ΜΑΡΚΟΥΓΚ, ΧΟΡΚΧΑΪΜΕΡ, *Τέχνη και μαζική
κουλτούρα*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1984.
- ΑΝΤΩΝΗΣ Γ., «Δημοτική ραδιοφωνία και τοπική επικοινωνία», στο, *Δοκιμές*,
2Χ3, Άνοιξη 1995. .
- ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Α., «*Δημοτική Ραδιοφωνία: Ψάχνει Ακόμα τη Συχνότητά
της*», εφημ., Τα Νέα, 4 Μαρτίου 1991.
- ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ Δ. *Ο χθεσινός κόσμος*, Σέρρες, αυτοέκδοση, 1994.

- ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ Δ., *Ο χθεσινός κόσμος*, Σέρρες, 1994.
- ΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Η Αγιότητα και ο Πολιτισμός της Πληροφορίας*, Αθήνα εκδόσεις Χατζηιακώβου Θ. Γ., 1994
- ΑΪΦΑΝΤΗΣ, Δ. Τοπική Αυτοδιοίκηση (Ευρωπαϊκή Συστήματα / Συγκριτική τυπολογική προσέγγιση). Διοικητική Μεταρρύθμιση Τεύχος 29, σελ. 20 επ. 1987
- ΒΑΓΙΩΝΑ, ANNA «Πολιτιστική Ανάπτυξη και Τοπική Αυτοδιοίκηση». *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση*, τεύχος 2 (80) 1992.
- ΒΑΪΤΣΟΥ Κ., *Οικονομική Ανάπτυξη*, Αθήνα, 1980,
 – *Προβλήματα περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης*, ΕΒΕΘ, Θεσσαλονίκη, 1980.
- ΒΑΛΑΣΟΠΟΥΛΟΣ Β. «Ο ρόλος των δημοτικών επιχειρήσεων στην ανάπτυξη», στο *Θέματα Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, επιμ. Ν. Τσάτσος, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 1989.
- ΒΑΛΑΤΣΟΣ, ΑΘΑΝΑΣΙΟ, «Οι επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στους Ελληνικούς Ο.Τ.Α. Τοπική Αυτοδιοίκηση και αποκέντρωση». Τεύχος 6(95):56-58, 1995.
- ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ Μ. – ΠΑΥΛΗ ΚΟΡΡΕ Μ., *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα: Ιστορική Αναδρομή*, Αθήνα, Γ.Γ.Π.Ε., 1994.
- ΒΕΛΤΣΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. *Η Μη-Κοινωνιολογία. Αναλυτική του Μεταμοντερνισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 1988.
- ΒΕΝΤΟΥΡΗΣ Ν., *Η πολιτική κουλτούρα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1985
- ΒΕΝΤΟΥΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. *Η πολιτική κουλτούρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1977.
- ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, *Εθνισμός και Οικονομική Ανάπτυξη. Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα, Εξάντας, 1978

- ΒΕΡΕΤΤΑ ΜΑΡΙΑ, *Ο Πολιτισμός των Στρατοπέδων*, εκδόσεις Ωρόρα, Αθήνα, 1995.
- ΒΙΟΛΑΣ ΦΙΛΙΠΠΟΣ (1992) *Η Κοινωνία της αφαίρεσης*. Αθήνα.
- ΒΙΤΤΓΚΕΣΤΑΪΝ ΛΟΥΝΤΒΙΧ, *Πολιτισμός και Αξίες*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1992.
- ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Γ. κ.ά., «Η πρόσληψη και η αντιμετώπιση του «Άλλου» στη σημερινή Ελλάδα. Πορίσματα εμπειρικής έρευνας», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, (5), Απρίλιος 1995.
- ΒΟΤΤΟΜΟΡΕ Τ.Β., *Κοινωνιολογία*, (Αθήνα, Gutenberg), 1980
- ΒΟΥΤΗΟΥΛ ΓΑΣΤΟΝ, *Ιστορία της Κοινωνιολογίας*, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1965.
- *Οι νοοτροπίες*, Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1971
- ΒΡΥΖΑΣ Κ., *Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες*, Gutenberg, Αθήνα 2001
- ΓΑΡΔΙΚΑ – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ Κ. «Η Ελληνική κοινωνία την εποχή του Χ. Τρικούπη» στο Τσαούσης Δ. (επιμέλεια), *Όψεις της Ελληνικής Κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Εστία, 1984
- ΓΑΣΠΑΡΙΝΑΤΟΣ Κ. «Δημοτικοί κινηματογράφοι. Σινέ παράδεισος του Δήμου Κορυδαλλού», στο περ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τχ. 4, 1995 σ.σ. 66-67
- Γ.Γ.Π.Ε., *Μελέτη για την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών προβλημάτων των Τσιγγάνων*, Γ.Γ.Π.Ε., Αθήνα, 1990
- ΓΛΑΣΕΝΑΠ Δ. Ε. Η., *Παγκόσμιος Ιστορία των Θρησκειών*, Αθήνα, Σύψας – Σιαμαντάς, χ.χ.
- ΓΡΑΜΣΚΙ Α. *Η οργάνωση της Κουλτούρας*, Μετάφραση θ. Παπαδόπουλου. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής 1973.
- ΓΥΙΛΛΟΥ, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, Αθήνα εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1996

- GELLNER ERN., *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992.
- ΓΕΝΝΗΜΑΤΑΣ ΓΙΩΡΓΟΣ. «Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, θεσμός άσκησης λαϊκής εξουσίας». Σελ. 76-78 στο *Ιστορικές Σελίδες. Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση*, τεύχος 1-2 (96-97): 74-78, 1995.
- GERNSEY, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Οικονομία, Κοινωνία και Πολιτισμός*, Αθήνα εκδόσεις Τροχαλία, 1987
- ΓΕΡΟΝΤΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ. *Η συμμετοχή των πολιτών και των κοινωνικών φορέων στη διαδικασία λήψης διοικητικών αποφάσεων*. Αθήνα 1986.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΝΙΚΟΣ, *Από το Βυζάντιο στο Μάρκο Βαμβακάρη*, Αθήνα εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 1997.
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, «Προς μια Ευρώπη των περιφερειών: Μύθος ή πραγματικότητα» στο *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση*, τεύχος 1 σελ. 1993.
- ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ Κ., *Φιλοσοφία του πολιτισμού* Αθήνα, 1979.
- ΓΕΩΡΓΟΥΣΗ, *Κυκλάδες, Πέτρες - Ποίηση - Πολιτισμός*, Αθήνα εκδόσεις Φιλιππότη, 1997
- ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Τ., *Οι Τσιγγάνοι*, Αθήνα, Δίφρυς, 1967
- ΓΚΑΡΝΣΕΪ Π., *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Οικονομία, Κοινωνία και Πολιτισμός*, Παν. Εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 1987
- ΓΚΙΖΕΛΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ. *Πρακτική και οργάνωση κοινωνικοπολιτιστικών δραστηριοτήτων. Έκθεση και συλλογή στοιχείων για τον Ελληνικό χώρο*. Τόμος Α. Αθήνα: εκδόσεις ΕΚΚΕ, 1977
 - *Το πολιτιστικό σύστημα. Ο σημειωτικός και επικοινωνιακός χαρακτήρας του*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγορόπουλος, 1980.
- ΓΚΡΑΒΙΓΚΕΡ, *Πολιτισμός και Μνητική Αγωγή*, εκδόσεις Διμελής, Αθήνα, 1991.
- COOLEY CH., *Το μέσο είναι το μήνυμα: Η σημασία της επικοινωνίας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1991.

- CUCHE D. *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα, Τυπωθήτω 2001.
- ΔΑΜΑ, Γ., «Έρευνα: Οικονομικοί μετανάστες – πρόσφυγες. Η αυτοδιοίκηση πύλη υποδοχής και λύσεων», στο, *Επιθεώρηση Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, περ. Δ', τχ 94 – 95, Σεπτέμβριος 2000, σ. 73.
- ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ ΣΤ. «Λαϊκός Πολιτισμός: Ιδεολογική χρήση και θεωρητική συγκρότηση του όρου». *Επιστημονική Σκέψη* τεύχος 19, σελ. 52-61, 1984.
Παράδοση Ανταρσίας και Λαϊκός Πολιτισμός, Αθήνα, Πλέθρον, 1987
- ΔΑΟΥΤΟΠΟΥΛΟΣ Γ., *Αγροτική Κοινοτική Ανάπτυξη*, Θεσσαλονίκη, Κυριακίδης, 1989.
- *Κοινοτική – Τοπική Ανάπτυξη*, β' έκδοση, Θεσσαλονίκη, 1995.
- ΔΑΟΥΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. *Αγροτική Κοινοτική Ανάπτυξη*, Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Α' έκδοση, 1986.
- «Η κοινοτική ανάπτυξη στην Ελλάδα». *Επιθεώρηση ερευνών*, τεύχος 66: σελ. 106-120, 1987.
- *Μεθοδολογία Κοινωνικών Ερευνών στον Αγροτικό Χώρο*. Θεσσαλονίκη: Έκδοση του ιδίου, 1994.
- ΔΑΡΑΚΗ Π. *Πνευματικά Κέντρα* Αθήνα: εκδόσεις Gutenberg, 1991.
- ΔΕΜΕΡΤΖΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ «Στοιχεία για μια κουλτούρα Αμφισβήτησης των Νέων στα Σχολεία», *Σύγχρονη Εκπαίδευση* τεύχος 16, 1984.
- «Η θεωρία του Πουλαντζά για τις κοινωνικές τάξεις». *Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 20, 1984α.
- *Κουλτούρα, Νεωτερικότητα, πολιτική κουλτούρα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1989.
- ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. *Ελληνικά θέματα ιστορίας και πολιτισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1994.

- ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας *Πρακτικά συνάντησης ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. και Φορέων για τα προβλήματα των ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.*, Βέροια 3 και 4 Οκτωβρίου 1992.
- ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Ε., *Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας*. Θεσσαλονίκη Παρατηρητής 1987, σελ. 79.
- ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ Π.Δ. 410/95 (Φ.Ε.Κ. Α' 231), εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 1995.
- ΔΙΠΛΑΣ Χ. «Συμπεράσματα από τις δαπάνες του ΥΠ.ΠΟ.», στο περιοδικό *Επιστημονική Σκέψη*, τ.χ. 34 1987.
- ΔΟΥΑΤΖΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Εξάντας 1986.
- ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. *Ελληνικός πολιτισμός. Ανατύπωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Φιλόμιθος 1993.
- ΔΩΡΗΣ ΜΙΧΑΛΗΣ, *Πολιτισμός και Κοινωνική Εξέλιξη*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1981.
- *Πολιτισμός και κοινωνική εξέλιξη* Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση 1981.
- Ε.Ε.Τ.Α.Α.-Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. *Η πολιτιστική δραστηριότητα των Ο.Τ.Α. Η παρούσα κατάσταση και προοπτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Ε.Τ.Α.Α 1993
- *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης* Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Ε.Τ.Α.Α. 1994
 - *Η ενότητα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού* Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος, 1990.
 - *Τοπική Ανάπτυξη Ουτοπία ή πρόκληση; Διεθνές Φόρουμ* Αθήνα: Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ. 1984
 - *Πολιτιστικές πολιτικές και Αστικός χώρος*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΕΤΑΑ. 1993
 - *Θέματα Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, επιμέλεια Ν. Τσάτσος, Αθήνα 1989.
 - *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Παρούσα Κατάσταση και Προοπτικές, Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.-Ε.Ε. Τ.Α.Α., Αθήνα 1995.

- Ε.Θ.Ε.Κ., *ΠΑΡΟΔΟΣ*, περιοδική έκδοση του Νοέμβριος 1994, τεύχος 10.
- ΕΒΕΘ, *Προβλήματα περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης*, Θεσσαλονίκη, 1980.
- ΕΛΙΑΣ Ν., «Η εξέλιξη του πολιτισμού (ήθη και κοινωνική συμπεριφορά στη νεότερη Ευρώπη)», στο, *Ο Νεότερος Ευρωπαϊκός Πολιτισμός* (Π. Κονδύλης επιμ.), Αθήνα, Νεφέλη 1998.
- ELIOT T.S., *Σημειώσεις για τον ορισμό της κουλτούρας*, Αθήνα, Πλέθρον χ.χ.
- ΕΛΛΗΝΙΑΔΗΣ ΣΤ., «*Δημοτικά με σόλο ηλεκτρικά*». Έρευνα στο Δημοτικό τραγούδι στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Ιανουάριος 2002 ενθ.1 βλ. Αυτόθι σ. 12.
- ΕΜΚΕ – ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ Η., «*Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα: 1970 – 1990*», στο, *Εκλογή*, αρ. 85/86, 1990.
- ΕΝΓΚΕΛΣ Φ., *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, Αναγνωστίδης, 1980.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ. «*Αποκέντρωση, Τοπική Αυτοδιοίκηση και περιφερειακή ανάπτυξη στην κοινοτική Ευρώπη*». Πρακτικά Συνεδρίου Βόλος Ιούλιος 1983. Ειδική έκδοση περιοδικού *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση*. 1984
- ΕΤΗΣΙΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ΛΟΓΟΥ, ΤΕΧΝΗΣ, *Ελλάδα και Πολιτισμός*, Αθήνα, 1996.
- ΕΥΡΩΒΑΡΟΜΕΤΡΟ, *Ειδικό τεύχος για ρατσισμό και ξενοφοβία*, Νοέμβριος 1987, και τχ. 37, Ιούνιος 1992.
- ΖΑΚΙ ΛΑΪΝΤΙ: «*Τα τείχη της παγκοσμιοποίησης*», στην εφ. *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 12 Απριλίου 1998
- ΖΕΓΚΙΝΗΣ Ε., *Οι Μουσουλμάνοι Αθίγγανοι της Θράκης*, Θεσσαλονίκη, 1994,.
- ΖΕΡΗ Π., «*Η Δύσκολη Ελευθερία της Δημοτικής Ραδιοφωνίας*», στο, *Αντί*, ΙΙ Αυγούστου 1989.

- ΖΗΚΟΣ ΙΩ. «Ο Νεοελληνικός χορός υπό τους όρους της συνέχειας και διάρκειας», στο *Η Διαδικασία του Χορού*, Πρακτικά Συνεδρίου ΔΟΛΤ, Αθήνα, ΔΟΛΤ, 1993.
- ΖΟΛΙ Ρ., *Η πόλη και ο αστικός πολιτισμός*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1991
Ο Πολιτισμός των Πόλεων, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1992.
- ΖΟΥΠΑΣ Χ. *Λόγοι απόφασης θέσπισης του Μ.Ε.Θ.* Ίδρυση - Ιστορικά (Σημειώσεις), εκδ. Μ.Ε.Θ., 1980.
- HEBDIGE D. *Υπο-Κουλτούρα. Το Νόημα του Στυλ*. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση 1985.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ Δ. ΙΩ. *Θέματα οργάνωσης, λειτουργίας και προσωπικού Δήμων, Κοινοτήτων και δημοτικών ή κοινοτικών επιχειρήσεων*, Καλαμαριά, εκδ. Δήμου Καλαμαριάς, 1996.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ Τ. *Θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Τολίδης, 1992.
- ΘΕΟΤΟΚΑΣ Ν., «Παράδοση και νεωτερικότητα. Σχόλια για το εικοσιένα», στο, *Τα Ιστορικά*, 17, 1992
- ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΣ, «Μερικές όψεις της Γεωγραφίας του Πληθυσμού της Ελλάδας». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Νο. 23, 1975
- ΘΕΟΧΑΡΗ, *Νεολιθικός Πολιτισμός*, εκδόσεις Μ.Ι.Ε. Τ., Αθήνα 1997
- ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ *Ο πολιτιστικός Ιμπεριαλισμός*, εκδ. Ηρόδοτος 1987.
- ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΦΡΑΝΚΦΟΥΡΤΗΣ. *Κοινωνιολογία Εισαγωγικά Δοκίμια*, Κριτική. Αθήνα, 1987.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π.Κ. *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο 1990.
 - *Ευρωπαϊκή πολιτική ένωση. Η συνθήκη του Maastricht και η Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1993.

- Η μεταρρύθμιση της συνθήκης του Maastricht. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1995.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Γ., «Τοπική Αυτοδιοίκηση και Καλλιτέχνες», στο *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*, συλλογικός τόμος, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, 1994.

ΚΑΒΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝΤ., «Απόψεις από δύο μουσικολογικά συνέδρια», στο *Παράδοση και τέχνη*, τχ 55, Αθήνα, ΔΟΛΤ Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2001.

ΚΑΖΑΚΟΣ Π. *Μαθήματα Περιφερειακής Ανάπτυξης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1984.

- *Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στο σταυροδρόμι της Ανάπτυξης*. Θεσσαλονίκη Αγροτικές Συνεταιριστικές εκδόσεις, 1988.

ΚΑΛΛΙΓΑ Ε., «Παραδοσιακοί Οικισμοί», Κοινάδης Κ., «Χειροτεχνία και δραστηριότης ΕΟΜΜΕΧ», «Προτάσεις δια τας εφαρμοσμένας Τέχνας» (καλλιτ. – βιοτεχνία – οικοτεχνία)», «Προτάσεις δια τας Εικαστικές Τέχνας», στο Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, *Πρόγραμμα αναπτύξεως 1976-1980*. 1980.

ΚΑΛΟΦΩΝΟΣ. Δ. *Το περιφερειακό πρόβλημα στην Ευρώπη: Η Γαλλική Εμπειρία*. Αθήνα: ΕΤΑ τεύχος 26, σελ. 70 επ. 1990

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Α. *Δημόσιες επιχειρήσεις και οικονομική κρίση*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1992.

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ ΧΑΡ. *Διοίκηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων και Επιχειρηματικότητα*, εκδ.ιδίου, Αθήνα, 1994

ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ Ε., *Το κατοικείν των Τσιγγάνων στην Ελλάδα – Η περίπτωση της Θήβας*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα 1996.

- ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ Β. *Μορφές Κοινωνικής Δράσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1984
- *Συμβίωση και επικοινωνία στην Ελλάδα*, Αθήνα, Γνώση, 1987.
- ΚΑΡΥΔΗΣ Β., *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*, Παπαζήσης, Αθήνα 1996.
- ΚΑΣΙΜΑΤΗ ΚΟΥΛΑ, «Διαθέσεις και Στάσεις των Ποντίων Μεταναστών», στο *Πόντιοι Μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση*, Αθήνα, 1992.
- «Κοινωνική Έρευνα και Σύγχρονα προβλήματα», εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 27-01-87, 1987
- «Στάσιμη η Κοινωνική Έρευνα στη Χώρα μας» Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ 17-02-1987, 1987α.
- ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ Κ., *Φιλοσοφία του πολιτισμού*, Αθήνα, 1979
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ ΚΟΡΝΗΛΙΟΣ, *Η Φανταστική Θέσμιση της Κοινωνίας*, Αθήνα, Ράππας, 1985
- ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ Δ. "Πως θα χειραφετηθούν οι «τοπικές Κοινωνίες»" Οικονομικός Ταχυδρόμος τεύχος 25-08-1994, σελ. 44 επ. 1994
- ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ Η. *Η Ελλάδα προς το 2000*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση. Κ.Ε.Π.Ε. 1988
- *Εκθέσεις για το πρόγραμμα 1988-1992*. Πολιτική ανάπτυξη, 1992.
- ΚΕΔΚΕ – ΕΕΤΤΑ, *Η Πολιτιστική Δραστηριότητα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Παρούσα κατάσταση και Προοπτικές*, τομ. Ι, Αθήνα, 1993.
- KELLER WERNER, *Η Βίβλος ως Ιστορία των λαών και πολιτισμών*, Αθήνα, Ιστορική Βιβλιοθήκη, 1968
- ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ, *Πολιτιστικές Δραστηριότητες: Πρόγραμμα Αναπτύξεως*, 1976 –80, Αθήνα, 1976.

- *Ο Πολιτισμός ως κλάδος οικονομικής δραστηριότητας*, Αθήνα 2000
- ΚΙΤΡΟΕΦ ΑΛ. «Η Υπερατλαντική Μετανάστευση», στο, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τ. Α΄, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 1999
- ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ Π., Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο, στο, Δ. Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός, Ελληνικότητα*, Αθήνα, Εστία 1983
- ΚΛΑΡΚ Κ., *Ιστορία του Δυτικού Πολιτισμού*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1998
- ΚLAUS M. *Η κουλτούρα των μέσων*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Le feure Henru 1991.
- *Το δικαίωμα στην πόλη*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας 1977.
- *Μαρξισμός και πόλη*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας, 1977.
- ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ Σ. «Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής των Άνω Λιοσίων της Αττικής», στο, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ 48, 1983.
- ΚΟΝΔΥΛΗΣ Π., «Από τη μαζική στην παγκόσμια κουλτούρα», στην εφ. *Το Βήμα*, 19-7-1998.
- *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2000.
- ΚΟΝΣΟΛΑ ΝΤΟΡΑ θέματα πολιτιστικής πολιτικής (σημειώσεις), Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1988
- Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1982.
- *Πολιτιστική Δραστηριότητα και Κρατική Πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1999..
- ΚΟΝΣΟΛΑΣ Ν. *Περιφερειακή, οικονομική πολιτική, γενική θεώρηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1983.
- ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ Γ. «Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα». Περίληψη. Στο *ιστορικές σελίδες*. Σελ. 74-78. και *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση* τεύχος 6(95) 37-42, 1995.

- ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ ΝΙΚΟΣ, «Από τις φατρίες στα κόμματα», στο Σακελλαρόπουλος Θ. (επιμέλεια), *Νεοελληνική Κοινωνία: Ιστορικές και Κριτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Κριτική, 1993.
- *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1994
- ΚΟΤΡΟΕΦ ΑΛ., «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα 1900-1922. Οι απαρχές*, (Χρ. Χατζηιωσήφ επιμ.), τ. Α', Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ.
- ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ, *Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός*, τ. Α-Π, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, χ.χ.
- ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ Ι., «Το νομικό καθεστώς των μεταναστών εργατών στην χώρα μας», Εισήγηση στο Συμπόσιο του Ι.Μ.Δ.Α. για τη μετανάστευση, 31 Μαρτίου 1992.
- ΚΟΥΣΟΥΜΑΡΗ Γ., *Οικονομική ανάπτυξη και αναπτυξιακή πολιτική*, Αθήνα, 1979.
- ΚΡΙΜΠΙΑΣ ΓΡ. «Η μουσική και το θέατρο στην Καλαμάτα» (με αφορμή μια συνέντευξη του Ζαχ. Παπαντωνίου), στο περιοδικό *Έκφραση*, εκδ. Σύλλογος Αρμονία, Καλαμάτα 1996.
- ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Γ. «Ένας απολογισμός του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Καλαμάτας», στο περ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τεύχος 1 (73), Αθήνα 1991.
- «Μια σύντομη ματιά στη θεατρική ιστορία της πόλης μας», *Περιοδικό Πάροδος*, περιοδική έκδοση του Ε.Θ.Ε.Κ., Νοέμβριος 1994, τεύχος 1ο.
- ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Λ., *Η εμπορευματοποίηση της ποιότητας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1979.
- ΛΙΑΒΑΣ Λ., «Το τοπικό μουσικό ρεπερτόριο από τη διάσωση στη διάδοση», στο περ. ΠΑΡΑΔΟΣΗ, τχ. 14 Αθήνα, 1996.
- ΛΙΟΝΑΡΑΚΗΣ Ν., «Η συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη τοπικής ραδιοφωνίας», στο, *Ραδιόφωνο και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, ο.π., 1998.

- ΛΙΤΣ Ρ. ΕΝΤΜΟΥΝΤ, *Πολιτισμός και Επικοινωνία. Η λογική της διάπλασης των συμβόλων*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1993
- ΛΟΥΚΑΤΟΣ Δ.Σ., *Πασχαλινά και της Άνοιξης*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1980.
- ΛΥΡΙΤΖΗΣ ΧΡ., *Σημειώσεις για το μάθημα της έντυπης επικοινωνίας: Η παρουσίαση και ο ρόλος των ειδήσεων*, Αθήνα, 1986.
- ΜΙΧΕΛΗ ΛΙΖΑ, *Προσφύγων Βίος και Πολιτισμός*, Αθήνα εκδόσεις Δρώμενα, 1990
- ΜΑΪΣΤΡΟΣ Π. *Οι Νέοι θεσμοί της Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Δημοκρατικός προγραμματισμός και Τοπική Ανάπτυξη*. Εισήγηση στο Σεμινάριο Εκπαίδευσης Ειδικών Προγραμματισμού Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 1985.
- «Οι νέοι θεσμοί για την αποκέντρωση, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, το Δημοκρατικό Προγραμματισμό και την Τοπική Αυτοδιοίκηση», στο *Πολιτισμός και Τοπική δημοκρατία*, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 1994.
- ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ Ε., «Ελπιδοφόρα παραδείγματα αυτοδιαχείρισης», στα, *Νέα*, 30-12-1986.
- ΜΑΡΚΟΥ Γ., *Η πολυπολιτισμικότητα της ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, 1998.
- ΜΑΡΚΟΥΖΕ ΧΕΡΜΠΕΡΤ, *Έρωσ και Πολιτισμός*, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1976.
- *Ο Μονοδιάστατος Άνθρωπος* Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση 1971.
- *Έρωσ και πολιτισμός* Αθήνα: Εκδόσεις Κάλβος 1981.
- *Τέχνη και μαζική κουλτούρα* Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον 1984
- ΜΑΤΣΑΣ ΝΕΣΤΟΡΑΣ, *Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός και Παράδοση*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1961
- ΜΕΓΑΣ Γ.Α. *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1992

- ΜΕΡΑΚΛΗΣ Μ., *Ελληνική Λαογραφία*, τομ. 1: Κοινωνική συγκρότηση, Αθήνα, Οδυσσέας, 1984.
- *Ελληνική Λαογραφία*, τομ. 2. Ήθη και έθιμα, Αθήνα, Οδυσσέας, 1986..
 - *Λαογραφικά ζητήματα*, εκδ. Χ. Μπούρα, Αθήνα, 1989.
 - *Σύγχρονος Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός*, εκδόσεις Ώρα, Αθήνα 1991
 - *Τι είναι Λαϊκή Λογοτεχνία*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1990
- ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ Λ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα, 1991
- ΜΠΑΖΙΑΝΑΣ Ν., «Τα χαρακτηριστικά του «λαϊκού» στην καλλιτεχνική δημιουργία», στο, *Παράδοση και τέχνη*, Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης, Μάρτιος – Απρίλιος 1997..
- ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ ΕΤΙΕΝ – ΒΑΛΛΕΡΣΤΕΙΝ ΕΜΜΑΝΟΥΕΛ, *Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα, Ο πολίτης, 1991
- ΜΠΑΜΠΙΑΣ ΣΤ. *Θεσμικό πλαίσιο και νομικές μορφές των επιχειρήσεων των Ο.Τ.Α.* Σημειώσεις σεμιναρίου Ε.Ε.Τ.Α.Α. Αθήνα, 1986
- *Αυτοδιοίκηση, έθνος - κράτος*. Ευρωπαϊκή Ένωση, Αθήνα, Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1993
- ΜΠΑΣΚΟΖΟΣ Ι. *Συμβολή στη μελέτη των πολιτιστικών τάσεων στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1974 - 1989*. Διδακτορική Διατριβή Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1993.
- ΜΠΕΣΙΛΑ - ΒΗΚΑ ΕΥΡ. *Το Συνταγματικό Πλαίσιο του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, εκδ. Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα 1995.
- ΜΠΙΑΚΙΝΙ Φ. ΠΑΡΚΙΝΣΟΝ Μ. *Πολιτιστική Πολιτική και αναζωογόνηση των πόλεων*. Αθήνα: Εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α. 1994
- ΜΠΙΡΜΠΙΛΗΣ – ΜΠΟΖΟΣ Θ., *Ο γάμος στο χωριό μου και τα δημοτικά τραγούδια*, Αθήνα – Γιάννινα, Δωδώνη, 1999.

- ΜΠΙΤΣΑΝΗ ΕΥΓ. *Πολιτισμός, Λαϊκός Πολιτισμός. Θεωρητικός Προβληματισμός*, Καλαμάτα, Μορφωτικός Σύλλογος Μεσσηνίας, 1998.
- *Πολιτιστική Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Καλαμάτα Σημειώσεις το ΤΕΙ Καλαμάτας, 1999
- ΜΠΙΟΝΑΡ Α., *Ο αρχαίος Ελληνικός Πολιτισμός*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1995
- ΜΠΟΥΡΚΧΑΡΤ, *Ο Πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία*, Αθήνα, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997
- ΜΥΛΜΑΝ, *Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία και Παγκόσμιος Πολιτισμός*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1997
- ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ Μ. –ΔΕΛΙΒΑΝΗ. *Η Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα στα πλαίσια της Ε.Ο.Κ.*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986.
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ Σ. *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1993
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΣΗΛΙΑ. *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1993.
- ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ Β., *Παραδοσιακές Κοινωνικές Δομές*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1991.
- ΝΟΜΙΚΟΣ Μ. *Αποκατάσταση, επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων. Μεθοδολογία-εφαρμογές*. Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη, 1997.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Πυρηνικά Όπλα και Ανθρώπινος Πολιτισμός*, εκδόσεις Παν. Εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 1997
- ΟΥΣΚΑΤΕΣΚΟΥ Χ., *Συνοπτική ιστορία και θεωρία του πολιτισμού*, Αθήνα, Γρηγόρης, 1999.
- ΟΥΣΚΑΤΕΣΚΟΥ Χ., *Συνοπτική ιστορία και θεωρία του πολιτισμού*, Αθήνα, Γρηγόρης.
- ΠΑΛΟΥΜΠΗΣ Δ. *Οικονομοτεχνική μελέτη του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Καλαμάτας*, Καλαμάτα, Ιανουάριος 1985.

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Α., ΖΗΚΟΣ Γ., «Νεοελληνικός χορός και Τοπική Αυτοδιοίκηση: Η θέση και η συμβολή του Νεοελληνικού χορού στην πολιτιστική ανάπτυξη», στο, *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α. Αθήνα, 1994.
- ΠΑΝΑΓΟΥ Β. – ΤΣΟΥΝΤΑΣ Κ., *Διακρατική και Υπερεθνική Συνεργασία. Το οικουμενικό και το ευρωπαϊκό πλαίσιο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2002
- *Παγκοσμιοποίηση, ολοκλήρωση και συνεργασία στη σύγχρονη διεθνή κοινωνία*, Δύο τόμοι, εκδ. Εμμανουηλίδη, Αθήνα 2004
- ΠΑΝΑΣ Ε. *Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα, εισαγωγή στη Μεθοδολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 1995
- ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΣ Ν. *Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η Νεοελληνική Κοινοτική Παράδοση. Όψεις Νεοελληνικού Βίου*. Θεσσαλονίκη. Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 1985.
- Οι κοινοτικές ρίζες του Μικρασιατικού Ελληνισμού. Επιστημονικό διήμερο Μικρασιατικού Ελληνισμού. Εισηγήσεις Αθήνα 9-10 Νοεμβρίου 1984. Αθήνα: Εκδόσεις Ενώσεως Σμυρναίων, 1986.
- ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΑΛ. «Η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και ο ρόλος των περιφερειακών και τοπικών Αρχών», *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση*, τεύχος 5-6 επ. 1993
- ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Β., «Αποκέντρωση και Πολιτική», στο, *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία. Η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης*, Αθήνα, Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1994.
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ Π. - ΚΑΤΣΟΥΛΗ Δ. *Οι χάρτες και η Ευρώπη της Αυτοδιοίκησης* Αθήνα: Εκδόσεις ΤΕΔΚΝΑ, 1995
- ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝ. «Ο δημόσιος τομέας και οι δημοτικές επιχειρήσεις», στο περ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση*, τεύχος 4 (58), Αθήνα 1987.
- «Περιφέρεια: Ο τρίτος εταίρος της ΕΟΚ και η Ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση» *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση* τεύχος 5 1988

- *Πολυσυλλεκτικά της αυτοδιοίκησης και πολιτικής και άλλα*. Αθήνα, 1990.
- ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ Μ. – ΤΣΙΜΠΟΣ Κ., «Δημογραφικές επιδράσεις εξωτερικής μετανάστευσης κατά την μεταπολεμική περίοδο (1955-1985)», στο Γ.Γ.Λ.Ε., *Πρόγραμμα Ερευνών Αποδημίας – Παλιννόστησης του ελληνικού πληθυσμού*, τ. Α', Αθήνα 1990.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ -ΚΑΤΣΟΥΛΗ Δ. *Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Οδηγός *Η τοπική αυτοδιοίκηση στη σύγχρονη Δημοκρατία*. Αθήνα, 1993
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μελέτης. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989.
- ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΜΙΧΑΛΗΣ Μ., *Δημοτικό Τραγούδι και Λαϊκός Πολιτισμός*, Αθήνα εκδ. ΧΕ.ΔΕ., 1991
- ΠΑΠΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ Χ., ΒΡΕΤΤΟΣ Σ., «Η συρροή ξένων μεταναστών στην Ελλάδα», στο, *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 1 Ιουνίου 1991.
- ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗΣ Μ., «Χαιρετισμός στην πρόταση της ΕΕΤΑΑ», στο *Ραδιόφωνο και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Αθήνα, ΕΕΤΑΑ (Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης), 1988.
- ΠΑΡΕΣΟΓΛΟΥ Α., «Μουσουλμάνοι της Ελληνικής Θράκης» Θ. Βερέμης (επιμέλεια), Βαλκάνια: *Από το διπολισμό στη νέα εποχή*, Αθήνα, 1994, και εφημ. *Καθημερινή*, ειδικό αφιέρωμα, 14 – 3 – 1993.
- ΠΕΝΤΑΕΤΕΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 1983-1987 Κεφ. XXIII «Πολιτιστική ανάπτυξη». Σελ. 409 -416
- ΠΕΠΕΛΑΣΗΣ Α. *Πολιτιστική Οικονομία ή τα Οικονομικά του Πολιτισμού*, εφημ. «Βήμα», 20-12-87.
- ΠΙΕΡΡΟΣ Φ. - ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΥ - ΔΩΡΗ Δ. - ΤΣΑΓΚΑΡΗ Ε. *Προγράμματα και πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1993.
- ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ – ΕΚΚΕ, *Προβλήματα μετανάστευσης – παλιννόστησης*, Αθήνα 1986.

- ΠΟΥΧΝΕΡ Β. «Θεωρία του λαϊκού θεάτρου Κριτικές παρατηρήσεις στον γενετικό κώδικα της θεατρικής συμπεριφοράς του ανθρώπου» στο *Λαογραφία* παράρτημα 9, Αθήνα, 1985
- *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, Αθήνα, Πατάκης, 1989.
- *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*, Πατάκης, Αθήνα, 1989.
- ΠΡΟΒΑΤΑΣ ΔΗΜ., «*Τοπική Ανάπτυξη, Προοπτικές*», Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση, Τεύχος 4, Ιούλιος – Αύγουστος 1997.
- ΠΡΥΝΤΟΜΩ ΖΕΡ., *Ο χορός μέσα στην ιστορία*, 1ος τόμος, μεταφ. Μωραΐτη Λωρ. και Αναστασοπούλου Αν., Επιμέλεια Άλκη Ράφτη, Αθήνα, Τρόπος ζωής και Θέατρο «Δώρα Στράτου», 2001.
- ΠΥΡΙΤΖΗΣ ΧΡ., *Σημειώσεις για το μάθημα της έντυπης επικοινωνίας: Η παρουσίαση και ο ρόλος των ειδήσεων*, Αθήνα, 1986.
- ΡΑΝΣΙΜΑΝ, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, εκδόσεις Γαλαξίας, Αθήνα 1997
- ΡΑΦΤΗΣ Α. (επιμέλεια). «*Χορός – μουσική στον λαϊκό πολιτισμό*». Πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα, ΔΟΛΤ, 1990.
- *Χορός, πολιτισμός και κοινωνία*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1992.
- (επιμ.) «*Η έρευνα του λαϊκού χορού*». Πρακτικά συνεδρίου. Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης UNESCO. Αθήνα ΔΟΛΤ 2001.
- (επιμέλεια). Πρακτικά Συνεδρίου ΔΟΛΤ 2001 «*Χορός και προφορική ιστορία 2001*». Αθήνα, ΔΟΛΤ, 2001.
- ΡΑΦΤΗΣ ΑΛ. και ΛΑΖΟΥ ΆΝΝΑ, *Χορός και Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Τρόπος ζωής και ΔΟΛΤ, 2001.
- *Ο κόσμος του Ελληνικού χορού*. Αθήνα: Εκδόσεις Πολύτυπο, 1985.
- ΡΗΓΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός* Θεσσαλονίκη, 1970

- ΡΟΖΕΝΤΑΛ Μ., *Φιλοσοφικό Λεξικό*, Αθήνα, Γνώσεις, 1976.
- ΡΟΥΚΟΥΝΑ Ε., «Πολιτιστικά Αγαθά» στο *Βυθό της θάλασσας*, ΕΔΔΔ, 1972.
- ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Η κατανόηση της πόλης και η ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή, θεωρία και πρακτική των κινημάτων πόλης. Αθήνα, 1992.
- ΡΩΜΑΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ «Αυτοδιοίκηση και Μάαστριχτ» Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, 23-2-1992, 1992.
- ΣΑΒΒΑΣ Σ. –ΚΟΝΔΥΛΗΣ Ε. *Ιδιωτικοποίηση και Παραγωγικότητα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Θ., *Ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική*, Κριτική, Αθήνα 2001
- *Θεσμικός μετασχηματισμός και οικονομική ανάπτυξη*. Κράτος και οικονομία στην Ελλάδα 1830-1922, Αθήνα, Εξάντας, 1991
 - «Κράτος και οικονομία στην Ελλάδα. Μια ιστορική τυπολογία», στο. *Νεοελληνική κοινωνία*. Ιστορικές και κριτικές προσεγγίσεις, Αθήνα, Κριτική, 1993
 - Οικονομία, κοινωνία, κράτος στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Αθήνα, Πληροφόρηση, 1991
 - *Οι κρίσεις στην Ελλάδα*, 2 τόμοι, Αθήνα, Κριτική, 1994
 - *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Κριτική, Αθήνα 2001
- ΣΑΜΙ ΝΑΪΡ – ΕΝΤΓΚΑΡ ΜΟΡΕΝ, *Μια πολιτική πολιτισμού*, Αθήνα, Νέα Σύνορα – Λιβάνης 1998
- ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ Γ. *Εισαγωγή στην Ιστορία και θεωρία της πόλης*. Αθήνα, 1985.
- ΣΒΟΡΩΝΟΣ Ν. Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας (μετάφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1977.
- SCHWARTZENBERG R-G. *Πολιτική Κοινωνιολογία*, τόμοι 2 Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής 1984.

- ΣΕΡΑΦΕΤΙΝΙΔΟΥ Μ., *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, Αθήνα, Gutenberg, 1987.
- ΣΕΡΑΦΕΤΙΝΙΔΟΥ Μ., *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*, και, «Ο ρόλος του κράτους στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα επικοινωνίας», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, Νο 16, Αθήνα, Θεμέλιο, Νοέμβριος 2000,
- ΣΕΤΟΕ, *Επιστροφή στις ρίζες μας, Πρακτικά συνεδρίου*, Αθήνα, ΣΕΤΟΕ, 1999
- ΣΚΑΛΤΣΑ Μ. *Η χορηγία των τεχνών*, Αθήνα: Εκδόσεις Ο.Μ.Ε.Π.Ο. 1992
- ΣΚΙΑΔΑ Α., «Η πολιτική των πολιτιστικών κέντρων στη Γαλλία, θέματα χώρου και τεχνών, 1981, 12: 48-56
- ΣΚΛΙΑΣ Π., «Διεθνείς οικονομικές σχέσεις και διεθνές εμπόριο: το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης», στο περ. *Αγορά χωρίς σύνορα*, τ. 3, 2Χ4, Μάρτιος – Μάιος 1998.
- SONNAN G. *Η φιλελεύθερη Λύση*. Αθήνα: Εκδόσεις Ροές 1986.
- ΣΟΥΛΤΑΝΙΑ Κ., «Η Αποκατάσταση των Ελλήνων επαναπατρισθέντων Πολιτικών Προσφύγων», στο: Γ.Γ.Α.Ε., *Πρόγραμμα Ερευνών Αποδημίας – Παλιννόστησης του Ελληνικού Πληθυσμού*, τ. Α', Αθήνα, 1990.
- ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ ΟΔΥΣΣΕΑΣ, *Η νομική, θεσμική και πολιτική διάσταση της συμμετοχής της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο πολυμερές πλαίσιο των εμπορικών σχέσεων*, εκδ. Α. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2003.
- Η ευρωπαϊκή οικονομική κοινότητα στη διεθνή εμπορική τάξη. Νομικά και θεσμικά ζητήματα*, Διδακτορική διατριβή, Παρίσι, 1996
- ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι. *Εισαγωγή στη Σημειολογία*, Αθήνα: εκδόσεις Έδρας Πολεοδομίας Α και Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ. 1979
- ΣΥΝΟΔΙΝΟΣ Π., «Το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων: Ένα παράδειγμα εθνικού σχεδιασμού με στόχο την πολιτιστική αποκέντρωση», στο

Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία. Η αφανής πλευρά μιας προφανούς σχέσης, Αθήνα, ΕΕΤΑΑ, 1994.

ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ., «Κινηματογραφικές δραστηριότητες των Ο.Τ.Α. και κινηματογραφικές λέσχες. Δυνατότητες και κίνδυνοι. Το Ευρωπαϊκό πείραμα», στο, *Πολιτισμός και Τοπική Δημοκρατία*, Αθήνα, εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1994.

- *Ελληνική κινηματογραφία 1965-1975. Θεσμικό πλαίσιο – Οικονομική κατάσταση*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1989

Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. *Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Πρακτικά και συμπεράσματα του Συνεδρίου. «Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ύδρα 14-15 Μαΐου 1993». Αθήνα, 1993

THUROW L., *Το μέλλον του καπιταλισμού. Πως οι σύγχρονες οικονομικές δυνάμεις διαμορφώνουν τον κόσμο του αύριο*, Αθήνα, Νέα σύνορα – Λιβάνης 1997.

Τ.Ε.Ε. Συντήρηση και αναβίωση παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Βόλου το Σεπτέμβριο 1981, Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 1982.

ΤΑΙΝΙΣ, Φ., *Κοινότητα και κοινωνία*, Αναγνωστίδης, χ.χ.

ΤΑΜΠΑΚΙΔΗΣ Ν., «Μέσα Επικοινωνίας και Τοπική Ανάπτυξη», στο *Επιθεώρηση Τοπικής Αυτοδιοίκησης*, τχ. 2, 1998,

ΤΑΤΣΟΣ ΝΙΚΟΣ, *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Οικονομική Ανάπτυξη: Δυνατότητες και περιορισμοί*. Μελέτες Νο 1. Ανωτάτη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς, 1982.

ΤΑΧΟΣ ΑΝ. *Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας*. Ερμηνευτική προσπάθεια, Ε.Ε. Ευρ. Δ. 1991

ΤΕΡΖΟΠΟΥΛΟΥ Μ. – ΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ., *Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία – Πολιτισμός*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, 1998.

ΤΖΟΚΑΣ ΣΠ., «Μια πολιτιστική πρόταση», στο, περ. *Νύξεις*, 1Χ1, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1997.

- ΤΖΩΡΤΖΑΚΗΣ Κ. & ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ Α., *Οργάνωση και Διοίκηση*, εκδ. Rosili, Αθήνα 1999,
- TODOROV N. *Η Βαλκανική πόλη 15ος -19ος αιώνας* (μετάφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις θεμέλιο 1986.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΘ., «*Οι επιχειρήσεις των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης*», Εκδ. Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα 2004.
- *Παραχώρηση δημοτικών και κοινοτικών υπηρεσιών – νομικό καθεστώς – προβλήματα*, Περιοδικό Διοικητική Ενημέρωση, τχ. 29, 2004, σ.σ. 44.
- ΤΡΟΒΑ ΕΛ., *Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα του 1975/86*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1992
- ΤΣΑΓΓΑΛΑΣ Κ.Δ., *Το δημοτικό τραγούδι και οι κοινωνικές του διαστάσεις Α΄*, Ιωάννινα.
- ΤΣΑΟΥΣΗΣ Γ.Δ. *Η Κοινωνία του Ανθρώπου*, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, 2η Εκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg. 1984
- «*Εκλογές και πολιτική παράδοση*». *Επιθεώρηση πολιτικής Επιστήμης* τεύχος 2 1982
 - *Προβλήματα Ιστορίας και Ιστορικής Μεθοδολογίας*. Αθήνα: Εκδόσεις θεμέλιο, 1983.
 - (επιμ.), *Ελληνισμός, Ελληνικότητα*, Αθήνα, Εστία 1983
 - *Η κοινωνία του ανθρώπου*. Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Αθήνα, Gutenberg, 1983.
- ΤΣΑΡΤΑΣ Π. *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης*. Αθήνα, 1989
- ΤΣΕΚΟΣ Θ. «*Η εργασιακή ηθική ως παράμετρος της Ολικής Ποιότητας από την εμπειρία της επιχείρησης στις προοπτικές της Δημόσιας Διοίκησης*», Διοικητικός εκσυγχρονισμός, εκδ. Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης, 1994.

ΤΣΕΚΟΣ Θ., «Ανάπτυξη προσωπικού για μια ανοικτή Δημόσια Διοίκηση: Σε αναζήτηση μιας αποτελεσματικής στρατηγικής», Επιθεώρηση Διοικητικής Επιστήμης, τχ. 5, 1999.

«Δείκτες παραγωγικότητας και ποιότητας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση», στο (συλλογικό) *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Δημοκρατία: Προβλήματα και προοπτικές*, εκδ. Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης, 1999.

«*Τοπική Αυτοδιοίκηση και ποιότητα υπηρεσιών. Δημόσια Δράση. Τοπικές κοινωνίες και οι νέοι ρόλοι των Ο.Τ.Α.*», σε Τετράδια Αυτοδιοίκησης τχ.2, 1998

«*Η οργάνωση που μαθαίνει και η Διοίκηση μέσω αξιών ως συνιστώσες της Ολικής Ποιότητας*», σε Τετράδια Αυτοδιοίκησης, τχ. 1 2002.

ΤΣΕΝΕΣ ΗΛΙΑΣ *Τοπική αυτοδιοίκηση: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Εκδόσεις «ΦΟΙΒΟΣ» Β. ΣΕΛΛΟΥΝΤΟΣ και ΣΙΑ, 1986

ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ Β. *Πειραιάς 1835 -1870: Εισαγωγή στην Ιστορία του Ελληνικού Μάντσεστερ*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης, 1984

ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ. *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 -1922)*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο 1977.

- *Κράτος, Κοινωνία και Εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, 2η εκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987

- *Είδωλα πολιτισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1990

ΤΥΠΙΑΣ Γ., ΚΑΤΣΑΡΟΣ Γ. «*Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη*», εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2003.

UNESCO, *Ιστορία της Ανθρωπότητας*, Αθήνα, Ελληνική Παιδεία, 1981.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ,
Αγροτική Κοινοτική Ανάπτυξη, Θεσσαλονίκη, , 1986.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ (). Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης (1983 -1987). Αθήνα, 1979.

- *Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983 - 1987*. Αθήνα, 1984

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, Νοέμβριος, 1994.

- Διεύθυνση Καλών Τεχνών «Δημοτικά Περιφερειακά Θέατρα -Το παρόν και το μέλλον του θεσμού», *Πρακτικά συνάντησης ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.* Αθήνα 30 και 31/1/95.

- *Πολιτιστικά Σωματεία και βιβλιοθήκαι*. Αθήνα 1975.

- *Πολιτισμός και Πολίτες* (Μικρός Οδηγός του ΥΠΠΟ). Αθήνα, 1985.

- *Ελεύθερα Ανοιχτά Πανεπιστήμια*. Κατάλογος Εισηγητών και Εισηγήσεων. Βιογραφικά Σημειώματα. Αθήνα, 1988.

- Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού και Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, *Λαογραφικά Μουσεία και Συλλογές*. Οργάνωση - Λειτουργία. Εκπαιδευτικό Σεμινάριο 7-10 Μαΐου 1985. Πρακτικά. Αθήνα, 1988.

- «*Επικράτεια πολιτισμού*», *Συνάντηση στη Θεσσαλονίκη 18-19 Ιανουαρίου 1997*, Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα, ΥΠΠΟ, 1997

ΥΦΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΝΕΑΣ ΓΕΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ, *Μια πολιτική για την ανάπλαση του ιστού των πολιτιστικών φορέων*, Αθήνα, 1998

ΦΑΚΙΟΛΑΣ Ρ., «Αλλοδαποί απασχολούμενοι στην Ελλάδα», στο, *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 12 Ιουλίου 1990.

ΦΑΡΜΑΚΗΣ Γ. Α., *Πολιτισμός και Παραγωγικότητα*, εκδόσεις ΧΕ.ΔΕ., Αθήνα 1991

ΦΕΣΣΑ -ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ε. *Η πολιτιστική ανάπτυξη: Μια νέα πολιτική ευθύνη στον Ελληνικό χώρο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ολκός, 1978.

- «Το πρόβλημα της πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα», *θέματα χώρου και Τεχνών*. Τεύχος 9: 59-65, 1978β

- ΦΙΛΙΑΣ Β - ΠΑΠΠΑΣ Π. *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 1977.
- *Μαξ Βέμπερ. Συστηματική κοινωνιολογία και μεθοδολογία. Μια εισαγωγή στο έργο του*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονα κείμενα 1974
 - *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα: Η νόθα αστικοποίηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονα κείμενα 1974β.
 - *Προβλήματα κοινωνικού μετασχηματισμού*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, 1974γ.
- ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ Δ. *Για την Ελληνική Πόλη, μεταπολεμική πορεία και μελλοντικές προοπτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1990
- FISKA J., *Εισαγωγή στην Επικοινωνία*, Αθήνα, Επικοινωνία και Κουλτούρα, 1992.
- FRANCIS FUKUYAMA *Το τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*, Αθήνα εκδ. «Νέα Σύνορα», Α. Α. Λιβάνη, 1993.
- ΦΡΕΙΡΕ Π., *Πολιτιστική δράση για την κατάκτηση της ελευθερίας*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999.
- ΦΩΤΕΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ *Θέματα πολιτισμού και Τοπικής Αυτοδιοίκησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Ε.Ε.Τ.Α.Α. 1992
- ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΤΖΙΚΑ Α. ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι., ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ Σ., ΝΤΑΛΗ Ι., ΣΤΕΦΑΝΟΥ Ι. ΚΟΤΙΝΗ Γ. *Η αστική ανάπλαση στη χώρα μας ως μέσον πολεοδομικής παρέμβασης και άσκησης κοινωνικής στεγαστικής πολιτικής*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Έρευνας, Ε.Μ.Π., 1991
- ΧΟΛΕΒΑΣ Ι., *Η Θράκη κατηγορεί και αξιώνει*, Αθήνα, 1993
- ΧΤΟΥΡΗΣ ΣΩΤ., «*Λαϊκά δρώμενα και Πολιτισμικά Δίκτυα στην Παραδοσιακή ή Σύγχρονη Κοινωνία*», με θέμα Παράδοση και σύγχρονες τεχνολογίες, στα Πρακτικά Συνεδρίου Εθνικού Κέντρου Λαϊκών Δρωμένων, Κομοτηνή, 1996.
- ΨΥΛΛΑ Μ. «*Η πολιτιστική διάσταση της Τοπικής Ανάπτυξης*» *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση* τεύχος 2 (80). 1992.

ΨΥΡΟΥΚΟΣ Ν. *Η Μικρασιατική καταστροφή 1918 - 1923. Η Μέση Ανατολή μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.* Αθήνα: Εκδόσεις Επικαιρότητα. 1964.

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- I. Τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής (1975-1990).
- II. Εφημερίδες της Κυβερνήσεως της Ελλάδας (ΦΕΚ).
- III. Τα πρακτικά των συνεδριάσεων του ΥΠΠΟ (1980-2001).
- IV. Τα πρακτικά συνεδριάσεων Δημοτικών Συμβουλίων Δήμων Καλαμάτας, Βόλου, Λέσβου (1980-2000).
- V. Αρχεία Υπουργείου Πολιτισμού (Δ/νσεως Ε.Π.Δ.Λ. και Λαϊκού Πολιτισμού και παράδοσης 1960-1985).
- VI. Αρχεία Υπουργείου Οικονομικών, στατιστικό γραφείο (1980-1990).
- VII. Γ.Α.Κ. Παράρτημα Καλαμάτας.